МАРІЯ БІЛОУС-ГАРАСЕВИЧ

МИ НЕ РОЗЛУЧАЛИСЬ З ТОБОЮ, УКРАЇНО

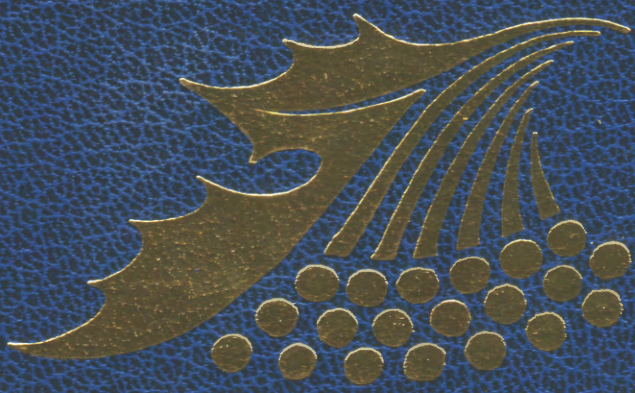

diasporiana.org.ua

МАРІЯ БІЛОУС-ГАРАСЕВИЧ

МИ НЕ РОЗЛУЧАЛИСЬ З ТОБОЮ, УКРАЇНО

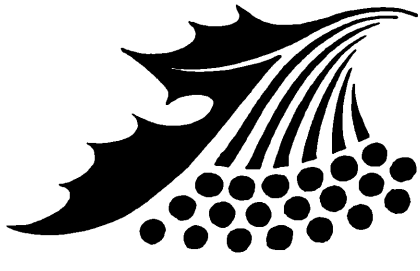

ВИБРАНЕ
1952 - 1998

Maria Bilous-Harasewych

Selected Works
1952 - 1998

Мистецьке оформлення обкладинки
Володимира Кіндратишина

Вступне слово
Яр Славутича

Artistic Cover Design
Wolodymyr Kindratyshyn

Introduction
Yar Slavutych

Книжка видана власним коштом автора
Тираж 400

Видано друкарнею:
GRAPHE - 3407 Caniff, Detroit, Michigan - U.S.A. - 1998

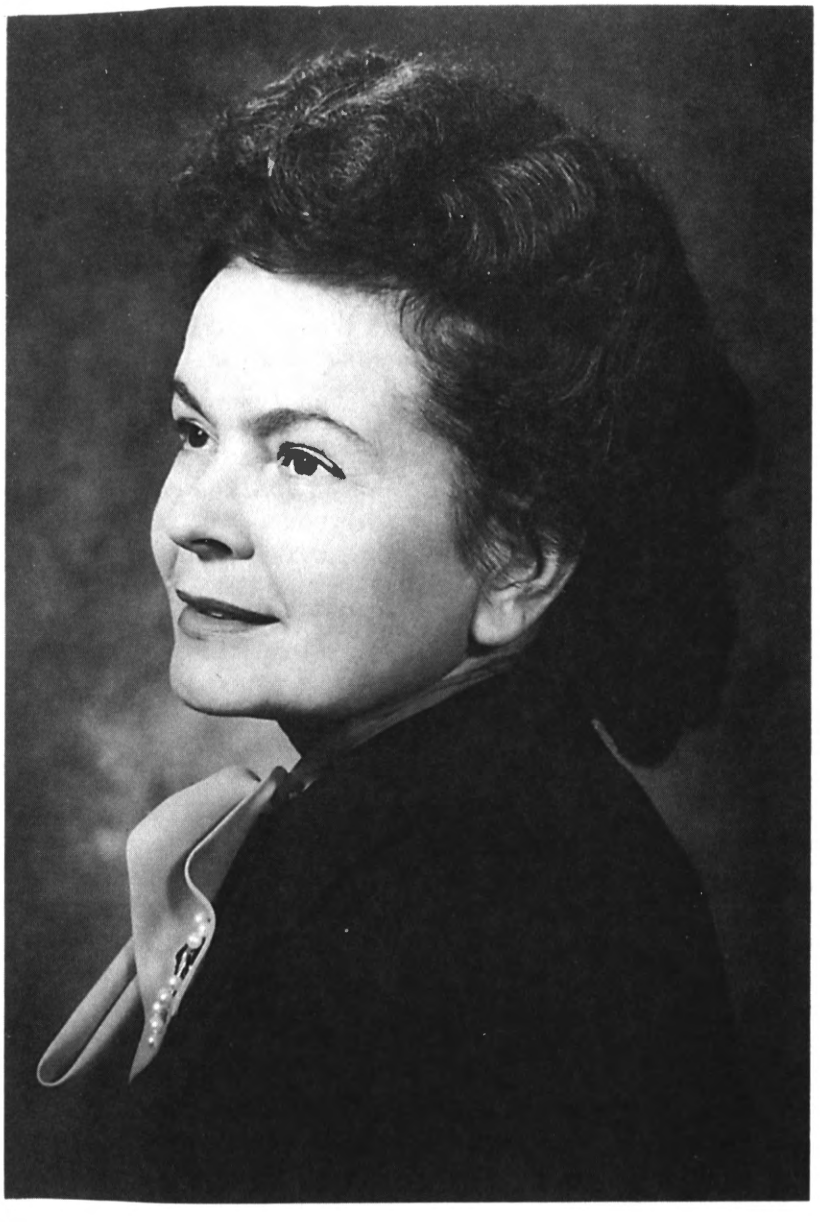

Марія Білоус-Тарасевич

Цю книжку присвячую моїм
незабутнім Батькам Саві Титовичу
та Ірині Денисівні (з Ганнохів) Білоус
і моєму мужеві Богдану Гарасевичу.

ДІЯЛЬНА ТРУДІВНИЦЯ ПЕРА

Понад 40 років трудиться Марія Гарасевич (Білоус) у літературній критиці та літературознавстві української діяспори.

Може й більше визначилась вона як літературний критик. Поміж кількох поглядів на означення цієї професії, мені здається, найвірніший той принцип, що літературний критик має бути, передусім, посередником між автором і читачем: ознайомити читацьку громаду із твором, із його сутністю, вказати на новизну, якщо така є в творі, охарактеризувати стиль та естетичні осяги автора, виявити недоліки, щоб їх не повторювати в писаннях. Адже доброзичлива критика звичайно причиняється до більшого вдосконалення чи бодай до більшої літературної грамотности (це останнє було дуже потрібне для деяких діяспорних письменників, відірваних від рідного материка). Якщо твір чи дослідження, на погляд рецензента, заслуговує на розповсюдження, тоді порекомендувати його читацькій громаді.

Оскільки загально вважають мову першоелементом літературної творчости, літературний критик має спостерегти, як автор орудує словом, поетикальними засобами (в такому разі потрібна добра філологічна освіта). Зрештою, бажано усталити, яке естетичне чи національне (суспільне) значення твору. Ця остання настанова довгий час переважала в діяспорі, з огляду на те, що письменники та інші митці ставили собі за обов'язки бути правдоносцями української нації серед чужомовного світу.

Здається, що Марія Гарасевич має всі згадані кваліфікації. А в більшості з них була незаперечним

авторитетом. Недарма ж закінчила філологічний факультет Київського університету, а в повоєнний час працювала журналісткою, редагувала книжки деяким молодим письменникам. Більше того, вона виробила собі аналітичний хист, проникливість якого й застосовує в розгляді творів. Тому її відгуки читати цікаво, дарма що вона не входить у теоретичну полеміку з приводу означення жанрів. Аналізуючи, вона одночасно інформує читача про твір - поезію, прозу чи про студію якогось літературного явища, що попадає під її пильний зір.

Спектр зацікавлення Марії Гарасевич дуже широкий. Цікавили її, перш за все, діяспорні письменники та поети. Згадаю хронологічно тих, чиї твори вона рецензувала: Улас Самчук, Микола Понеділок, Софія Парфанович, Теодор Курпіта, Олекса Веретенченко, Микола Ковшун, Леонід Полтава, Світлана Кузьменко, Борис Олександрів, Ганна Черінь... Насвітлювала вона й критичні праці літературознавців - Григорія Костюка, Євгена Федоренка... Інформувала про переклади на українську мову з японської (переспіви Нестора Ріпецького), "Пісню про мого Сіда" (переклад Богдана Лончини). Писала про гумор і сатиру в нашій літературі, відгукувалась про музичне життя, зокрема про Капелю бандуристів під проводом Григорія Китастого, про хор "Трембіта". Коротше кажучи, жила ще й повним життям журналіста.

Інше амплуа Марії Гарасевич - літературні портрети. Для цього треба було прочитати все чи майже все про кожного з тих, кого обирала за об'єкт студіювання. У цій галузі мали честь попадати під побільшуюче скло її критики такі поети й письменники: О. Веретенченко, М. Ковшун, В. Несторович, С. Парфанович, У. Самчук, Яр Славутич... З нагоди ювілеїв чи якоїсь там річниці були створені портрети класиків - Марка Вовчка та Андрія Чайковського. Крім того, були й статті про Т. Шевченка, Марка Вовчка, І. Франка, М. Коцюбинського, Лесю Українку, В. Винниченка... Треба підкреслити, що писання Марії Гарасевич вільні від комуністичної ідеології, якою пересипали творчість наших світичів у материковій критичній літературі під радянським устроєм.

Живучи в Сполучених Штатах Америки, не обійшла своєю увагою Марія Гарасевич і американського

письменника Джона Стайнбека. Це сталося ще в 1963 р. Тут можна зробити маленький закид нашій діяльній трудівниці пера, що не бралась вона за інших авторів цього континенту. А треба було б. Адже живемо в оточенні англійської мови. На жаль, у нас мало англійськомовних письменників чи поетів, опрацьованих українською літературною критикою в діяспорі.

Не можна не згадати оглядових статтей Марії Гарасевич: "Сучасна українська поезія" (повоєнного періоду) та "Українські письменники в літературних конкурсах Українського літературного фонду ім. І. Франка (Чікаґо). Ця остання праця - першоджерельна інформація про вшанування авторів кращих творів у діяспорі.

У досліджуванні літературного процесу, метод Марії Гарасевич інформативно-аналітичний. Не входячи у будь-які новітні течії в жанрі критики, вона традиціоналістка в повному розумінні цього слова. Так пишуть, передусім, добрі шкільні підручники для старших класів, ліцеїв, інститутів, університетів - ясно, недвозначно зрозуміло. Цю особливість стилю дослідниці треба брати до уваги в Україні, де тепер запроваджують вивчення діяспорної літератури. Підсумкова книга зібраних досліджень, статтей, есеїв та оглядів Марії Гарасевич, призначена для масового читача, може виконувати ролю допоміжного підручника для навчальних закладів в Україні.

Д-р Яр СЛАВУТИЧ, професор
Альбертського університету

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

ВІД АВТОРА

ГАННА ЧЕРІНЬ "ДІТРОЙТСЬКА ЗІРКА"

ХРИСТИНА ГОДІВ-ЮЗИЧ "ЛІТЕРАТОР МАРІЯ ГАРАСЕВИЧ"

ОЛЕКСА ВЕРЕТЕНЧЕНКО "ТОБІ, МАРІЄ, МІЙ УКЛІН"

МИ НЕ РОЗЛУЧАЛИСЬ

"Ти прости, ти прости
За розлуку з тобою, мій краю!"
***(Олександр Підсуха** "Як давно...")*

Заіскриться небо райдугою ранку,
Я з тобою серцем і душа буя,
Тугою голублю, лину у світанки
Дніпрового плеса, де земля моя.

О, колосся в степу, –
Золота моя, туго – країно!
Я люблю!.. Я люблю
І молюся за тебе, Вкраїно.

Разом із тобою, дні моєї долі
Вірою стрічаю, рвучись в височінь.
Ти моя розрада у праці, у горі,
Полум'я блакитне – жар моїх горінь.

Вечорами ніжно пригортаю, мрію,
Упиваюсь хмелем дум твоїх палких,
Як цілунок щирий, ти даєш надію:
Не пропаде марно разок літ моїх.

Ніч спустить повіки, сон прийде крилатий –
Летимо назустріч щастю в далині...
Разом із тобою, ми такі багаті!..
Волею яскраві світять нам вогні.

Якщо не дійду я до тебе з чужини, –
Проросту колоссям, зерно сиплячи.
Ми не розлучались з тобою, ВКРАЇНО,
Хоч і відлетіли в журавлів ключі.

О, колосся в степу, –
Золота моя, туго – країно!
Я люблю!.. Я люблю
І молюся за тебе, Вкраїно.

1988 р.

ВІД АВТОРА

Те, що написано, зроблено, відпрацьовано.

У цій книжці зібрано більшість моїх писань, які були надруковані в часописах, журналах, "Збірнику українських письменників "Слово", - переважно в Америці. Деякі з них пройшли через руки редакторів, які скорочували, як хотіли, редаґували, не на користь, по-своєму, навіть вставляли свої речення чи підзаголовки. Речі друковані в газеті "Вільне Слово", "Канадський Фармер", журналах "Дзвони", "Овид", "Нові Дні" (за редаґуванням М. Дального) , збірнику "Слово" (за вийнятком "Джон Стайнбек") змін не мають. Редактори "Нових Днів" Д. Кислиця, Сварог, деякі редактори "Свободи" та "Новий Шлях" так вільно поводилися з текстами, що часом було тяжко на душі. Відтворити все в ориґіналах, неможливо, тому в книжці всі мої праці є такими, як були вже друковані.

Книжка "Ми не розлучались з тобою, Вкраїно..." - це своєрідний, хоч не повний підсумок мого життя.

Так сталося, що я була недолею II-ої Св. війни змушена відійти з "великим ісходом" українців з Батьківщини. Не було це просто, не був це добровільний вибір в час несамовитого лихоліття найбільшого катаклізму в історії людства, який, мов тріску, кидав людину у своєму невідкличному призначенні. І хоч я розумію, що це, можливо, врятувало мені життя, як і тисячам інших, але душею, чуттям я ніколи не була щасливою, тяжка туга за всім рідним не покидала мене ніколи.

Я виростала в найтяжчі, найстрашніші часи, зазнаючи біди разом із своїм народом. Позбавлені будь-яких матеріяльних благ, у постійному духовному й національному

терорі, для молоді, як втеча від реальности, було єдине прагнення - вчитися. Жили ми мріями, якими то непересічними професіоналістами будемо, а студенти філологічного факультету столичного університету, серед сірих радянських буднів, як у своєрідне спасіння від здавленого в душі бунту, переносились в ідеї, конфлікти героїв, дієвих осіб української та світової літератури, літали в поетичних обріях. Було щоденним явищем напам'ять читати вірші великих поетів, чи цитати з безсмертних творів. Спеціялізуючись в українській літературі від третього курсу, я мріяла осягнути якнайбільше знання, щоб потім, викладаючи, вчити любити, розуміти артистичну й ідейну вартість нашої літератури. Я завзято вивчала як західноевропейську, російську так і українську, яка на загальному тлі не виглядала мені гіршою чи біднішою, а навпаки я знаходила в ній унікальні цінності.

Мрії обірвалися із закінченням університету - вибухнула II Св. війна, прийшло прозріння мрій в жорстокій дійсності радянського уярмлення людської душі, прагнень та й самого життя.

Колись у Дітройті, пишучи працю про поета Олексу Веретенченка, я запитала його, коли він став поетом. Він відповів: "Мені здається, що я завжди був поетом, мабуть від народження". Так можу сказати й про себе: я завжли була літератором. Хоч з математики чи не найкраща учениця в клясі, література - це була моя душа й захоплення. Закінчивши середню школу відмінницею (тобто з усіх предметів за сьогоднішніми оцінками мала 5), за тодішньою постановою я мала право вступити у кожну вищу школу без іспитів, поза конкурсами, які тоді були великі, а кандидати на кожне місце - одні з найкращих, найсильніших випускників середніх шкіл. Я вибрала Київський Державний Університет літературно-лінґвістичий факультет, а по році його перезвали на філологічний, що нам дуже не подобалося, аж поки ми звикли до цієї назви. В родині не були захоплені моїм вибором, особливо батько, знаючи який небезпечний фах я обираю, радив мені йти в медичний інститут.

- Тату, хтось мусить поповнювати кадри, ти ж бачиш, що робиться, а до того я найбільше люблю літературу.

На це для мене його відповіді не було, лиш в очах раптом посумнів. А потім: "Вибирай що хочеш, аби була щаслива".

Гнана війною з Києва на схід, нею ж гнана на захід, я опинилася в м. Знам'янка, в якому народилася, і саме тут під самісіньким фронтом я зустрілася з В. Винниченком - повним виданням його творів, які збереглись десь у сільській висортуваній бібліотеці в припавших пилом скринях разом з іншими забороненими письменниками. Вчитель літератури віднайшов їх і привіз до Знам'янки. Прочитала все, не відриваючись. Враження зробив величезне оригінальною багатою творчістю, а особливо майстерністю. В багатьох його ідеях, чи думках був для мене контроверсійним, але цікавим.

У Знам'янці я написала дві праці: "Володимир Винниченко - драматург" і ""Соняшна машина" Володимира Винниченка". Забрати їх з собою я не могла, що для мене невіджалувана втрата, бо в них я вкладала багато молодого творчого запалу й беззастережної щирости думок про письменника, який мене до нині притягає, інтриґує й мені шкода, що я більше над ним не працювала.

Таборове життя в Німеччині, для мене ще молодої, відірваної від всього рідного, постійно загроженої полюванням енкаведистів за "своїми" громадянами, мало свій тяжкопригноблюючий фактор, а крім того й атмосфера була тяжка. Робила літературно-мовні редакції деяким творам і перший раз зустрілась з дивовижним, для мене, явищем: мою працю письменниця присвоїла собі. Коли її хвалили за артистичну будову речення та мову, вона скромно опускала очі й завжди відповідала: "Я над цим працювала дуже сумлінно". Особливо прикро було почути на її літературному вечорі. Заплата для мене була, замість доброго слова, признання - торбинка яблук. Після цього у мене відпала охота редаґувати назавжди, хто б до мене не звертався. До речі, вона зверталась у справі редаґування цієї повісти до славного літературознавця, але він категорично відмовив саме через вийнятково погану мову.

Спочатку тяжко було знайти себе в Америці, бо суспільні конфлікти та неприхильне ставлення деяких громадських діячів до людей з Великої України (вживаю цю назву за старшим від нас поколінням, яке мало щиру любов до нас) якось приголомшувало, зневірювало. Через це й моя праця в Школі Українознавства по чотирьох роках закінчилася фіяско, коли директор школи Мирон Дольницький в

кінці року поставив мені ультиматум, щоб я не дала "відмінно" Ігореві Міляничу (бачите, він ненавидів його батька - відомого конструктивного громадського діяча, інж. А. Мілянича) :

- Це найкращий учень у клясі, якщо я не поставлю йому "відмінно", то я нікому не можу поставити. - бунтувалася я.

- То не ставте нікому. - була коротка відповідь.

На початку шкільного року, знову біда. Молодшого брата І. Мілянича, Ростислава, якого було переведено в старшу клясу (всі вчителі підписали), директор самочинно повернув його назад. Тут я вже не могла відступити, поставила спротив, на це директор школи з призирством відповів мені:

- Хто ви є? Ви східнячка! Ми з вашою освітою не рахуємося! - було ще й далі, але не хочеться такого навіть писати.

Учні моїх кляс бунтувалися, писали протести до директора, який мене відразу ж звинуватив у підбурюванні, що було абсолютно неправда. Для нього це не мало ніякого значення лиш зробити зло інж. А. Міляничу - батькові учнів. Без єдиного слова я, повідомивши голову Батьківського комітету, зрезиґнувала й більше ніколи не повернулася. Батькові довелося забрати зі школи троє дітей, які потім роками вчилися у мене приватно. Яке ж мала задоволення, коли згодом побачила Ростислава на пластовому святкуванні, де він виступив з прекрасним патріотичним словом, написаним доброю українською мовою.

Приватних лекцій давала багатьом учням. Були з Бельгії, які говорили лише по-французьки (діти батьків, що виїхали з таборів до Бельгії), були англомовні, або учні, що з різних причин перестали вчитися у Школі Українознавства. Всі вчилися радо, з цим турбот не мали ні батьки, ні я. За навчання грошей не брала або вчила майже безкоштовно, адже були це тяжкі часи для нас усіх.

Серед несприятливих умов, я завдячую духовну підтримку й стимул до літературної праці з початком 50-х років незабутнім людям, серед них: талановитий діяч музичного мистецтва маестро Богдан Пюрко, інж. Орест Макар, піяністка Ірина Решетилович, вся патріотична родина інж. Атанаса Мілянича й інші, а головне широкій

українській громаді, серед якої відразу ж почала втішатися успіхом. Я щиро полюбила працювати серед нашої громади.

За ініціятивою маестра Богдана Пюрка, у 1952 році відбулася моя доповідь у Віндзорі (Канада) про Київський університет, яка тривала дві години. Виповнена вщерть велика заля українцями Віндзору й Дітройту, з напруженою увагою слухала її до кінця. На мій превеликий жаль, я за нашою традицією, доповідь говорила, намітивши собі лише плян. Таким чином втрачено розповідь про події, які відбувалися в університеті в страшних і тяжких роках єжовщини, "визволення" Західньої України, відібрання студентам стипендії 1940 р., в наслідок чого були навіть випадки самогубства - все це довелось мені пережити разом із студентами та професорським складом. Університет за єжовщини та з початком II-ої Св. війни потерпів дуже тяжко. Втрати були великі. В Україні ніхто з очевидців цього зробити не міг, а пів століття пізніше, в пам'яті лишаються лише основні події, а як саме вони відбувалися, особливо хто й що говорив затирається. Окремим яскравим кадром, немов сьогодні бачу, як під час зборів у 102 авдиторії (а вони були кожного дня 1937 р. від години 2-ї пополудні до 11, часом до 1-ї години ночі) студентка - дружина арештованого полковника Радченка (дай Боже, щоб я не помилилася прізвищем) емоційно виступила із звинуваченням радянської влади в тому, що діється та кинула докір нам, студентам, що ми мовчки терпимо, не протестуємо, не боремося. Говорила в розпачі, хоч знала, що ми нічого зробити не можемо. За катедрою, ця дуже вродлива жінка виглядала, як месниця, нехай лише словами. По кількох хвилинах влетіло в авдиторію двоє енкаведистів, скрутили їй руки й силоміць потягли, а вона аж до дверей ще кричала до нас. Відтворити її слова тепер, я не можу, а в доповіді, коли пам'ять була ще свіжа, я майже дослівно передала їх. Наводила прізвища, зміст розмов, відважні виступи, що кінчалися арештами, хто з професорів ніколи не вернувся в університет (чи попав в кацет, чи загинув, ми ніколи не довідалися). Чимало загинуло й студентів старших курсів. Відрадним явищем було те, що на всіх зборах на всіх доносив лише один той самий студент.

Чи я могла б написати спогади тепер? Могла б, але вони були б в тумані півстолітньої давнини, тому мені так

шкода, що я свої спогади не написала для історії Київського університету, а обмежилася доповіддю ненаписаною. Це дало мені науку: кожну доповідь треба писати, якщо вона добре опрацьована.

Настала горезвісна доба поганого "двобою" між речниками "великого ісходу" й речниками московсько-комуністичного нападу на нього, якими мусіли стати діячі української культури - в першу чергу відомі поети, в більшості не з доброї волі, а під терором партії. Здавалось, не було тяжчих слів у звинуваченнях одні других, ні в застосуванні їх. Якийсь, ніби диявольський геній ошалів, не маючи ні стриму, ні глузду. Картали, знеславлювали, опоганювали - стріли прикрих звинувачень летіли із сходу на захід, із заходу на схід. Москва торжествувала, руками братів-українців робила своє негідне діло й ще більше підливала оливи до вогню, висилаючи письменників, поетів в українську діяспору (особливо до Америки й Канади) з метою розпалювати пристрасті.

Для еміґрації гостро постало питання: "зустрічатися, чи не зустрічатися" з присланими письменниками, яке почало розколювати єдність громад. Найгірше було те, що звинувачення у вислужництві поширювали на всіх діячів культури в Україні, навіть на великі мистецькі одиниці, через що жертвою став Національний балет геніяльного Вірського. Хоч більшість бачила цінності хореографічного українського мистецтва, його мистецькі досягнення, дехто бачив лише те, що всі хто приїжджає закордон - висланці Москви. Не можна заперечити, що ці люди були щирі патріоти, але жаль було, що вони так односторонньо бачили й не розуміли, що всупереч абсолютному комуністичному теророві, грубому наступу русифікації на всю нашу культуру, Україна не здається, вона постійно творить саме свою національну культуру, а це означає: Україна живе й росте.

Часто були збори присвячені цій темі. Дискусії підносилися на форте й фортіссімо, а запал сягав найвищих градусів. Були розумні голоси наших діячів культури, але це лише стягало удари на їхні голови. Дехто не витримував, переставав писати. Ці "дехто" переважно були наші визначні інтелектуальні, мистецькі, літературні сили. Забрала і я на одних таких зборах слово й відразу ж стала "славною" в одному часописі з такими титулами як "совєтка", "кому-

ністка" і т.д. й т. п. (не варто все повторювати), тобто мета була розбити мене в "пух і прах" і навіть словами вбити, бо коли я до тієї газети написала спростовання, його не помістили.

І ось так знечев'я звернувся до мене інженер Орест Макар:

- Вас тут поважають, ви маєте знання і талант, приготуйте для нас добру доповідь про те, що ж справді діється з українською культурою, ми хочемо знати правду.

Не гаючи часу, я засіла працювати над темою "Сучасна українська поезія", а потім "Сатира й гомор в сучасній українській літературі". Був це 1962 рік. Використала всі доступні джерела з України: газети, журнали, архіви великої дітройтської бібліотеки, книжки поезій та потрібних прозових творів для обраних тем. Працювала сумлінно й чесно, намагаючись у першу чергу сама проникнути в суть феномену життя нашої культури в таких безприкладних національно-політичних обставинах. Вглиблюючись все більше в обрану тему, я зрозуміла, що свідомо, чи не свідомо, наші поети обрали в тих умовах вказівку Ісуса Христа: "Віддавайте Богові, що Боже, а кесареві, що кесареве".

В такому пляні я розгорнула перед слухачами цю дуже складну, але вдячну тему. Доповідь умовно поділила на дві частини, зазначуючи: "Коли я відкриваю книжку видану в радянській Україні, я наперед знаю, що в ній обов'язково знайду, та я шукаю за тим чого не сподівалася й знаходжу - знаходжу скарби нашої культури, знаходжу любов до Батьківщини щиру, непорочну. В першій половині доповіді насвітлювала те, "що кесареве", а в другій те, "що Боже".

Доповіді тривали по півтори години при пильній увазі слухачів. Здавалось люди не ворохнулися. Успіх був непередбачено великий. В дискусіях відчулося зрозуміння поетів, письменників в Україні, того безвихідного їхнього становища, коли кожна світла думка укаменовувалася і в супереч цьому, з під каміння виростала квітка української поезії відважна, злеліяна любов'ю - те, що Богові, а "кесареве" сіре, буденне, злобне, вимучене терором, топчучись на місці, саме себе вбивало, вже не діяло - воно відмирало.

У Дітройті, ще один з дискутантів гучним голосом намагався христити Тичину, Рильського, Сосюру й інших

відомих поетів такими остогидливими словами, як "зрадники, запроданці і т. д.", але звучало воно вже непереконливо, після цілого ряду ілюстрацій на кожну висловлену в доповіді думку.

У висліді, найбільш позитивним було те, що вогонь нашого самоспалення згас. Я думаю, що коли б з такими доповідями виступив хтось із визначних імен письменницького світу діяспори, зчинилася б велика буря, не через трактування теми, а тому, щоб його дискредитувати, тобто піднялась би в пресі війна амбіцій: хто кого.

Моє ім'я було, до деякої міри, маловідоме, але головне було те, що опоненти заскочені правдивістю, переконливими доведеннями на базі широкого добре опрацьованого матеріялу розгубилися, не були вже певні у своїх поглядах. Навіть ті, що свято вірили в "яничарство" наших поетів, зустрівшись з незаперечною правдою, зрозуміли, що в тій страшній тоталітарній системі ніхто з діячів культури, а особливо поети, письменники не могли б творити, не могли б навіть лишитись на волі, чи живими. Звичайно, що були й вийнятки серед поетів, які вірили в комуністичну партію, радянську систему, їхні напади на еміґрацію були особливо гидкі своєю щирістю. Однак, і вони згодом прозріли. Не все з їхньої творчости пропаде як явище доби, багато лишиться цінної гарної поезії.

З цими доповідями, (а вірніше працями, на підставі яких робила доповіді) я була в Дітройті, Чікаго, Торонті, запрошували і до інших міст, але обставини складалися так, що я не поїхала.

У книжці їх не буде - ще одна моя втрата. Був це період нашого незаможного життя, машинки не мала, писала олівцем на поганенькому папері й після 35 років тяжко їх відчитати. Може колись реставрую, бо вони відіграли чималу ролю саме тоді, коли були найпотрібніші й до деякої міри вирішальними. Цікавим є те, що вони (доповіді) залишилися в пам'яті багатьох слухачів ще й досі, а на моє превелике диво, про них знають в Україні, про що говорили мені письменники, коли я вперше відвідала Батьківщину 1993 році.

Після цих великих тем творчої трагедії в Україні, які мене вичерпали чуттєво, емоційно, нервово, адже над ними не працювалося без хвилювання й болю душі, як своєрідне

відпруження, захопив мою увагу один з найславніших американських письменників Джон Стайнбек. Першим був твір "Солодкий четвер" ("Sweet Thursday"), а потім вже не могла відірватися від нього аж поки не прочитала дослівно всі твори. Письменник-реаліст в найкращому розумінні цього слова, захопив мене напруженою силою таланту, незрівнянною блискучістю розгортання теми, вражаючою артистичністю, змалюванням дієвих осіб (якщо їх можна так назвати, бо це скорше живі, незабутні люди). Я зустрілась з одиним з найкращих письменників світу, який серед них займає особливо яскраве місце. Над темою "Джон Стайнбек" працювала не маючи багато джерел, бо здоров'я моє було "не на висоті свого завдання", щоб могла джерела здобувати по університетських бібліотеках. Часом воно добре вникати самому в твори, оцінюючи їх без допомоги, чи перешкоди думок інших. Хоч фундаментальної наукової праці без джерел не напишеш, але я й не мала такої мети.

Написала чималий літературний портрет "Джон Стайнбек", лише половина якого надрукована в збірнику "Слово" ч. 3. На всю працю забракло місця. Об'єднання Українських Письменників "Слово" подарувало це число Джону Стайнбекові і воно зберігається в його бібліотеці.

Працюючи безперервно на літературному полі, я помітила, що увагу й зацікавлення читача, чи слухача в літературній критиці притягають лише художньо написані речі з переконливою щирістю. У мене виникло питання, а навіть проблема, як підходити до оцінки твору, книжок поезій, чи цілого письменника, щоб зацікавлення нашою літературою зростало, бо в умовах тяжкої праці "на кусок хліба" увага до неї занепадала. Задумуючись над досить небуденним явищем, що люди так уважно й радо слухають мої доповіді, що піднесення після них незвичайне, а добрих слів для мене не шкодують, що кожен літературний вечір приготований мною має успіх, я прийшла до переконання: про літературу (чи то твір, чи цілого письменника) не можна ні говорити, ні писати суто академічно (хоч для літературознавства і це необхідно), треба торкнути чуття людини, щоб вона, людина, захотіла прочитати книжку, купити її, порадити другому, щоб з моєї критичної праці можна черпати певну суму знання про письменника й навіть полюбити його.

Прийшло ще одне спостереження: не залежно від найприхильнішої оцінки, вистачить скритикувати щось сильніше, як це стає головним для читача, він робить свій висновок: "твір нічого не вартий, його критика розбила".

Тому я вибрала у своїй практиці такий підхід, який би наголошував цінності творів даного письменника, їхню артистичність, вартість для нашої літератури, а недотягнення критикувати м'яко, обережно, додавати письменникам віри в себе, бажання писати, творити, а не вбивати творчий дух. Адже такого явища в нашій літературі (либонь, в інших теж) ще не було, щоб письменник, працюючи на тяжкій, мізерно оплачуваній праці, складав зароблене, обмежуючи своє життя до мінімальних витрат, на видання своїх творів. Чи ми коли будемо знати скільки творів наших письменників залишиться, а може й пропаде, невиданими й де дінуться вартісні архіви деяких письменників?

Враховуючи все це та ще й стан нашої творчої еліти в Україні в кайданах соц. реалізму, я вибрала стиль художньої критики, у якій би людинолюбство взагалі, любов до письменника зокрема, а головне зрозуміння твору не в розваговому аспекті, тільки в його суті, ідейності, художніх засобах, вартості даного літературного твору було б головним. Такий підхід виявив себе позитивним. Мої статті читали із зацікавленням, часом казали "читати вашу критику цікавіше як сам твір". Найчастіше були такі відгуки, як ось від А. Івахнюка (абсольвента Подєбрадського університету): - "Вам, пані Маріє, бажав дуже написати кілька слівець, прочитавши таку глибоку рецензію на поезію Кедрина (Монастирського). Я рідко читаю критичні огляди, бо вони якісь дуже сухі й не заохочують людини. Вашу ж рецензію я прочитав із захопленням. То ж поздоровляю Вас, як глибокого критика." Таких відгуків було багато як від широкого читача, так і з літературного світу.

Від письменників, про яких писала переважно були такі відгуки, як від Миколи Ковшуна: "Може Ви, зі своєї щедрости, трохи перехвалили. Та не вдаватимусь в скромність, бо то було б не щиро, кожний автор хотів би почути якусь прихильність у своїй праці. А головне, найцінніше для мене, що у всіх трьох п'єсах Ви схопили ті найсокровенніші моменти, яких не помітили інші рецензії".

В листі від поета Бориса Олександрова висловлено ще яскравіше: "Рецензія прекрасна, не тому, що вона позитивна

(на "Колокруг" було вже декілька дуже позитивних, але нічого не вартих рецензій), а передовсім тому, що вона написана цікаво, проникливо, на основі уважно прочитаного матеріялу - гарно з точки погляду літературного. Ось так треба писати рецензії. Бо ж і рецензії літературні твори, і писати їх треба вміючи."

Інколи, на маргінесі часу, писала вірші (як то кажуть під настрій) та нариси й оповідання - переважно на прохання православної громади, коли надходили свята.

Оповідання "Перша ялинка" пов'язана з християнським віруванням, що після смерти людини її душа присутня на цьому світі 40 днів, а також з містикою, яка завжди була і є невід'ємною частиною духовного життя, либонь, всіх народів. Щось є нерозгадане, невловиме - людина відчуває, немов, якусь присутність того, що годі розумом збагнути. Тепер науковці почали досліджувати питання: чи вмирає душа разом з тілом, чи вона роз'єднується з ним. Мар'янка реалістична дієва особа реалістичної розповіді - майже бувальщина з часів повоєнного хаосу та передвоєнної щоденної трагедії радянської системи.

Гумористично-сатиричне оповідання "Бути, чи не бути?" написане під впливом роздумів над словами одного з наших визначних громадян: "Все своє життя на чужині я писав, працював для громади, а ось тепер, коли вмираю, ніхто мене навіть не відвідає, хоч моя хвороба незаразлива", а також на підставі спостережень - признаюсь, дуже невідрадних.

"Лемкиня" - бувальщина, яку тяжко забути.

Віршів та прозових писань у книжці лише кільканадцять, для ілюстрації моєї праці. Більшість мого часу й зусилля забрало намагання тримати нашу літературу клясичну й сучасну живою між людьми в таких невірогідно несприятливих умовах, щоб вона не відходила в забуття чи незнання про її постійний розвиток і ріст. 45 років я давала для дітройтської громади літературні вечори та виїжджала з доповідями в Торонто, Чікаго, Віндзор й інші міста. Спочатку це були академічні вечори, на яких я читала свої праці, згодом розширила їх, бо мені хотілося притягнути до участи в них молодших людей та студентську молодь. Справа стала складніша, бо крім опрацювання письменника, треба було вибрати його твори для читання найсуттєвіші й

найяскравіші, які б ще більше ілюстрували мою доповідь й насвітлювали самого поета, чи письменника. Треба було навчити декляматорів гарно виконати їх. Проби часом тягнулися годинами і по 2-3 проби з кожним. Завжди вечір був підготований дуже сумлінно й найкраще як було можливо, а звідси бажання людей мати літературні вечори й охота всіх працювати. Мені подобалося і я цінувала те, що високопрофесійні люди з таким щирим бажанням хочуть брати участь, хочуть вчитися художньо читати твори. Між ними: Юрій Розгін - біохемік, викладач медичної школи, Христина Юзич - хемік, бібліотекар, вчителька Школи Українознавства, Наталія Гевко - визначна вчителька американської школи, консультант для вчителів початкових шкіл, Зенон Чорній - інженер - це чотири непересічно талановиті особи, які працювали зі мною протягом багатьох років, брали участь у кожному літературному вечорі. Крім них в деяких вечорах брали участь Роман Тарнавський - адвокат, Віра Андрушків - викладач української мови й літератури в середній школі, а потім у Вейнському університеті, лікар Оксана Балтарович, економіст Ліда Кучер (тоді ще студентки), Андрій Лятишевський - студіював драму в американському університеті, робив короткометражні фільми та багато інших.

Згодом влаштовували літературно-мистецькі вечори з участю співаків та музик таких як: оперна співачка меццо-сопрано Христина Липецька, скрипаль маестро Володимир Щесюк, піяністки Люба Щесюк, Марія Лісовська, заслужені артисти України Петро Китастий, Євгенія Крикун, композитор багатьох пісень і мистецький керівник ансамблю "Черкаські козаки" Юрій Марштупа.

Незабутні авторські вечори з присутністю таких письменників як Улас Самчук, Федір Одрач, Яр Славутич, Олекса Веретенченко, Борис Олександрів, Ганна Черінь, Микола Ковшун, Софія Парфанович, Володимир Несторович.

Крім вищезгаданих, треба відзначити великі літературні вічори присвячені таким письмненникам: Лесі Українці - у 50-ліття від дня смерти, Марку Вовчкові - у 150-ліття від дня народження, Богдану Лепкому - у 100-ліття від дня народження, Андрію Чайковському, Миколі Понеділку, Василеві Стусові, Василеві Симоненко - у

60-ліття від дня народження, академія для Івана Франка - у 140-роковини від дня народження, як також "Демократичній пресі в Україні", "Українським письменницям у світі", діячам української культури Дітройту, які все своє життя працювали на цій ниві й відійшли з цього світу, не дочекавшись проголошення Української Незалежної Держави - вечір називався "Згадаймо наших діячів культури", "Поверненню Богдана Лепкого Україні", Богданові Лончині, Марії Гарасевич та іншим.

Довгі роки, ці літературні вечори влаштовував Культурно-Громадський Клюб, останні роки літературно-мистецькі вечори влаштовує Комітет сприяння українській демократичній пресі в Україні, голова Марія Гарасевич. А під цю пору Комітет готує відзначення 100-ліття від дня народження Євгена Маланюка. Керувала підготуванням програм для всіх вечорів, як і доповіді на них (за вийнятком двох) робила я.

В самому Дітройті, я читала свою доповідь на відзначеннях роковин Тараса Шевченка чотири рази, а також з цією доповіддю я була запрошена до Віндзору (Канада), Флінту, Чікаго - доповідь якось особливо торкала душу слухачів. Добрих слів, подяк для мене не бракувало, проте, незабутньою лишилась не знайома мені звичайна жінка, яка підійшла до мене тихо, сумовито, з духовно осяяним обличчям: "Дякую вам, що ви так гарно до нас промовили, з любов'ю Тараса Шевченка, а то прийдеш на академію, а доповідачі нас б'ють та й б'ють, та картають. Виходиш із свята прибитий, огортає зневіра до себе й до всього."

У Чікаго, після академії для відзначення 110-их роковин від дня смерти Тараса Шевченка, сталася аж ніяк не очікувана для мене подія: мене оточили семеро священиків обидвох віровизнань, дякували щиро, сердечно з признанням. За всіх висловив суть їхньої вдячности православний священик о. прот. Федір Білецький: "Добре, що ви насвітлили віру в Бога Тараса Шевченка.

Перший раз на академії для нашого генія ми, священики, сиділи з піднятою головою горді за своє служіння Богові й народові. Переважно доповідачі насвітлюють Тараса Шевченка, як безбожника, а тим самим і нам дістається, тяжко слухати та й правди в цьому нема."

Пишучи доповідь, я не мала на меті підкреслювати якраз цей аспект, але Шевченкова віра в Бога така

абсолютна, то якже інакше можна трактувати його творчість, навіть розпачливі його слова до Бога, лише підкреслюють її.

Доповіді я готувала сумлінно, розраховуючи на широкого слухача, але й не обнижувала рівня. Люди не люблять коли доповідач трактує їх не серйозно, не підносить їх на висоту даної теми. Праця мене виснажувала, особливо нервова напруга самого виголошення доповіді, але, коли я бачила, яке враження вони роблять на присутніх, як щиро вони мені дякували - було це для мене найкращою нагородою (адже грошевої не брала) за працю, за втому від, не раз, далекої дороги, хвилювання... і я знову продовжувала літературну працю, готувала вечори, приймала запрошення з інших міст.

А траплялося й таке, що забути не можна, навіть тяжко повірити, що я могла таке осягнути, либонь, з перестраху дістала силу: 1-а година ночі, працюю над новою книжкою, раптом телефонічний дзвінок. Піднімаю слухавку. Чую схворований голос письменника В. Несторовича:

- Пані Мусю, я дзвоню з лікарні з великим проханням до вас і благаю не відмовте мені в ньому. Я вас прошу дуже, дуже прошу, щоб ви промовляли над моєю могилою. О, ні я ще вийду з лікарні, але життя моє кінчається і я так хотів би, щоб ви говорили про мене над могилою, ніхто так не скаже. - в голосі сум і благання. Мені забило дух, не могла відмовити, але й не могла обіцяти, бо ніколи над могилою не говорила й знала, що не зможу говорити. Мовчала... Зрозумів як згоду й подякував.

Мене огорнула паніка. Щоб якось рятувати ситуацію, я нарешті знайшла розв'язку: В. Несторович ще не мав літературного вечора в Дітройті. Обдумую, за пару днів телефоную до нього й оповідаю про свій задум. Реакція була несподівано радісна, голос пояснів, немов поздоровішав. Треба було спішити, зусилля переростало можливості. Довелось з великого роману "Серця і буревії" вибрати уривки, навчити чтеців (проби були аж до 2-ї години ночі), а між тим написати доповідь, приготувати програму. Спромоглася звести все докупи й вийшов гарний літературно-мистецький вечір. Ще треба додати, що мусіла турбуватися, щоб придбати для В. Несторовича гроші як подарунок (був у скрутних умовах). Програма вийшла

прекрасно: доповідь, привітання від організацій, художнє читання, сольоспів меццо-сопрано Христини Липецької, танці Мотрі Макар, а потім невеличке прийняття. Все приготовано якнайкраще. І ось, велика заля виповнена вщерть в чеканні, відкриваються двері й заходить у смокінґу Володимир Нестерович з дружиною Нютою у вечірньому платті. Не можна повірити: стрункі, молодші на багато років, вродливі, щасливі, опромінені одушевлені... Вечір пройшов у теплій атмосфері з щирим признанням для В. Несторовича за його довголітню громадську й творчу працю. Пані Нюті подарували великий букет червоних троянд, а вона передала їх мені.

Незадовго В. Несторович помер. Я не говорила над могилою, але сумління мене не мучило, адже сказала про нього все найкраще за життя при великій авдиторії.

Молодь вимагала своєї уваги, без неї губилася в американському морі привабливому позитивним і негативним. Отож, громада над молоддю віддано працювала. Серед літературної праці, мусіла братися я й за громадську, взявши на себе навантаження бути головою комітету Конкурсу Фундації славної Марусі Бек, під назвою "У пошукуванні України в англомовних виданнях". Сформовано комітет з визначних громадян: Марія Гарасевич - голова, Петро Стасів - заступник голови, Іван Бек (брат М. Б.) - фінансовий референт, Христина Юзич - секретар. Члени: Степан Віхар, Дмитро Кислиця, Олена Климишин, Валентина Мушинська, Юрій Розгін.

Конкурс проголошено 1978р. Для нагород др. Маруся Бек - фундатор складала кожного року 1000 дол. Нагороди у висоті: І - 500 дол., ІІ - 200 дол., ІІІ - 100 дол., чотири відзначені збірники - по 50 дол. Кожного року надходило до комітету кільканадцять збірників цікавих матеріялів про Україну від учасників конкурсу, якими можуть бути всі українці від 16 до 20 років по цілому вільному світі, включаючи всі держави й континенти. Цей цінний і цікавий конкурс я очолювала кілька років, а він відбувається вже 19 років. Збірники матеріялів знаходяться в архівах Фундатора.

З проголошенням Самостійної Незалежної Української Держави незадовго прийшла загрозлива проблема з нашою пресою. Росія відразу ж заатакувала її своєю пресою

та російськомовною місцевою. Прийшла ніким не передбачена у діяспорі ситуація в Україні. Не встигла незалежна держава отямитися від поневолення, як на неї пішов брутальний наступ русифікації, тероризування українців, грабування її дібр тими ж самими людьми, що й раніше були при владі.

Для діяспори був це приголомшуючий удар, адже віддано працювали для Батьківщини з твердою вірою, що Україна буде вільною, що українці будуть нарешті господарями на своїй землі. Не справа в тому, що прийшло розчарування (фактично його й не було), а в тому, що тяжкий біль і гнів впав людям на серце: як довго пануватиме над нами Росія й партократи та саботуватимуть нашу державу! Від зневіри до віри, до надії на краще майбутнє тривожилися думки. А економіку уряд вів все глибше в пекло (сказав же президент Л. Кучма: "Уряд завів економіку в пекло"), а українців все більше національно пригноблюють.

Українська діяспора знову дала все зусилля для допомоги Батьківщині. Треба написати цілі томи, щоб охопити її своєрідну героїчність, жертвенність, відданість... Скрізь і у всьому треба було їй допомагати. На наших очах падало видавництво книжок, всіми засобами нищилася українська преса - найсильніший чинник формування національно-державницької свідомости населення.

Допомоговий Комітет Україні охоплює широке поле діяння та потрібно було приділити увагу ще й окремо пресі, бо закривалася газета за газетою, або її "закривали" всякими неправдами. Організувала я "Комітет сприяння українській демократичній пресі в Україні". У її склад ввійшли: Марія Гарасевич - голова, Орися Лончина - заступник голови, Христина Юзич - секретар, Юрій Розгін - скарбник, др. Любомир Баран - пресовий референт. Члени: Наталія Гевко, Іванка Кучер, Христина Липецька, Ірина Тарнавська, Зенон Чорній, Наталія Столярська - голова Контрольної комісії. Розпочалася складна, нелегка праця. Справа в тому, що звернувши головну увагу на Україну, ми не помітили як скоро почало занепадати культурно-мистецьке життя в громаді.

Щоб придбати гроші на пресу, комітет пішов іншим шляхом, поза звичайним звертанням до українців складати датки на допомогу Батьківщині. Комітет взяв завдання

піднімати культурне життя громади, влаштовуючи літературно-мистецькі вечори, а доходи з них відсилати в Україну для преси. Тому, що ми готували вечори на найвищому рівні, який був у наших спроможностях, вони скоро здобули добру славу, а комітет пошану й признання. Виступала я ще й по радіо, даючи звіт про нашу працю, читала уривки листів головних редакторів з подякою та повідомленням як доцільно використано прислані гроші - це давало добрі результати. Між редакціями й комітетом зав'язались щирі дружні відносини. Не маючи великих доходів, фонду комітет не будував, лиш кожного року, все, що придбав, відсилав в Україну допомогу таким газетам: "Літературна Україна" - Київ, "Чорноморські новини" - Одеса, "Дзвін Севастополя" - Севастополь, "Східний часопис" - Донецьк, "Вечерній Київ" - Київ. За неповних чотири роки, ми вислали понад 15000 американських долярів.

Зворушливо було те, що всі, хто брав участь у виконанні програм цих вечорів, без найменшої грошевої винагороди, шляхетно вкладали свою працю, талант, професійність із зрозумінням і любов'ю до Батьківщини, а члени комітету працювали віддано й невтомно. Які б труднощі не виникали я знаходила в них зрозуміння, допомогу й духовну підтримку. Коли, здавалось, не подолаю складної, навіть дещо безнадійної ситуації, члени комітету добрим словом додавали мені сили й віри в себе. Кожен з членів незамінимий, неоцінимий, а невідступним моїм співпрацівником був скарбник Юрій Розгін, майже вся технічна праця лежала на ньому. Мали ми й свого артистичного декоратора сцени Ірину Тарнавську. Кожен вечір, відповідно до теми, його духу, вміла оригінально, привабливо й естетично прикрасти квітами, вишиваними рушниками, ґірляндами... Коли було можливо, на сцені був портрет письменника. Імена мистців, чтеців я називала вище. Невідступний мій друг у праці Христина Юзич, протягом 30-ти років, з незвичайною любов'ю до поезії й літератури взагалі, завжди була готова допомогти, чи виконати завдання. Понад все любила вчитися художнього читання і виступати, а під моїм керівництвом, стала доброю журналісткою. З кожним роком такі наші чтеці як Юрій Розгін, Христина Юзич, Наталія Гевко піднімалися на вищий

рівень, публіка слухала їх із замилуванням. Після одного з вечорів, я сказала: "Якби я мала право, надала б їм звання "заслужені чтеці Дітройту".

Окремою сторінкою моєї літературної праці був конкурс Літературного Фонду ім. Івана Франка в Чікаго. Конкурс проголошувався кожних чотири роки для українських письменників у вільному світі, які видали за цей час нові твори. Згодом сюди увійшли твори десидентів, а потім включили й Україну.

Від другого конкурсу, я була членом Жюрі шість разів (тобто 24 роки) із окремим запрошенням на кожен з них. Твори надсилали відомі, визначні, маловідомі й невідомі письменники від великих розміром прозових творів (романи, повісті, мемуари), книжок поезій до невеличких книжок переважно оповідань, нарисів тощо. Були й літературознавчі праці. На другий конкурс надіслано понад 120 книжок, а потім поступово кількість зменшувалася, бо й письменників ставало все менше.

На жаль, розкидані по різних містах Америки, члени Жюрі не нараджувалися, лише на одному з конкурсів (був це четвертий) ми з проф. Григорієм Костюком, обмінювалися думками листовно.

Коли поставити питання: чи нагороди отримували дійсно найкращі твори, я з чистим сумлінням можу сказати, що в основному нагороджувались найкращі, але, як завжди й скрізь впливи, знайомства відігравали свою ролю. Мене часом питали читачі чи це дійсно найкращий твір, що його нагородили? Я старалася на таке питання не відповідати, скидаючи на різні оцінки Жюрі. Працюючи довгі роки на літературному полі, я переконалася, що читач, переважно, якщо не знає, то відчуває вартість твору.

Треба зазначити, що такі найбільші письменники як Улас Самчук, Докія Гуменна та інші участи в конкурсах не брали, тому після конкурсів не можна судити, які найкращі твори були видані протягом приблизно трьох десятиліть.

Завдяки праці в Жюрі, я познайомилася з творами майже всіх письменників. Навіть у слабших творах маловідомих, або й невідомих письменників, я знаходила багато цікавого й цінного. Кожна книжка має своє місце, а письменник признання хоч би за те, що творить найкраще, як вміє.

Над своїми статтями, рецензіями, есе і т. д. працювала уважно, сумлінно, вдумливо. Переважно писала про наших клясиків, з якоїсь нагоди, про твори письменників, які своєю вийнятковою вартістю вимагали цього. Часом писала, бо до мене зверталися з проханням автори, але не писала, коли книжка не заслуговувала уваги. Журналістичних статтей писала багато. У книжці їх лише кілька для ілюстрації різнородности тем.

Під оглядом друкування, я належала до щасливих: газети й журнали приймали мої праці радо, деякі редактори чекали на щось від мене, чи просто зверталися з проханням чи із запитанням: "Що сталося, чому в пресі нема ваших речей?" Як я вище сказала: моє здоров'я не завжди було "на висоті свого завдання" - тоді я не писала довгий період. Але завжди мені жаль, що не написала рецензії на книжку Юрія Клинового "Моїм синам, моїм приятелям" та Бориса Олександрова "Туга за сонцем" за їхнього життя - вони чекали на них (любили моє "перо" - вислів їхній).

Мені дуже бракувало відповідного творчого оточення, серед якого ведуться розмови, дискусії про нове й старе в літературі, мистецтві, вимінюються поглядами, думками. Були друзі мистці, письменники - розділяли ж нас сотки миль, лиш листування виповнювало наше спілкування. Хочу бодай про кількох особливо цікавих людей сказати. Серед видатних людей, мала щастя ближче пізнати чи не найславнішу у світі українку - Марусю Бек (американці кажуть Мері Бек). Від неї й почну.

Др. МАРУСЯ БЕК - перша жінка в Америці взагалі обрана радною міста, що припало на честь і славу Дітройтові, як писала американська преса: "Мері Бек поставила Дітройт на карту Америки". Звичайно, в цьому сказанні не мали на увазі виробництво автомобілів, лиш адміністративно-політичну площину - Маруся Бек відкрила дорогу жіноцтву в Америці. І коли розглядати Марусю Бек саме в політичному, адміністративному, громадському аспекті, вона геніяльна. За професією адвокат, була якийсь час суддею, кілька разів підряд обирали її радною міста, виконувала обов'язки мера міста, як Президент Міської Ради керувала славним тоді двомільйоновим містом Motor City. Зо три десятки років її ім'я не сходило із сторінок преси, та й тепер

воно появляється в пресі нерідко, а минулого року Мері Бек вибрана увійти у Hall of Fame (Заля Слави).

В році 1976-му, мене запросили бути доповідачем на відзначенні її дня народження, який громада святкувала раз на чотири роки (народжена у високосний рік). Опрацьовуючи доповідь, я познайомилася з частиною її величезного архіву. Враження переросло будь які сподівання, правду сказавши, воно було просто приголомшуюче. У своїй доповіді я насвітлила суму її праці, досягнень, успіхів, признань від американських і світових голів держав, сенаторів, конґресменів, політиків, славних людей, які писали й говорили про нашу Марусю Бек в найвищих суперлятивах. Своє українське походження не приховувала - була горда з нього. Американський світ свою Мері Бек любив, шанував, захоплювався нею, а в українському світі вона була справжньою зорею, що яскраво світила для нас на чужині. Я викопала з архіву нікому з нас невідомі речі - доповідь перетворилася у фундаментальну працю.

Лихий мене попутав, я післала цю працю до журнала "Нові Дні" редакторові Сварогу просто в руки. Він її коротенько, п'яте через десяте, переказав своїми не дуже влучними словами й доповідь пропала безповоротно. Це знову невіджалувана втрата й не тільки для мене, бо не думаю, що в скорому майбутньому, (якщо взагалі), хтось пильно попрацює над її архівом. Все ж таки маю надію, адже така для України цінність пропасти не може.

Мені довелося багато разів зустрічатися з др. М. Бек і як голові конкурсу для молоді "Україна в англомовних виданнях" ініціятором і фундатором якого була вона і в різних громадських зустрічах та приватних розмовах. Я пізнала вийнятково цікаву й сильну особистість людини покликаної віддати себе великим ділам своєї доби, а головне в призначенні - посвятитися для справи визволення України. Коли б мені довелося окреслити Марусю Бек двома словами, я сказала б "СКРОМНА Й ВЕЛИЧНА" - у всьому велична й надзвичайно красномовна та розумна. Такі люди родяться рідко, їхній вплив, їхні імена не затираються.

Серед письменників домінуючою особистістю був УЛАС САМЧУК.

Знала його понад 30 років як у процесі його творчости, моєї критичної праці так і в дружніх взаєминах.

Любив він нас обидвох, мене й Богдана щиро, як він нераз казав нам: "З вами зустрітися - це свято. Такої гармонії між подружжям я не зустрічав, а бував я в багатьох родинах. Люблю з вами поговорити, подискутувати."

Вперше зблизила нас вістка: Улас Самчук у великій біді. Дружина Таня захворувала, не може працювати, а сам Улас Самчук ушкодив собі спину, прибираючи банк, де йому провідники торонтської громади вистарали таку "добру" працю. В родині Самчуків зайшла скрайня матеріяльна скрута. З творами У. Самчука я була вже добре обізнана, особисто знайома не була, але вістка мене схвилювала. У Дітройті вироблено листи, одну з них взяла я. Збірка йшла тяжко, бо люди ще самі бідували, праця тяжка, заробітки малі, діти підростали, їх треба були вчити, але все ж таки ми зібрали, либонь, коло 2000 дол. Так порятували нашого великого письменника. Віддячився дуже щедро, кожному післав свою найновішу книжку з поіменною подякою.

Незабаром, ми познайомилися особисто у Дітройті, після його доповіді. Невисокий, присадкуватий, впадало в очі його розумне напружене обличчя із синіми, як небо, очима. Приємна усмішка йшла впарі з увагою до кожного, хто підходив, а підходили майже всі. Ми - Улас Самчук, Богдан і я відразу ж стали друзями, взаємна симпатія випромінювала із слів, очей, атмосфери (майже рідної). Сильна творча особистість зробила на мене велике враження, а далі чим більше я пізнавала Уласа Самчука, тим це враження посилювалося. Він був якийсь блискучий у всьому: в дискусіях (навіть у контроверсійних), у творчих задумах і втіленні їх, в поглядах на життя, на творчість, мистецтво, політику... Його зацікавлення та інтелект я колись у Києві назвала "універсальним". Здавалось, не було теми для нього незнаної, про все мав свою цікаву думку, свій погляд і хоч опонент з ним не завжди погоджувався, але не міг заперечити, що Улас Самчук одна з найбільших, найцікавіших особистостей серед українців взагалі, а в літературі зокрема. Ми були справжні друзі, тому не вагалися говорити із собою відверто майже на всі теми. Либонь, найбільшу помилку в нашому листуванні я зробила, пишучи йому листа про новий твір "На твердій землі" в досить критичній оцінці. Це його вразило дуже глибоко, бо з усіх сторін атакували читачі за нереалістичне зображення

нашого життя перших двох декад на новій землі, за головного героя, що серед цього життя був невірогідний. Все це дало свій від'ємний наслідок: Улас Самчук не написав II-го тому роману "На твердій землі," про який мріяв і виношував довгий час. Він ніколи не сказав ніякого прикрого слова за мою критику, але коли, багато пізніше, я у своїй доповіді на його літературному вечорі в Дітройті інакше розглянула цей твір, він із жалем мені сказав: "У листі до мене, ви скритикували цей твір, сьогодні я почув вашу думку про нього інакшу." Мені було прикро, що я так імпульсивно й необачно, не продумавши добре, написала кілька критичних зауважень.

- Тепер я підійшла до нього з іншої точки погляду. Розглянула роман "На твердій землі", як твір художній, а не як копію нашого життя. Ми звикли до Уласа Самчука - літописця в художній формі, де все мусить бути насвітлене так, щоб ми себе бачили, мов у люстрі, а ось тут ми себе немов загубили, не впізнали, не могли сприйняти Уласа Самчука інакшого повістяра.

- За долю цього твору я не журюся, він для майбутнього читача. - Задумано й тихо він відповів мені. - За всі мої твори я спокійний, вони матимуть тверде місце в літературі.

Було ще багато зустрічів, завжди хвилюючих, незвичайно цікавих, бурхливих, а в кінці остання болюча, незабутня... закарбувала образ письменника перед його смертю. Тяжко забути... А ще тяжче пам'ятати цю трагічну зустріч.

1987 рік. Літо в золотій красі, настрій природи божественний. Ми готуємося завтра від'їзджати з Торонта, після відвідин Богданового брата. Увечорі, з мотелю, телефоную до нашої гарної приятельки поетеси Світлани Кузьменко. Відразу сумна вістка: Улас Самчук у лікарні тяжко хворий. Лишаємося ще на один день, щоб побачтися з ним. З тяжким серцем їдемо в лікарню, але ніяк не хочеться вірити, що більше не побачимося, не хочеться вірити... І ось ми стали у широко відкритих дверях палати... Перед нами Улас Самчук невірогідно інакший.

- Чи це правда, чи мені здається, що я бачу Гарасевичів! - на обличчі така знайома хороша, щаслива усмішка, як завжди при зустрічі з нами.

Простора палата повна світла. Посередині ліжко й на ньому схворована, вихудла постать Уласа Самчука. Тяжко повірити очам, неможливо погодитися. Гострий біль стискає серце, ми пануємо над своїм почуттям, радісно вітаємося з ним і він теж повний радости. Підходимо бличе, дружній потиск руки, ще й ще вислів радости з нашого побачення. Потім пильно подивився на нас все такими ж чистими, як небо, блакитними очима і спокійно сказав:

- Я вмираю. Смерти не боюся. Я прожив життя так, як хотів, робив що хотів, все життя був письменником, бо від дитинства хотів бути тільки письменником і більш ніким, писав щиро про те, що бачив, спостерігав, що поривало й хвилювало мене - що боліло, над чим думав... Вмираю щасливим, бо моє життя було завжди виповнене вщерть.

Як звичайно в такій ситуації, запевняємо його, що ще буде жити й ми зустрінемося ще не раз і не в лікарні. Мені видалося, що якась іскра надії засвітилася в його очах, про смерть більше не говорив. Коло ліжка від вікна, сиділа бувша дружина письменника Миколи Приходька, пригноблена, сумовита (сама ж загрожена страшною недугою). Коло неї, ближче до ліжка, сів Богдан, а я з другого боку. Взяла його руку в свою й не могла випустити. В розмові знову творчі поривання та якийсь, ніби здалека, ретроспективний погляд на свої твори. І раптом:

- Напишіть про "Ост". Тільки вам це під силу, ви вдумливі, розумієте й бачите мої писання так як я, вмієте це передати найближче до задуманого. Пам'ятайте, Іван - це сукупний образ такої людини тієї доби на його місці. Як він не намагався... - Улас Самчук закрив очі й довго мовчав. Я дивилася на його розумне скупчене обличчя, відчувала, що він про щось тяжко думає... Відкривши очі, він дививсь десь попри мене, потім пильно мені в очі і з жалем, незадоволенням, майже розпачем сказав:

- Я не глибокий... Я не Достоєвський... - і знову, немов просив мене, - Пам'ятайте про Івана. Пам'ятайте...

Улас Самчук почав ніби марити: оповідав мені щось з далекого дитинства, коли він був хворий, про брата ... то жаль, то усмішка були на його обличчі. Його уяву забрав світ давноминулого. Мова стала невиразна. Йому пересохло в роті, очі дивились десь далеко, тяжко дихав, кашляв.

- Лікарі біль подолали, а ось кашель не можуть.

Я бачила, що він дуже терпить, щось йому спричинює фізичне страждання. Випустила його руку:

- Ми вас втомили, мусимо вже йти.

- Втомлюйте, втомлюйте - це чудова втома. Прошу вас не йдіть, ще побудьте, побудьте зі мною, дуже прошу. - сказав свіжим, сильним голосом на моє велике здивування.

- Ми за годину вернемося, а ви відпочиньте.

Дали час медичній обслузі обійти хворого, може й нагодувати, а самі в ресторані, тут же в лікарні, випили каву, їсти не могли, сум пригноблював страшенно.

Оповідав мені ЕКо (мистець Едвард Козак), що Улас Самчук давно вже хворує на артрит, ця хвороба скувала його фізично. Я не була свідома про стан його здоров'я, бо при кожній телефонічній розмові, чи в листі, завжди звучав молодо в піднесеному настрої. До артриту тепер додалося ще щось, скоїлася, для нас, з ним непередбачена трагедія.

Повернувшись до палати, я запитала про його дружину Таню.

- Тяжко їй, пригноблена, страждає. Моя Таня! Така гарна людина й моя дружина прекрасна. Чудова особа. - з теплотою й чуттям в цих коротких словах висловив своє чуття й турботу за Таню. В нього знову блищали радістю очі:

- Дякую, що ви повернулися, я чекав і трохи побоювався.

Я почала його розважати, згадуючи гарні хвилини наших зустрічів, то знову поверталась до його творчости.

- Я дуже щасливий, що закінчив третій том "Осту" - "Втеча від себе". Дуже спішив, очі мої вже добре не бачили... і взагалі я мусів спішити... Ви розумієте...

Я намагалась створити йому добрий настрій, він розвеселився, сміявся, навіть, трошки заспівав свою улюблену волинську пісню "Ой, чарочка, чарочка..." ще й ногою немов притупнув. А як ми вже відходили, прощаючись, запевняли його, що слідующий раз ми зустрінемось у його апартаменті в хмародері. В нього вступила віра, розбавлений, розсміяний, жартуючи сказав:

- Другий раз, як ми зустрінемось, Богдан мене застрілить!

Ми відходили щасливі, що його розвеселили, хотілося вірити, що то ще не кінець, та тяжка правда висіла над нами чорною хмарою...

Востаннє ми бачили одного з найвизначніших українських письменників 20-го століття й неповторну особистість нашої доби. Незадовго відійшов від нас Улас Самчук - письменник з універсальним світоглядом, з нестримними творчими пориваннями, автор таких творів як: "Волинь" - роман у III-х томах, "Ост" - роман у III-х томах, повість "Марія", роман "На твердій землі", "Слідами піонерів" - Епос Української Америки, "Живі струни", "На білому коні" й "На коні вороному" - спогади й нотатки, та інші.

На моє прохання написати про похорон Уласа Самчука, поетеса Світлана Кузьменко в листі від 7-го вересня 1997 року описує так: "Останні роки Улас Самчук дуже хворів спеціяльного роду артритом, який покалічив усі його суглоби, але помер від астми, якою хворів здавна, в останні роки його життя вона виявилася в гострій формі.

Улас Самчук відійшов у вічність 9 липня 1987 року. Йому було 82 роки. Похований на українському цвинтарі Св. Володимира в Оквілл, під Торонтом - там, де міститься українська оселя "Київ", на якій є український культурний центр (так називається, зокрема в пресі) - там відбуваються особливо улітку, різні святкування і зустрічі людні. Належить ця оселя Українській Православній Церкві Св. Володимира, але нею користуються всі українці, а на цвинтарі поховані українці всіх віровизнань, є і секції для дивізійників, упівців.

На могилі Уласа Самчука стоїть пам'ятник у формі розгорнутої книжки, де є написано "Куди тече річка". Там же похована і пані Таня. Книжка стоїть на камені, на ньому написано Таня, а під ним уже йде основа, на якій стоїть пам'ятник. Похорон Уласа Самчука був людний."

Другим найближчим моїм літературним другом був поет ОЛЕКСА ВЕРЕТЕНЧЕНКО. З ним стався своєрідний парадокс: приїхав до Дітройту в 49 р., але ніхто крім кількох літераторів та деяких людей не чув про нього довгі роки, а його поетична творчість почалася ще в Харкові перед II-ою Св. війною, де була видана збірка поезій "Перший грім" 1941 р. У Дітройті видані три книжки поезій: "Дим вічности" - 1951 р., поема "Чорна долина" - 1953 р., "Заморські вина" - 1974 р. та переклад поеми Байрона

"Мазепа". Один, може, з найвизначніших поетів на чужині, дуже талановитий якось не вмів стати широковідомим через відокремленість від українського світу. Був добре відомим лише в Об'єднанні Українських Письменників "Слово", шанований такими визначними людьми як Ю. Шевельов, Г. Костюк, У. Самчук й багато інших. Найбільше "сприяла" такому відокремленню його дружина Надя, яка сама жила відокремлено й тримала свого мужа в родинному колі, хоч закінчила Харківський університет, філологічний факультет, проте, не виявляла себе на літературному полі.

В "Літературній Україні" за 5-го жовтня 1995 року, пишучи про мої з мужем відвідини редакції цього часопису, письменник Іван Ільєнко подав неправильну інформацію, що я відкрила поета Олексу Веретенченка. Я його лише зробила широковідомим нашій громаді, влаштувавши 1975 року великий літературний вечір, присвячений його творчості. Після цього цікавого вечора, наша громада раптом відкрила свій скарб. Він з успіхом виступав із своїми поезіями на святах, був дійсно улюбленим поетом, як і його поезії втішалися увагою - Олекса Веретенченко став славним.

Наша літературна дружба зав'язалася тоді, коли я готувала його вечір. Дуже хвилювався, чи я вже написала про нього і як я напишу.

- Читав вашу працю про Ігоря Зайферта й думав собі "от як люди пишуть", чи хтось коли так напише й про мене.

Після вечора, наша дружба не переривалась аж до його смерти. Майже не було у нас літературних дискусій і взагалі ніяких. Він весь був зосереджений на поезії - це був поет з народження й призначення. Наші розмови на літературні теми були безкінечні. Я любила говорити з цією розумною, погамованою, дуже начитаною людиною. Любив годинами оповідати про харківський період, про всіх поетів, письменників, яких знав у Харкові і що з ними сталося, коли відступала радянська влада з міста - були чутки, що їх всіх знищили. Його феноменальна пам'ять малювала їхні образи й особистості яскраво. Знав дуже багато поезій улюблених поетів напам'ять, любив читати їх, а свої інакше й не читав і мені здавалося, що він усі свої поезії знає напам'ять.

Кожен телефонічний дзвінок до мене, ніс його новий поетичний твір. В мені він знаходив людину, як не раз говорив, тонкого відчуття мистецтва, після розмови з якою

хочеться творити. Читав він поезії оригінально, може навіть трохи патетично, але захоплююче. Голос мав гучний і гнучкий, ніхто так ефектовно не вмів прочитати його вірш, як він сам.

Життя його не було легким, а ще тяжча була його туга за Україною - без неї, безкінечної туги, він не міг би творити. Україна світила йому творчий шлях, мрії про неї малювали плястичними картинами його улюблений, до смерти, край.

Так як Олекса Веретенченко був щирий, відкритий в поезії, так стриманий в розмові про себе, в оповіданні про своє родинне життя з пригноблююче важкими обов'язками. Все його життя, весь внутрішній світ увійшли в якісь рамки харківського періоду, воєнних тяжких, трагічних досвідів і мрій про Україну.

Мені здається, що поезія була для нього життєдайною, він навіть мислив поетично: привітання на Різдво, Великдень, день народження друзям, добрим знайомим писав завжди в поетичній формі.

З проголошенням Незалежної Української Держави, радість його піднеслась до небес. Написав вірш "В сяйві непорушної стіни", довідався, що його надрукували в Україні. Задзвонив до мене:

- Я такий щасливий, адже теж послужив Батьківщині!

Як ревно він мріяв поїхати в Україну, у Київ, видати там свою нову книжку поезій "Гірке причастя!" Безкінечно летіли телефоном його радощі, читав кожен вірш.

Але здоров'я почало все більше занепадати, боровся з недугою всіма силами, та сил нестало...

Тихий, ніжний, люблячий, до розчулення ліричний - таким жив і таким відійшов. Свої страждання фізичні, духовні, біль душі терпів сам без скарги. Відійшов з цього світу маючи 75 років.

Благородністю, ніжністю, поетичною промінною душею відзначався також мій літературний друг - визначний поет БОРИС ОЛЕКСАНДРІВ - автор гарних книжок поезій: "Камінний берег", "Туга за сонцем", "Колокруг", "Поворот по сліду", - переклад Анни Ахматової "Реквієм" та дві книжки гуморесок: "В Канаді" й "Любов до ближнього".

Зустрілися ми кілька разів, кілька листів отримано й написано та якесь невловиме дружнє, сердечне, щире чуття, розуміння поезії, її артистичности єднало нас через простори Америки й Канади. Дві зустрічі лишилися незабутніми: перша з нагоди літературного вечора присвяченого творчості Бориса Олександрова в Дітройті, який знову ж таки відбувся за моєю ініціятивою та приготуванням всієї програми. Два дні, разом з артистом Юрієм Починюком, перебував у нашому домі. Така скромна, хороша людина й дуже цікава! Його захоплення вечором було щире, публіка тепло, з признанням вітала його, купувала книжки, не хотіла розходитись. Під кожним оглядом вечір був вдалий. Висловлював своє признання за мою доповідь (оцінку його творчости), за гарну всю програму. Нам було якось завжди добре із собою: я любила його поезію, він - мою критичну працю. Без вихвалянь, ми розуміли одне одного й шанували. На другий рік, ми зустрілись в його домі. Надзвичайна зустріч, адже в родині Грибінських (офіційне прізвище) два поети - Борис Олександрів і Світлана Кузьменко. А гостями, крім нас, були ще Улас Самчук з дружиною Танею. Пані Світлана, не лише вродлива гарна поетеса, але й чудова господиня, влаштувала багату, щедру гостину. Тяжко описати той особливий настрій, між близькими друзями, радість зустрічі, розмови, дискусії, а коли ми вже їхали додому, мій муж Богдан зробив на цю зустріч усну рецензію: "Я бував у різних товариствах: громадських діячів, лікарів, мистців ... та понад усіх найцікавіші письменники, - бути в їхньому товаристві, справжня насолода."

Далека щира дружба обірвалась вісткою від Уласа Самчука: " Борис загинув... Я не можу повірити. Я кричав на цілу хату, такий страшний біль опанував мене. Я кричав, що це неправда, що Борис не міг загинути, адже він ще такий молодий, тільки жити й творити."

Загинув, маючи 58 років. Мені ще й досі здається, що десь в Торонті живе мій друг Борис. Як можна обірвати вісткою "Борис загинув" те, що роками жило в душі промінним теплом. Просив мене написати вступ до книжки "Поворот по сліду". Відмовила, бо була чим іншим зайнята, а тепер шкодую, що зробила йому прикрість. Бувають помилки, яких поправити не можна.

Письменник МИКОЛА ПОНЕДІЛОК - бурхливий, невгомонний, ні з ким незрівнянний мій незабутній друг.

Ось так, нежданно, прислав мені свою книжку "Смішні сльозини", надписом "Високоповажній Пані Марії Гарасевич - Микола Понеділок. 03.01.1966 Нью-Йорк." Дякуючи за неї, я жартома запитала, чи не з надією на рецензію, маю такий гарний подарунок? На це він своїм гумористичним стилем відповів, що дійсно така "підступна" думка в нього була і є, і буде, що він почуватиметься найщасливішим на світі, якщо його надія на мою рецензію здійсниться.

Книжка цікава, особлива притаманним лиш для Понеділка стилем, з небуденною тематикою й розгортанням її. Промовчати її я не могла. Так почалося наше дружнє листування. Понад 120 карток і листів я отримала за 11років з різних міст Америки й Канади, де він часто бував з своїми виступами. Лиш один раз бачилися у нашому домі, кілька разів за сценою у Дітройті й Віндзорі. Проте дружба наша позначилася великою щирою любов'ю одне до одного. Я в ньому знайшла рідну душу, яка страждала за свою Батьківщину й любила її, не питаючи за які гаразди, а він у мені. Ми обидвоє любили Україну тією любов'ю, яка не знає ніякого "але" й безтямно тужили за нею. Ми обидвоє, як вічно кривавлячу рану, відчували страждання нашого народу, у наших душах жили його думи й прагнення. Ми бачили в ньому хорошу, величну душу, цінності, яких не мають інші народи. Тяжко знайти дві людські душі, щоб так глибоко розуміли одна одну. Любив життя, любив друзів, любив людей щиро, безмежно, а люди так само його любили. Вистачило в реклямі було згадати ім'я Миколи Понеділка, заля була вщеть виповнена.

І знову нагла вістка: Микола Понеділок безнадійно хворий... Ще один, цим разом, сповнений сумом лист до мене, ще один підбадьорюючий лист до нього, без віри в свої слова... І лишився непотамований біль ...

На 54-му році обірвалося життя письменника Миколи Понеділка - автора книжок: "Вітаміни", "Соборний борщ", "А ми тую червону калину...", "Говорить лише поле", "Смішні сльозини", "Зорепад", "Рятуйте мою душу", "Диво в решиті".

На подарованій мені книжці "Зорепад" написав:

"Дорогій Марусі Гарасевич - на спогад про ті рідні стежки-дороги, якими зла доля не дозволила нам двом набігатися.

М. Понеділок

Чужина, 21 травня 1969."

Ці мої незабутні приятелі чимало спричинилися до того, що я видаю цю книжку - наполягали, просили, нагадували: "Пора вже видавати книжку" та я більше дбала про широке літературне поле, про чужі справи й навіть не думала видавати свої праці, все відповідала: "Нехай лишається розкидане по пресі. Може колись..."

Та, либонь, поет Яр Славутич таки переконав мене разом з дружніми голосами поетес Ганни Черінь і Світлани Кузьменко.

А до того вже й пора.

Назву книжки: "Ми не розлучались з Тобою, Вкраїно" я взяла із свого вірша а вияскравила цю назву величезна сума праці, яку протягом більш як пів століття піднімали українці "великого ісходу". В думках і думах, в прагненнях, ділах, у творчій та громадській праці, в нашій тузі й любові, Україна завжди нерозлучно була з нами.

Після закінчення II-ої Св. війни, українці "великого ісходу" з рідної землі стояли, немов на трясовині, загрожені репатріяціями (що рівнялось із загибеллю), здавалось без перспектив і майже без виходу, але з якимсь вирішальним призначенням відіграли цупку ролю в майбутньому України. Ми тоді ще того не бачили, але навіть в найбільш непевних обставинах, ніколи не схиляли прапору нашої національної ідеї, не припиняли дії для неї. Ми на кожному ґрунті, як вічність життя, виростали й міцніли, бо нас Україна, без мандата, але з Божим благословенням вислала у світ як своїх правдоносців. Поет Яр Славутич у своєму програмовому та й пророчому вірші "Правдоносці" так сказав ще 1948 року:

О, світе, пізнавай! Немов номади,
Йдемо в чужий, сполоханий простір.
З важкими таврами невчиненої зради,
Всіма зацьковані - як звір -
Слабі від горя, сильні від нестями,
Волочим тугу без кінця ми,

Всьому наперекір.
О, світе, мій,
Одумайся і зрозумій!
Шляхи встеляючи кістками,
В кільці облуд і полювань,
Життя складаючи, мов гідну дань,
Скрижалі правди, ковані віками,
- Як стяг -
Несем по селах і містах.

Незмірне море праці, тисячі відомих і визначних людей, сотки тисяч патріотів, ім'я яким - українські громади - з подивугідною жертвенністю, наполегливістю досягли в усіх напрямках: преси, науки, розвитку української літератури та інших родів мистецтва, збереження й надбання культурних цінностей, політиці, а головне в несенні правди про Україну по всьому світі, великих здобутків, за які тепер наша Батьківщина хвальними словами складає нам признання і вдячність.

* *
*

За все моє життя: кольоритне радісне дитинство у батьківському домі, за дбайливу, чутливу опіку, виховання, за казкової краси квітів та садка, що й досі живуть у пам'яті, за освіту, за посвяту всього, без решти, свого життя дітям у неймовірно тяжкі й страшні часи радянської щоденної дійсности - за все складаю щиру подяку, глибоку пошану й вічну любов моїм незабутнім батькам. Завдяки їм, я виросла гуманною з великою любов'ю до свого народу й до рідної землі.

Не меншу подяку, пошану й любов складаю також моєму мужеві Богдану - найкращому другові мого життя й літературної праці. Завжди співпрацював зі мною у всій моїй діяльності, а щирим, добрим, ласкавим словом додавав мені сили в найтяжчі хвилини.

Богдан Гарасевич був чимало років визначним громадським діячем, 20 років співав в Українській Капелі Бандуристів ім. Т. Шевченка, об'їхавши з нею Америку й Канаду, а молоді літа посвятив підпільній боротьбі за волю України в лавах ОУНб.

Батьківщина моя, Україна, натхнула мене своїм невмирущим духом волі та національною гордістю, завдяки цьому я все своє життя почувалася добре в кожній країні - любила своє національне "Я", не лукавила, а чесно працювала для НЕЇ і любов моя ніколи нічим не затьмарилася. В моїй душі завжди жила Україна - її незрівнянна краса та нескореність. Рідній землі я завдячую виповнення моєї душі прекрасним образом її розспіваної, заквітчаної вроди, гомоном степів і відлунням слави наших предків.

Коли буревій II-ої Св. війни вщух, життя соток тисяч українців "великого ісходу" опинилось у смертельній загрозі від довгої руки Сталіна. На рятунок прийшли вільні держави, а серед них у першу чергу, наймогутніша Америка з її великими спроможностями й людяністю. Америці ми завдячуємо своє фізичне й духовне життя - прийняла нас на свою землю, як рідна мати, дала можливість підніматись матеріяльно, одночасно плекати свою національну культуру, мову, жити повноцінно під кожним оглядом, як вільна людина у вільній державі.

З ВЕЛИКОЮ ПОШАНОЮ І ЛЮБОВ'Ю, Я ЗАВЖДИ БУДУ ВДЯЧНА АМЕРИЦІ – ЦІЙ НАДЗВИЧАЙНІЙ КРАЇНІ.

* *
*

Моє ім'я вписане в такі довідкові книги:

- Who's Who of American Women - 8, 10 Edition;
- Who's Who in the Midwest - 17, 18 Edition;
- Who's Who in the World - 8 Edition;
- Book of Honor the 10-th Anneversary Edition;
- Notable Americans - 1976-77;
- The World's Who of Women - 4 Edition, Cambridge, England;
- The International Who's Who of Intellectuals - Cambridge, England;
- Contemporary Personalities - Accademia, Italia.

Марія ГАРАСЕВИЧ.

Ганна ЧЕРІНЬ

ДІТРОЙТСЬКА ЗІРКА

Зорі є не тільки на небі, а й на нашім еміґраційнім - чи діяспорнім - видноколі. Найяскравіше вони сяють близько коло своєї домівки, але їх видно і з віддалених місцевостей, а в останні часи вони засяяли навіть над Україною. Одна з таких зірок нехай засяє у цім скромнім нарисі. Називаю це писання нарисом, бо ніяк інакше не можу: це не оповідання, не спогад, не стаття і не рецензія на рецензію. (Рецензія - один із жанрів Марії Гарасевич). Вона створила коло 150 літературознавчих праць, що - нечуване явище - ще досі не вийшли книжкою, яка ось тепер, слава Богу, народиться на світ. Чекаємо цієї появи, а на її народження нехай мій нарис буде маленьким подарунком.

У мене виробився своєрідний жанр подорожніх нарисів. З них вийшли три збірки. В передмові я пояснила, що, в основному з бюджетних причин, я скрізь побувала здебільша кілька днів, часом і менше, але перші, короткі враження такі яскраві, просто блискавичні, що вони окреслюють місто чи країну навдивовижу правдиво й точно. Довше знайомство призвичаює до оточення і притуплює спостережливість.

Так і з людьми. Часом, перебуваючи постійно в контакті з людиною, звикаємо до неї, і навіть її оригінальність і талант сприймається як явище звичайне, "належне".

З Марією Гарасевич мене ділить віддаль. Зустрічей було небагато, але зате вони були яскраві, цікаві, небуденні й непроминальні. Часом і суперечні, але й це потрібно для

повного образу живої, не уявної, людини. Отож, у моїх мандрах я зустріла Країну Гарасевич і спробую тут підсумувати враження від цієї гарної, екзотичної країни.

Нащо чекати, поки Людина покине нас і відлетить у - так кажуть - кращий світ? А може ж якраз і я першою відлечу. Чи потрібні пишні некрологи? Ні, навпаки: належне треба віддати Людині, поки вона з нами, а ми з нею, треба без скупости подарувати їй все добре, що про неї думаєте, щоб вона разом із вами утішилась і ще довгі роки в тім теплі жила. Людина ж заслуговує на подяку за свою довгу, тяжку, жертовну працю - копітку й здебільша невдячну. ***Живий вінок живій Марії Гарасевич!***

В неділю, 9 червня 1996 року, Дітройт вшанував свою зірку ювілейним вечором з нагоди сорокаліття її літературної творчости. Вечір був оздоблений піснями і віршами, присвяченими пані Марії. В основі вечора була гарна доповідь Христини Юзич. На жаль, на цьому святі не було приятеля і шанувальника Дітройтської зірки - Олекси Веретенченка, але він ще встиг, перед відлетом у Вічність, вшанувати її п'ять літ тому на попереднім ювілеї.

Полину в спогади - давні, що здаються недавніми. Перша наша зустріч була на Діброві, без якої немислимо уявити громаду Дітройта. Там пані Марія та її чоловік Богдан гуртували навколо своїх крісел дітройтську еліту; центром уваги виявлявся малий песик, якого господиня навчила ріжних трюків. На пані Марії була гарна біла сукня, вишита блакитним. Я також була у вишитому, і пані Марія похвалила моє вбрання.

- Я його за один день вишила, а за дві години пошила! - вискочила я з самореклямою.

- За дві години? - усміхнулась пані Марія. - За дві години я тільки покроїти можу.

Ця заввага, до певної міри, вказує на метод праці пані Марії. Так вона працює і зі своїми летературознавчими творами. За дві години тільки обміряє плян, але, мабуть, ще й не покроє.

З розумними, талановитими людьми навіть "тривіяльна" розмова цікава, - нема чого відразу заорюватися в глибокі борозни. Серед пташиного щебетання й голосних співанок, снували думки і про серйозні речі, подумані і уривчасто мовлені.

Я завжди цінувала зустріч із визначними людьми в їхній домівці, де вони поневолі мусіли бути самими собою, без пози, без правил поведінки й без маски, яку багато з нас - не всі - носять при людях. Вдома піяніст-віртуоз зітре не дуже прибраний стіл, зварить нам чаю (якщо хоч це вміє), витягне щось із холодильника; дасть ляпаса неслухняній дитині і, забувшись, промовить не зовсім приємного "комплімента" дружині. Коротко кажучи, мистці вдома не такі, як "на виставці". А часом якраз кращі. Пощастило нам побувати гістьми в домі пані Марії. Звичайно, хата гарна, при садибі розкішні квіти, а в хаті також. Пані Марія зуміла виростити в кімнаті такі пальми, як у нас тепер у Фльориді. Для годиться, ми посиділи на канапі в "офіційній" вітальні, а потім перебрались у затишну кімнатку, що її господиня назвала "гуляльнею". Там біля великого вікна на всю стіну, раювали викохані пані Марією фіялки, за які Дітройт і саму господиню назвав "Фіялочкою".

На жаль, в той час господиня була недужа. Через нас, пані Марія забувала про це і ввесь час щось робила, щоб нас почастувати й розважити. Та ще й Лялечка, маленька кучерява цюця "ласса апсо", з бантиком на білих завитках, що як дзиґа крутилась по кімнаті, вимагала до себе уваги. Пані Марія бавилась із своєю пестункою, мов із дитям. Коли приходив час годівлі, Лялечка ставала на задні лапи й танцювала з піснею господині:

Танцювала риба з раком, а петрушка з пастернаком.

А дівчина з козаком... А Лялечка з м'ячиком.

За танець Лялечка діставала сподівану й заслужену нагороду.

Хата пані Марії гарно прикрашена. Талановита жінка має талант і в хатній праці - в оздобленні, варенні й печенні. У Петриківці таких господинь називають "чепурушками", і пані Марія була справжньою чепурушкою. В її чепурній хаті збирався невеликий, але приємний літературно-мистецький сальон, в якому неодмінним гостем був Олекса Веретенченко, що його великий талант постійно шанувала й підтримувала пані Марія.

- Шкода, що ви тут проїздом, а не вертаєтесь додому, а то б я вас наділила кількома фіялочками, - сказала нам "Фіялочка" на прощання.

Наступна зустріч була в Чікаґо, куди пані Марія "привезла' доповідь, як завжди блискучу й прекрасно

прочитану. До того ж на доповідачці променіла гарна "золота" сукня власної роботи. При цій нагоді пані Марія й пан Богдан коротко зупинились у нас. Все добре в житті - коротке, скороминуче... Як ми їхали на доповідь, мій чоловік Степан, на жаль, працював на нічній зміні, тож я мусіла показувати дорогу, а в цім я, як то кажуть, "до нічого". Ми заблудились, але пан Богдан краще від мене вмів знайти дорогу.

Наступна зустріч - на 7-му з'їзді Об'єднання Українських Письменників "Слово" в Торонті. Болісно бракувало знайомих майстрів, багато було нових і досі особисто не знайомих; серед усіх виділялась елеґантним виглядом пані Марія. Ми мали нагоду сидіти за спільним столом та обговорювати хоч часточку того, що назбиралося за довгі роки.

Це - особисті зустрічі. А тепер про основне, про мою оцінку лутературознавчої праці Марії Гарасевич.

Загально скажу, що бути літературознавцем - важко й відповідально. Пишучи белетристику, можна багато чого не знати, можна навіть, крім себе, не визнавати інших письменників, можна не мати формальної освіти й навіть грішити в граматиці (а для чого ж тоді є редактор і коректор?!). Можна оминати теми, в яких міг би осоромитись. Все можна.

А літературознавцеві не можна! Літературознавство - точна наука, це - математика літератури з аналітичною геометрією, аксіомами й теоремами і з альґебраїчними формулами, які можна доводити ріжними шляхами (і не завжди вдається довести...). Хто науки цієї не знає, в літературознавство краще й не сунеться. І не багато ж у нас літературознавців. Критики й рецензенти ще такі-сякі є, а літературознавців на еміґрації багато не було хочби тому, що вони, через воєнні й повоєнні поневіряння, не мали змоги здобути формальну, солідну літературознавчу освіту.

Марія Гарасевич - щасливий вийняток. Через свій гарний і молодечий вигляд вона може викликати сумнів: як же вона, серед своїх сучасників, встигла отримати вищу фахову освіту? Поза всякі сумніви, вона її має, бо зберегла свій матрикул і посвідку про закінчену освіту з дипломом філолога.

В той час, як більшість рецензентів пишуть критичні розвідки та огляди як побічне "ремесло", а самі живуть

амбіцією написати щось варте нагороди Нобеля, пані Марія - літературознавець і тільки літературознавець. Обсяг і засяг її праць вказує на величезну начитаність як в українській так і світовій площині, а також на копітку, настирливу працю над текстом розглядуваного твору - і над своїм власним писанням. Часом принагідні рецензенти, більше дбали, щоб їхній "модний" віршик дійшов до чийогось запаморочення; складали "шедеври" типу: "Курка плавала по зневірі вашого носа з бурульками"... Але фаховий рецензент-літературознавець дбайливо вишукує перлини в соломі й сіні, щоб дати натхнення надійному поетові. Рецензент, що видрукував рецензію в своїм спеціяльнім журналі, щоб підтримати свого друзяку, "курку, що плавала", обходив тих, що варті уваги. Хай же плаває курка!

Пані Марія закінчила філологічний факультет Київського університету. А закінчивши його, робила якраз те, що має робити випускник: викладала літературу та вчила інших викладати - як методист. Недовгу практику перервала війна й повоєнні поневіряння, але й тоді, коли так мало було на це здатних і - головне - охочих, пані Марія вчила в переселенчих таборах. Переселившись за океан, в перших роках 1950-х робила те саме в Америці. Коли ж у нашій громаді налагодилось шкільництво, пані Марія віддалась творчій праці в царині літератури. Її статті й літературні огляди з'являлись на почеснім місці в діяспорних газетах і журналах, а з доповідями вона часто виступала в своїм місті і в інших, на запрошення. Добре знав Дітройт: яка б то не була "імпреза", якщо проведення доручити пані Марії, рівень буде високий. Пані Марія навчала дітей і молодь гарно деклямувати вірші - з розумінням їх змісту і значення. Через те, що пані Марія вправна куховарка, можна сказати, що вона вміла замісити, виростити і спекти чудовий вечір. Чепурушка!

Якщо говорити про громадську працю Марії Гарасевич, шість разів вона відбувала обов'язки Жюрі конкурсу Фонду імени Франка. Конкурс цей - "відкритий": змагалися вже видані книжки, отже імена авторів і їхніх творів відомі, і всі, хто хотів і мав змогу, ці твори прочитав. Якість видання не могла не впливати на враження від книжки, але часто траплялося, що вартісні твори, з причин матеріяльної малоспроможности автора чи його спонзорів,

програвали в порівнянні з іншими, багатше оформленими, а то й люксовими виданнями. Жюрі мусіли брати до уваги загальну вартість книжки, хоч мабуть не могли також позбутися впливу зовнішнього вигляду і оздоби. Я тільки двічі була в жюрі закритого конкурсу - а закриті конкурси легші для висновків, хочби тим, що по-перше, ті твори ще не видані книжкою і навіть не друковані в пресі, а по-друге - ім'я автора засекречено спеціяльним псевдом. І все ж судити літературний твір надзвичайно важко. Вимагається від жюрі того, що не існує: об'єктивности. Як вийти зі становища? Вибрати таких членів жюрі, суб'єктивна оцінка яких найближча до ідеально бажаної, але фактично неіснуючої об'єктивної. Тому ж так охоче до жюрі запрошували Марію Гарасевич, аж поки вона категорично відмовилась, бо це забирало багато часу і снаги. А зауважити, що, придбавши друзів серед вдячних нагороджених письменників, звичайно придбаєш і недругів серед тих, що вважають себе покривдженими... В кожнім випадку, в реєстрі Марії Гарасевич записана заслуга за цю тяжку і не дуже вдячну працю. На Батьківщині дуже здивувались би, дізнавшись, що ці навантаження пані Марія, як і інші члени жюрі, виконували безкоштовно.

В останні часи, з постанням нашої Незалежности, пані Марія очолює Комітет сприяння демократичній пресі в Україні. Це сполучилось із її особистим бажанням відвідати Україну, а спеціяльно ті міста, з котрими була зв'язана її доля - Одесу й Київ. Перша подорож була повна радости й евфорії. Друга, в 1995 році, викликала почуття тривоги й навіть розпачу, бо за чотири роки Незалежности мало проґресу в українізації України. Який жах є в цім тавтологічнім вислові! То виходить - Україну треба українізувати?! Так! Це дуже важко, в той час як це мусіло би статися дуже легко, бо фактично всі мешканці України, як українці, так і "меншини", знають українську мову. Словами Шевченка, але навиворіт, виходить: "Вмію, та не хочу!" Це багато сильніше, аніж "не вмію", тільки у Шевченка це була енерґія позитивна, войовнича, патріотична, а в тих, що знаючи не хочуть вживати державну мову України, цей вислів має злісне, вороже, назадницьке спрямовання. Оце ж і змусило пані Марію свій звіт про подорож покрити таким заголовком: "Що ж з тобою роблять, Україно?!"

Марію тривожить стан науки в Україні, спеціяльно ж у вищих школах, що має швидким темпом дати нам кадри вчителів, професорів. За навчання встановлена висока платня, тому йдуть до університетів синки нуворишів, гарно вдягнені й ситенькі, а бідні не можуть туди дістатися. Крім високої платні за науку, доводиться ще й хабарі давати - знову ж таки, для багацьких синків це не проблема. А як вони й вивчаться, користи Україні з них не буде.
Це саме мучило й мене, коли я, також вдруге, відвідала Україну в 1996 році. "В деканатах усі говорять гарною українською мовою, - розповідає Марія Гарасевич. - А як говорять студенти в Києві, не знаю"... Я знаю: як увійдеш мовчки, "вченою" мовою - інкоґніто, то почуєш російську мову. А як обізвешся - переходять на українську мову. І за те спасибі. Покидала Україну наша мандрівниця з сумом: на аеропорті російська мова особливо криклива, настирлива. Так, чомусь саме на аеропорті, де до розмов особливо прислухаються свої й чужі люди. Розумію вас, пані Маріє! Тому то репортаж Марії Гарасевич закінчується одчайдушним леметом: "Що вони роблять з Україною, якусь нову малоросійщину в гіршому виданні?" Її втішає чоловік, пан Богдан, а на те Марія відповідає: "Я щиро хотіла б помилитися".

Подорож принесла й утіху пані Марії: в Києві вона отримала офіційний диплом філолога, випускника Київського Державного Університету - її улюбленої *Alma Mater*. Треба сказати, що 150 солідних літературознавчих праць - це вже найкращий у світі диплом.

Обсяг і глибина досліджень Марії Гарасевич подивугідні: від Тараса Шевченка, Марка Вовчка, Андрія Чайковського й Богдана Лепкого - до Нестора Ріпецького, Миколи Понеділка, Олекси Веретенченка і до японських переспівів у творчості українських поетів... Деякі мистці займають особливе місце в серці пані Марії - Олекса Веретенченко й Микола Понеділок. Ці два поети (один - поет у віршах, а другий - у прозі) і мені особливо близькі і дорогі. Радує мене, що пані Марія, як і я, у творчості Понеділка найкращим вважає не його гуморески, а його дуже сумні і трагічні новелі. Щодо Веретенченка, то після смерти дружини, коли Олекса був розгублений і болісно самітний, саме пані Марія його підтримувала на дусі і дбайливо

піклувалась творчістю поета. Не цуралась Марія і музики та співу, писала про Ігоря Зайферта, ансамбль Мойсеєва, найкращими здобутками якого були українські балети, а також про нових артистів з України, особливо про майстриню слова - Нілу Крюкову. Марія Гарасевич снувала паралелі між українською і світовою літературою. Її праця про Джона Стайнбека зберігається в бібліотеці цього письменника. "Рятуйте мою душу" Миколи Понеділка викликало в неї порівняння цього твору з "Темною ареною" Маріо Пузо. На жаль, у перипетіях скитальщини загинули дві праці Марії Гарасевич про Винниченка...

Ще й такі своєрідні скарби посідає Марія Гарасевич як листи від відомих наших, тепер уже покійних майстрів пера - Бориса Олександрова, Уласа Самчука, Миколи Понеділка. Свого часу вона напевно передасть їх до музею літератури. Адже листи - це великі цінності і першоджерела нашої історії думки й літератури, і щасливі ті, до кого їх щиро й довірливо спрямовано. Листи - найкращі подарунки, а в них часом і діяманти віршів сяють.

Якщо говорити про стиль Марії Гарасевич, то він посідає головну рису - її працю цікаво читати. Марія Гарасевич - спостережлива. Вона вміє бачити **людину** в письменнику, не тільки те, що він написав, а й те, що відчував і навіть те, що між рядками. Читання між рядками - основне завдання літературознавця, що він осягає не тільки чуттям, а й вивченням обставин, за яких дана річ була створена. Тому з-під пера встає **живий** талант, з його переживаннями, стражданням і радощами, як це найяскравіше видно на прикладі трагічно-веселого Миколи Понеділка, роздвоєного на талановитого актора й іще більш талановитого страждальця. "Сміх же його, як у Миколи Гоголя, - крізь сльози" - висновує Марія Гарасевич.

Після довгих літ напруженої праці, Марія Гарасевич втішається признанням своїх досягнень. Пише Григорій Костюк про її "вдумливість, працьовитість, чесність у тяжкій, але почесній праці в еміґраційній літературі". Поряд із опрацьованістю, використанням першоджерел та інформацій, навіть з тим, що можна окреслити терміном "академічність", їй притаманні ще й щирість, емоційність, пристрасть і ліричність, що дало підставу Олексі Веретенченку окреслити її жанр як "поетичну критику".

Стрункість і логічність її статтей спрямовує думку читача невідхильно від поставленої авторкою мети. Самчук обдарував її творчість таким літературним компліментом: "стилістично розкішна".

Ще треба відзначити доброзичливість критики нашої авторки. Вона, думаю, ніколи не писала неґативних рецензій, не знижувалась до сварливости чи дріб'язкових причіпок. Кому потрібні критики - вбивці? Кепські твори вона лишала поза своєю увагою. З другого боку, пані Марія була досить перебірлива у виборі творів для аналізу. Вона не писала на коліні, як це часто роблять невибагливі рецензенти, що пишуть дуже швидко, не ознайомившись із твором як слід і роблячи помилку за помилкою, так що бідний автор не знає, що йому робити: дякувати за нібито похвальну рецензію - чи нарікати за неправильно висвітлені риси твору. Ні, Марія Гарасевич читала твори вдумливо й писала тільки про те, що добре зрозуміла й дослідила.

Ця небуденна, вродлива й багатогранна жінка принесла добрий вклад у наше літературознавство і критику, і за це їй велика пошана і вдячність.

КУЛЬТУРНО-ГРОМАДСЬКИЙ КЛЮБ
та
Окружна Рада Союзу Українок Америки
запрошують на

В Е Ч І Р

ПРИСВЯЧЕНИЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ ТВОРЧОСТІ

МАРІЇ ГАРАСЕВИЧ

який відбудеться

3-го ГРУДНЯ 1988 РОКУ

в залі

ЦЕРКВИ Св. ЙОСАФАТА

о годині 7-мій вечора

В програмі беруть участь

ОЛЕКСА ВЕРЕТЕНЧЕНКО
ХРИСТИНА ЮЗИЧ, доповідачі

Читання уривків із праць МАРІЇ ГАРАСЕВИЧ

ВІРА АНДРУШКІВ, НАТАЛКА ГЕВКО, ЮРІЙ РОЗГІН, РОМАН ВОРОНОВИЧ, ЗЕНОН ЧОРНІЙ

Комітет Сприяння
Українській Демократичній
Пресі в Україні
запрошує українську
громаду на

ВЕЧІР. ПРИСВЯЧЕНИЙ 40-ЛІТТЮ ЛІТЕРАТУРНОЇ ПРАЦІ ТА ПРИЙНЯТТЮ У ЧЛЕНИ СПІЛКИ ПИСЬМЕННИКІВ УКРАЇНИ

неділя 9 червня
год. 5:00 пополудні
домівка СУА
при вул. Райен
ч. 27040
Воррен

У ПРОГРАМІ:

Відкриття — *Орися Лончина*
Доповідь— *Христина Юзич*
Читання поезій
присвячених М. Гарасевич:
Наталія Гевко, Юрій Розгін
Виступ славних артистів:
Меццо-сопрано *Христина Липецька*
Акомпаніатор *Марія Лісовська*
Заслужена артистка України
Євгенія Крикун
Мистецький керівник ансамблю
„Черкаські козаки" — *Юрій Марштупа*

чай, кава, солодке

вступ вільний

Христина ГОДІВ-ЮЗИЧ

ЛІТЕРАТОР МАРІЯ ГАРАСЕВИЧ

Доповідь на літературному вечорі

Глибокошановній, Дорогій Пані Марії, вписую слова моєї пошани як творцеві, літературному критику, душезнавцеві із мовою музикознавця.

Завжди Ваш
Григорій Китастий

Так підписав наш славний кобзар і композитор присвячену йому книжку, даруючи її Марії Гарасевич. Надзвичайним у цих словах, поруч висловлювання пошани, є те, що підкреслено її вийняткову прикмету, як "душезнавця" - її особливо чутливе розуміння душі людини: творчої людини і людини взагалі. Цими щирими словами мистця, ми сьогоднішнім Вечором вписуємо і свою пошану для Марії Гарасевич за її літературну працю, яка протягом більше трьох десятків років збагачувала наше життя у метрополії Дітройту та зробила вклад у літературно-критичне надбання на еміґрації.

Марія Гарасевич - літературознавець, літературний критик, журналіст і письменник походить з родини, де домінувала інженерно-технічна освіта. Батько визнавав лише точні науки, а гуманістичні, хоч любив, (особливо історію), але не був їх прихильником як професії для своїх дітей, бо в той час це була велика небезпека.

"Моя мама, оповідає Марія Гарасевич, мала найбільш поетичне сприймання світу, яке мені зустрілося на всьому

моєму життєвому шляху. Ніщо не минуло її вразливої душі: ні жоден нюанс "Божої краси світу" (вислів матері), ні краси людської душі, ні людські страждання. Була подивугідно милосердна. При тому висловлювала свої спостереження світу, спостереження долі людської, що залишило на мені великий слід до сьогодні. Мама й передала мені й моїм сестрам, (було їх три небагато старших від мене), вразливість до краси взагалі і до людини зокрема. А батько виховав у мені дисциплінованість та відповідальність у праці.

Думаючи ретроспективно про моїх батьків, я завжди дивуюсь як вони у тому складному, тяжкому й страшному житті, зуміли дати нам таке гарне домашнє вогнище, освіту й так естетично виростити. Свого життя вони фактично не мали - були посвячені дітям абсолютно. Крута доля їм припала й жорстоке лихоліття. Лише велика любов дітей і внуків вносила в їхнє життя світло й щастя. За все, що вони мені дали й чого навчили, я їм безмежно вдячна.

Недивлячись на те, що часом переслідування безпосередньо зачіпало нас, що сліз було досить, вся родина мала сильний нахил до гумору та співу. Тож, коли з'їжджались до батьків, а стало нас, разом з чоловіками сестер та їхніми дітьми, дванадцятеро, то сміху й співу було повний дім, а вечорами часто бували справжні концерти української народної пісні".

1936 року, Марія Гарасевич закінчила середню школу і як відмінниця, за тодішніми постановами, мала право вступу в кожну вищу школу без конкурсних іспитів.

Того ж року вступила в Київський Державний Університет ім. Тараса Шевченка на літературно-лінґвістичний факультет, який у 1937 р. був переіменований на філологічний. Тож, коли вибрала літературу, то це було її справжнє покликання. Закінчила університет 1941 р. із присудженням їй диплому та присвоєнням кваліфікації філолога. Працювала в роки війни завідуючим педагогічної частини середньої школи, інспектором-методистом для середніх шкіл і завідуючим Методичного кабінету при Мінерало-Водському Районному Відділі Народної Освіти на Північному Кавказі, деякий час викладала літературу у вищій школі.

Про творчу літературну працю Марії Гарасевич говоритиме поет Олекса Веретенченко. Я хочу коротенько зупинитись на вкладі її праці у життя нашої громади.

Спочатку, між 1950 і 57 роками, працювала в школах українознавства, але незадовго вийшла на ширшу літературну арену. Літературну діяльність Марії Гарасевич для українського суспільства треба поділити на дві категорії: академічні літературні доповіді, коли вона одна виповнювала цілий вечір, (до них належать такі доповіді, як "Сучасна поезія в Україні", "Джон Стайнбек", "Софія Парфанович" та інші). До другої категорії належать літературні вечори для письменників з її доповіддю та художнім читанням творів даного письменника виконавцями. В більшості на таких вечорах були присутні і самі письменники, як Улас Самчук, Олекса Веретенченко, Яр Славутич, Борис Олександрів, Федір Одрач, Софія Парфанович, Володимир Несторович, Микола Ковшун та інші. Сюди належать також академічні вечори такі як: "Марко Вовчок", "Богдан Лепкий", "Андрій Чайковський".

Підготування таких Вечорів забирає не менше двох місяців напруженої праці. Вони відбувалися у нас кожного року і завжди стояли на високому академічному й художньому рівні та, либонь, були найкращими на еміґрації.

Треба відзначити, що лише завдяки ініціятиві, наполегливій праці, великому знанню літератури і творчій силі Марії Гарасевич, Дітройт міг мати такої якости літературні вечори.

Марія Гарасевич має талант вчити художнього читання, як і дібрати для кожного виконавця відповідний для нього твір. Вона не шкодує ні сил, ні часу у цій тяжкій праці. Коло тридцяти осіб вже брало участь у художньому читанні на цих Вечорах і до кожного вона знайшла ідивідуальний підхід.

Мені пощастило працювати з Марією Гарасевич довгі роки, брати участь в усіх Вечорах майже від самого початку - я пізнала її ближче і як літератора, і як людину.

В елеґантній постаті Марії Гарасевич знаходиться ніжне серце сповнене любов'ю до кожного. По своїй природі вона людина стримана й толерантна. У всьому відчувається щирість, любов, хвилювання. Її світогляд дуже широкий, знання велике, дійсність сприймає емоційно, а при тому зрівноважено. Її світосприймання реальне, хоч повне лірики й романтики, повне оптимізму й почуття гумору. Марія Гарасевич відзначається вимогливістю до інших і одночасно

є прикладом працьовитости, зорганізованости, точности. За успіхи завжди винагороджує словами похвали та заохочує до дальшої праці, вона має великі здібності вчити.

Наші письменники високо оцінюють працю Марії Гарасевич - її літературно-критичні писання. Олекса Веретенченко, Яр Славутич, Теодор Курпіта, Анатолій Юриняк, Борис Олександрів, Світлана Кузьменко, присвятили їй свої твори. І так, як і Григорій Китастий, цінять її особливо за те, що вона вміє проникнути в людську душу, зрозуміти її, відчути у їхній творчості. Це гарно висловила у своєму вірші "Промені", присвяченому Марії Гарасевич, Світлана Кузьменко:

Лунають світом різні голоси,
А я шукаю серця людський голос,
Як суть життя: як сонця - хлібний колос:
Щоб жити і рости.

У світляній безкраїй повені,
Де промені зібралися усі:
Найлагідніші, найсвітліші промені
Променять людям з людської душі.

Журнал "НОВІ ДНІ", Торонто,
лютий 1990 р.

Олекса ВЕРЕТЕНЧЕНКО

"ТОБІ, МАРІЄ, МІЙ УКЛІН..."

З виступу на ювілейному вечорі Марії Гарасевич

Серед визначних діячів української культури в діяспорі особливе місце належить Марії Гарасевич як літературознавцеві і літературному критикові.

Ще на Україні, де Марія Гарасевич (Білоус) закінчила філологічний факультет Київського університету ім. Тараса Шевченка, вона почала настирливо працювати у своїй ділянці. 1943 року написала дві чималі праці "Володимир Винниченко - драматург" та "Соняшна машина" В. Винниченка, але, на жаль, обидві пропали через бомбардування під час воєнних дій.

Згодом, у Німеччині, здійснила літературно-мовну редакцію деяких творів сучасних українських письменників. Але систематично друкуватися почала 1957 року в Америці.

Написано понад 150 праць, які були опубліковані протягом останнього сороколіття. Лише скорочений перелік цього доробку міг би забрати чимало часу, але все ж таки треба назвати найважливіше. Сюди входять літературно-критичні й літературні статті, рецензії, есе, літературні розвідки, огляди, літературні портрети окремих письменників або статті про мистців образотворчого й музичного світу:

- "Сучасна українська поезія", 80 сторінок. Праця розглядає поезію в Україні 1941-1962 років.

- "Гумор і сатира в сучасній українській літературі", 90 сторінок. Праця охоплює повоєнний період до 1963 року.

- "Джон Стайнбек" - літературний портрет, 1963 рік.

- "Безсмертя" - есе, 1964 р. (У 50-ті роковини від дня смерти Лесі Українки). Есе отримав другу нагороду на літературному конкурсі СФУЖО.

- "До п'ятидесятиліття від дня смерти Михайла Коцюбинського". Стаття.

- "Смішні сльозини" Миколи Понеділка". Літературно-критична розвідка.

- "Тарас Шевченко". Есе.

- "Улас Самчук і його спогади "На білому коні". Літературно-критична стаття.

- Софія Парфанович - "Карусь і ми". Стаття.

- "Іван Нечуй-Левицький". Стаття.

- "Р 33" Нестора Ріпецького. Рецензія.

- "Зорепад" Миколи Понеділка. Літературно-критична розвідка.

- "Переспіви з японської мови" - Нестора Ріпецького. Стаття.

- "Міжобрійна поезія" - поетична творчість Г. Черінь.

- "Борис Олександрів". Стаття.

- "Софія Парфанович". Літературний портрет.

- "Борис Олександрів - "Колокруг"". Рецензія.

- "Любов вічна" ("Блакитні троянди" Теодора Курпіти). Есе.

- ""На золотій ниві Поділля" Василя Гарби". Стаття.

- "Богдан Лепкий". Есе.

- "На широкі води: Олекса Веретенченко". Літературний портрет.

- "Володимир Несторович". Портрет письменника й громадського діяча.

- "Драми Миколи Ковшуна". Рецензія.

- "Стилеві шукання Михайла Коцюбинського". Євген Федоренко. Рецензія.

- "Широкий письменницький діяпазон Уласа Самчука". Літературний портрет.

- "Історична абетка": Ярослав Паладій - Леонід Полтава. Рецензія.

- "Поет і критика". Рецензія на книжку "Творчість Яра Славутича".

- "Творчість Андрія Чайковського". Літературний портрет.

- "Поетична творчість на етапах життя" (Яр Славутич) . Літературний портрет.

- "Володимир Винниченко та його доба" - Григорій Костюк. Рецензія.

- "Слідами піонерів" Уласа Самчука". Стаття.

- "Визначне надбання" ("Пісня про мого Сіда", переклад Богдана Лончини). Рецензія.

- "Пам'яті Миколи Понеділка". Есе.

- "Марко Вовчок". Літературний портрет.

- "Іван Франко". Есе.

- "Українські письменниці в літературних конкурсах УЛФ ім. Івана Франка". Огляд.

- "Микола Ковшун, письменник життєвої правди". Літературний портрет.

- "Світлана Кузьменко". Стаття.

Звісно, це основа, хоч далеко не вся. Але страшно подумати навіть, скільки вдумливої праці було вкладено у згадані речі. Тож не дивно, що на літературну діяльність Марії Гарасевич відгукнулося у пресі багато наших письменників і журналістів. У своїх листах дали їй високу оцінку такі письменники як Микола Понеділок, Борис Олександрів, Теодор Курпіта, Яр Славутич, Григорій Костюк, Микола Ковшун, Улас Самчук, Павло Степ - поет і редактор "Молодої України", Микола Денисюк - видавець і редактор "Овиду" тощо.

Не слід забувати, що Марія Гарасевич є автором цілого ряду статтей і рецензій про такі мистецькі одиниці як Українська капеля бандуристів ім. Тараса Шевченка, хор "Трембіта", балет Мойсеєва тощо.

Особливо цікаві і ґрунтовано опрацьовані статті про унікального кобзаря, мистецького керівника й дириґента УКБ ім. Т. Шевченка - композитора Григорія Китастого та визначних оперних співаків і солістів УКБ Ігоря Зайферта, Михайла Мінського, Йосипа Гошуляка, а крім того окрема праця про емалі Шонка-Русича.

Марія Гарасевич написала також ряд оповідань і поезій, які були надруковані в журналах та газетах.

Як відомого літературознавця й критика, Український літературний фонд ім. Івана Франка в Чікаго шість разів запрошував Марію Гарасевич бути членом Жюрі своїх конкурсів та два рази запрошував бути доповідачем на врочистих вечорах, де роздавали нагороди письменникам.

Крім того, Марія Гарасевич багато разів виступала з доповідями в Дітройті і Воррені, у Віндзорі і Торонто, у Флінті і Чікаґо. Приймаючи запрошення організацій та ювілейних комітетів, була доповідачем на вселюдних академіях, зокрема відзначення 100-ліття від дня народження Богдана Лепкого або в шану Тараса Шевченка і Лесі Українки. З цього приводу в українській пресі подали свої відгуки письменники й журналісти Василь Софронів Левицький, Володимир Несторович, Антін Кущинський, Павло Степ, Анатолій Юриняк, Володимир Баран, Оксана Кузан, Христина Юзич, Ірина Тарнавська, Лука Луців, Ярослава Зубаль, Валентина Мушинська та інші. І всі вони в тих відгуках про доповіді Марії Гарасевич постійно підкреслюють солідну опрацьованість, змістовність, високий рівень, мовну артистичність, академічність і мистецький виклад. А крім того, чіткість і ясність думки і вміння тримати авдиторію від початку до кінця доповіді.

Мистецтво - це є стиль, а стиль - це почуття міри. Саме те почуття міри притаманне творчості Марії Гарасевич...

Існують в літературі такі жанрові означення як драма, поезія, проза, поезія у прозі, але Марія Гарасевич виробила ще один тільки їй властивий стиль поетичної критики. Дійсно, красі її вислову немає меж.

Отак, усеньке життя Марії Гарасевич (Білоус), від юних літ почавши, проходило під знаком літератури. Її труди і дні, а особливо ночі, до самого ранку були виповнені якоюсь одержимою самопосвятою. Хіба ж це не героїзм для такої тендітної жінки?

Були це і писання, і готування літературних вечорів, і праця над молоддю, і доповіді, і виїзди з ними, і оцінки творів для українського конкурсу ім. Івана Франка, а їх бувало часом понад сотню.

Марія Гарасевич працювала дуже сумлінно як над самими темами, рецензіями чи іншими речами, так і над формою. Саме ця сумлінність, вміння оцінити, вміння написати - й робить на письменників і їхніх читачів сильне враження. Недаремно Григорій Костюк над своєю статтею "Світ Винниченкових образів та ідей", що була вміщена в дев'ятому збірнику "Слово", написав такий автограф: "Марії Гарасевич - за вдумливість, працьовитість і чесність у

тяжкій, але почесній праці еміґраційного літератора - від колеґи і шанувальника. 11. 06. 1982. Щиро Гр. Костюк".

А ось що писав поет Яр Славутич з приводу статті Марії Гарасевич "Поетична творчість на етапах життя": "Тільки вчора отримав "Дзвони" з Вашою прецінною статтею і прочитав, як то кажуть, одним духом. Щиро Вам дякую! Якщо б вона з'явилася до виходу у світ симпозіюму "Творчість Яра Славутича" за редакцією В. Жили, то була б окрасою цього видання. Ви справді охопили в статті найосновніше і добре його подали читачеві - ясно, просто, мудро".

Поет Борис Олександрів, прочитавши рецензію Марії Гарасевич, що була вміщене в журналі "Овид", написав таке: "Рецензія прекрасна, не тому, що вона позитивна (на "Колокруг" було вже декілька дуже позитивних, але нічого не вартих рецензій), а передовсім тому, що вона написана цікаво, проникливо, на основі уважно прочитаного матеріялу, - і гарно з погляду літературного. Ось так треба писати рецензії. Бо ж і рецензії - літературні твори, і писати їх треба вміючи... Головне у Вашій рецензії для мене була не сума плюсів, а те, що ті плюси поставлені там де треба. Це просто дивовижно, як тонко розбираєтеся Ви в моїй творчості - дивовижно і для мене зворушливо приємно. Значить мої слова не всюди падають на глухий камінь несприятливости, значить є люди, що почувають так, як я, що в їх серцях відлунюється звук моїх рядків - хіба це не найкраща нагорода поетові?" *(Уривок із листа від 8 травня 1973 року).*

Всі ці приклади наведено із приватного листування. Автори аж ніяк не могли змовлятися між собою, але скрізь вони висловлюють одну думку, що краще від Марії Гарасевич ніхто не міг висвітлити їхньої творчости.

А в тім, стосунки між авторами і критиками ніколи не були найкращі. Жив колись в античнім світі грецький учитель риторики і критики Зоїл (IY ст. до Хр.), який занадто осуджував Платона й поеми Гомера "Іліяду" та "Одіссею". З того часу так і повелося, що протягом віків кожного критика іронічно прозивали Зоїлом.

Так само в сучасному побутуванні майже скрізь ми спостерігаємо перевагу зла супроти добра, а кривда пригнічує правду. Але тривалий досвід показує нам, що з часом усе

неґативне зникає і залишається тільки позитивне. Бо хто знає, якими хитродумними твердженнями керувався той Зоїл, а твори світової слави непроминальні.

Та й відомі й такі часи, коли викривально-погромницькі статті писали не лише окремі одиниці, вони були масовим явищем і ставали фатальними для їхніх жертв. Тоді кількість арештів була прямо пропорційна до числа доносів. А тому, що офіційна критика не встигала виконати норму, партійні органи уряджали загальну чистку письменницьких кадрів. Там уже письменники самі виступали з уявною самокритикою, самі на себе робили наклепи і щиро каялися та обіцяли докорінно виправити свої помилки. А де вони виправлялися, то про це щойно тепер - уже посмертно - почали писати в багатьох журналах і часописах України.

А до того - півстоліття скромно мовчали, зате дуже гласно галасували проти українських буржуазних націоналістів за кордоном. "Лицемірили" без міри і знані поети.

На закінчення слід підкреслити, що Марія Гарасевич не полемізує з авторами, творчість яких розглядає, але має свій оригінальний спосіб вишукувати внутрішню боротьбу ідей та полеміку між самими авторами, і з того робить свої заключні висновки.

У цьому світі занепаду і тотального знецінення загальнолюдських вартостей, творчість Марії Гарасевич яскраво відзначається своєю позитивною настановою. Ця творчість будує, а не руйнує, - вона не вбиває, а воскрешає.

Марії Гарасевич присвячую рядки:

Покрова. Небо голубе.
Усе нагадує тебе.
В твоїм житті - це свято свят,
Бо ти сьогодні Ювілят.

У дніпрокиївських краях
Почався твій невтомний шлях,
І вірю я, що знов туди
Твої повернуться труди.

За працю справді нелегку,
Яку ти мала на віку,
Тобі поезія нова, -
Прийми з подякою слова.

Тобі, Маріє, мій уклін.
Але не тільки я один,
Усі ми, браття по перу,
Тебе вітаєм - як сестру!

Журнал "НОВІ ДНІ", Торонто,
листопад 1991 р.

Марії Гарасевич

В твоїм саду цвіте калина,
Над нею сонешка блакить.
Я в тебе п'ю заморські вина,
Та не вино мене п'янить.

З тобою сеня молодіє
і забуваються літа...
Святе імя твоє, Маріє,
і ти для мене - як свята.

1977

Ведуненко

Гарасевич Марії

В день народження (як не радіти!) –
Я вітаю тебе спозаранню...
Восени завідають квіти...
Восени воскресає кохання!

В Божім храмі вклонюся знову:
Замість гребеня до волосся,
В день народження на Покрову
Я тобі подарую – осінь...

1982

Ведуєнченко

* *
*

Друзям Гарасевичам –
Богданові й Марії –
від Олекси щедування:

Вам посіваю зерном-словом,
Що світові Господь пророк...
Вітаю із Різдвом Христовим,
Нехай щастить Вам Новий Рік!

На водах, в небі і на суші
Хвалімо вічного Творця:
Нехай співають наші душі,
Нехай римуються серця!

1979. В.

Марія і Богдан Гарасевич. США - 1955 рік.

Марія Білоус. Коломия - 1943 рік.

Родина Марії Гарасевич.
Перший ряд зліва направо: О. Купрієнко - небіж, С. Т. Білоус - батько, В. Нікітченко - небіж, І. Д. Білоус - мати.
Другий ряд: О. С. Нікітченко, П. С. Нікітченко - сестра, Х. С. Віценко - сестра, А. Є. Віценко, Є. С. Купрієнко - сестра, Галочка Віценко - небога, Г. С. Купрієнко.

Марія Білоус закінчила університет. Київ - 1941 рік.

У деканаті філологічного факультету Київського Національного Університету ім. Тараса Шевченка. Декан факультету проф. др. М. Наєнко вручає диплом Марії Гарасевич - 54 роки пізніше. Київ - 1995 рік.

Марія Білоус Гарасевич біля своєї Alma-Mater. Київ - 1995 рік.

Батьки М. Гарасевич насхилі віку.

Зправа наліво: мама - Ірина з Ганнохів, бабуся Ганна Ганноха, мамина сестра Параскева. 1915 рік.

Перед від'їздом до США. Марія Гарасевич, Теодосія Гарасевич - свекруха, Богдан Гарасевич. Мітенвальд (Німеччина) - 1949 рік.

Марія Гарасевич на своїй садибі. 1997 рік.

Родина Марії Гарасевич в Одесі. 1995 рік.

Марія і Богдан Гарасевичі на Хрещатику. Київ - 1995 рік.

РОЗДІЛ ДРУГИЙ

ЛІТЕРАТУРА

- ДОПОВІДІ
- СТАТТІ
- РЕЦЕНЗІЇ
- ЕСЕ
- ПОРТРЕТИ

ТАРАС ШЕВЧЕНКО

Доповідь

Ну щоб, здавалося, слова...
Слова та голос - більш нічого.
А серце б'ється - ожива,
Як їх почує!.. Знать од Бога
І голос той і ті слова
Ідуть меж люди!

(стор. 222)

Великі праведні слова пішли між люди по всій Україні й далеко, далеко за її межі. Понесли з собою світлу, чисту й вічну, мов Господа слово, правду про право народу на волю й щастя на своїй землі. Прорекла ці слова небувала людина, яка народилася й зросла у тяжкій, дикій неволі, між жорстокими злиднями, болями й муками свого народу, і на лоні незрівнянної вроди своєї землі, між високими могилами безсмертної слави козацької, що думами різьбилась на полотні української душі.

ТАРАС ШЕВЧЕНКО - ми кажемо: ГЕНІЙ І ПРОРОК. Та чи можна цими словами охопити весь зміст, що міститься у цій вічній людині, чий дух витає у кожному із нас?!

Є багато геніїв на світі. Чимало див вони створили. Були пропоки, що пророчили майбутнє, були апостоли, що несли слово Христове між люди, були філософи, які унапрямлювали світогляди людства на тисячі років. Тарас Шевченко ж об'єднав у собі генія, пророка, апостола правди і все те, що проніс, витерпів, вистраждав та виплекав у своїх думах його народ. Так, немов, у цій одній людині знов народилася на світ вся натуга смертельної боротьби за життя

нації, за втрачену державу, за волю омріяну. Ожили й заговорили до нас ті, що своїми білими кістьми усіяли нашу землю, ті, кого ще молодими "у могилу нужда та праця положила", ті, хто в ярмах турецьких, польських, німецьких, московських упали, не зазнавши щастя - радости на цьому світі, ті з кого, за священну боротьбу в обороні рідної землі і нації, ворог дер пасами жеве тіло, саджав на палі, хто своїм "благородним трупом" туго начинив "високі могили" по всій Україні. Всі вони обізвалися живим могутнім месницьким словом Тараса Шевченка, облитим гарячими кривавими слізьми його великої душі та одушевленним його священним гнівом.

Де взяла ця людина таку безприкладну силу слова?

Де джерело духу його, який все переміг і піднявся над віками й народами вічною правдою?

На мою думку, ця невірогідна сила слова й духу Шевченкові прийшла з двох джерел: з глибини всього історичного комплексу, як і самої природи, українського народу та з його абсолютної, безпосередньої віри в Бога - віри, що слово від БОГА, а БОГ є СЛОВОМ. І шлях до Божого святого слова, Шевченко шукав через молитву до Матері Божої:

Благословенная в женах,
Святая праведная Мати
Святого сина на землі,
.....
пошли,
Пошли мені святеє слово
Святої правди голос новий!
І слово розумом святим
І оживи, і просвіти!
І розкажу я людям горе,
Як тая мати ріки, море
Сльози кровавої лила,
Так, як і Ти.....
Ти сльози матері до краю,
До каплі випила! Ридаю,
Молю, ридаючи, пошли
Подай душі убогій силу,
Щоб огнено заговорила,

Щоб слово пламенем взялось,
Щоб людям серце розтопило,
І на Україні понеслось,
І на Україні святилось,
Те слово, Божеє кадило,
Кадило істини. Амінь!
("Неофіти", стор. 248)

Щось є унікально велике, глибоке, величне й нестямо рідне у любові Тараса Шевченка до України. Вона сукупна, хоч яскраво індивідуальна. Вона переростає любов однієї людини й містить в собі любов всього народу. Його словом ми її висловлюємо. Читаючи його думи, його гнівні пророчі слова, вмиваючись його слізьми, вливаючи в свою душу його велику правду, а в жили живу чисту святу козацьку кров, відчуваєш гордість за свій народ, відчуваєш гордість за приналежність до нього.

Та разом з тим у його слові живе страшний МЕСНИЦЬКИЙ ГНІВ до катів України за минулі, ніким і нічим не загоєні рани кривди:

Мій краю прекрасний, розкішний, багатий!
Хто тебе не мучив? Якби розказать
Про якого-небуть одного маґната
Історію правду, то перелякать
Саме пекло можна.
("Іржавець", стор. 198)

Росте месницький гнів за ще страшніші кривди й злочини нашої доби, свідками котрих ми були: за нові глибокі, без сліду, могили "начинені нашим благородним трупом" по всій Україні. За засіяння нашими кістьми Сибіру, Колими, Соловків, Казахстану, Караганди і безкінечних шляхів, якими гнали й женуть нас з України. За нечуваний голодовий ґеноцид, жертвою котрого впало 10 мільйонів українців. За жорстокий наступ на нашу національну духовність. Такі злочини супроти нації не минають безслідно. Вони ганебним тавром лишаються на державі, во ім'я імперії котрої були вони вчинені. Історія не забуває їх і не дарує, а поневолена нація не здається. Тарас Шевченко каже:

Розкуються незабаром
Заковані люди,
Настане суд, заговорять
І Дніпро, і гори!
І потече сторіками
Кров у синє море.
("Посланіє", стор. 164)

"Во віки і віки" поставив Тарас Шевченко на сторожі коло нас своє СЛОВО. І ніхто не втече від нього: ні свій, "що з матері полатану сорочку скидає", ні "сміття варшавське, грязь Москви", ні ті, що "матір забувають", бо "того Бог карає" і "немає злому на всій землі безконечній веселого дому", ні жоден кат України, як би він себе не перелицьовував, скільки б не вбивав нашу душу і Бога Святого:

Не вмирає душа наша,
Не вмирає воля
І неситий не виоре
На дні моря поле,
Не скує душі живої
І слова живого.
Не понесе слави Бога,
Великого Бога.
("Кавказ", стор. 159)

В цьому й лежить причина боротьби Москви проти Тараса Шевченка. Двома шляхами йшла ця боротьба: розстрілами, засланнями, запроторенням у божевільні Тараса Шевченка в душах мільйонів українців і змаганням за кожне його слово. Написані цілі томи перекручень, заперечень, фальшувань.

Ми не знаємо прикладу в історії людства, щоб так завзято й сильно змагалися за одну людину. І щоб одна людина поклала таку світлу нестерту печать свого духу на свій народ.

Дух Тараса Шевченка - це вислів споконвічної нескореності українського народу. Він зірвав Україну у 1918 році здобути свою державу, він підняв героїчну Українську Повстанську Армію проти двох найсильніших

наїзників. Наші леґендарні бої і воїни 20-го століття рівнялися з невмирующою козацькою славою.

Глибоко помиляються ті, які твердять, що Тарас Шевченко має лише українське національне значення. Вони, або не вдумались у величину його генія, або цілево його зменшують. Шевченкові ствердження, заповіти, гнівні наклеймування насильства, деспотизму, загарбництва стоять в обороні найвищих ідеалів людства, а в першу чергу в обороні свободи, справедливости й гуманности. З ним кожен народ може змагатися за волю, за національну самобутність, за людську гідність, за свою державу. В сконденсованому змісті Шевченкових слів: "В своїй хаті, своя й правда і сила, і воля" висловлено універсальне значення держави, як найвищої необхідности для повновартісного життя народу.

Тарас Шевченко здобуває світ. Його твори перекладено, либонь, на всі мови світу. Чужинці, познайомившись з ним, повторюють приблизно те саме захоплення, що його висловив один американець: "Я ніколи навіть не припускав, що на світі існує щось таке велике, сильне й прекрасне, як твори цього генія". Твори Шевченка - це національне й духовне натхнення для людини, - це творче натхнення для мистців всіх жанрів і всіх родів. Здається, нема його одного твору, який би не став темою для мистця.

У світовій літературі, Тарас Шевченко унікальний поет, поруч котрого жоден поет не може стати. Видатні російські філософи, літературні критики, науковці, письменники, ще за життя Шевченка, бачили цю унікальність. Ніколай Добролюбов писав: "Він - поет цілковито народний, такий, якого ми не можемо назвати у себе. Навіть Кольцов не рівняється до нього..." *(Біографія Т. Г. Шевченка за спогадами сучасників, стор. 279).* А Ніколай Чернишевський ось що сказав: "Маючи такого поета, як Шевченко, українська література ... не потребує нічиєї ласки" *(Там же, стор. 281).*

На протилежному, від своєї батьківщини, континенті, у Вашинґтоні - столиці найпотужнішої держави світу - остої свободи для людини та в Канаді й Австралії, стоїть з бронзи вилитий маєстат безсмертної людини - Тараса Шевченка. Так! Це ми його поставили - ми його духовні діти.

АЛЕ ПРАВО СТАТИ В СТОЛИЦІ ЧУЖОЇ ДЕРЖАВИ ДАЛИ ЙОМУ НЕ МИ - ЦЕ ПРАВО ТАРАС

ШЕВЧЕНКО ЗДОБУВ СОБІ САМ. ЦЕ ПРАВО ДАЛО ЙОМУ ТЕ, ЩО ВІН, як назвали його американці, був "НАЙБІЛЬШИМ БОРЦЕМ ЗА СВОБОДУ".

І приходить думка: чому саме в Україні виплекався цей "найбільший борець за свободу"? Ще в 1860 р. Данило Мордовець писав: " ... поет заговорив не від свого імені, а від імені тих, які післали його, і не про свої болі й сподівання, а про те, що творилося в душі ... того вічно працюючого сірого люду ..." *(Там же, стор. 279).*

Я певна, що більшість з нас скаже: тому, що Україна в неволі. Проте, не в цьому суть. Багато народів було ще в тяжчій неволі, феодальна система й кріпацтво - минуле лихо майже всіх народів, злидні бачив світ ще гірші, як Україна в часи кріпацтва.

На мою думку, Тараса Шевченка видав зі себе саме український народ, бо він найбільш свободолюбивий, вільний і сильний духом, в історичному аспекті цілого тисячоліття, він склав найбільші жертви в боротьбі, на життя й смерть, з різними жорстокими, захланними загарбниками й ніколи не скорився жодній неволі - не визнав себе духовно й національно переможеним - НЕ ВИРІКСЯ СЕБЕ.

Як ніхто з людей, Тарас Шевченко бачив, що в цьому "прекрасному, розкішному, багатому краю" "І Господа зневажають, - людей запрягають в тяжкі ярма. Орють лихом, лихом засівають", що "розбійники, людоїди правду побороли". Нестерпний біль, твердий могутній гнів розривав його душу. Він прокльони клав на їхню голову, пророчучи загибель.

Всеохоплюючим оком і душею, Тарас Шевченко сприймав чарівну вроду нашої землі. Вона зворушила його вражливий мистецький творчий геній дуже глибоко. З ніжністю й щирим захопленням, оспівував її, творячи справжні поетичні шедеври.

Наша Україна дійсно якась особлива. Такої Божої благодаті, яка спадає до неї в рожеві світанки, чи в день тихий, прозорий, лагідний - озолочений безкраїми золотоколосими полями й соняшним сяйвом, коли тремтячоніжна пісня жайворонка об'єднує землю з небом; чи то вечорами, чи в місячні синьо, синьо-срібні ночі розспівані над ріками, гаями, садами соловейками та нашою гарною піснею - такої Божої благодані ніде на світі немає:

Здається - кращого немає
Нічого в Бога, як Дніпро
Та наша славная країна.
... вся країна,
Повита красою,
Зеленіє, вмивається
Дрібною росою,
Споконвіку вмивається,
Сонце зустрічає,
І нема тому почину,
І краю немає.
Ніхто його не додбає -
І не розруйнує.
("Сон", стор. 111)

Тарас Шевченко проник у саму глибину української душі. Знайшов там : "щире серце і слово ласкаве" та велику красу й людяність. З якою ніжністю й батьківською любов'ю оспівав він українську дівчину! Його зворушувала до сліз її чистота, чарівність, краса, вірність у коханні. Дівоче щастя піднімало його до душевної благодаті, її нещаслива доля тяжко ранила його, і він від цього зазнавав справжнього страждання.

Та нема нічого величнішого над образ матері. Він у нього монументальний і прекрасний:

У нашім раї на землі,
Нічого кращого немає,
Як тая мати молодая,
З своїм дитяточком малим.

Матір Шевченко піднімає до символу Матері-України, до висот Матері Божої:

І перед нею помолюся,
Мов перед образом святим
Тієї Матері-святої,

Шевченко передав з такою життєвою правдою зміст української матері, що читаючи його твори, не можна втриматись від глибокого зворушення. Він простими,

у своїй геніяльності, словами вирізьбив той вічний образ нашої матері, що своєю любов'ю, скорботою, стражданням, жертвенністю та глибоким національним корінням - є найвищою життєдайною національною силою України.

До синів України, Тарас Шевченко мав до краю сильну любов. Вони давали йому необмежене натхнення оживити славу Гетьманщини, воскресити гайдамаків, запалити Умань, розкрити високі могили й викликати волю, що лягла в них разом з козаками.

Хай ніхто себе не дурить, що Шевченко ідеалізував козаків, гайдамаків, чи український народ. Україна дала приклади такого лицарства, геройства, відваги, посвяти життя в боротьбі за волю та у визволенні братів з неволі, що пісні, думи, перекази, леґенди - це тільки блідий відгомін слави України, а Шевченкові твори - найвища спроба закарбувати її в словах та оживити в образах.

Який же був цей наш геній як людина

У відповідь, я наведу слова художника Льва Жемчужникова з журналу "Основа" 1881 рік:

"Життя Шевченка все разом взяте - це пісня. Це сумний високохудожній твір. ..... "Невсипуще горе" не міняло його: він лишався чистий серцем, він був завершеною людиною у повному значенні цього слова - поет, громадянин, художник, гравер, співак - він скрізь ішов чисто й розумно. ...Добрий до наївности, теплий і люблячий, він був твердий, сильний духом - як ідеал його народу" *(стор. 288).*

Голосом жодної людини не пролунало таке сильне, могутнє слово як голосом Тараса Шевченка - цього ідеалу українського народу. Воно запалило вічний вогонь правди, волі й справедливости і вічний вогонь боротьби за них. Воно випікає рабську покору народу перед народом, людину перед людиною. Воно стверджує гідність людини, вириває її з почуття меншевартости:

Молітесь Богові одному,
Молітесь правді на землі,
А більше на землі нікому
Не поклонітесь.

("Неофіти", стор. 296)

Історія вписала багато великих прославлених імен державних мужів, провідників, полководців, поетів ... Але між ними лише Тарас Шевченко на тому недосяжному для інших духовному п'єдисталі, що зветься ВІРОЮ. Ми віримо в його ствердження, в його заповіти, в його пророчі слова. У них він залишив правди вибрані з найкращих мрій, ідеалів, пристрастних палких сподівань і прагнень свого народу й всього людства.

ІМ'Я ТАРАС ШЕВЧЕНКО СТАЛО СИМВОЛОМ СВОБОДИ - СИМВОЛОМ БОРОТЬБИ ЗА НЕЇ. СТАЛО СИМВОЛОМ НАШОЇ МЕТИ: ЗДОБУТИ ВОЛЮ ДЛЯ УКРАЇНИ.

Стерлінг Гайтс, 1967 р.

Доповідь "Тарас Шевченко" була головною промовою на академіях в пошану Т. Шевчека в таких містах: Віндзор (Канада) - 1967 рік, Флінт - 1972 рік, Чікаго - 1974 рік, Дітройт - 1983-84-87-91 роки.

ХОР ТРЕМБІТА В ДІТРОЙТІ

ЗАПРОШУЄ УКРАЇНСЬКУ ГРОМАДУ

НА

АКАДЕМІЮ
В ЧЕСТЬ ПОЕТА
ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ЯКА ВІДБУДЕТЬСЯ

В НЕДІЛЮ, 8 БЕРЕЗНЯ 1987 РОКУ

В АВДИТОРІЇ ШКОЛИ ІМ. ФИДЖЕРАЛД

ПРИ ВУЛИЦІ РАЯН У ВОРРЕН

Початок о годині 3:30 по полудні

У ПРОГРАМІ:

МАРІЯ ГАРАСЕВИЧ — — — — — ПРОМОВА
ХРИСТИНА РОМАНА ЛИПЕЦЬКА — МЕЦЦО-СОПРАНО
ЯРЕМА ЦІСАРУК — — — — — БАРИТОН
ЛІДА КУЧЕР — — — — — — ДЕКЛЯМАЦІЯ
УЧНІ СЕРЕД. ШКОЛИ НЕП. ЗАЧ. — ІНСЦЕНІЗАЦІЯ
МУЗИЧНА ЧАСТИНА — — — — ХОР ТРЕМБІТА

Вступ 10 долярів Студенти і емеритя 7 дол.

ОКРУЖНА РАДА ВІДДІЛІВ СОЮЗУ УКРАЇНОК АМЕРИКИ
при співучасті
ЖІНОЧИХ ОРГАНІЗАЦІЙ МІСТА ДІТРОЙТУ

ЗАПРОШУЄ ВСЕ УКРАЇНСЬКЕ ГРОМАДЯНСТВО НА

ВЕЧІР ПРИСВЯЧЕНИЙ ПАМ'ЯТІ
ЛЕСІ УКРАЇНКИ

В ШКІЛЬНІЙ АВДИТОРІЇ ПРИ ВУЛИЦІ Мк ДУГАЛ

16 ЛЮТОГО 1964

ГОДИНА 5:30 ВЕЧОРА

В ПРОГРАМІ:

СВЯТОЧНЕ СЛОВО — Проф. МАРІЯ ГАРАСЕВИЧ

УРИВКИ З ДРАМИ ФЕЄРІЇ — ЛІСОВА ПІСНЯ (акт І).

ДРАМАТИЧНА ПОЕМА — ОДЕРЖИМА — в чотирьох сценах.

ПІД МИСТЕЦЬКИМ КЕРІВНИЦТВОМ
КАТЕРИНИ БРАНКИ-КРИВУЦЬКОЇ

Декілька призначений на видання ще досі не публікованих творів поетеси.

ВСТУП ДОРОСЛИМ $1.50 ВСТУП ДЛЯ МОЛОДІ $1.00

БЕЗСМЕРТЯ

У 50-ліття від дня смерти Лесі Українки

Доповідь

"Кажуть,
Людина після смерти
Тлінню робиться, безіменням.
Не вірю!
Не можна зітерти
Сліди людського генія.
Він зерном у землю падав,
Щоб пахнути теплим
хлібом, -
Стояла людина рада
Подібна могутній глибі,
Що увібрала у себе
І сонце, і небо.
.....
Безсмерття - життя
краплина,
У праці теплом зігріта.
Ні, не вмирає людина.
А стає на покуті світу".

(І. Горбатий "Безсмертя")

Так стала на "покутті світу" жінка, що між жінками рівної ніколи не було. І не народи сильних, потужних держав, володарів колоній, не народи великих вождів, що вели за собою незчисленні армії для завоювання слабших чи менших народів, народили її, а знедолена ворогом Україна з

гордою титанічною душею, обдарована земними й духовними багатствами, красою-натхненницею й піснею славною.

Нарекла себе Лесею Українкою, чим ім'я своє зрівняла з Батьківщиною, бо все, що жило в ній, для неї дала, бо була найкращою її донькою, її вибраною дитиною, яка за своєю матір'ю-отчизною лиш Українкою могла зватися. Не міг її народити ніякий інший народ, бо ні один з них не в силах народити такого генія, як Тарас Шевченко, - пророка не лише національного значення, але і вселюдського, бо кожен, хто любить волю й справедливість, хто любить народ і батьківщину свою, як Христову науку, повторить пророчі слова цієї великої Людини. А генії геніїв родять - поряд Шевченка стала Леся Українка з тією самою зброєю-словом, з тією самою силою - безкомпромісною вірністю й любов'ю до свого народу, з тією самою правдою - жагучим бажанням волі, в боротьбі за яку найвищу ціну кладеться - життя і вони обидвоє склали його на її вівтарі.

"Коли Київ останній раз зустрічав Лесю Українку, було "щось невимовно сумне, що зрушувало й шматувало серце. Бліда прозора постать Лесі з руками повними квіток, з словами повними енерґії, любови і - з смертю в очах" - згадує Л. Старицька-Черняхівська. Смерть в очах носила вона все своє коротке життя. В шаленому напруженні вона боролася з примарою смерти й фізичними тортурами, гартуючи свою волю, щоб життя в кару не перетворилося і вірила, що переможе всі душевні бурі, що серед страшних безсонних ночей вогонь той загориться:

"Де жевріє залізо для мечей,
Гартується ясна і тверда криця.
Коли я крицею зроблюсь на тім вогні -
Скажіть тоді: нова людина народилась;
А як зломлюсь, не плачте по мені!
Пожалуйте, чому раніше не зломилась!"

Коли хто в житті мав найбільшу перемогу, то нею була Леся Українка, що смерть перемогла:

"Дарма! Нехай умру я, та думка не умре!
В таке безсмертя я привикла вірить".

Бог їй дав іскру, а це не солодка барвиста слава, не лаврові вінки, це є тажкий шлях служіння народові:

"Бачили ви, як велике багаття,
Кида вогонь аж до хмар?
"Божая іскра" то тяжке прокляття,
Дикий і лютий пожар.
Вогнища того не може людина
Ні запалить, ні згасить,
В кого ж запала хоч іскра єдина, -
Вік її буде носить!"

Загартувала волю свою на незламну крицю, щоб мати силу нести "Божу іскру", а з іскри піднявся її величний дух над всіми віками, давши їй справжнє безсмертя, бо крилами його були свята ненависть і любов:

"Щож - тільки той ненависти не знає,
Хто цілий вік нікого не любив!"

Всім своїм палким серцем ненавиділа ворога - Росію за поневолення України. Ненавиділа її свідомо душею й розумом, бачила всю її наготу й відважно проти неї виступала своєю поетичною творчістю та здерла облудну маску у відкритому листі до французьких поетів року 1896, коли вони вітали Росію, називаючи її "великою", за укладення союзу з Францією. Її картання повинно бути написане вогненними літерами на небі для всіх тих, хто ще й сьогодні недобачає російської облудности. Ось що писала вона: "Ганьба вільним поетам, які перед чужинцем дзвенять ланцюгами, добровільно накладених кайданів. Неволя ще огидніша, коли вона є добровільна...

... Так, Росія величезна, голод, неосвіченість, злодійство, лицемірство, тиранія безмежна, і всі ці великі нещастя, величезні, колосальні, ґрандіозні... в'язниця поетів, що люблять волю, батьківщину і народ, не така тісна, як інші місця ув'язнення, вона простора й її славне ім'я - Росія"...

Недарма Іван Франко сказав про Лесю Українку: "Мимоволі думаєш, що ця хвора слаба дівчина трохи чи не одинокий мужчина на всю новочасну соборну Україну".

Неволю України переживала вона не тільки як поет переживає за свій народ, але як і особисту неволю та сором,

що палили й душили її, мов мариво, переслідували скрізь, накладаючи на неї печаль, скорботу й серце бунтом розривали. Доля її народу і її власна були для неї чимсь дослівно єдиним - нероздільним. В листі до брата Михайла з Відня вона писала: "Ніколи і ніде я не почувала так доткливо, як тяжко носити кайдани, як дуже ярмо намулило мені шию. Не знаю, чи коли вдома були в мене такі години тяжкої, гарячої, гіркої туги, як тут у вільному краю. Мені не раз видається ..., що на руках і на шиї у мене видно червоні сліди, що понатирали кайдани та ярмо в неволі, і всі бачать ті сліди і мені сором за себе перед вільним народом. Бачиш у мене руки в кайданах, але серце і думка вільні, може вільніші ніж у всіх людей; тим-то мені так гірко, і тяжко, і сором ..." Страждання і біль за долю свого народу, Господньою карою, мучили велику, вільну українську Лесину душу, підносячи її палкі слова до пророчих і месницьких, бо це була душа, яка ніколи не знала й не хотіла знати спокою в неволі, душа, "що звикла приймати чужі болі й жалі", вмістила в собі "всеохоплюючу" любов. Вона не знала середини: лиш любов або ненависть, не знала іншої відповіді ні можливости, лиш "убий, але не здамся", бо так само, як Шевченко, в спадок іскру батька-Прометея прийняла:

"Я чую пал її в своїй душі, -
Він, мов пожежі пломень, непокірний,
Він висушив мої дівочі сльози
. . . . . .
Тяжкий твій спадок, батьку-Прометею!",

бо цей вогонь не дає навіть вмерти в неволі.

Леся Українка сама пізнала й нам передала найвищу істину, що " ... хто хиливсь найнижче, того найбільш топтали люди й коні", що ні сльози, ні ридання, ні мирна коогзистенція, сказавши сьогоднішнім терміном, ні покора, ні терпіння не принесуть визволення, не дадуть зазнати найбільшого щастя, яке може мати народ – волі, бо існує лиш один закон і одна правда:

"Не ми уб'єм, то нас вони уб'ють,
Ми мусимо боротись ..."

"... Наша смерть научить інших,
Як їм треба жити".

Ця єдина правда піднімає в її душі тугу, туга велетом встає і неба сягає, а з нього здіймає тяжкі слова докори людям, що збайдужіли, ганьбу неволі несуть без протесту в своїх "заспаних серцях" і не чують як "дзвонять голосно кайдани":

"Коли б кайданів брязкіт міг ударить,
Перуном в тії заспані серця,
Спокійні чола соромом захмарить
І нагадать усім, що зброя жде борця".

Як тяжко жаліла вона, що своїми слабими руками не могла підняти меча й ним ворога рубати. Але її слабі руки з титанічною силою підняли найсильнішу зброю: її щире, палке, правдиве слово, яке "розтроюдить рани" кожному, хто прочитає його: українцеві не дасть спокою в неволі, чужинцеві смолоскипом горітиме, не даючи впасти високим ідеалам людства, поетам не дасть зійти зі свого призначеного "Божою іскрою" місця. Яка б тиранія не ламала їм хребти, яка б спокуса лінії найменшого спротиву не манила їх, яка б модерна пошесть бабрання в беззмістовності не охоплювала їх, все одно їх вогнем пектимуть Лесині слова: "Не поет, хто забуває про страшні народні рани", і з них з гідним ім'ям поета славно ввійдуть в історію тільки ті, які зможуть своїм творчим дорібком ствердити, що вони не забули свого призначення вірно служити своєму народові, відважно стояти на сторожі правди, невтомно й жертвенно стояти в передових лавах борців за волю, виступати проти кожного "діла соромного" та ревно берегти своє національне мистецтво.

Леся Українка належить до поетів, що Музу свою ставлять на службу народові, до поетів, яких називають великими синами й дочками свого народу й великими громадянами, а в світовому маштабі називають їх великими Людьми. В таких поетів зроджуються задуми, пляни творів, мов дорогі й любі діти, близькі їхнім інтимним людським почуванням, з широкими вільними крилами й тремтячою ніжністю, але як часто, поет мусить їм "скрутити голову" ще ненародженим, бо приречена громадська повинність, бо

святий обов'язок вибранця долі народної не лишає для них ні хвилини часу, не дозволяє їм мати ніякої чисто людської слабости, зневіри чи втоми. В листі до Івана Франка Леся пише: "Такий вже фатум над поетами, що мусять гукати на майданах і "прорецати аки одержимі" в той час, коли б хотіли в землю увійти від туги й замовкнути на віки". Надзвичайно тонко розуміла вона душу поета не тільки, як громадянина, але як людини з усіма нюансами її почуттів. В іншому листі до Івана Франка вона пише про його вірші "Із дневника", де пристрасною щирою печаллю жалує, що багато "поетичних дітей" гине у поета тому, що він в пешу чергу мусить писати твори для служіння народові, а не те, що нуртує його, скаржиться на це у своїх віршах "Із дневника", а потім соромиться, що дав волю хвилині інтимних роздумів. Леся пише йому, що добре сталося, що він написав ці вірші, хай люди знають, як тяжко вбивати поетам свої задуми і бути немов "дітовбивцями" своїх рідних, "поетичних дітей", чи, як Франкові примарилися його ненаписані твори "утопленими дітьми". "Так нехай же ніхто не думає, пише Леся, що українські поети нашої доби були infanticides (дітовбивці) з легким серцем. Нехай знають, які то страшні часи були ті, коли писатель мусів бути infanticides (дітовбивцем). Одна картка з такого дневника стинає кров! І нема сорому такі картки писати і на люди видавати. Чому все має право на сльози: і туга материнська, і нащасне кохання, і громадський жаль, а тільки душа поета, що втратила свої діти, мусить мовчати?... І скажуть колись люди: коли сей народ пережив і такі часи, і не загинув, то він сильний.

І ще знаєте що? Ваші діти не загинули, бо ось вони вже вголос обізвались, - певне не тим голосом, якого Ви для них бажали, не співом соловейків, але людським голосом, людською тугою і, хто знає, може спів соловейків не так проникав би у серце, як сей стогін утоплених дітей Ваших. Все одно, який момент викликав ту скаргу зо дна страшної глибини, але та скарга озвалася не за Вас самих, не за Ваших тільки дітей, то De profundis (З глибини) кожного, хто потопив своїх дітей, то акт обвинувачення проти всіх, що винні з цього злочину, проти всього, що вимагає цього злочину".

З цього листа ми не лише пізнаємо щире, глибоке й чутливе серце великої Лесі Українки, що для всіх знайшло

потіху і розраду, але це серце відкриває нам ревно бережену тайну душі наших письменників до революції, говорить нам, які літературні скарби були поховані разом з ними; що втратила Україна, якої вартости твори вона могла б ще дати до національної і світової скарбниці, якби народ її мистців був вільний. Ідея запеклого змагання України з Москвою за свою національну культуру лягла в основу одного з найславніших її творів "Оргія", де устами головного героя Антея, поетка висловлює свої погляди на безкомпромісність вірности українських мистців батьківщині. Намає прощення для друга, немає милосердя для власної жінки, якщо продають свій талант туди, "де зневажають все, що нам святе" і тим приносять "безслав'я свого краю". "Ми досі не привикли, щоб переможцям вільно називати країну нашу смітником, а нас ... сміттям" - відважно заявляє Антей ворогові. Вбивши за зраду рідного мистецтва свою дружину, Антей забиває себе, бо не хотів "топтати рідних лаврів", бо не хотів прийняти "тріюмфів" у ворога, які для нього були ганьбою. Так розв'язала Леся проблему вірности українських мистців своєму народові, коли все ж таки вони мали ще вибір.

Знаменні слова наведеного вище листа наводять думку про ще страшнішу правду - про злочин Москви після революції. Їй вже стало мало грабувати Україну з її духовного надбання, чи купувати її мистців за гроші, вона поставила перед собою ціль зламати, знищити національний вільний дух дітей Прометея. А наша земля далі породжує великі таланти з "іскрою Божою", яку не може "людина ... згасить", але тільки десь-не-десь, попри криваві жорна Москви, крадькома проб'ється маленька частинка їхньої правдивої, прекрасної, гордої і вільної української душі. Які духовні тортури переживають, вже майже півстоліття, наші мистці? Що на дні "страшної глибини" в них діється? Скільки і яких цінностей втратила Україна за цей час? Сама думка про все це дійсно "стинає кров", а слова поетки лунають ще актуальніше: "І скажуть колись люди: коли сей народ пережив і такі часи, і не загинув, то він сильний".

В українську літературу Леся Українка увійшла сміливо, ідучи рівним, несхибним, певним кроком все вище й вище до вершин літературних досягнень, наповнюючи свої твори глибокими філософськими думками, важливими

національними, соціяльними й культурними проблемами, ввела барвисті, сильні та яскраві образи, створила напружені конфлікти, з яких відвічна правда й честь встають над засміченим потоптаним життям, над "соромними" ділами людськими. Її твори є клясичними під кожним оглядом: форми, змісту, стилю, ідейности, художніх засобів і мови.

Наймудрішим Лесиним учителем був її народ. В нього вона навчилася багатої мови, що не має меж в гнучкості й тонкості передачі людських складних почувань, роздумів і поривань до високих ідеалів і божественної краси. Народ і земля його напоїли Лесю красою, показали її всезрячим очам такі неповторно-розкішні образи свого чарівного багатства, що вони, від маленької дитини, жили в ній не меркнучи ніколи і ніде, дозрівали, виповнювали все її єство й просилися народити їх на світ, показати їх тим, хто не вміє бачити, де живе, пояснити мову величну землі-матері тим, хто не вміє розуміти її. За чотири дні написала Леся твір, який нічого ні подібного, ні рівного собі не має у світовій літературі. Це була драма-феєрія "Лісова пісня" - "пісня" про красу й гармонію природи, про прагнення до гармонії життя на землі, "про одвічну боротьбу людського духа за волю, за правду", про тугу за великою вічною ідеальною любов'ю, про красу душі людини та її життєві конфлікти й падіння, зумовлені руїнницьким впливом матеріялістичної щоденної дріб'язкової суєти.

Цей літературний шедевр-чудо, створений авторкою за неймовірно короткий час, вібрав у себе могутню епопею естетичного сприйняття світу та найінтимніших почувань і мрій поетеси. За письменницьким терміном, писала вона цей твір дослівно запоєм, бо Мавка була така близька до Лесі, така рідна в письменницькій візії всім її почуванням, і така болючо-нуртуюча Лесю від маленької дитини, що вона не давала спокою разом з таємничо-розкішними волинськими пралісами, повними народніх переказів та вірувань. Про написання "Лісової пісні" й про образ Мавки сама Леся каже: "Воно вже видно треба було колись мені її написати, а тепер прийшов "слушний час" - я й сама не збагну чому. Зачарував мене сей образ на весь вік".

М. Драй-Хмара в монографії про Лесю Українку пише: "Лісова пісня" - твір автобіографічний в найвищому розумінні цього слова. В ньому відбилося духовне життя Лесі Українки, її інтелект, глибока ніжність її психіки, -

сильний поетичний порив, весь лябіринт її душі, життя й думок". А професор Б. Якубський про "Лісову пісню" каже, що це є шедевр серед шедеврів.

Вся творчість Лесі Українки (а особливо драматичні твори) відіграли надзвичайно важливу ролю в українській літературі. А такі її твори, як: "Камінний господар", "Кассандра", "Лісова пісня", "Оргія", "Руфін і Присцілла" та інші збагатили рідну й світову літературу справжніми шедеврами. Ім'я Лесі Українки золотими літерами записали в список безсмертних геніїв. Англієць, доктор Пирсівел Канді, перекладач творів Лесі Українки на англійську мову, захоплений нею: "Це ваш Теннисон, Шеллі і Байрон в одній особі. Це першорядний геній! Вона більше як Франко. Франко вивчений, зроблений поет. Вона ж вроджений геній" *("Америка" ч. 93).* "Лісову пісню" Канді порівнює із "Сном літньої ночі" Шекспіра. Відомі літературознавці українські й чужі ставлять Лесю Українку нарівні з Шекспіром, Шіллером, Байроном, Метерлінком, Ібсеном. Професор Айзеншток не тільки ставить її нарівні з цими іменами, але, заглиблюючись в її творчість все більше й більше, стверджує, що Леся Українка ще дуже-дуже мало досліджена, а ще менше оцінена. Він підкреслив, що ніхто не зможе підняти її на ту височінь, де вона повинна стояти в світовій літературі, крім українців, бо лиш кровно споріднений з нею народ, що зріс на тій землі й пережив ту саму недолю та тяжкі й гіркії думи, є спроможний вичути всю велич та глибину генія Лесі Українки й розкрити його перед чужим світом. Професор Айзеншток ставить Лесю Українку вище від Байрона.

Додам ще до всього цього слова Миколи Євшана: "в ... творах Лесі Українки, я бачу найсильніше слово нашої поезії, найсильніший вислів нової національної душі після Шевченка!"

В Лесі Українки ми мусимо навчитися, в першу чергу, непохитної віри в свій народ і правдивої любови до нього, а значить невтомної й невпинної праці та великої посвяти для нього, тоді на все в нас вистачить і сили , і часу, і згоди.

Одержима любов'ю до матері-отчизни, одержима ідеєю визволення з неволі свого народу і вірою в нього, Леся Українка черпала з цього подивугідний, сильний дух. Це було джерелом її творчої наснаги, поетичного натхнення, ба

навіть більше того: її внутрішнє покликання служити своїм словом рідному краєві до загину, було таке сильне, що тільки воно перемагало нестерпні фізичні муки, тільки єдине воно могло стати вірним її другом, плече-в-плече з нею бути в постійній боротьбі із смертю.

Леся каже: "... тоді я тільки можу боротись (чи скорше забувати про боротьбу) з виснаженням, високою температурою й іншими пригнітаючими інтелект симптомами, коли мене попросту гальванізує idee fixe, якась непереможна сила. Юрба образів не дає мені спати по ночах, мучить, як нова недуга, - оттоді вже приходить демон, лютіший над всі недуги, й наказує мені писати..."

Та не тільки викликає подив і поклоніння прометеївський дух та поетичний геній безсмертної Лесі. Ще є одне в цій унікальній жінці, перед чим зупиняються найбільші уми - це її інтелект, який не можна охопити мірою жодної освіти, хоч над нею, тобто над своєю освітою, вона все життя дуже багато працювала. Тут вже не йде про величезне її знання. Дослідники стають перед витонченістю, складністю, часами майже незбагненністю її думки, реплік чи філософського світосприймання, які вимагають надзвичайно глибоких досліджень і майже універсальної обізнаности, щоб їх збагнути.

Світ зустрівся з рідкісним явищем, коли геній з'єднав вийняткового мистця з вийнятковим інтелектом, опромінивши їх всеохоплюючим серцем і душею.

Хоч тематику для своїх творів Леся брала з історії чужих народів, античного світу, початків християнства чи біблії, але по своїй ідейності, значенню й цілеспрямованості всі її твори є глибоко національні українські, сповнені тяжкими думами, гірким жалем, скорботою, що серце кривавить і, просто величезною в своїй безмежності, любов'ю до свого народу. Тільки ця чужа тематика уможливлювала існування таких палких бунтівничих антиросійських творів в Україні.

Змальовуючи чи то грецький народ, завойований Римом в "Оргії", чи ізраїльський, поневолений Вавилоном , у "Вавилонському полоні" і "На руїнах", чи оживляючи повчальний міт про долю зруйнованої Трої в "Кассандрі", чи який би твір не взяти з не українською тематикою, скрізь яскраво виступає українська дійсність, доля нашого народу в

російській неволі, палає в них бунт проти ворога, непримиренність і заклик до боротьби за волю та проблеми людини.

Велика ненависть Лесина до ворога, але не менш тяжкий докір і картання для своїх земляків за угодовство, оспалість, примиренність, пасивність, за отупілість і покору провідної частини суспільства, що в кайданах звикли ходити й сорому та безчестя не відчувають.

Люблячи свій народ і відчуваючи в ньому колосальну силу, вона бачила Україну, як казкового велета, що опутаний дротами, безсилий спить у зачарованому сні, але настане час:

"І встане велетень тоді,
Розправить руки грізні,
І вмить розірве на собі
Усі дроти залізні".

Маючи дар пророчиці Кассадри, Леся ясновидючими очима бачила, що силу велета - України відбирають не лише ворожі дроти-кайдани, але й власні темні сили, люди, що своїм змістом лише черню можуть зватися, незалежно від того, на якому суспільному щаблі вони стоять. Як тяжко ненавиділа вона цих ворогів всього світлого, сильного, прекрасного й відважного, що приходить немов спасіння Боже, рятувати свій народ, все-все дає йому, що тільки може дати з себе, аби прозрів, піднявся вище, переміг зло, струсив із себе сонність та інертність. Приходять люди сильні духом, з нестримним пориванням, високими ідеалами, готові на всяку жертву, але оточення, мов холодний сірий камінь не чує його, але юрба не зносить вищого, стягає собі під ноги, обруджує, з оскаженілою люттю нищить і кричить: "розпни його!", а друзі занадто боязкі та інертні, щоб стати поруч з ними у відвертій боротьбі проти юрби.

Ця проблема мукою лягла на чисту, чесну душу поетеси й навіяла хвилину зневіри: чи варто віддавати життя за юрбу, яка того не гідна. Вона, (тобто ця проблема), відбилася на драматичній поемі "Одержима". Чи авторка вмістила її свідомо - покажуть ґрунтовні дослідження.

"Одержима" була написана за одну ніч в найтяжчу хвилину особистої трагедії. Ось що про це пише сама Леся: "... Я її в таку ніч написала, після якої, певне, буду довго

жити, коли вже тоді жива осталась. І навіть писала, не перетравивши туги, а в самому її апогею. Якби мене хто спитав, як я з того всього жива вийшла, то я теж могла відповісти: j'en ai fait un drame (я творила драму)".

"Тема поеми - ідея великої, шаленої, безумної любови, такої, що через неї треба віддати життя, бо не можна жити на землі без любови, не треба тоді ні життя, ні душі, ні щастя, ні навіть "небесного царства"" *(Б. Якубський).* Така любов навчила Міріям ненависти не лише до ворогів, Мессії, але й до друзів, які стали не до активної боротьби за Мессію, тільки пасивно зі страхом дивилися, як розпинають сина Божого.

Міріям (а до неї дуже близько стоїть сама авторка) бачила гірку правду життя:

"О, яка ж то кара,
Месією, що світ рятує, бути!
Всім дати щастя і нещасним бути,
нащасним так, бо вічно одиноким".

Міріям бунтується проти люду, якого навіть світло Сина Божого не зрушить, бо він є "темрява", слово не дійде, бо він є "глухонароджений". " ... Міріям - це світлий образ борця, це людина активної ненависти до ворогів, незламної волі, безстрашна і самовіддана ..." (Олена Шпильова).

В наші часи Леся Українка, ще більше, ніж п'ятдесять років тому, є жива, сильна, правдива, свіжа, пориваюча й повчальна, актуальна й злободенна. Так само велична своїми ідеями й гостротою слова, з тим одначе, що коли в ті часи її писання розуміла тільки незначна кількість інтеліґенції, то сьогодні майже весь народ український піднявся інтелектуально до сприйняття її творів. Він уже свідомо важить кожне Лесине слово. Для нього назва чужої країни чи народу і трагічні, гіркі їхні досвіди вже не є чимсь незнайомим, вже всім є зрозуміла українська дійсність захована за чужою тематикою. Вивищення російського народу у вибраний, переслідування ним України, гніт, неволя - і все це під облудною назвою братньої дружби народів.

Крицевим Лесиним словом висловлено те, що віками бунтувало нашу душу:

"Я мушу знати, що я тут раб з рабів,
Що він мені чужий цей дім неволі,
Що тут мені товаришів нема..."
. . . . . .
"І доки рідний край Єгиптом буде?
Коли загине новий Вавилон?"

Пророчиця-Кассандра кличе нас до чуйности. Її правда вчить наш народ обережности з хитрим ворогом, недовір'я до нього. Івфігенія не дасть нам в ситому добробуті забути рідний край, бо Лесина туга за ним це є також наша туга:

"А в серці тільки ти,
Єдиний мій, коханий рідний краю!
Все, все, чим красен людський вік короткий,
Лишила я в тобі...
Родина, слава, молодість, кохання
Зосталися далеко за морями.
А я сама на сій чужій-чужині,
Неначе тінь забутої людини..."

Правдиво, велично і справжнім мистецтвом увіковічнив мистець Черешньовський постать поетеси. Коли я дивлюсь на, з бронзи вилиту, Лесю Українку, що гордо ступає у вічність з серцем вільнішим ніж у всіх людей, я відчуваю безсмертність великої душі, нетлінність великої людини, вічність її геніяльних творів.

"Інші будуть співці по мені,
Інші будуть лунати пісні,
Вільні, гучні, відважні та горді
Поєднаються в яснім акорді
І полинуть у ті небеса,
Де сіяє одвічна краса,
Там на їх обізветься луною
Пісня та, що не згине зо мною."

Журнал "МОЛОДА УКРАЇНА", Торонто,
лютий 1964 р.

УВАГА! **УВАГА!**

ЧІКАГО ТА ОКОЛИЦЯ!

В НЕДІЛЮ, 20 ВЕРЕСНЯ 1973, О ГОДИНІ 5:00 ПО ПОЛ.

В СОТІ РОКОВИНИ НАРОДИН

Богдана Лепкого

відбудеться

СВЯТКОВА АКАДЕМІЯ

В АВДИТОРІЇ ШКОЛИ ПІОНІНА
(Pulic і Kimbiu)

БАГАТА МИСТЕЦЬКА ПРОГРАМА:

ЖИВЕ СЛОВО — МУЗИЧНО-СОЛЬОВІ Й ХОРОВІ ПРОДУКЦІЇ СКРИПКА — ПІЯНО

СВЯТКОВЕ СЛОВО — мґр МАРІЯ ГАРАСЕВИЧ з Дітройту

Неділя, 20-го вересня 1973 — Останній день:
ЩЕ ВИДКРИТА, ВРЕГАРИЯ

ВИСТАВКА ПРАЦЬ БОГДАНА ЛЕПКОГО

З ПОЯСНЕННЯМИ д-ра РОМАНА СМИКА

В ОСЕРЕДКУ ПАРАФІЇ СВ. ВОЛОДИМИРА Й ОЛЬГИ
(Чікаґо & Оклей)

ДО МАСОВОЇ УЧАСТИ
запрошує

УКРАЇНСЬКИЙ ЛІТЕРАТУРНИЙ ФОНД
ім. ІВАНА ФРАНКА в Чікаґо

— Вже прибули примірники на літературні вечорниці УЛФ —

ІВАН ФРАНКО - БУДІВНИЧИЙ УКРАЇНИ

Доповідь на 7-му Літературному Конкурсі Українського Літературного Фонду ім. Івана Франка в Чікаґо, 1 листопада 1986 року, Чікаґо
та
на Академії присвяченій Іванові Франкові у 140-ліття від дня народження, 17 листопада 1996 року, Воррен, Міч.

Як я люблю, тебе,
мій рідний краю,
Як я люблю красу твою
твій люд,
Як гаряче молюся і бажаю
Для твого щастя
свій віддати труд!

Як радо я життя
свого зречуся,
І щастя, і вдоволення й житла,
Прийму все горе,
в муках я скінчуся,
Щоб тільки ти
не знав руїни й зла.
(І. Франко, з книги пророка Єремії)

В такому глибоко-інтимному аспекті, стоїть на п'єдисталі вічности великий Іван Франко. П'єдистал цей збудований з його творчости, яка нараховує кількадесят томів. Цілеспрямованість Франкової думки, прагнень мала свідомо обрану мету: піднімати рідний народ на вищий

щабель матеріяльного, духовного, національного розвитку. Національна ж свобода й соціяльна справедливість - це той ідеал, до якого сміливо й наполегливо, тернистим і кам'янистим шляхом, ішов наш Великий Каменяр, розбиваючи ґранітну скелю накладеної неволею на наш народ темноти та тяжкого ярма.

Іван Франко сказав: "Життя тільки тоді життя, коли його движучою силою є ідея." Саме яскраво окреслена, глибоко усвідомлена ідея дала йому силу підняти гігантський вантаж безперервної і безкінечної праці. Він взяв його на себе й ніс велично до кінця свого життя, як виразник свого народу-трударя, з якого вийшов і лишився йому вірним.

"Як син українського селянина, що викормився чорним селянським хлібом, працею твердих рук селянських, почуваю себе до обов'язку панщиною цілого життя відробляти ці шеляги, що їх видала селянська рука на те, щоб я міг видряпатися на висоту, де видно світло, де пахне воля, де ясніють людські ідеали. Мій український патріотизм важке ярмо, яке доля положила на мої плечі ... І коли що полегшує мені двигати це ярмо, так те, що бачу український народ, як він, хоть і гноблений, отемнюваний і деморалізований довгі роки, хоть і нині бідний, слабий і безправний, але все таки помалу підноситься, чує в щораз в ширших масах жажду світла, правди і справедливости і шукає шляхів до них. Отже варто працювати для цього народу і ніяка чесна праця не піде намарне."

На таких твердих підвалинах виростає Франкова творчість: вийняткова кількістю, вийняткова змістом і формою й вийняткова значенням, яка революційно підняла на багато щаблів українську літературу, суспільну думку й прагнення в народі.

В його особі в нашу культуру та провід суспільства прийшов високоосвічений інтеліґент-мислитель з величезним письменницьким хистом, блискучим публіцистичним словом та інтелектом науковця. І прийшов він своєчасно. Якраз Іван Франко найбільш необхідний був у ту добу, щоб дати сильний поштовх у всіх напрямках національного життя й розвитку.

Геніяльне слово Тараса Шевченка з такою силою схвилювало національну думку, так радикально змінило мистецький вислів, що здавалось, у поезії не було іншого

шляху, як ступати в його кроки. Епігонство помітно позначувалося на тодішніх, навіть видатних, творчих силах.

Найбільшим новатором після Тараса Шевченка в українській літературі став Іван Франко. Та не лише блискучим новатором поетичного слова. Базуючись на Шевченкових національних і загальнолюдських ідеалах, Іван Франко у центрі своєї творчості поставив людину праці й саму працю як засіб до осягнення мети: чи це буде селянин, чи робітник, чи інтеліґент. Праця фізична, інтелектуальна, творча, громадська, політична - вся для добра України. Ось головна мета. Досить вже віддавати нам свій вогонь, свій геній "москалеві й ляхові".

"Нам пора для України жить!"

Іван Франко підняв українське суспільство до праці у всіх напрямках та з Шевченковою силою, у своїх творах розкрив закопану поневолювачем правду про той нестерпний стан, в якому був наш люд, про національну наругу над ним.

Франкова візія вказувала йому відіграти у своєму житті, як і своєю творчістю ролю Мойсея - вести свій поневолений люд до того світла, яке він бачив у омріяному майбутньому, ця візія стала темою й ідеєю поеми "Мойсей".

Іван Франко й був нашим своєрідним Мойсеєм. Його вплив на думку, на погляди, напрямок праці, громадську й літературну діяльність був епохальним. Франкове слово було авторитетним в його добу й таким лишилося сьогодні. До того, він залишив свій дороговказ в літературній творчості сучасних йому письменників.

"Тільки ненаситна жива праця, стичність з людьми може охоронити наше письменство від манівців; тільки солідарність з тим нашим бідним, сірим, але конкретним братом охоронить нас від абстракцій, поведе наш національний розвій вірною дорогою." *(І. Франко "Вибрані твори", стор. 392, Нью-Йорк, 1956).*

І все, що робимо, вчить Іван Франко, мусить бути зогріте любов'ю, бо без неї весь труд марний - тільки любов'ю ми єднаємося з Богом:

Хто сам жиє для себе, -
то хоч би був не знать
Як чесний, не приблизиться на п'ядь
До Бога без любови.

Вся чеснота, весь труд його марний,
Молитва, пісня і жертви всі й тривоги, -
Все те, мов пил, розвіє суд страшний!
Одна любов з них зробить скарб цінний
Перед престолом Бога.

(стор. 27)

Спадщина Івана Франка велика й різноманітна. У кожному літературному жанрі він майстер з витонченою артистичністю, а науковий вклад у філологію був дуже значний своєю вартістю, за що російські славні академіки Олексій Шахматов та Федір Корш у 1907 р. висунули кандидатуру Івана Франка в дійсні члени Російської Академії Наук, а Рада Харківського університету присудила йому почесний ступінь доктора.

Поетичні твори Івана Франка охоплюють кілька книжок і понад 30 поем. Його поетика відзначається оригінальністю, барвистістю, гнучкістю, цікавою римою, глибиною змісту, ідейністю, силою вислову то холодною, як криця твердою, раціональною, то ніжною й щирою, проймаючою душу читача. Засяг поетичних творів широкий і, здається, всеохоплюючим: пориваюча громадсько-політична лірика, гостра політична сатира, національно-революційні настрої, глибоке філософське проникнення в суть життя й людини, в суть життя народу - його національної потуги, питання добра і зла, дружби, любови, краси життя й людської душі, людина і Бог, яскраво виповнюють багато його поетичних творів і змушують над ними задуматись, заглянути й у свою душу. Франкова віра в Бога ясна, осяяна добром, людяністю й людинолюбством. - "любити всіх людей зарівно". Інтимна лірика Івана Франка у збірці "Зів'яле листя" та й поза нею - це справжній клейнод у нашій літературі.

В прозових творах Іван Франко сильний як змістом так і артистичністю і має широкий тематичний засяг. Саме в прозі письменник проник у всі закутки життя, дав яскраві образи різних прошарків тогочасного суспільства: від селянина до інтеліґента, до дідича, від робітника до визискувача й чи не перший у світовій літературі показав гнів робітника проти визиску. Здається нема представника якоїсь верстви суспільства, щоб його Іван Франко поминув своєю гострою, майже безприкладною спостережливістю.

Жанровим багатством вирізняються його малі епічні твори: серед них знаходимо напівпубліцистичні нариси, сатиричні фейлетони, оповідання, психологічно гостросюжетна новеля... Докорінна конструктивна критика згори додолини характеристична багатьом з них, а повісті розгортають тематику історичну, соціяльну, побутову, яка відтворює духовність суспільства та його окремих представників, в цьому полягає також пізнавальне значення прозових творів.

У всіх жанрах Іван Франко майстер слова й сюжету, його ж драматичні твори, а зокрема "Украдене щастя", один з найкращих творів у нашій драматургії, не сходить із сцени, довершують повноту його творчого засягу.

Письменницька творчість далеко не охоплює спадщини Івана Франка: він майстерно перекладав на українську мову твори славних письменників з усіх слов'янських літератур, а також з німецької, французької, англійської, старогрецької, римської, староєврейської, ассіро-вавилонської та індійської літератури. Він автор цілого ряду наукових праць з літературознавства; літературну критику підняв на високий професійний рівень. І в наші дні, до його оцінок письменників звертаються літературознавці. В галузі історії літературної критики, Іван Франко займає видатне місце. Був і найславнішим тогочасним науковцем - етнографом (керував Етнографічною комісією при Науковому Товаристві ім. Т. Шевченка). Як окрема галузь Франкової колосальної праці, займають його журналістичні статті та редакторська діяльність.

За працю "Студія над українськими піснями" в трьох томах Російська Академія Наук присудила Іванові Франкові премію у 1916 році. (посмертно).

Письменницька та наукова творчість Івана Франка далеко переросла національні межі - його твори перекладені на всі мови Радянського Союзу, на всі слов'янські мови, на німецьку, французьку, англійську та інші мови світу.

Як Тарас Шевченко, Іван Франко є невичерпним джерелом натхнення для композиторів, драматургів, скульпторів, художників, письменників. Багато його поетичних творів вже є музичними творами, а багато стали чудовими піснями, та навіть маршами, написано опери такі як "Золотий обруч" (за твором "Захар Беркут") - композитор

М. Лятошинський, два композитори - В. Амброз (чеський) та Ю. Мейтюс (український) написали оперу "Украдене щастя", а Кос-Анатольський написав музику до балету "Сойчине гніздо". Цілий ряд творів здраматизовано й поставлено на найкращих сценах. Іван Франко оспіваний у віршах та поемах такими поетами як М. Рильський, П. Тичина, А. Малишко, В. Бабинський, Ю. Шкрумеляк, М. Щербак та інші. П. Колесник написав роман про Івана Франка "Терен на шляху", Л. Смілянський - драму "Мужицький посол", зроблено кінофільм "Іван Франко".

СЛАВНОГО ГЕНІЯ ПОРОДИВ УКРАЇНСЬКИЙ НАРОД : ВЕЛЕТЕНЬ ДУХУ, ВЕЛЕТЕНЬ ДУМКИ Й ПРАГНЕНЬ, ВЕЛЕТЕНЬ ТВОРЧОЇ СПРОМОЖЛИВОСТИ, ВЕЛЕТЕНЬ ПРАЦІ, ЛЮДИНА ВЕЛИКОГО СЕРЦЯ Й СИМВОЛ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ - ТРУДАРЯ.

ІВАН ФРАНКО НАШ СТИМУЛ ДО ПРАЦІ – НАШ НАЦІОНАЛЬНИЙ СКАРБ.

Ми всі несемо на собі "у мандрівку століть" його "духу печать", а наші творчі сили йдуть вперед за його дороговказом:

Говори, коли серце твоє піднімається
Нетерплячкою правди й добра.
Говори, хай слів твоїх жахається
Слямазарність, безрадність стара,
Хоч би ушам глухим, до німої гори - говори.

Іван Франко говорив до свого народу й для свого народу все своє життя. Його слово проростало в мільйонах українських душ, прокладаючи шлях до Української Самостійної Держави і сьогодні кличе щирою, наполегливою працею піднімати, розбудовувати нашу державу для добра й щастя українського народу на споконвічній рідній землі.

БОГДАН ЛЕПКИЙ

У соті роковини з дня народження
Доповідь у Чікаґо, Дітройті, Торонті

" ... Життя поклало ярмо на мою шию і казало орати.
Кладуться скиби довгі, предовгі. А під тими скибами - мої сили, моя молодість, моє все.
І тільки у тиху ніч, коли чуже місто засне, відчиняю вікно і дивлюся на схід ...
І тоді чую якись гамір великий, якийсь великий шум, наче повінь іде.
Бийте в дзвін, бийте в дзвін на тривогу! Щоб не було на рятунок запізно!
Гать будуйте кріпку та високу!
Щоб унуки дідів не прокляли, що не вміли краю боронити.
А я на тую гать кидаю свою пайку ..."

Богдан Лепкий

Докраю, до дна найглибшого свідомий свого обов'язку перед Батьківщиною, Богдан Лепкий склав "свою пайку" на "тую гать", яка краю нашого боронить, таку колосальну, що став на передовім місці серед, українським народом вибраних, найславніших і найбільш улюблених імен, вписав себе в лави невтомних трудівників, одержимих любов'ю до рідного краю та ідеєю української держави.

Коли глибоко вглянутися в життя Богдана Лепкого, простудіювати його багатющий спадок, навіть лише бібліографію його творів, то перед нами встає постать

геніяльної Людини й Великого Громадянина, яким був би гордий кожен без вийнятку культурний, цивілізований народ і за його писання, і за його знання, і за діла, і за чесне віддане своєму народові життя.

Великих людей такої міри породжують народи як ствердження своєї інтелектуальної, творчої духовної сили. І та данина, яку вони напругою свого генія лишають по собі, немов заплату за талант, творить культурну надбудову розвитку нації, як і всього людства.

Талант Богдана Лепкого великий, всебічний і в кожному напрямку надзвичайний.

Богдан Лепкий увійшов в історію української культури як один з найвизначніших письменників - поет, новеліст, повістяр, драматург, як славний літератор у найширшому розумінні цього слова: літературознавець, критик, перекладач, редактор, журналіст, доповідач, професор університету, високої якості інтелектуал, обізнаний з багатьма галузями наук і мистецтва, з широким далекосяжним політичним поглядом, маляр, блискучий промовець, незрівняний вихователь, невтомний громадський діяч і унікально благородна людина.

Професор Дем'ян Горняткевич сказав про Богдана Лепкого так: "Я знав ... трьох визначних українців, що у їх вигляді поєдналися найбільш гармонійно всі духовні й фізичні прикмети: це були Митрополит Андрей Шептицький, проф. Богдан Лепкий і професор Дмитро Дорошенко... Коли я був раз у панства Лепких з одним професором Краківського університету (поляком), ... він сказав захоплений: "Скажіть мені, звідкіля такий чоловік узявся у Кракові!"

Видав його з себе український суспільний прошарок грекокатолицького духовенства, яке відігравало в Галичині величезну національну ролю та породило багато славних імен. Походить Богдан Лепкий із старої священичої родини, де плекалися національні традиції, аристократизм духу, мистецтво, українські державницькі ідеї, де кожен день був безпосередньо пов'язаний з рідним народом, якого жорстоко тверде життя входило в хату священика і в душу повним жмутом болю, турбот, жури, злиднів, розпачу, неволі та промінням радости і повноводною рікою народних традицій та мудрости.

Походить він з чарівного золотого Поділля, с. Крогульці (Тернопільщина), що його краса лиш благодаттю Божою може зватися. Цупко ввійшла в плоть і кров Богдана Лепкого ця краса і люди подільські, і мова їхня, вирізьбивши на його душі незатертий слід:

Колисав мою колиску
Вітер рідного Поділля
І зливав на сонні вії
Степового запах зілля.

Колисав мою колиску
Голос недалеких дзвонів,
І веселий спів весільний,
І сумний плач похоронів.

Колисав мою колиску
Крик неволеного люду,
І так в серце вколисався,
Що до смерти не забуду.
("Заспів")

Оце той грунт, на якому виростав Богдан Лепкий, і та духовна атмосфера, у якій формувався філософський та національний світогляд письменника з сильно розвиненою індивідуальністю.

Щоб збагнути Богдана Лепкого-поета, треба виходити саме з його філософського світосприймання, яке повністю оперте на абсолютній вірі в Бога й абсолютній релігійності - тобто, на християнськім світогляді в інтерпретації духовенства, яку часто вкладають у короткий вислів: "На все воля Божа".

Недобачаючи цього, літературні критики роблять помилку, називаючи Богдана Лепкого "поетом безсилля" (Євшан), добачаючи в нього фаталізм (Верниволя - Сімович); загально вважали Богдана Лепкого співцем осінньої туги, мрійливих інтимних настроїв, спогадів.

Коли ж вникнути в його писання, особливо поезію і малі прозові форми на підставі його філософського світосприймання, сформованого під впливом, передусім, його батька, небуденної особистости з творчими починаннями,

отця Сильвестра Лепкого, якого письменник глибоко шанував і любив, то перед нами стане Богдан Лепкий у всій своїй силі як поет - великий гуманіст з глибокою душею, з духовною рівновагою, елегійним спокоєм, пройнятий українськими релігійними традиціями, тугою за щастям та за перемогою первня прекрасного в житті людини: "За миром тужу, за добром, за красою, за тою вимріяною, снами навіяною, в думках злеліяною ..."

Туга за красою, наскрізь проймаючий біль, спричинений недолею й неволею рідного народу, породжують пристрастне бажання - злеліяну мрію бачити його:

Не з терновим вінком,
Не з сльозами в душі,
Не з зігнутим карком
У рабському ярмі -
Тільки ясних, як день,
І, як вітер, вільних
І, як сонця вогень,
Невгасимих палких,
З серцем повним любови
До людей і життя
І бажання краси,
Що не має кінця.

("На чужині")

Богдан Лепкий лишив нам майстерну, високоартистичну, інтимну, докраю щиру лірику, яка зворушує близьким, дорогим, невимовно рідним. Це спів з глибини великої душі, інтимні почуття, які людину роблять унікальною, індивідуальною, неповторною. Сімович-Верниволя каже: "Лірика Лепкого - найкраще, що зродила лірика від "Зів'ялого листя" Івана Франка, а збірка "Інтермеццо" - це сповідь Лепкого й заповіт, це синтеза цілої його рефлексійної лірики, з мистецького боку одна з найкращих речей, що їх Лепкий написав, це одні з найкращих ліричних віршів в українському письменстві".

Проте Богдан Лепкий був передусім письменник-громадянин, відданий своєму народові повністю розумом і чуттям, свідомий свого обов'язку виконати призначену йому ролю - віддати себе беззастережно Батьківщині працею своєї

багатогранної обдарованости й уміння. Під цим оглядом його життя залишиться назавжди прикладом.

Чітка безкомпромісна ідея вільної Української Держави та людинолюбство паралельно проходять через творчість Богдана Лепкого, мов заповіт. Він каже:

"Ідеєю треба перейнятися аж до забуття про себе,
до божевілля ... Без цього ідея не здійсниться.
Ідея - це страшна річ, це найбільший деспот,
якого собі уявити можна, невблаганний тиран.
Але навіть найбільша ідея не звільняє нас від
обов'язку бути людьми".

("Від Полтави до Бендер", стор. 279, Карл XII)

Далекосяжним розумом, політичними прогнозами, вмінням правильно оцінити історичні події й обставини він був на висоті державного мужа. Юліян Геник-Березовський влучно назвав Богдана Лепкого "господарем понад усі господарі, багатирем на всю Україну". Як добрий господар, він бачив правду, що діється на його землі:

Кілько болів безмірних,
Кілько душ злій судьбі покірних,
І кілько сердець в кервавій рані!
То не дим понад хатами-

То їх зітхання, зойки, стони,
Не роси - сльози над полями,
Не вітер шевелить листками -
То так до неба йдуть прокльони.

Віра Богдана Лепкого у свій народ і в перемогу правди на нашій землі така ж сильна, як його віра в Бога. Тому надія, певний спокій за майбутнє України, звучить провідною думкою багатьох поетичних творів, хоч яку сумну дійсність змальовує в них. Він свято вірить, що:

Прийде момент, і відвалиться плита,
А воїни воружені брехнею,
Упадуть ниць, зніметься правда бита,
Скатована, рядном смертельним вкрита,
Зніметься, встане - й світ піде за нею.

("У Великодний тиждень", 1920)

Розкинеться земля
Від заходу на схід,
Неділена, ціла,
Від заходу на схід,
Як воздух, як вода,
Ти дав їй кров і піт,
Вона буде твоя!
("Стефаникові")

Патріотичні, громадські мотиви, змалювання української дійсности, державні ідеї й прагнення - це душа, це суть писань і життя Богдана Лепкого. Вони виповнили громадську й патріотичниу лірику, вони стали перед нами пластичними, реальними, до фізичного болю, картинами його малих прозових творів і знайшли повне звучання й завершення у великих епічних полотнах сімох томів твору "МАЗЕПА" - колосальної епопеї змагань України за державу на тлі історичних обставин і подій.

30 років зрілого життя, повного досвіду, виношених дум, завершених праць, доконаних діл письменник вклав у тему Мазепи, яка охоплює такі повісті : "Мотря" (2 томи), "Не вбивай", "Батурин", "Полтава" (2 томи) та "Орлик" - остання недокінчена книжка "Мазепи" і остання повість Богдана Лепкого.

Чому саме Мазепа так заволодів душею письменника, так тотально поглинув його сили?

Постать гетьмана Мазепи, великого державного мужа, блискучого політика, сильного, розумного будівника української держави, яку він розбудовою прагнув піднести до рівня найбільш культурних, цивілізованих країн Европи, його сміливе дерзання визволити Україну від Росії, здобути їй цілковиту незалежність від будь-кого, була найближча, найбільш співзвучна з цілим комплексом національних прагнень самого Богдана Лепкого. І ще одне: Мазепа був йому близький і як благородна, висококультурна, чула до мистецтва і глибоко релігійна людина. Тому і в образі Мазепи Лепкого ми відчуваємо самого автора - таким близьким був йому Мазепа.

У трилогії "Мазепа" Богдан Лепкий виклав свої національні погляди, ідеї, дороговкази; високо підніс почуття патріотизму, обов'язку, ідею державности,

національної гордости, незалежности, самобутности. Дав напрямні державних основ: "Хочу виховати державнотворчий елемент. Без нього і держави бути не може ... Нам треба людей освічених і готових на кожен зазив ставитися там, де рішається доля країни".

Бажання Богдана Лепкого бачити Україну вільною національною державою було таке сильне, таке хвилююче, таке нестямно жадне, що не було жертви, яку б він завагався скласти для осягнення мети. Так красно вклав він це в уста Мотрі, немов висповідався зі своєї (і нашої) до візії вилеліяної мрії про найвище щастя:

"І оце Бог дав, що остаточна побіда за нами ... ми побідили, Україна вольна. І нема вже ні чужих реґіментів у нас, ні московських воєвод, ні цар нам не пан, ні король, ні хан! Гетьман правитеме нашої країною - наш, Український Гетьман! І ось він на сивому коні в'їжджає у золотоверхий Київ ... Груди воля розпирає. Осанна! Осанна! ... І забувають матері і сестри про синів і братів, що у визвольній боротьбі свої голови поклали, й підносять маленьких дітей на руках високо понад голови юрби і кажуть: "Дивіться, це Той, що нам виборов волю. Це Гетьман! ..." ... " Хай би я це бачила з вікон чернечої келії, хай би мене врадувана товпа ногами своїми стратувала, хай би мені серце з превеликої радости надвоє розірвалося, але знала б я, що була щасливою таким великим щастям, що більшого в життю і бути не може."

Сім томів "Мазепи" - це підсумок і повний вислів духовности письменника, це синтеза складників його душі, віри й поглядів – це дійсний Богдан Лепкий, який разом з усією трорчістю - письменник у повному значенні ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ.

І як гетьман Мазепа був для нього символом державности, так Тарас Шевченко був для нього дороговказом національної сили українського народу, його нескореного духу. Тарас Шевченко був невідступно з Богданом Лепким - став для нього певного роду національним культом, якому він присвятив багато роздумів, уваги, праці. Як стверджує брат письменника Лев Лепкий, "... мав пасію малювати портрети Шевченка і намалював їх багато". Присвятив Шевченкові поезії, називаючи його духом Мазепи і Прометеєм, перекладав його твори на чужі мови, був прекрасним шевченкознавцем - мабуть, першим

нашим вільним у правдивій інтерпретації шевченкознавцем у широкому значенні. Він приготував два видання творів Тараса Шевченка з власною передмовою, яка ще й досі має основне значення. Професор Сімович каже: "До цього видання, як до якоїсь скарбниці, безнастанно будуть звертатися все нові і нові видавці Шевченка, бо в ньому подано багато цінних коментарів, уваг, пояснень". Богдан Лепкий перший заперечив абсурдне клясифікування Шевченка самоуком.

Визначне місце займає Богдан Лепкий в українській літературі. Деякі його твори вже перекладені на німецьку, англійську, російську, польську, чеську, мадярську мови. Разом з Іваном Франком та Василем Стефаником Богдан Лепкий становить трійцю великих письменників Галичини, які увійшли між найславніших в українській літературі. Великий письменник не вичерпує всього життя й духовного спадку Богдана Лепкого. Повне його життя складалося з такої величезної праці, такого великого вкладу в культуру українського народу, що можна лише дивуватися, як одна людина за своє недовге життя могла так багато зробити добрих діл. "Богдан Лепкий - справжній велетень праці, що стоїть поруч таких імен, як Пантелеймон Куліш та Іван Франко". За що не взявся, все робив з абсолютною відданістю й любов'ю. Здається, що його душа справді не мала меж - стільки теплої, якоїсь особливої любови випромінювала вона довкола себе. Лепкий, до кінця свого життя найвищої якости ідеаліст, вірив, що кожна людина має в житті своє призначення, яке мусить сумлінно виконати. Віра в Бога й понад усе улюблену Україну була йому джерелом духовної й фізичної сили, що двигала той тяжкий вантаж праці, який він добровільно брав на себе.

Україну і свій народ любив ніжно, вразливо, беззастережно. Те, що йому довелося перебувати довгі роки закордоном, зроджувало тяжку тугу за всім рідним, ятрило рану, завдавану неволею українцям, що мусіли на чужині куска хліба шукати, що мусіли на чужій землі оборонний вал Батьківщині будувати: "Може Господь на те прогнав нас із рідної землі ... щоб ми тую землю нашу як слід полюбили, бо то казать, любили ми її замало!" *(Сотник Мрученко з повісти "З-під Полтави до Бендер").*

Болем душі рветься туга у таких безсмертних поетичних творах, як "Видиш, брате мій", що став

українським реквієм та "У світ за очі" - вірш, що його, мов грудку рідної землі, брали з собою селяни-еміґранти в далеку чужину: "І коли б Богдан Лепкий не написав був більш нічого, тільки "У світ за очі", то для нашої еміґрації тим найріднішим дорогим поетом був би він", - каже Василь Гусій. Таким найріднішим, дорогим є Богдан Лепкий для кожного українця, хто знав його особисто чи пізнав з книжок та оповідань. Ті щасливі, що були його учнями в гімназіях та в Краківському Університеті, з пієтизмом говорять про нього як про професора - великого вчителя і як про найдорожчу прекрасну людину: "До нас, сільських дітей, мав особливий сантимент. Казав собі оповідати про село... говорити рідною говіркою: "Хто не любить, не знає вузької батьківщини, той ніколи не вмітиме полюбити цілої вітчизни".

"Так гарно, так тепло та інтимно, як говорить Лепкий про літературу, не вмів говорити ніхто з його сучасників! ... Єдиний Лепкий підходив до питання історії літератури як поет", - так його згадують учні. Богдан Лепкий належить до тих небагатьох визначних літературознавців, які зуміли правильно підійти до цієї ділянки науки. Література - особливо цінна галузь культури, мистецтва, і про неї треба вміти так говорити, щоб вона сприймалась і розумом і чуттям. Богдан Лепкий був справжнім майстром у літературознавстві. Його обдарованість викладання свого знання, розуміння, відчуття красного письменства викликала захоплення і чарувала, лишаючи незатертий слід. Для професорів-літературознавців, він буде завжди прикладом, на який треба рівнятись.

Літературна праця Лепкого має широкий обсяг і кожен з її напрямків заслуговує на окрему увагу, вивчення, опрацювання. Він був редактор і заразом визначний літературний критик. Зредаґував, видав, крім Шевченка, твори Марка Вовчка, Ольги Кобилянської, А. Свидницького, О. Барвінського, І. Тобілевича. Написав ряд цінних літературних нарисів, двотомову історію українського письменства для студентів університету та польський підручник української літератури, де довів вплив української культури на наших сусідів та насвітлив українську культуру взагалі. Він перекладав на чужі мови і з чужих мов. Його переклад "Слова о полку Ігореві" на польську мову Іван Франко

вважав найкращим. Був блискучий журналіст, якому статті замовляли навіть телефонічно. До того ж добре розумівся на мистецтві, був маляр та ілюстратор. Добре володів кількома чужими мовами. Його високо цінили свої й чужі літератори, мистці, інтелектуали, державні мужі. Гетьман Павло Скоропадський пильно стежив за народженням "Мазепи", захоплювався твором, його ідеєю, високо цінив автора. Була це справжня тепла дружба двох визначних людей.

Богдан Лепкий - дуже видатна постать у нашій літературі, що, хоч вже немало зроблено, ще будуть літературні дослідники багато працювати, щоб зібрати й оцінити всю писану спадщину та неписану цінність його праці. Вже з'явилися учені лепкознавці, і певно буде їх більше, бо Богдан Лепкий немов народився для розбудови українського красного письменства, для тяжкої праці на полі знедоленої й скатованої української культури так, немов був для цього Богом призначений і ним щедро обдарований.

Коли ж Батьківщина ставала до визвольних змагань і покликала його до праці національного виховання українських полонених з російської армії в Австрії та Німеччині, Лепкий, мов вояк на фронті, став до змагу з ворогом, підіймаючи національну свідомість скаліченої довгою неволею української душі. У листі в Америку писав: "... Ця робота полонила мене дорешти, й літературна праця відійшла на дальший плян, бо наперед висунулося це горе, що його спричинила війна та передвоєнна недоля наших закордонних братів. Доводиться бігати далеко поза місто, вчити, промовляти на зборах, вічах, відбувати конференції, наради, з'їзди..."

Дні, вечори були насичені вщерть таборовим життям, навантаженням, і лиш рано-вранці, коли всі і все ще спало, він писав трилогію "Мазепа" - свій заповіт українському народові. Насичена жертвенна праця великого вихователя спричинилася до тріюмфальних наслідків. Українська душа прозрівала, і з таборів полонених виходили під рідким національним прапором полки "синьожупанників", щоб включитись у визвольні змагання за незалежну українську державу.

Могутній невмирущий дух гетьмана Мазепи немов оживав у ділах і творчості Богдана Лепкого. Року 1933-го, у

60-ті роковини його життя, професор Роман Смаль-Стоцький на ювілеї проголосив:

"Українська Армія на еміґрації уфундувала мандрівний перстень ім. Івана Мазепи, викутий з московської зброї, добутої під Києвом. Цей перстень подаровано Лепкому з тим, що переходити він буде на тих українських творців, що так, як Ювілят, прислужиться найбільше Здійсненню Незалежної України - ідеї Гетьмана Мазепи".

ПІД ТАКИМ ЗНАМЕНОМ УВІЙШОВ У ІСТОРІЮ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ ТА В ІСТОРІЮ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ ВЕЛИКИЙ ПИСЬМЕННИК І ВЕЛИКИЙ УКРАЇНЕЦЬ - БОГДАН ЛЕПКИЙ.

Журнал "ОВИД", Чікаґо,
ч. 3 (170), 1974 р.

Також надруковано в газеті "Український католицький тижневик" 10 листопада 1977 року.

Окружна Рада СУА в Дітройті

запрошує

ВЕЧІР

В ПОШАНУ ПОЕТА

ВАСИЛЯ СТУСА

В СУБОТУ, 31 БЕРЕЗНЯ 1990 РОКУ

о годині 7-мій вечора

в залі Школи Непор. Зачаття

ПРИ ВУЛИЦІ ВЕСТБРУК У ВОРРЕН

В ПРОГРАМІ БЕРУТЬ УЧАСТЬ:

ГОЛОВНИЙ ДОПОВІДАЧ — ЛІТЕРАТУРОЗНАВЕЦЬ МАРІЯ ГАРАСЕВИЧ

ПОЕТ ОЛЕКСА ВЕРЕТЕНЧЕНКО

ХУДОЖНЄ ЧИТАННЯ ТВОРІВ:

НАТАЛЯ ГЕВКО, АНДРІЙ ЛЯТИШЕВСЬКИЙ, ЮРІЙ РОЗГІН, ЗЕНОН ЧОРНИЙ, ХРИСТИНА ЮЗИЧ.

МУЗИЧНА ЧАСТИНА:

МЕЦОСОПРАНО ХРИСТИНА ЛИПЕЦЬКА
ПРИ ФОРТЕПІЯНІ МАРІЯ ЛЕСОВСЬКА
МИСТЕЦЬ-БАНДУРИСТ ПЕТРО КИТАСТИЙ

ЗАПРОШУЄМО ДО УЧАСТИ ВСЕ ГРОМАДЯНСТВО ВЕЛИКОГО ДІТРОЙТУ І ОКОЛИЦІ

ВСТУП: Дорослі 6 дол. Емеритн 4 дол. Молодь 2 дол.

КОМІТЕТ СПРИЯННЯ УКРАЇНСЬКІЙ ДЕМОКРАТИЧНІЙ ПРЕСІ В УКРАЇНІ
(FRIENDS OF UKRAINIAN DEMOCRATIC PRESS IN UKRAINE)

та

СТУДІЯ МИСТЕЦЬКОГО СЛОВА ПІД КЕРІВНИЦТВОМ М. ГАРАСЕВИЧ

запрошують

УКРАЇНСЬКУ ГРОМАДУ ДІТРОЙТУ

на

ВЕЧІР ПРИСВЯЧЕНИЙ ПАМ'ЯТІ ПОЕТА О. ВЕРЕТЕНЧЕНКА

Субота, 26-го лютого 1994 р.
година 6-та пополудні

Домівка Союзу Українок Америки
27040 Рест • Воррен, Міч.

В ПРОГРАМІ:

ДОПОВІДЬ: „О. Веретенченко, поет, гуманіст і патріот"
— літературознавець М. Гарасевич

Заслужений артист України Петро Китастий та Лідія Китаста

Мистецьке читання віршів О. Веретенченка

УЧАСТЬ БЕРУТЬ: Н. Гевко, Ю. Розгін, З. Чорний, Х. Юзич

Солодке і кава

Вступ за добровільними дарами $5.00

Весь чистий прихід призначений для „Літературної України"

ВАСИЛЬ СТУС

Доповідь на літературних вечорах у Дітройті та Торонті 1992 р.

Три покоління тривав геноцид на Україні в безпросвітній, в абсолютній неволі. Вбивали різними шляхами селян, робітників, інтеліґенцію. Вбивали три покоління найбільших умів і талантів - постійно, пляново, жорстоко, немилосердно з метою раз на завжди вбити дух України й поволі знищити її націю. Здригалася з болю й гніву душа, гнів на вічність кам'янів у жилах народних.

З мордовського кацету-катівні нісся голос Василя Стуса - пророчий голос України:

Державо напівсонця, напівтьми,
ти крутишся у гадину, відколи тобою
неспокутний трусить гріх і докори
сумління дух потворять.
Казися над проваллям, балансуй,
усі стежки до себе захаращуй,
а добре знаєш - грішник усесвітній
світ за очі од себе не втече...

("Палімпсести", стор. 450
"Трени М. Г. Чернишевського")

Я не знаю нічого сильнішого від "Кобзаря" Т. Шевченка, як слова гніву Валиля Стуса - пророчий голос замучених, закатованих, гноблених.

Україна в цей найтяжчий, найстрашніший час у "державі напівсонця, напівтьми" виказала сильний духовний національний спротив. Якщо М. Гоголь і В. Короленко без

ніякої загрози й терору писали російською мовою, то Винниченко, Хвильовий, Яновський, Рильський, Тичина, Бажан, Малишко, Остап Вишня і т. д., а потім хвиля талановитих нових письменників як Симоненко, Вінграновський, Дзюба, Сверстюк, Стельмах, Загребельний, Драч, Ліна Костенко, Павличко, Світличний, Мовчан, І.Калинець, Ірина Калинець, Василь Стус ... і понад пів тисячі письменників не відходили в російську мову, на легший шлях до слави й збереження життя, хоч доводилося і кривити душею. Не зважаючи на завзяту русифікаційну атаку на Україну, на кайдани соцреалізму, вони встояли національно й мовно зі своїм народом і тепер стали в перші лави великого змагу за права нашої Батьківщини, за її волю.

Не віджалувати й не відболіти, що у цю важливу, може й вирішальну, хвилину нема Василя Стуса - сильного поета, прозаїка, публіциста, літературознавця, перекладача, філософа ... Лише час та дослідження його особистости, творчости, знання, мислення й таланту, зможуть оцінити величину нашої передчасної втрати.

Як це сталося, що Василь Стус загинув у пермському кацеті (таборі суворого режиму) повинно навчити нас назавжди: при всьому, що робимо закордоном, враховуймо безпеку чільних людей в Україні. Михайло Гейфец - автор книжки "Українські силюети" особисто знав Василя Стуса, перебуваючи з ним у тому самому кацеті. Йому сам Стус оповідав про трагічну подію, яку спричинив висланий еміґрацією кур'єр ..., з дорученням побачитися з "найвідомішими націонал-демократами". Оповідання звучить так:

"Виконав він своє завдання халтурно й недбало. У Києві взагалі ні з ким не зустрівся, я до арешту й прізвища його не чув, у Львові бачив, здається Івана Світличного. Ані Дзюба, ні Славко Чорновіл, ні Сверстюк, ні Ірина Калинець, - ніхто його не бачив з авторитетних представників руху.

Вже в зоні Чорновіл провів наше "внутрішнє" слідство - що сталося насправді... Його затримали з рукописом "Словника українських рим" Святослава Караванського... Вони б за усіх умов його випустили - в його діях не було складу злочину - навіть за правилами ҐБ. Але він перелякався, опинившись у камері, і почав говорити все, що їм потрібно, а головне назвав прізвища людей, з якими

йому порадили зустрітися. ... Назвав їх усіх - Дзюбу, Чорновола, Калинців, Сверстюка, мене. Спочатку він просто був відвертим у ҐБ, розповідаючи все відоме, а на останніх допитах, коли, очевидно, відчував, що вже пахне звільненням, віддався слідчому цілком. Майже за Леніном: від активного заперечення до щирого свідчення, а від нього до відвертої брехні.

... Після того, як кур'єр назвав слідству імена й прізвища людей, з якими йому доручили зустрітися і налагодити контакти, були виписані ордери на обшук та арешт... за списком слідчого кур'єра."

"Вони зняли вершки нашого руху" - через рік розповідав у карцері Вячеслав Чорновіл *("Українські силюети" М. Гайфец, стор. 27-30).*

Ми ніколи не будемо мати повної спадщини писань Василя Стуса, бо її так само дико катували, як і самого автора: нищили, конфіскували, чимало не повертали, чимало губилося на густозаписаних тендітних папірцях при різних способах передати вірші на волю... Те, що могли зібрати, видано закордоном трьома збірками поезій: "Свіча у свічаді", "Зимові дерева", "Палімпсести". Видано також книжку "Василь Стус - в житті, творчості, спогадах та оцінках сучасників", яка є початком опрацювання цієї великої теми. Книжка охоплює цінні документальні матеріяли, включно з процесами й вироками, Стусовими листами, писаннями, цікавими літературними статтями Леоніда Плюща, Богдана Рубчака, Остапа Тарнавського, Леоніда Рудницького та працею Юрія Шевельова "Трунок і трутизна" (Про "Палімпсести" Василя Стуса) - наріжний камінь для вивчення його поетичної спадщини.

Біографічні дані маємо дуже скромні й подекуди неясні: народився Василь Стус 8 січня 1938 р. в с. Рахнівці, Гайсинського р-ну, Вінницької области, в родині селянина. Закінчив Донецький педагогічний інститут - невідомо який факультет, але по тому, що згодом був аспірантом Інституту літератури А. Н. УРСР, припускаємо, що був це літературно-мовний.

Працював вчителем, робітником, старшим науковим співробітником Державного історичного архіву в Києві. Читаючи "Вирок у справі Василя Стуса" за 1972 рік, знаходимо, що він у той час "працював старшим інженером

відділу технічної інформації республіканського об'єднання Укрорґтехбуд матеріяли" (що, правдоподібно, готує технічні матеріяли). М. Гейфес мав враження, що він має інженерно-технічну освіту. Це творить певну неясність щодо освіти. Василь Стус був одружений з ровесницею Валентиною Попелюх, в них народився син Дмитро 1966 р.

Перший раз був засуджений на підставі ст. 62 ч. УКК УССР, тобто "за антирадянські наклепницькі документи й усну пропаґанду" на 5 років таборів суворого режиму та три роки заслання. Ув'язнення відбув в концтаборі в Мордовії, а заслання в Маґаданській області.

У коментарі на вирок цього суду В. Стус каже: "... якщо на твоїй рідній землі тебе розпинають за любов до неї, за бажання в поті чола працювати для свого народу, тоді приходиться змиритися з тим, що в тебе є рідна земля, але немає рідної країни. Вона ж бо стала країною твоєї неволі, вона обернула тебе на раба, силоміць вирвавши з твоєї землі. За сотнями загород і колючих дротів лежить моя земля, Україна, заходячи у зболені сни. Вона світить, як далека зірка у вечірньому мордовському небі. А невільницький твій шлях стелиться далі й далі од неї - за сиві уральські хребти, за крайсвітні сибіри. Бо кати іспитують тебе: а чи витримає твоє серце, чи не пірветься од натуги." *("Василь Стус", стор. 143).*

Повністю відбувши присуд, В. Стус повернувся до Києва, щоб у 1980 р. знову бути засудженим по тій самій статті на 15 років: 10 років табору суворого режиму та 5 років заслання. На суді "Стусові інкримінували його листи до Сахарова, Лук'яненка, Григоренка та київських друзів, заяву до прокуратури з приводу Горбаля, вірші, усну агітацію" *(стор. 156).*

Михайлина Коцюбинська, яка була викликана на суд як свідок, відзначила Стусову "... глибоку гуманність і демократизм його поглядів; для нього був абсолютно чужий поверховий націоналізм, якщо ж розуміти націоналізм з перспективи "не можна любити людства, якщо насамперед не любити рідну матір", то він властивий Стусові. Стус з болем сприймав усі потворності національного життя і прямо та гостро виступав проти них *(стор. 156).*

Дружину на суд не допустили. Після прочитання вироку, Стус вигукнув: "Кати! ви й останнього слова не дали

сказати". Словами Лермонтова додав: "І ви нє смоєте всєй вашей чорной кров'ю поета правєдную кровь." Дружині ж сказав, що такого терміну не витримає.

У таборі суворого режтму ч. 36-1 у Пермській області, він тяжко хворував, а знущання над ним були несамовиті. На кацетному щляху, де кожен день був вічністю, В. Стус ніколи не скорився - до тюремних доглядачів ставився з погордою й призирством.

4 вересня 1985 р. у таборі ч. 36-1 Василь Стус помер, 19 листопада 1989 р. його тіло разом з тілами закатованих друзів по духу Олекси Тихого та Юрія Литвина із пермської землі вернулось у рідну. Море людей, з усіх кутків України, та кияни залили вулиці нашої преславної столиці, проводжаючи своїх синів-героїв на вічний спочинок. По дорозі на Байкове кладовище три рази обнесли їхні домовини, накриті червоними китайками, з терновими вінками та чорною, як застигла кров, калиною, довкола пам'ятника Т. Шевченка. Був це не похорон, а торжество духу замучених - перед ним відступило все: КДБ, партійна влада, уряд. Була це й перемога нашого національного пориву - вихід на новий етап боротьби "у добу не кулаків, а розуму", як висловився Горбаль.

ВАСИЛЬ СТУС, немов скульптура "Пієта" вирізьблена Мікель-А'нджельо - символом залишиться, як наша національна пієта: мати Україна тримає на колінах свого замученого сина.

"Такі люди трапляються рідко"... - сказала М. Коцюбинська і назвала його людиною з відкритим сумлінням, неспроможною пройти повз найменшу несправедливість.

Так немов душа Т. Шевченка знов прийшла на світ у цій людині, що навіть виглядом виразом домінувала над оточенням: "А був він напрочуд гарний, ставний і мужній; навіть у робі, кирзі і камілавці - я милувався ним" - згадує М. Гейфец, пишучи спогади на підставі своїх безпосередніх вражень та близького знайомства. З його спогадів постає особистість поета, яка викликає захоплення, пошану й навіть поклоніння. Ось ще кілька думок з цієї книжки:

"... Стус не міг, точніше не вмів, а ще точніше не хотів могти й уміти хитрувати з ворогом, він протиставляв ҐБ лише шалену до зухвальства сміливість і буквально нищівне призирство. ... Василь Стус створений так, що він не

може говорити неправди, навіть якщо це йому може бути вигідно й може врятувати *(стор. 17).*

Василь завжди говорив з начальством і ментівнею тоном переможця й прокурора на майбутньому Нюрнберґзькому процесі, а "краснопогонники" були для нього злочинцями, про яких він збирає відомості, щоб потім передати судові..." *(стор. 19).*

"... рідко, я людина, що все свідоме життя крутилася в елітних колах наукової та літературної інтеліґенції "північної столиці", зустрічав когось, хто дорівнював за витонченою освіченістю, ерудицією й бездоганним смаком моєму товаришеві з зони... - українському поетові Василеві Стусу." *(стор. 20).*

"Його поезії захоплювали мене з першої сторінки: ...мене полонила музика поетових ритмів." *(стор. 53).* "Стус - джерело божественних гармоній..."

"... сьогоднішнє покоління українців залишиться в історії прикрашене Стусом. І нащадки заздритимуть тим, хто жив поруч нього в сімдесяті роки. Стус величезне явище в українській літературі." *(стор. 50).*

Іван Драч у вступі до збірки "Дорогою болю" В. Стуса, яка охоплює 250 поезій з вищезгаданих збірок, підкреслює "потужність" віршів В. Стуса та великий їхній вплив на сучасну добу в Україні.

Як Гайфец так і Драч вичули, що В. Стус накладає "свою печать" на поезію й національний вислів свого народу.

За останні десятиліття, поезія гостро переходить шукання нових форм, нового звучання... З цього процесу шукання в нашу поезію, з одного боку, прийшло ціле покоління цікавих, ориґінальних, сильних, блискучих поетів в Україні та за її межами, а з другого боку постало чимало поетів, що якось загубилися в ламанні форми до абсурду, зведенні поезії до шарад з претенсіями, що "мене не розуміють, бо я переніс своє покоління" і т. д. Надуманість, порожнеча, штучність загублена в баласті високоумних слів. Василь Стус всією творчістю вказав шлях до мистецької правди: шукати цю правду в душі свого народу і в своїй власній - людинолюбній, справедливій, вольній. А збагачення художнього вислову й обновлення його він знайшов у скарбах нашої мови всіх частин та закутків нашої батьківщини за її древніх часів, у процесах історичних діб,

як і в новітній добі. При тому його поетичний вислів відійшов від народно-сільського, повсякденного міського, штучно поетичного, а ввійшов у русло сьогоднішньої нашої людини й суспільства, а ще правдивіше його національної верхівки: освіченої, інтелектуальної, глибокомислячої, патріотичної. Він розширив обрії поезії у безмежжя, а у формі майстерно, якщо не геніяльно, поєднав елементи традиційної канонічної поетики з чимсь новим, якимсь особливим для нього стилем вислову й будови вірша.

У післяслові до збірки В. Стуса "Дорогою болю", визначний літературознавець Михайлина Коцюбинська висловлює думку, що найголовніші риси його поезії - це її філософічність базована на "вистражданім осмисленні основних засад буття людини, на роздумі над місцем людини у природі й суспільстві." *(стор.210).*

Між літературознавцями часто чуємо голоси: "Стус найкращий сучасний поет". Так воно, либонь, і є. Він дуже сильний емоційно й артистично - так сильний, що проникає в душу, в розум, викликаючи реакції чуттєві індивідуальні й широко національні та загальнолюдські. Він потрясає, він захоплює, він зупиняє коло себе всю увагу, змушуючи замислитись.

Василь Стус не визнає поезії без змісту, а змісту без "самопізнавання", без проникнення в глибини людської душі, її психологічного й філософського світосприймання, як також без проникнення в довколішній суспільний лад, а головне в саму суть стану нашого народу як цілости та окремої його одиниці в обставинах неволі. Ю. Шевельов каже: "Україна - це зміст його поетичних творів". Любов'ю абсолютною і нероздільною до неї пронизана вся його поезія, яка є, либонь, найсильнішим поетичним висловом поневоленої, катованої, заґратованої, сплюндрованої України XX століття. Свідомість її трагічного стану нестерпним стражданням виповнює поетову душу. Біль такий великий, що не сила нести його в собі"

О болю, болю, болю, болю мій!
Куди мені податися, щоб тільки
не трудити розятреної рани,
не дерти горла криком навісним?
("Палімпсести", стор. 451)

Великим болем і жорстокою бідою писані його твори:

Біда так тяжко пише мною,
Так тяжко пише мною біль.

Микола Жулинський сказав про це так: "Саме біда пише поетом, а не закута в систему світоглядних засад ненависть чи злоба. Мистець боїться надміру ожорсточитися, свідомо намагається умиротворити свої почуття, опанувати цільність світосприймання, відчути поетичну гармонію буття, наповненого високим смислом" *("ЛУ", 25 січня 1990 р., М. Жулинський "Василь Стус").*

У творах В. Стуса, як і в пореволюційному житті нашого народу, насильна смерть невідступна. Вона була в думках, в реальності, на кожному кроці - вона паралізувала життя. У хвилини відчаю, коли слабнуть сили, поет прагне наблизитись до Бога розтерзаною, змученою душею, щоб через нього знайти рятунок у собі самому, а не здатись розслаблено на "ласку Божу":

В мені уже народжується Бог
. . . . . .
Я з ним удвох живу. Удвох існую
коли нікого. І гримить біда,
мов канонада. Він опорятунок
для мене. Тож і мовляв: порятуй,
Мій Господи. О, порятуй на мить,
а далі я, оговтаний, врятую
самого себе. Самого сам.
("Палімпсести", стор. 400)

Така поезія-сповідь - це щось нове, глибше й правдивіше розуміння теми: Бог і людина.

Тематика Стусової поезії широка: інтимна особиста лірика - любов до дружини, до сина, до матері, жахлива вбивча туга за всім рідним, а особливо за своєю землею, бунт проти неволі, розлуки, як вічно незагоєні рани ... самопізнавання, вглиблення в суть житя й людини, уболівання над "нашим, спільним, світовим безголів'ям", ствердження вічночсти України, а в ній і своєї власної і у всьому вітчизна в найінтимнішому, найтоншому вислові любови до неї.

Майстерно і якось особливо вміє висловлювати такі нюанси почуттів, таку хвилюючу їхню щирість, яка, здавалось би, не під силу словам, а його філософські роздуми, твердий біль, священний гнів, непохитність віри, незламність духу - монументальні, всенародні.

Стусова любов перемагає все: ненависть, сквернь і навіть смерть - життя перемагає смерть, бо його призначення - вічність.

Як добре те, що смерти не боюсь я
і не питаю, чи тяжкий мій хрест,
що перед вами, судді, не клонюся
в передчутті недовідомих верст,
що жив, любив і не набрався скверни,
ненависти, прокльону, каяття.
("Палімпсести", стор. 236)

Духовність В. Стуса - це духовість Тараса Шевченка. Він його любив тією самою любов'ю, що й Україну.

В житті ішов шляхом Т. Шевченка: з його гнівом і болем, його вірою й любов'ю, стражданням за Україну й візією на її майбутнє. Доля їхня теж однакова: - за Україну обидва "карались і мучились" у неволі, втратили там здоров'я, що спричинило їм, замученим смерть. Хоч В. Стус помер у кацеті, а Т. Шевченко вже на відносній волі, але прожили вони одинаковий вік.

В. Стус - поет наскрізь оригінальний, ні до кого не побідний, незалежний навіть від Шевченка. Про це дуже влучно говорить Ю. Шевельов у своїй праці "Трунок і трутизна".

"Шевченків був не вплив - було ототожнення. ... тотожність вдачі, віри, стійкости, світобачення, але не тотожність поетичної структури. Від ритмів до образів, від композиції поетичного твору до звукової інструментації - у всьому Стус од Шевченка не залежний, ... ні від кого не залежний. Шевченко для нього, - як українська мова. Він нею пише, він нею дихає, він кує й перековує її, як йому велить творчий дух. Не можна собі уявити Стуса поза українською мовою, не можна його уявити поза Шевченковою стихією. Разом з тим і може саме тому він - тільки він, і його вірш - тільки його" *(В. Стус "Палімпсести", стор. 55).*

Ідеї В. Стус черпав із всенародного прагнення до волі. Він відчував як потужно наростає гнів України. Більше як два десятки років до "перебудови", він мав візію краху існуючого поневолення, бачив, що Україна випростовується й піднімається:

Ти ще виболюєшся болем,
ти ще роздерта на шматки,
та вже крута і непокірна,
ти випростувалася до волі,

ти гнівом виросла. Тепер
не матимеш од нього спокою,
йому ж рости й рости, допоки
не упадуть тюремні двері.
(В. Стус "Зимові дерева", стор. 95)

Стусова особистість вийнятково сильна як індивідуальність і разом з тим вона є сукупність прикмет українського народу, які протягом історії зробили його славним і героїчним.

Ніхто ще не здолав правди й не закатував духу. І Василь Стус переміг. Його твори вже друкують в Україні посмертно прийнято в Спілку Письменників України та нагороджено премією ім. Тараса Шевченка на 1991 рік.

Василь Стус був свідомий того, що ні тортури, ні навіть смерть його не відірвуть від свого народу, що він повернеться на його лоно і разом з ним буде жити "на всевіки і віки".

Народе мій, до тебе я ще верну,
і в смерті обернуся до життя
своїм стражденним і незлим обличчям.
Як син, тобі доземно уклонюсь,
і чесно гляну в чесні твої вічі
і з рідною землею поріднюсь.
(В. Стус "Палімпсести", стор. 137)

Журнал "НОВІ ДНІ", Торонто,
грудень 1994 р.

ДЖОН СТАЙНБЕК

Сучасний американський письменник, лавреат Нобелівсьої премії Джон Стайнбек є однією з найцікавіших постатей у світовій літературі XX ст. Під цю пору йому 65 років, він у повному розквіті творчих сил. Його світова слава міцно стоїть на п'єдесталі цінного творчого дорібку й великої художньої майстерности. Жодні рамки не спроможні обмежити його свободолюбивої сильної вдачі. Роки свої, як сам каже у книзі "Подорожі з Чарлі", "прожив бурхливо", нехтуючи всяким реґляментом: по кілька днів взагалі не спав, потім спав зо дві доби підряд, їв скільки хотів, пив з друзями коли пилося, і міг дві зими в абсолютній самоті творити без відпочинку свої повісті. Це людина, яка йшла крізь життя з усіма його перепонами й залишиться в ньому живим після смерти.

Визначний критик Джордж Шелл пише про Джона Стайнбека:

> "Якщо вірити, що є "вроджені письменники", справедливо буде сказати, що з усіх письменників, які вийшли з традицій Ірвінґа, Джон Стайнбек, очевидно, найбільше обдарований творчим талантом."

Американська критика слушно порівнює Джона Стайнбека до Діккенса, з яким його в'яже чимало спільного: гуманність, створення яскравих типів, гумор, сентиментальність. Він прекрасний повістяр і, так як Діккенс, здобув собі між сучасниками популярність і послідовників. Як і Діккенсу, віриш його розповідям, входиш у життя його персонажів. У творах Стайнбека щирість і любов до людини панують над усім. Нічого надуманого, жодного позерства.

Прочитавши одну книжку, тягнешся до другої і в кожній з них знаходиш цікаві, вічно актуальні життєві проблеми.

Народився Джон Стайнбек 1902 р. у Селінас біля Монтерей у Каліфорнії. Прізвище його діда, який походив з Дюссельдорфу в Німеччині, було Ґросштайнбек; його батько вже називався Стайнбек. Дитячі роки Стайнбека пройшли в Селінас. Від малечку він відзначався великою любов'ю до природи, тонкою спостережливістю й цікавістю до всього, що пульсувало довкола нього. Середню школу закінчив у Селінас 1919 р. Був добрим учнем. У 1920-25 рр. відвідує , з перервами для заробіткової праці, Стенфордський університет, де вивчає літературу й зоологію. Одначе, університету не закінчив. Студентські роки не були для нього легкі, бо треба було заробити на життя тяжкою працею при будові доріг, на ранчах, в цукроварнях, на озерах тощо. Там він пізнав нижчі прошарки суспільства, серед яких знаходив прекрасні людські характери. Зазнавши твердого життя, навчився цінити людину по її справжній вартості, а не по грошах та впливах. Тому всякий снобізм для нього цілковито чужий. З великим зацікавленням студіював клясичну грецьку й латинську, американську й світову літератури. Зачитувався такими авторами, як Мільтон, Текерей, Джордж Еліот, Гарді, Фльобер, Достоєвський та ін. У пізнішому віці улюбленими його авторами стали Деймс Бренч Кевелл, Норман Даґлес і Лурвуд Андерсон.

Початок творчости Джона Стайнбека припав на найтяжчі роки економічного заломання Америки. Тільки твори найвідоміших письменників могли в той час бути надрукованими. Тож не дивно, що рукописи молодого письменника поверталися назад з усіх видавництв. Проте молодість, вийняткова фізична витривалість, сила духу й іскра Божа - гнали Стайнбека здобути призначене йому місце під сонцем. У 1925 році, з трьома долярами в кишені, він їде до Нью-Йорку з надією жити з письменницької праці. Замість цього, мусить возити тачками цемент при будівництві. Згодом повертається до Каліфорнії.

Нарешті в 1929 році надруковано першу повість Стайнбека "Золота чаша" *("Cup of Gold").* Холодний неприступний мур почав здаватися перед новим сильним талантом. Але ще шість тяжких років духовною й матеріяльною облогою давили письменника, аж поки 1935

року повість "Тортілла Флет" колосальним успіхом змела цей мур. Відкрився шлях вільний і широкий. Кожна наступна повість стає "бестселлером", перевидається майже щороку, а деякі повісті за один рік були перевидані 6-8 разів. Майже кожна з них лягає в основу сценаріїв для кінофільмів. Для автора настає доба великого успіху й матеріяльного добробуту. Мало кому з письменників так щедро всміхнулася доля. Для Стайнбека відкрився цілий світ. Він відвідує Францію, Італію, Грецію, Україну, Росію, Англію. Під час війни працює в Европі кореспондентом для нью-йоркської газети "Геральд Трібюн". Повернувшись до США поселюється в Нью-Йорку. Відтоді починається другий етап його творчости за який його обрано 1958 року до Американської Академії Літератури. У 1962 р. за всю творчість з поіменним зазначенням твору "Зима тривоги нашої" *("The Winter of Our Discontent")* Дж. Стайнбек одержав Нобелівську премію.

* *
*

Американські дослідники кладуть в основу розгляду творчости Стайнбека два чинники, притаманні цьому письменникові: біологізм і мітологізм. З цього аспекту насвітлено всі його твори в монографії Дж. Фонтенроза повна збірка "Джон Стайнбек; уведення та інтерпретація" *("John Steinbeck; an Introduction and Interpretation")*.

Певна, може й досить значна, рація в цьому є. Як уже згадано, Стайнбек з ранньої молодости цікавився біологією. У 1930 році він знайомиться з власником біологічної ляборатoрії Едвардом Ріккетсом, який мав на нього великий вплив у поглибленні цього зацікавлення. Ріккетс послужив для створення персонажів у трьох повістях: "У непевному бою"*("In Dubious Battle")*, "Кеннері Роу"*("Cannery Row")*, "Солодкий четвер"*("Sweet Thursday")* та короткого оповідання "Гадюка" *("The Snake")*.

Вглиблюючись у природознавство, Стайнбек приходить до висновку, що певні групи організмів мають однакові прикмети. На підставі цього він творить теорію групового організму, в якому людина губить свою особистість, перетворюючись у клітину новоствореного групового

організму. Ця теорія намічається у Стайнбека від самого початку його творчости, проте вперше яскраво зформульована в повісті "У непевному бою" 1936 рік, в якій збірний організм (страйкарів-збирачів яблук) поставлено в центрі твору. Стайнбек пише:

> "Я хочу досліджувати цю групу-людину, яка для мене буде новим індивідумом, не таким, як одна людина. Людина в групі не є собою цілковито, вона є клітиною в організмі, який не є подібний до неї більш, ніж клітина у нашому організмі до вас".

І далі малює страйкарів (тобто, групу-людину) так:

> "Натовп мінявся блискавично. Очі чоловіків і жінок розширилися. Тіла гойдалися повільно в унісон. Більше не було поодинокого крику, поодинокої людини. Вони разом рухалися й одинаково виглядали".

Джім сказав Мекові:

> "Це є одна велика тварина, що йде по дорозі".

На мою думку, в концепції біологізму Стайнбека правдивим є спостереження, що в збунтованій масі людина справді губить свою індивідуальність. Вірно схоплено і те, що збунтований натовп стихійно міняє почуття незадоволення й прагнення розважної одиниці, насичуючи її ненавистю, а звідти жадобою крови, в той час коли - у даному випадку - людина, як окрема одиниця, хотіла тільки поліпшення умов праці й підвищення заробітної платні. Неправильним, одначе, здається мені, сприйняття збунтованої соціяльною несправедливістю маси, як тварини. Адже в цій масі заложена велика конструктивна правда, яка зміняє суспільства й веде до кращих устроїв. Перед нею уступив феодалізм, абсолютна-монархія, став над прірвою тоталітаризм. Загроза бунту мас спонукує і вільні держави осягати еволюційним шляхом все більшу соціяльну справедливість. Ще недавно президент Кеннеді сказав: "Якщо ми не дамо кращих умов життя багатьом бідним, - ми не врятуємо кількох багатих".

Мітологізм Стайнбека полягає в тому, що в його повістях є зв'язок сучасних подій чи дійових осіб з якимсь мітом або мітологічними персонажами. У повісті "У непевному бою" його збунтований організм-тварина має мітичне значення збунтованого Сатани, тому епіграф до повісти звучить: "Втрачений рай".

Поки повість "Тортілла Флет" здобула авторові славу і гроші, було видано три його повісті: "Золота чаша" *("Cup of Gold")*, "Невідомому богові" *("To a God Unknown")*, "Небесні пасовища" *("The Pastures of Heaven")*. Коли дві перші тільки заповідали прихід нового великого таланту, то в третій уже прийшов зформований блискучий майстер.

Повість "Небесні пасовища" була надрукована перший раз 1932 р.; перевидана з того часу 11 разів - залишилася досі однією з найкращих повістей Стайнбека. Для нас, українців, вона особливо цікава тим, що Стайнбек приблизно 40 років пізніше порушив ту саму проблему, що й наші найбільші майстри прози В. Винниченко та М. Коцюбинський, а саме: краса й гармонія природи та дисгармонія людського життя.

Повість складається з кількох на перший погляд цілком самостійних новель, які, вибрані з цілости, можуть бути окремими творами. Проте вони міцно пов'язані однією ідеєю: розкриття конфліктів і нещасть людини серед божественної краси й багатства землі.

У препишній долині, на родючій землі, яку за це назвали Небесними пасовищами, під лагідним соняшним небом, у затишку, де все сприяє тому, щоб люди були щасливі, - знаходимо розпач, пекучі сльзи, втечу від самого себе, тяжкі злидні, прагнення любови і падіння ідеалу-батька, будування щасливого життя і дощентна руїна його, каліцтво обдароване генієм і загибель його, розпусту, бажання збудувати тверду основу родинної осілости і крах її нанесений життям.

Якось ця розумна істота-людина, мов виклята незбагненною долею, засуджена двигати нещастя й страждання, як невід'ємний додаток до щастя народження й існування. Тут не йдеться про якийсь фаталізм. Стайнбек далекий від цього - він реаліст до найтонших нюансів. Його персонажі це люди дійсного життя з усіма найрізноманітнішими проявами й конфліктами: справжні будівничі життя і партачі життя.

Твір "Небесні пасовища" мов шляхетна перлина, що не має дефекту. Оригінально збудований, надзвичайно цікаво написаний і вишліфований. Він лишається в пам'яті назавжди яскравими образами й глибокими життєвими проблемами. Властиво, у цьому творі народився Стайнбек, як блискучий майстер, який втягає читача в саму гущу не лише проблем одиниці на суспільному тлі, а й проблем суспільства, складеного з окремих одиниць.

На жаль, цей високомистецький твір пройшов непоміченим. Проте він приготував Стайнбекові успіх і славу з виходом у світ наступного твору "Тортілла Флет", 1935 р. Критика не могла і цього разу спокійно приглядатися до приходу в літературу нового генія. Вона була поставлена перед факт, мусіла сприйняти й належно зустріти. Поява повісти "Тортілла Флет" заскочила всіх інакшим, досі майже незнаним, оригінальним стилем і побудовою, хоч має немов якийсь відгомін спільного з повістю Ромен Ролляна "Кола Бруньйон" - саме своєю життєрадісністю й безмежною любов'ю до життя і людей.

Кожен твір Стайнбека несе в собі частину переживань, спостережень, роздумів і прагнень його багатої й сильної душі. "Тортілла Флет" - це повість про родинне улюблене місто Монтерей, про близьких серцю *пейсано* (гірських мешканців, мішанців індіян з еспанцями) і про змагання патріярхальних ідеалів з бездушною вирахуваною цивілізацією, яка безупинно веде наступ на багату природу й на щиру, чисту душу людини. Стиль повісти легкий, грайливий, низаний іскристим сердечним гумором. Її мова багатюща - народна. Її люди переконливі, теплі, з найточнішими нюансами любови до життя. Про її дійових осіб автор каже: "Все це люди, яких я знаю і люблю, люди, які прекрасно пристосовуються до оточення. Така властивість людської вдачі зветься філософським відношенням до життя і це - прекрасна річ". Дені, Пілон і Пабльо - це щирі друзі, які творять щось єдине, повне "краси й мудрости", "з якого випромінювала радість, веселість, готовість допомогти і вже під кінець - містичний смуток". Сам автор уважає свою повість варіянтом леґенди про короля Артура й лицарів Круглого стола, а змальованих ним волоцюг - втіленням принципів лицарства, безкорисности й душевного благородства. Автор з любов'ю змальовує їх з усіма людськими прикметами добрими й поганими:

"Пілон був містиком, закоханим у красу. Він підняв обличчя до неба й душа його полинула до останніх відблисків соняшного сяйва. Той, далекий від досконалости Пілон, який хитрував, бився, кляв і пив, поволі брів своєю дорогою, але другий Пілон, сповнений світлого суму, сяючий чистотою, піднявся туди, де чайки на ніжних крилах купалися у вечірному сутінку. Цей Пілон був прекрасний, і його думки не були осквернені ні самолюбством, ні плотськими пожаданнями".

Повість захоплює і радує, а гумор тримає постійну доброзичливу усмішку, що тут і там вибухає сміхом.

Автор зумів поєднати всі чинники, які складають цей твір, у незвичайну гармонію. Майстерно вплітається у твір природа, нерозривно з'єднана з людиною, і саме тут можна відчути, як тонко й ніжно приймає, відчуває і любить автор природу, як постійно вона живе в ньому:

"Соняшний ранок - це час тихої радости. Коли високі мальви обсипані блискучими росинками, на кожнім листку тремтить дорогоцінний камінь, хоч він нічого не коштує, але прекрасний. Ці часи не для поспіху, не для суєти. Ранок - час повільних глибоких золотих думок".

А понад усім стоїть любов до щирої, незіпсованої комерцією людини, яка любить світ задля краси, землю - як душу свою. Цінність простих людей, як здоровіших і життєздатніших, поставлена в протилежність до скомплікованого цивілізацією і комерцією суспільства.

Критика, визнавши й увінчавши славою письменника, сам твір сприйняла неспівзвучно з задумами автора. Любих його серцю пейсано, своєрідних лицарів, сприйняли як дивовижних істот, замучених злиднями. Радянська російська критика назвала твір "комічною казкою", а персонажів - фантастичними. Автор жалкував, що виставив своїх улюблених пейсано на наругу "літературним міщанам, які жаліють селян, поблажливо над ними посміхаючись".

У наступних двох творах Джон Стайнбек ставить найбільш болючу й небезпечну проблему: соціяльну

справедливість. Економічна криза захитала Америку до самих основ, валила дрібне господарство й розчавила людину праці. Саме про ці роки жахливої соціяльної несправедливости, роки так званого гнівного десятиліття, написані твори Стайнбека "У непевному бою" 1935 рік, і "Грона гніву" ("The Grapes of Wrath") 1939 рік.

Перша з них - це повість про збирачів яблук, про страшні злидні й страждання, коли людина вже прагне не тільки права на життя, але й пімсти за знущання. Автор симпатизує страйкарям і одночасно боїться цієї групи-тварини (як він її назвав), у якій розчиняється людина з її особистими людськими прикметами. Стиль повісти оригінальний - лише дія і діялоги. Відсутність навіть промінчика гумору дає ще сильніше відчуття безпросвітности становища цих людей. Сильні, яскраво окреслені постаті, збірні образи юрби - незабутні. Один з американських критиків каже, що хто не хотів бачити правди - оминав цю повість.

Поява повісти "Грона гніву" сколихнула літературні кола й широкі народні маси не тільки в Америці, але й по всіх країнах. Народився твір світової вартости. Він блискавично розійшовся сотнями тисяч примірників. Відразу ж був перекладений на чужі мови. І тоді довкола цього твору розгорілася завзята полеміка. Противники накинулися на автора, обвинувачуючи його в неправді й комунізмі. Врешті повість усунено з публічних бібліотек.

Цікавий парадокс: усякий виступ в обороні соціяльної справедливости звичайно іменується комунізмом. Якщо б справді комунізм і соціяльна справедливість були поняттями тотожними, тоді треба б признати, що комунізм є найсправедливішим і найкращим державним ладом. Проте, півстоліття існування комуністичного уряду й ладу виказало, що саме в комуністичних державах існує найбільша експлуатація, а соціяльна несправедливість доведена до крайности, бо життя людське перетворено в мізерне животіння. Тому коли за оборону соціяльних прав свого народу письменника натавровують комуністом, - то це, по-перше, образа для письменника, а по-друге - визнання комуністичного режиму справедливим.

У випадку Джона Стайнбека його заслужена слава й велика правда перемогли - він і його повість одержали

признання від уряду: сенатська комісія, яка три роки вивчала відносини на овочевих і бавовняних плянтаціях, офіційно ствердила, що всі факти покладені в основу твору "Грона гніву" є правдиві.

Що ж це за твір, що викликав такі діяметрально протилежні сприйняття? "Грона гніву" - це літературне полотно епічної ширини, яке змальовує жахливу кривду, безпідставно й безсенсово нанесену сотням тисяч чесних працьовитих людей. Це могутня епопея, яка закарбувала людське горе, спричинене економічною кризою. "Грона гніву" навіки розповідатиме про неповинних людей, яким пограбували молодість, калічили й вкорочували в муках голоду життя дітям, ламали людину фізично й духовно, занурювали в гидоту пониження - і все це за хліб і землю, за право людини на життя. Розповідь твору тим страшна, що люди гинули на плодючій землі Каліфорнії, серед розкішної краси й моря харчів. Ці харчі в той же час обливали бензиною, палили, топили в океані...

Зруйновані, вигнані фармери східних стейтів, обдурені аґентами, що в Каліфорнії можна знайти працю, вкрили шосе старими тягаровими автами, на яких везли родину і трохи речей. Ці чесні й духовно сильні люди мали свою гідність. Вони не волоцюги, не жебраки, вони хочуть заробити на існування. Вони на своїй землі мають на це право: "Ми не якісь чужаки. У нас сім поколінь родилося в Америці. Ми живемо у своїй державі". І все ж, вони не могли повірити в те, що їх зустріло в Каліфорнії. Їх гнали, як псів, палили їхні речі й використовували як тих, хто не має вибору.

На тлі цього народного нещастя, з якого родяться "грони гніву", змальована родина Джоудів. Вона випиває чашу горя до самого дна: втрата фарми, зубожіння, голод, скитання без даху над головою, смерть старих батьків по дорозі, зламання щастя й молодости прегарної доньки, хворіння дітей від голоду, руйнування родини. Здавалося, нема під сонцем нещастя, яке б не падало на тих бездомних людей. Родина Джоудів - це сотні тисяч знедолених родин. Монументальна постать матері Джоудів символізує силу народу, його витривалість, стійкість, ясний розум і віру, що все минає, лиш народ вічний.

З усього твору випромінює глибока віра в перемогу добра й правди. З любов'ю, турботою, чутливістю й болем,

Стайнбек ревно береже свій народ, високо підносячи його гідність. Він вірить в людину, в народ, бо й сам він - це народ. Стайнбек каже: "... працювати, творити і не тільки собі одному на користь - це є людина", "... людина - єдина істота усьому органічному житті природи, яка переростає рамки створеного нею, піднімається вверх по щаблях своїх задумів, рветься вперед, залишаючи осягнене позаду".

"Грона гніву" - твір високої мистецької вартости. Авторські, художньої форми, відступи повні глибокої аналізи економічної ситуації, причин катастрофи, наслідків обездолення людей і зродження народного гніву, філософських поглядів на людину, на світ, на власність, на справжні й фальшиві вартості. Багато його висловів мають афоричну силу, як наприклад: "Якщо мільйони акрів потрібні, щоб відчути своє багатство, значить, душа убога, а з такою душею ніякі мільйони не допоможуть".

Автор володіє мистецькими прикметами найсильніших світових письменників. Силою картин дорівнює Гомерові; знанням життя, точністю та проникливістю - Бальзакові й Драйзерові, а яскравістю - Вітменові.

Значна частина літературознавців висловлює погляд, що "Грона гніву" - це вершок творчости Стайнбека, до якого він ніколи більш не піднявся. Цей погляд мені здається неправильним. На мою думку, Стайнбек тільки ніколи більш не поставив так широко й гостро проблеми соціяльної справедливости, але він створив ще цілий ряд творів не меншої вартости.

У таких творах, як "Море Кортеза" ("Sea of Cortez") 1941 рік, "Була раз війна" ("Once There Was a War") 1958 рік і в повісті "Місяць зайшов" ("The Moon is Down") 1959 рік - відбилася II-а Св. війна. Особливо цікава повість "Місяць зайшов", з якої автор зробив ще й п'єсу, хоч сама повість близька до сценарія. Назву повісти автор свідомо взяв з "Макбета" Шекспіра, що символізує найтемнішу ніч для поневоленого народу за часів німецької окупації. Повість надзвичайно оригінальна розкриттям убогости й самітности душі людини-окупанта серед ненависти окупованого народу. Ця людина оточена стіною холодної ненависти, без проблиску теплоти, а в її душі порожнеча й страх самоти, втрати рідних, настороженість, злоба, непевність, відсутність віри у свою правду, страх

залишитися відрізаним від батьківщини чи загинути на чужій землі - усе це приводить до божевілля. У повісті розкрито крах юберменшівських теорій. Цих молодих людей вчили, ніби вони кращі від усіх молодих людей інших народів, а зіткнувшися з ними - побачили, що вони такі самі, як усі інші. Але ті інші боронять правди й волі і тому мають кращі вигляди на перемогу.

Ця повість цілком відмінна від усіх інших повістей про Другу Світову війну. Не треба шукати в ній ні подій, ні змалювання німецької жорстокости. Зовнішні дії окупанта вона показує мінімально, але виявляє його заховану тривогу й зневіру.

У центрі останнього періоду творчости Джона Стайнбека стає психологічне розкриття людини на тлі суспільних відносин. До цього періоду належать такі визначні повісті, як "Перлина" ("The Pearl"), "Автобус, що заблудився" ("The Wayward Bus"), "На схід від раю" ("East of Eden") та "Зима тривоги нашої" ("The Winter of Our Discontent").

Останнім твором Стайнбека є "Подорожі з Чарлі - шукаючи Америки" ("Travels with Charley - In Search of America"). Цей твір був перевиданий десять разів за один тільки 1962 рік. У ньому автор описує свою подорож по Америці, яку він відбув із своїм псом Чарлі з метою дослідження своєї країни. Подорожував спеціяльно для нього зробленим тягаровим автом, виряджeним у всі житлові потреби. Авто назвав він "Росінант" - ім'ям коня дон Кіхота. Назва коня психологічно зв'язує самого Стайнбека з дон Кіхотом, бо й він, стаючи в опозицію до руйнуючої природу й людину цивілізації, воює з вітряками.

"Подорожі з Чарлі" книга цікава не описом природи, міст, сіл, людей, що читач звичайно сподівається знайти в книжці про подорож, а думками й спостереженнями автора про найрізноманітніші проблеми країни. Автор висловлює дуже цікаві думки про неосілість американців, а звідси брак традицій і стійкої моралі, про вироджування - через вплив радіо й телевізії - діялектів, а звідси зубожіння і знебарвлення мови; про надмірну гігієну, шаблонність і несмачну їжу; про вплив надмірної цивілізації на відчуження людей, на зубожіння душі; про величезне марнотратство і т. д.

Либонь саме "Зима тривоги нашої" була тією останньою краплиною до творчости Стайнбека, яка доповнила його літературну скарбницю, щоб одержати Нобелівську премію. Бо саме ця повість була названа поіменно, коли в 1962 році вручали авторові нагороду за всю його творчість. Ця повість - це майстерно завершене велике літературне полотно. Порушена в ній проблема є вічноживуча і світова. Це - людина і її шукання належного місця в житті, її пристрасне бажання мати забезпечене завтра; покликання батька здобути прожиток для родини. З другого боку наступ життя на людину зумовлений різними суспільними руїнницькими чинниками, які духовно й фізично нищать людину.

Повість "Зима тривоги нашої" ствердила величезну потенціяльну силу, якою володіє автор, і поставила світ в очікування нових Стайнбекових творів.

Стайнбек володіє всіма прикметами геніяльного письменника. Його любов до людини й віра в неї може рівнятися до Діккенса, Коцюбинського, Гюґо. Знанням людини - дорівнюється Бальзакові, Золя. В його творах вражає надзвичайна точність та знання предмету, що ставить його поруч, знову ж таки Бальзака. Він великий майстер творення образів. Люди Стайнбека живуть таким чітким, пульсуючим життям, що, читаючи його повісті, стаєш їхнім добрим знайомим, пізнаєш найглибші таємниці, проймаєшся їхніми життєвими невдачами й падіннями, чи радощами й смутками, маєш щире зрозуміння до їхніх душевних конфліктів.

Либонь найбільша сила Стайнбека лежить саме в знанні, розумінні, відчутті людей різних прошарків суспільства та вміння втілити їх у художні образи з досконалою майстерністю. Кожний персонаж під його пером оживає і стає людиною з усіма її пристрастями й переживаннями. Стайнбек великий майстер саме психологічної повісти. Він однаково сильний у повісті з одним головним героєм і другорядними дієвими особами, як і в повісті з багатьма дієвими особами рівнорядного значення. Стежити, як Стайнбек творить своїх персонажів - цікаво і приносить велику насолоду. Вони народжуються різно: часом тільки маркантними штрихами, часом поступово кристалізуються напротязі твору, то знов через репліки інших дієвих осіб,

часто в діялогах то, мов прожекторами насвітлюються з усіх боків, але він завжди їх творить оригінально, по-Стайнбеківському.

Мова Стайнбека - найсильніший засіб його творчости. Вона багата, гнучка й барвиста. Він досконало володіє як літературною мовою, так і діялектами. Авторська мова в нього завжди літературна, але не вихолощена, не стиснена в рамки загальновживаної мови міста, радіо, телевізії, лиш красується всім багатством базованім на широкій народній мові. Діялекти він застосовує вміло, в міру й надзвичайно соковито. Наприклад, у повісті "Тортілла Флет" за допомогою діялекту автор переносить читача між гірських пейсано. Його тексанець говорить по-тексаському, його оклагомець є справжнім оклагомцем виглядом, способом буття й мовою.

Стайнбек любить діялекти в усій їхній різнородності. Любить різнородність людей, які осіли групами та створили ці діялекти, збагачували їх і говорять ними. Він уважає, що існування діялектів збагачує мову й народ. У "Подорожах з Чарлі" він уболіває над тим, що через вплив цивілізації убожіє мова і вже між молоддю не відрізниш, хто звідки походить, чи в якому стейті живе - а це творить одноманітний тип людини, немов знятої з конвеєра.

Але мова Стайнбекових персонажів цікава не тільки вживанням діялектів. Вона для кожного з них своєрідна, типова саме для людини даного середовища. Часом, як ось у випадку дівчини Камілі, автор міняє її мову протягом твору три рази, що надає образові особливої яскравости й завершености.

Повісті Стайнбека мають в собі багато гумору, який він ніколи не застосовує, щоб розсмішити, лиш щоб надати творові кольориту та життєвої правди. Стайнбек щиро любить людину і його гумор теплий.

Справжній шедевр майстерности Стайнбека - це його діялоги. Як письменник виключної проникливости, вдумливости й спостережливости він прийшов до переконання, що людину можна найглибше пізнати через розмову з нею. Людина, яка мовчить, - це мов нечитана книга: хто знає, що в собі заховала, чи безмір мудрости, чи порожнечу; чи "серце для людей відкрите", чи "пісну похмуру душу, що може спричинити більше зла, ніж бациль".

До діялогів він свідомо прив'язує велику увагу, про що говорить у вступі до твору "Солодкий четвер": "... мені подобається багато розмов у книжці, і нехай мені ніхто не оповідає, як виглядає людина, яка говорить. Я хочу уявити собі її із способу її розмови. І друге: я хочу здогадатися з її слів, що вона при цьому думає". Діялогів у творах Стайнбека багато. Вони блискуче побудовані, повні змісту й напруження, творять незабутні світові конфлікти, а мистецьким завершенням можуть рівнятися з діялогами Ґю-де-Мопасана і Лесі Українки.

Про Стайнбека вже написали свої й чужі критики та літературознавці тисячі сторінок. Видано кілька американських монографій, є вони й по інших країнах.

Крім вище згаданих творів, Стайнбек написав іще: "Про мишей і людей" ("Of Mice and Men"), "Червоний поні" ("The Red Pony"), "Кеннері Роу" ("Cannery Row"), "Ясне полум'я" ("Burning Bright") та інші.

Повісті Стайнбека - це широко розгорнене, яскраво схоплене життя американського суспільства в різних його проявах і на різних етапах. Навіть живучи в Америці, можна краще пізнати й розуміти її, читаючи Стайнбека. Мине час і майбутні покоління знатимуть більше про американське суспільство XX ст. з творів Стайнбека, ніж з інших джерел. Так як ми сьогодні пізнаємо Америку часів Драйзера чи Францію часів Бальзака з їхніх творів.

В особі Стайнбека Америка дала потужного майстра, збагативши ним і свою, і світову культуру. У "Saturday Review" його справедливо названо "найбільшим американських письменником нашого століття".

Збірник Українських Письменників
"СЛОВО", ч. 3, Нью-Йорк, 1968 р.

ШИРОКИЙ ПИСЬМЕННИЦЬКИЙ ДІЯПАЗОН У. САМЧУКА

Той народ найбільше має чим гордитися, найшляхетніший і найвищий, який має найбільше справді великих людей.
(Синклер Люіс)

У добу, коли розстріл українського відродження став фактом доконаним, коли на його ще недавно барвистому полі брутально знасилували національний і людський дух українських письменників, яких минула куля чи сибірські кацети, над величезним цвинтарищем, що носило назву Української Радянської Соціялістичної Республіки, на заході вийшов перший том одного з найвидатніших творів в українській літературі. Був це 1932 рік, який записав народження роману "Волинь" і утвердження його автора Уласа Самчука як письменника великого формату. Саме журнал "Дзвони", у січні 1932 року, почав друкувати частинами повість У. Самчука "Волинь".

Минуло всього п'ять років, як роман "Волинь" був завершений і виданий у трьох томах, що мали назву: *Куди тече річка, Війна і революція, Батько і син.* Улас Самчук став відразу відомим письменником, визнаним літературними колами України, що лишились поза засягом російської комуністичної займанщини, Німеччини, Чехії, Польщі. Не лишалося сумніву, що його талант належить до тих, яких лише кілька видає з себе народ на століття і які творять велику літературу.

Шукання свого творчого шляху в Уласа Самчука тривали недовго. Роман "Волинь" - широке епічне літератур-

не полотно, в якому знайшов себе письменник, попереджувало лише перше оповідання *Тараско*, надруковане в журналі "Наша бесіда" 1926 р. у Варшаві та збірка новель під назвою "Віднайдений рай", що її видала видавнича спілка "Діло" у Львові на початку 30-х років.

Вражає не те, що на українській землі народився цей вийнятково сильний творчий талант, а те, що він вижив, не зісох у "волинській тихій стороні", в абсолютно безпросвітних обставинах. Нестерпне бажання писати, пізнати великй світ, було незрівнянно сильніше ніж все, що в'язало молодого Уласа Самчука з стародавнім селянським родом та оточенням.

"Головне, те головне, моє нестерпне, безупинне, невідступне бажання писати. Бути письменником. ... Десь з сімнадцятим роком мого життя посіла мене ця пропасниця, з якою я просто не міг дати ради. Я писав днями й ночами, я занедбав навчання, за мене почали хвилюватися батьки: "От буде босяк-ледащо, не здібне навіть до хазяйства". ... Жадоба світу, знання, слави у селі, "на краю світу" під глухою, мертвою, зачумленою поліційним терором границею... Що за дика примха! Мене рвало на куски бажання вирватися звідсіль, отрясти порох взуття і відійти на другий "край світу". Я був на краю відчаю, а тому моя військова служба, видалася мені неповторною нагодою позбутися того кошмару. Здавалося, що якась почварна сила бавилась зі мною, як кіт з мишею, і єдиний вихід з цього - кинутись тій миші на свого кота і вбити його" (*У. Самчук, "На білому коні", стор. 224).*

У 1927 році Улас Самчук здезертирував з польського війська, перейшовши німецький кордон.

І, як то кажуть, під щасливою плянетою народився цей незвичайної якости письменник. Історичні події, які ділили нашу землю між різними окупантами, залишили Самчука у селі Дермані на Волині, недалеко кордону, але поза засягом Росії, хоч народився він під її окупацією 1905 року, за царської влади.

Закордоном У. Самчук відчував величезне всевладне притягання Києва - там його життєдайний ґрунт, джерело тематики й творчої сили.

" ... Я не думав лишатися в Німеччині - мене тягнув Київ. Бажання бути письменником - основне бажання, а

бути ним можна тільки в Києві. Мене опанувала до краю одна ідея - написати епопею у трьох частинах, з трьох різних періодів - княжого, козацького і сучасного, діятись має це обопол ріки Дніпра, а назва її - "Дід Дніпро" - це вісь, на якій обертається наша плянета від Перуна до наших днів". *("На білому коні", стор. 227).*

Улас Самчук робить заходи через совєтське посольство в Берліні, щоб йому дозволили поїхати до Києва. Посилає свій роман до Державного Видавництва України в Харкові, довго чекає на відповідь. Відповідь приходить не з Харкова - тодішньої столиці України, а з Берліна, де про його роман сказано, що автор має талант, але мусить змінити свої погляди. Поїхати до Києва теж не дозволили. Ще раз "рука Божа" врятувала його як письменника та, правдоподібно, і його життя, бо, як він і сам каже, що його товариші, які мали "більше щастя" прорватися туди, як правило загинули. Трилогія "Дід Дніпро" лишилася ненаписаною. Без Дніпра, без Києва, де вся земля свідок бурхливого минулого, яке вічно живе в народі, цей величезний задум втілити у твір було неможливо.

Оцій "неможливості" завдячуємо написання "Волині" Уласом Самчуком у молоді роки, коли ще зв'язок його з рідними сторонами й людьми був дуже тісний, а враження й досвід життя - гостро свіжі, коли кожен персонаж відчувався дуже близько з яскравою виразністю до найдрібніших рис. Село жило в його душі й візії, може ще сильніше, ніж за його побуту там, бо уяскравлювала все свідома чи півсвідома туга за ним, багато дечого вже було переосмислене та знайшло свою зрілу думку й оцінку. Підняту тему письменник знав наскрізь розумом, чуттям і власним досвідом.

Трилогія "Волинь" - це клясичний літературний твір про життя нашого народу на Волині на тлі історичних подій соціяльних обставин того часу. Дієві особи твору - живі люди, яких автор знав у їхньому щоденному житті, розумів їхні турботи, проблеми, психіку, вчинки. Знав становище села й селянина в ту добу. "Волинь" (до певної міри твір автобіографічний) написана так реалістично, що люди з тих околиць, читаючи, пізнавали себе чи своїх односельчан. Тому "Волинь" має велику пізнавальну вартість.

Поки був виданий цей роман повністю, вийшли з друку такі його твори: роман "Кулак" 1932 р., роман "Гори говорять" 1934, і в тому ж році славна повість *Марія.*

Вражаюча письменницька продуктивність, як і вражаюча спроможність брати широкі теми й виношувати їх майже рівнобіжно.

У 1929 році Улас Самчук переїхав до Праги, де жив в середовищі активної української інтеліґенції. Були це переважно націоналісти. Між ними багато славних імен в науці, культурі, літературі. Життя його, крім творчости, було виповнене ідеями й прагненнями визволення України з-під комуністичної тиранії й здобуття для неї незалежности. У центрі їхніх розмов, прагнень, мрій стояв Київ і Дніпро.

Мов сфінкс, якому не має сили опертися, далі тягнув Уласа Самчука Київ. Це перейшло в таке сильне, абсолютно непереможне прагнення, що жодні небезпеки вже не грали ролі. Леґально чи не леґально - він за всяку ціну мусить бути в Києві. Так немов Київ визначав його дальше творче життя. З вибухненням II-ої Св. війни, по гарячих слідах наступу гітлерівської німецької армії, Улас Самчук нелеґально різними способами пробивається на схід.

"Я хочу, я мушу бути в забороненому для мене Києві - Польща не Польща, союз не союз, ост не ост, хочу стояти на горі Володимира й бачити простір, по якому пройшли скити, гуни, печеніги, варяги, монголи, слов'яни - всі ті, що їх кров тече в моїх жилах. І це ще один випадок, що я мушу бачити його в такий якраз час, що нагадує 1162 рік, коли там був Андрій Богодюбський, або 1240 рік, Батия, внука Темуджіна, володаря всіх монголів, а тепер рік Гітлера, вождя всіх німців" *("На білому коні", стор. 227).*

Бути в Києві, бачити Україну таки було життєдайним для творчости Уласа Самчука. Колишній задум трилогії "Дід Дніпро" під впливом зустрічі з Україною, побаченого там, почутого з безконечних оповідань людей, що зазнали сталінського радянського пекла (а там пережите кожною людиною - це окрема повість - "Горрор"), перевтілився в іншу широчезну епопею - трилогію "Ост".

Два томи цієї трилогії вже написані, а це роман "Морозів хутір", виданий 1948 року в Німеччині, що охоплює передреволюційний період та сягає в саму революцію в Україні. В центрі роману - родина Морозів. Цей високої якости літературний твір надзвичайно цікавий в багатьох аспектах: в показанні доби, суспільства, людей та психологічному. Перехід селянства в інтелеґенцію, що ми

бачимо в родині Морозів, влучно автором схоплено й майстерно виведено. Образи братів Морозів та їхні ідеологічні розходження змальовано кольоритно, сильно, реалістично. А сам Морозів хутір, як образ стабільного заможного родинного гнізда в тогочасній Україні, незабутній, і належить до одних з найкращих образів у нашій художній літературі. Твір "Морозів хутір" знаменитий ще й тим, що у ньому Улас Самчук виходить з тематики селянського прошарку й входить в тематику української інтеліґенції. Село перестає бути його стихією.

Другий том "Осту" - роман "Темнота", виданий 1957 року Українською Вільною Академією Наук у США. Цей роман, як і "Морозів хутір", цілком самостійний твір, але, в той же час, є продовженням подій в Україні та пов'язаний з першим томом деякими персонажами. Один з братів Морозів, Іван, головна дієва особа цього твору. Він проходить весь тернистий шлях українського селянина-господаря в СССР. Події відбуваються після революції. Охоплено період українізації та розгром її, голод, масове винищення людей арештами, в'язницями, несамовиті знущання фізичні й психічні над арештованими та події й доля Івана Мороза на засланні. Роман "Темнота" - це справжня епопея про Україну в той час та людей у смертельній пастці, яка звала себе "найвільнішою країною у світі" - СССР.

Улас Самчук в цьому творі розкрив образ потворної, руїницької, безглуздної московської комуністичної системи, керованої Сталіном, системи-молоха, що на своєму шляху нищить всіх і все. Під цим оглядом Улас Самчук має своєрідну паралель у російській літературі, а це "Доктор Жіваґо" Пастернака, де показано безглузну нищівну силу Жовтневої революції, страждання людей у її смертельній пастці та тотальну руїну суспільства й держави після неї. Улас Самчук охопив більший період часу й географічний простір, глибше проник у саму суть того, що сталося після революції, показав національне й фізичне вбивство українського народу, розкрив внутрішній образ "Ґулаґу" з багатьма статистичними даними, випередивши О. Солженіцина на багато років, та дав політичні прогнози й оцінки цього дивовижного деструктивного режиму й системи. Але треба бути російським письменником, та ще й упривілейованим, який втратив ласку (переважно ненароком), щоб звернути на свій твір увагу світу.

Улас Самчук - письменник сучасної для нього доби. У передмові до свого двотомового твору "Юність Василя Шеремети", виданого в Німеччині 1947 року, він каже: "Хочу бути літописцем українського простору в добі, яку сам бачу, чую й переживаю".

Сила таланту У. Самчука лежить саме у вмінні проникливо побачити, охопити, зрозуміти й записати художніми образами, й засобами письменства взагалі, якраз сучасне. Він є своєрідним літописцем нашої доби, та не лише "українського простору", але й українського народу у великому просторі світу.

За півстоліття творчий дорібок Уласа Самчука нараховує п'ятнадцять томів. Його твори монументальні й майстерні. Переважно, це широкі літературні полотна, що змальовують життя кількох поколінь, часом з історичними деґресіями, в географічних просторах від Західньої Европи до Манджурії, від України до американського континенту. Майже весь розріз суспільства, за різних режимів та окупацій, показано в його творах: від високої інтеліґенції до селянства, від можновладних керівників до розторощених людських істот в радянських концентраційних таборах, життя села й міста у годину спокою, (для України спокій був завжди лише релятивним), у годину голоду, у воєнну завірюху, у хвилини відчайдушної боротьби УПА з окупантами, якій він присвятив роман "Чого не гоїть вогонь" та написав про неї драму "Шумлять жорна", а також багато місця присвячено й у спогадах.

Улас Самчук стоїть поруч великих повістярів світу. Специфічністю свого повістярства, на мою думку, він найближчий до славного американського письменника Джона Стайнбека. Тут не може бути мови про будь-які впливи, лише про близькість, яка полягає в коротких гострих малюнках при розгортанні дії, часом насвітлених політичними прогнозами. Однакова у них схильність до синтези, а не до аналізи існуючого стану суспільства, чи історичних подій. Єднає цих двох письменників динаміка самої розповіді. Ні на пейзажах, ні на портретах вони не зупиняються довго. Сильними штрихами креслять головну суть зовнішнього чи внутрішнього малюнку, і йдуть далі. Основна ж близькість полягає у їхньому щільно наближеному до життя реалізмові. Вони у своїх творах

художніми образами дієвих осіб зливаються з живими людьми правдивістю характерів, типів, деталів, як також змальована ними доба й суспільство відтворюють історичну правду.

Абсолютно унікальним своїм стилем, Улас Самчук займає між повістярами цілковито окреме місце.

На американському континенті, за останні 15 років у творчому діяпазоні Уласа Самчука з'являється новий своєрідний тип повісти. Крім клясичної реалістичної повісти й роману, які він продовжує, він написав кілька книжок звучання суспільно-громадського, а це: повість "Живі струни" - історія Української Капелі Бандуристів ім. Т. Шевченка, тісно пов'язана з кобзарським мистецтвом в Україні на історичному тлі, та повість "Союз незнаних" - про заснування, розвиток, працю та досягнення Українського Народного Союзу, про його будівничих і працівників.

Стимулом для написання цих творів було звернення до письменника визначних громадських організацій з проханням написати про їхню працю. З питоменним для нього розмахом Улас Самчук написав ці своєрідні повісті. Цими творами він задокументував себе як письменник-громадянин, для якого немає меж у творчості. Його багатий талант вміє охопити кожну тему, кожну ділянку життя, переключаючись на різні жанри, або комбінуючи їх. У даних творах він використовує елементи повісти, репортажу, журналістики, публіцистики, оповідання. Ці твори займають окреме місце в письменницькому дорібку Уласа Самчука. Документальність правдивість описаних подій та праці, дійсні живі люди з дійсними іменами надають творам історичну пізнавальну вартість. Фактично, це є історичні твори.

І ось, серед інтенсивної праці, коли багато міст, громад Канади й Америки, кликало письменника-громадянина до себе з різних нагод, потреб, зверталися з різними проханнями й темами, в роках між 1963-1966 Улас Самчук пише чисто художній твір, вартість якого для української літератури до цих пір повністю не усвідомлена й не оцінена. А це роман "На твердій землі". Ні критика, ні читач не бачили того, що це своєрідно нова річ в українській літературі, це, либонь, перший роман - "мистері", тобто роман, в якому головна, або одна з головних дієвих осіб

окутана таємничістю, або окутані таємничістю події. Такі твори велике місце займають в американській, англійській й інших західньоевропейських літературах.

У нашій літературі можна знайти елементи "мистері" теж, як, наприклад, у Федора Одрача, особливо у повісті "Щебетун". Але там, це більш містичний, а в повісті "Вощадь" лише легкий натяк на "мистері". В Уласа Самчука "мистері" тримає гостру увагу читача через цілу книжку. Хто є Лена?! Ми знаємо про неї мало, а ще менше про те, що вона робить. Вродлива, молода жінка з Харкова з чужинецьким прізвищем Глідерс, що так, як і головний герой твору Павло, втратила батька у сталінську добу нищення людей. Вона малярка, модерна, химерна, цікава, непередбачена. Вона таємничо зникає, щоб знову з'явитися несподівано; вона пов'язана з таємничими особами, про яких ходять чутки, що вони замішані в шпигунстві. Хто вона? Куди й чого зникає Лена? - ламає собі голову Павло, а разом з ним і читач. Лена - таємничість - "мистері".

Проте, Лена це другорядна лінія твору, хоч і паралельна до головної. Ось саме цим Улас Самчук оригінальний. Якби Лена була головною героїнею роману і дійсно була шпигункою, то він був би так званим шпигунським романом. Автор тримає її в таємничості; вона та, яка лише надає творові "мистері".

Основна ж лінія й ідея твору заключена в головному героєві Павлові, що ступив на тверду (треба розуміти, певну, де можна плянувати свою майбутність) землю Канади з метою знайти своє власне стабільне місце під сонцем, якого він не мав від народження. Це місце забрали від людей доктрини та диктатори-тирани, забрали "привілею інтимного особистого радісного будування". Купивши перший дім в Торонті Павло каже:

> "Будова для мене була мрією, я ніколи не жив у помешканні, я ніколи не сягав поза одну кімнату, я тридцять вісім років затратив у тузі за місцем людини... За певну кількість років я звільнюся від боргів і стану неподільним паном цього, закріпленого за мною законом Божим і людським місця. Я витисну форму, засную родинну сітку й дам нащадків".
>
> *("На твердій землі", стор. 15)*

Ідея твору: людина має право на місце в житті, на приватну власність, на продовження свого роду, на виявлення своєї ініціятиви в плянуванні свого життя й майбутности. Людина має право леліяти мрію, прагнути її осягнути, має право бути активним членом національної групи, до якої належить, та суспільства держави, в якій живе.

Павло приїхав до Канади з Німеччини з таборів ДіПі. За професією, майстер корабельного будівництва, в силу обставин, він, як і всі ДіПі, стає до фізичної праці. Та для нього це лише початковий етап - необхідність вихідної фінансової бази, вихідний пункт до осягнення мрії - доробитись, осісти, утвердити себе як вільну людину, відкрити торговельне підприємство та паралельно до того здійснити свою другу мрію, а це - бути письменником.

Тому, що Павло приїхав у вільний світ психічно підготованим - вільним, з радісною надією знайти своє "я" і вірою, що він тут збудує своє життя, він позбавлений тягару примусовости, безвихідности, безнадійности, психічного пригноблення і навіть туги. Він повними грудьми п'є життя і волю, він просто щасливий. Ось саме в цій площині прийшло незрозуміння ідеї твору читачем. Загал української еміґрації з Німеччини після II-ої Св. війни сподівався знайти в цій книжці себе в неймовірно тяжкий період пристосування до нового світу фізично й психічно, часто непосильну, невідповідну до своєї професії й інтелектуального рівня, працю, нестерпну тугу за рідною землею, родиною, що лишилась дома і всім тим, чим красен був світ рідний.

Читач звик знаходити себе, або своїх земляків у творах Уласа Самчука. Але автор мав тут інший задум, іншу тему й іншу ідею. Його вабила людина - завойовник життя. Його герой не пристосовується, не борюкається з життям, а бере його для себе: працює, росте матеріяльно, будується, кохає, мріє, прагне, здобуває те, чого ніколи не мав. І все ж таки Павло знайденням свого місця на "твердій землі" вільної країни, здобуттям приватної власности, здобуттям матеріяльної бази, щасливим самопочуттям від цієї перемоги є типовим для еміґранта, й ми себе знаходимо в ньому. Павло прагне вростати в "твердий грунт" Канади не лише матеріяльно, але й духовно, ставати повновартісним будівничим, жити й почуватися не на плятформі скитальця, що в

безвихідному положенні рятувався виїздом за море, а на плятформі повнокровного громадянина. Він захоплюється відважними завойовниками, що були першими на цій землі й шкодує, що йому не довелося бути одним з них. Дещо з пригодництва, щось з тих перших сильних є в натурі Павла, лише йому припав інший час. Загадковість Лени, її назвичайне поводження і якась особлива жіноча владність, її відвага, дещо визиваюча незалежність притягають Павла до себе, полонять все його єство до повної самовідданости почуттям. Любовна лінія роману - лінія "мистері", це те, що тримає читача в напрузі.

Улас Самчук з властивою для нього далекосяжною прозорливістю каже: ""На твердій землі" - твір майбутнього. Я його долею не журюся." Читач, не обтяжений тяжким досвідом скитальця та акліматизації, сприйме роман саме так, як його задумав автор, не шукаючи в ньому себе. В історії літератури маємо приклади подібного незрозуміння автора, як наприклад, "Мадам Боварі" Фльобера, "Соняшна машина" Винниченка, "Огненне коло" Багряного і т. д.

Роман "На твердій землі": свіжий, оригінальний, цікавий, майстерний. Якась прозорість, соняшність, захоплююча радість життя й буття на цьому світі випромінює з нього. Він художньої високої вартости. Добре збудований, відзначається легкістю, аж грайливістю розповіді, багатством письменницької уяви, барільєфністю малюнку, кольоритними дієвими особами, живими до реальности, немов ми їх не лише уявляємо, але знаємо їх особисто й говоримо з ними. Кожна дієва особа своєрідна, викінчена, характеристична, цікава. Твір відзначається типовим для Уласа Самчука реалізмом щільно зближеним до дійсного життя. Самчуків стиль блиснув повною гамою. Якраз тут він звучить особливо музично й барвисто в унісон з радістю людини, що після довгої неволі, страху, безправ'я, непевности ступила на тверду вільну землю. Динаміка розповіді захоплююча.

"На твердій землі" найкращий роман у нашій літературі, який тематично вже пов'язаний з Канадою - країною поселення великої частини українських еміґрантів. Він уже належить двом літературам: українській і канадській. Його англомовне видання необхідне, так як і всіх творів У. Самчука.

Улас Самчук - письменник-мислитель. Він пильно спостерігає те, що у світі й на його життєвому шляху відбувається та інтенсивно всім цікавиться: літературою, малярством, архітектурою, політикою, будівництвом, суспільством, устроями і взагалі цілим світом. Він усе переосмислює, виробляючи власні погляди, приходячи до власних висновків і прогноз. Все, що схопило його око, чого торкнувся розум, переходить, і то часом блискавично, через його філософське мислення. Це якась вийнятково сильна індивідуальність з чітко окресленою власною думкою. Його спостережливість феноменальна, а поле зацікавлення безмежне.

Життя Уласа Самчука припало на вийнятково тяжку історичними катаклізмами добу. За його пам'яті мінялися державні устрої від одних до других скрайніх екстрем: монархістичний - комуністичний - націонал-соціялістичний (нацистський). Дві світові війни міняли політично-економічне обличчя світу, падали держави, падали й народи. Два генії деструкції, жорстокости й садизму - Сталін і Гітлер змагалися, хто більше проллє крови, зуміє більше вбити безборонних людей, хто тісніше зашморгне шию поневоленим народам. Обезкровлена Україна, після трьох сталінських "голокостів", опинившись під гітлерівською навалою, намагалася не дати себе згладити з цього світу, а навпаки підняти свій власний голос і ствердити свою волю жити як самостійний народ поруч інших народів. Улас Самчук пройшов і пережив з Україною II-у Св. війну, охопив зором, розумом і душею, що і як сталося. До того ж, його особистий шлях життя дуже кольоритний, бурхливий. Географічно він почався в селі Дермані на Волині, де він зазнав двох окупантів, пішов через Польщу, Німеччину, Чехію, повернувся знов в Україну, де зазнав ще й третього окупанта, пішов назад у Німеччину й привів його аж у Канаду.

Минали роки, мінялися континенти, збагачувався творчий дорібок, а те, що було пережито, що записало життя на його шляху, вимагало свого зафіксування на сторінках його творів. В Уласа Самчука зроджується величезний задум, як завжди, з розмахом монументаліста, написати про це, написати якнайближче до правди, а це можна зробити найкраще у формі спогадів. У філософському переосмислен-

ні історичних подій та пройденого ним шляху, у глибоких роздумах над усім, що сталося, він знаходить тотожні суті свого сучасного з біблійним образом, змальованим у апокаліпсисах "Об'явлення св. Івана Богослова". З книги розкриваються шість печаток про чотирьох коней та вершників, що сидять на них, де з передбаченням ясновидця, автор символами накреслив далеке для нього майбутнє, а ми знаходимо в цих символах недалеке минуле й сучасне.

Улас Самчук бере заголовки до кожної книжки своїх спогадів з цього апокаліпсису. Задумано п'ять книжок, видано вже дві, крім раніше виданої книжки у формі щоденника "П'ять по дванадцятій".

Спогади (літературна термінологія називає їх мемуарами), відомі вже давно, як жанр. Після ІІ-ої Св. війни мемуарних творів написано особливо багато. Проте, є різниця між мемуарами президентів, генералів, солдатів та інших людей і мемуарами письменників, які манерою написання стоять на межі художніх творів, або поєднують в одне розповідь спогадів з художнім твором, як наприклад: "Серця і буревії" В. Несторовича, "Далекий світ" Г. Журби, "Розкажу вам про Казахстан" У. Любович. Мемуари та мемуаристичні повісті в наш час так поширені, що можна визначити їх домінуючим жанром останніх кількох декад.

Спогади Уласа Самчука, тому, що вони написані письменником-мислителем, обдарованим політичною проникливістю, з вийнятково тонкої вібрації талантом мистця прози, багатим досвідом, гострою спостережливістю та знанням людини, займають цілком окреме місце між українською мемуаристикою.

Перша книга спогадів Уласа Самчука має назву "На білому коні" *(видана Товариством "Волинь" 1972 р. у Вінніпезі).* Починає автор свою розповідь з часів найвищого напруження у світі та з життя пражської групи українських націоналістів, до яких належав: вибух ІІ-ої Св. війни, наступ гітлерівської армії на схід, а разом з ним відкривався, хоч і нелеґальний, шлях для українських націоналістів в Україну, а точніше в Київ - омріяний, жагуче очікуваний. Адже, все їхнє життя було вичікуванням, підготовкою до цієї хвилини.

"Нас було кілька сотень з загальної кількатисячної української колонії, ми були поколінням Крут, Базару, Листопада, Четвертого Універсалу, України Мілітанс. Ми

готувалися до << великого зриву >>, жили << духом героїчного минулого >> - історичного козацтва, клясичного Риму, Европи Окціденту. Зудар двох гострих, фанатичних протилежностей комунізм-націоналізм визначав наш світогляд:

Четверта ґраната для ката,
А п'ята собі!
Щоб Бог післав мені найбільший дар:
В шинелі сірій вмерти від гранати...
Гарячу смерть - не зимне умирання...

– ідеали не лишень поетів Стефановича, Ольжича чи Олени Теліги, а мотто нас всіх.

І жили ми вийнятково насторожено... Засадничо у нас не було приватних інтересів, невтральних розваг, побутових проблем, навіть справжніх мешкань, ми перебували, мов би на двірці і чекали, << коли виб'є наша година і заграє сурма, щоб рушити в похід і перемогти >>" *("На білому коні", стор. 5).*

У цій короткій характеристиці автор змалював внутрішній портрет патріотів-ідеалістів, як і свій власний. Ідея "рушити в похід і перемогти" позначує всю книжку, а ляйтмотивом її є - шлях на Київ.

Книжка охоплює період кількох місяців першого року ІІ-ої Св. війни, починаючи від передоднів війни між Німеччиною й СРСР і кінчаючи в'їздом письменнка у Київ, у мряці й сутінках холодного жовтня 1941 року.

По гарячих слідах наступу німецької армії сотки українців, загнаних окупантом до Чехії, вертаються в Україну з запалом ставати до праці й боротьби за її визволення. Переважно це націоналісти трагічно поділені на "Ме" і "Бе" (мельниківці і бандерівці).

Спогади ведуться у двох площинах, так майстерно поєднаних, що читаючи не відчувається, коли основна їхня нитка переходить у відступи, в яких автор розповідає про своє життя від самого дитинства, сягаючи аж у глибину родинного кореня. Цікаво оповідає про край і суспільство, в якому жив, про окремих людей, про національний і соціяльний гніт на Волині й свої мандри в чужий світ. Відступами розкривається формування автора як

письменника, вплив на нього Німеччини, формування його світогляду, освіта, широке зацікавлення літературою, філософією і політикою світовою та національною.

Улас Самчук стоїть на загальноукраїнських позиціях. У нього є лише одна велика правда - вільна Україна й віддана праця для цієї великої ідеї. На партійництво й взаємну ненависть та поборювання дивиться як на дивовижний шкідливий для загальної справи прояв.

Книжка захоплює невичерпною енергією письменника, наснагою і справжнім лицарським серцем воїна, озброєного найблискучішою зброєю - словом. З ним він іде в тріюмфальний похід через сторону Волинську по дорозі до Києва.

Був це справжній тріюмфальний похід, який забиває дух і глибоко зворушує величністю й розмахом душі народної. Не мріялося письменникові про таке. На прадідівських землях зустріло його море любови, промениста гордість за рідну кров і плоть, що піднялася до висот співця, несучи епопею Волині у розлогий світ.

Улас Самчук тепло, з любов'ю, до краю щирою, оповідає у цій книзі про рідні села, людей, про перші кроки по рідній землі після чужини й свої глибоко хвилюючі переживання. Описи рідного Волинського краю і всього близького, що пов'язане з життям письменника, минулим чи тогочасним, на Волині - це найліричніша частина спогадів, в якій відчувається світлість, радість, ніжність, захопленість і глибока людяність. Є повна гармонія, взаємне зрозуміння між письменником і людьми, не зважаючи на всі чорні тіні, які накладає окупант.

Книжка "На білому коні" яскрава високозрілими політичними поглядами автора. Висловлені ним думки про гітлеризм, комунізм, Польщу, Росію, політику всіх окупантів України - цікаві, глибокі, правдиві й повчальні. Гострим лезом сильного свого слова й думки він завдає дошкульних ударів найбільшому ворогові України - Росії та нею породженій радянській системі, розкриваючи руїнницьку суть її господарювання, дику сваволю, терор, душогубну національну й самогубну економічну політику, безглуздя, яке заложене у самому керівництві. Короткі описи спустошення, знищення села і всього, до чого приклала свою руку радянська влада, мають особливо велике значення і

роблять сильне враження саме через подання голих фактів з іменами, дворами, вулицями, хуторами, будовами і т. д. Автор описує лише те, що зустрів, вернувшись додому, й побачивши села після 17 років. Ці описи він переплітає рефлексіями й політичними коментарями. Описавши спустошення господарств та вивози людей ночами, автор робить таку філософську прогнозу.

> "Історія напевно зуміє це належно оцінити і людство майбутнього з перспективи часу й простору виділить цей період своєї минувшини як приклад затемнення людини в людині".
>
> *("На білому коні", стор. 52)*

У цих спогадах показано Волинь, як частину України, зблизька, у той час, коли під ударами німецької навали совєтська влада відступила. Велика трагедія поневоленого народу записана в цій книзі. Таке нестямно болюче, до розпачу сумне явище пережила Україна, коли, хоронячи десятки й сотні тисяч жертв, залишених червоними катами по всій Україні, роблячи жалібні протестаційні походи, мусіли українці на своїй землі кликати представників "влади визволителів" німців, що нічим не уступали своїм попередникам у жорстокості, садизмі й поневоленні. Ще не встигла земля присохнути на цих могилах, як не менші тисячі жертв німецького панування закопувано без могил по всій Україні.

Детально описане й життя самого письменника та його працю в газені "Волинь". Гостювання й зустрічання було лише даниною землякам та особистим почуттям. Головне своє призначення на батьківщині Улас Самчук вбачав у праці для неї. Він дуже скоро стає редактором газети "Волинь". Його становище на цьому місці було дуже складне й небезпечне. Німці вимагали абсолютного підкорення своїй владі, накладали на газету строгу цензуру, а українці чекали від редактора не лише української газети по духу, але й допомоги в усіх справах.

З повною відданістю й самопосвятою Улас Самчук стає на службу своєму народові. Він заглиблюється в усі проблеми громадського, політичного, національного, економічного життя краю та вимог часу, присутній майже на всіх

засіданнях різних організацій, комітетів, підприємств, рад. Він намагається зробити все, що в його спроможностях включно з рятуванням людей, яких арештовували німці. У передовицях охоплює теми економічного й громадського життя в національному українському насвітленні, що дуже не подобалося німцям. Редакторська й громадська праця Уласа Самчука в Рівному може імпонувати кожному патріотові, якої національности він би не був.

Так навіть серед інтенсивної праці у Рівному - Київ основна мета письменника. Нелеґально, наражуючи життя, він таки, як в апокаліпсисі передбачено, в'їжджає в Київ на символічному білому коні переможно:

> "І я глянув, - і ось білий кінь, а той, що на ньому сидів був, мав лука. Й вінця йому дано, й він вийшов, немов переможець і щоб перемогти".
> *("Новий заповіт", стор. 359, вид. 1942 р., Гельсінґфорс)*

Друга книга спогадів Уласа Самчука видана 1975 року Товариством "Волинь" у Вінніпезі. Назва її "На коні вороному".

Цікаво, що за апокаліпсисом другий кінь червоний.

> "А хто на ньому сидів, було дано взять спокій з землі та щоб убивали один одного. Й меч великий був даний йому".
> *("Новий заповіт", стор. 365, вид. 1945 р., Гельсінґфорс)*

Червоний кінь і той, що на ньому сидів, треба припускати, символізують війну. Друга книга спогадів Уласа Самчука якраз оповідає про події й спостереження під час найбільшого розгару війни 1941-43 рр., але назву книжки автор бере з третьої печатки:

"І ось я поглянув: аж ось кінь вороний, а той, що сидів на нім - мав вагу в руці своїй" - читаємо в епіграфі до твору. Вимірення справедливости, чи зважування зла, вчиненого Україні, мав на увазі автор, вибираючи з апокаліпсису назву твору? Фактично зміст книжки об'єднує символ коня червоного й вороного.

Твір "На коні вороному" відзначається сильною драматичною напругою описаних подій та занотуванням величезного вантажу вражень письменника, які він вивіз з чотириразового побуту й переїзду через Україну. Омріяний Київ зустрів Уласа Самчука холодний, голодний, стероризований, без ніякої певної надії на своє завтра: "Живемо на чесне слово. У нас підміновані не тільки храми, але й всі ми. І ніхто з нас не знає, хто скорше вилетить у повітря" - сказав до Уласа Самчука голова міста Данило Багазій, якого незадовго знищили німці.

І хоч не зустрів Київ свого письменника врочисто, як йому належалося, навіть гостини волинської не мав з чого зробити, але з-під руїн, з-під наслідків ганебного господарювання окупантів і терору, потужна краса й велич його зробили таке сильне враження на письменника, що він полюбив його так, як можна любити лише Київ, лише його в цілому світі - єдиного, незрівняного. І це прийшло у свідомість письменника може й не зразу, але полонило його назавжди. Зі щирістю, з глибини душі вириваються в нього слова: "І все таки Київ наймиліший моєму серцю за все на світі".

Особливо цікавим є те, що Улас Самчук полюбив Київ не лише за його красу, за величний дух історичного минулого, але відчув, зрозумів його глибоко національну душу: "І він найукраїнніший, байдуже які там козні строїть проти нього Москва" - каже письменник *(стор. 263)*. Описав "серію пакостей", які робили проти Києва німці: заборонили довіз харчів, зупинили доставу води, зупинили трамваї, змусили ходити пішки, "зграю національної мерзоти" поставили проти нього. "Але все таки Київ живе своїм життям, не зважаючи на ніякі злі затії його лукавих ворогів." *(стор. 263)*.

Проникнути в справжню суть, відчути й зрозуміти її, знайти її під зверхньою поволокою, за якою часто людина губить правду, - це одна з найсильніших рис таланту й мислення Уласа Самчука.

Прегарно описані зустрічі з видатними людьми Київа. Небагато їх лишилося після примусової евакуації інтелігенції на схід. Кольоритна постать скульптора й кінорежисера Івана Кавалерідзе, що став близьким другом Уласа Самчука, різбиться в спогадах, мов жива. Письменник

Аркадій Любченко, славний мистецтвознавець проф. Прахов, незвичайно гарна, вартісна людина голова міста, Данило Багазій та інші з пошаною й щирим теплим чуттям вітали Уласа Самчука з неменшим теплом і любов'ю описані вони в його спогадах.

Інтимна сторінка життя письменника подана зі смаком і естетизмом. Таня Прахова, що згодом стала дружиною Уласа Самчука, змальована окремими кадрами гарно й лірично: хвилюючі зустрічі, не розкрита письменником особиста її драма, глибокі почуття - про все сказано стримано, в міру, шляхетно.

Крім Києва, бачив Улас Самчук Харків, Полтаву, багато менших міст та сіл. Нічого не минуло його спостережливости зовнішнього вигляду України. Мозок, мов компютор, фіксував картини з життя людей, вигляд та будову міст, доріг тощо. Думка переосмислювала бачене й почуте, робила висновки, деґресії, прогнози. Найбільше вражало письменника занедбаність, спустошення, руїна міст і сіл, яку за два десятки років зуміла зробити радянська влада. На цю тему в спогадах записано багато цінних думок, висловлено багато влучних, сильних у своїй правді, критичних, нищівних для системи зауваг та оцінок. Шкода, що коротке перебування не дало можливости письменникові ближче пізнати людей, бо якраз у цій ділянці бракує його глибоких думок. Побачити людину багато тяжче, як побачите ціле місто. При цьому, треба відзначити, що в обидвох книжках спогадів вражає якась холодна споглядальність письменника на український народ. Можливо, що на це вплинуло довге перебування письменника під німецьким впливом. Є цілий ряд думок і поглядів автора на наш народ, з якими аж ніяк погодитися не можна. Лише там, де пише про Волинь, він справді розуміє рідну людину, любить її.

Та не лише записаними враженнями й думками цікава ця книжка. "На коні вороному" - це незабутня пластична панорама бурхливого, тривожного, позначеного великим страхом і ще більшою відвагою життя Волині, де німці сотками розстрілювали молодь, запідозрену в приналежності до повстанської армії, де Українська Повстанська Армія з самогубною відвагою поставила спротив наймогутнішому в той час мілітаризмові і встояла.

"На коні вороному" - це епопея про "підміновану українську людину" та її винахідливість пристосування з метою збереження життя та її змагань за збереження народу, щоб його не стерли з лиця землі.

В час, коли німецька сваволя перейшла вже всякі межі, коли почалися їхні нечувані звірства (як загнання людей до церкви й спалення їх живцем і т. д.), доведений до скрайнього обурення й прагнення висловити свій протест, щоб почули аж у Берліні, Улас Самчук відважно пише славну передовицю "Так було - так буде", яка сколихнула тоді весь край, дала йому моральну підтримку, а німцям післала осторогу: "Ні. Не все одно, як і коли треба прислухатися до думки українського народу. Не все одно, як з ним поводитися. Не все одно - бути з ним в приязні, а чи оголосити йому війну. Бо український народ, як і всі народи нашого континенту, має свою гордість, свої життєві потреби. І горе тим, які хочуть це так чи інакше заперечити." *(стор. 151).* За цю статтю Улас Самчук був німцями ув'язнений.

Про своє перебування у в'язниці автор оповідає докладно, але його увага найбільше звернена не на себе, а на тих, що там вже довго зносили несамовиті знущання. Описані картини зі стану полонених моторошно читати. А доля молодих ідейних наших хлопців, що їх там німці нищили сотками, хвилює до нестерпного болю.

Дуже цікаво оповідає Улас Самчук про свою працю в Рівному. Жива участь у всіх ділянках життя, письменницька слава, відвага висловлених думок у редакторських статтях, приводять до нього людей з близьких і далеких околиць: зі скаргами, проханнями, шуканням допомоги чи рятунку. Робив для людей багато, що лиш було в його силах, знаходячи шлях якось промовити до можновладних німців, щоб допомогти. Чимало людей, особливо молодих, завдячують йому порятунок. Та є рана в серці письменника, що незагоєною ятрітиме до останніх днів його життя: свого ніжного, вірного, щирого друга - "милу, дорогу, хорошу Оленочку Телігу" врятувати таки не вдалось, хоч розпачливі крики "Рятуйте!" ішли з Києва.

З усього, що написано про незвичайно цікаву постать в тогочасному українському суспільстві, Олену Телігу, спогади Уласа Самчука змальовують її найкраще й

найвірніше: її вроду, духовність, особистість, натуру. В нього вона така жива, така реальна, що, либонь, власними очима побачити її краще не можна.

Олену Телігу ми зустрічаємо в обидвох томах спогадів. Вона з'являється в житті Уласа Самчука багато разів - бурхлива, натхненна, невимовно чарівна, по-дитячому довірлива, схвильована, нестримна, щоб від нього вимагати в усіх національних справах більше ніж можливо, або разом переходити нелеґально кордон, прямуючи на Київ. Оповідання про Олену Телігу одні з найкращих художніх місць у спогадах. Багато в них добротливого чуття, серця, замилування, зворушення і багато болю в спогадах про загибель Олени й Михайла Телігів.

"У мене тут було повно про них спогадів, ще недавно, всього півтора місяця тому, була тут і Олена. Вона жила тут через сіни на другій половині будинку. Тепер їх нема... Але зістались їх речі. Ми довгий час зберігали їх недоторкальність, але коли вже зовсім стало відомо, що їх власники за ними не вернуться, ми почали до них придивлятися. Родинні пам'ятки, рукописи, фото-альбоми, Михайлова бандура, що урочисто висіла над канапою моєї робітні, награні платівки його пісень і дум.

Неможливо було без зворушення бачити суконки Олени, які вона любила, у яких бавилась на балях, працювала, ходила по вулицях. Вона була чепурухою, хотіла "бути гарною", чарувати всіх біля себе. І вона була гарною. Бронзове її волосся було завжди добре впорядковане і відливало металом, повні гумору, ясні зеленкаві очі, готові до поцілунку пристрастні уста, гарні в елеґантних черевиках ноги і ціла її звинна, струнка постать повна жіночої краси і приваби.

Її фотознімки не передавали її особистого блиску і шарму, а її листи, писані великим, сторчовим, лапатим почерком, були завжди химерні і по дитячому безпосередні". *("На коні вороному", стор. 89).*

Читати два томи спогадів Уласа Самчука - це читати своєрідний літопис про Україну в добу, що записана в історії людства як найбільш страшна, жорстока, дика й найбільш абсурдна. Разом з цим - це читати незвичайно цікавий роман-хроніку, в якому розказано дуже багато й до деталів правдиво. Головним його героєм є сам автор.

Розповідь ведеться безпосередньо й вийнятково щиро й це викликає особливо велике довір'я до автора. Обидва твори глибоко українські. Вони втягають читача в наші національні проблеми, виявкравлюють зроблені помилки, часто, показуючи їхню причину, заохочують до громадської праці, розбуджують почуття відповідальности перед своїм народом.

Динамічним, напруженим, переконливим стилем своєї розповіді, автор пориває з собою читача в роки, простори, події, зудари політичних пристрастей ..., у все те, що зветься життям.

Стилістично у цих творах Улас Самчук поєднує елементи повістярства, журналістики, публіцистики, мемуаристики, надаючи їм такої майстерности, що твори можна зарахувати до художньої літератури. В них автор майстерно змальовує зовнішні та внутрішні портрети людей і творить сильні плястичні картини, які сприймаються однаковою яскравістю чуттям, розумом і оптично.

Спогади Уласа Самчука написані на основі його щоденника, куди він систематично записував усе, що діялося, свої враження, та думки... Це створило справжнє документальне джерело включно з іменами, пережитими почуттями, настроями... Саме документальність, точність та щирість, з якою письменник оповідає й коментує, надають його творам великої вартости. В першу чергу, вони мають вартість пізнавальну. З них можна черпати багато історичної правди про ті часи й видатних людей, про тогочасні настрої й прагнення українського народу, про безодню праці громадської й політичної, яку було пророблено навіть у тих обставинах, які жертви було складено, як окупанти нищили Україну у всіх напрямках і т. д., і т. д.

Твори ці є найкращими і найбільшим джерелом для вивчення життєвого шляху, біографії та формування одного з найбільших українських письменників 20-го століття - Уласа Самчука.

Ще є одне в цих творах особливо цінне: це - їхнє політичне звучання, яке є певним продовженням політичного звучання трилогії "Ост". Через це Улас Самчук дуже не милий Москві. В радянській пресі було багато повних ненависти нападів на нього.

Справа в тому, що Улас Самчук вдарив Москву не так по Сталіні і навіть не так по самій окупації України, як по

самій системі, по економічній та національній політиці, по абсурдному винищуванні людей без потреби, просто, нищення як самоціль у першу чергу нищення найцінніших умів, творчих людей, найздібніших людей у господарстві, які б могли своїм розумом і талантом розбудувати державу у всіх галузях, розвивати науку й культуру.

На сьогоднішній день Улас Самчук у зеніті своєї творчости. Кінчає третій том трилогії "Ост", продовжує спогади, а крім того, ще багато великих тем хвилюють творчу уяву письменника. Невичерпна творча енерґія, безконечна спроможність піднімати все нові теми з життя свого народу ставлять Уласа Самчука поруч Івана Нечуй-Левицького та Оноре де Бальзак.

Улас Самчук, не зважаючи на те, що все своє творче життя прожив на чужині, письменник наскрізь український. З його талантом він міг стати дуже легко письменником, не менш великим, німецьким, чеським, польським, чи навіть українським з чужою тематикою. Але він лишився вірним народові й землі, звідки взяв своє фізичне, духовне й національне коріння. Всі його твори написані українською мовою, всі мають українську тематику. У них письменник ніде не злукавив, не вислужувався перед жадним окупантом, завжди йшов за голосом свого покликання, національної совісти - голосом правди. В цьому його особлива заслуга, в цьому й особлива вартість його творів для нашої літератури.

Літературно-науковий журнал
"ДЗВОНИ", ч. 3-4, 1978 рік,
Рим - Дітройт - Чікаго

ПОЕТИЧНА ТВОРЧІСТЬ НА ЕТАПАХ ЖИТТЯ

Пригортаючись до берегів Чорного й Озівського морів, займаючи мальовничу й врожайну Чорноморську низовину, залягла Херсонщина - край розлогих степів золотої пшениці, буйних українських садів, озер, ставів, повноводних рік з гирлами й лиманами Дніпра та Бугу, таких багатих на рибу, як херсонська земля на пшеницю...

І коли хто бував у цім краю, бачив і слухав як цвітуть там сади та білі акації у золотисто-рожевих світанках, у срібносиніх місячних ночах, як оспівують цей край соловейки, як зачаровано задивлені баштани у містерійну красу відкритого над ними зоряного неба... Коли хто бачив херсонський зорепад, як у незбагнену хвилину місячної ночі діямантовий дощ спадає з неба на землю, щоб на ній также містерійно зникнути як з'явився з неба... Коли хто у соняшний день бродив по херсонських луках після того, як ріки, озера, стави ввійдуть у свої береги по великих дощах і руками збирав живу пружну рибу із плиткої води, що ще стояла на луках, або спостерігав табуни риби у прозорих водах цього краю... Коли хто осягнув оком і відчув як потужно живе херсонська земля - той навік буде уречений красою й щедрістю херсонського краю. А Запоріжжя, Хортиця, Великий Луг, Чорне море, Дніпро гомонять по Херсонщині козацькою славою й потугою княжої Київської Руси. І цей відгомін, і все це входить у кров і плоть херсонця - жодна сила не вирве з його душі могутньої, чарівної рідної землі...

Це не слова... Це те, що з великою любов'ю записано талановитими херсонцями у їхніх творах - те, що для них

було світлим джерелом творчого натхнення, глибокої чистої любови, життєдайної і моральної сили. Двоє з них, кожен інакший своїм творчим талантом, відірвавшись у воєннім гураґані від своєї матірної землі, повезли у чужий світ херсонський край. Один з них прозаїк-гуморист і повістяр Микола Понеділок, з болючою пристрастною любов'ю, музично-поетичною прозою змалював красу Херсонщини плястичними картинами і створив незабутні теплі живі образи її людей у сучасній для нього добі. Ніжність, лагідність, доброта, ідеалізм, людинолюбство випромінюють з його творів, як "любисток на рани".

Другий славний херсонець на чужині - поет Яр Славутич, динамічний у дії, наполегливий у праці, несхибний у меті, бурхливий, невгомонний, спраглий охопити оком і збагнути розумом весь світ, пізнати його вартості, пізнати скарбниці світової культури, переосмислюючи їх на ґрунті своєї української, а по складу душі такий же ліричний з туго любов'ю налитими жилами до своєї херсонської землі, до її слави й міцного подиху історичного минулого.

Творчий первень Яра Славутича цупко пов'язаний з цією землею зоровими, чуттєвими й рефлективними чинниками, але коріння й сила цього первня сягають у глибоку давнину України і він у собі має якусь своєрідну цілість відчуття приналежности до всієї історичної тяглости існування українського народу. Щось подібне можна знайти ще в Докії Гуменної, яка вміє, немов, роздвоїтись і однією половиною істоти сягнути в добу амазонок, матріярхату, а другою лишитись у сучасній добі, а притому затримує істотну цілість. Створюється надзвичайне відчуття тяглости життя людини, немов вона, людина, ніколи не вмирає. Проте, якщо Докія Гуменна найповнокровніше відчуває себе в доісторичній добі, то Яр Славутич належить до козаччини і по своєму психічному й духовному складі він – козак.

Найбільший вплив на формування національного складу духовости Яра Славутича мав його дід по батьковій лінії, який, як каже сам поет, походив з козацької шляхти, міцно тримався старих родинних традицій на своєму хуторі, що лежав недалеко села Благодатного. Відірваний від села, від ровесників, Яр Славутич був дуже прив'язаний до діда, щиро його любив, виростав на його життєвій філософії, поглядах, повчаннях, переказах, спогадах, що в поєднанні з

благодатним кліматом і багатою природою залягло в його душу глибоко й тривало.

У своїй біографії Яр Славутич каже: "Коли мені пішов восьмий рік, дід возив мене до Дніпра, щоб показати пороги... На острові Хортиці, я новоспечений "січовик", урочисто склав присягу проказану дідом. Там же, стоячи на скелі, на наказ діда я продеклямував "Б'ють пороги ...". Повернувся додому поетом. Протягом наступного року, я склав добру сотню віршів. Як жаль, що ці перші спроби оправлені дідом у книгу, загинули 1933 року".

Голод родина поета перейшла тяжко. Помер з голоду улюблений дід і наймолодша з чотирьох сестер. Яр Славутич тяжким трудом, працюючи, самоосвітою та курсами підготувався до іспитів у вищу школу, вступив у Запорізький педагогічний інститут і закінчив його 1940 року. А потім війна, участь у повстанській боротьбі й відхід з батьківщини у світ.

Поезії писав ще в студентські роки "про безмежні поля, блакитне небо, козацькі могили і Славуту-Дніпро". Тематично вони не відповідали вимогам партії, отже, їх не друкували.

Перша збірка поезій Яра Славутича вийшла в Авґзбурґу (Німеччина) 1945 року під назвою "Співає колос". Збірка відразу звернула на себе увагу наших визначних літературних критиків, які підкреслювали непересічний талант Яра Славутича і особливу майстерність володіння поетичним словом.

Окрему частину цієї великої збірки займають "Херсонські сонети". В них автор оспівав свою улюблену Херсонщину, започаткувавши ляйтмотив, що пройде через його творчість чудовими ліричними творами, які особливо близько припадають до серця. Про ці вірші Василь Чапленко сказав так:

"Особливо треба підкреслити досконалість "степових", "херсонських" тематикою віршів. У них наче сконденсовані найяскравіші і найцінніші особливості Славутичевої поезії - конкретність та реалістичність образів, вихоплених із живої дійсности, щирість патріотичного чуття та настроїв. Маючи на увазі ці Славутичеві речі, можна сказати, що з нього в нас "співець степової України" єдиний досі і неперевершений...".

Збіркою "Співає колос" починається творчість на етапах життя поета Яра Славутича.

Перший період творчого життя наших письменників взагалі, що в силу обставин створених II-ою Св. війною опинилися на німецькій території, характеризується специфічною духовністю. Їхній духовний світ і творчий стимул був ще повністю пов'язаний з Україною, а Захід, особливо для письменників з Радянського Союзу, був чимсь новим, цікавим, викликав охоту пізнання, приносив трохи захоплення й чимало розчарування. У поезії з'являються сильні мотиви туги, свідомість втраченого, свідомість холодної непривітної чужини, оспівування рідних сторін, а з другого боку народжується специфічна революційно-національна лірика, героїка, сильної напруги, патріотичні мотиви, в які поети, використовуючи довгожданну свободу думки й слова, вкладали сміливі національні ідеї, прагнення свого народу, думи й поетичним словом розкривали жорстокість неволі, трагедії, що в безперервній тяглості відбувалися на нашій землі за радянської влади. Був це період інтенсивного літературного українського життя.

Яр Славутич, на цьому першому етапі свого творчого життя, в короткому часі, яскраво ввійшов у літературу. Широкий тематичний засяг, щирий патріотизм, свіжість звучання, поетична майстерність, відвага сказати правду, постійний мистецький зріст як і філософське поглиблення думки - все це дало підставу літературним критикам вже тоді клясифікувати Яра Славутича поетом високої культури й поетом всеукраїнським.

Між роками 1945-48, у Німеччині, вийшло чотири збірки його поезій. Крім вищезгаданої збірки "Співає колос", видано: "Гомін віків" (1946, Мюнхен), "Правдоносці" (1948, Мюнхен), "Спрага" (1948, Франкфурт-на-Майні).

Всі ці збірки творять певну цілість, немов окремі розділи однієї чималої книжки поезій, угрупованих тематично, настроєво. А також є окремий цикл поезій філософського звучання, як "Спрага". Кожна з них відкриває якусь камеру з глибини душі й духовности поета, як і розгортає його розвиток у ділянці поетичної артистичности.

У збірці "Співає колос", яскравими пластичними, запашними й озвученими картинами, елегійними душевними почуваннями й настроями поет оспівує нам свою любов до

рідної землі з такою щирістю й безпосередністю, що годі не захопитися, не охопити зором змальованого й не з'єднатися з його почуттями, близькими й рідними кожному з нас. У цій збірці він виявив себе майстром поетичного малюнку.

У збірці "Гомін віків", поет розгортає історичну тематику нашої батьківщини, а з нею свої національні почування, роздуми, зацікавлення і своє національне "вірую". Він сягає у глибоке минуле, аж у поганські часи, використовуючи у своїх творах міти, леґенди, перекази про кіммерійців, амазонок та народні обрядові традиції, а з ним веснянки, вірування і т. д. Щось дуже свіже, ориґінальне, ядерне, запашне є в цих поезіях. Поет вміє тісно з'єднатися з прадавньою добою й написати обрядові пісні так, немов вони були ще тоді складені, а при тому без наслідування, зберігаючи свою специфічну поетичну майстерність. Цей розділ поет називає "Старовічні марива". Далі йдуть розділи "Київська слава" (розділ присвячений княжій добі), "Запорожці", де знаходимо поему "Соловецький в'язень", і розділ "Карби". Про цю збірку Володимир Державин писав так: " Патріотичний захват автора спромігся пов'язати в цій книжці героїку української старовини з модерною героїкою українського національного руху та визвольних змагань останніх часів у певну ідейну й літературну єдність: в цьому, мабуть, і полягає головна позитивна вага цілого твору".

"Гомін віків" ідейно має дещо ширше значення ніж сказано в словах цього визначного літературного критика. У ній провідною ідеєю проходить почуття гордости за свій народ, що з віку у вік жив твердим чесним життям, відважний, загартований, випростуваний, творчий, як також гордість за ту культурну й духовну спадщину, яку він передав з глибини віків своїм нащадкам:

Юначе, гордий красним родоводом,
Віків прадавніх розганяй туман
І слався кров'ю уличів-полян.
("Предки")

Збірка "Правдоносці" - це патріотична поезія високої напруги, піднесена героїка змагань українського народу, горда його душа, віра в перемогу правди, у своє світле майбутнє. Твори цієї збірки підносять дух людини,

стверджують її гідність, розкривають мерзенність душі загарбника і всіх, хто помагає нищити свій народ. Блискучою силою слова яскравиться ця збірка й сильним, до краю щирим національним патріотичним почуттям. Відчувається, що поет писав ці твори гордим козацьким серцем, проникливою, всеохоплюючою народною душею. Якась особливо світла захоплююча романтика притаманна справжньому героїзмові і стримане почуття всенародного горя України в запеклих змаганнях лежить в основі збірки:

Розкажи мені, пісне,
Про нездолану славу,
Що веселкою висне
На долину криваву.
.....
.....
Як вийшов гордо і поглянув строго,
Мов скам'янівши, вістовий Щербак,
Заклекотали в голосі розлого
Неподоланні рокоти атак:
- Мерзенний кате! Вбивнику жорстокий!
Волію смерть, ніж нице каяття! -
І, як вогню вулканові потоки,
Знялося лунко: - "Смерть в ім'я життя!" -
І понеслось могутньо "Ще не вмерла ..."
З гарячих уст у простори степів -
("359")

Після Т. Шевченка, не легко поетам писати героїчно-патріотичні поетичні твори. Занадто сильне, домінуюче його слово. У Яра Славутича знаходимо такі твори високої якости. До них належать програмовий твір "Правдоносці", у якому автор ще в 1945 році визначив суть "великого ісходу" українців із рідної землі:

О світе мій,
Одумайся і зрозумій!
Шляхи встеляючи кістками,
В кільці облуд і полювань
Життя складаючи , мов гідну дань,
Скрижалі правди, ковані віками,

- Як стяг -
Несем по селах і містах.

Передбачав поет і ролю, яку цей "великий ісход" відіграє:

І будуть правнуки твої, оглухлий світе,
Визвольні наші заповіти
- Як стяг -
Нести по селах і містах.
("Правдоносці")

Чи ж не ідеї Т. Шевченка, понесені українцями у світ на "скрижалях правди" закладені у зміст "human rights?"

Поетичний твір "Правдоносці" Яра Славутича належить до найсильніших написаних на еміґрації, а під оглядом програмовости - вийнятковим.

У цій же збірці звертає на себе особливу увагу поема "Донька без імени" базована на особистій трагедії поета: втрата дружини з одноденним немовлям - донькою, яких живцем спалили німці разом з селом. Поема має сильний пульс української повстанської боротьби й реалістичну моторошну картину дикої жорстокости німців та кривавого горя на нашій землі:

Вони прийшли, жадні вандали,
І звичайно, з певністю катів,
До тла вогнями плюндрували
Підпілля сіл і городів.
Диміла даль, гуділи тропи,
І чад, отруйний і тяжкий,
Одичавілої Европи
Гойдав повислі мертвяки.
.....
З ім'ям Господнім на пряжках
І кров'ю демонською в жилах,
Вони розмножують по схилах
Журбу і розпач, смерть і жах.

Поема "Донька без імени" - це "прокляття нащадкам" тих, хто чинив це напростиме зло. Але, поема "Донька без імени" - це і свідок славним ділам відважних, що ставили спротив ворогові:

Та будь жива, повстанча куле!
Дзвени прославлена в піснях!
Це ти прапрадідне минуле
Будила в нетрявих лісах.
Це ти на подвиги водила,
Важкий скеровуючи гнів
На ворогів. Незламнокрила,
Будь славна, куле куренів!
О, будьте славні й ви, хоробрі,
Визволу віддані сини.

("Донька без імени")

Збірка "Правдоносці" відзначається непересічними творами. Поетичне слово в них добірне, героїзм напружений, світлий, змальовані картини вдаряючо яскраві, печаль і туга налиті силою духу, лірика запашна, квітуча, бринить сонцем і українським степом. До цих творів належить і "Карпатські січовики", що стали улюбленою, широковідомою піснею *(музика Г. Китастого).*

Твір "Карпатські січовики" народився таким вийнятково мистецьким, либонь, тому, що сама спонука написати його небувала.

Яр Славутич про це оповідає ось що:

Під час II-ої Св. війни, опинившись у Борні ... мешкав я в літньої вдови, пані Дорошевої ... Одного ранку я цілком випадково довідався, що чоловік пані Дорошевої був не то сотником, не то полковником, не то якимсь керівником Карпатської Січі і загинув у бою.

- Чи були ви свідком бою? - питаю.

- Ні. Бій був десь далеко. Я жила тоді в селі над Тисою. Уранці вийшла по воду - ще й сонце не сходило. Тихо. Над річкою густа млава стоїть. Я набрала води у відра й хотіла вже йти. Коли дивлюсь - ніби якісь колоди пливуть. Приглянулася... А то не колоди, а люди... мертві люди... Приглядаюсь далі, а то наші січовики... пливуть і пливуть по Тисі - аж до синього Дунаю. А їх ні рукою дістати, ні весельцем до берега пригнати...

Мене так зворушила та проста розповідь, що я мимоволі проронив:

- Треба щось написати!

- Треба, синку ...".

Спомин пані Дорошевої не давав спокою поетові, його "тягнуло до пера". Проте, того дня він не зміг нічого написати, бо треба було полагодити деякі справи з документами й, не дійшовши назад додому, отримав пересторогу, що мусить тікати від ґестапо. У потязі поет знов повернувся до теми.

"Було вже пізно, а я навіть не дрімав, увесь час думав про тих леґінів, що пливли і пливли Тисою аж до синього Дунаю. У вагоні переважала темрява. Лише з під стелі блідо світила обсаджена мухами й заґратована лямпочка. Я вийняв із кишені записник, зосередився - і за кілька хвилин був уже готовий вірш. Це сталося серпневої ночі 1944 року десь поблизу затемненої Праги".

Завершенням творчого періоду Яра Славутича на европейському континенті є збірка "Спрага", яку можна назвати збіркою поезій філософської мислі, філософського сприймання світу з пристрастним прагненням пізнати його. Поет спраглий мандрівок, спраглий душею й розумом збагнути, проникнути у досі незнане, неосмислене у цьому великому просторі, що раптом відкрився перед ним без границь:

І далеч простору, як меч Дамокла,
Грозить і манить, манить і грозить.

Поет простягає свої обійми для цього великого простору, іде всьому, що має він для нього, на зустріч, шукаючи доріг пізнання у "розмаю світів". Вірші сповнені світлого творчого поривання, глибоких роздумів, філософських рефлексій, що в'яжуть у поетовій душі великий світ з батьківщиною та її долею - до нестями болючою долею, з якою поет не хоче погодитися, вибухає бунтом, апелює до світу, будить його, вимагає кари за те, що "Під чужим очманілим чвалом застогнали мої степи".

Поет глибоко заглядає у свою душу, прислухається до її болів, тривог, прагнень і готовий стати на суд суворий "за те, що серця не тривожив рани, а лиш віків луною гомонів" і прагне того дня, коли його "... плекані, мускулясті болі із надрів серця виллються на світ".

Поет роздумує над людиною взагалі, заглиблюється в її суть, роздумує над сучасною добою, вірячи у вічне добро, що бере свій початок від Бога; у його перемогу, а тим самим вірить у людину.

У збірці "Спрага" ми вже знаходимо українського поета, який починає сприймати світ як універсальну цілість, з нього черпає життєву мудрість і пізнання, духовність, багатий досвід - збагачує себе, щоб, переосмисливши, вкласти цю повноту пізнання в українську скарбницю.

Багатогранність поетичної творчости Яра Славутича чітко накреслилася вже в европейський період. Вражає широкий засяг тематики, добрий мистецький рівень, майстерне й сміливе володіння мовою, багатий і добірний її лексичний матеріял, постійне збагачення поетичного словника новим звучанням слів та власними словотворами. Архітектура його вірша клясична, але небуденною римою, незвичайними лексичними засобами, нерідко, напруженим ритмом, що має в собі якесь відлуння ходи історії на наших степах, своєрідністю вислову, близкістю до життя Яр Славутич здобув окреме місце в поезії.

З 1949 року наступає другий етап творчого життя Яра Славутича. Він еміґрує до Америки - країни скрайньо відмінної від, недавньо, гітлерівської переможеної Німеччини. Між поетом і батьківщиною віддаль нестерпно збільшилася, до того ж ще й заліг океан. Поет як людина у новому світі раптом втратив у суспільстві місце ітнеліґента. Туга за батьківщиною розпачливо наростає серед суцільного асфальту американського міста й Україна для поета стає омріяною життєдайною зеленою оазою серед пустелі:

Ти мені, як примарна оаза
На пісках африканських пустель.
Повертаюсь, мов бурі екстаза,
До твоїх біловидних осель.

Так починається перший вірш збірки "Оаза", яку автор написав уже в Америці й видав у Едмонтоні 1960 року.

Яр Славутич людина незвичайно енерґійна, ділова, у житті реалістична, обдарована сильним прагненням до здобуття свого непересічного місця під сонцем. Між роками 1953-55, він здобуває у Пенсильванському університеті спочатку ступінь маґістра, а потім ступень доктора філософії. Від року 1960 працює професором Альбертського університету, є активним у науковому житті Канади, бере участь у світових наукових конференціях слав'янського мовознавства.

Збірка "Оаза" - це пісня душі поета на початках його ходи по новій землі. Вона близька душевному звучанню повоєнних еміґрантів в Америці як сукупній одиниці. Під цим оглядом "Оаза" особливо цінна й цікава - з перспективи часу, у цій збірці ми знаходимо себе. Серед незнаного, невиданого, понад уяву нового, понад сподівання тяжкого, радикально інакшого, напруга туги за рідною землею, за відрізаною частиною життя - молодістю, що залишилася дома, сягала часом відчаю. Поет з глибини душі, мов на сповіді, каже:

Лиш дай у тяжкому сконі
Уздріти євшан степів,
На отім прадавнім лоні
Почути дніпровий спів,
І, впавши на рідну землю,
Її цілувати вщерть...
Тоді без жалю приємлю,
Немов нагороду, смерть.

Чи ж не добре знайоме нам почуття у наші перші американські роки?

Цілий ряд віршів "Оази" проймає саме туга, у яку поет заглиблюється з філософським роздумуванням над буттям, над молодістю, що якось раптом десь ділася, над Божим світом.

Освоюючи нове життя, все твердше стаючи на ноги на цьому ґрунті, поет вкладає інше звучання у свої поетичні твори. Вони набирають духовної сили, ширини засягу думки, великий світ і майбутність єднаються з поетовою любов'ю до рідної землі. Він знову, природно, знаходить свій специфічний тонус, маєстатичне карбоване слово і напружений ритм подиху віків на нашій землі:

Не шукайте її у вогнях смолоскипа,
Ні в надхненні юрби, що напружує біг, -
Ваша правда лежить, як розвернена скиба,
На предвічному схресті предвічних доріг.

Друга й третя частина "Оази" наскрізь пройняті світлою любов'ю до рідної землі, висловленою з тонкою

поетичністю, стримано й шляхетно. У цій збірці починається також і нова тематика - це тематика країни свого поселення.

Коли брати поетичні твори Яра Славутича хронологічно, то знайдемо, що деякі твори слідуючої збірки, яка носить назву "Маєстат" і видана два роки пізніше теж в Едмонтоні (1962 р.), були написані паралельно з творами "Оази", лише виділені поетом у другу збірку за тематикою. Дещо увійшло сюди написане ще в Німеччині, а трохи автор додав з пізнішого періоду творчости, видаючи зібрані твори. Під імпозативною і справді гарною назвою "Маєстат" зібрано твори, у яких поет філософсько пов'язує свої роздуми з історичним минулим України - не з подіями, а з маєстатом наших історичних символів. Маєстат булави перш за все:

Під нею змагалися вої,
Вітаючи владу берла.
Із надр землі січової
Для неї наснага текла.

Поета кличе минуле як свідок слави України, свідок слави її змагань. Воно лишило невмирущі символи: гетьман, шабля, могили, гетьманські корогви, герби, мечі, щити... Ці символи маєстату влади, сили і слави зупиняють поета, хвилюють, дають натхнення, підносять дух і він своїми поетичними творами передає нам маєстат українського народу. Вже самі назви творів говорять про їхню тематику: "Конотопська битва", "Маєстат булави", "Мазепа", "Київ", "Львів", " Полтава", "До гетьмана Данила", "Герби"... І як ганьба поміж цими славними іменами, "Московія":

Стоїш з украденим ім'ям,
Напів татарка, напів фінка.
.....
Живеш, мов злодій на горбі,
І косиш око в безмір степу,
Кленучи в радісній злобі
Ясновельможного Мазепу.

Роздуми над маєстатом слави України, почуття гордости за свій народ у Яра Славутича природні, щирі, він

вірить у кожне сказане ним слово. Його ментальність глибоко українська, його натура шляхетсько-козацька. "Я славлю зброю, подвиги і герб", каже він у своєму "Кредо". Поет так щільно пов'язаний з маєстатом "зваги", "землі пращурів", що він і свою творчість трактує як змаг, а свої твори називає "трофеями":

Мій кожен день довершує звитягу,
І кожне слово зроджує трофей!
Для серця й мозку вибраних людей
Підняв я стяг наснаженого змагу.

Розділ цієї збірки "Живі смолоскипи" присвячений Україні новітньої доби та її борцям за правду, тим, що полягли в сибірських кацетах, в тюремних казематах, від кулі в льохах московських і тим, що борються сьогодні, а їхнім катам поет посилає прокляття. Тонус збірки "Маєстат" патріотичний, думки правдиві, ідейність висока - все це висловлено майстерно й зріло.

До творчости на третьому етапі життя Я. Славутича належать збірки поезій "Завойовники прерій", "Мудрощі мандрів", поема "Моя доба" й, правдоподібно, буде належати все що він ще напише, хіба, що зайдуть якісь непередбачені великі зміни у його житті. Цей етап відзначається заакліматизуванням поета на канадській землі й навіть у всьому вільному світі. Він полюбив цей новий світ, для нього він вже не є чужиною у сенсі ізольованости, без твердого ґрунту, туга за рідною землею хоч жива, але вже не розпачлива. У Канаді поет почувається, у великій мірі, як дома, а безконечні подорожі по світі, наукові конференції по різних країнах та наукові відрядження в університети інших держав принесли близький контакт з народами інших культур.

Збірка поезій "Завойовники прерій" (видана в Едмонтоні 1968 р.) явище в українській літературі, а зокрема в еміґраційній, особливе і, навіть, вийняткове. Проте, для самого поета тематика цієї збірки рідна - заложена в його крові й плоті сільської дитини, яка від народження туго наливалася змістом землі й селянської долі та праці.

Незлічимі тисячі акрів завойованих канадських прерій руками українських селян, що злиднями, створеними

окупантом, були вигнані з Галичини й інших частин української землі й буйна природа Канади, зробили на поета могутнє враження, а ще могутніше враження зробили на поета самі богатирі праці - селяни, справжні завойовники родючої землі від диких прерій.

Шляхетне творче натхнення, що зродилося з почуття гордости за своїх людей, знайшло вияв у цілому ряді віршів цієї збірки.

Поет воскрешає пам'ять перших піонерів, що належали до найконструктивніших завойовників, яких дає з себе людство. Незвичайним є те, що він не сприймає їх як збірну безіменну масу, а бачить окрему людину з її власними мозолями, працею понад сили і власним її ім'ям.

Не загарбники з дальних імперій,
Не кортези з минулих віків, -
Тут пройшли завойовники прерій,
Єлиняк, Пилипівський, Леськів.

У цих поетичних творах Славутича, людина має свою особистість з повною гамою почуттів, з її боротьбою за життя й змаганням за землю. Він глибоко розуміє цю людину, відчуває її самопочуття серед диких прерій - загублену, самітну: така тиша довкола й така болюча безконечна туга...

У поезії "Туга", написаній автором на могилі піонера І. Пилипова, високою поетичною майстерністю передано біль розлуки з рідною землею нашого селянина, його нерозрадну тугу, його зусилля міцно втриматися у житті. Цей поетичний твір незабутній, сильний - він зупиняє, повертає читача читати його ще і ще, викликає щире зворушення і глибоку пошану до наших трударів, завойовників прерій. Вся збірка несе відчуття і зрозуміння недавно минулої, по-своєму величної, епохи, коли на старій землі будувався новий світ Канади, а українська людина відіграла в ній велику ролю.

Поет яскраво, з гордістю оспівує плугатарів, чорнозем, що діди зробили його родючим, вільним для комбайнів своїх нащадків, дали краще їм життя, оспівує тони пшениці, яким нема краю, та щирих добрих українських людей, близьких і рідних йому серцем і душею. Серед них,

на їхній канадській землі, він почуває себе, як "на рідній землі".

Оспівує поет і природу того краю - її красу, її буйність, строгість, величність. У цих віршах, автор роздумує, заглиблюючись у віки, милується Божим творивом.

Тематично, особливу увагу звертає на себе поема "Скарга" - мені ця тема в нашій поезії зустрілася вперше:

Слідів отця Агапія шукаю -
І не знаходжу дорогих слідів,
Немов ніколи й не було тут гаю,
Де він ходив, молився і хотів
Зелений Клин, Камчатку та Аляску,
Каліфорнійські далі й поготів
Перетворити в Україну - казку
Для тих, що рідний залишили край,
Несли у серці звагу - не поразку.

Поема сповнена історичних рефлексій, патріотизму, гніву проти Москви, віри в Бога й віри, що Україна не загине.

Збірка "Завойовники прерій" як цілість дуже цікава, а її автор є теж своєрідним піонером в українській поезії, який перший так яскраво підняв цю величну тему й присвятив їй цілу збірку. Про вагу, мистецьку вартість та її цінність свідчить те, що вона вже отримала 18 рецензій.

Восьма, і покищо остання, збірка поезій Я. Славутича - "Мудрощі мандрів". Видана 1972 року, а, хронологічно, поезії зібрані у ній за 18 років, написані між 1960-78 рр. Це поезії Яра Славутича мандрівника, "херсонського Марка Поля", за висловом самого поета.

Якась невсипуща, непосидюща вдача й невгасима спрага до пізнавання світу у Яра Славутича. Мандри по світі - це, либонь, те, що найбільше припадає йому до серця, а все нові враження дають творче натхнення. З одного боку - це позитивний чинник, бо поет черпає тематику із світових надбань культури і цим збагачує засяг своєї творчости, а з другого боку - безконечне шукання все нових зорових вражень, що метеорами пролітають через його життя спричинює певну фраґментарність і навіть подекуди поверховність у його творах філософського звучання.

"Мудрощі мандрів" відображують поетове світосприймання, його роздуми, переживання і взагалі душевний стан під час мандрівок по світі.

Яр Славутич побував на всіх континентах земної кулі, переважно у столицях різних держав і славних містах, що відзначаються надбаннями культури, історичними подіями або особливою красою. Історичні пам'ятки, мистецьке твориво людське, будинки, де жили безсмертні мистці і т. д. зупиняють не лише зір поета, а й думку та почуття. Зоровий образ у його творчій ляборатoрії переходить через всі комірки рефлексій, роздумів, знання, життєвого досвіду й чуттєвої напруги українця сповненого любови до своєї батьківщини, а також людини, яка вміє сприйняти культуру й людство всього світу не як екзотику, не як щось чуже, відмінне, а як мистецьку чи історичну вартість світової скарбниці.

Свої враження і роздуми в чужих краях, поет єднає з історичним минулим України, або її сучасним, чи рідною землею. Спарта для нього - це "Запорожжя предвічна прамати". Вежі Віндзору, які поет називає "гордим духом" і "душі відрадою", розбурхують його гіркі роздуми про нашу історичну недолю:

Нема булав, ні гробівців, ні стягів!
Основи Січі сплять у бур'яні,
І ми - як зграї недобитих птахів.

У деяких творах, як "Карло XII", "Сібеліюс" та інших, навіяні цими іменами думки, викликають у поета гнів проти Москви. В тому й сила поета Яра Славутича, що він, черпаючи тематику з чужих джерел, переосмислює її своїм національним я, пов'язує паралелі чужого з рідним.

Кожний поетичний твір цієї збірки має в собі цікаву небуденну думку. Поет не малює зорових картин, не захоплюється екзотикою як самоціллю, - він проникає у зміст. Його оцінки вартостей, його думки, паралелі, висновки основані на правді, тому й сприймаються без здивування, відкидання чи застереження. Гнучкістю свого поетичного вислову, він їх переконливо доносить у відповідній формі й чуттєвій напрузі. Ось у цьому й полягає мистецька правда у творчості Яра Славутича.

Можна говорити окремо про кожен твір цієї збірки, але на це треба окремої літературної розвідки. Хочеться все ж таки відзначити, що у ній ми зустрічаємо таке надзвичайно рідкісне явище у нашій поезії як японські розміри віршування гайку і танка. Цих кілька віршів поет написав під впливом японської поезії, подорожуючи по Японії. Ми вже маємо деякі спроби наблизитися до японської поезії (до речі, майже нам не знаної), у збірці Нестора Ріпецького "Переспів з японської мови". Він зробив вільні переспіви змісту поезій кількох японських поетів, але за кількома вийнятками, не дотримався японських розмірів віршування - гайку і танка. Яр Славутич написав свої оригінальні вірші цими розмірами, витриманими в їхній строгості.

Розмір гайку (або гокку), має 17 складів у трьох рядках розміщених: 5-7-5. Розмір танка має 31 складів у п'ятьох рядках, розміщених: 5-7-5-7-7. Рими, як і европейської будови вірша, японська поезія не знала аж до нашого століття і навіть тепер японські поети переважно дотримуються своєї прадавньої традиції, що формувалася під впливом китайської поезії. Японській поезії характерна лаконічність вислову та недомовленість. Поет лише створює настрій або дає натяк, а решту лишає читачеві до думання. Яр Славутич дотримав і цієї специфічности:

Розміром гайку:

Шукає мій дух
Золотого спокою -
Того, що кипить.
У дальній вирій.
Журавлі полетіли.
Вернусь, як вони?

Розміром танка:

Перед Кіто
Серце співає знову.
Обабіч доріг
Доли - херсонські степи!
Тільки написи інші.

Вірші українською мовою з японським розміром звучать оригінально й поетично. Звертає увагу те, що Яр

Славутич у японського стилю вірші вклав українське забарвлення, ремінісценції.

Куди б і де б не мандрував Славутич, Україна й херсонська сторона невідступні в його думках і почуттях - це те невичерпне творче джерело, яке постійно зрошує життєдайний ґрунт для його найкращих ліричних творів як і взагалі для його творчости. Перебуваючи на Босфорі, дивлячись на Чорне море, поет висловлює свій душевний стан у хвилюючому ліричному творі "Мати". І в цій же збірці, з властивою для слова силою та проникливістю і яскравістю думки, Яр Славутич у вірші "Слово" дуже влучно надає патріотичному звучанню якраз відповідної дози патетизму, говорячи про Шевченка у світовому маштабі:

На всіх язиках, сяючи в віки,
Веде до правди всі материки.

Тонус збірки "Мудрощі мандрів" різнородний, залежить від тематики. Домінує сила духу, віра в людину, її велич, добро, пошана до славних діл предків, прекрасна у своїй щирості любов до України... та світлість, надія і віра в Бога та краще майбутнє.

1978 року Яр Славутич видав усі свої збірки поезій та свої переклади з чужих мов однією книжкою під назвою "Зібрані твори". Новим у його творчому дорібку є поема "Моя доба" - вона увійшла у це видання. Поема велика розміром - займає 50 сторінок - має 12 пісень та епілог. Написана октавою і нараховує їх 625.

Поема "Моя доба" розгортає тему сучасної для поета доби в Україні, яку він пережив разом із своїм народом, ділячи його долю до останньої краплі біди, горя, боротьби за життя, різних форм змагань з ворогом, починаючи від голоду 1933 року аж до "великого ісходу" частини українців на чужину.

Перший розділ "Рай і пекло" вводить читача в повну дисгармонію на нашій землі того часу: краса, як Божа благодать, що може рівнятися з уявою краси раю і рівночасно - справжнє пекло, у якому народ зазнає пекельної муки, фізичної й духовної. Далі йдуть розділи: "Голод", "Повстання", "Сибір", "У Запоріжжі", "Перетятько в Ніппоні", "Лиса гора", "Павло в Банкоку", "Григорій в армії", "Теліга в Києві", "Рейди УПА", "Прощання", "Епілог". Вже

самі заголовки пісень говорять про зміст поеми. На тлі трагічних подій та життя в Україні, на тлі більших і менших зривів боротьби, автор проводить свою автобіографічну лінію - він і є головним героєм поеми.

"Моя доба" займає окреме місце у творчості Яра Славутича.

Яр Славутич - поет високої культури. Він досконало володіє всіма розмірами й будовами вірша, включно з білим. Залюбки пише сонети, але не надуживає цієї стародавньої канонічної форми складної строфи. У своїх поетичних творах, він вміє застосувати (природно й влучно), різні стилі: реалізм, клясицизм, романтизм, експресіонізм, цим досягаючи блискучого втілення у твір теми, надає їй саме такого звучання як вона цього вимагає. Архітектура його вірша струнка, різьблена, рима відзначається добірністю й незвичайністю. Лексичні й поетичні засоби Яра Славутича привертають до себе увагу - він у цьому справжній майстер, який шукає все нового, свіжого, небуденного. Він відзначається вийнятковою працьовитістю, постійним вдосконаленням і ростом у своїй творчості та шириною тематичного засягу, який не знає обріїв.

Музичність поетичних творів Яра Славутича приваблюють багатьох композиторів. На його слова написали музичні твори такі композитори: Микола Фоменко - "Отаман Стрілець" (для сольоспіву), "Слава Мазепі" (кантата), "Монолог перед шаблею" (для баса й фортепіяна), "Партизанська" (для однорідного хору), "Діва Марія" (для жіночого хору); Григорій Китастий - "Карпатські січовики" (для чоловічого хору), "Конотопська слава" (для сольоспіву); Сергій Яременко - "Дует Мазепи й Мотрі" (з опери "Мазепа"); Роман Бородієвич - "Полтавська битва" (для хору), "Київ" (для хору); Ігор Білогруд - "Ти прийшла" (для тенора); Гліб Лепшинський - "Юнацький марш", "Марш Чернігівської Січі" (для однорідного хору).

Яр Славутич багатогранний інтеґральний поет, з яскравою окресленою самобутністю, один з тих небагатьох українських визначних поетів, яким літературна критика постійно присвячує увагу. Особливість його інтелекту проявляється у незвичайному живому зацікавленні розвитком української літератури та літературної критики. Він, як мало хто, розуміє вагу й значення літературної критики.

До його 60-річчя було видано книжку під назвою "Творчість Яра Славутича" (Упорядкував Володимир Жила). У ній зібрано статті й рецензії коло 80 авторів (українських і чужих), про його творчість і наукову працю. Вклад Яра Славутича в українську культуру великий: поетичний, літературознавчий, мовознавчий, педегогічний, видавничий.

Літературно-науковий журнал
"ДЗВОНИ", ч. 1-2, 1980 рік,
Рим - Дітройт

* *
*

МАРІЇ ГАРАСЕВИЧ

Козак послухав амазонку
Та й обминув дітройтську тронку.
Тому літвечора не буде.
Але на весну він прибуде.
Тоді тремти, глухий Дітройте!
Що ж буде? Критики, уройте!
Готуйте луки і списи
На стрічу (?) зваги і (?) краси!
(Яр Славутич)

Експромтом, 01. 06. 1979 р., Едмонтон.

SLAVUTA PUBLISHERS
72 WESTBROOK DRIVE
EDMONTON, CANADA T6J 2E1
(403) 434-2449

7 травня 1981 р.

До п. Марії Гарасевич

Вельмишановна Пані!

Тільки вчора отримав я "Дзвони" з Вашою прецінною статтею і прочитав, як то кажуть, одним духом. Щиро Вам дякую! Якщо б вона з'явилася до виходу в світ симпозіюму ТЯС за ред. В. Жили, то була б окрасою цього видання. Ви справді охопили в статті найосновніше і добре його подали читачеві - ясно, просто і мудро.

Ще в січні, не без Вашого впливу, я написав один вірш і присвятив його Вам на згадку про Ваше слово на моєму авторському вечорі. Він буде надрукований в альманасі "Слово" за ред. В. Стефаника. Додаю до цього листа копію для попереднього ознайомлення.

У Вас, як мені здається, збирається вже на збірку критичних статтей і розвідок. Варто подумати і про книжкове видання.

Бажаю Вам нових успіхів!

З правдивою пошаною
щиро Ваш

Яр Славутич

Яр Славутич

Марії Гарасевич

По світах я скитався, мов скит,
Натоптався нерідного рясту.
Хто ж тепер я? Бідар? Сибарит?
Лиш ловець на жар-птаху зірчасту?

Сивий попіл? Погаслий вогонь?
Без причалу, потахлий душею,
Що ховає лице між долонь
І покритися прагне землею?

Буревійно минула доба!
Відгриміла в бутному огромі.
Та триває невтомна плавба -
Далі й далі в світи невідомі!

Не заходь у надгробників ліс,
Ратоборче, не здавшись визнанню.
Тільки той до безсмертя доріс,
Хто взяв з бою твердиню останню!

11 січня 1981 р.

(Яр Славутич "Живі смолоскипи", стор. 83)

ТВОРЧІСТЬ АНДРІЯ ЧАЙКОВСЬКОГО

"Для нас вже стало традиційним нарікати на свою слабість. Насправді ж Україна показала унікальний приклад сили. Інші народи в наших умовах давно зникли, стали Провансом. А ми - витримали! Яка ще заборонена мова дала таку багату літературу".

***(В. Мороз** "Серед снігів")*

Це ствердження В. Мороза звучить яскраво й свіжо, немов відкриття. А тим часом, воно було серед нас завжди, лиш під намулом ворожого наступу на нас зі Сходу і Заходу, який тепер є особливо сильним у поборюванні української духовности, культури й мови, ми часом втрачаємо гостроту змісту цього ствердження. Не бракує нам і своїх "науковців", які не моргнувши оком, не задумуючись над правдою, деклярували нам, що ніякої культури Україна за всю свою історію не створила, посилюючи базу для сумнівів і зневіри.

І ось, В. Мороз, із заслання серед снігів, кинув промінь світла на правду, підкреслюючи нашу багату літературу, в першу чергу.

Україна, всупепеч всім законам поневолення, творила й творить свою культуру, не відстаючи від інших цивілізованих народів. Ніяке поетичне слово так могутньо не пролунало у світі в обороні найвищих ідеалів людства, як українське (візьмім до уваги, що неволю зазнали й інші народи у своїй історії, а кріпацтво було загальним лихом). І либонь, саме українська повість, у широкому її розрізі, найглибше, найтісніше пов'язана з життям свого народу, а не з життям чужої панівної верхівки на нашій землі. У цьому

аспекті, якраз наша література дала зразки великої вартости, як повість "Земля" О. Кобилянської та твори наших клясиків. Я не знаходжу прикладу в чужих літературах такого письменника, який поставив би перед собою завдання посвятити свою творчу працю повістям з якоїсь історичної доби свого народу, маючи на увазі виховання молодих поколінь у любові до своєї країни й великому гуманізмі. Андрій Чайковський є цим унікальним письменником.

Українські письменники мало дали історичних, а ще менше фантастичних та пригодницьких повістей. Життя в поневоленні вимагало від них бути виразником свого народу в сучасних обставинах та кривдах, у першу чергу. Кріпаччина, соціяльний, національний, політичний гніт, штучно втримувана темнота, визиск, зумовлені різними причинами неґативні прояви в побуті, жіноча доля, безвихідність людини, а звідси скривлення її життя чи втрата його - все це було полем тематики, яке письменники спішили охопити за своє життя. Вони розкривали корінь лиха й своїм живим словом були в постійній боротьбі з поневолювачами.

Сучасні російські критики звинувачують українських письменників-клясиків у націоналізмі та антагонізмі до інших народів, бо в їхніх творах всі поневолювачі та визискувачі українського народу це поляки, жиди й росіяни. Мені зустрілася відповідь на ці звинувачення академіка Олександра Білецького, який сказав, що така є історична правда, що над українським народом знущалися чужі, а не свої, що пани й орендарі походили з тих народів: так воно було й так воно змальовано в творах українських письменнкиів.

Правда відбита в літературі - це свідоцтво цим народам. Наші поневолювачі хотіли б, щоб не було на світі цього свідоцтва.

Слово, від народної усної творчости, через козацькі думи, до зеніту гніву й любови Т. Шевченка, а потім І. Франка, Л. Українки, В. Симоненка, М. Руденка, як і слово епосу українських повістей завжди було і є сильною духовною зброєю нашого народу. Всі наші окупанти не люблять і поборюють українську літературу. Обезцінювання вартости нашої літератури, протягом всього її існування, було і є засобом боротьби з нашою культурою. Радикальна

форма боротьби з нею більш жорстока: цензура, фальшування, конфіскування творів, заслання та фізичне знищення письменників, заборона цілої творчої спадщини письменників або частини її, щоб скарбниця культури українського народу була убога, щоб заховати від нього його правду.

Тяжко сказати скільки літературної спадщини українських письменників нам невідомо, скільки її ще можна буде видобути з конфіскацій та архівів, а скільки пропало безповоротно. Наприклад: із спадщини Івана Нечуя-Левицького видано лише 15%, решта знаходиться у його рукописах і велике питання чи його архіви ще збережені, чи вже погоріли, а якщо ні, то чи в близькому майбутньому не спалять як спалили вже багато. Видані його твори теж не повні. З них цензура повикидала цілі розділи, уступи, речення навіть у перших виданнях.

Літературна спадщина Андрія Чайковського зазнала двох шляхів поборювання. Одну з його повістей сконфіскувала ще польська влада. Яка її доля, мені невідомо. Невідомо скільки його твори потерпіли від цензури та які саме. Всі твори після революції були недопущені в Україну за Збруч радянською владою. Коло трьох десятків років про письменника А. Чайковського там не чули. Зроблено це свідомо, щоб його твори не впливали на національне формування української молоді з її ранніх років. Створили для підлітків національну порожнечу серед книжок.

Моє покоління, між казкою й Т. Шевченком, тобто, у віці підлітка, коли говорити про художню літературу, виростало на чужих письменниках, бо всі українські твори для цього віку, крім тих, що змальовували виключно соціяльну несправедливість, ні юридично, ні фактично для нас не існували. Ми навіть не чули про "Степового гостя" Марка Вовчка. Жюль Верн, Вольтер Скат, Конан Дойль, Олександр Дюма, Фенімор Купер, Марк Твейн, Майн Рід і багато інших виповнювали наш світ уяви. Російських письменників-клясиків ми майже не читали, бо вони мало дали книжок саме для цього віку. Цікаво, що коли ми читали недопущених до бібліотек письменників із світової й російської літератури як Майн Рід та Людміла Чарская, нас за це не карали і їхні твори легко можна було знайти. Чужий світ полонив нас, переносячи у свої краї, пригоди, захоплював своїми героями. Створювалось почуття відірваности

від свого ґрунту, так, немов рідна земля, і степ, і люди нічого не хотіли розказати про своє минуле, про свої пригоди й змагання, небезпеки й перемоги. У віці між 12-14 років, ми більше знали про англійських та французьких королів, про інтриґи при їхніх дворах, про лицарів чи індіян, як про козаків, не кажучи вже про наші княжі часи.

З творами А. Чайковського я вперше познайомилася в Коломиї 1943 року. Тоді я вже була викладачем літератури й підходила до його творів не як пересічний читач, а як фахівець. А. Чайковський та Б. Лепкий були для мене справжнім відкриттям і кожен прочитаний твір приносив нове, значне своєрідною силою, враження. Особливе зацікавлення викликав А. Чайковський. Справа була не в тому, що він був більшим чи сильнішим письменником, а в тому, що його місце в літературі було особливе, як і його літературна манера.

Перш за все, мою увагу притягнуло те, що галицький читач добре ознайомлений з його творами й він був улюбленим письменником всіх суспільних прошарків у кожному віці, хоч вважався письменником для молоді. Всі, хто лиш умів читати, знали твори А. Чайковського. Не рідкісним явищем було й те, що його твори люди читали кілька разів у своєму житті: цілком молодими, зрілими й старшими.

У мене зродилось питання: чи окреслення "Андрій Чайковський - письменник для молоді" повністю відповідає дійсному значенню його творчости? Чи це звужене окреслення?

Першим твором А. Чайковського, який попався мені в руки, була повість "На уходах". Читаючи її з великим зацікавленням, я відразу побачила, що маю справу з оригінальним, талановитим письменником з вийнятково чутливою душею, а при тому письменником дуже вдумливим, який має ясно визначену мету національну й літературну. Мені було ясно, що тема твору "На уходах" не була припадковою, а свідомо вибраною, виношеною й простудійованою дуже уважно й докладно. Письменник заповнював прогалину історичної тематики в українській літературі.

Особлива заслуга А. Чайковського, проте, полягає не так у вибранні історичної тематики з доби козаччини (якраз

козаччина була вже піднята у творах Т. Шевченка, П. Куліша, М. Вовчка, О. Стороженка й інших), як у специфічності вибору нових цікавих фраґментів з неї та його особливій літературній манері. Він втягає читача в життя й події минулої історичної доби так близько, що воно хвилює читача, немов воно стає йому сучасним ще й в тому, що він дуже поширює вік дієвих осіб, даючи можливість підліткам бути активними учасниками у розгорнених подіях у повісті. Також створює гарний образ героя-підлітка. Цим він близь-кий до творів Бориса Грінченка "Олеся", Марка Вовчка "Степовий гість".

Сила творів Андрія Чайковського лежить у правдивому зображенні літературними засобами історичних процесів, тла, побуту та дієвих осіб, що багатою уявою письменника оживає плястичними картинами минулого. Наприклад: ніяка лекція про уходників з точними історичними даними та насвітленням не дасть тієї живої уяви, що повість "На уходах". Вона переносить читача в повне небезпеки й героїзму життя того часу в нашій країні, а при тому і його буднів. У творі змальовані живі люди, в живих обставинах, з їхніми турботами, поглядами, внутрішньою напругою, фізичними й духовними якостями та їхньою оцінкою вартостей у повному розрізі складу суспільства від дітей до дорослих, зрілих і старих людей. Це наші предки, що відстояли нашу землю.

Друкуватися Андрій Чайковський почав відносно пізно. Перші його нариси з пережитого й побаченого в Боснії, куди він був післаний із 77 полком для приборкання повстання, були надруковані в "Ділі" 1892 року. Письменникові тоді вже було 35 років. На якість цих нарисів звернув увагу Іван Франко та порадив авторові видати їх окремою книжечкою. У 1894 році вийшла з друку перша книжечка нарисів А. Чайковського під заголовком "Спомини з перед 10 літ". Прихильна оцінка І. Франка відіграла чималу ролю в тому, що А. Чайковський повністю віддався письменницькій праці й за свої творчі 57 років видав 26 повістей та оповідань. Чи лишилися якісь твори в рукописах невиданими, крім "Гетьмана", я не маю джерел встановити.

Літературну спадщину Андрія Чайковського можна поділити на відрубні дві частини: перший і другий період його творчости, хоч повість першого періоду заходить дещо

в другий. Твори першого періоду - це реалістичні повісті й оповідання в основному із життя міщанства та дрібної шляхти тогочасної Галичини. Сюди належать повісті: "Олюнька" - 1895 рік, "В чужім гнізді" - 1896 рік, "Своїми силами", "З ласки родини" - 1910 рік, "Різні оповідання" - 1904 рік, "Малолітній", "Панич" - 1926 рік, "Четверта заповідь" - 1933 рік; оповідання: "Не було виходу", "Бразилійський гаразд", "Образа гонору", "Не піддавайся біді", "Три казки діда Охріма".

А. Чайковський у цьому періоді, шукав свого творчого "я" та виростав як письменник. Помітні певні недоліки з літературного боку, не так тому, що авторові бракувало хисту впоратися з твором чи темою, як тому, що він подекуди надавав більше значення повчальності, або розв'язанню проблеми так як йому хотілося, щоб воно сталося, ніж умотивованості та літературній майстерності. Одначе, його твори, особливо повісті, цікаві й цінні в багатьох аспектах, а їхнє пізнавальне значення незаперечне. Не цілком влучно вони у нашому літературному стандарті окреслені назвою "побутові", принаймні, не всі можна туди зарахувати. Для деяких у цій назві слушним є лиш те, що тло, на якому письменник розвиває свою повість, взяте з побуту, тобто щоденного життя, якогось прошарку нашого суспільства. Тло ще не визначує повість побутовою. Адже славний роман Томаса Манна "Буденброки" теж побудований на побутовому тлі бюрґерського прошарку. Мають його повісті Реймонта "Хлопі" тощо, М. Гоголя "Мертві душі" й інші, й багато світових письменників розгортають найкращі свої твори на побутовому тлі, бо змалювання, а вірніше відтворення побуту, якщо це не є як самоціль і не переходить у фолькльоризм, роблять твори живими, а часто й зумовлюють той, чи інший хід у формуванні якоїсь дієвої особи, або її вчинків, психічного складу і т. д.

А. Чайковський, цупко тримаючись побуту міщанського - селянського, як ґрунту, на якому творяться питоменні йому обставини у центрі твору "Малолітній" ставить сильну психологічну деструктивну силу - ревнощі (як проблему твору), що руйнує людину, подружжя, родину.

У драматичному конфлікті цієї повісти, він робить наголос на психологічне руйнування взаємин людини з людиною, на внутрішнє самознищення, самоспалення, що

спотворює і зовнішній вигляд людини, але автор не драматизує конфлікту аж до проявів фізичної брутальности. Він посилює відчуття безглуздя наростаючого конфлікту тим, що ревнощі Зосі зроджуються в неї безпідставно. Отрута засіяна ревнощами, проростає через все єство людини з нищівною, безоглядною силою.

І залежить від темпераменту людини, якої форми ця нищівна сила набере, якого кульмінаційного психічного напруження досягне та як себе у ньому проявить. Залежить від письменника драматизація напруги конфлікту, його розвиток та розв'язання: Отелло Шекспіра вбиває Дездемону, Андрій А. Чайковського тікає від Зосі. Єднає конфлікти обидвох творів деструктивна сила ревнощів, що зродилась і визріла без ґрунту. А. Чайковського хвилювала споконвічна людська проблема ревнощів, як і багатьох письменників української й світової літератури: В. Винниченка, В. Шіллера, Ф. Достоєвського, Ромен Роляна, Тейльор Ґалдвелл й багатьох інших. Звичайно, що залежно від суспільного прошарку героїв, від сили цього емоційного почуття, вчинки спричинені ними різні, як і цілковито різні обставини та побутове тло. Я не маю на увазі ставити А. Чайковського обов'язкого поруч вищезгаданих письменників, він має своє окреме місце у нашій літературі, а коли його твори дочекаються добрих перекладів, він знайде й чужого читача. Я маю на увазі ствердити, що повість "Малолітній" належить до ряду творів світової літератури базованих на психологічній проблемі ревнощів.

Повісті першого періоду творчости А. Чайковського побудовані на його близькому, уважному спостереженні життя та його проблем у довколішньому суспільстві. Як великий людинолюбець, він близько сприймав чужі невдачі, страждання, безвихідність, несправедливість. Ми знаходимо у його творах осіб, яким довелося зазнати чимало горя, тяжких переживань, невдач, лиха спричинених не лише незалежними обставинами чи причинами, але й лихими, бездушними людьми. Позитивний і неґативний тип людини різко в письменника розмежований. Психологічним стражданням своїх героїв у безвихідному становищі, чи стражданням від спричинених злими людьми кривд, письменник переважно приділює центральну увагу.

Письменника хвилювало невідрадне становище українського міщанства, а особливо селянства, що падало

жертвою несправедливости, визиску, або й матеріяльної руїни, бо закон був у чужих нечесних руках і використовувався, як знаряддя, для своєї особистої користи безоглядно. У повісті "З ласки родини", побудованій двопляново, автор виводить наростаючу нову українську силу в образі своого героя правника Копача. Він є характеристичним представником нової інтеліґенції, що свідомо бере на себе завдання захищати інтереси своїх людей, виборюючи для них більшу справедливість в існуючому становищі. Беззастережно чесний, відданий інтересам кривджених, свідомий свого обов'язку Копач безкомпромісно стає до боротьби з несправедливістю.

А. Чайковський відіграв чималу ролю у прищепленні інтеліґенції почуття обов'язку боронити права свого народу та працювати для нього. Реалістичні повісті цього періоду цікаві й цінні. У них порушено багато психологічних проблем людини, а також суспільних, соціяльних проблем; наголос поставлено на несправедливість чинену людині та яскраво змальовані неґативні прояви міщанства, його задуху, примітивізм, дуже добре відтворено побут. Вони відзначаються повчальністю, яку письменник вводить зумисне, як виховний елемент.

З літературного боку можна знайти недоліки у повістях А. Чайковського цього періоду. Але справа не в цьому. Його твір як цілість добре написаний, він приковує до себе читача, довго лишається в пам'яті (зміст переважно пам'ятається ціле життя), і герої не губляться з нього. Кожен прочитаний твір лишає незатерте враження. Ось у цьому й полягає мистецька правда твору А. Чайковського.

Не задовольняли письменника повісті із сучасного життя, не знайшов він себе в них повністю, якось тісно було йому в них - не міг піднятися на повний свій письменницький злет. Згущена задуха під владною рукою чужинців, яка лежала на всій Україні, а зокрема й в Галичині, де народився й творив письменник, не давала нашому народові розвиватися, здобувати, осягати. У соціяльному й духовному безпросвітті, марніли кращі поривання людини; в національному гнобленні, наступ чужих культур зморою лягав на Україну, національно винародовлюючи її . Треба було вирвати наростаючі покоління із цієї задухи, вирвати із під впливів чужих культур, показати силу, славу, високі якості

свого народу та навчити своєї історії, бо молодь більше знала чужу історію, як свою.

Андрій Чайковський свідомо, із розумінням справи й ентузіязмом, починає другий період своєї творчости:

"Я поклав за ціль мого життя переповісти в белетристичній формі нашу історію козацького періоду і тим заповнити цю прогалину в нашій літературі. До того часу мало хто до того брався. Праця така вимагає багато труду й студій, багато легше фантазувати на теми буденні з життя".

У цих словах лежить початок творчого підйому А. Чайковського, який цілим рядом історичних повістей, розрахованих на широкого читача та вперше чергу на доростаючу молодь, вписує себе в історію української літератури на окрему її сторінку.

До історичних творів А. Чайковського належать "За сестрою" - 1914 рік, "На уходах" - 1921 рік, "Олексій Корнієнко" - 1924 рік, "Віддячився", "За чужі гроші" - 1931 рік, "Чорні рядки" (спогади) - 1930 рік, "Сонце заходить" - 1930 рік, "За наживою" - 1934 рік, "Богданко", "Червоне п'ятно", "Полковник Кричевський". За малим вийнятком, - це повісті. Найбільше літературне полотно, яке задумав А. Чайковський була історична повість у шести томах під назвою "Сагайдачний". Перший том "Побратими" вийшов у світ десь в першій половині 20-х років, другий том "До слави" сконфіскований польською владою, третій том "Гетьман" - недрукований.

Жоден український письменник не викликав такого захоплення серед читачів шкільного віку як А. Чайковський. У своїх листах до письменника, вони щиро дякували "за гарні книжечки" та просили "писати ще". Вони у його творах знайшли свій рідний український світ, пульсуючий небезпеками й відвагою, у якому дієві особи, герої (часто близькі до їхнього віку), проявляли себе активно, шляхетно, героїчно. Це був світ боротьби й перемоги, світ лицарських вчинків, великих душевних підйомів, шляхетних почуттів. З кожного твору промовляв дух нашої землі й волі, прагнення до неї, здобування її в тяжких змаганнях. Твори показували боротьбу з насильством, соціяльним гнобленням, жорстокими, дикими кривдами та боротьбу з ворогами, що з усіх боків нападали, заграбовували Україну, поневолювали її народ. Сильний наголос автор поклав на боротьбу із загарбниками та вчив великої щирої любови до батьківщини.

Тема козацької доби, за яку б не брався А. Чайковський, була ним добре вивчена, продумана, виношена. Життя й події тієї доби письменник зображує правдиво, а повість розгортає цікаво й природно. Багато можна пізнати, навчитися з його творів, щільно підійти до тих бурхливих часів, що так яскраво, монументально викарбувалися в нашій історії. У них оживають уходники, з цілим процесом цього складного історичного явища, татарські напади - моторошно тяжке й криваве нещастя, чуже ярмо, силою накинене народові й боротьба з ним. Запорізька Січ і козацтво, як сила і воля, потягали до себе автора найбільше й все, що з ним пов'язане так кольоритно й захоплююче змальовано в його творах, з такою любов'ю виведені герої, що враження після прочитання твору лишається незабутнє. Дуже цікаво описано Запорізьку Січ та її життя з особливими звичаями й побратимством. Прекрасні людські взаємовідносини по куренях, тверді закони козацькі стають законами й учнів школи на Січі, а разом з тим козаки ставляться до дітей з розчулюючою теплою ніжною любов'ю, дбайливо опікуються ними. Образ козака викутий з найкращих людських якостей: чесність, вірність, людинолюбство, відвага й геройство, абсолютна віра в Бога, ревна оборона своєї віри та свого народу й землі - це той приклад, який ставить письменник для молоді. Оці якості мають й інші герої його історичних творів. Образи батьків, дідів, сотників, полковників виведено вдумливо, в гарному позитивному світлі, але ніколи не в тенденційно-стереотипному. Між батьками, дідами й дітьми є тісний зв'язок базований на щирій родинній любові й доброті.

У А. Чайковського нема схеми ні в будові повісти, ні в її задумі, ні у створенні героїв твору та персонажів. Не дивлячись, що всі герої твору позитивні, як і більшість його персонажів, вони різні тим, що кожен з них жива, тепла справжня людина і як такі по-своєму інакші. Чомусь так воно є, що для письменника легше створити образ неґативний. Він виходить яскравіший і в своєму злі сильніше відбивається від загально схильного до добра оточення. Якраз у тому й письменницька майстерність А. Чайковського що він уміє вирізьбити словом своїх позитивних героїв, персонажів, образів стільки, скільки вимагають його повісті і всі вони природні, вміщені в життя й історичні події якраз такими, як вони могли бути.

А. Чайковський став улюбленим, популяним письменником Галичини й Волині ще за свого життя (можна висловити великий жаль, що його твори не пустили через кордон в усю Україну). Він осягнув тісного контакту з читачем в гармонії думок, настроїв, прагнень. Задумана ідея "переповісти в белетристичній формі нашу історію козацького періоду" здійснена ним дуже успішно. Його твори хвилюють, сприймаються близько й рідно як один з етапів життя нашого народу, як живий і вічний подих нашої землі. Вони є тим джерелом звідки можна черпати багато добрих прикладів та національної наснаги.

Історичні повісті А. Чайковського лягли в підвалини національного виховання молоді: "Ми всі виростали на творах Андрія Чайковського" свідчать цілі покоління. Його твори - це добрі, міцні, конструктивні підвалини для формування світогляду молодої української людини з раннього періоду її життя під кожним оглядом: національним, релігійним, ідейним, моральним, етичним, гуманістичним.

Забрання творів такого письменника з бібліотек в Україні - це великий злочин вчинений над нашим культурним надбанням. Вся літературна спадщина А. Чайковоького повинна бути власністю нашого народу, як і вся літературна спадщина українських письменників, а не лише частина її. Ніхто не має морального права забороняти, чи нищити культурне надбання нації - вона є частиною скарбниці культурного надбання всього людства.

Ми маємо відомості, що в Україні, десь у 50-х роках, видано твори А. Чайковського одним томом. Які саме й що з них викинула цензура, нічого сказати не можу, бо не бачила ніякого радянського видання.

Творчість А. Чайковського характеризують такі основні риси: він добрий повістяр, вміє оповідати безпосередньо, легко, цікаво, кольоритно. Розповідь розвивається динамічно подіями, добре збудованими діялогами, окремими плястичними картинами.

Його мова - це мова галицького інтеліґента. Вона дещо діялектична з малою кількістю польонізмів, германізмів, але це не є задубілий діялект. Він свідомо прагне писати тогочасною українською літературною мовою і в історичних повістях, має в цьому відношенні добрі осяги. Треба зазначити, що правопис видань його творів стоїть на

рівні трагічному, але суть не в цьому. Ми мусимо дбати, щоб кожне слідуюче видання мало добре зроблену коректу, а не зашкодить і добра літературна редакція.

Головне, що робить його твори особливо цінними - це солідне глибоке знання теми, базоване на доброму вивченні доби, обставин, життя, подій та його багата письменницька уява й тонке чуття.

Широке знання українського фолькльору, а зокрема вірувань, переказів, які автор вміло використовує, відіграють своєрідну мистецьку ролю в розповіді. Вони вносять відчуття глибокого коріння нашого народу, що сягають у сиву давнину та відчуття присутности усної творчости, яка в той час відігравала ту саму ролю, що потім художні твори. Добрий оповідач полонив увагу слухачів, як і згодом добрий повістяр. Використанням фолькльору автор вводить у твори світлий здоровий гумор, споконвіку притаманний українцям.

А. Чайковський вміло використовує вставні оповідання, часом вони так мистецько викінчені, що можуть існувати як окремі мініятюри (наприклад, оповідання Прокопа в "Козацькій помсті" й багато інших). Ці оповідання насичені сильним драматизмом, побудовані на трагічних подіях чи героїчних вчинках, які відіграли в чомусь вирішальну ролю, або спонукали героя до якихсь прагнень. Вставними оповіданнями, автор збільшує засяг часу в розгортанні повісти та зумовлює розвиток подій.

А. Чайковський твердо стоїть на засадах соціяльної справедливости: ніхто не має права визискувати людину - ні свій пан, ні чужий. Людина мусить бути вільна від будь чийого визиску й насильства. Віра в Бога, християнська релігія у його творах виступає як невід'ємна частина ментальности українського народу і вся його філософія оперта на цій базі, суть якої висловлено коротко в нашій приказці: "Без Бога, ані до порога". А. Чайковський художніми засобами правдиво насвітлив побожність, як тривалу, міцну основу, на якій твердо стояла мораль і духовність в Україні.

Провідна ідея, яку проповідує й ставить письменник понад усе в житті - це абсолютна непохитна вірність Україні:

"Не дай заманутися спокусам сатани, не зляшись, не змосквись, не дай себе заманити панам на почесті й багатства, а служи вірно своєму народові, тій бідній неньці

Україні, розшарпаній ворогами на шматки. Пам'ятай, що лиш той тобі брат, хто твоєю мовою говорить, однаково з тобою Богові молиться... коли б ти відступив від цього мого заповіту, то я хоч як тебе люблю, прокляну тебе, як Каїна." *("Козацька помста", стор. 77).*

Поруч безкомпромісної ідеї вірности Україні, через всю творчість А. Чайковського проходить, з великим наголосом, ідея гуманізму. Людинолюбство й людяність мусять бути в душі людини невідступно як і віра в Бога - це єдиний нероздільний найвищий закон. Переможених ворогів не вбивають: "то не лицарське діло пов'язаним голови рубати". Герої його повістей не чинять брутального насильства непотрібно, вони милосердні, а неґативні типи, жорстокі люди гинуть у спричинених ними ж обставинах, зі своєї вини.

Гуманізм А. Чайковського найближчий гуманізмові Б. Лепкого (його молодшого сучасника), який за них обидвох чітко сформулював співвідношення між посвятою для ідеї та людяністю:

"Ідею треба перейняти аж до забуття про себе, до божевілля... Без цього ідея не здійсниться. Ідея це страшна річ, це найбільший деспот, якого собі уявити можна, невблаганний тиран. Але навіть найбільша ідея не звільняє нас від обов'язку бути людьми." *(Від Полтави до Бендер, стор. 279).*

Про художню вартість творів А. Чайковського можна говорити багато, а коротко можна сказати так: якщо повість читається з живим зацікавленням до кінця, її герої зискують симпатії й хвилюють читача, якщо з книжки такої можна багато дечого корисного навчитися, пізнати, здобути, є над чим подумати, а прочитавши один твір, читач шукає за другим того самого автора, то письменник у своїх творах осягнув високого мистецького рівня.

Андрій Чайковський, особливо історичними повістями, належить до українських письменників-клясиків. На жаль, його літературна спадщина ще мало опрацьована літетатурознавцями й належно повністю не оцінена, як і багато з українських письменників. Загально вироблений погляд серед нашого суспільства, що А. Чайковський письменник для дітей, далекий від повної правди. В тому й полягає оригінальний письменницький геній А. Чайковсько-

го, що його твори із зацікавленням буде читати читач, від 12 років починаючи й поважним віком кінчаючи. Щось так як твори Конан Дойля: якщо хто їх не читав у віці підлітка, буде із зацікавленням читати в кожному віці. І так як твори Конан Дойля, історичні повісті А. Чайковського можуть бути основою для цікавих фільмових сценаріїв. "Козацька помста", при добрій постановці, була б одним з кращих і сильніших кінофільмів.

Твори А. Чайковського ніколи не перестаріють, вони завжди будуть живими й хвилюючими.

Літературно-науковий журнал
"ДЗВОНИ", ч. 1-2 (112-113), 1980 р.
Дітройт - Рим

* *
*

Дітройт, 05.12.1979

Дорога Пані Маріє!

Покидаючи Дітройт, хочу ще раз подякувати Вам за влаштування такого гарного вечора в пам'ять мого покійного батька.

Я свідома того, що лиш завдяки вашій праці і зусиллям, цей вечір пройшов як не може краще. І може ще хтось пригадає собі забутого письменника, який ціле своє життя горів любов'ю до свого рідного та хотів цю любов передати молодому поколінню.

Здоровлю й цілую щиро
Марія з Чайковських Ставнича.

І від мене щире спасибі за чудовий незабутній вечір!

Щирий привіт
З Чайковських, Орися Лончина.

Примітка: Марія Ставнича - дочка письменника Андрія Чайковського, Орися Лончина - його внучка.

ОЛЕКСА ВЕРЕТЕНЧЕНКО

Літературний портрет

Життя - це і труд, і свято
І кров, і любов, і любисток...
*(**О. В.** "Заморські вина")*

Життя, як всеохоплюючий фактор безконечної і нероздільної його цілости й тяглости, життя, як ущерть виповнений келих людських та поетових духовних, душевних, фізичних терпінь і злетів щастя, що стрімким яскравим промінням пронизують його, життя, в кожній клітині котрого утверджений Бог - оце той ґрунт, на якому виросла творчість одного з визначних у діяспорі українських поетів - Олекси Веретенченка.

Рідна земля, як його плоть і кров, рідний народ, як пульсуюче життям серце - тривожна душа його поезії - бо це є й поетова душа.

Олекса Веретенченко належить до тих, кого безоглядно доля кличе бути поетом, а це не та сумнівна легка слава, що здобувається словесними фоєрверками чи позою на нерозгаданого генія. Коли доля дає кому своє благословення бути поетом, вона разом з тим накладає на нього повний тягар бути речником свого народу й людини, бути речником людства: словом закарбувати те, що стихія життя забирає в минуле, словом прокласти дорогу в майбутнє світлим прагненням, ідеям і правді.

О. Веретенченко прийняв благословення долі й ніколи не зрадив його. А вірність була:

Як вічна каторга життя,
Без вороття, без вороття!

Здавалося, високі дні
Не усміхалися мені.

Ставало страшно вночі,
Що золоті згублю ключі,
Що пісню-думу не створю,
Пустивши в голову зорю.

І все таки душа горить -
Благословенна кожна мить -
І все таки я був щаслив,
Я словом нації служив.
("Заморські вина", стор. 111)

Народився Олекса Андрійович Веретенченко 25 жовтня 1918 року в Білому Колодязі на Слобожанщині. У 1925 році батьки переїхали до Харкова, де він здобув середню освіту та вчився в Педагогічному інституті. Працював у радіомовленні. ІІ-а Св. війна кидає поета на фронт і він попадає в німецьке оточення. Згодом працює в українських редакціях та видавництвах.

1943 року в Кременчуці одружується з Надією Цибулею, абсольвенткою Харківського університету. Від 1944 року перебуває на чужині - спочатку в Німеччині, а від 1949 року в США, у Дітройті.

Це кілька раніше відомих нам офіційних даних, що говорять анкетною мовою - ні людини, ні поета в них не відчуєш. Поет не любить говорити про свою біографію. Але при знайомстві з його творами, життя поета розкривається перед нами яскравими картинами подій та переживань. І тоді бачимо, що біографія О. Веретенченка - це широко розгорнута драма, тісно пов'язана з його народом. Кульмінаційним пунктом цієї драми для О. Веретенченка, на мою думку, була майже містична хвилина в його житті, коли поет повільно умирав з голоду в німецькому оточенні серед тисяч умираючих; коли людина стала віч-на-віч із смертю не на полі бою, а в пастці знеможена тілом і душею:

Не дайте голодному хліба,
Прагнущого не напоїть,
Як легко жадана скиба
Наблизить останню мить...
.....

Я сам умирав на полі
У колі покійних примар.
Та може з веління долі
Вернув до життя поневолі
Маленький, в крові сухар.
("Заморські вина", стор. 35)

Цю подію поет відчув як містичний подих долі, яка ще раз покликала його до життя довершувати те, що почав.

"Мені здається, що я завжди був поетом, скільки себе пам'ятаю" - оповідає О. Веретенченко про своє дитинство:

Пункт спостереження - стодола.
Чого там тільки не було!
Нічого тлінного довкола:
Все квітло, дихало, жило.

Гора над річкою незмінна
І та, здавалося росла.
Долоня вічности промінна
Мого торкалася чола.
.....
Вогонь викрешував із кремня -
Не мертвий він, бо в ньому спить
Якась-то сила потаємна
Енерґія мільйоноліть.

Я кожен камінь знав чудово,
І мрії линули, як дим:
О, що якби і в мене слово
Взялося каменем твердим!
("Заморські вина, стор. 35)

Батьки відмовляли О. Веретенченка від його бажання бути поетом, як від небезпеки й бідування. Намовляли вчитися на лікаря - цей фах найпевніший навіть в СРСР. Дядько обіцяв повну фінансову підтримку його навчання в медичному інституті. Та дарма, можна вивчитися на будь-якого професіоналіста, але поетом можна лише вродитися, і від того потім ніде не дінешся. Талант опанує думку, прагнення, підкорить усе життя. О. Веретенченко дійсно

"завжди був поетом", його навіть уявити інакше не можна. Світосприймання, вся його природа наскрізь поетичні. Дружбу, радість життя, привітання, вдячність висловлює з музичною поетичністю, що часто звучить як пісня, і зворушливо щиро. Коли б зібрати привітання друзям на Різдво, Великдень, день народження і т. д., була б це збірочка оригінальних поезій зворушливо милих, з тонким гумором, сповнених щирою душею, або величних співзвучних із змістом свят.

Не дати говорять коли починає творити поет, проте вони записують, коли він починає друкуватися. Такою датою для О. Веретенченка є 1935 рік - тоді був надрукований перший його вірш у журналі "Червоний шлях".

У ту темну добу, чимало українських поетів починали писати російською мовою. Дехто був двомовним. О. Веретенченко почав писати мовою рідною і ніколи не злукавив перед нею.

Не зважаючи на всі труднощі пробитись між великою кількістю молодих сил, які прагнули ввійти в письменницькі лави, О. Веретенченкові винятково щастило. Це він завдячує своєму талантові, але й не менше Максимові Рильському, бо саме він відіграв вирішальну ролю в тому, що твори молодого поета-початківця друкували. М. Рильському сподобалися Веретенченкові поезії, він їх залюбки згадував, схвалював до друку, тепло називав його "знаменитим харківським поетом", при кожній нагоді розпитував про нього. М. Рильський завжди був і залишився до кінця свого життя опікуном молодих талантів - оберігав їх, торував їм шлях. Не завжди вберіг. Не раз куля чи заслання виривали з письменницьких лав не лише славні імена, а й молоді сили. Та й сам Максим Тадейович довіреним не був, на що вказувало хоч би те, що його включено в партію аж у часи II-ої Св. війни, коли його авторитетне ім'я стало потрібним Москві для впливу на національні почуття українців. Максим Рильський завжди близько приглядався і стежив, як розвивається молодий поет, що в ньому закладено: національний первень, чи зародок яничара.

О. Веретенченко українець по крові й по духу. Гартували його український дух рідна земля, народ, батьки, Т. Шевченко. Першим твором, який він прочитав по-складах, була "Катерина" Т. Шевченка, а глибоке зворушення

від прочитаного залишилося на все життя. У Харкові йому теж пощастило. Він вчився у 18-й зразковій школі, якою керували свідомі українці. Тож не дивно, що з цієї школи вийшли крім О. Веретенченка ще Оксана Соловей, Валентин Бичко, Володимир Куліш. Крім таланту, М. Рильський вичув у Веретенченкові твердий національний первень, тому й дав таку сильну підтримку. Вже 1939 року О. Веретенченка прийняли до Спілки Письменників України, а 1941 року вийшла перша збірка його поезій під заголовком "Перший грім".

У Харкові , формування О. Веретенченка відбувалося між добрими, зрілими поетами. Майк Йогансен та Ігор Муратов вчили його писати коротко, щоб слів було мало, а сказано багато. Оповідає поет про випадок, коли він приніс до редакції свій вірш на вісім строф. Майк Йогансен, прочитавши, викреслив п'ять. О. Веретенченко пішов скаржитися на це до Ігоря Муратова. І. Муратов, прочитавши, викреслив ще одну строфу: "Тепер маєш добрий вірш, можеш давати до друку".

О. Веретенченко був також близько знайомий з Володимиром Сосюрою, Володимиром Свідзінським, Леонідом Первомайським. З Л. Первомайським уже в той час накреслювався духовний конфлікт. О. Веретенченка притягла постать гетьмана Івана Мазепи, виклятого й натаврованого Москвою, і він працював над перекладом на українську мову поеми Байрона "Мазепа". Л. Первомайський не був задоволений: "Образ Мазепи глибоко не симпатичний мені, чому ви заходилися довкола цієї теми?" Напружений ідеологічний зудар між Л. Первомайським і О. Веретенченком відбувся майже 30 років пізніше - про це буде мова далі.

Над перекладом поеми Байрона О. Веретенченко працював з творчим підйомом і в творчому аспекті. Його захоплювало те, що Байрон - поет світової слави написав про І. Мазепу - нашого великого гетьмана й державного мужа свою визначну поему, ставлячи його образ поряд Карла Великого. Карла Великого Байрон називає "державним шведом", "велитнем шведів", про гетьмана Мазепу устами Карла Великого каже:

... У всіх із вас
Могутній дух в серцях не згас,

Та хто між нами хоч один,
Здобутись міг на більший чин
І менш сказати взагалі,
Ніж ти, Мазепо! На землі
Від Олександрових походів
Такої пари не знаходив,
Як ти і гордий Буцефал,
Який несе тебе учвал,
І слава Скитії зів'яне
Перед тобою, мій гетьмане.

Постать Мазепи була для Байрона близькою - може найближчою з усіх великих людей: обидва вродливі, улюбленці жіноцтва, багаті на романтичні пригоди, обидва поети й любили волю. Байрон змагався у лавах грецької армії за визволення Греції з під турецького ярма, а Мазепа за визволення батьківщини з під ярма московського.

Хоч в основі поеми лежить розповідь Мазепи Карлові про свою романтичну пригоду в молоді роки, проте захоплення Байрона Мазепою, як сильною особистістю, чітко накреслене; також поема вражає якоюсь свіжою промінною любов'ю автора до свого героя і до козаків.

У переклад поеми О. Веретенченко вклав увесь свій поетичний хист, що дало нашій перекладній літературі своєрідний твір - переспів. Перед ІІ-ою Св. війною переспів М. Рильського "Пана Тадея" Міцкевича польська критика оцінила дуже високо, а дехто з критиків поставив переспів вище від оригіналу. Шкода, що ніхто з англійських критиків до цих пір не зацікавився переспівом О. Веретенченка, який сприймається як блискучий оригінальний твір.

Добрим володінням українською мовою, багатством лексики, чіткими небуденними, подекуди, вийнятково гарними римами, напруженим дихаючим ритмом, незвичайною образністю, О. Веретенченко зробив живою картину шаленого смертельного бігу буйного дикого коня з прив'язаним до нього Мазепою. Тортури людини й біг тварини аж до її скону змальовано сильно, яскраво, мов на фільмовому кадрі.

Переспівом "Мазепи" Байрона О. Веретенченко ще дома визначив себе як поета, що має свій власний вибір теми не залежно від того, чи це Первомайському і йому подібним

довподоби. Відмінна індивідуальність у виборі теми одна з найкращих рис його творчости.

О. Веретенченко залишив батьківщину разом із сотками тисяч українців, ідучи в невідоме з іскрою надії на вільну думку й творчість. За ним лишалась зорана бомбами, спалена рідна земля і до краю знедолений, здесяткований сталінським кривавим пануванням та жорстоко скатований німцями народ. Поверталася радянська влада з правами на поетову душу. Упривілійоване становище радянського поета з ганебними духовними кайданами не манило його.

Заплатив він найдорожче, як лиш можна заплатити: рідними, друзями, всім де зріс, що любив ... Та ще й доплатив довгим скитанням, де страх був найбільшим паном та тяжкою працею на чужині, яка нічого спільного з творчістю не мала, лише день за днем глитала його життя. Трагедія М. Коцюбинського повторилась з О. Веретенченком у багато більших розмірах. Але у розгрі поета з історичними подіями не був він у програній: він не лише втратив, він здобув те чого людина прагне найбільше - здобув волю, а батьківщину вивіз із собою у душі. З Батьківщини можна піти, але Батьківщину втратити не можна, бо це все одно, що втратити душу.

Зіткнувшись із великим світом Заходу й Сходу у воєнну хуртовину, проникаючи в його суть, поет немов кам'яніє від того дива, що його зустрів віч-на-віч

Так ось який ти, світе, зелен, золот,
Давно відомий з вицвілої казки ...
Серця людей - неначе лід і холод.
Злоба. Ненависть. Вічний жах поразки.

Плюндрують, палять, крадуть без розбору,
Самого Бога розпинають сміло!
І тільки дим підноситься угору
Немов душа того, що відгоріло.
("Дим вічности", стор. 5)

Поет дозріває раптово й болісно в бойовому хрещенні на полі смерти. З того часу його творчість уже не має в собі нічого з дозріваючого поета. Хоч роками був ще молодий та проникненням у життя, глибиною думки й висловленням її,

дорівнював два рази старшим від нього добрим поетам. Про це свідчать поезії зібрані у книжці "Дим вічности", яка була видана 1951 року в Дітройті.

"Дим вічности" тематично належить добі воєнній і повоєнній, коли, як каже поет, "в очах червоних від знемоги, не світила радість перемоги", а "стара Европа на тисячу літ постаріла".

Збірка робить надзвичайно сильне враження. Справа не лише в тематиці, про цю добу є досить різної якости поетичних творів. Справа в тому, що О. Веретенченко проникає у суть подій, їхніх наслідків як і самої печаті, яку вони накладають на епоху й цілі покоління. Поет розкриває зранену душу одиниці й мільйонів людей, глибокою думкою проникає у зранений світ, а його трактування теми визначається правдивістю, стриманістю і щирістю.

О. Веретенченко один із щасливик, що чудом лишаються живими на смертельних полях бою - мов воскреслі із мертвих. Та чи гояться душі цих людей ось так просто й легко? Ми знаходимо цю тонку психологічну тему в поезії "Ноктюрн", до якої автор бере мотто з апостола Павла: "Щож неймовірним здається тобі, коли Господь воскрешає мертвих?"

Палало небо і земля, і води,
Ми падали і знову йшли у бій ...
Коли вночі пригадую походи -
Не віриться, що й досі я живий.

Шаліє дощ ... Дванадцята пробила ...
Важкі вітри гойдають явори,
І все мені ввижається могила,
Де я лежу обличчям догори.

("Дим вічности", стор. 6)

Силою враження й розкриттям душевного стану такої "воскреслої" людини, вісім рядків цього твору осягають те, що доступне великим формам поетичних творів. Веретенченкове володіння малою формою дійсно майстерне. "Ноктюрн" - монументальна епічна картина, незатерто відпечатана в душі людини, що сягає з недавного минулого у глибину на тисячі років, у сьогоднішнє і, на жаль, майбутнє. Це вічна людина, що воскресла з мертвих - це дим вічности.

Є у збірці "Дим вічности" твір "Фронтові примари", який завжди буде зупиняти увагу дослідників поетової творчости далекосяжністю думки й передбаченням можливої трагедії в майбутньому на земній кулі. Цей твір написаний Веретенченком 1942 року, коли війна переступила лише другий рік свого людиновбивства, руйнування, плюндрування, дикого знущання людини над людиною. Про атомну зброю ще навіть не було мови, принаймні в пресі чи в яких небудь шляхах людського спілкування, а Веретенченкова уява на підставі уважного спостереження куди йде світ все смертельнішою зброєю, передбачила атомну зброю й атомний голокоуст. Три роки пізніше було кинено на Гірошімі першу атомну бомбу з нечуваною досі нищівною силою, а незадовго над людством нависла примара загрози атомної війни й можливість знищення всього людства на земній кулі. Поет у "Фронтових примарах", випереджуючи події й нагромадження атомної зброї, передбачав й показував те, про що кільканадцять років пізніше широко писали науковці, а "холодна війна" тримала людство в терорі й страху перед атомною війною довгі роки. Автор остерігає перед наслідками атомної війни візією у сні:

Снилося - народи між собою
Бились електричною війною.

Вдарили у світові простори,
Захитали, розкресали гори
Блискавичні атомні розряди,
І лягали люди ряд за рядом,
І лежали вбиті мертво-сині
Як намети снігу при долині.

Тільки вітер, ніби то колосся,
Розвівав розсипане волосся,
Тільки вітер віяв понад ними -
І мерці здавалися живими ...
І всміхнулась ясна, тиховода,
Від людини звільнена природа.
Та зостались пам'ятки людини:
Стовпища і звалища, й руїни.
- Ні не все погинуло на світі! -
Крикнув я до сонця у блакиті.

Бачив я останнього солдата:
Весь в крові, з обличчям мого брата.
Сів на трупі, тяжко загадався,
І не міг згадать - пощо змагався?
І в очах червоних від знемоги,
Не світила радість перемоги.
("Дим вічности", стор. 8)

Звернім увагу, автор навіть не натякає, якого народу чи держави приналежить той, кому сниться - це уосіблення людини з майбутністю в атомній добі, а разом з тим - це сам поет. Стинаючий кров у жилах змальовано жах, який людський геній може спричинити всьому людству. Виринає питання: що ж спонукає взаємознищення? Поет дає відповідь: "не знав - пощо змагався" й не буде радости перемоги серед голокоусту.

Твір "Фронтові примари" ще раз свідчить про те, що письменник своєю творчою уявою випереджує сучасність, сягаючи в хід доби на багато років, часом і на століття.

Веретенченко поет великої душі, людинолюбства й благородної відваги у виборі теми. Він бере ту тему, яка хвилює його й багатьох, керуючись покликом правди. У збірці "Дим вічности" він взяв викляту по обидві сторони світу тему, а саме: смерть мільйонів українців - полонених закатованих німцями в час війни, на нашій же таки землі. Тема заборонена в Україні, бо Москва полонених наклеймувала зрадниками, а у вільному світі якось немов соромляться цієї теми, бо полонені мали на собі уніформу совєтської армії. За уніформою загублено рідну людину, що була покликана до армії окупантом - були це наші батько, син, брат, сестра, наречений, друг, сусід ... Україні завдано ще одну криваву смертельну рану: в нарузі, мученицькою смертю загинули її сини:

Вже ніщо не миле в цьому світі,
Спека. Спрага. П'яні патрулі.
Без обмоток ноги. Мозолі.
Сконані, обдерті, гнані, биті,
Полонені на своїй землі.

"Не поет, хто забуває про тяжкі народні рани" - сказала Леся Українка. Веретенченко, як поет великої

відповідальности перед своїм призначенням, перед своїм народом, не міг пройти мовчки попри біль Батьківщини. Він написав твір "Дума про Марію", трактуючи цю трагічну тему по-людяному, з глибокою життєвою правдою, до візії яскраво. Цим твором він вписав новітню думу, що вже набирає звучання історичного, а згодом буде виконуватися з музичним супроводом бандури. Перший раз була виконана 1994 року заслуженим артистом Петром Китастим у власному супроводі на бандурі на Літературному Вечорі в першу річницю від дня смерти поета.

Будова твору цікава: реалізм поєднано з елементами символізму. Образ Марії - символ вічної матері-україни: світлий, люблячий, до краю милосердний, страдницький, чистий. У нім відчувається образ Матері Божої. У розгортанні образу, автор використовує контраст: незмірно знедолені полонені серед елегійно-спокійної краси природи: полонені близкі смерти з голоду й знущання, а "навколо - скрізь хліба, хліба". Контраст природний, влучний і сила твору наростає все більше, а пуанта досягає закономірного найвищого емоційного напруження. Без глибокого хвилювання "Думу про Марію" не можна читати. Це високомистецький твір, який ніколи не вмре, який завжди належатиме до найкращих, вибраних творів.

Книжка "Дим вічности" містить у собі цілу гаму почуттів, спостережень, страждань, болісних дум поета, тісно пов'язаних з довколішнім світом, його подіями, проявами й особливо з рідною людиною, що з нею розділяв долю дома й на чужині у часи великого катаклізму. Туга за своєю дорогою землею висловлена з ніжною зворушливою любов'ю стримано й тонко:

Молюся, добрий вітровинку,
Завій до мене на крилі
Хочби єдину порошинку
Моєї рідної землі.
Хочби єдину ... В час урочий
Прилинь сюди. Або візьми,
Та й кинь мені в безсонні очі,
Щоб я омив її слізьми.

("Дим вічности", стор. 57)

Я назвала б Веретенченка поетом тихої любови. Любов до Батькікщини, до життя, до людини ясним світлом осяюють творчість його й висловлені тихо, погамовано, тепло, а зло, що його чинять люди, війни, бездушність - картає поет з болем, сумом, докором, але без ненависти. Властиво, немає у нього однієї речі, яка дихала б ненавистю. Над усім домінує віра в перемогу життя.

Десь колосок поклониться,
Мов степове дитя.
Криком кричить до сонця
Благословенне життя.

Землю освячують води.
Скрізь лине легіть легкий ...
Множся, множся суєтний роде
людський!
("Дим вічности", стор. 40)

Любов до Батьківщини, що тугою і болем проходять через книжку немов підсумовано у закінченні Веретенченкової новітньої думи "Мати":

Україно моя, розп'ята -
О, як тяжко тебе любити!

Ігор Качуровський , оцінюючи збірку поезій О. Веретенченка "Дим вічности", слушно поставив її серед "найкращих здобутків української поезії повоєнних років", а далі каже: "Приємно ствердити, що у Веретенченковій збірці немає слабких, художньо неповноцінних речей. Тому так важко з цієї збірки щось вибрати: всі поезії однаково гарні". А сонет "Горобина ніч" оцінює так: "такого сонета не посоромилися б Зеров і Рильський".

У першій половині творчости О. Веретенченка була написана поема "Чорна долина", видана 1953 року в Дітройті. Поема займає центральне місце в його творчості. Перш за все розміром - найбільший його твір, а по-друге, звучанням: єдиний твір, де сильно звучить гнів, де змальовано баталістичні картини, а пуантою твору є кара.

Поема "Чорна долина" змальовує події історичні, які відбувалися в другій половині 17 ст., коли татари часто

нападали на Україну, плюндрували села, вбивали людей, грабували, а молодих брали в ясир. Кошовий отаман Запорізької Січі Іван Сірко вславився леґендарною відвагою в боротьбі з татарами, в успішних походах на Кримське ханство й причорноморські турецькі фортеці, під час яких запорожці визволяли бранців з ясиру. Кошовий Сірко оспіваний і прославлений в народніх думах, переказах, леґендах. На основі переказів написана історична поема Веретенченка "Чорна долина".

Автор починає поему змалюванням елегійного спокою в селі. Нагло нападають татари із своєрідним для них жорстоким, диким вбиванням, руйнуванням, грабуванням і невід'ємними бранцями в ясир. Зміною розміру вірша, ритму, поет осягає напружену динаміку нападу, напружене до краю зусилля боронитися ...

Особливої яскравости та сили поема набирає, коли вибране військо стамбульських яничарів начолі з ханом напало на козацьку січ Чортомлик. У завзятому бою козаки начолі з Сірком перемогли ханське військо, погналися за ним у Крим, здобули скарби, визволили бранців з ясиру. І ось тут, як кажуть перекази, сталася в нашій історії трагічна й моторошна подія: душі багатьох бранців уже стали більш татарськими ніж українськими, дітей своїх вже потатарили. Сірко відпускає їх до Криму з надією, що все ж таки любов до Батьківщини заверне їх назад.

Ідіть собі, - сказав отаман, -
Щаслива путь вам, ідучи ...

І відділяються гуртами
Десятки ... сотні ... тисячі ...
.....
Прошили обрій золотий
Тонкі світанкові огні -
І довго, довго кошовий
Стояв на білому коні.

І думав він: свої біжать ...
Пішли, пішли ... куди? У Крим!
Так ось за кого мерла рать...
Невір-земля дорожча їм...

Невже ж у них душі нема?
Вже тільки мріють в далині ...
А може здумають?.. Дарма.
А може вернуться?.. Так ні!

Не оглядаються назад ...
Татарські люди! Вороги!
- На коні хлопці! Наздогнать!
І вирубати до ноги!

("Чорна долина", стор. 31)

Страшна картина кари посилена ще тим, що Данило у кривавій січі стинає голову Ярині, дівчині, яку колись кохав, та забрали її татари в ясир і вона там потатарилася.

Ідею твору автор вкладає в уста Сірка:

"За віру нашу незбориму
Упала кара з кар -
Ніхто не вернеться до Криму
Плодити яничар."

Сірко, як і Ґонта, лише вірно служили Україні.

На поемі дещо відчувається вплив Шевченка - у виборі теми, в ідеї, у філософії. Перша зустріч Данила з Яриною, чимсь нагадує Ярему й Оксану з "Гайдамаків". Однак самою будовою поеми, стилем, поетичним звучанням "Чорна долина" Шевченка не нагадує. Юрій Шерех порівнює її до Байронівської поеми, адже написана поема дійсно майстерно. Веретенченкова блискуча коротка форма вірша, прозора насичена фраза, де не раз в одному - двох словах міститься подія, чіткий напружений ритм, надають шаленої динаміки в розвитку подій, справжньої козацької напруги в боях, походах і в буденному житті ... Веретенченків стиль вносить у поему взагалі щось свіже, немов якесь оновлення. Поетове слово досягає найвищої гостроти, чіткости, сили у баталістичних картинах та в змалюванні кари. Суто Веретенченкову поетичну яскравість місцями можна порівняти до відблиску соняшного проміння та гострому лезі ножа.

Народність, як мистецький засіб, добре використана у відтворені духу козацької доби, її кольоритного побуту та наглих татарських нападах на села. Веретенченко один з тих

поетів, що вміють підкорити мистецькі засоби своєму індивідуальному стилеві.

Поема "Чорна долина" належить до найкращих творів цього жанру в нашій літературі. Патріотизмом, ідейністю, національним звучанням вона наближається до "Гайдамаків" Т. Шевченка та "Оргії" Лесі Українки. Ю. Шерех про цей твір каже так: "Тридцять сторінок Веретенченкової поеми важать більше, ніж чимало многотомових творів". (Ю. Шерех "Не для дітей", стор. 394).

Влучна оцінка Ю. Шереха в аспекті вартости поеми, може стосуватися Веретенченкової поезії взагалі, яку характеризує великий зміст у малому розміром високомистецькому поетичниму творі. При чому, він так майстерно закінчує свій вірш пуантою, що кожне додаткове слово, було б не лише зайвим, а руйнуючим. Оце і є та мистецька правда, від якої залежить кожна творча людина.

Шість років по виході у світ поеми "Чорна долина", знову ж таки в Дітройті, був виданий переклад українською мовою О. Веретенченка поеми Байрона "Мазепа", що стало визначною подією в нашій літературі.

Між 1951 та 1974 роками твори О. Веретенченка зустрічаємо в журналах, у збірнику українських письменників "Слово", в часописах. Його творчість ніколи не припинялася. Несприятливі умови для нього були завжди, але він змагався за свій талант з наступом виснажливих, сірих заробіткових буднів і в цьому змагу йшов по висхідній поетичної майстерности та творчого розквіту. Висока гідність поета, покликання, життєлюбство, несхибне прямування до мети ніколи не залишало його. Твори виношував серед несамовитого гуку й гуркоту пресмашин, молотовні, конвеєрів (до речі, конвеєр, на якому було призначено йому працювати, йшов понад його головою), у цехах гігантського Дженерал Моторс, або серед безсонних ночей, тісно виповнених втомою. Народжував твори уривки у своїй подивугідній пам'яті, аж до остаточного завершення. Либонь, тому він знає майже всі свої твори напам'ять. До речі, він знає напам'ять безлік творів інших поетів, або уривки з них.

1974 року вийшла збірка поезій О. Веретенченка "Заморські вина", видавництво "Сучасність", обкладинка роботи Якова Гніздовського, яка охоплює американський період його творчости та є, до певної міри, новим етапом.

Коли поет у збірці "Дим вічности" повністю відданий духовному зв'язкові з батьківщиною та перебуває під безпосереднім враженням жорстоких подій війни, то у збірці "Заморські вина" він виходить на широкі відкриті води. У ній Веретенченко не поет-еміґрант, скиталець із душею зраненою розлукою з усім рідним, а український поет у вільному світі, сповнений вірною любов'ю до Батькіщини.

Не дивились назад ясновидці.
- Треба прагнути вічно в блакить!
Вільний птах не сидить у клітці,
Вільний птах поза море летить -
І немає зупину в леті
Там, де сонце горить золоте ...
На якій умирать плянеті,
Я не дбаю про те.

А про те - що святе - клянуся:
Зорецвітно-пісенний край
Я люблю. І коли не вернуся,
Вибачай мені, вибачай.
("Заморські вина", стор. 94)

У "Заморських винах" поет уже переосмислив зустріч із західньою Европою, з Америкою, пізнав кращі й гірші сторони чужих народів, країн і своя батьківщина встала у повній її вартості - гідна великої люболви. Його любов ясна, тепла, певна, до краю щира, без хворобливих проявів накидання на свій народ, безпідставних звинувачень, понижень - звучить стримано. Тугою, спогадами, рефлексіями, тривожним щемом серця висловлена його любов у таких поезіях, як "Чи я впізнаю береги", "Що кому судилось", "Рейс", "Вовча", "Ще пам'ятаю біль розлуки", "Виринають спогади золоті" та інших. Поета проймає тривога й сум на саму думку:

Мій голос туди не дійде
З країни Великих Озер.
Заобрійні краєвиди
Пригадую і тепер:
Долини - степи - і небо -
І верби над просінню рік ...

Невже я чужий для тебе,
О рідна моя навік!
("Заморські вина", стор. 24)

Новим і несподіваним мотивом у "Заморських винах" виступає морська тематика. На перший погляд вона навіть дивна для поета із широких степів Слобожанщини, далеко від моря, як О. Веретенченко, проте, вглиблюючись у цю його морську тематику, побачимо, що вона цілком зумовлена, ба навіть стала, до певної міри, природною для поета. Перш за все, письменники, народня творчість, розмовна мова, людське життя порівнюють до моря. Неспокій, бурхливість, шквали, лють, наступ, розбивання об перешкоди, глибина, лагідність ... - все це так тісно в'яже образ моря з людським життям. Пригадаймо кілька висловів: "житейське море", "душа глибока, як море", "життя наступає, як море", "очі сині, як море" і т. д. У нашу духовність море дуже сильно увійшло у зв'язку з козаччиною. Крім того, і це головне, між поетом і батьківщиною залягло реальне море, яке він переплив, коли рана розлуки була ще свіжа й нестерпно болюча. Море мусіло зробити на поета могутнє враження. Його батьківщина лишилась за морем, а по другому боці була воля - море увійшло у внутрішній світ поета, щоб потім стати темою цілого ряду віршів.

Морська тематика розроблена О. Веретенченком цікаво й своєрідно, об'єднуючи в собі всі ці компоненти. У ній ми знаходимо майстерні суто Веретенченкові епічні картини подій на морі, як ось у віршах "Чайка", "Морська баляда", або з життя корабельної залоги "Матроси", "У порту ліхтарі горять". Такі твори говорять про буйну творчу уяву поета. В інших віршах з морською тематикою помітні елементи символізму, ба навіть містики, як наприклад у "Пісні про капітана", "У тихій гавані туман без краю", "По воді сонця путь" та інших.

У "Заморських винах" море, корабель, капітан, чайка, вода, шторм, гавань, вітрила, рибалка - улюблені образи та порівняння поета. Тут відіграли свою ролю підсвідома рушійна сила - поет на хвилях життя виплив у його широке море, звідси невідступний образ моря поєднаний із життям, відповідна образність і лексика.

Книжка охоплює широку тематику, а символічним заголовком "Заморські вина", поет говорить про ті гіркі

вина, що йому довелося випити. Особливу увагу звертають на себе теми філософські та психологічні: роздуми над життям, долею, безглуздою жорстокістю людини ...

Страшно перегадувать минуле,
Бо найгірш за все людська жорстокість,
Ще її ніхто не переміг.

Скільки поколінь було забито?
Скільки на землі не народилось?
Вічний незмир.
Марна боротьба.
Ніби то помщаються наосліп
За свою немогу змити з себе
Кров'ю ближніх первородний гріх.
("Заморські вина")

Тема життя, розгорнута як цілість з глибини минулого в майбутнє, проходить через усю книжку. Поет то вихоплює його із різних країн, то із особистих досвідів та переживань, то із завданих війною ударів, що годі їх забути. Тема війни пов'язує збірку "Дим вічности" із "Заморськими винами". І коли говорити про цю, либонь, найбільшу тему як цілість, то треба брати до уваги обидві книжки. У "Заморських винах" тема війни лягла в основу таких поезій як "Ляндшафт", "Не дайте голодному хліба", "Війна проходить мимо" й інших. У них розкрито жорстоке безглузде знущання людини над людиною, країни над країною - все це проймає болем та тривогою й страхом за майбутність світу й за долю людства:

Гармати, атомні гармати,
Уже віщують людству край.
О земле мати, земле мати,
Не загибай! Не загибай!

Проникнення у "таємниці життя" на землі, де все тлінне, таке "тендітне" і таке "дочасне" тонко висловлено в поезії "Бачити чорне сонце". О. Веретенченко - поет гуманіст і естет, у своїх творах прагне всім серцем, щоб людина людині вірила, пам'ятала про заповідь "любити", а краса, щоб

вічною була. Тому, не дивлячись на всі нюанси суму й болю своїх роздумів, О. Веретенченко не є співцем зневіри чи песимістом. Сумне, трагічне, неґативне - це невід'ємна частина цілости життя. Домінує у поета й у "Заморських винах" глибока любов до свого народу, до людини й пристрастна любов до життя, до його краси, віра у вічність, безконечність життя, бо воно є Бог. Звідси випливає відсутність страху перед життям, перед смертю (до речі, смерть, як частина життя трактується поетом в багатьох творах), немає депресивного пригноблення від тягару буднів тяжких і часом безпросвітних. Особливо свіжим трактуванням теми відзначається поезія "Таїсі", присвячена молодшій доньці. Переважно в таких поезіях автори висловлюють любов до дитини, піклування, сподівання. О. Веретенченко вкладає у цей вірш свою безмірну любов до життя і вчить любити його, не зважаючи на ніщо, передає любов до рідної землі, вчить збагнути одвічну дорогу життя і відчути всеохоплюючого Бога:

Світ побачити варто, дитино мала.
Світ не тільки долина відчаю.
Я свій хліб добуваю у поті чола
І на долю не нарікаю,
Що судилася доля мені не легка,
Що життя на чужині даремлю.
Там на сході мій край. А земля там яка -
Можна їсти ту землю.

Нам страждання дано, бо любови нема
Без страждання, печалі і скрути.
Часом треба робить, як тварина німа,
Щоб людиною бути.

Я сягав поза себе у світло і млу,
Знав і голод, і холод, і спеку.
Ти ж нічого не бійсь. Дай же руку малу
На мандрівку далеку:
Я тобі покажу найдалекі світи,
Де зоріє одвічна дорога,
Всі плянети й сонця, щоб збагнула і ти -
Бог єсть більший від Бога.

Поезію "Таїсі" можна назвати сукупністю поетового філософського погляду на життя. І ось тут треба зупинитись, бодай коротко, на темі: Бог у творчості О. Веретенченка.

Ні гімнів Богові, ні релігійних пісень поет не писав, тому даремно шукати в нього окремого циклу творів з релігійною тематикою, але вся його творчість невіддільно пов'язана з Богом у кожній клітині життя. Бог у Веретенченковій творчості - це світло правди й любов, а його заповіти священні, - це совість і закон для людини, народу, світу, - це безперервне, безконечне життя. Творчість Веретенченка повністю базована на філософії ідеалістичній. Така філософська база позначилася на його любовній ліриці особливо гарно. Майже вся ця лірика присвячена глибокій вірній любови поета до дружини - єдиної жінки у його житті, яка була не лише його коханою дружиною, а й літературним другом та натхненням.

І сонце, й зорі гаснуть в небі,
І пригасається блакить ...
Тільки любов моя до тебе
В житті не згасне ні на мить.

Веретенченкову любовну лірику характеризує благородність почуття, ніжність, щирість, вірність, відданість - поет висловлює свої почуття стримано, естетично, ідеалістично, що часом межує з молитвою. Дружині Надії поет присвятив книжку "Заморські вина" й вона закрила останню сторінку цього гарного циклу любовної лірики, відійшовши у вічність 1973 року.

Олекса Веретенченко поет своєрідний, якось його не до кого прирівняти не можна. Своєрідність його заключається в особливому стилі, небуденному трактуванні теми, чи то буде патріотична тема, чи філософська, чи любовна... Вражає й робить його поезії відмінними й цікавими напружена стриманість і тонкість вислову почуттів, що виявскравлює їхню силу та надає благородного звучання. Глибока думка та досконала поетична форма завжди йдуть у парі. Яскрава образність, пластичність малюнку, пульсуючий ритм, музичність, витримана, гарна, часом несподівано нова, оригінальна рима, живе, щире чуття,

світла гарна ніжність лірики - це лише кілька характерних рис Веретенченкової поезії. Крім того, він широко застосовує алітерацію - це його улюблений засіб у досягненні музичного відчуття образу, як і музичности взагалі. Поєднання зовнішніх рим із внутрішніми збагачує поетику вірша. Афористичність пуанти не є рідкісним явищем у Веретенченка.

Його вірш ревно виношений, виплеканий і тонко висловлений. Глибоко й красиво! Сильно й зворушливо! Своєрідно й майстерно!

Григорій Костюк каже про поета Веретенченка так: "О. Веретенченко вніс у нашу сучасну поезію свіжий подув і нові мотиви філософсько-суспільних і патріотичних роздумів та політичних памфлетів. Це його великою мірою зближує з тонусом поезії Осьмачки та Багряного. Але Веретенченко цілком самобутній поет із своїм власним стилем і світоглядом. Поет тонкого музичного світовідчування у своєму скромному дорібку охоплює всю складність трагічної, багатоликої і багатогранної доби нашої. Сталінська тиранія, війна з усіма її жорстокими наслідками, втрата батьківщини, становище української людини в світі, історичні ремінісценції з проекцією на нашу сучасність ("Чорна долина"), глибокий гуманізм і, нарешті, чисто особиста лірика кохання, дружби, родини.

І це не еклектизм, не чужі впливи, як хибно думають деякі критики, а вияв його власної, вистражданої, зформованої на життєвому й літературному досвіді поетичної свідомости" (Г. Костюк "З літопису літературного життя в діяспорі").

Крім власної творчости, О. Веретенченко має ще одну вирішальну заслугу перед українською літературою. Підкреслюю "вирішальну" тому, що від його почуття відповідальности, справжньої жертвенности залежала поетична спадщина цікавого, цінного, поета Володимира Свідзінського, який загинув 1941року.

Через тяжкий шлях "великого ісходу" українців з батьківщини, через скитальчі турботні непевні роки, О. Веретенченко вивіз із собою на еміґрацію приготовану до друку автором збірку поезій В. Свідзінського, передану йому проф. Оглоблином, зберігши її у всіх небезпеках воєнних подій. 1975 року ця збірка поезій вийшла у світ під назвою

"Медобір". Редактор і видавець книжки О. Веретенченко. Видавництво "Сучасність".

Не дивно, що саме Л. Первомайський, якому образ Мазепи був глибоко несимпатичний ще до війни і який не схвалював Веретенченкову працю над перекладом "Мазепи", тепер пішов повною силою наступу. Такого високоякісного поета з яскравим словом, краще було б їм мати дома - в ярмі. На нього ж покладали надії як на молодого талановитого поета, що вже виростав, виховувався після революції і мусів бути духом їхній - їм служити, - а він вирвався на волю, поніс у світ правду "розп'ятої" України. І плаче над вбитими синами мати-Україна:

"Ой, сини мої, вірні сини,
Слава рідної сторони, -
Всюди вас в боях суворих
Пізнавав лиховісний ворог.
А тепер почорніли руки,
Орлі очі п'ють хижі круки,
Що на землю цю, горем биту
Налетіли з усього світу.
.....
Доля Січі - то наша доля".
("Дим вічности")

Через всю творчість поета проходить мотив долі України та нашого лихоліття в довгій тяжкій неволі. Цього йому не могли простити. Між Л. Первомайським та О. Веретенченком відбувся, аж через море, ідеологічний двобій, без згадки бодай частинно про нього, літературний портрет О. Веретенченка не буде повним. (Тут треба зазначити, що О. Веретенченко не раз давав гостру відсіч нападам на "буржуазний націоналізм" в Україні та на українську еміґрацію). Почалося з того, що в альманасі "Слово" був надрукований вірш О. Веретенченка сповнений глибокою тугою за батьківщиною та любов'ю до неї. Первомайському видалося, що він знайшов слабе місце в поетовій душі і він з їдкою злорадністю кинув йому зловорожий виклик-присуд:

В словах є кров. Вони живуть слова.
Твоє життя - не вигадана повість.

Не вбити пам'ять. І вона жива,
І поруч з нею не вмирає совість.

Якщо і помилявся ти колись,
І мертве серце било в мертві груди,
Тепер прийшов останній суд - молись!
Ні пільги, ні пробачення не буде.

Вирок смерти, такий типовий для червоної імперії, присудив Первомайський Веретенченкові без оборони, без відклику. Залякати творчі сили в діяспорі, щоб вони зі страху перед довгою рукою пімсти стишилися, стали анаціональними, а тим самим і аполітичними. Ще краще було б щоб вони творили лише мистецтво для мистецтва, добрим словом згадували "рай на землі", з якого спаслися й леліяли думку, що їм ласкаво Москва простить і навіть дозволить повернутися додому. Головна ж бо мета "великого ісходу" з української землі якраз заключалася в тому, щоб, прийшовши у вільний світ, бути вільними в творчості, бути вірними своїй Батьківщині.

У відповідь на присуд Первомайського, О. Веретенченко у вірші "Я молитися буду" задеклярував свій ідеологічний маніфест у якому звучить незалежність вільного українського поета та ідея волі на українській землі:

Кажеш, пільги не буде,
Хоч і з кров'ю слова.
Ні, живі в мене груди,
В серці пісня жива.

І не треба пробачень -
Досягнути б мети!
Я намордник собачий
Не схотів одягти.

Мертво здушений подих ...
Жах цей кожен збагне.
Де немає свободи,
Там немає мене.

Що ж ти кличеш до суду
При червоній звізді?
Я молитися буду
На Страшному Суді:

Щоб на рідній плянеті
Линув голосно спів,
Не судили поетів,
Не палили мистців.

("Заморські вина", стор. 100)

Як після війни, коли СРСР полював за кожним, хто вирвався з-під його влади, І. Багряний дав відповідь за всіх у своєму маніфесті "Чому я не хочу вертатися додому", так кількадесят років пізніше, О. Веретенченко відповів за всіх поетів і мистців. Цим особливо яскраво Веретенченко підкреслив національно-політичний тонус своєї поезії.

Дітройт, Міч. 1975 р.

Збірник Українських Письменників "СЛОВО", ч. 6.

Доповнення з моєї доповіді про О. Веретенченка на літературному вечорі в першу річницю від його смерти.

Поетична творчість для О. Веретенченка була його духовним життям - він любив творити. Паралельно до неї ішла безконечна редакторська праця, як необхідність зарібку. Був чи нє найкращим редактором на всю нашу діяспору, замовлень мав понад сили. За його пильним, вмілим і невтомним редаґуванням, вийшли у світ визначні видання. Працював він над п'ятитомником Миколи Хвильового - повне видання його творів та все, що стосувалося до його життя й творчости, над творами Григорія Костюка, чимало інших книжок перейшли його редакцію, включно з монографією мистця М. Дмитренка, до якої він написав і вступне слово. Останній час редеґував медичний журнал "Лікарський Вісник".

Пішовши на пенсію із Дженерал Моторс, майже все його життя минало при редаґуванні писань різних авторів, а власній творчості, знову ж таки, не міг посвятитися. Якщо пенсії вистачало на скромне матеріяльне життя, то на видання нової збірки поезій, мусів заробляти редаґуванням.

Самостійну Українську Державу, як і події, які випереджували проголошення та розгорнулися після нього, сприйняв пристрастно. Написав ряд творів сповнених вірою в Україну, був захоплений відданістю поетів на рідній землі своїй Батьківщині, їхньою ролею, яку відіграли від самого початку подій, їхнім палким словом. В поезії "В сяйві непорушної стіни" оспівав ролю українських поетів у невмирущості національного духу України:

Може б і померла Україна,
Так поети вмерти не дадуть!

Вірш написаний перед референдумом, відразу ж був надрукований в кількох газетах в Україні: "І я своїм словом щось зробив для нашої справи" - сказав поет.

Твори написані після збірки "Заморські вина" і друковані деякі з них у газетах та журналах, О. Веретенченко готував для нової збірки, якій дав заголовок "Гірке причастя". Плянував поїхати в Україну, побачити свою улюблену Батьківщину і в Києві видати свою книжку, але смерть обірвала недожите життя і незакінчену творчість.

Не маючи творів "Гіркого причастя" оцінити їх неможливо - це справа майбутнього. В Україні Олексу Веретенченка як поета письменницькі й літературні кола знають і цінять.

Творчий дорібок Олекси Веретенченка не дуже великий: три збірки поезій, поема "Чорна долина", переклад поеми Байрона "Мазепа", але, як сказав Михайло Коцюбинський, що важливо не скільки написано, а як написано.

26 лютого 1994 р.

Ти подзвонила випадково
З далеких срібних сторін.
За кожний подих, кожне слово,
За все тобі земний уклін.

Так розпромінилися крила —
Загиблих і завмерлих мрій.
Ти говорила, говорила...
Я не забуду голос твій.

Цвіли, як проліски, прологи
І знова квітнула жива,
Вертались юності дороги.
Що заростила див-трава

Лучила нас незрима сила
Позасвідомости мости
Ти говорила, говорила,
Це треба в серці зберегти

В.

Марії Гарасевич – за вдумливість, працьовитість і чесність у тяжкій, але почесній праці еміграційного літератора – від колеги і шанувальника
11. II. 1982 Юрій Гр. Костюк

ВОЛОДИМИР ВИННИЧЕНКО ТА ЙОГО ДОБА

Володимир Винниченко хвилює українське суспільство, вражаючою величиною творчого генія від своїх перших літературних кроків: "... раптом виринуло щось таке дуже рішуче, мускулисте і повне темпераменту, щось таке, що не лізе в кишеню за словом, а сипле його потоками, що не сіє крізь сито, а валить валом як саме життя, всуміш українське, московське, калічене й чисте як срібло, що не знає меж своїй обсервації і границь своїй пластичній творчості" *(І. Франко)*.

В. Винниченко належить до неповторних творчих геніїв. Його не можна наслідувати, як не можна наслідувати Шекспіра, Гоголя, Золя та інших великих.

Національна визвольна революція в Україні поставила Винниченка на чільне місце. Контроверсія довкола його політичної діяльности - недосліджена, невияснена, часто безпідставна - вирікла і Винниченка-письменника серед української еміґрації. Розгром національного відродження України 20-их років, поставив В. Винниченка та його твори поза закон у Радянському Союзі.

Проте, нація своїх ґеніїв не губить і культурні надбання людства не пропадають. В. Винниченко, притягнувши до себе увагу найкращих літераторів від самого початку, ніколи не сходив з поля їх зацікавлення. Коли одні падали жертвою сталінського терору, - другі наростали й шукали шляхів до нього через заборони й контроверсії. Сьогодні в Україні домагаються визнання й вивчення В. Винниченка, на еміґрації при УВАН-і у США діє окрема Комісія для вивчення і публікації його спадщини. Винниченкознавство, фактично започатковане більш як пів століття тому в Україні, поволі відродилося закордоном. Тема "Володимир Винниченко" - це виклик для кожного літератора. Виклик нелегкий, але вартий зусиль багатьох умів.

Великим вкладом у винниченкознавство є книжка довголітнього дослідника спадщини письменника, визначного літературознавця й літературного критика проф. Григорії Костюка "ВОЛОДИМИР ВИННИЧЕНКО ТА ЙОГО ДОБА", видана вищезгаданою Комісією 1980 р. в Нью-Йорку. Книжка нароховує 283 сторінки, охоплює праці автора про В. Винниченка між роками 1951-1980. У підзаголовку автор окреслив ці праці як дослідження, критика, полеміка - і вони добре вкладаються у таку клясифікацію. Тут зібрані його статті, які друкувалися у різних журналах, збірнику УВАН, як також статті та передмови до виданих на еміґрації творів В. Винниченка з його ще недрукованої спадщини.

Нам не раз доводилося читати цікаві статті Г. Костюка про В. Винниченка, але відірвані одна від одної, вони не давали повної уяви про пророблену працю над спадщиною В. Винниченка, як і не насвітлювали всієї великої вартости його вкладу в розроблення цієї важливої теми в нашому літературознавстві. Видання книжки Г. Костюка "Володимир Винниченко та його доба" - одна з найважливіших подій в українському літературному процесі.

Григорій Костюк - визначний винниченкознавець нашого часу. Його зацікавлення Винниченком сягає у молоді роки. Переміщений до Західної Европи, після II-ої Св. війни Г. Костюк мав вийняткове щастя особисто познайомитись з дружиною В. Винниченка, побувати й докладно оглянути місце, де жив письменник останній період свого

життя, а головне - мав доступ до його архівів, записників та всієї недрукованої спадщини й листування. Будучи головою Комісії для вивчення і публікації спадщини Володимира Винниченка при УВАН у США, він ще більше заглибився у дослідження спадщини письменника, яку щедро передала нам його дружина Р. Я. Винниченко. Писання Г. Костюка базовані на великому фактажі із життя письменника, із його архівів та спогадів дружини, на безпосередніх джерелах того, що вже було написане про Винниченка видатними письменниками, критиками, літературознавцями як І. Франко, Леся Українка, С. Єфремов, І. Айзеншток, О. Білецький, К. Зеров, О. Гермайзе й багато інших, а також багатьма чужими критиками. Цитатами з цих джерел він обгрунтовує свої твердження, посилює їх чи покликається на них, подає оцінку нашого письменника Західньою Европою.

Дослідження Г. Костюка зібрані у книжці "Володимир Винниченко та його доба": "Володимир Винниченко та його останній роман", "Остання резиденція В. Винниченка", "Закуток" та його історія", "Леся Українка та Володимир Винниченко", "Сергій Єфремов та Володимир Винниченко", "Володимир Винниченко - маляр", "Записники Володимира Винниченка", "Місія В. Винниченка в Москві і Харкові 1920 року" - є фундаментом для винниченкознавства.

Наступні дослідники В. Винниченка поширюватимуть і поглиблюватимуть порушені автором теми, але без цих праць вже ніхто не обійдеться. Їх завжди будуть згадувати, на них будуть покликатися, до них будуть звертатися.

У найбільшій розміром праці "Володимир Винниченко та його останній роман", що займає 82 сторінки, сім розділів присвячено біографії письменника, бо як автор каже: "... досі нема не тільки солідного літературно-критичного огляду творчости В. Винниченка, але й більш-менш перевіреної й уточненої його біографії. Ті біографічні дані, що досі публікувалися повні плутанини, неясностей, вигадок. ... У нашому короткому нарисі ми не маємо змоги перевірити й устійнити всі розбіжності й неточності в біографії В. Винниченка. Проте ми спробуємо подати схему життя письменника, опираючись тільки на безсумнівні чи вірогідні факти" (*стор. 29).*

Отже, маємо вже біографічний нарис В. Винниченка найближчий до правди, на котрий можна опертися при дальших дослідженнях.

Г. Костюк не обмежився хронологічним описом життя, діяльности й творчости письменника. Його нарис багатий коментарями, виясненнями, обґрунтованими насвітленнями доби та деяких кроків Винниченка - політичного діяча, має багато приміток, які можуть служити як бібліографія. Тут ми знаходимо, що й коли було написане письменником, його видання, переклади його творів на чужоземні мови та насвітлення причин зростання успіху, як і причин його спаду по обидві сторони кордону.

Образ Винниченка - письменнка подано на тлі його творчости, образ Винниченка - політичного діяча подано на тлі політичних ситуацій того часу та на тлі української національно-визвольної революції. Влучні заголовки розділів чітко окреслюють їхній зміст, тому, коли потрібно звернутися до якогось періоду життя письменника для довідки чи студій, це легко зробити.

Насвітлення, коментарі, висновки автора сприймаються з довір'ям, бо вони позбавлені будь-якої тенденційности: "Настала, без сумнву, пора, щоб Винниченкову спадщину вивчити й проаналізувати "sine ira et studio", вивчити об'єктивно - без упередження і гніву" *(стор. 15)* - каже Г. Костюк у статті "Деякі проблеми наукового вивчення В. Винниченка".

У цій же статті автор намічає чотири аспекти вивчення В. Винниченка: 1. аспект біографічний, 2. історико-літературний, 3. філософсько-етичний, 4. суспільно-політичний. Далі, стисло зупинившись на кожному аспекті, вказує на окремі важливі теми, які треба порушити й розробити. Чималим вантажем знання та доброю літературною інтуїцією Г. Костюк розуміє, що В. Винниченко належить не лише до української але й до світової літератури, і тільки на цій базі можна повноцінно розглянути його надбання з аспекту історико-літературного та філософсько-етичного.

Крім біографічного нарису у вищезгаданій праці Г. Костюк дав ще гарний ліричний нарис "Остання резиденція В. Винниченка ("Закуток" та його історія). Нарис базований на особистому відвіданні дому, садиби, землі у селі Мужен на півдні Франції, де В. Винниченко жив, працював, творив останніх майже 17 років. Свою оселю Винниченко назвав "Закутком" і так його називали місцеві французи.

Ця праця має історичну вартість, бо "Закуток", на превеликий жаль, не став нашим культурним заповідником у Франції, а його автентичний вигляд й обладнання втрачено. Передбачаючи, що таке може статися, Г. Костюк словом змалював його образ так, як сприймав зір, розум і почуття.

З фотографічною точністю автор описав кімнату за кімнатою з приділенням пильної уваги кабінетові й архівові. Історію набуття й перебудови дому, тяжку працю в городі, вигляд всієї садиби зображено пластично з живим відчуттям присутности письменника й цвітінням цілого лану жасміну. Сильно вражаючим відкриттям невідомої нікому сторінки у творчому житті Винниченка є опис куреня та прецікава детальна розповідь як він там писав. Нарис про "Закуток" - це жива розповідь також і про життя письменника: про його боротьбу за матеріяльну базу в дуже тяжких обставинах, про його думки, втому й напружену письменницьку працю, про його мрії й заходи в напрямку захисту України від нещасть, які він передбачав напередодні II-ої Св. війни.

Нарис написано тепло, з пошаною до письменника, з любов'ю й святістю до його геніяльного таланту. І це почуття опромінює ввесь "Закуток", лишаючи читачеві чіткий образ, багато пізнання, вражень і роздумів.

В історії нашої літератури праця Г. Костюка "Остання резиденція В. Винниченка" займе тверде документальне місце.

До історико-літературного аспекту відносяться літературно-критичні статті "Повість про людей буреломних років" - це вступна стаття до повісти В. Винниченка "На той бік", яка була видана 1972 року в Нью-Йорку. "Останній роман" - цілий розділ вступної статті до роману "Слово за тобою, Сталіне!" (виданий 1971 р.), статті "Леся Українка та Володимир Винниченко", "Сергій Єфремов та Володимир Винниченко", короткий огляд та оцінка записок письменника "Записники Володимира Винниченка". Сюди можна зарахувати і полемічні статті "Як ми критикуємо?" і "Так ми критикуємо!" Окреме місце займає стаття "Володимир Винниченко - маляр". У ній автор прозоро насвітлює працю Винниченка в ділянці образотворчого мистецтва, його серйозне зацікавлення ним, бажання поглибити своє знання в цьому напрямку самоосвітою та зупиняється на таких питаннях: коли почав малювати письменник і чому він почав

малювати? Також наводить оцінки його працям, дані мистецтвознавцями. На підставі записок самого Винниченка, автор знаходить у нього потяг до малювання ще в молодому віці. Г. Костюк пильно студіював усе, пов'язане цією сторінкою творчости письменника і знайшов корінь звідки виросло у майстра слова прагнення малювати. Сильне образне сприймання світу, яке виявило себе у його творах вражаючо-насиченими кольоритними пейзажами, образами, портретами, вказувало на те, що Винниченко має в собі талант передати його не лише словом, а й фарбами. Після добре наведених ілюстрацій, автор робить висновок: "Уже з цих кількох прикладів видно, яка в описах Винниченка складна гра кольорів і відтінків, як багато в них ритму фарб, перспективи і сонця. Все це проситься на полотно мистця-маляра. Тож нічого дивного нема в тому, що письменник з таким відчуттям кольорів, перспективи і сонця брався за пензель" *(стор. 177)*.

Г. Костюк цією працею ще глибше проник у сукупність мистецького таланту В. Винниченка, в його, либонь, безприкладне образне сприйняття всього, що торкає його зір і тонке мистецьке відчуття.

Літературно-критичні праці Григорія Костюка відзначаються широкою ерудицією, ґрунтовним простудіюванням твору і знанням теми як і доби, в якій відбуваються події, використанням величезного матеріялу (переважно літературно-критичного), що відноситься до теми чи проблеми. Влучно дібрані й наведені цитати посилюють, поглиблюють, вияскравлюють його праці. Додатнім у цьому ще є і те, що він рівнорядно цитує своїх і чужих критиків, а часом наводить їхні оцінки паралельно до своїх. Так у розділі "Останній роман" автор, покликавшись на оцінку французьким критиком твору В. Винниченка "Остання заповідь", говорить про твір "Слово за тобою, Сталіне!", немов продовжуючи його думки:

"Те саме, якщо не з більшим наголосом, можна сказати й про "Слово за тобою, Сталіне!" Надзвичайно легка розповідь, гострий, завжди хвилюючий діялог, різьбленість образів дієвих осіб, показ їх не в статиці, а в русі, з різними, залежно від обставин і ситуацій, психологічними нюансами. Сюжет міцно пов'яза-ний гострими ситуаціями: драматичними... трагічними... та іншими. Всі ці конфліктні

ситуації тримають читача в постійному напруженому стані зацікавлення" *(стор. 79).*

Крім вищесказаного треба відзначити такі якості Григорія Костюка - літературного критика, що позначують його праці у книжці "Володимир Винниченко та його доба":

1). Правильна оцінка твору. Звернім увагу на його думку про твір "Слово за тобою, Сталіне!": "Читачів напевне зацікавить та лінія сюжету, що має показати, як в умовах тоталітарної більшовицької системи народжується, міцніє й доходить аж до найвищого центру диктатури - Політбюра партії - ідея колектократії, ідея миру без бомб і барикад. Але не в цьому, хоч і дуже важливому компоненті роману, головна вартість і сила його. Головна вартість роману, на нашу думку, в його мистецькому зображені радянської дійсности. Психологічно-правдива атмосфера загального страху. Диявольське ламання елементарної етики в стосунках між людьми, навіть найближчими, рідними. Донощицтво, як органічна властивість суспільного життя. Гостро антагоністичне станове, клясове розмежування та національна нерівність між народами Радянського Союзу. Страшні народні злидні при одночасній постійній пропаґанді щастя й добробуту. Загальний, зовнішньо-крикливий ентузіязм любови й відданости радянській владі при глибоко-захованій загальній ненависті до неї" *(стор. 78).*

2). Розгляд твору суттєвими тезами та яскраве наголошення найбільш характеристичних для письменника художніх засобів, як наприклад у статті про повість "На той бік".

3). Дуже добре введення ілюстрацій з розгляданого твору письменника у відповідних, для розгорнення праці, місцях як природне попередження, або підтвердження висловлення думок. Часом ілюстрації цупко входять у писання Г. Костюка як невід'ємна частина цілости. Ця якість найбільш виявлена у статті "Записники Володимира Винниченка", історична вартість якої дорівнює статті "Остання резиденція..." З тим одначе, що "Записники В. Винниченка" дають безліч тем для сучасних і майбутніх дослідників. Багато тем своєрідно вказує автор у своїй статті, яка є справжнім відкриттям Винниченкових скарбів.

4). Дотримування теми. Ця якість визначує ерудицію, солідність і відповідальність. Без зайвих екскурсів, без

позерства й "високоумних" чужоземних висловів Г. Костюк дотримується теми від початку до кінця. Його статті до кінця насичені змістом, дають багато знання, інформацій, довідок, ба навіть вказують джерела, до яких можна звертатися при опрацюванні відповідної теми, що стосується В. Винниченка.

Праця Г. Костюка про повість "На той бік" - вступна стаття до цієї повісти під заголовком "Повість про людей буреломних років" - належить до нашого високоякісного літературно-критичного надбання закордоном, а дослідження "Леся Українка та Володимир Винниченко" і "Сергій Єфремов та Володимир Винниченко" відкривають цікаву сторінку, на якій схрещувалися шляхи наших великих літераторів.

Полемічні статті Г. Костюка, як і всі його праці, оперті на широку обізнаність з кожним питанням у даній полеміці, на чесному об'єктивному підході до справи та на незаперечних фактах. "Як ми критикуємо?", "Так ми критикуємо!" Тут Г. Костюк веде полеміку з В. Давиденком, але він подає такий багатий матеріял про бурхливі літературні, а найбільше політичні хвилі довкола В. Винниченка на еміґрації й в Україні, що його перша стаття має чимале пізнавальне значення у першу чергу. З неї ми довідуємося про трактування В. Винниченка українською еміґрацією ще в Німеччині таборового періоду, про рух в Україні в 60-х роках у справі реабілітації Винниченка та урядову на це протидію, яку Г. Костюк окреслив у п'яти тезах.

"На ті еляборати, що з літературною критикою, а тим більше з науковою, не мають нічого спільного, першим відгукнувся В. Чапленко двома статтями: "Винниченко перед судом московського імперіялізму ..." і "Чи був Винниченко декадентом?" ... В. Чапленко влучно підкреслив кричущу необ'єктивність київської критики, її каґебівське, а не літературне джерело та вказав на іґнорування нею літературно-мистецьких вартостей Винниченкових творів" *(стор. 230)*.

Далі йде сама полеміка з В. Давиденком - удокументована, обґрунтована, переконлива. У ній автор відповідає по пунктах на статтю В. Давиденка "Котроверсійний Винниченко".

Головною метою статті "Як ми критикуємо?", як каже сам автор, було "... вказати на ті невідповідні форми

критики, що їх застосував пан В. Давиденко в своїх статтях про Винниченка. Я звернув увагу на голу публіцистичність ("вульгарний соціологізм") Давиденкової аналізи мистецьких творів, на його нефортунну спробу оцінити й засудити твір, прочитавши менше половини і не знаючи цілої фабули його". Я зауважив був багато моментів поверховности, неуважности, просто кричучої плутанини імен дієвих осіб, імен авторів, назв творів, нехтування джерелами, на довільне висмикування слів і потрібних йому шматків речення з контексту і без належних посилань на багато інших випадків порушення основних етично-фахових вимог літературної критики" *(стор. 205).*

У статті "Так ми критикуємо!" Г. Костюк відповідає В. Давиденкові на кожен його закид, зроблений у статті "І знову Винниченко"...

Я хочу звернути особливу увагу на висловлене у цій статті правильне становище Григорія Костюка, з яким, на мою думку, погодиться кожен: "В. Давиденко суґерує читачам думку, ніби ті, що вивчають Винниченкову спадщину і позитивно та спокійно пишуть про неї, намагаються "реабілітувати його як політичного діяча". Це не відповідає правді насамперед тому, що Винниченко жодної реабілітації не потребує. Ні тут, на еміґрації, ні там, у підрадянській Україні. Він був, є і залишиться назавжди в нашій історії таким, як він був, в усій своїй складній, суперечливій і активно-творчій індивідуальності. Без прикрашування і без очорнювання. Ті, що вивчають тепер спадщину Винниченка, не мають наміру ані реабілітувати, ані засуджувати його. Вони хочуть лише "sine ira et studio"- без гніву й упередження об'єктивно і джерельно вивчити факти і зрозуміти всю складність і суперечливість особи Винниченка та доби, в яку він діяв та яку творив: І тільки" *(стор. 251).*

У полемічних статтях Г. Костюка, крім знання справи, приємно вражає тактовність, культура вислову, стриманість, зрівноваженість, благородність, речева обґрунтована відповідь чи закид опонентові"

Багато досі невідомого, цікавого, важливого, оперто на документах, датах, діях і прагненнях В. Винниченка - політичного діяча дав Григорій Костюк у статті "Місія В. Винниченка в Києві і Харкові 1920 року (Нові коментарі

до питання: був чи не був В. Винниченко членом уряду Х. Раковського?)". Стаття заслуговує на велику увагу. Вона дає добрий ґрунт і відкриває широке поле для наукового дослідження цієї теми докторами історичних та політичних наук. Її важливість полягає не лише в наведених незаперечних доказах та фактах, але й у коментарях, якими автор насвітлює, з якою метою В. Винниченко поїхав до Москви й Харкова в 1920 році та як воно все відбувалося. Тяжко сказати чи контроверсія навколо цього питання, коли буде розв'язана, але ми мусимо дійти до історичної правди через дослідження цієї теми "без гніву й упередження, об'єктивно і джерельно вивчити факти". Таке завдання і поставив перед собою і перед нами автор.

Григорій Костюк довголітній голова Комісії для вивчення і публікації спадщини Володимира Винниченка. У зв'язку з цим, у його книжці "Володимир Винниченко та його доба" поміщені два вартісні листи:

Перший до нього від д-ра Михайла Мольнара - наукового співробітника Інституту світової літератури та мов Словацької Академії Наук (Братіслава). У цьому листі д-р М. Мольнар турбується "Якою ж буде доля рукописної спадщини В. Винниченка?" Виявляючи свою добру обізнаність не лише з творчістю В. Винниченка, а з усім літературним процесом в Україні, він стверджує потребу видань творів В. Винниченка в Чехо-Словаччині. "І хоч би хто займався вивченням творчости В. Винниченка, кожен неодмінно натрапляє на питання долі його рукописної спадщини" *(стор. 265)*. А далі: "Треба признатися, що ми й досі не спромоглися віддати Винниченкові належне".

Другий лист - це відповідь Г. Костюка докторові Михайлові Мольнарові. Автор подає стан архіву В. Винниченка, що зроблено Комісією та які її пляни на майбутнє, хто з науковців працює і над якими темами, користуючись його архівами.

"Володимир Винниченко та його доба" - книжка великої вартости під кожним оглядом і в кожному аспекті. І надзвичайно гарно й цікаво написана. Добра літературна мова з багатою літературознавчою термінологією, легкий стиль з доброю будовою речень, щирість, переконливість, любов до творчої людини, тактовність і шанобливість у трактуванні літераторів, своєрідний аристократизм у всьому

способі писання, не лише наукове, але й хвилююче розроблення тем, коли мова йде про дослідження життя письменника чи аналізу його творів, врешті сама небуденна тематика та нові відкриття - все це робить книжку такою цікавою, що почавши її читати, не можна зупинитися до самого кінця, до останнього слова.

Журнал "НОВІ ДНІ", Торонто,
листопад 1981 р.

* *
*

14. 12. 81

Дорога Пані Маріє!

Дуже дякую за Вашу працю, таку вдумливу і розгорнену рецензію. Ви, правда, мене трохи перехвалили, але я приймаю це на конто Винниченка. Він, його творчість, його дух були спричинниками всього того доброго, що Ви приписуєте мені.

Посилаю Вам І-ий том "Щоденника". З нього Ви побачите, що поки вийшла отака чепурна книга, то я мусів проробити просто каторжну працю.

Але... Маємо. Хай тепер українська наїжачена ботокудія читає і бачить Винниченка таким, як він був: і добрим і злим, і моральним і не моральним, і великим і малим.

Винниченко з повним правом міг би повторити фразу, висловлену колись Достоєвським: "Таким я єсм, таким мене й сприймайте."

Бачите, я вже й розписався.

Зичу Вам обом найкращого Нового Року.

Щиро Ваш

Гр. Костюк.

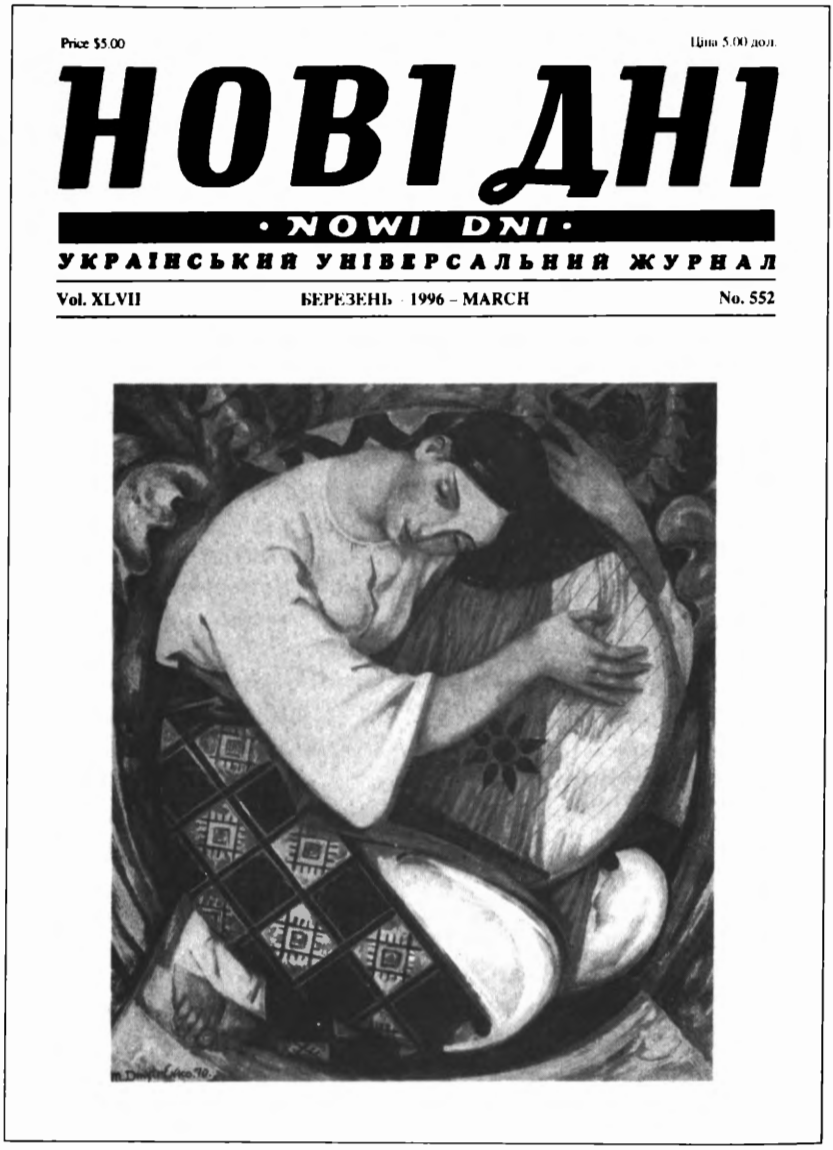

Price $5.00 Ціна 5.00 дол.

НОВІ ДНІ

· NOWI DNI ·

УКРАЇНСЬКИЙ УНІВЕРСАЛЬНИЙ ЖУРНАЛ

Vol. XLVII БЕРЕЗЕНЬ - 1996 - MARCH No. 552

(Редактор Мар'ян Дальний)

СВІТЛА, СЯЮЧА ОЦІНКА МОЇХ "ПІОНЕРІВ"!
ДЯКУЮ ТИСЯЧУ І ОДИН РАЗ!
УЛАС САМЧУК МАРІЇ ГАРАСЕВИЧ

"СЛІДАМИ ПІОНЕРІВ" УЛАСА САМЧУКА

У пізнішому періоді творчости Уласа Самчука, серед його численного дорібку, з'являються нові жанри літературних творів. "На білому коні", "На коні вороному" та "Плянета Ді-Пі" повністю належать до духу літературної доби повоєнного періоду у світовій літературі, що характеристична якраз спогадами з воєнних і покапітуляційних років та автобіографічними повістями. Дві книжки, написані одна за другою, "Живі струни" і "Слідами піонерів" мають цілковито інший характер не лише від всього попереднього, але й різняться і між собою, хоч в основі написання обидвох творів дослідження праці й досягнень українських еміґрантів в культурно-мистецькому та суспільно-громадському напрямку. Ці твори мають історичну базу.

Клясичну реалістичну повість, якій він надає найбільшу увагу, Улас Самчук ніколи не залишив. Поруч вищезгаданих творів, був написаний і виданий роман "На твердій землі" та продовжується праця над третім томом трилогії "Ост". Ця гігантська трилогія, на мою думку, займає центральне місце у творчості Уласа Самчука і буде одним з найвизначніших творів в українській літературі 20-го століття.

"Слідами піонерів", найновіша книжка У. Самчука, - вийшла з друку 1980 року, написана в р.р. 1967-68. Автор

присвятив її "Українському Народному Союзові та пам'яті його основоположників, будівничих і прапороносців ..." Книжка нароховує 268 сторінок, видана видавництвом "Свобода" в США, Джерзі Ситі – Нью-Йорк. Під естетичним, якостевим і професійним оглядом, видання належить до кращих. Однак, треба відзначити той недолік, що не подано року видання, літературного редактора та коректора.

"Слідами піонерів" автор підзаголовком називає "Епос Української Америки". Тема твору визначена автором у заголовку та в присвяті. Не відкриваючи книжки, ми сподіваємося знайти в ній розповідь про неймовірно тяжкі початки перших українських еміґрантів в Америці, заснування УНС та дальший розвиток громадського життя українських громад на цій землі, а разом з ними і дальший зріст УНС. Таке наставлення не викликає особливої охоти читати книжку, бо тема достатньо відома всім українцям в Америці й Канаді. Але, відкривши книжку, з першої сторінки натрапляємо на несподівано ориґінальне, свіже, цікаве трактування цієї, в багатьох родах писань розробленої теми. Осмислюючи події, наслідки, конфлікти й гармонію прагнень, охоплюючи той конструктивний хаос, що виявив себе в історичному розрізі великим будівничим нового світу, Улас Самчук дав яскравий образ народження і розбудови громадсько-політичного та культурно-мистецького життя української еміґрації на тлі процесів, що відбувалися на цій землі від її піонерських часів, коли тут схрещувалися різні мови й культури світу. У блискучому есеї "Компроміс з мітом", яким розпочинається цей твір, автор каже:

> "Історія цієї феноменальної концентрації людських зусиль разючо вийняткова в історії людства. Ніякі знані клясичні приклади державотворення з минулого - походів, відбиття, поневолення - не знаходять з цим порівняння. Це повільне, послідовне опанування простору, це проникнення у домени чогось ще незнаного, це бажання осягнути нові обрії, це справді туга, мрія й жадоба землі і земного хай навіть "раю", але суворо накресленого мозолястою рукою людини. І робили це люди Окціденту - святі і грішні, філософи і пірати, шукачі пригод і шукачі золота, господарі і волоцюги, але всі вони, в повному значенні слова, люди вибрані. Це добровільна селекція но-

вих рас і культур, які, ступивши на новий, порожній, непривітний берег без будівель і доріг, відновлялися в зударі з первинністю природи, рослини, звірини, людини".

Колись, у нашій розмові, У. Самчук сказав, що він по своїй письменницькій природі абсолютний прозаїк, що жодної поетичности в його творах нема. Так воно не є. Значна частина есею "Компроміс з мітом" та чимало уривків із цілого твору написані у високомистецькій формі своєрідної модерної поезії в прозі.

"Компроміс з мітом" звучить як заспів до твору "Слідами піонерів". Автор починає від зеніту зросту Америки, зупиняючись над Рокефелерівськім центром як символом, а далі, переплітаючи яскравими фраґментами з історії цієї країни, цікавими думками американських письменників, уривками конституції, статистичними даними, датами ... створює ґрандіозний образ Америки - її дух, віру, мрію, необмежену творчу спроможність. Будівельні споруди безприкладної техніки, велетенського розмаху задуми та їх втілення свідчать про людину у вільному новому світі.

У. Самчук беззастережно любить Америку. Ця любов сильно позначилася на творі "Слідами піонерів". Його захоплення Америкою щире, завжди свіже, хвилююче - сприйняте розумом і пережите чуттям. Все, що охоплює його зір на цій землі, він переосмислює в аспекті історичному, філософському, політичному, суспільному, державному... Сильний і світлий оптимізм, конструктивна ідея, творчий дух характеризують цей твір - все, що росте, твориться, перемагає - на своєму шляху має жертви - ніщо легко не приходить.

Темою твору "Слідами піонерів" є Українська Америка і вона його головний герой. Для написання твору "Слідами піонерів", Улас Самчук простудіював з першоджерел тему та зробив подорож по Америці від Нью-Йорку до Каліфорнії, щоб особисто пізнати, як починали своє життя українські громади, як розвивалася їхня праця та що осягнено ними за час їхньої присутности на цій землі.

"Головне, що хотілося пізнати, це наші власні спроможності у супоставленні до всього того, що, ба-

чать очі і сприймає розум. Піднятись вище, можливо найвище і запліднитись духом цієї величі процесу життя...

І хотілося б про це все сказати словом. Знайти вислів своїх спостережень і передати їх можливо більшим і кращим від нас самих. Щоб їм щось підсказати і їх підштовхнути на більший і величніший подвиг" *(стор. 18).*

Виходячи з цього бажання, У. Самчук будує свій твір двопляново, ведучи розповідь паралельно про Америку й про українську еміґрацію, яка знайшла у ній своє місце і як складова частина американського народу, і як окрема національна група із своїм суспільно-політичним та культурно-громадським життям - її автор називає Українською Америкою. Двопляновість робить книжку особливо цікавою і вартісною - вона дала авторові можливість найбільш правильно розглянути феномен творення нового світу, де людина мала повну свободу проявити себе у творчому процесі економічного і політичного життя країни, затримуючи свою національну ідентичність повністю чи лише частково, а також дала можливість визначити ролю й значення української еміґрації у ньому.

Під оглядом літературним, У. Самчук знайшов найкращий шлях до написання цього твору. Він використовує у ньому есе, репортаж, оповідання, історичні розвідки, перекази, спогади, елементи публіцистики, журналістичні статті, статистику, художню прозу... Знаходимо тут окремі завершені літературні форми як репортаж, есе, вставні оповідання, які можуть існувати цілком самостійно, але здебільш автор об'єднує елементи багатьох жанрів, вміло переходячи з однієї в другу, що робить розповідь різноманітною і динамічною.

Стиль У. Самчука особливий - напружений, рвучкий, кристально прозорий, із сильно пульсуючим ритмом, який міняється стосовно до зміни тембру розповіді, але завжди надає особливого відчуття життя. При тому, надзвичайна кольоритність оповідання не дає читачеві відчути певну повторність, може одноманітність, описаної праці в різних українських поселеннях. Епос Української Америки У. Сам-

чук починає рефлексіями, навіяними Українським Народним Союзом:

> "Це чиста нью-йоркська назва, той Союз над Ґудзоном... Можливо в цілості плянетарного засягу ці три літери УНС займають непомітне місце, їх не знайдете у популярних енциклопедіях, але з якоїсь іншої, інтимнішої точки зору ця інституція таїть у собі великий, шляхетно-повчальний зміст, можливо, найскладніших людських проблем нашого збентеженого світу" *(стор. 21).*

Від рефлексій і розважань автор переходить до самих початків нашої присутности на цій землі, УНС, як перша свідомо закладена українська інституція нашими еміґрантами, його розвиток і роля, іде провідною лінією через цілий твір.

Розповідь про долину антрациту в Пенсильванії, де народився УНС, про леґендарного о. Г. Грушку - засновника "Свободи" й УНС, про цілий ряд безприкладної відданости громадських діячів, про громади українських піонерів займає найкращі, найцікавіші розділи книжки.

Письменник проникливо й докорінно показав історичне тло, образ нашого еміґранта, причини його виходу з рідних земель, його нестерпну тугу, що ставала не безвихідним сумом, а наснагою його духовних і національних прагнень. Біографічні нариси й оповідання з життя окремих людей та їхні безпосередні, щирі, прості, але кольоритні, розповіді автор вплітає у твір, як реалістичне свідоцтво, як то воно було. Вони надають творові фолькльорного забарвлення та вияскравлюють духовне обличчя українського піонера. У них домінує перемога над труднощами, відсутній малюнок чорного безпросвіття і загублености, - що сильно наголошене у творах про еміґрантів в Америці такими письменниками, як Ч. Діккенс, Т. Келдвілл, В. Короленко і т. д., - нема ноток песимізму, ішла бо боротьба не за існування, а за повнокровне життя, особисте й громадське, ідеєю якого були національні прагнення України. Специфічність Самчукового стилю, майстерність його розповіді роблять ці нариси живими, яскравими, незабутніми.

На окрему увагу заслуговують портрети відомих діячів, мистців, пересічної людини. Зовнішній портрет

У. Самчук змальовує дуже лаконічно - кілька штрихів найхарактеристичніших, найпомітніших, якими він осягає уяву не лише про вигляд людини, але навіть про особливі її прикмети:

> "... о. Іван Констанкевич - парох невеликої дерев'яної церковці Преображення... Середнього росту, енерґійний, міцного складу із синіми очима і рівним римським носом... - ідеаліст, організатор, будівничий і кристальної чесности людина... *(стор. 90).*
>
> Володимир Сіменович зі своєю чорною борідкою і виглядом плеканого інтеліґента у пенсне і з високим твердим коміром досконало вишколив свій хор. Від цього багато залежало..." *(стор. 91).*

Більше місця автор відводить, хоч теж майже телеграфічним стилем, описові їхньої діяльности. Жива людина з її духовістю й прагненням, не схема-фотографія минулого, з характеристикою виступає з портрета У. Самчука. Мистецтво його збірного портрета полягає в тому, що з нього різбиться не маса, як цілість, а громада, яку творять люди, не втрачаючи своєї особистости.

Найбільш уваги письменник слушно присвятив нашим піонерам - їм бо припала найтяжча і, либонь, найважливіша роля. Весь розріз їхньої невсипущої праці схоплено в один цілісний образ народження організованої, національно свідомої Української Америки. Головні компоненти її творення добре насвітлені автором: роля священиків та видатних діячів, неоцінима праця жіноцтва, жертвенна, віддана громадська праця робітника, роля інтеліґенції, участь молоді в культурному житті, побут, початки преси та УНС і т. д. Виходячи з цього образу, автор розгортає величезну панораму сучасної Української Америки, не відриваючи її від американської цілости.

Про кожну місцевість, місто, стейт, де автор відвідував українські громади, знаходимо в книжці історичні й статистичні дані та загальні враження. З історичних, переважають розповіді про перших конкістадорів та переселенців, що освоювали, осідали чи давали початок якійсь місцевості. Вони часом відбували невірогідно тяжкі подорожі, проявляли леґендарну відвагу й завзяття. Окремі блискучі розповіді, у яких автор змалював найбільш яскраві,

невірогідної спритности постаті з тих часів, незвичайно цікаві. Форма розповіді коротка, напружена, динамічна, а малюнок живий, пластичний, захоплюючий - це незвичайні розповіді про незвичайних людей. Відчувається особливо сильне притягання письменника до людей непересічних якостей - успішних шукачів фортуни, вийняткових вдах.

Не менш цікаво автор описав свої враження із зорового сприймання сучасної Америки та свої філософські переосмислення - це мов підведення підсумків гігантських досягнень людини у цій ще дуже молодій державі. При цьому, автор наводить імена великих людей, письменників, величні або історичні споруди, події...

І коли автор переходить до українського епосу, читач має уявлення, як виглядала дана частина Америки, де довелося починати своє нове життя українцям. Без цього другого пляну твору, перший був би відірваний від творива на цій землі, частиною якого є і ми.

В обидвох плянах домінує захоплення осягненим. В епосі про Українську Америку автор зупиняється над найбільш видатними конструктивними подіями та досягненнями: початок і ріст УНС, Братського Союзу, Провидіння, УККА, Об'єднання Українських Письменників "Слово", ВУАН, НТШ, Інституту Українського Мистецтва, Об'єднання Українських Журналістів, СУА, громадських організацій, організацій молоді, видавництв, преси, Української Капелі Бандуристів ім. Т. Шевченка, ансамблів бандуристів, театру, хорів і т. д. Скрізь багато приділено уваги церквам з підкресленням їх величезної ролі в розбудові Української Америки. Головним і незвичайно вартісним у розповіді є те, що У. Самчук проникає у зміст, у суть українського творива національно-політичними, філософськими думками, часом сповненими чуттєвими настроями.

У мистецькому репортажному нарисі про Бавнд Брук і широко знаний в українському світі його цвинтар знаходимо маєстатичний настрій, пронизаний глибоким національним болем душі письменника:

> "Мандрівниче! Хто б ти не був - друг чи недруг, зупинись, здійми капелюха з голови своєї і в побожній поставі віддай їм шану, бо їхні імена не тільки вирізьблені на камені цих могил, а також на скрижа-

лях історії, писаної кров'ю раненого серця. Всі вони перше, як прийти до цього "останнього місця вічного спокою", перейшли світ тяжких змагань за свою долю і правду. Великий Творче видимого і невидимого! Будь милосердним, прийми їх жертву і сповни їх ідеал у їхніх нащадках.

Подяка Америці з її свобідною душею, що вона уділила нам цей шматок землі в такій благородно-маєстатичній добі.

... Така дивна мішанина почуттів, таке бажання знайти справжнє слово і справжню назву такого явища. Чому ці гарячі патріоти землі своєї не знайшли там навіть місця для їх могил? О, не злоречте! Замовчіть ви там з вашими блюзнірськими виправданнями. Ви знаєте, що це не так" *(стор. 143).*

Цінну історичну вартість для літопису Української Америки має тут розповідь У. Самчука про побудову та відкриття пам'ятника Т. Шевченкові у Вашінґтоні, де вписано повний зміст промови президента Д. Айзенгауера. Описуючи велич і перебіг події про її настрій і суть автор каже:

"Співало небо, сонце, повітря, будови, вулиці. Співав Вашінґтон. Це був тріюмф, що за словами Айзенгауера, "промовлятиме до мільйонів гноблених" в майбутньому; тріюмф зосередженого в одну волю, з фокусом у Вашінґтоні, віковічного прагнення народу до свободи. Це був доказ і приклад, до чого може дійти безіменна людина з безіменних просторів, коли вона знайде і усвідомить свою дорогу" *(стор. 185).*

Таке ж саме історичне значення мають короткі розповіді про окремих видатних людей: українських письменників, композиторів, науковців, громадських діячів і т. д., з якими письменникові довелося зустрінутися, чи пізнати з дослідження минулого. Взагалі, книжка "Слідами піонерів" багата іменами українських діячів в усіх ділянках, по всіх громадах і центрах. Про наше слабе місце автор говорить так:

"Лише в політиці ще не все гаразд. Це - тема, яка вимагає окремих коментарів. Вона має за собою чимало досвіду, але все ще на шляху шукань згідно з

словами пісні "де ти бродиш, моя доле, не докличусь я тебе?", з надією, що її все таки буде знайдено. Українська політична громада над цим уперто працює, будучи свідомою, що майстерність політичної штуки є чи не найскладнішою майстерністю людської природи, без якої державна творчість немислима" *(стор. 177).*

У розділах: "Про Союз над Гудзоном", "Свобода над Гудзоном", "Долина антрациту", "Мандрівка по країні незнаних" завершено загальний образ Української Америки - звідки вийшла, якими шляхами йшла, що створила. Осяги великі, а все, що стає великим, вимагає все більшої і більшої праці. Українська Америка, взявши на себе завдання бути речником України у вільному світі, допомагати всіми засобами у здійсненні її прагнень до незалежности, виконує його чесно, віддано з усе більшою напругою.

Розділ "Від моря до сяйного моря" має відмінний характер від попередніх. Відмінність полягає у більш свобідному писанні цих розділів. Втіливши свій задум у перших розділах, звільнившись від величезної кількости матеріялу про окремі громади з їхніми історичними деталями, автор зміг дати більшу увагу мистецькій майстерності розповіді та особистим якостям української людини. Хоч автор іде і тут тим самим шляхом дослідження історії перших поселень українців у західніх стейтах, заснування громад та започаткування відділів УНС у цих громадах, але в розповідях звернено увагу на родини, подекуди і на шляхи, якими пішли їхні діти в особистому житті. Ці шляхи нерідко сходяться уже повністю з американськими.

Двопляновість у цьому розділі стає такою чіткою, що обидва пляни ідуть лише паралельно, майже не маючи відношення між собою.

Захід Америки, особливо Каліфорнія, зробив сильне враження на У. Самчука. Він з захопленням оповідає чимало подій з історії цього краю у формі нарисів, пластично змальовує кольоритні постаті з піонерської доби напівлеґендарних спритяг, одчайдух, непересічної здібности до опанування простору, людей. Висока майстерність пластичного образу і пейзажу характеризують його нариси в

цьому розділі. Дуже цікаво насвітлено події, їхні наслідки й ролю окремих народів в опануванні Каліфорнії з історіософічної точки зору. Тут особливо відчувається письменник-мислитель. Часом погляди автора висловлені із захоплюючою імпульсивністю, щирістю і дозою патетизму, прикметними поезії:

> "Каліфорнія - це антитеза того світу, що його проповідують деякі радикальні соціологічні доктрини. Це квінтесенція філософії капіталізму. Свобідного, невимушеного, особистого вибору. Ґрандіозного плянування за вимогами і потребами конкретного життя. Дивлячись на це чудо землі, людину проймає горде відчуття своєї вищости над усім, що створено на цій чудовій плянеті" *(стор. 299).*

Враження і думки, а не точний опис баченого, характеризують репортаж У. Самчука, який він використовує найбільше в розділі "Від моря до сяйного моря". Часом його репортаж є у тісній сполуці з есе. На мою думку, есе на базі репортажу про університет-гігант коло міста Берклі вельми добрий і характерний для У. Самчука - письменника широко обізнаного із світовою літературою, філософією, публіцистикою. До речі, твір "Слідами піонерів" багатий цитатами з американських письменників, видатних людей тощо. Цитати вставлені у твір природно як поширення, підтвердження або доповнення думок автора, або як необхідний компонент у розгортанні твору, коли для цього є суттєва вимога.

Українська Америка Заходу, а зокрема Каліфорнії, насвітлена в такому ж аспекті й тонусі, як і Сходу. Лише, сильно вражаюча краса території, кліматичні умови, що зумовлюють екзотичність довколишнього світу мали свій вплив і на саму розповідь, яка відзначається насиченою яскравістю та багатством художніх засобів. Небуденні порівняння поєднані з небуденними думками:

> "... робимо прецікаву мандрівку до царства гігантських дерев секвої, що її звуть "червоним деревом".
>
> Не легко висловити враження від тих величних рослин з їх казковим віком життя, мов би те їх

порепане тіло було символом вічности. Якийсь відповідник до Нью-Йорку. Діло природи і діло рук людських: будова "Емпайєр Стейт" і деревина "батько лісу", 2000-літній дідуган, який дивиться на нас з висоти 329 футів, це вислів Америки, що виросла з глибини людського генія і глибини сили Божої" *(стор. 241).*

Вийнятково цікавій і кольоритній постаті о. А. Гончаренка автор дав помітне місце у творі не менш цікавою і кольоритною розповіддю про нього. А взагалі живою, щирою розповіддю змальовано багато українських родин, і членів українських громад і видатних, широковідомих, і скромних незнаних. А сучасний стан самих громад, автор насвітлив на їхній історичній базі з певною прогнозою в майбутнє.

"Слідами піонерів" Уласа Самчука - це панорама Української Америки, яку автор немов мозаїкою виклав з наших громад, людей, родин, що несуть свій "обов'язок, від якого нема звільнення. Ніде й для нікого".

> "Ген, включно з тими вільними й невільними, організованими й не організованими, розсипаними по земній кулі виходцями зі землі наших предків, там обополи, на схід і захід, ріки Дніпра, які прийшли до Нью-Йорку, Торонта, Сіднею, Буенос Айресу, щоб вклинити і свою частку долі до барвистої мозаїки вітражу вселюдського храму буття. Питаєте, яка їх майбутність? Пройдене ними минуле настроює до оптимізму. Їх ідеали в течії самого життя, їх діяння на добрій дорозі, їх суверенна воля настроєна на ствердження свого післанництва, їх місія знайти світ і здобути його зрозуміння."

* *
*

Коли розглянути твір Уласа Самчука "Слідами піонерів" на тлі світової літератури, то побачимо, що він рівнобіжний до твору американського письменника Дж. Стайнбека "Подорож з Чарлі", котрий був уперше

надрукований 1962 року. Мова йде не про будь-який вплив Дж. Стайнбека на У. Самчука, а про природний розвиток української літератури у світовому процесі тим самим шляхом. Наприклад, твір Миколи Понеділка "Рятуйте мою душу" рівнобіжний до твору Маріо Пузо "Темна арена" тематикою, історичною добою, місцем подій, людською драмою, хоч вони написані в діяметрально протилежному тонусі й стилі. Два твори, американського й українського письменників, взаємно доповнюють себе у напрямку ширшого розкриття прав людини, умов життя в специфічних обставинах, поведінки, прагнень, дій і подій на американській окупаційній зоні в Німеччині між 1945-49 рр. Твори охоплюють переможців-американців, переможених німців та українців у ДіПі-таборі. До речі, М. Понеділок довідався про існування твору М. Пузо "Темна арена" від мене, либонь, з півроку пізніше після виходу у світ його твору "Рятуйте мою душу".

Твір Дж. Стайнбека "Подорож з Чарлі" (підзаголовок: У пошукуванні Америки) - написаний на підставі його подорожі по Америці, яку він зробив з метою пізнати свою країну як можна найближче. 10000 миль ... скільки охопив зір - все переходило через призму розважань його проникливого розуму. Письменник сприймав, пізнавав, робив спостереження й висновки - любив, гнівався, захоплювався, цінив, хвалив і картав.

Улас Самчук написав свій твір "Слідами піонерів" теж на підставі подорожі по Америці - він пошукував, пізнавав, відкривав і вивчав Українську Америку, щоб знайти її місце й призначення в Америці, подорожуючи полюбив цю країну, батьківщину Дж. Стайнбека, пристрасно. Обидва письменники схрестилися своїми роздумами, враженнями, захопленнями, сприйняттям величі країни, а разом з тим ніякої повторности у них намає. Їхні твори взаємно себе доповнюють у напрямку ширшого пізнання й зрозуміння цієї надзвичайної країни "від моря до сяйного моря".

Збірник Українських Письменників
"СЛОВО", ч. 9, 1981 р.

Ulas Samchuk
429 Glenlake Ave.
Toronto 9, Ont.
Canada

Торонто, 12.4.82.

Дорога, мила, хороша, Зацна Пані Маріє!

Сталося так, що я майже стратив зір, мене заатакував злобний катаракт і на приказ лікаря, я мусів припинити усю мою творчу діяльність. 2-го квітня мені зроблено операцію правого ока і є надія, що за чотири тижні, я знов зможу бачити "світ Божий", лишень протягом цього часу мушу обмежитися лишень до лінивого обдумування всього того, що мені хотілося б ще сказати.

Але учара передали нам чнрговий збірник "Слово" і Таня прочитала там для мене Вашу п р е ч у д о ву рецензію на моїх "Піонерів". Такої блискучої, вникливої, стилістично роскішної рецензії на мої писання я ще не мав... Не мав взагалі... А про цю книгу, зокрема. Бачення, розуміння, відчування... Прекрасно, прекрасно! Ми з Танею були і лишилися захопленими глибиною Вашого розуміння цих справ і проблем. Дякую Вам! І і ще, і ще - дякую. Думаю, що Ви будете, можливо, єдиною / тепер/ людиною, яка зможе вникнути в суть справи мого "Оста", бо Ви слушно зауважили, що не "Волинь", саме ця книга, "Ост" є віссю на якій обертається моя творча плянета. З величезним трудом, майже через побільшуюче скло, докінчував і докінчив третій том того твору "Втеча від себе", і здав його до друку... І здається, його вже набирають в друкарні... Як тільки книга вийде, Ви дістанете її першою...

Вибачте, коли знайдете у моєму листі помилки, пишу напомацки, але моє око гоїться добре, завтра йду знов до лікаря і за чотири тижні дістану спеціяльні окуляри, через які могтиму знов бачити ... Операція пройшла успішно...

Дякуючи Вам ще раз за Вашу увагу до моїх творчих зусиль, вітаю Вас від себе і Тані дуже сердечно, а такою наш найщиріший привіт Вашома дорогому другові життя Богданові!

При зустрічі колись поговоримо більше!

Повний до Вас глибокої і щирої пошани..

Завжди Ваш,

Улас Самчук

МАРКО ВОВЧОК

У 150-і роковини від дня народження

Року 1857, на літературному й суспільному полі України, несподівано й тріюмфально з'явилася невеличка книжка - "Збірка народних оповідань" Марка Вовчка, опублікована в Петербурзі під редакцією, тоді вже славного, Пантелеймона Куліша. Нікому невідомий автор збірки, мовою, національним звучанням, творчою природою чітко визначив себе письменником українським.

Вийнятковою силою антикріпосницького наставлення, розкриттям скрайнього деспотизму феодалів, загальнолюдськими ідеями гуманізму й прагнення волі, збірка притягнула увагу й захопила тодішній літературний світ спочатку український, російський, а в короткому часі весь слов'янський та західньо-европейський. Думка була одно-згідна: з'явилось щось свіже, світле, а при тому глибоко драматичне, реалістичністю зливалося з самим життям - заговорив народ з глибини душі про свій нестерпний біль і наругу над ним, про знущання над тілом і душею; розказав про свої почування, образу, гнів, страждання, мрії ... Понад усіх, Тарас Шевченко доглибинно побачив велич і значення нової сили в нашій літературі, ту незвичайну ролю, яку вона відіграє для тогочасного суспільства у формуванні його думки. З першого знайомства, Тарас Шевченко назвав Марка Вовчка своєю "донею", а вона його "батьком". Так вони до кінця його життя одне одного кликали: він її "донею", а вона його "батьком". Це й буде найточніше окреслення їхнього національно-духовного та літературного споріднення. І коли ретроспективно поглянути на історичне місце, на суттєву єдність їхньої творчости на тлі феодальної доби, то Марко

Вовчок була живою частиною духу Тараса Шевченка - речником українського народу. Іншим художнім засобом, іншим тембром вислову, твори Марка Вовчка були теж нищівною силою для пануючої верстви суспільства, як і для самої системи феодалізму. Саме це й підкреслив Тарас Шевченко, називаючи Марка Вовчка "обличителем жестоких людей неситих".

Поява Марка Вовчка в українській літературі була тим більш несподіваною, що вона народилася на Орловщині в с. Єкатиринівці, Єлецького повіту. Національний родовід письменниці до цих пір ґрунтовно не досліджений - в різних джерелах, маємо різні інформації. Навіть дата народження має розходження.

Російська "Коротка літературна енциклопедія", видана в Москві, подає Марка Вовчка як українську й російську письменницю, народилась 22.12.1834 в родині дрібного російського дворянина.

"Українська радянська енциклопедія" подає те саме.

Автор добре опрацьованої монографії "Марко Вовчок", О. Засенко *(Київ, 1964)*, з приписаного обов'язку, назвавши письменницю "дочкою російського народу", цілковито виминає питання національного походження у біографії письменниці.

Микола Зеров у "Лекціях з історії літератури", *(Канадський Інститут Українських Студій, 1977)*, каже про Марка Вовчка, що її "весь рід радше білоруський ніж великоруський", *(стор. 231)*, а дату народження подає 1833.

Володимир Радзикевич в "Історії української літератури", *(т. II, стор. 72, Мюнхен, 1947)*, пише: "Марія походила з української поміщицької родини".

О. Животко-Чернова робить спробу довести родовід письменниці й доходить до такого висновку: "В дійсності, це напевно був український рід". *(О. Животко-Чернова "Думи мої", Нью-Йорк, 1971)*.

"Енциклопедія Українознавства", *(НТШ, Париж - Нью-Йорк, 1955, т. 1)*, - рік народження 1834 - "в родині дрібного поміщика (українсько-польського походження).

Оксана Іванисенко в романі "Марія" говорить про те, що родовід письменниці сягає до князя Радивила та Петра Могили.

Відносно року народження, питання розв'язує О. Засенко, подаючи повністю метрику народження письменниці у

вищезгаданій монографії. Метрика була знайдена 1962 року в Державному архіві Орловської области - дата вказує на 1833 р. *(О. Засенко "Марко Вовчок", стор. 8).*

Що ж до національного походження Марка Вовчка, то, на мою думку, найближчі ті джерела, котрі подають його українським. Читаючи різні матеріяли з України, відчувається, що є на те якісь переконливі докази, лише їх не можна наводити.

Третя контроверсія є навколо псевдоніма письменниці, дівоче прізвище котрої Марія Вілінська. Зі свідчень Пантелеймона Куліша знаємо, що письменниця назвала себе Марко Вовчок, висилаючи йому для редакції вже перший свій зошит оповідань. Його дружина, письменниця Ганна Барвінок дещо кривить душею й допускається неправди, приписуючи вибір псевдоніма П. Кулішеві: "Може од того Куліш назвав її Вовчком, що вона наче злякана, мовчуща". *("Спомини про Марка Вовчка", "Рідний край", 1908, ч. 1).* Богдан Лепкий у дослідженні про Марка Вовчка пише: "Мені здається, що псевдонім Марковичевої продиктований її власним іменем: Марко - вичка, Марко Вовчок - от і все, прямо гра звуків". *(Твори Марка Вовчка з життєписом авторки й життєписними матеріялами. т. I, стор. CXIII).*

Богдан Маркович, син письменниці, каже про це так: "За родинними переказами, український рід Марковичів походив від козака Марка, що називався "Вовком", тобто вовком, за свій суворий норов. "Вовчок" є зменшене ім'я від "Вовка".

Хоч ще є інші версії, на припущенні сина треба зупинитися. Чоловік письменниці, Опанас Маркович - відомий фолькльорист й етнограф - без сумніву оповідав дружині про свого діда - козака, що й захопило її уяву. Навіть у своїх творах вона змальовує козаків з чималою дозою романтизму.

Сама особистість Марка Вовчка сильна, незвичайно цікава, оригінальна, блискуча.

Її батьки - майор Сибірського ґренадирського полку Олександер Вілінський та Параскева з дому Данилових - дрібні поміщики, шляхта за походженням і шляхетні за духовим складом. Батько - людина освічена, любив музику, пісні, був композитором-аматором. З натури добрий, вмів

родині дати тепло, але коли письменниця мала 7 років, він помер - це була для неї дуже велика втрата. Мати була теж натури ніжної, добре володіла французькою мовою і навчила від дитячих років Марію цієї мови. По батьках вона успадкувала ліричну вдачу з тонким відчуттям естетики, людинолюбства, музикальність, любов до пісні. До речі, вона чудово співала українські народні пісні. А крім всього, Марко Вовчок народилася з великим творчим талантом, нестерпним прагненням пізнавання людей, світу та любов'ю до науки, що залишилося з нею до кінця життя.

Маючи формальної школи лише три роки, (приватний пансіон у Харкові, 1845-1848), вона самоосвітою піднялась до рівня визначних літературних сил того часу. Т. Шевченко, П. Куліш, І. Турґенєв, Салтиков-Щедрін, Н. Нєкрасов, Н. Чернишевский, О. Герцен, Н. Добролюбов, Д. Пісарєв, Проспер Меріме, Жюль-Верн, Віардо, Фльобер, Ж. Р. Етцель і багато інших високо цінили й шанували Марка Вовчка як вийнятково талановиту, розумну людину й до глибокого хвилювання захоплювалися її творами. П. Куліш пізніше змінив свої відносини з письменницею й вислови про її творчість, але це окрема досить складна тема, яка скорше відноситься до самого П. Куліша.

Марко Вовчок була особою світовою. Знаючи багато мов: українську, російську, польську, французьку, англійську, німецьку, італійську - вона в кожній країні почувалася свобідно, як і в кожному середовищі, чи це було товариство високої інтеліґенції, чи це було оточення простолюддя, з якими вона не минала нагоди поговорити де б вона не була.

Її врода особлива, вражаюче помітна: поставна, хоч дещо повна, але струнка жіноча постать з гарним обличчям одушевленим розумними сірими очима та тихою привабливою усмішкою. Все життя своє шовкове русяве волосся заплітала в косу й укладала короною над високим ясним чолом просто, не притенсійно, мило. Була так розброююче й по-жіночому чарівна, що, либонь не було мужчини, який би від першої зустрічі не вподобав її собі.

Чудовий слухач, такий же співрозмовник і друг, щира, безпосередня, тепла, сердечна, а разом з тим стримана - не виходила за рамки дружніх відносин серед знайомих та прихильників її таланту.

Особисте життя Марка Вовчка - складне, тяжке й матеріяльно скрутне. Два рази одружена, чимало переїжджала з місця на місце в Україні й на Кавказі, роками була закордоном. З першим чоловіком О. Марковичем (1822-1862), мала сина Богдана. Була це людина високоосвічена, артистично обдарована. Походив з козацького роду, твердий патріот України, працівник на народній ниві, учасник Кирило-Методієвського братства, залишив по собі вартісні фолькльорні та етнографічні збірники, його ім'я лишилося визначним у цій ділянці. Другий чоловік - М. Лобач-Жученко (1850-1927) - дрібний урядник. З ним мала сина Бориса. Обидвом чоловікам з працею не щастило. З цієї причини, Марко Вовчок не мала постійного місця для родинного життя, аж при кінці свого життя мали вони невеличкий власний будинок на хуторі Долинське, в околиці Нальчика на Кавказі, де й померла письменниця 1907 року.

Діяльність Марка Вовчка широка: письменниця, редактор, перекладач, фолькльорист, освітній діяч, редаґувала журнал "Пєрєводи лучших іностранних пісатєлєй" в Перербурзі, була співредактором "Журнала виховання і розваги" в Парижі, підготовляла цілі видавництва творів. Працьовитість її подивугідна - все життя суцільна праця. Навіть під час подорожування, не припиняла творчости в тій чи іншій формі, а праця над собою була безкінечна. Проживаючи в Парижі, вивчала відразу три мови: чотири рази на тиждень - лекції з англійської мови, два - з німецької, три - з італійської.

Літературне надбання Марка Вовчка велике. Своїм впливом заважило на доброго пів століття, а значенням увійшло в літературу як одне з найбільш визначних і тривалих.

Останнє видання в Україні творів Марка Вовчка в семи томах найповніше, *(Видавництво "Наукова думка", 1964, Київ).* У сьомий том включено її записні книжки, нотатки та фолькльорні записи. Чи це повне видання спадщини письменниці, треба сумніватись. Її твори підлягали нищівній цензурі царської Росії. Часто забороняли друкувати її твори, виправляли тексти, вирізували параграфи, розділи, а то й цілі частини книжки. Так загинули розділи та остання частина повісти "Маруся", залишили коротесеньке закінчення, пропав і оригінал твору. Письменницю переслідували як

"нєблаґонадьожну". Її оригінальні тексти гинули й до цих пір чимало з них відшукати не вдалося. Тяжко повірити, щоб радянська цензура не додала своєї нищівної руки і ми навіть не знаємо, чи все, що було в її архівах увійшло до цих семи томів та чи віднайдені оригінали повністю надруковані. Із 7-ми томів, лише перший виповнюють твори написані українською мовою, решта, за малими вийнятками, в російській, хоч між ними є твори тематично пов'язані з Україною місцем дій, а мова рясніє українськими словами. П'ять творів у шостому томі в мові французькій, як були оригінально написані.

Марко Вовчок писала трьома мовами: українською, російською та французькою. Кількістю написаного непомірно переважають твори російською мовою. Повстає гірке й болюче питання: чому Марко Вовчок, здобувши таку велику славу українськими народними оповіданнями, перейшла на російську мову? Відповідь закладена в довгому історичному процесі злочинного обезголовлювання України Росією. Не було меж для заходів, аби осягнути ціль - не допустити Україну до національного розвитку і таким чином Україна втрачала своїх геніїв на користь Росії. Навіть в українській радянській монографії про Марка Вовчка О. Засенка не могли замовчати правди про причину переходу письменниці на російську мову. А сказано там так: "Тільки суворе переслідування царизмом українського друкованого слова, що стало особливо жорстоким після Валуєвського указу 1863 року, тільки неможливість друкуватися українською мовою, примусили славного автора "Народних оповідань" на тривалий час стати осторонь українського літературного процесу" *(О. Засенко "Марко Вовчок", стор. 93).*

Не маючи де друкуватися, а гонорари були єдиним джерелом доходів родини Марковичів, письменниця опинилась за кордоном (1859-1867) у тяжкій матеріяльній скруті. Чоловік, вернувшись на Україну, допомогти не міг, бо йому, як "нєблагонадьожному", отримати краще платну працю було неможливо, те ж місце, що дістав при допомозі друзів оплачувалося мало - не вистачало навіть для нього самого. А на письменницю лягав весь тягар заробітку на життя для себе з сином і допомоги для чоловіка. Безвихідність ситуації, (закордоном, часом не мала чим оплатити навіть найнеобхідніше), довела до того, що таки

почала перекладати кожен свій твір на російську мову для таких журналів як "Колокол", "Соврємєннік", "Отєчєствєнниє Запіскі" і т. д. - Росія свого досягла.

Під цим оглядом, невірогідна історія повісти "Маруся". Оригінально написана українською мовою, дія відбувається в Україні, ідея, зміст, всі події насичені сильним національним звучанням. Не було де друкувати, а єдиний вихід - це перекласти повість на російську мову, що й зробила сама письменниця і після нищівної цензури, "Маруся" побачила світ у журналі "Пєрєводи лучшіх іностранних пісатєлєй" (Петербург) редактором котрого була Марко Вовчок. Український текст пропав, либонь, безповоротно. Російські літературознавці, а за ними й українські радянські, зараховують повість "Маруся" до російської літератури - парадокс, на який спроможна імперія у нищенні української культури.

Перехід Марка Вовчка на російську мову, став головною причиною розриву подружнього життя Опанаса та Марії Марковичів, хоч вони до самої його смерти залишились добрими друзями.

Для української літератури цей перехід спричинив дві великі, нічим не замінимі втрати: перша - вийнятково талановита славна українська письменниця не дала всієї своєї творчости в скарбницю нашої культури, а друга - її високомистецькі переклади з чужих мов знову ж таки пішли на рахунок Росії. Марко Вовчок була одним з найкращих, а найчастіше найкращим перекладачем з чужих мов і не лише свого часу. Перекладала з французької, англійської, італійської, польської й інших мов літературні твори й наукові праці. Її блискучі переклади дорівнювались оригіналам, що здобуло їй велику пошану в широкому літературному світі, а особливо у французькому. А. Пармені та С. Боньє у праці "Історія одного видавця та його творів", П. Ж. Етцель (Сталь) кажуть: "В Росії романи Жюль Верна перекладені Маркович, мали численних читачів. Жюль Верн не бажав іншого перекладача, крім цієї розумної, освіченої, тонковідчуваючої жінки, яка володіла французькою мовою, майже як рідною" *(стор. 573)*. П'ятнадцять творів Жюль Верна артистично переклала Марко Вовчок, ніхто не дорівнював її перекладам і до цього часу вони видаються й перевидаються багато разів.

Марко Вовчок мала тісний зв'язок з відомим французьким видавцем і письменником П'єр-Жюль Етцелем, (письменницький псевдонім - Пол Жак Сталь). Закордоном, в Парижі, коли письменниця опинилася в особливо тяжких матеріяльних турботах, за рекомендацією І. Турґенєва, Етцель дав їй працю у своєму "Журналі виховання і розваги". Захоплений її талантом, творами, здібністю перекладати й писати французької мовою твори для дітей, Етцель запросив її бути співредактором його журнала. В цьому журналі лишилася співробітницею на довгі роки і в петербургський період її життя, друкуючи там постійно свої твори французькою мовою, серед яких знаходимо трансформацію з її українських творів, як також оригінальні твори писані французькою мовою, - ці останні до цих пір не перекладені й такими вони увійшли у київське видання творів Марка Вовчка 1963 року. Повість для юнацтва "Слизький шлях" написаний французькою мовою був виданий і окремою книжечкою та витримав кілька накладів. Етцель уважав Марка Вовчка також і французькою письменницею.

Таким чином Марка Вовчка зараховують до себе літератури трьох народів. Парадоксальним є те, що російська критика нещадно скритикувала її й була дуже несправедливою якраз до творів написаних оригінально російською мовою. Особливо відзначилися негативною критикою О. Скобачевський, П. Ткачов, М. Шелгунов - тогочасні відомі критики. Але навіть вони не могли заперечити артистичности й чималої цінності творів Марка Вовчка та тієї ролі, яку вони відіграли. Наприклад: Шелгунов робить такий висновок - "Вона залишається все ж таки літературним барометром, на якому можна розглядати всі фази розвитку соціяльного мислення, розвитку російської освіченої громадськости" *(М. Шелгунов "Глухая пора", стор. 15).*

Все ж таки, лишається незаперечний висновок: українські твори Марка Вовчка під кожним оглядом стоять найвище. Навіть один з визначних літературознавців в Україні професор О. Дорошкевич, у своїй докторській десертації "Українська проза Марка Вовчка" писав: "Далеко меншої ваги набули романи й повісті Марка Вовчка - "Ліхой человєк", "Запіскі прєчєтніка", "Живая душа", "Тьоплоє ґньоздишко", "В ґлуші" та інші. Ось чому твори цієї групи,

що зустрічали іноді досить гостру оцінку з боку передової російської критики ... пройдуть тільки на переферії моєї роботи".

Либонь, справа в тому, що природа письменниці - українська, а твори російською мовою писала, якоюсь мірою, для заробітку, для можливості надрукувати їх, відійшовши від органічної тематики й самого духу українського народу, що запалив її творчий вогонь.

* *
*

Саме українська проза принесла Марку Вовчку славу й безсмертність. Надзвичайне враження від її народних оповідань на сучасників повною мірою відлунюють у сьогочасного читача. Свої враження від першого зошита оповідань Марка Вовчка, присланих йому для редакції, П. Куліш пізніше у статті висловив із щирим захопленням: "Читаю і очам своїм не вірю: у мене в руках чистий, непорочний, повний художній твір" *("Русскій вєстнік", 1857, кн. XII).* А в листі до О. Милорадовичівни писав: "Чи поймете ви віри, що як я читав їх, то дух у мене займавсь, так зрозуміла вона красоту нашого слова і наче піснею заговорила!"

Тарас Шевченко ще з більшим пієтизмом ставився до майстерности Марка Вовчка: "Коли якось Марко Вовчок попросила Шевченка "поправити що-небудь" у її новому творі, поет з жахом відповів: "Як можна до цього доторкатися! Це для самого мене джерело істини і краси". ... Коли при цій розмові Тургєнєв запитав у Шевченка, твори якого українського письменника він порадив би йому читати, щоб "скоріше навчитися малоросійської мови", поет не вагаючись відповів "Марка Вовчка. Тільки вона володіє нашою мовою" *(О. Засенко "Марко Вовчок", стор. 183).*

Звернім увагу на наголошення цими авторитетними іменами мови письменниці. Воно заперечує прийняту версію, що Марко Вовчок вперше познайомилася з українською мовою, народною творчістю, письменством, коли зустрілася з О. Марковичем, вийшла за нього заміж та незадовго переїхала з ним на Україну, що датується 1851

роком. Її народні оповідання написані в Немирові 1855-1956 рр. Тобто, лише за чотири роки перебування в Україні, Марко Вовчок мала б стати майстром і найбільшим знавцем української мови. Її твори до сьогодні належать до клясичних мовних зразків. На мою думку, вищезгадана версія невірогідна. І саме у цій невірогідності, дослідники повинні шукати шляхів до доказів, що Марко Вовчок вже в дитинстві мала стичність з українською мовою, чула й знала її. Адже, при всіх вийняткових здібностях до мов, вона не стала таким найкращим знавцем і майстром ні в російській, ні у французькій літературі, хоч у цих державах вона перебувала багато довше ніж в Україні й писала та працювала на їхніх мовах. Це лише беручи під увагу мову. Є ще сильніший доказ - це самі твори. Як всеціло письменниця у них злита з українським народом, з якою доглибинною любов'ю розкрила його душу, з яким знанням та відчуттям своєрідности життя саме українського народу, чару української природи вона створила свої оповідання. Тому, вчитуючись у твори Марка Вовчка, звучить досить спрощено починати її знання української мови, культури й самого народу від Опанаса Марковича, хоч факт лишається незаперечним, що саме О. Маркович, шлюб з ним та виїзд на Україну відіграли головну й вирішальну ролю в народженні цієї письменниці - українською.

З літературного надбання Марка Вовчка, що видане до сьогодніі, приблизно 40 творів написано українською мовою. З них 12 увійшло до збірки 1957 року: "Сестра", "Козачка", "Чумак", "Одарка", "Сон", "Горпина", "Викуп", "Свекруха", "Отець Андрій", "Максим Гримач", "Данило Гурч". Решта, за вийнятком "Чари", написані й виходили у світ дещо пізніше, між ними такі видатні твори як "Інститутка", "Ледащиця", "Два сини", "Три долі", "Павло Чорнокрил" та інші. Окреме місце займає повість "Маруся" з особливою історією й слідом у світовій літературі.

На літературну арену, Марко Вовчок вийшла в добу повного загнивання феодалізму як суспільної системи, морального та духовного розкладу, або духовного закостеніння пануючої верстви. В західній Европі вже 1848 року скасовано кріпацтво, а в Російській імперії ще відбувався завзятий спротив кріпосницького ладу на право до людських душ. Володіння людиною нерідко набирало форм

самодурства й психопатичного садизму. Закріпачена, вільна колись людина ні психічно, ні духовно ніколи не здалася. Повстання, індивідуальні протести, пімста кріповласникам за знущання, заподіяну смерть були безкінечні й майже щоденним явищем, що записала історія й цілий ряд письменників тогочасних та пізніших відносин як Іван Нечуй-Левицький, Панас Мирний, Андрій Чайковський та інші.

Тоді, коли російські передові демократичні письменники, публіцисти стояли на позиціях соціяльних реформ - знесення кріпацтва, не хотіли бачити національного поневолення, вперто називаючи Україну Малоросією, а мову "малороссійскім нарєчієм", а часто, як ось І. Турґенєв, називали ще й мовою "хахлацькою", Тарас Шевченко стояв на позиціях не лише визволення людини - скасування кріпацтва, але й визволення народів від російського поневолення. Поруч нього стала його дещо пізніша сучасниця Марко Вовчок, - стала з великим відчуттям свого власного творчого шляху. Маючи великий пієтизм до Тараса Шевченка, будучи під впливом його ідей та сильного слова, вона не має у своїй творчості ніякого сліду епігонства, а виходить із цілої сукупности всього попереднього надбання української народної творчости та літератури і є органічним його продовженням.

Творча манера Марка Вовчка особлива. Письменник-реаліст, вона черпає тематику й художні засоби з життя й культурного надбання українського народу: з його розмовної мови, розповідного стилю, фолькльорного надбання та психічного й духового складу української людини. Приказки, перекази, пісенні художні засоби, характеристичні національні риси дієвих осіб - невід'ємний елемент у її творчості. В центрі поставила покривджену, поневолену людину - у першу чергу жінку, на долю якої завжди припадало найбільше терпіння, страждання і найбільша кривда, чи то була молоденька дівчина, чи дружина, чи мати. Над її тілом і душею знущання не мали меж, а як людина в очах пана вона мала значення лише як робоча сила та трохи для різних примх. Тож всі симпатії письменниці по боці народу, по боці гнобленої людини.

Розповідь від першої особи, улюблений засіб Марка Вовча. Мабуть, жодним творчим засобом не можна так сильно, так життєво-правдиво й так доглибинно передати

біль людської душі в стражданні, як безпосереднім її власним оповіданням. І хоч засіб не новий в літературі, а в народній творчості дуже поширений, у Марка Вовчка він набирає повної художньої оригінальности в першу чергу через напружену драматизацію розгортання подій, конфліктів, трагедії, оптичну яскравість змалювання картин, дієвих осіб, живі образи, блискучі діялоги, народну щирість оповідння і цілий ряд інших художніх засобів, якими так артистично володіє письменниця. Часом, коли оповідання йде від автора, письменниця так всеціло зливається в одно із дієвою особою, що читач сприймає як одну цілість - мистецький осяг абсолютний. Такий абсолютний, що Пантелеймон Куліш на перший погляд сприйняв твори Марка Вовчка як живий запис з народних уст.

Її розповідь сумовита, лірична, лаконічна, уривчаста, особливо коли письменниця піднімає драматичну напругу. Вона сповнена глибоким співчуттям і болем, якщо розповідь іде про трагічну жіночу долю. Безпосередня розповідь від дієвої особи відзначається стриманістю та яскравою образністю, народною мовою й безкінечним багатством нашого фолькльору. Герої-кріпаки Марка Вовчка, люди чесні, працьовиті, гуманні, шляхетної вдачі, гарні фізично й гарні душевним складом - щирі, добрі, співчутливі... Це ті люди, що в нормальних обставинах вміють життя зробити прекрасним, у них закладене те споконвічне добро на цьому світі, яке перемагає зло. Змальовані у творах образи - незабутні. Так наприклад, Олеся з твору "Козачка" - це не лише трагічна благородна героїня, - це вічна жінка, дружина і мати, для якої немає меж - нема страждань, ні жертв достатньо сильних, які б перемогли її любов, вірність, відданість. Як історична постать, вона типовий представник рештки вільних людей з козацьких родин, що систематично закріпачувалися тим чи іншим шляхом. У творі "Одарка" письменниця створила зворушливий, вічно живий образ молоденької, вродливої, доброї дівчини зламаної і знищеної примхами можновладної над нею людини, якій суспільний лад дає на це право. Цим образом письменниця висловила особливо сильний протест проти насилля над людиною, що сягає не раз і нашого часу, хоч в іншій формі. Незабутня, глибоко хвилююча трагедія матері-кріпачки у творі "Горпина". Його драматична вібрація сягає найвищої

напруги й до цих пір сприймається з хвилюванням аж до фізичного болю. Саме цю сильну драматичну напругу у творах Марка Вовчка, Шевченко назвав одним словом: "Шекспір". Яскрава повість "Інститутка" розгортає широку картину кріповласницького самадурства. Необмежена влада над кріпаками плекає в героїні безсердечність, егоїзм, порожнечу духовну, викривленість психічну і як останню фазу звиродніння - садизм. Письменниця особливо яскраво показала процес скривленого виховання дівчини дома й в інституті із закономірним його завершенням у типовому образі представниці пануючої верстви доби феодалізму. Протиставленням поневолених і поневолювачів, осягнено також протиставлення добра і зла в людських душах. Але Марко Вовчок далека від ідеалізації представників народу. У цілому ряді творів, як "Сестра", "Свекруха", "Данило Гурч", "Павло Чорнокрил" та інших, показано й негативні прояви: ревнощі, невірність, злобу, дрібничковість, ненормальні відносини в родині, а разом з тим у цих творах паралельно йдуть і прекрасні якості людської душі: посвята, любов, кохання, вірність ...

Антикріпосницькі твори Марка Вовчка дають тверду реалістичну правду брутального фізичного й духовного поневолення, розкривають світ і суть кріповласника та цілий комплекс страждань поневоленої людини, дають гостро відчути абсолютну любов і прагнення цієї людини до волі. Національне поневолення проходить через твори посередньо - кріповласники або чужої національности, або несуть в собі намул імперіяльний. Письменниця залишає читачеві робити висновки. Мети осягнено блискуче: її твори викликають та вписують в людську свідомість гнів, протест, ненависть і бунт проти всякого поневолення. Під цим оглядом, Марко Вовчок стоїть поруч Тараса Шевченка і в тогочасній прозі її твори антикріпосницьким звучанням були найсильніші у світі, робили вплив на поворот думки навіть у визначних людей. Так, Михайло Драгоманов, за його свідченням, під впливом Марка Вовчка змінив свої позиції: "... перше оповідання Марка Вовчка "Панська воля" - зробило на мене велике враження і мало для мене велику вагу, ... положивши рішучий початок мого свідомого демократизму" *(М. Драгоманов "Австро-руські спомини", ч. I, Львів 1889).* Проспер Меріме, у листі до Тургенєва, писав про те, що твори Марка

Вовчка допомогли йому зрозуміти рацію великих бунтів у Росії. До речі, він від першого знайомства з її творами був пройнятий жахом, який сильний антикріпосницький дух живе в них. Мав намір перекладати їх на французьку мову, але побоявся, що у Франції "їх приймуть як соціялістичну проповідь, і добропорядні особи, які не люблять дивитися на роз'ятрені криваві рани, здіймуть страшенний галас". Оці думки Проспер Меріме свідчать про те, що твори нашої письменниці були актуальні для всієї Европи і їх боялися не менше як у Росії.

Визначні представники літературного світу високо цінили Марка Вовчка й були тією опорою, що давала письменниці силу творити у тих несприятливих бурхливих часах та витримати переслідування царських поліційних органів. Вище згадано друзів і шанувальників Марка Вовчка, які любили її як вийнятково талановиту, високо-артистичну, відважну письменницю з інтелектом, який захоплював кожного та не менше любили її за глибокий, щирий гуманізм. Вона була великим людинолюбцем, а для дітей ще й мала теплу зворушливу ніжність. Мріяла про добрі школи для них, перекладала гарні книжки для дітей з чужих мов, писала твори, казки з прегарною народною кольоритністю, які часом базовані на народних переказах, завжди дбаючи, щоб все це мало виховне значення.

Твори Марка Вовчка перекладено на всі мови Радянського Союзу, на всі слов'янські мови, а також на французьку, німецьку, англійську, італійську. Ще в 1899 р. видано в Загребі 18 оповідань Марка Вовчка перекладених на хорватську мову Августином Харамбашічем.

Один з творів нашої письменниці адоптувала французька література - мова йде про повість "Маруся". Етцель захопився ним, розуміючи його виховне значення, патріотизм, красу, свіжість, захоплюючу ідею й зміст. Він поширив повість на одну третину, пристосовуючи його до подій, які заіснували у Франції після Франко-Пруської війни, коли то Франція втратила Ельзас. Етцель просив дозволу у Марка Вовчка на її співавторство, але такого не отримав. 1873 року надрукував у "Журналі виховання й розваги" за таким авторством: ""Маруся" Ж. П. Сталь. За легендою Марка Вовчка". Успіх був надзвичайний, а наша письменниця стала улюбленою у Франції. Поет Віктор де Ляпард

присвятив їй вірш "За батьківщину", захоплені діти вимагали, щоб героїня не загинула і Сталь мусів додати невеличку післямову - Маруся не загинула від татарської кулі, її вилікувала гетьманська порадниця і забрала з собою в монастир. 18 разів перевидавали "Марусю" у Франції, повість нагороджена французькою академією, затверджена Паризьким муніціпалітетом як нагорода для учнів, міністерство освіти прийняло її для шкільних бібліотек. Французька критика оцінила повість дуже високо. Письменник Жорж Санд (приятель письменниці Жорж Занд) надрукував відгук у формі листа дідуся до внучки: "Крім чарівности, якою дихаєш, читаючи цю книжку, тут все проймає патріотичний дух, суворе й чисте повітря, що виховує жертвенність і відданість. Я бажав би, щоб ця Маруся стала тобі сестрою і товаришем. Читаючи про пригоди малої героїні України, ти зрозумієш, як треба любити Францію". *("Журнал виховання та розваги" 1878, т. 29, стор. 18).* Відразу ж, з французької, повість була перекладена на всі европейські мови. За життя письменниці вона була перевидана 8 разів на російській мові. І як каригідний парадокс в літературі взагалі, українська повість присвоєна Росією побачила світ на рідній мові, якою написала її авторка, лише 1904 році. Переклав її з російської мови славний дослідник-текстолог, блискучий стиліст-перекладач Василь Доманицький, дорівнявшись авторові.

Творчість Марка Вовчка в літературах слов'янських народів та західної Европи залишила свій слід. У російській відіграла чималу ролю, як і дуже цінні її переклади з чужоземних мов. В українській літературі займає одне з визначних місць, а для її розвитку мала велике значення і впливала на прозаїків довгі десятиліття - між ними були: Г. Барвінок, П. Куліш, О. Стороженко, Ю. Федькович, у ранній творчості - І. Нечуй-Левицький, Панас Мирний. В сьогоднішній літературі помітний вплив Марка Вовчка на творах Миколи Ковшуна та інших.

Пізнавальне значення творів Марка Вовчка стоїть на одному з перших місць - вона літописець в артистичній формі своєї доби, як пізніші письменники І. Нечуй-Левицький, В. Стефаник, У. Самчук.

Письменники, літературознавці, мовознавці звертаються до її творів, як до джерела багатої української мови,

як до кращих її зразків у стилістичному та лексичному засязі, вивчають і будуть ще й ще вертатися до артистичної манери її розповіді, до барельєфности, скульптурности образів, до лаконічности малюнку, діялогу й духовного розкриття образу ... Бо, як каже С. Єфремов: "Чим був Шевченко в українській поезії, тобто величезним зразком форми і змісту пізнішим поетам, тим став Марко Вовчок для белєтристів, хоча, звичайно, таланти обидвох письменників не можна порівнятти" *(С. Єфремов "Історія українського письменства", т. II, стор. 69).*

Сильна й кольоритна особистість Марка Вовчка притягає увагу письменників, як цікава й широка тема для художнього твору. Мені відомі два з них: "На світанку" Юрія Тиса - біографічна повість з життя Марка Вовчка - видавництво М. Денисюка, Чікаго, 1961 рік. (Пізніше в розмові зі мною, Ю. Тис сказав мені, що портрет Марка Вовчка у своїй повісті помилково малював з фотографії Г. Барвінок) та роман Оксани Іванисенко "Марія" - "Радянський письменник", Київ, 1973 рік. Особливо багатий архівний матеріял використала О. Іванисенко - мала доступ до джерел непомірно більший ніж Ю. Тис. Цікаво, що Ю. Тис наголошує закоханість І. Турґєнєва, а ще сильніше Жюль Верна в Марка Вовчка, а Іванисенко, лише дає зрозуміти про глибші почуття Турґєнєва, а Жюль Верн не береться до уваги під цим оглядом, взагалі. Базуючись на листуванні, спогадах та інших матеріялах, вона веде лінію драматичного кохання між молодим юристом Олександром Пассек (сином письменниці Т. Пассек - родички Герцена), та Марком Вовчком, що тривала аж до самої його смерти.

Великі українські письменники відзначають Марка Вовчка як письменницю вийняткову:

Іван Франко писав: "Шевченка й Марка Вовчка я вважаю найбільшими талантами нашої дотеперішньої літератури, найбільшими майстрами нашого слова" *(Твори у двадцяти томах, т. 17, стор. 33-34).*

Леся Українка: "Марко Вовчок знала такі тайни душі українського народу і такі глибини, яких тепер вже ніхто не знає, або виповісти не вміє".

Ольга Кобилянська: "Її твори відзначаються реалістичною правдою, глибокохвилюючим способом зображення, силою почуття і мистецькою красою форми і

мови; вони з повним правом стали в ряд з найкращими творами світової літератури про селянство" *("Марко Вовчок в критиці", стор. 28).*

Юрій Федькович: "Нема в нас сонця, як Тарас, нема місяця, як Квітка, і нема зіроньки, як наша Марковичка".

Тарас Шевченко, як ніхто розумів велике значення і силу появи творів Марка Вовчка в українській літературі й на суспільно-політичному полі феодального ладу Російської імперії. З пієтизмом і любов'ю він висловив свої почуття у вірші:

* *
*

МАРКУ ВОВЧКУ

На пам'ять 24 января 1859

Недавно я поза Уралом
Блукав і Господа благав,
Щоб наша правда не пропала,
Щоб наше слово не вмирало;
І виблагав. Господь послав
Тебе нам, кроткого пророка
І облечителя жестоких
Людей неситих. Світе мій!
Моя ти зоренько святая!
Моя ти сило молодая!
Світи на мене, і огрій,
І оживи моє побите
Убоге серце, неукрите,
Голоднеє. І оживу,
І думу вольную на волю
Із домовини ввоззову.
І думу вольную... О, доле!
Пророче наш! Моя ти доне!
Твоєю думу назову.

Стерлінг Гайтс, Міч., 1984 р.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

Твори Марка Вовчка (Видавництво "Наукова думка", 1964, Київ).

Олекса Засенко - Монографія "Марко Вовчок".

Микола Зеров - Лекції з історії літератури.

Сергій Єфремов - Історія українського письменства.

Володимир Радзикевич - Історія української літератури.

Енциклопедія Українознавства.

Українська Радянська Енциклопедія.

Краткая Літєратурная Енциклопедія.

Історія Української літератури, Київ, 1968.

Оксана Іванисенко - роман "Марія".

Юрій Тис - повість "На світанку".

О. Животко-Чернова - "Думи мої".

Доповідь написана для відзначення 150-ліття від дня народження Марка Вовчка. Прочитана на Літературному Вечорі 6 жовтня 1984 року у Воррен (метрополія Дітройту).

ПОЕТ І КРИТИКА

У ювілейний рік Яра Славутича - його 60-річчя - Ювілейний комітет видав книжку повністю присвячену його поетичній творчості, науковій діяльності, з деякими розвідками самого поета про походження його роду, етимології слова "Славутич" тощо.

Книжка має назву "Творчість Яра Славутича", видана в Едмонтоні 1978 року, 431 сторінка, тираж 1000 примірників, упорядкував Володимир Жила.

Впорядкування матеріялу дуже добре, вигляд книжки естетичний і солідний. Вартість книжки для українського літературознавства велика. У ній зібрані всі статті, рецензії, розвідки в українській, англійській і французькій мовах про поетичний та науковий дорібок однієї з видатних і цікавих постатей в українській літературі другої половини 20-го століття. Думки та оцінка сучасників відіграють важливу ролю для майбутніх літературознавців при дослідженні літератури нашої доби. Для наших вчителів, викладачів та професорів літератури, ця книжка є добрим джерелом матеріялів при викладанні української літератури - в данному разі про поета Яра Славутича.

Вартість цієї книжки ще більша для історії української критики. У ній зібрано коло 70 імен українських літературознавців, літературних критиків, письменників, вчителів - всі вони вписані в цю книжку як автори статтей, рецензій тощо, про творчість Яра Славутича, але рівночасно це дає своєрідний огляд літературної критики, немов частинна її антологія. Рівень писань різний - залежить від авторів, але загально добрий. Серед авторів знаходимо чимало відомих літераторів та три визначні постаті, які

зайняли чільне місце в літературній критиці на еміґрації: В. Державин, Ю. Шевельов (тут він виступає під іменем Г. Шевчук) та В. Чапленко. Наявність такої великої кількости авторів, зібраних у книжці про одного поета, свідчить про те, що в нашому літературному процесі критика йде крок-у-крок з письменниками й під цим оглядом не відстає навіть від літератури державних народів.

Статті та рецензії написані англійською та французькою мовами, належать частково українським авторам, а частково канадцям не українського походження, серед яких є поет Рене К. дю-Ґар та відомий літературознавець В. Кірконнелл.

У критиці Яр Славутич насвітлений всебічно. Я не думаю, що ще хтось з поетів на еміґрації мав так багато уваги в рецензентів до своєї творчости. Правду сказавши, і в цьому не мала заслуга Яра Славутича. Він, як мало хто з письменників розуміє вагу критики, уважно за нею слідкує (і то не лише, коли пишуть про нього), цінить професійну думку справедливих критиків, прислухається до неї. Але критика буває різна. Тож поет каже: "На критику своїх творів я ніколи не нарікав і не нарікаю. Була вона всяка. Мені прикро тільки, що рецензенти не відзначили належно "Правдоносців", мого програмового твору".

Якось справді досить мало ще відзначено цей визначний твір, один з найсильніших, написаних на еміґрації, як і взагалі розділ "Правдоносці" в однойменній збірці. Є там запечена болем жорстока правда, яскраві героїчні й трагічні картини змальовані його різьбленим поетичним словом і трагічна мужність закарбована ним. У "Правдоносцях" створено монументальний збірний образ українця-правдоносця, що дивлячись у вічі смерті, з нестямною напругою горя, терпінь та бунту проти зла, кривд, неволі пішов із рідної землі, добровільно взявши на себе тяжке призначення нести правду про свій край, бити в глухі двері сумління світу:

Вчувай, о світе
Зло несамовите!

Гримить Сибір скелетами борців,
Лунає лунами тайга безкрая,

Запливши кров'ю в пустирях степів
Немов зегзиця, Вінниця ридає.

Чиї ж то кості і чиї тіла
Земля у надра прийняла?

Ще в 1948 році поет написав цей програмовий, поетичний твір, далекосяжно бачучи ролю, яку відіграють у світлі ці збідовані, стероризовані, загнані на смерть люди. І коли, вдумуючись у слова поета, пильно придивитись до ходи по світі українця - правдоносця, то побачимо, що його слова не були сказані намарно.

Поруч "Правдоносців", треба відзначити ще один визначний твір Яра Славутича, а це поему "Донька без імени". У своїй рецензії на стор. 226, В. Чапленко каже, що поему "... характеризують життєва тема і реалістичний метод трактування людських переживань. У ній поет оповідає про боротьбу поліських партизан з німецькими окупантами, а на цьому тлі дає "сюжетну" долю молодого подружжя Оксани і Гордія". А далі критик каже, що цей твір "... залишиться у нашому літературному надбанні як прокляття нащадкам давніх вандалів, що своєю "культурною", свідомо розрахованою і методично здійснюваною, жорстокістю перевищили своїх предків".

Поемі "Донька без імени" і "Правдоносцям" суджена вічність. Одному "як прокляттю нащадкам", а другому як ідеї "великого ісходу" частини українського народу із своєї землі. Обидва твори займають своє яскраве місце в поезії.

Вертаючись до перших збірок Яра Славутича, знаходимо дещо різні думки про них. Збірка "Гомін віків" (друга з черги), про яку написано п'ять рецензій, знайшли в усіх критиків позитивну оцінку та спільну думку про неї. Це зформульовано у статті В. Державина "Поезія Яра Славутича" так: "Патріотичний захват автора спромігся пов'язати в цій книжці героїку української старовини з модерною героїкою українського національного руху та визвольних змагань останніх часів у певну ідейну і літературну єдність: в цьому, мабуть, головна, позитивна вага цілого твору, який безперечно належить до найкращої нашої "історичної лектури для юнацтва"... *(стор. 25).*

Про першу збірку Яра Славутича написано лише дві рецензії, але у критичних статтях автори зупиняються на

ній. Критика сприйняла збірку по-різному. Одні критикують немилосердно, інші справедливо й правильно, як М. Щербак, та інші. Звертає на себе увагу стаття В. Чапленка "Підсумоване десятиріччя" *(стор. 220)*, де говориться про "Херсонські сонети" з першої збірки та вірші близькі тематично до них так: "Особливо треба підкреслити досконалість "степових", "херсонських" тематикою віршів. У них наче сконденсовані найяскравіші і найцінніші особливості Славутичевої поезії - конкретність та реалістичність образів, вихоплених із живої дійсности, щирість патріотичного чуття та настроїв. Маючи на увазі ці Славутичеві речі, можна сказати, що з нього в нас "співець Степової України", єдиний досі й неперевершений ... Це найбільш суттєво й досконало сказано про майстерність і своєрідність поета.

Стає незрозумілим, як той самий критик так несправедливо скритикував збірку "Оаза" у статті "Чи подолання кризи" на стор. 239. Але ця стаття викликала (можна навіть сказати стимулювала), відгомін серед критики і "Оаза" стала предметом позитивної літературної суперечки, хоч і без відповіді автора. Приємно відзначити, що при цьому автори затримали культурний рівень, як належиться зрілим літераторам.

Про "Оазу" написано вісім рецензій і сім з них високо оцінюють її. У рецензії "Всебічність творчости Яра Славутича" *(стор. 233)*, В. Жила каже, що ""Оаза" є прямим продовженням його філософської збірки "Спрага". В цих книжках автор став найвище у своїй творчості." Я особисто з твердженням "найвище" не погоджусь, бо знаходжу в попередніх збірках поетичні твори Яра Славутича, які ніяк не стоять нижче, а навпаки належать до найкращих і не лише в творчості Славутича чи еміґраційної української поезії.

Від появи у світ збірки "Оаза", Яр Славутич стає в центрі уваги літературно-критичного світу. Збірки "Маєстат", "Трофеї", "Мудрощі мандрів" щедро охоплені рецензіями, а збірка "Завойовники прерій" сягає рекордного числа їх - отримала аж 18 рецензій. На таку увагу й високу оцінку збірка повністю заслуговує і своєю унікальністю, і трактуванням тем, і поетичною майстерністю. Т. Матвієнко у рецензії "Завойовники прерій" на стор. 275 робить такий підсумок: ""Завойовники прерій" суто канадські. ... поет розробляє у своїх творах цілий ряд досі ще ніким, із такою

майстерністю, невисвітлиних сучасних життєвих тем. ... серед українських поетів і письменників, із творами про канадське життя, поезія Яра Славутича займає перше і найвиразніше місце". А ще яскравіше й повніше ствердження робить С. Чорній у рецензії "Сподвижники праці й миру" на стор. 289: "Яр Славутич - співець завзяття й героїзму, чарівної природи й корисної праці; співець стійких і чесних характерів, які своєю повсякденною працею перетворили дикі прерії в цивілізовані міста й селища. Глибока філософічна синтеза, пластичність поетичних образів та високоартистична мистецька форма ставлять Славутича в перші ряди сучасних авторів не лише еміґрації, а й загальноукраїнської літератури".

Літературно-критичних статтей зібрано в книжці "Творчість Яра Славутича" 30. З них 25 написано українською мовою, 4 - англійською і 1 - французькою. У цих статтях, творчість Яра Славутича розроблена в багатьох аспектах. Є огляди цілої поетичної творчости Яра Славутича, або окремого періоду її, окремих збірок; є тематичні дослідження як: морська тематика (О. Буйняк), індіянська тематика (О. Малицький), і т. д.; дослідження мови в його пезіях у таких авторів як А. Власенко-Бойцун, Б. Чопик, Я. Рудницький, Д. Кислиця. Навіть є опрацювання окремих образів, постатей з його поетичних творів, а Л. Мурович зупиняється на санскритській символіці в збірці "Мудрощі мандрів". Кілька статтей присвячено перекладам поезій Яром Славутичем з інших мов та перекладам його поезій на чужі мови. Вірші Яра Славутича на німецьку мову переклав сам славний В. Державин, на французьку - поет Рене К. дю-Ґар, на англійську - Р. Г. Моррісон. Маємо в книзі і розвідку в англійській мові про переклади Шекспіра на українську мову, яка в основному присвячена перекладам сонетів Шекспіра Яром Славутичем.

Автори статтей, як і автори рецензій, оцінюють поетичну творчість Яра Славутича в загальному високо, хоч нерідко зустрічаємо відзначування слабих сторін. Думки й погляди критиків часом не збігаються, як напр. Державин - Романенчук - Чапленко. Є деяка різниця в поглядах і в інших авторів, але переважно незначна.

Поетична майстерність Яра Славутича відзначена всіма критиками, якщо це входило у розріз їхніх писань. Добре насвітлено розміри, рими, ритми і все, що стосується

поетики. Це не ставало предметом розходження думок, як і те, що поет Яр Славутич формувався і ріс від талановитого, вийнятково працьовитого, початківця до майстерного поета, послідовно й несхибно. Проте, стиль Яра Славутича в багатьох критиків знаходить свою клясифікацію. Під цим оглядом ми маємо цікаву статтю Б. Романенчука під назвою "Клясицист чи романтик" (до визначення стилю Яра Славутича). Автор добре знає творчість поета, ознайомлений з думками критиків, зупиняється над визначенням романтизму, вказує на "підсвідоме романтичне сприйняття світу" поетом, його "стихійний романтизм", дещо полемізує з В. Державином і робить правильний висновок, розв'язуючи питання визначення стилю Яра Славутича: "... є поети, які вкладаються в одну шухляду з одним написом, і є поети, що для їхньої творчости треба мати кілька шухлядок і кілька написів. В. Чапленко бачив у Славутичеві реаліста, В. Державин - переважно клясициста, Б. Рубчак - експресіоніста (у "Спразі"), а я бачу в ньому передусім романтика. Кожен критик може мати рацію зі свого погляду, бо бере він лише якийсь один аспект. Творчість Яра Славутича така багатогранна і всебічна до тієї міри, що йому треба кілька шухлядок із кількома написами" *(стор. 166)*. Не дуже влучно звучать у цьому твердженні всі ці "шухлядки", але ми розуміємо, що автор говорить про стилі, котрі ми знаходимо у Славутичевій поетичній творчості та чи можна його зачислити до котрогось одного літературного напряму. Безперечно, що у Яр Славутича є все: клясицизм, реалізм, експресіонізм, романтизм (і то позначений дуже сильно. Б. Романенчук має безсумнівно рацію, коли говорить про "підсвідоме романтичне сприймання світу" та стихійний романтизм" Яра Славутича), елементи імпресіонізму... Наявність різних художніх стилів дає йому більшу можливість у поетичному вислові різнородної тематики, надає йому яскравости та усуває одноманітність звучання поезій. Яр Славутич вміє звучати стримано, холодно, зрівноважено, але вміє бути стихійним, романтичним, гнівним і патетичним.

Ще треба згадати статтю Е. Райса *("Поезія духового подвигу", стор. 48)*. Стаття трохи контроверсійна у поглядах автора на літературу, а вірніше на її джерела творчости, але цінна тим, що автор стверджує Яра Славутича як поета високої культури. Хоч це ствердження є в багатьох авторів,

заслугою Е. Райса є те, що він поставив на цьому наголос, давши певне обґрунтування.

Я, либонь, не помилюся, коли скажу, що зібрання такого багатющого літературно-критичного матеріялу завдячуємо самому поетові. Його працьовитість і зорганізованість позначається на всьому, що він робить як і, в данному випадку, на ретельному збиранні всього, що колинебудь було про нього написано. Чи все воно вміщене в цю книгу? Думаю, що так. Хіба за малими вийнятками речей, які не мали суттєвого значення, або не були на відповідному рівні. Треба відзначити благородну мужність Яра Славутича не лише в поетичних творах, але і в його особистості. Він дав для цієї книжки (ювілейної!) статті, які мають у собі багато критичних зауважень, а подекуди навіть досить наголошених чи перебільшених.

Книжка "Творчість Яра Славутича" свідчить про працездатність, зрілість та добрий рівень нашого літературно-критичного світу. Вже тепер, коли Яр Славутич осягнув свого творчого зеніту, критика написала про нього мало що менше сторінок ніж нараховує його поетичний дорібок, насвітливши його в багатьох аспектах.

У книжці також насвітлено наукову діяльність Яра Славутича та поміщено епіграми, знімки й інше, але моя тема "поет і критика", тому я на інших матеріялах не зупиняюсь.

Тому, що це відноситься до походження псевдоніма поета, треба відзначити цікаву його розвідку про історію слова "Славутич" та де його зустрічаємо в сучасній літературі (зокрема в поезії), як і коротку замітку про слово "яр". У цю замітку поет, між іншим, не вписав головне значення цього слова в сучасній українській мові - це "яр" як географічна назва для форми рельєфу, що утворюється в наслідок розмиву рухливих порід тимчасовими водними потоками. Ярів Україна має багато й один з них називається Холодний Яр - він покритий славою української визвольної боротьби.

Книжка "Творчість Яра Славутича" - це справжнє досягнення українського літературного світу на еміґраїії; вона стоїть поруч найкращих наших видань, присвячених окремим письменникам.

Журнал "НОВІ ДНІ", Торонто,
жовтень, 1979 р.

ЛЮБОВ - ВІЧНА

"Блакитні троянди" Теодора Курпіти

Хто сказав, що любов помирає -
Той ніколи любови не знав.
Хто сказав, що кохав й не кохає -
Той нікого в житті не кохав.

М. Г.

Книжка, про яку буде йти мова - це книжка про велику вічну любов, якою красен лиш той щасливий у роді людському, котрий вміє по-справжньому любити. Це книжка про любов, що смерти сильніша. У любовній ліриці взагалі, ця книжка надзвичайна - не тому, що немає кращих, сильніших віршів, поем про любов, а тому, що вся вона пронизана, що кожен вірш натхненний, зогрітий якоюсь абсолютною любов'ю (фізичною й духовою) поета до власної дружини, тобто жінки, до якої любов набирає певної стабільности, не має ніяких перешкод, а тим самим додаткових емоційних стимулів.

Поети переважно оспівують кохання. Слова "кохання" і "любов" не цілком тотожні, хоч їх часто вживаємо як тотожні. Кохання - це немов увертюра до стабільного, глибокого, повного, міцного почуття, яке окреслюється словом "любов". Про почуття тих, хто любить лиш звабу кохання, хто вміє кохати не людину, а саме кохання, красно висказав Надсон:

"Только утро любви хорошо
Хороши только первые робкие встречи."

Майже завжди поети оспівують кохання до дівчини, або до жінки, яка належить другому; чимсь заборонене кохання, як саном, нерівністю кастовою, маєстковою і т. д. Дружина поетова, як правило, випадає з його натхненного, щирого оспівування. Поет свою любовну лірику виповнює або спогадами про кохану з молодих літ, з якою не одружився, або принагідно кимсь розбудженим почуттям, або любов'ю до жінки, яку зустрів занатто пізно, бо вона ... чужа дружина, або він одружений. До деякої міри, це феноменальне явище - якась неспівмірність, дисгармонія. З одного боку велика спроможність поетів закохуватися, а з другого - мала спроможність, одружившись з коханою, затримати почуття й підійматись у його силі по висхідній до безсмертної любови. Найкраще проілюструвати таке кохання можна словами Л. Костенко з її "Білої симфонії", яку вона кінчає так:

Ти - моє перше кохання.
Останнє уже було.

У цьому поезія значно розходиться з правдою, бо в житті закоханість у власну дружину, чи чоловіка, не така вже й рідкість, а глибока любов знаменує кожне, як то кажуть, дібране подружжя. І тому, "Блакитні троянди" Теодора Курпіти належить до вийнятків у любовній ліриці але життєвою правдою досить типові. Ставлячи в центрі всього сенсу свого життя, навіть існування, дружину, поет зумів так просто, так безпосередньо, так до болю щиро висловити душу у всіх нюансах божеського щастя і пекельного болю, яким нагороджує любов, що "Блакитні троянди" залишають по собі нестертий слід і в літературі займають особливе місце.

Теодор Курпіта відомий поет в Україні ще до війни, продовжив свою літературну діяльність на еміґрації, постійно живе в Чікаґо. Народився 12 травня 1913 року на Львівщині. Ще будучи гімназистом, почав у 1929 році друкуватися у дитячих журналах "Наш приятель", "Світ дитини", "Дзвіночок" та літературних журналах Львова. В 1939 році Т. Курпіта був уже настільки відомим зрілим поетом, що його залучили до Спілки Радянських Письменників України. З кінцем війни, втікши від кривавого терору

Сталіна, опинився в Мюнхені, де 1945 року був обраний головою Літературно-Мистецького Об'єднання і став головним редактором літературно-наукового журнала "Рідне Слово". Його співробітниками були найславніші імена літературного, мистецького й наукового українського еміґраційного світу як: Є. Маланюк, Ю. Клен, І. Багряний, Я. Гніздовський, С. Гординський, П. Ковалів, С. Баран, П. Курінний, Н. Василенко-Полонська й багато інших. У цьому ж часі був він і головним редактором гумористичного органу "Їжак - Комар", а в 1961 році - головним редактором тижневика "Українське життя" у Чікаґо.

З друкованих творів Т. Курпіти є такі: "На доспівах весняних" - лірика - Рогатин 1934 рік, "У дитячому садку" - сценка - Львів 1937 рік, "Отець з золотим серцем" - Львів 1937 рік, "Небесний гість" - сценка - Львів 1938 рік, "Із хати до хати" - вертеп - 1938 рік, "Not a pass" - лірика - Мюнхен, 1946 рік, "Вибране" - лірика - Мюнхен 1947 рік, "Карикатури з літератури" - Мюнхен 1947 рік, "П'яте через десяте" - сатири - Мюнхен - 1949 рік, "Блакитні троянди" - автобіографічна повість - Чікаґо - 1966 рік, "Сальви і мальви" - видано в Чікаґо - 1967 року, "Протокол говорить" - Чікаґо. Друкується "Засніжений Львів" - спогади, готові до друку "Полк слави" - поема та "Цвіт яблуні" - лірика.

"Блакитні троянди", як сам поет називає, - душа Курпіти. Вже сама назва звертає на себе увагу незвичайністю. Трохи насторожує: чи не претенсійність? Після прочитання книжки, вона стає природною - його почуття справді, мов китиця чудових троянд, занадто ніжних, щоб бути червоними, занадто закоханих, щоб бути білими. Безмежна любов у поета асоціюється з кольором безмежного неба - як одному, так і другому ні кінця, ні краю немає і сльози його що ллються з докраю зболілого серця, розцвіли блакитними трояндами, щоб ніколи не зів'янути:

Ти залишила світ квітуча, мов весна,
Блискучіша від зір і ніжніша над квіти,
Та будеш все жива ясніти у піснях
І буде голос твій в моїх словах бриніти.
А як заквітне мак і кине зов пора
Іти в далеку путь додому чи до Бога,
Нічого не візьму з недоброго добра,
Лиш чистий, мов нарциз, про тебе вічний спогад.

І той найбільший скарб під свій гіркий кінець
Розсію по землі в весняні дні погожі,
Щоб на полях думок чужих палких сердець
Цвіли про тебе все живі блакитні рожі.

("Вічний спогад", стор. 89)

"Блакитні троянди" автор назвав автобіографічною повістю. Можна й так, бо це є автобіографія його інтимного життя, але поет досягнув мистецтва, якого сам не помітив - він переріс автобіографічність. На мою думку, до "Блакитних троянд" напрошується назва роман у віршах. Твір складається із віршів тематично міцно повязаних. Сюжет тут майже відсутній як і звичайно в ліричних творах, проте фабула досить чітко закреслена - твір розгортається у причинно-часовій послідовності. При чому, самі події ми лиш відчуваємо через психологічне сприймання та переживання їх героями, а в центрі уваги стоїть емоційно почуття поета - героя до коханої. І хоч автор писав про себе, але його твір сприймається як узагальнений образ молодих подруж, які під силою безвихідних обставин лишали рідну землю, везли в чужий світ нестерпну тугу, біль за її плюндрування, везли страх перед невідомим і везли свою прекрасну взаємну любов, яка давала їм силу гідно йти через психічні і фізичні муки скитання, осолоджуючи недолю красою свого почуття. Саме в цьому автор переріс автобіографічність.

Фабулу "Блакитних троянд" коротко можна переказати так: дія починається у Львові, де поет одружується з коханою - чудовою дівчиною і щастя виповнює все життя - стимулює творчість, будні робить святом, притуплює гостроту страху й нещастя принесених совєтсько-московською окупацією. Поет поринає з головою у свою любов і світ немов не існує для нього. Ця частина книжки охоплює 9 віршів і часово дуже коротка. Ідеальне ясне життя брутально обривається загрозою бути знищеним совєтським окупантом, а потім несамовите скитання через Словаччину, Відень, Мюнхен, під яким вгинаються фізичні сили поета, проходить думка про смерть, страх за дружину, знедолення лягає на плечі повним тягарем, але в безпросвітті ясним променем сяє усміх коханої, її ніжність і безмежна любов до неї. Нарешті "обітована земля" - Америка, Чікаґо.

Починається тяжка непосильна праця, новий задимлений світ без чистого неба, але є мрія купити дім, де б цвіло їхнє щастя, цвіли б квіти і є велика любов - все можна витримати, встояти пліч-о-пліч іти щасливо в життя. Нагло невблаганна смерть вириває кохану з життя поета, розторощуючи його. Остання частина книжки - це страждання і біль поета після втрати.

Цікава, сильна тема для літературного прозового полотна - для роману з позитивними героями. При багатій уяві та вивченні історичних обставин, повістяр матиме необмежену можливість розгорнути події, створити гострі конфлікти, дати драматичне напруження і глибоку зворушливу трагедію. "Блакитні троянди" дають готові фізичні й духовні портрети героїв, фабулу, пуанту, час, місце подій та національну й особисту трагедію людини на тлі картин знедолення, що часом сягають макабричности.

Коли глянути у світову літературу то Т. Курпіта своїм "Блакитним трояндам" пригадає нам Франческо Петрарку і його "Канценьйоре" - любовну лірику присвячену Лаурі, жінці, яку він зустрів 1327 року в церкві. Звичайно, Т. Курпіта творчість Петрарки знав і дещо спільне між ними можна знайти; якщо дошукуватися, то можна сказати про якийсь незначний вплив, але "Блакитні троянди" твір наскрізь оригінальний. Спільнісь, найправдоподібніше припадкова, полягає в тому, що обидва твори своєрідний поетичний денник. Як в одного так і в другого поета це зумовлене часовим продовженням кохання. По-друге, "Канценьйоре" Петрарки складається із двох частин "In vita di madonna Laura" і "La morte di madonna Laura" ("На життя мадонни Лаури" і "На смерть мадонни Лаури"). "Блакитні троянди" умовно можна поділити на такі самі дві частини. Підкреслюю, - умовно, бо спільного лише стільки, що як і Лаура, так і Ляля померли, лишаючи поетам страждання, хоч далеко не одинакові. Любов Петрарки до Лаури почуття складне, суперечливе, мінливе: то він намагається вирватись з полону свого кохання, то благословить його - не може розібратись у протиріччях свого почуття. А після смерти Лаури - контраст між скорботою поета, що оплакує втрату коханої і прекрасною гармонією світу, що його оточує. Любов Т. Курпіти, як своєю природою так і змістом, цілковито відмінна від Петрарчиної. Його любов від початку до кінця не знає протиріч, вагань, - це монолітне, віддане,

щире, прекрасне почуття до власної дружини - це горда відкрита велика любов не кожному суджена. Поет підсвідомо відчуває, що він є таким вибраним, що саме йому доля дала скарб безцінний і він більшого щастя для себе не просить:

Щаслив я, що себе знайшов в твоїй особі
Та спільний стиск руки в коханні й боротьбі,
І часто сам себе не пізнаю у собі,
Так часто навіть сам я заздрощу собі.

Тому, як блідне ніч від наших поцілунків,
Прошу невтомних зір утомлених ночей,
Щоб я в своїм житті не знав ніяких трунків -
Лише твої уста - і синь твоїх очей.

("Краса і розум твій", стор. 26)

Ляля - героїня "Блакитних троянд" не чарівна уява поета, не вимріяна, чи зромантизована ним жінка. Вона реальна особа - Ольга Курпіта з хорошими прикметами духовними й фізичними, про що ми довідуємося із висловів про неї визначних в українській культурі людей, які вміщені у цій книжці як пролог до неї. Поет Олесь Бабій у своєму спогаді, на сторінці 7, пише: "... визначалась Ольга Курпіта великим українським патріотизмом і свою національну приналежність всюди гордо маніфестувала". Була гарна, обізнана із західньою літературою й образотворчим мистецтвом. "Якась особлива жіночість, лагідність і добродушність були характерні для її вдачі ..." О. Бабій називає її великою християнкою і далі каже: "Спокійна, зрівноважена, завжди заквітчана чарівним усміхом ... з природи своєї ... була для кожного ввічлива й гостинна ... з подивом згадували її І. Труш, В. Пачовський, П. Карманський, О. Десник, Ю. Шкрименляк, В. Барвінський, Я. Ярославенко й Бой-Желенський та багато інших видатних діячів рідної й нерідної культури".

А як вона раділа й трудилась
Навколо мужа! Променем яким
зупинку тимчасову прикрашала!

(В. Державин, стор. 10)

До повного образу Ольги Курпіти треба додати слова присвяти Т. Курпіти до його збірки поезій "Not a pass": "Найкращому, Найсердечнішому і Найвірнішому Другові, Невідступному співтоваришеві болючого еміґраційного скитання незабутній дружині Лялюні, ці рядки гніву й віри присвячую". Із слів присвяти бачимо, яку велику ролю відігравала дружина у творчому житті поета й його побуті.

Вона цвіла фізично й духово, бо він її любив, а його любов меж не знала, бо вона прекрасною була. Поет любив і не здавав собі справи з того, що не лише вона давала життєдайні сили для його творчості, але ці сили давав він їй своєю любов'ю. Оспівуючи її, творячи їй вічний пам'ятник, ніколи не подумав про те, що лише завдяки його абсолютній любові, вона могла проявити себе в повній красі для нього і навіть усього оточення.

У поетичному портреті, Ляля така ж як у житті була: вродлива, ніжна, промінна, чарівна - вона заволоділа поетом, розкохала, полонила його душу: "Срібна мріє і мій анголе крилатий, будь моєю дійсністю і сном", і полонила фізично:

Ні, це не сон. І це не приверзлося.
Дружина ти ...
Та далі все пече
мене твій шовк сріблястого волосся
та голубість твоїх ясних очей.

І дужче все, все серцем розпростертий,
лечу в твої пахучі рамена,
щоб на твої - свої уста оперти
і всю тебе - всю випити до дна.
("Ні, це не сон ...", стор. 21)

Оспівуючи кохану дружину, поет знаходить для неї найкращі слова, чудові поетичні вислови. Від початку книжки до кінця, він захоплений нею, замилуваний, закоханий. "Блакитні троянди" складаються з віршів присвячених виключно Лялі (за вийнятком одного, який тематично теж належить сюди), що почали народжуватися, либонь, разом з їхнім одруженням. Про це говорить вже перший вірш "Цвітуть акації" датований 1941 року. Любов їхня вже була повна і зріла:

Ми вже одружені і робимо брилянт
З твердого каменя, а з терну незабудьку,
Бо ліжка нашого не криє пух троянд
Лиш цвіт свідомости спільноти втіх і смутку.

Тяжкий час злиднів, загроз, небезпеки випробовували тоді почуття. Багато не витримали іспиту, але їхня любов оспівана в "Блакитних трояндах", з роками ще більш поглиблюється, могутнішає у духовному напрямку, затримуючи свіжість перших днів кохання. Для неї поет снує серпанок з найніжніших слів, та називає українською Венус, сонцем, богинею галицькою, Ладою, слов'янською Навзикаєю, "княгинею діл моїх і снів", каже, що до неї "молюсь як до мадонни, що зійшла з ікони", порівнює її до княгині Ольги, шукаючи в ній сили для своїх пісень, щоб вона запалила його слова й показала для них Схід, а вони хай "воздвигають для України Орлеан". Її усміх "Пахне наче з дому рідний чорнобривець", він "цвіт черемхи білий", пахне вона "левконією туг", її "теплий зір, у мрійну синь повитий", а "обличчя сонце і весна", вона улюблена зірниця місяця.

Для любови нема великих слів, порівнянь, назв. Для неї людська мова завжди убогою здається і все, що скаже звучить так блідо супроти того, що відчуває. У цьому Т. Курпіта природний і правдивий, а такий сильний у поетичному вислові, що зумів передати почуття від наївного захоплення, до повної його глибини - виболілого жорстоким болем душі, який лише людина останками сил витримати може. Любов у "Блакитних трояндах" тим прекрасна, що сплетена із особистих і національних почувань в одну цілість і тому часом порівнює Лялю до України, як от у тяжку хвилину розлуки з рідним краєм:

... в очах твоїх з льону села
чорний смуток і зміна:
Ти гориш і ти тлієш до тла,
Мов уся Україна.

Та й любить же він Лялю, так палко за те, що краса, чар, душа її Україною натхненна і вона виповнює для нього чужину рідним краєм, який він залишив мов скривавлену половину душі. Повіз у світ муку за страждання батьків-

щини, віру в неї і віру, що любов до неї дасть силу все витримати:

... горить і кривавить, мов близна,
Наше серце смутне і обдерте -
Наша жовто-блакитна вітчизна,
Що все може - тільки не вмерти.
.....
І ми чуєм, що серце в нас рана одна,
Та по нас не справлятимуть тризин.
Ми все перебудем. Така бо ціна
За тризуб золотий,
За Шевченка слова,
За любов до вітчизни.

("Виїжджаємо з рідного дому", стор. 40)

Теодор Курпіта сильний поет. Мову його можна назвати літературною мовою Галичини, помітно виправленою стичністю з Україною, коли Збруч перестав бути непроглядною стіною. Тобто, мова його багата культурна українська мова трохи забарвлена галицьким діялектом, що на мою думку, не робить ніякої шкоди, бо поет з цього кутка української землі і певний кольорит місцевої мови цілком закономірний і навіть цікавий.

Сила Т. Курпіти лежить у гнучкому, багатому, прозорому, поетичному вислові думок, почувань й поглядів, які хвилюють його як громадянина приналежного до нації і як людину у її інтимному житті. Він має добру, чітку, цупку структуру вірша, якою володіє природно - підкорює душевному напняттю висловлюваного. Цікаві сильні рими не рідкі гості у нього. Особливо цікаві тим, що тісно в'яжуться з темою вірша. Наприклад: крик болю за плюндрування рідного краю й розлуку з ним римує так: дому - содому, близна - відчизна, обдерте - вмерти, тризни - вітчизни, зміна - Україна, села - дотла, одна - ціна... Навіть якщо не читати вірша, вже самі рими віщують якесь нещастя, трагедію, катаклізм. Особливу увагу звертає на себе його пуанта, яка часто блискуче завершує вірш або несподіваним закінченням посилює його, як наприклад вірш "Ходжу щоночі". Він має великі можливості вислову як ліричних, так і драматичних душевних емоцій.

Ця непересічна поетична гнучкість позначається на "Блакитних трояндах" тим, що 60 віршів тематично

пов'язаних з незмінною любов'ю до тієї самої особи, не творять застою, одноманітности, замкненого кола, а ведуть по яскравій непевній і трагічній дорозі життя скитання поета душевного й фізичного. Активним головним героєм є сам поет, а Ляля - пасивний. Ми її знаємо лише через призму почуття поета, але бездоганна щирість сповіді поета творить ілюзію, що головною героїнею книжки є Ляля - ми відчуваємо її духовно й бачимо образ її та віримо, що вона обдаровує поета не менш сильно обопільною любов'ю, хоч поет про це не говорить. Вона рушійна сила, яка творить епопею щастя й горя поета.

"Блакитні троянди" наскрізь психологічний твір. Події в ньому лиш замарковані назвами місцевостей, рефлективними штрихами, окремими картинами, киненими як тло на екран, на якому поет тче свої почуття, переживання подій (часом моторошних) і різьбить свою кохану дружину Лялю, яка виповнює собою весь його світ. Вона приносить йому таке велике щастя, що він щедро переносить його на інших, королівським жестом дає їй цілющу силу повернути життя зруйнованому Мюнхену - поет не має ненависти до лежачого ворога, що втопився у ним пролитій крові, благородна гуманність підносить життя над смертю:

Нема тут міста, тільки згар ...
Пора
помстилася, ізвергши все в руїни,
за плач сиріт на берегах Дніпра,
та біль і плач всієї України ...

Кохана, кинь,крізь лютих бур виття,
Волошок синь на звуглений бетон цей ...
Хай місто це приверне до життя
Твоїх очей сарматське щедре сонце.
("Мюнхен", стор. 48)

Очима свого кохання поет бачить довкілля. Всі в полоні чарівної й чародійної сили його Лялі, бо хіба ж може бути йнакше?

На палубі щодня тобою все живе,
бо гоїш людський біль в лелійнім милосерді...

Кидаєш синь очей - і море не реве
та всі, що на воді - з тобою мов на тверді.

Наївно? Так. Але для того хто любить ця ілюзія реальна, правдива, і поет не спускає її на твердь життя. Пощо? Та й чи життя повне, коли в ньому ілюзій немає. І, що, властиво, в такій не матеріяльній субстанції як почуття є реальне? Що є принадою життєвою? Мабуть для кожного є те, як і що він почуває, як життя інтимне - емоційне йому складається - як він зуміє його скласти.

У тій частині "Блакитних троянд", яку за Петраркою можна назвати "In vita di Madonna", поетове щастя таке сильне, що найтяжчі скитання, моторошні дні завдяки йому пережиті без катастрофи, що навіть безпросвіття ним роз'яснювалося. Але тривожить поета якесь настирливе передчуття смерти: що буде з Лялею якщо він умре, що її чекає? Передчуття ішло не по тому шляху, що сама смерть. Щоб сильніше вдарити, вибрала не поета, а Лялю - забрала її у саму Великодню ніч. У віршах "Тривожить знов", "Ця весна зловорожа", "Немає ради", "Минула ніч" поет з такою силою висловив трагедію людини, яка втрачає найдорожчу особу, стаючи на програний змаг із смертю, озброєна лише надією, що без глибокого хвилювання не можна її читати. Поетична образність стає гостро чіткою, болісно вражаючою:

"Минула ніч у шрамах, мов каліка". "Зимна автострада уся в сльозах", "і зимний твій, твій мертво-синій погляд, мов паску, я в свій мертвий дім привіз..."

І ніч усю ревіла хуртовина,
Громи вдаряли в вічне і земне,
Катуючи Марії в гробі сина
І півживого без труни мене.

("Минула ніч", стор. 64)

Присутність смерти у Великодню ніч, коли світ вітає Воскресення, посилює трагедію, зближує поета до Бога і всієї містерії воскресіння, його віра сягає найвищого напруження. Але: "... зірваний із гробу Бога камінь упав на неї - та убив мене".

... я кричу ... Ламаю двері й сходи,
всі лямпи б'ю й толочу книг скарби,

та скло гризу із дертих Богородиць,
що в них я вірив і їх все любив ...

Як повінь, наробивши руїн, спадає, чорне небо розколюється променем сонця, так душа поета, поторощена розпукою, у проміннях віри знаходить свої береги:

Із чорних сліз набряклий наче опух,
Спостерігаю в срібнім сяйві дня,
Як Божий Син, що встав сьогодні з гробу,
У вічний рай їй браму відчиня ...
("Чорний Великдень", стор. 65)

Частина "Блакитних троянд", яку можна назвати "La morte di Madonna", охоплює 24 вірші. У них горе, страждання поета немов вирвані з його душі до останньої краплі криком безмежно щирої правди, криком людини, якій немов живцем відірвали половину, а другу скривавлену, в несамовитому болю лишили жити із спустошеною розчавленою душею. Я не знаю нічого більш сильно вражаючого у любовній ліриці, коли мова про вислів страждання, яке приносить смерть найдорожчої людини. Він справді, як казав мені "писав кожен рядок стікаючим кров'ю серцем". І якщо хто з поетів зумів передати словом, почуття людини, яка втратила свою пару (все одно чи жінку, чи чоловіка), що для неї життя щастям виповнювала, що тягар буднів радістю квітчала, що сонцем для неї була - то ним є Теодор Курпіта. Під цим оглядом твір вдруге переріс автобіографічність. Поет не філософствує, з горя не робить пози, не ставить себе на його недосяжний нікому п'єдесталь, не вдається до ускладнених поетичних виразів якихсь ірреальних почуттів. Він звичайна людина в безпосередньому горі, що проходить всі свої фази, і йому присущі думки, невимовний біль, якими смерть б'є людину, та падіння під цими ударами:

І, мертвий з болю та горілки,
Немов в людині сатана,
Підношусь з зимної долівки,
Щоб кухоль взяти ще вина.

А жар в цигарці нерозтертій
На мокрім тліє рукаві

І дивиться, як око смерти,
В живого очі неживі...

Вже тиждень я не їм. Не треба,
Немає цілі не мети ...

("Жахлива ніч", стор. 71)

Як правдиво поет передав оте вічне відчуття ходу домовини, у яку поклали дорогу особу у вірші "Перший сніг". Живій людині тяжко позбутися цього почуття, примиритися з дійсністю. Вірш за віршем розкривають все нові нюанси душевних страждань. Проте, Т. Курпіта не топить читача у чорній прірві смерти. В його віршах поряд з розпукою - теплота, ніжність, любов ще більшої відданости: "... умер би я за тебе тричі, щоб тільки ти була жива". Над смертю торжествує любов. І коли кажуть, що любов сильніша смерти, то ці слова стверджують "Блакитні троянди". У вірі в Бога поет знаходить просвітління, знаходить силу піднятися з цілковитого заломання. В останньому вірші "Молитва", поет у Бога не просить для себе ніяких благ, ні помилування, просить не щадити для нього кари, але:

... дай мені за це - найбільший дар:
Не дай мені ніде її забути!

Поет проник у правду й ствердив її поетичним твором: найбільший дар, який дає людині Бог - Любов.

"Блакитні троянди" - твір унікальний. Він стверджує віру в людину, красу її почуттів, віру в справжню вічну любов - віру в подружжя. У сьогоднішньому житті "Блакитні троянди" мов свічка на вікні для подорожнього, що збився із шляху.

Газета "НОВИЙ ШЛЯХ", Торонто,
25 серпня, 8 вересня, 22 вересня 1973 р.

Вельмишановна, Дорога й Люба Пані Марусечко!

Сердечно дякую за листа. Ваша стаття про "Блакитні троянди" - прекрасна. За таку солідну працю одержрується докторат. Читаємо її й подивляємо глибину Вашого інтелекту й блискуче розуміння людської трагедії. Ви самі поетеса і чудово вмієте розкривати душу і знаєте невисловиме висловлювати чарівною людською мовою.

Честь Вам за це і слава! Це коштовний дарунок для Лялі ... Тішимося невимовно, що Вас 30 вересня, в неділю, побачимо в Чікаґо. З тієї нагоди, запрошуємо Вас ласкаво, враз із Чоловіком на обід, тільки, будь ласка, напишіть нам о котрій годині до нас загостите. Більше поговоримо в Чікаґо.

Сердечно дякуємо, цілуємо й ждемо.

Теодор і Ґена Курпіти

Чікаґо, вересень 1973 р.

Теодор КУРПІТА

ВЕРТЕП

ВОЗВЕСЕЛІМСЯ ВСІ КУПНО НИНІ

Пані Марії Гарасевич — присвячую.

Просім в Різдво, щоб милостивий Спас
Засів між нас до щедрої тарілки,
І сохраняв на вічні віки нас
Од крепких баб і немощной горілки.
Із студейських віршів.

Сцена: український різдвяний пейзаж із демографічними впливами Ковжуна й Бутовича. На синьому небі — за С. Гординським — зорі грають в теніс. Загальний настрій: Ніч яка, Господи, місячна, ясная, видно, хоч голки збирай... Висить ясен місяць, як млиновес коло — а далі і ставок, і млинок, і вишневий садок. У снігах блимають віконця. Сцену окутує рожевий серпанок коляди.

ЗАПОВІДАЧ (входить на сцену).

Веселі ситизени і все смутні діпісти,
У це Різдво Христове, в надії світлу мить,
Дозвольте нашим мріям на древу мислі сісти
Та вдарити у струни про те, що нас болить.

У час гризні народів, женев і вотерґейтів,
Коли усі дороги ведуть тепер не в Рим,
В народів вольних коло ми колом мусим вийти
І станути для нього, як Правди херувим.

Альманах Українського Народного Союзу,
1975 р.

ОВИД

HORIZON

№ 3-4 166-167) ЛИПЕНЬ — ГРУДЕНЬ 1973 JULY — DECEMBER VOL. XXIV

(Видавець і редактор Микола Денисюк)

БОРИС ОЛЕКСАНДРІВ "КОЛОКРУГ"

Збірка поезій.

"Я плачу. З мого серця теж ллється струмок в море людського горя. І хоч тепла рука моя простягнена для дружнього стиску там, де його треба, хоч душа моя розкрита для чужого горя, як квітка для роси, а проте ... а разом з тим - я чую - встає з глибини, як вічне прокляття:

- Ха-ха! Ти все ж самотній!"

*(**М. Коцюбинський** "З глибини")*

На початку нашого століття з'явилась в українській літературі художня перлина, яка схвилювала літературний і читацький світ та хвилює неменше й тепер - це поезія в прозі Михайла Коцюбинського "З глибини". У ній досконало поєднано красу форми з глибиною змісту. Автор у якомусь надзвичайному зрівноваженні цих двох елементів з докраю повною, проникаючою душу щирістю висказав найглибші тайни душі, про які людина звичайно сказати не вміє. Без глибокого хвилювання ці речі читати не можна, скільки б разів їх не читав.

Ремінісценція мимохіть прийшла мені при читанні поезій Бориса Олександрова, зібраних у його новій книжці "Колокруг", яку видав Інститут Літератури ім. М. Ореста у Мюнхені 1972 року.

Видання дуже гарне під кожним оглядом. Треба признати авторову особливу дбайливість у підготуванні

книжки до видання. Ілюстрації славного Мирона Левицького - надзвичайні. Вони не лише оригінально ілюструють книжку, але окремо притягують до себе увагу, викликають захоплення своєю майстерністю, змушуючи вертатись до них ще і ще. Книжка видана з такою якістю, що задовольнить найбільш вибагливого покупця.

Змістом "Колокруг" займе окреме місце в українській поезії взагалі, бо вся книжка тематично й настроєво витримана в одному філософсько-чуттєвому акорді роздумів поета над життям. Вірші доповнюють один одного, поглиблюючи й поширюючи думки, які найбільше хвилюють автора.

Сам автор у передмові каже: "Укладаючи збірку, я зауважив, що поза кількома віршами загальний тон її сумніший, ніж я того хотів би. Це - на сповидну користь критики, яка напевно не забариться зробити мені закид у песимізмі ..."

Якщо поверховно оглянути "Колокруг" шабльоновим підходом до поезії, можна винести вирок: "песимізм". Цього шабльону слушно боїться автор. Справжню поезію шабльоном не збудеш, і кожний, хто почне читати "Колокруг", цю справжню поезію, буде глибоко схвильований тематикою і способом її трактування.

Справа в тому, що в основі "Колокругу" лежить вічнохвилююча трагедія, закладена в самому народженні людини - приреченість на смерть, а потім пригноблююче почуття самітности та проминальність усього. Отже, та сама тема, що й у "Глибині" М. Коцюбинського (я маю на увазі "Утому" й "Самотній"). Це не значить, що автор "Колокругу" виходить з Коцюбинського чи наслідує його. Вищезгадана тема тривожить, либонь, усіх мистців і філософів, вона заторкнута багатьма творами, особливо в літературі та музиці. Паралеля "З глибини" й "Колокруг" напрошується через їхню художню й емоційну близкість, що приносить Б. Олександрову не абияку честь.

Вже в попередніх двох збірках, "Мої дні" та "Туга за сонцем", поет Б. Олександрів звернув на себе увагу глибокою вдумливістю. У "Колокрузі" його вдумливість набрала повної зрілости. Треба припускати, що укладаючи цю збірку, автор свідомо хотів зберегти в ній певну настроєву зрівноваженість. Збірка в основному охопила три мотиви:

філософське споглядання на людське життя, або роздуми над ним, любовні мотиви й рефлексії з минулого. Ляйтмотив збірки - приреченість долі людської.

Кожен долю свою
І недолю сприймає з колиски.
.....
Колокруг спинити не можна.
Кожна доля - сама,
Як стеблина під бурею, кожна.
("Над морем", стор. 55)

Поет роздумує над долею, над життям і у вірші на стор. 39 з тонкою естетикою й поетичною силою виспівав-вискаржив з самої глибини своєї мрії, поривання вирватись у прекрасний світ Божий - " ... в хороші, у дальні краї, там, де води криштальні, де свіжістю віють гаї" - і неминучу дійсність, що обриває злет мрій:

Як стоногий павук, що невидимо сіті снує,
Так і лихо моє відідхнути мені не дає.
Так і будні мої - із крутою навалою справ.
Мабуть долю мою хтось лукавому в карти
програв!

Коли читаєш цей вірш, здається, що поет заглянув в душу, либонь, кожному з нас, щоб, пишучи про себе, висловити за всіх бездоганно просто й щиро нікому не довірені думки й скарги - не громадські, а просто людські. Вся збірка промовляє до читача й сильно хвилює. Щирість і правда, простота й естетичність, глибина думки й зворушливість - сила поезій Бориса Олександрова.

У "Колокрузі" Борис Олександрів не лише виріс на цілу голову від попередніх збірок, але став на щабель поетів, яких читають і перечитують багато разів, цитують у настроєвих розмовах, а окремі рядки стають афоризмами. Наприклад:

У житті не минути прощань -
Нечеканих прощань з найдорожчим.

або

Ти - остання моя поразка,
Ти - осіння моя весна.

чи

Що ж, без муки немає щастя,
Без поразок нудна мета.

Часом у нього звучить, як афоризм, ціла строфа

Як марно мало здійсниться в житті,
Які ми всі малі і неспроможні.
Куди не йди - змикаються путі,
Куди не глянь - ілюзії порожні.

Це остання строфа вірша "Ілюзорне", в якому поет роздумує над повторністю надій батьків з покоління в покоління бачити своїх дітей щасливішими, вивести їх "у кращий, ліпший світ" і над повторністю нездійснення цих надій.

На схилі літ мій батько зрозумів,
Що час іде і все з дороги горне.
Що прадід, дід і сам він щось хотів,
Для чого справжня назва - ілюзорне.

Сприйняти вірш як оспівування безвихідности було б спрощено. Поет говорить про конфлікт і дисгармонію між мріями-надіями й дійсністю, між ілюзорним і реальним.

У багатьох віршах книжки "Колокруг" поетично сильно висловлена самітність людини в житті - ця справжня травма нашої плянети. Парадокс! Із зростом населення поглиблюється самітність його одиниці. Якось дивовижно поглиблюється самітність із зростанням цивілізації, якась несамовита диспропорція між технічним розвитком і людяністю, немов ріст одного закриває життєдайне сонце для росту другого. Самітність, самітність і ще раз самітність стала домінуючим почуттям нашої доби. На неї скаржаться Б. Шов. Дж. Стайнбек, Д. Гуменна і т. д., і т. д.

У Бориса Олександрова самітність відбита в різних аспектах, настроях, почуттях, починаючи від самої суті - приречености долі, через любовні мотиви аж до неминучого кінця. Вже в першому вірші "Час" самітність звучить як заспів до книжки. З цього вірша походить і назва книжки

"Колокруг". Слово "колокруг" - правдоподібно, новотвір Б. Олександрова - повторюється в кількох віршах як щось, у чому людина крутиться і безсила його опанувати, зупинити. Автор називає його "печальним колокругом", "колокружним вітряком", каже: "нас провихрить колокруг", "колокругу спинити не можна" - він усе змітає на своєму шляху. І в цьому колокрузі найстрашніша самітність:

Ти одна -
одна-
одна -
одна -
Ти одна, людино. І печальний
Колокруг - і душ одвічний щем.
("Час", стор. 7)

Поет глибоко вдумується у життя, чутливо сприймає своєю душею людину й уміє якось особливо хороше й сумовито-тепло проникнути в неї. Два вірші "Чекання" і "Старий", боляче вражають щирою правдою і зворушливим сумом. У них стара людина із своїми нікому не висказаними думами. Як же тонко зумів поет це вичути й передати, немов сам на власному досвіді пережив, щоч йому ще далеко до старости:

Чи прожив я свій вік, а чи був він
примарою, мітом?
.....
Тихо падає лист. Ледве-ледве я шум його
ловлю.
Це летять мої дні. І для них не прийде
вороття.
Розказав би своє ... Та до кого, до кого
промовлю,
Коли кожен спішить, коли в кожного -
власне життя?
("Старий", стор. 30)

Почуття приречености й самітности вдаряє кожну людину раніше чи пізніше, залежить, коли вона зріло погляне на життя, коли вона проникне в нього. Тільки кожна людина

не висловлює своєї душі "з глибини", бо це така тонка тема, що без мистця до неї не можна торкнутися - знівечиш, спотвориш, висмієш і з трагічно-величного зробиш банальність або надірваність, яку неприємно, ніяково слухати. Найбільша поетична сила Б. Олександрова у цій збірці полягає в тому, що, піднявши таку складну й ховзьку тему, він зумів її висловити емоційно сильно й благородно; зумів торкнути душу, не спрощуючи її почувань і не надриваючи, не вбиваючи її безвихідністю. Сама неминучість дійсности-приречености ні в кого не викликає бадьорости, ні радости, ні захоплення, ні мажорного оптимізму, і тут закладене все вміння трактувати тему, яке осягнув поет. Він з витонченою чутливістю і зрівноваженістю духу вміє донести до читача й закінчити найболючішу тему. Ось, хочби взяти, на приклад, знову вірш "Старий":

Я вже дуже старий. Мої очі вже чітко
не бачать.
У померклих зіницях димить, догоряє
мій вік.
Десь не дуже здаля наді мною вже
ворони крячуть,
Але я ще живий. Але я ще цілий чоловік.

Це велика майстерність так закінчити тему. Тут було легко або впасти у спрощену штучну високопарну бравурність, або в надірваність, безвихідність. І це характеристичне для Б. Олександрова - у самій понурій темі дати зрівноваженість і світлість. Його внутрішній світ глибокий, але не понурий; сумовитий, але не декадентський. Світлість, любов до життя та тверда віра в нього характеристичні для його поезії незалежно від того, як глибоко і в які невеселі теми він проникає. Про світлий, оптимістичний, хоч нелегкий і складний свій внутрішній духовий світ поет виразно говорить у вірші "Кредо", а у вірші, назвою для якого служить епіграф з Горація "Ні, весь я не умру", поет стверджує вічність життя. І хоч у вірші нічого нового не сказано, проте висловлена віра в непроминальність духового надбання - цінність велика, яка веде крізь життя "гідно", з бажанням залишити після себе те непроминальне.

Згадавши епіграф з Горація, треба відзначити, що у своїй творчості взагалі Б. Олександрів виявляє велику

уважну очитаність. У цій збірці є аж одинадцять віршів з епіграфами, взятими з Є. Плужника, Т. Осьмачки, М. Ореста, П. Тичини, А. Блока, В. Маяковського, Овідія. Деякі епіграфи посилюють головну ідею вірша, а деякі виразно дали поштовх до створення даного вірша. Особливо виразно про це говорить вірш "Як складати вірші".

Любовні мотиви у поетичній творчості Б. Олександрова займають значне місце. У "Колокрузі" вони охоплюють 18 віршів. Його любовна лірика завжди ніжно зворушує, бо й сама вона вся ніжна, невловима, благородна. Для неї характеристична щирість, витонченість почуттів і слова, настроєвість, музичність і виразна пісенність.

Як сказати тобі, що для тебе я
трави стелю,
В пісні золото ллю, наші будні
прикрашую в шати?
Як сказати тобі, що тебе я
незмінно люблю,
Як сказати тобі, що не треба
нічого казати?
("Як сказати тобі ...", стор. 60)

Серед сучасної розбещености, спрощености почуттів любовна лірика Б. Олександрова проникає душу прекрасним видінням, ніжним ароматом теплої, чистої, щирої любови. Як би людина не поторощила душу, вона завжди тужитиме за справжнім коханням, і тому таке трактування любовної тематики ніколи не втратить своєї зворушливости і свіжости.

Невеликий цикл, всього 9 віршів, звучить мотивом туги, спогадами, вертаючи поета на рідні землі. Ці вірші загальним характером близькі до любовної лірики. Ляйтмотивом його туги є безповоротно втрачена молодість:

Буду сльози ронить,
буде вітер сніжинки мести.
Молодих моїх днів
не знайти, не знайти, не знайти ...
("Еміґрант", стор. 63)

Кілька віршів у "Колокрузі" стоїть окремо від усієї вищезгаданої тематики. Вони вирізьблюються на тлі збірки,

як барельєф - це "Поет на Соловках", "1933", "Прощання з князем". У них витає національний дух, поета хвилює не лише трагедія людини як такої, але й наша національна трагедія.

Білі ночі пливуть, як привиддя
з полярної тьми,
І північна зоря холодіє на вістрях багнетів.
Дніпре, батьку наш Дніпре, до вічного
неба грими,
Чорне море збуди - Біле море ховає поетів!
("Поет на Соловках", стор. 27)

Одначе треба зазначити, що у вірші "1933" при всій силі поетичного слова тема потрактована неправильно. Так трактувати тему можна було б тоді, якби голод був спричинений убогістю землі або стихійним лихоліттям, а не коли він штучно був створений для винищення нації.

У віршах з національною тематикою Б. Олександрів незрівняно сильніший, яскравіший. Він має всі дані бути поетом, рівним Василеві Симоненкові, а навіть, при наявності повної свободи вислову - дати з себе більше, але щось йому перешкоджає, немов якесь внутрішнє гальмо не пускає його виплисти на повні могутні води національного звучання. І це велика шкода, бо "Колокруг" стверджує Б. Олександрова як одного з найкращих, найсильніших поетів на еміґрації під цю пору.

Форму вірша Б. Олександрова можна слушно назвати за Ю. Шерехом канонічною. Над формою він працює уважно, вміє майстерно поєднати її із змістом та настроєм вірша. Лексичний запас має великий, уміє кожному слову надати поетичного звучання, а часом уміє заграти ним, немов на музичнім інструменті, досягаючи бажаного звукового ефекту й музичности, як ось у вірші "Спомини про голубиний гомін", збудованім на алітерації.

Поетичний талант Б. Олександрова особливий своєю тонкою чутливістю. Його щирість часто звучить, як тепла довірливість, і така вона хороша, мов висловлена для найближчого друга. І, може, саме вона, щирість, так емоційно близько доносить до читача висловлене ним кожне дрогнення душі, кожен настрій, робить його улюбленим

поетом майже кожного, хто пізнає його творчість. Особливо велике враження лишає книжка "Колокруг" глибокою тематикою, поетичною зрілістю і майстерністю.

Останній розділ книжки займають переклади з чужих поетів. Перекладає Б. Олександрів з оригіналів двох мов - російської та англійської. У "Колокрузі" є переклади з таких російських поетів, як О. Блок, І. Бунін, М. Кузьмін та з американських - Антоні Гект, Аластер Рід, Карл Сандборґ. Таких поетів, як іранський Гашід Ансарі, арабський Самар Аттар, переклав з перекладів англійською мовою. Переклади Б. Олександрова слушно здобули собі добру оцінку багатьох критиків. Перекладає він з не меншою майстерністю, як і пише свої власні вірші, як і з не меншим поетичним натхненням. Тому вони й звучать не як переклади, а як оригінальні вірші.

На жаль перекладів мало. Коли роздумуєте над таким письменником, як Борис Олександрів, взагалі огортає жаль, що так трагічно мало піде його життя на творчість, а так багато з'їдять будні " ... з крутою навалою справ", бо, як каже поет, " ... я від колиски петляю свій шлях у біді". Тяжко мститься наше поневолення, наші злидні! При догідних умовах такий талант приніс би куди більше книжок для нашої літератури, хоч про Б. Олександрова можна сказати словами М. Коцюбинського: "Не важливо скільки написано, але як написано". Ю. Стефаник називає його вірші "великою Поезією", а В. Гайдарівський пише до нього про "Колокруг" так: "Творчість Ваша, без перебільшень кажучи, велична... Ваші книжки виправдовують утечу з батьківщини тисяч наших людей. Щиро, щиро вітаю Вас, Друже!"

Ми теж щиро вітаєм Б. Олександрова з виходом у світ книжки "Колокруг". Це визначна поява в нашому літературному житті.

Журнал "ОВИД", Чікаґо,
ч. I, 1973 р.

Дорога Марусенько!

Вибачте таку фаміліярність у звертанні, але як же Вас назвати, прочитавши - щойно тепер - Вашу рецензію на "Колокруг" у "Овиді".

Рецензія прекрасна, не лише тому, що вона позитивна (на "Колокруг" було вже декілька дуже позитивних, але нічого не вартих рецензій), а передовсім тому, що вона написана цікаво, проникливо, на основі уважно прочитаного матеріялу - і гарно з точки погляду літературного. Ось так треба писати рецензії. Бо ж і рецензії - літературні твори, і писати їх треба вміючи. Звичайно, як буває з людьми щирого серця, Ви мене перехвалили, сам я думаю про себе в трохи менших маштабах, але Ваша похвала мене не зіпсує: я належу до тих письменників, що мають гостре око не лиш до чужих, але й до своїх недотягнень. Якби в мене не було цієї якости, я б досі видав значно більше книжок, ніж видав. Головне у Вашій рецензії для мене не сума плюсів, а те, що ті плюси поставлені там, де треба. Це просто дивовижно, як тонко розбираєтеся Ви в моїй творчості - дивовижно і для мене зворушливо приємно. Значить мої слова не всюди падають на глухий камінь несприятливости, значить є люди, що почувають так, як я, що в їх серцях відлунюється звук моїх рядків - хіба це не найкраща нагорода поетові? Особливо, коли вони відлунюються в душі такої чарівної особи, як моя дітройтська рецензентка?

Шкода, що в рецензію проскочили дрібні коректорські недогляди, але в наших обставинах це вже мабуть неуникненне зло. Коли я щось посилаю до преси, нічого я так не боюся, як друкарських помилок, завжди приписую майже слізне прохання до коректора доглянути коректу - і майже завжди та коректа недоглянута. За таких обставин просто пропадає охота будь що давати до друку. Але часом буває так, що і сам не доглянеш, як це було у випадку з моєю ж таки коректою "Колокругу".

А знаєте, що написав мені П. Карпенко-Криниця з приводу мого песимізму? "Прочитав твою книжку і ніякого суттєвого песимізму в ній не знайшов". Є ще на світі розумні люди, хоч часом вони й сидять в божевільнях.
(Тут Б. Олександрів має на увазі те, що П. Карпенко-Криниця в той час перебував у психіятричній лікарні. На жаль доля цього талановитого поета трагічна. М. Г.).

Тепер працюю (ні, не працюю, над віршами я ніколи не працював, а завжди писав їх принагідно) - тепер я призбирую вірші для нової книжки, що колись, може за років два, вийде під назвою "Камінний берег". Якщо вдасться намовити Мирона Левицького, може він зробить для неї кілька ілюстрацій. Згоден з Вами, що його ілюстрації - чудові.

У нас тут затівається з'їзд "Слова", в Торонто, на початку червня. Що вийде з того з'їзду - побачимо. Боюся, щоб не вийшло абищо. Запрошення Вам вишлемо, якщо матимете нагоду й охоту - приїдьте.

Що б Вам ще сказати на закінчення? Жаль, що Детройт далеко, жаль, що всі ми ось так розсіяні, жаль, що нас дедалі меншає і на літературній (та й не тільки літературній!) арені з'являється, що хочете, правильніше - чого не хочете. Жаль, що кепська погода, дощі, а для мене особисто ще й якась безпросвітність. Словом, жаль ...

Чи одержали Ви мого листа, висланого Вам тижнів два чи три тому?

Пишіть!

Привіт п. Богданові!

Щиро Ваш - Б. Олександрів.

08. 05. 1973 р., Торонто.

Марії

„Ніби ім'я печальне – Марія"...
В. Сосюра.

Мені це ім'я зовсім не печальне,
Бо скільки я в житті не знов Марій –
Становище творилось ідеальне
Для щирих слів, і ласки, і мрій...

І серед них було найбільше вірних –
Чи в тихі дні, чи в сполоху загроз.
І хоч не мав я успіхів надмірних,
Але не часто з ними програвав.

І ще була в них мила непокора
В розльоті брів, у жестах, у речах...
Ось так і ви. І дружня, і сувора,
Із ледь помітним вогником в очах.

1.7.1977. Б. Олександрук.

РОСТИСЛАВ КЕДР

Третя збірка поезій.

Поет Ростислав Кедр не відомий широкому читачеві. Жаль великий, але й виправдане тим, що літературна критика не попрацювала над його збірками, маючи на своїх плечах багатогранну, багатотомову літературу, що постійно росте й народжується все нова. До того ж критиків-літературознавців за кордоном мало. Через це, не один письменник, чи добрий літературний твір, залишившись без своєчасної уваги, на довгі роки будуть незнаними, добре якщо не загубленими взагалі.

Ростислав Кедр поет небуденний і цікавий. Почав друкуватися в Галичині ще в 1931 року у видавництві "Вогні". На жаль, ми не маємо ніяких біографічних його даних, лише книжку: "Ростисла Кедр. Поезії. III збірка, 1983" з передмовою Віри Вовк. Книжка видана в Торонті, має 372 сторінки, охоплює 300 поезій. Це підсумок творчости Р. Кедра за півстоліття. Автор укладав збірку уважно й ретельно, включаючи в неї те, що було видане ще у Львові збірками "Сонети", "Пінистий келих" та, правдоподібно, більшість поезій написаних пізніше. Не включені сюди поеми "Скорбне гніздо", 1957 року, "Лісові чорти", 1972 року. Автор, укладаючи книжку, розмістив поезії не в хронологічному порядку, а за їхньою тематикою, звучанням, настроями на такі розділи: "Юність", "Ростислава", "Вічножіноче", "На калиновому мості", "Природа", "Доба", "Мисль", "Пільгрим", "Баляди", "Розмаїте", "Наші брати тварини", "Крихти серця і мислі". Із назв можна вичути, які мотиви туди належать та, що саме було рушійною силою його натхнення й творчости.

Припадково, я зустрілася минулого року, з Р. Кедром як з паном Монастирським, на "Ватрі" в Канаді. Признаюсь, для мене прізвище було невідоме, як і поетичний псевдонім. Аж коли отримала від нього книжку, пригадала, що його поезії мені вже зустрічалися, а в своїй бібліотеці віднайшла цю збірку.

Коли думаю про нашу коротку зустріч, вражає, як сильно пов'язана особистість цієї людини із звучанням її поезій. Стриманий, скромний, інтеліґентний, глибокодумний з широким світоглядом, освічений літератор, дещо розчарований, дещо сумовитий з прихованою напругою внутрішнього світу.

І як поет, він звертає на себе увагу в першу чергу вдумливістю в життя, особливо в його сумну сторінку. Мотив старіння позначений на його творчості з молодих років рівнобіжно до мотиву вічної молодости. Якась частина людини, на мою думку, ніколи не старіється. Не лише дух, а щось чуттєве таке сильне, що людина до глибокої старости має його в своїй істоті підсвідомо, в ревно закритих комірках як ніколи невтрачене, прекрасне, романтичне. У поезії Р. Кедра пізнішого періоду, ця частина людини відлунює в багатьох творах, чи то в оспівуванні краси світу, чи інтимних почувань. При чому, подекуди душевний зрив зударяється з роздумами над його проминальністю. З одного боку, кохання виповнює поета навіть у пізнішому віці так вщерть, що затьмарює кохання з молодих літ:

Здається я нікого не любив
Так, як тебе, моя осіння зоре.
Усе найкраще чаром поєдналось
У людський квіт: тобі немає рівні.

З другого боку, вдаряє сумнів раціонального мислення та внутрішнє філософське заглиблення у проминальність всього - і реальність накладає свою тінь:

А може я і не кохав нікого,
Нікого і ніколи все життя,
А тільки марив, снив? І ти лиш сон?
Останній і найкращий - мріяний:
Назавжди дальний, вічно неосяжний,

Як всечудове, дивне і високе,
Що вмерло, хоч ніколи й не було.
(Стор. 103)

Розквіт життя поета, коли його творчість повинна була бути найбільш плодовита, припав на передвоєнний, воєнний та повоєнний час позначений жахливим народовбивством а для тих щасливих, що вижили, заплативши ціною виходу з батьківщини прийшла чужина з нестерпною тугою, втрата ґрунту, навіть своєрідна втрата себе. Живцем відірваний від кореня в крутому, твердому новому світі Р. Кедр, з характеристичними для нього роздумами, не раз вертається у пройдений життєвий шлях, а на ньому більше болю, розлуки, терпінь, людських страждань і зла ніж щастя й радости. Це сильно тривожить і ранить поета. Краса природи та людської душі, краса самого життя в кожній клітині й краплині світу, а поруч зло, а поруч апокаліптичні нищівні сили, а поруч смерть. Все це позначено на його творчості. Поет ненавидить зло, гостро його засуджує, говорить про нього з відразою:

А щось низьке і підле преться нам
Нахабно в вічі, топчучи під ноги
Шанобу до великого й святого.

Скалявши гноєм чистий горній храм
І плюнувши в ясне обличчя Бога,
Рже розперезаний Великий Хам.
("Роздертої душі", стор. 233)

У поезії Р. Кедра виразно позначено, як у малюнку Рембрандта, світла і тіні: сильна, пристрасна любов до життя, злети в прекрасне ясне й чисте, любов така прегарна, що від неї робиться тепло на серці, а поруч темні, темні тіні зла і смерть, яка проходить ляйтмотивом у багатьох його творах і нагадує чимсь мені Шосту симфонію П. І. Чайковського. Подивугідна річ, як літературні твори, поезія близькі часом до музичних. Суть лежить, либонь, у тому, що обидва роди мистецтва - вислів людини у повному виразі її почуттів, дій, настроїв, сподівань...

Мотив смерти у творчості Р. Кедра, психологічно природній. Коли б поезії у третій збірці були розміщені в

хронологічному порядку, ми бачили б, що мотив смерти був завжди зумовлений, або зовнішніми обставинами як голод, війна, події в Україні після війни, або душевні переживання втрати рідного і жаль, і біль: чи доживе, чи побачить знову свою батьківщину - роки так швидко відлітають в минуле... Можливо, що цей мотив досить домінантний, що забренів уже в ранній творчості та це вказує на те, що поетова увага й заглиблення у життя як таке були витончені інтелектом, чуттєвими й рефлективними чинниками вже тоді. Він пізнав себе, вслуховувався, роздумував:

Я люблю слухати
Таємних шепотів
Моєї душі
Чую, як поволі
Та безупинно, безперервно
Відлітає життя.
І жаль проймає серце,
Жаль того, що минає
І того, що не буде ніколи.
("На самоті", стор. 22)

До глибини душі вражаюче, звучить у збірці мотив туги. Так щиро, так болісно тривожно вона висловлена ліричними віршами: оспівування рідної природи, спогадами, мріями, жалем... Рідні землі та все з чим виріс, на чому формувався і той корінь, Бог один знає як глибоко сягає в давнину, - все вросло в поетове єство: ні вирвати, ні забути, ні вернутись. Туга зродила багато гарних його творів і позначилася на всій збірці вірною, неподільною любов'ю до батьківщини.

Велику частину збірки займає інтимна любовна лірика - два цілі розділи, та й в інших є відлуння. Жінка й кохання відіграли велику ролю в житті поета й не меншу в його творчості. Це щира, елегійна, сумовита, глибоко інтимна лірика. Саме цим трохи нагадує лірику Богдана Лепкого. До речі мовно Р. Кедр теж дещо нагадує Б. Лепкого.

Любовна лірика Р. Кедра формувалася, як молоденька дівчина формується в жінку. Спочатку була наївна, легка, грайлива, згодом набрала все глибшого

звучання, аж до вислову кохання, що нерозлучне із стражданням. Саме в любовній ліриці квітне поетова туга за прекрасним, неосяжним, ідеальним. Було б спрощено казати, що він ідеалізує кохання, свою любов, а звідси сумовиті мотиви якогось розчарування. Справа в тому, що така туга закладена в душу людини поза її бажанням, (не маю на увазі людини з пісною душею), а забери з неї цей елемент, забереш і з мистецтва прекрасне, світ перетвориться в механічний, як тирса та полова шорсткий. Прагнення до ідеалу - стимул, похід по висхідній, а як і в кожному поході буває втома, розчарування... та шукання прекрасного, прагнення до нього залишається з людиною.

Ростислава - помітна зоря в любовній ліриці Р. Кедра. Їй присвячено цілий розділ. Як голубе небо було кохання, як поодинокі хмари на ньому непевність, тривога, розлука теж не була бурею, що торощить душу, а скорше смеркання. Ростислава, хоч і незабутня, відійшла в минуле.

Р. Кедра у жодному разі до Петрарки порівняти не можна. Його любовна лірика черпала надхнення як із сильних чуттєвих переживань, часом закоханости майже до смерти, так і хвилевих зустрічів, пристрастей. Чимало творів цього циклу припадають до душі саме красою душевних настроїв, красою вислову та недомовленістю, якоюсь невловимою, як мавка, звабою. Мрійливість, романтичність з краплиною меланхолії, шляхетність у вислові інтимности дає відчути найкращі дрогнення закоханого серця. І хоч подекуди у них звучить жагуча пристрасть, шляхетність ніколи не залишає його поетичного твору, романтика помітно присутня, немає твердого реалізму.

Інакший характер мають твори зібрані в циклі "Доба" - написані в період ІІ-ої Св. війни. Тут сильно звучить чуттєвий патріотизм і великий гнів, ба навіть пімста, кара для тих, хто чинить зло, проречена устами цього поета-гуманіста:

"І пролетить огнянокрила помста:
Упаде Вавилон, сконають діти,
Ворожа кров тавро палюче змиє
Ганьби своєї з ясного чола.

І меч підіймеш кари і свободи,
В очах глибоких блиски зір предвічних,
І на слизькі, зрадливі груди гада
Поставиш твердо звитяжну стопу!
("Як сповниться час", стор. 184)

Жах війни, плюндрування ворогом рідного краю, де "земля п'є кров, зір губиться в безмежжі, а довкруги гарцює дико гріх" - головна тема цього циклу. Поетові не жаль свого життя, хоч як його любить, та головна суть:

Щоб лиш була страшна велика кара
Щоб, рідна земле, гадову отруту
Ти проглинула кроворуких зайд!
("Пора", стор. 190)

Для поета немає кращого й гіршого ворога-окупанта, за їхні криваві діла кожному з них належиться пімста й кара.

У таких поезіях як "Велика війна", "Дрезден 1945", Р. Кедр виявив себе майстром пластичного малюнку. З усім її жахом війна, немилосердне бомбардування безборонного міста відтворено поетичним словом з напруженим чуттям, короткими разючими штрихами. Тут майже кожен твір дихає пожежами, кров'ю, пронизуючи всю істоту болем душі, а разом з тим священним гнівом та осудом.

Окреме місце у збірці займає твір "Така осінь". Кровстинаюча епопея голоду на Україні 32-33 роки, ощадними висловами, але яскраво розгорнута в ньому. Ні збагнути, ні простити не можна того нечуваного в історії людства злочину, який був завданий українському народові. Під тягарем дум про незлічимі жертви голоду, про повільні свідомі знущання над ними, про потоптаних "в болото розпачу, ганьби і жаху", автор каже з болем і ненавистю:

І так присуджені народи цілі немов на жир
На смерть, на знищення
Неситим хижакам - владикам світу,
Повільно гинуть у зубах гієн.
Гроза, мов чорна хмара, суне світом -
Їздці чвалають апокаліптичні!
Вітри шумлять із сходу і заходу,
І важко, важко дихати від них.
(стор. 179)

"Така осінь" була написана 1933 року під безпосереднім враженням цієї найчорнішої сторінки в нашій історії. Автор не закінчує її месницькими словами, а залишає без висновку, що робить ситуацію безвихідною такою, як вона була. Ніхто у світі пальцем не рушив, щоб зупинити народовбивство, до цих пір нікого не судили і навіть не осудили належно. В пуанті твору є якесь немов передчуття II-ої Св. війни і, дійсно, від всього жаху, що наступав на наш народ "важко дихати".

Розділ "Доба" характеристичний відмінною артистичністю від загальної збірки. Епітети, порівняння, як і весь мовний арсенал тут використано на створеня образу жорстокої кривавої доби, як її подій так і душевних переживань людини в її лабетах.

"Мисль" - це розділ, який відкриває нам багатогранні поетові роздуми над темою: Бог, Бог і людина. Бажання збагнути незбагненне хвилює його глибоко: чому ж така суперечність?! Чому?.. - безконечні, нерозв'язані. Розп'яття Христа найбільш тривожне питання. Вже в 1934 році був написаний твір "Розп'ятий". Поет б'ється з думками, але не знаходить відповіді: "Чому, за що, для кого" був розп'ятий Христос, "І Він страждав, І Він умер".

Щоб людське роз'яснить чоло?
Щоб нам здобути волю?
Застигла ув очах його
Відвічна тайна болю.

(стор. 207)

Шукаючи відповіді на "відвічну тайну", поет вертається знову до цієї теми у вірші "Ісус" та до самого розп'яття, символічно переносячи його на людину: "Віки минають і тисячоліття, а все ще рине кров із ран людини". Людина, як Ісус Христос розп'ятий, питає: " Чому Ти нас покинув, Боже наш" у творі "Розп'яття", який на мою думку один з найкращих у збірці емоційно й артистично. Хоч в іншому тонусі написаний, але теж належить до найкращих твір "Гомо сапієнс". У ньому поет заглиблюється в людські несвітлі діла світового маштабу, проникаючи у суть чиненого зла на землі: поневолення людини людиною, народи народами і, часом, "Хто жертва був - тепер вже катом", а гріх Каїна помноживсь у безкінечність - зло породжує зло. З

гіркотою автор у підсумку каже: "Це роду людського незмінна божественна комедія". У творах, де людина виступає як головний об'єкт психологічного спостереження, часто домінує сатира.

Як контраст, повні світла, краси, життя, елегійної туги ідуть твори, в яких оспівується врода рідної землі, любов до рідних, до людини - все це дихає патріотизмом, любов'ю до батьківщини. Хоч автор ніде не підкреслює цього патріотичними фразами, але душа поетова так промовляє сукупністю збірки.

Не бракує авторові й гумору та легкости, що виразно виступає в балядах з тематикою еміґраційного життя, де гумор часто переходить у сатиру й навпаки. Р. Кедр добре володіє художніми засобами і це збагачує його творчість.

Коли приглянутись поетиці Р. Кедра, знайдемо різноманітну клясичну форму віршування. Модернізм не мав на нього впливу, бо це поет духовних, філософських заглиблень у довколишній світ, людину, власну душу, а не шукач нового поетичного звучання форми. Виростав він на неоклясицизмі, і хоч став у підсумку поетом самобутнім, займаючи окреме місце, то сонет - ця старовинна канонічна форма вірша, була його чи не найбільш улюбленою. Він майстерно володіє сонетом. Віра Вовк так влучно каже про його поетику: "Вірші стилістично коректні, шліфовані... Помічаємо успішне експериментування звуковими засобами, як ... алітерацією". А далі відзначає у Р. Кедра ось що: "Майже постійно відчувається в поезіях присутність культури, передовсім світової літератури: Гомер, Горацій, Катуль, Данте, Ґете, Бодлер позалишили тут свої сліди". *("Ростислав Кедр", стор. 8-9, передмова В. Вовк до збірки).*

Творчість Р. Кедра наскрізь індивідуальна, проте не має в собі контроверсійности, яка б відривала його від людини, суспільства. Навпаки, він близький, цікавий, настроєвий, глибокий. Кожен, хто любить поезію, знайде в нього що читати, над чим замислитись, а в літературознавстві Р. Кедр знайде до себе окрему більшу увагу.

Газета "СВОБОДА", Джерзі Ситі,
17 червня 1989 р.

Торонто, 29. 06. 1989

Високошановна Пані Маріє!

Читаю першу частину Вашої статті про нижчепідписаного й гірко плачу, що Ви так явно і славно, перед усією діяспорою розкрили мій псевдонім.

Однак, мушу втерти мої гіркі сльози і подякувати Вам якнайщиріше і найпокірніше за те, що так прихильно і ласкаво оцінили мою збірку.

Мені бракує ще середньої статті, число 112. Як одержу, напишу більше, прочитавши цілість.

А наразі, сердечна подяка, пошана і привіт!

Ваш І. Монастирський

Торонто, 18 липня 1989

Вельмишановна і Дорога Пані Маріє!

Бракує мені слів, не знаю, як і дякувати Вам за Ваш прекрасний есей про нижчепідписаного невірного раба Божого Ростислава. Посилаючи збірку, він мав надію, що може будете ласкаві присвятити трохи уваги його писанню, а тут есей на три числа! І який: скільки уваги, чутливости, спостережливости і тієї незрівнянної жіночої проникливости, з якою Ви - через збірку - так глибоко заглянули в мою, таки трохи розтерзану, душу! Так, парадоксально висловлюючись: я завдяки Вам тепер сам себе краще розумію. (Але прошу не сміятися з мене.)

Сердечно дякую за Ваш щирий труд і маю надію, що незабаром і мій "Гомункулюс" удостоїться Вашої ласкавої уваги:

З сердечним привітом і глибокою пошаною

Ваш І. Монастирський

29 грудня 1989 р.

Шановні й Дорогі Пані Маріє й Пане Богдане!

Мені дуже прикро, що я Вам досі не написав. Я прочитав, Пане Богдане, про смерть Вашої сестри й хотів написати щирі вислови співчуття. На жаль, не здолав усяких перешкод, але прийміть, що я Вам тоді співчував у своїй душі та думав про Вас.

Теж і Вам, Пані Маріє, бажав дуже написати кілька слівець, прочитавши таку глибоку рецензію про поезію Кедра (Монастирського). Я рідко читаю критичні огляди, бо вони якісь дуже сухі й не заохочують людини. Вашу ж рецензію я прочитав із захопленням. Тож поздоровляю Вас як глибокого критика.

У мене - важко сказати - так як у пісні: "сам п'ю, сам гуляю"..! Із трудом долаю все, що можу й треба. ... Перед святами багато різних святкувань і праці надто багато. Ще треба відбути Новий Рік, як щороку. Треба буде й мені піти, хоч я нерадо йду тепер на всякі "імпрези". До Торонта не їду, бо не люблю туди їхати.

Дістав чудову книжку про виставу українських скарбів майже впродовж 3-ьох тисяч років, що була в Загребі (Хорватія). Що за чудові фотографії! Як приїдете влітку, то самі побачите.

Вітаю Вас обидвох і бажаю багато надхнення для творчої праці!

Ваш Антін Івахнюк

ДО П'ЯТИДЕСЯТИЛІТТЯ ВІД ДНЯ СМЕРТИ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО

"Чи знайоме вам те гостре, до фізичного болю гостре почуття нудьги за рідною країною, яким обкипає серце від довгого перебування на чужині?
Чи відомий вам такий фізичний стан, коли за один рідний згук, один образ рідний ладен буваєш заплатити роками життя."
*(**М. Коцюбинський,** "На крилах пісні")*

12 квітня 1913 року, як недоспівана неповторна пісня, обірвалось життя великого майстра слова на самих вершинах його творчости. "Лиха доля не зглянулася на нестарі ще літа його віку, ні на пишний його розквіт таланту, ні на повсякчасну жагу жити, творити і своїми творами уславляти рідну країну перед великими світами" - писав Панас Мирний в статті-некролозі "Над розкритою домовиною". А з ним вмирали готові виношені й виплекані його багатою душею, але ще ненаписані твори включно з третьою частиною "Фата Морґана" й омріяним великим романом. Втрата лишилася назавжди болючою, бо смерть немов ограбувала Україну і її письменство з багатьох дорогоцінних скарбів.

Нородився М. Коцюбинський 1864 року в м. Вінниці. Батько його був старого типу урядовець, який по службовій драбині спускався все нижче. В автобіографічному листі Коцюбинський так згадує батька: "був санґвінік, з вічними фантазіями, які ніколи не здійснялися, запальний, але добрий чоловік". А мати, що походила з духовного стану та дрібного

чиновництва, мала в собі щось "світське", аристиократичне, що передалося синові. Від матері "я дістав її психічну оганізацію, чутку і вражливу, ми були у великій приязні і власне їй завдячую я нахил до всього гарного та любов до розуміння природи."

Складне й трагічне життя мав М. Коцюбинський, про яке ми знаємо лише дати (і то не всі) та деяке світло кидають листи до приятелів. Сам він не любив нікого, навіть найближчих друзів, з якими його єднали літературні й мистецькі інтереси, допускати близько до того, що вважав своїм приватними чи інтимними справами. М. Чернявський у "Спогадах про Коцюбинського" пише: "Живучи більше двох років в одному городі й бачучись щодня... щоразу обмінюючись думками по всім питанням, що виникали в нашому духовному й матеріяльному житті, я все ж не можу сказати, що заглянув у глиб душі Коцюбинського, до самого дна, що вияснив собі всі таємниці її. А дивився я уважно."

Любов до літератури розвинулась у нього дуже рано. Вже з 9-10 років складав пісні українською мовою на зразок народніх. На 12 році написав велику повість з фінського життя російською мовою, бо хоч в родині любили все українське, але мова панувала російська.

"На 13 році, - пише він, - я випадково дістав кілька томів "Основи", і оповідання М. Вовчка, а потому "Кобзар" уже безповоротно напрямили мене на свідомий український шлях". Освіту одержав у Шаргородському " духовному училищі" та Кам'янець-Подільській семинарії, яку не закінчив з незалежних від нього причин. Дуже багато працював над самоосвітою, маючи велике бажання вступити в університет, але після смерти батька вся сім'я лишилася на його руках і він мусів кілька літ лекціями заробляти на шматок хліба. Університет лишився тільки мрією. 1892 року вступив на державну службу в Одеській філоксерній комісії і 5 років перебував у Басарабії та Криму. Праця принесла багато вражень, які давали теми для циклу оповідань "Для загального добра", але й надірвала слабе здоров'я. 1897 року знайшов службу в Чернігові в земстві. Виникло непорозуміння з начальством і поки воно вияснилось він редаґував газету "Волинь" у Житомирі. 1898 року повернувся до Чернігова на посаду в статистичному відділі губерніяльного земства, спочатку

звичайним статистом, потім діловим і нарешті керівником відділу, де працював аж до половини 1911 року, коли то "Товариство прихильників літератури" призначило йому пенсію 2000 крб. на рік і він зміг покинути службу.

Така лінія "доволі одноманітного", "зверхнього життя" письменника. Сухі дати нудної тяглости днів за днями, які і звичайну людину придавили б. А Коцюбинський був же людиною вийнятковою навіть між найбільш інтеліґентними його сучасниками. "Усі хто знав Коцюбинського в щоденному житті, - пише С. Єфремов у своїй монографії "М. Коцюбинський", - майже однаковий дають образ його духовної постаті. Була це надзвичайно вразливої та чутливої вдачі людина, делікатна, лагідна, посідаючи високою мірою те почуття такту, толеранції й здержливости та коректности, що нехибну становить ознаку високої культури. На всенькій його зверхности й поведінці - од убрання й манер до способу розмови - лежала печатка того духовного аристократизму, що кидалася найперше в вічі хто з ним здибався." "Коцюбинський дійсно справляв враження людини не тільки інтеліґентної, а й широко та всіма сторонами освіченої". До того ж вродливий з якимсь невловимим ореолом краси довкола себе, немов обведений магічним колом, через яке ніхто ніколи не переступив, він у житті, навіть серед найближчих людей лишався трагічно "самотним".

У поезії в прозі "Самотний" автор каже: "Я слухаю співи, яких ніхто не чує: то співає моя душа. Завжди і всюди чую її любимий приспів:

- А ти самотний!"

"Я себе почуваю, казав він М. Черняхівському, - самотним. Зовсім, зовсім самотним!.. Щоб я не робив, про що б я не думав, з ким би я не був - я скрізь самотний: як тільки може бути самотною людина". - Це як "вічне прокляття" для Коцюбинського, та разом із тим і "реквієм душі", воно і тяжить, і дає осолоду.

Був серед людей "самотним" спостерігачем. А в його серці, в душі його безкраїй жили люди, жив його страдницький, в російській неволі, український народ з його горем і слізьми. Він мав найбільший талант, який людина може мати - "людяний талант", тобто талант сприймати, переживати й страждати від чужого горя й сліз, як від свого

власного. Власного ж горя мав так багато, що в листах до його приятелів бренить одна безконечна болюча скарга: хронічні злидні, які тягнулися ще з дитячих років, наслідком чого - дощенту зруйноване здоров'я, і вічна, висмоктуюча останні краплі життя, праця на шматок хліба, а для літератури, в якій все життя його було, лишались маленькі клаптики часу, коли він виснажений і хворий писав "постогнуючи", а часто між криками з фізичного болю.

Вірність Україні він платив ціною власного життя, любови до нього, до творчости і не прийняв запрошення містити свої твори в Петербурзькому "Современніку", де обіцяли друкувати їх навіть в українській мові за добрі гонорари: "мені не хочеться залазить у чужу хату, коли є власна" (з листа до В. Гнатюка 1910 рік).

Магічне коло, що нікого не допускало до нього як людини, розірвав письменник. Щедро, як рідко хто з письменників, він відкрив свою душу в творах: душу, яка переповнена людьми, ніколи не давала йому бути "самотним", бо життя людське це було його життя:

"Я втомився, - сповідається він в "Інтермеццо". - Бо життя безупинно і невблаганно йде на мене, як хвиля на беріг. Не тільки власне, а й чуже. А врешті хіба я знаю, де кінчається власне життя, а чуже починається? Я чую, як чуже існування входить в моє, мов повітря крізь вікна і двері, як води протоків у річку. Я не можу розминутись з людиною."

Вся його творчість - це епопея його прекрасної душі людинолюбця, спів від початку до кінця, сповнений любови до краси й гармонії природи, до краси людської душі, а разом із тим спів його має в собі нестерпну муку за "страждання", "болі", "розбиті надії", "розпач" людську та безкомпромісовий протест проти несправедливости, в якій мучиться його народ та проти "смітників життя", що занечищують його, що псують гармонію краси життя: "Повідчиняти вікна!" - бунтується він в "Інтермеццо". - Провітрить оселю! Викинуть разом із сміттям і тих, що смітять. Нехай увійдуть у хату чистота і спокій."

Понад усім Коцюбинський поставив людину й людяність: "Чому ж те серце не хоче вдовольнитись близьким щастям, чого воно скоріше б'ється від одної мрії про щастя других людей, щастя, що може й недоведеться побачити його" *("Ціпов'яз")*.

Турбота про "щастя других", про народ та "мужицьку долю", "чому для мужика нема щастя на землі" не давали спокою авторові і його героям. Коцюбинський разом із своїм народом "любив землю, як пташка повітря, риба - воду", разом із народом ненавидів суспільний лад кривди, гноблення і, мов ясновидець, передбачав переповнені вінця горем, голодом, зубожінням. Прийде час, коли остання крапля вирве з людських грудей: "смерти нам, або поля ..!"

У повісті "Фата морґана" немов продовжуються питання, що кривавили серце "ціпов'язове" і власне, письменник випередив "міркування політика та й самої науки висновки", змалював народній гнів чудовими й разом з тим жахливими картинами:

"Голодні зворохоблені лави, повні розпуки й зневір'я, ринуть на багатих, на тих, що мають ґрунта необмежені, що не знали досі голоду й холоду. Ламається всяка правда, розливається море крови людської... І не спинити тоді тої колотнечі, як не спинити хуртовини, не спинити зливи, що затоплює землю, клекоче бурчаками, руйнує греблі й усе, що на дорозі."

"У "Фата морґана", - каже С. Єфремов, - розгорнув Коцюбинський надзвичайну силу художнього таланту, навіть для себе самого незвичайну". А професор Грушевський каже: - "При тій серйозности, з якою покійний письменник ставився до свого писательства і своїх тем, обробляючи їх на підставі матеріялу старанно зібраного, переважно ним особисто на власні очі простудійованого - вони мають нерідко просто таки науковий інтерес, а те глибоке проникання в психологію людської душі... надає його малюнкам спеціяльну вартість і зміст, якого не знайдемо в чисто документальнім матеріялі: своєю артистичною інтуіцією кількома рисами він дає часом стільки для розуміння подій, настроїв, їх змін скільки не дадуть ніякі збірки актового офіціяльного матеріялу..."

Ми звикли говорити про питання соціяльної несправедливости у творах Коцюбинського. Але коли взяти до уваги, що суспільний лад цієї соціяльної несправедливости тримався законами й багнетами окупанта - Росії, яка для письменника була "чужою хатою", а він був виразником свого народу, то, на мою думку, ці проблеми його творів переростають тільки соціяльну несправедливість, що

існувала в інших народів, які мали власну державу і несли відповідальність за свої державні устрої.

Цікавий, складний і тяжкий був творчий шлях М. Коцюбинського. Тяжкий був особливо тим, що він, маючи рідкісно великий талант та небувале розуміння краси й сили художнього слова, ніколи не був задоволений з того, що написав. Це його мучило й пригнічувало. Його душа носила таке багатство образів, настроїв, краси довколишнього світу й людини, стільки сонця, радости, барв, музики звуків життя, таку непереможну любов до людини, спрагу до повноти й гармонії життя, до "грішного світу", що ніякі існуючі манери в літературі не могли відтворити й вмістити його душі. І він все життя шукав нових можливостей висказати все це людям - шукав другої половини свого серця, про що він так чудово сказав у поезії в прозі "Сон":

"Снилось мені - чи ж снилось мені? - що в грудях у мене лиш половина серця.

Де ж друга? - мучився я.

А та що лишилась, билась трівожно в грудях і у калатанню кожнім чув я жадливий та владний голос:

Шукай!

І я шукав."

І в кожному знайденому, куди він переливав все найкраще, що мав у собі, відчував, що ще не знайшов тої другої половини, а "владний голос" не давав спокою:

"Шукай! І так було довго, і так було завжди..."

В листі до В. Гнатюка писав:

"Давно вже хочеться мені спробувати свої сили на чомусь більшому, хочеться написати роман - та нема часу й сили. Так, коли б спочити хоч кілька місяців, залишити десь далеко свої щоденні клопоти й турботи, то може б чоловік що й зробив. Та про те нічого й думати. Жорстоке життя потребує офір. І навіть та дрібниця, яку робиш - робиться хапаючись і через те не вдовольняє мене. Все виходить бліде, анемічне, не оброблене і тільки дратує. А тим часом читаєш і бачиш великі зразки великих майстрів слова, бачиш, що можна зробити з тим словом. Знаєте, дорогий добродію, коли я читаю гарного автора (а в мене є любимі - як Гамсун, Шніцлер, Лі, Ахо, Гарборг, Від, Стриндберг, Метерлінк) - мені хочеться не писати, бо я знаю, що ніколи не досягну того, що досягли, що зробили ці таланти."

Такі страшні душевні тортури переживав один з найбільших, найпотужніших талантів світу, про якого проф. Айзеншток сказав, що нема рівного йому майстра психологічної новелі в світовій літературі.

Кожний твір М. Коцюбинського навіть першого періоду творчости, як "На віру", "Для загального добра", суто-басарабські оповідання, як "Пе-коптьор" та "Відьма", "Ціпов'яз", "П'ятизлотник" та інші, на яких відбився вплив пануючої тоді етнографічно-реалістичної манери, пройшовши скрізь призму його душі, мають велику художню й ідейну вартість.

А потім ще муки шукання і він знайшов себе. Знайшовши, далі шукав засобів ще тонше, ще глибше розкрити людську душу. Один за другим з'являлися його твори все цінніші, все більш вишліфувані найкращим засобом, що існує в літературі - художньою поетичною мовою, якою він володів як мало-мало хто. Створив він нам нею незабутні образи, всю різноманітність настроїв, кожне дрогнення душі, всю гаму барв, найглибші переживаня, могутню симфонію життя людського й природи, що тільки його душа зуміла відчути її. Передав нам нею любов до всього прекрасного, віру в його перемогу та ненависть і бунт проти всього, що руйнує й засмічує його.

"В путах шайтана", "На камені", "Фата морґана", "Цвіт яблуні" і нарешті "Сміх", "Він іде", "Невідомий", "Персона ґрата", "В дорозі", "Інтермеццо", "Тіні забутих предків" - перлинами оздобили свою і світову літературу та записали його ім'я в список безсмертних геніїв.

Твори його ніколи не втратять емоційної сили, бо "читач - каже С. Єфремов, - у давно надрукованих сторінках знайде напевно небуденної сили ознаки та краси невмирущої зразки - свіже, молоде і нове у старому."

В основі його творчости лежить людяність, примат людини над усім, а любов до краси, естетизм його стоїть тільки на службі людині. Дійсно, треба мати "людяний талант", щоб так вміти любити життя й людину, як вмів Коцюбинський. І може найбільше до нього відносяться слова М. Рильського:

"А для людини, як вона людина,
Як має серце для людей відкрите,
Само страждання в радість виростає..."

Уже вмираючи, Коцюбинський в новелі "На острові" мріє: "Ах як добре зібрати усмішки й оддати їх другим!"; і тремтячою рукою ще раз востаннє, співає "хвалу життю", посилаючи привіт морю - своєму народові і кінчає незабутнім образом цвітучої аґави, що немов символізує самого автора:

"Сизі листя в'януть тим часом під нею, одхиляються, як недужі, по них стікають дощі, сині зуби мертвого блищать на сонці, корона сохне і в'яне, наче ганчірка, а квітка на високому пні вітає сонце і море, скелі та далекі вогкі вітри гордим і безнадійним привітом засуджених передчасно на смерть.

Одчиняючи вранці вікно, я раз-у-раз бачу ряд цвітучих аґав. Стоять стрункі і високі, з вінцем смерти на чолі й вітають далеке море:

- Аве, море, морітурі те салютант!.."

Це були останні слова великого майстра й визначного українського громадського діяча, якими він вітає і нас:

"Будь здорове, море, ті, що йдуть на смерть, вітають тебе!.." - передбачаючи, що своїми творами він буде жити у всіх поколіннях українського народу, які будуть і будуть приходити безупинно й безконечно, як саме життя.

Журнал "МОЛОДА УКРАЇНА",
липень-серпень 1963 р.

А ТИ, ПОЛІССЯ, ШУМИ. . .

Пам'яті Федора Одрача

В ніч з вівтірка на середу - з 6-го на 7-ме жовтня цього року, несподівано й передчасно перестало битися щире українське серце нашого відомого талановитого письменника Федора Одрача. Серце його, сповнене по самі вінця рідкісно великою любов'ю до рідного Полісся, до останнього віддиху билося для нього, несло в безсмертність його овіяну містикою красу і страждання за долю його народу. Мало сказати, що він любив Полісся - він його кохав, кохав щиро й вірно таким величним коханням, яким ніхто й ніколи не зможе кохати людину. Слізьми й радістю, горем і щастям своєї багатої душі перелив у твори найтонші нюанси його життя, його краси, чару, таємничости й величі. Подарував ці твори нам і майбутнім поколінням на вічність, щоб "подих рідної землі" жив і життя та силу давав, так як його сповнював титаничною силою, яка перемогла всі наступи окупантів і недолю чужини, твердо тримала творче перо в його руці, вела його рівним шляхом служіння своєму народові.

Він був поліщуком, як то кажуть, з крови і кости. Жодні нашарування чужини не покрили його, бо чи ж не породило його Полісся на вічну вірність, чи ж не заповідало йому, щоб в серці своєму зберіг його до смерти й любов свою у пісню про Полісся перелив. "Так, так, юначе, це подих рідної землі", лилося з верховіття до його душі. "Це чарівний подув неперевершеної і рідної краси, це сила могутня й приваблива, що полонить на віки вічні твоє серце. Не нашорошуй свої вуха, юначе, бо й так нічого не почуєш; сутність великого рідного чару не для твого слуху, не для

твого ока - для душі твоєї, юначе. І не жахайся, хай твоє серце заспокоїться, бо те, що коло тебе - це бальзам на твою душу. А дуби он, що перед тобою, старезні і кучеряві, чи не чуєш їхню премудру мову? Чи не чуєш монологи про великі походи лицарів з кривими шаблями? А он ця тужлива мелодія, що зривається з тендітних галузок і тайно розливається по лісі. Це плач молодої бранки. Скиглить вона ніби чайка степова... А он ці стрункі хвої та клени стрілисті. Вони теж розповідають тобі премудрощі неземські. Пісня в їхніх галузках, це хвала Творцеві, що плете золоту тканину на майбутнє для твоєї країни. Серцем і душею сприймай ці віщі монологи й співи чарівні, юначе" *("Щебетун").*

Такі "премудрощі" нашептали покійному праліси Поліські і не розгубив він їх, а передав широкій Україні і всім її дітям та чужим світам у повісті "Щебетун" і у всій своїй творчості. Лишив живою "на віки вічні" свою душу чарівну й змістовну, як рідні праліси, що його викохали, чисту, як "хвала Творцеві", сильну й прекрасну, як віра в світле майбутнє України.

Не хочеться вірити, що за цим самим столом, за яким я, сповнена скорботою, сьогодні пишу ці рядки про вже покійного славної пам'яті Федора Одрача, ще так недавно, тільки півтора року тому, сидів він проти мене щасливий і життєрадісний, повний творчого запалу й надії, і говорив: "Не для себе пишу, не для слави, - а для свого народу. Тільки віра, що прийде час і мої твори читатимуть в моїй вільній Україні, для якої я творю все, що в душі живе й болить - дає мені силу. Ті, що пишуть дома, так мало можуть щирої правди сказати. Знаєте, якби не це - не витримав би. Умови мого життя жахливо несприятливі для творчости. Вічна жура за родину, для якої я дуже мало можу зробити за життя - для творчої ж праці лишаються тільки рештки часу, а переважно ночі, коли я вже втомлений і роботою і клопотами. Проте, щось сильніше за все живе в мені, і, часами, я забуваю світ. Мене наповнює щось могутнє і я пишу... Пишу не перечитуючи, забуваючи імена, якими я називав своїх героїв, аж поки реальність життєвих щоденних обов'язків не схамене. І тоді падаєш в буденність, яка впивається кігтями, міцно тримає - хоче перемогти. Але я знаю, що вона ніколи не переможе. Те, що живе в мені є багато сильніше за всі перешкоди".

У вузькому колі приятелів ми говорили до самого ранку. Це було після його авторського вечора, який я влаштувала під протекторатом "Дискусійного Клюбу" при "Самопомочі" 30 березня 1963 року. Тяжкий жаль гнітить мене, що холодна Дітройтська громада бездушно сиділа по хатах, коли письменникові було суджено востаннє іти нам назустріч з відкритим широким серцем людинолюбця. Все ж, півсотні щирих українських сердець, які ще не є байдужі до культурного національного надбання і його творців, з виразом глибокої пошани й любови, тепло зустріли автора повістей - "В дорозі", "Щебетун", збірок оповідань - "Півстанок за селом", "Покинута оселя", мемуарів - "На непевному ґрунті" і ще недрукованих повістей "Біженці", "Вощадь" та інших.

Цього вечора я бачила його в перший і останній раз. В моїй пам'яті назавжди лишиться його велика ще молода постать з привітним осяяним щастям лицем і очима, що опромінені любов'ю авдиторії сяяли мов зорі. Для кожного знайомого знайшов щире ласкаве слово, і якось відразу душі присутніх злилися в єдине з душею письменника. "Я такий сьогодні щасливий, як ніколи в житті" - казав він пізніше, і якась особлива радість внутрішнього щастя не гасла в ньому до кінця. В цей вечір він був щасливим в повному розумінні цього слова, бо був між людьми, яких любив і для яких творив - між своїми читачами. Їхнє кожне добре слово, щирий усміх чи зацікавлення його книжкою - лягало твердим фундаментом під дальшу творчу працю, яка мала "головну ціль": написаними творами вернутись до свого народу на рідній землі. В листі до мене від 28. 02. 1963 року він писав: "Маю читачів різних суспільних станів: від лікарів, адвокатів, бизнесменів, поробітників. І це мене морально кріпить. Якщо читач читає книжки письменника і шукає можливости з ним зустрітися чи сконтактуватися, це вже свого роду успіх. Гірша була б мертва мовчанка... В загальному ж еміґраційні обставини ніякою мірою не сприяють до будь-якої літературної творчости. Майже всі, без винятку, видання наших письменників клигають на книгарському ринку. Прибутки з виданих книжок фатально мізерні. Якщо ще не вигасає бажання писати нашим белетристам та поетам, то це надія, що може їхні твори в майбутньому потраплять на рідні зімлі. Це, думаю, і головна ціль".

На широкій дорозі до "головної цілі", що піднімала покійного Федора Одрача все вище і вище, лишилась остання його повість недописаною, задуми несказаними, життя недожитим. Від нас передчасно відійшов єдиний поліщук-письменник, який привіз з собою на чужину розкішну, соковиту, повну життя, пахощів і музичного чару, повну таємниць і незбагненої мудрости природу поліську і віру у вічне життя: "Невидима сила все, все рухає вперед, бо ти колись був тут дитиною, а тепер з тебе доросла людина, але далі ця сила доведе тебе до старости і потім ти умреш. Але по смерті ти будеш далі жити і ця сила буде тебе далі рухати кудись, кудись..." *("Щебетун")*.

Не судилось йому дожити до старости, але судилось йому вічне життя, бо все міняється, "усе в нові на світі форми переходить", навіть поліські ліси, лиш палке серце мистця вписане в твори лишається живим і незмінним у народі на віки вічні. Бо все своє життя словом і ділом служив він своєму народові й Батьківщині. Фізичні і духовні сили віддав землі, яка породила його і щедро обдарувала талантом, і, яка вислала його за межі свої, щоб ніс правду про неї - про її долю й недолю, щастя й нещастя, про її красу пишну, дітей відважних і навали ворожі. Благословила його рідна земля великою вірою у свій народ і його силу вибороти волю. Дала йому певну зброю - слово. І люблячий син Полісся ішов з ним по непривітних ворожих і привітних байдужих світах. Він ганьбив ним зло, кресав іскри завзяття до боротьби, співав ніжні й величні гимни, понад все дорожчій, Батьківщині.

Україна понесла ще одну велику втрату. Гірка доля поневоленого народу, який не може забезпечити навіть мінімальних життєвих умов для своїх мистців. Страшно оглянутися... Шлях наш усіяний нашими великими людьми, що передчасно падали несучи непосильний тягар призначення: Божу іскру - тяжку виснажуючу творчу працю і марнування сил та здоров'я заробітком на хліб насущний. Падають вони на почесному славному шляху в зеніті творчости і втрачаємо ми найкращий їхній вклад у нашу й світову культуру.

Так було, так є і, я боюся, що ще довго так буде. Адже безсмертний Коцюбинський благав наших дідів і батьків купити за копійки його твори, щоб міг нам створити ще

кращі - і вони не купили. Великий Франко загинув з біди і з надмірної праці. Скільки загинуло його ненароджених поетичних дітей! - сучасники глухою стіною стояли довкола нього. Осьмачка примирав у злиднях. Хто знає щоб він нам залишив, якби не це. І йому не допомогли достатньо. Ще свіжа могила Багряного. Впав і Одрач...

Як довго ми будемо так байдуже дивитись на наші втрати. Потім перевидаватимемо їхні твори ми чи наступні покоління і гроші за їхню працю, що передчасно повалила їх у нужді, підуть на громадські цілі, а письменників і поетів далі косить біда.

Я звертаюся до всього українського громадянства від молодого до старого, від бідного до багатого, до всіх громадських організацій, без різниці на партійні приналежності, до обезпеченевих установ, церков - створити один фонд для всіх наших письменників і поетів на чужині, щоб фінансово допомагати їм у творчій праці ще поки вони зруйнують своє здоров'я. Допомагаймо їм, щоб не плакати над їхньою передчасною домовиною.

А ти, Полісся, шуми... Розповідай йому чарівні премудрі таємниці лісів, що готують волю тобі - щоб "дві барвисті паралелі: безмежжя зелені на болотах і ще більше безмежжя блакиті неба над болотами", ніколи не були затьмарені наїзником. Для подиху твого нема ні меж, ні перешкод. Благослови на вічний спочинок тіло його і на вічне життя - душу. Прийде час і син твій повернеться - розкаже про все чим серце жило і боліло.

Журнал "УКРАЇНСЬКЕ ПРАВОСЛАВНЕ СЛОВО",
листопад - грудень 1964 р.

АВТОРСЬКИЙ ВЕЧІР ДОКІЇ ГУМЕННОЇ

З нагоди виходу у світ її твору **"Скарга майбутньому"**
Дітройт, 11 жовтня 1965 року.

Я глибоко зворушена бачити Докію Гуменну в нашому місті - письменницю з найвизначніших у діяспорі та й в Україні, яка своїми цінними творами ввійшла в нашу клясичну літературу, збагачуючи її все новими цікавими темами й небуденною артистичністю.

"Скарга майбутньому" - найновіший твір Докії Гуменної, виданий 1964 року, порушує ще ніким не заторкнену так детально і яскраво тему: трагедія й самопочуття людини викинутої з життя, переслідуваної за соціяльне походження в Україні під червоно-московською окупацією кінця 20-их та 30-их років двадцятого століття.

> "... Найгірше падіння краще, ніж оця відсутність всякої долі. Найбільше нещастя - щастя, аби вирватися, з перед цієї непроглядної мертвої стіни. Подяка смерті, якщо вона вирве Мар'яну з кігтів скаженої нудьги та бездоріжжя".

Цей крик самітної, зраненої, повної горя душі проймає до глибини щирою скаргою, яка ляйтмотивом проходить через увесь твір "Скарга майбутньому". Від появи у світ Ольги Кобилянської "Царівна", наша література не мала твору, який би з такою беззастережною щирістю і глибиною розкрив душу героїні в повній гамі переживань, знесень, падінь та борюкань у сліпому куті моторошної дійсності життя, а в даному разі - радянської дійсності.

"Скаргу майбутньому" можна назвати твором про душу людини. В ньому майже не має дії - якась безвихідна статичність, як і безвихідна самітність. Якщо не враховувати Васанти - приятельки Мар'яни, яка тільки в першому розділі має своє окреме місце, то всі персонажі виведені у творі лише через сприймання їх головною героїнею Мар'яною, теж статичні й безпросвітні.

"Скарга майбутньому" - твір психологічний, а там, де мова йде про душу людини з її найтоншими нюансами, не залежно чи перемагають позитиви, чи негативи, говорити найтяжче, тим більше, що головна героїня цього твору несе в собі всі болі й жалі самої авторки - її бездоріжржя і знедоленість, як жінки, так і освіченої людини викинутої за борт життя. Я напевно не помилюся, коли назову цей твір автобіографічним написаним кров'ю серця й душі.

Майже в кожного автора є як не цілий твір, то частина творів писаних їхньою кров'ю, тобто писаних в якійсь одержимій потребі відкрити себе до найглибших тайн, до найболючіших ран, до найгіркіших сліз. Можна бути знайомим з письменником роками, приятелювати з ним дуже близько й по-справжньому не знати його. І це як правило, ми ніколи не знаємо людину, бо вона вірно береже тайни своєї душі й так незбагненною вмирає. І тільки в автобіографічних психологічних творах, письменник, як нестримна течія ріки в бурхливій повені, розкриває душу з подивугідною щирістю, нічого не залишаючи тільки для себе. Такі твори проймають чуття читача - він розуміє автора, страждає разом з ним.

Либонь письменник у своїй крилатій долі, яка то підносить їх високо в небо, то спустивши крила, боляче кидає їх об замлю - всеж таки найщасливіші на земній плянеті, бо лиш вони лишаються по-справжньому вічно живими між людьми.

"Скарга майбутньому", мов сповідь Мар'яни перед Богом і перед людьми із своїх дум, почувань, хитань, спотикань, поривань, з піднесених душевних злетів і безвихідного трясовиння, і розтрачування сил намарне, і добра, і злости - хоч авторка хотіла тільки оскаржувати й скаржитися. Мар'яна - особистість складна, повна суперечностей і нещаслива під кожним оглядом. Мала широкі барвисті мрії бути істориком-науковцем, а тим

часом, після закінчення педеагогічного інституту, через "невідповідне" соцпоходження (батьки були куркулі) не прийняли її в аспірантуру - золоті мрії, в які вкладала всю свою майбутність, розбились об жорстоку радянську дійсність - у стрімкому леті вдарились об тверду непроходиму стіну. Завдана рана була така сильна, що скалічила все її життя: не хотіла вчителювати в селі, де все для неї було мертве й примітивне, вернулась до Києва, в якому для неї не було місця ніде - для Мар'яни починається справжнє скитання по муках від почуття екстази впоєння красою Києва та коханням до найчорнішого провалля в духовну безвихідність, до тісної безпроглядної пастки.

Мар'яна кохає Київ і, либонь, Київ кохає її, бо скільки ж то раз брав він її в розкішні обійми своєї могутньої краси, піднімав на висоти естетичних розкошів із, здавалось, останнього кроку до самогубства. Тяжко словами окреслити, якусь дивну силу Києва, що причаровує й заворожує людину. Недарма ж Київ має назву - місто натхнення. Надзвичайно тонко, аж до психологічного впливу на людину, письменниця відтворила цю силу Києва у романі "Скарга майбутньому" - місто в ньому своєрідна дієва особа - воно живе як таке. Подих його тисячоліть в постійних роздумах Мар'яни, у відтворені картин з його історії, в її захопленнях, в барвистих описах, де кожна гора, долина, камінь, яр співає потужну пісню бурхливого життя наших предків. Поглянь на Золоті ворота, Батиєву гору, Аскольдову могилу, вслухайся в назви, де не спини погляд - скрізь владна рука історії, скрізь вічність цього унікального міста та його магічне притягання. Авторка каже:

"І кожен раз, як вертаєшся до Києва, переконуєшся, що ти ніде так не вдома, як тут. Найкраще село, найекзотичніші парки не зрівняються розкішшю повноти з першою ліпшою київською вулицею".

А далі: "Цей невловимий, а такий гостро відчутний дух Києва, це, мабуть, і є та духовна спадщина всіх тих, що творили його віками. Це робить його неподібним на інші міста й столиці землі, це витає на кожній вулиці і в кожному кутку..."

Докія Гуменна історик освітою й історик з покликання - історія виповнює її внутрішній світ і якщо споглянути у її велику творчусть, то саме історична тематика

домінує й стимулює може найцікавіші й найкращі її твори, а в "Скарзі майбутньому" історичний первень невід'ємний та й сам твір - це ганебна історія радянської влади з її садистичним способом ламання людини: її особистости, духу і навіть фізичного стану. Письменниця як протилежність ставить Київ у всій його могутності й красі до життя в ньому під гнітом комуністичної партії, як виразника радянської влади і це вияскравлює моторошність дійсности.

Київ невід'ємна частина твору, тісно вплетена в особисте життя героїні, а з нею і в провідну ідею роману, а це СКАРГА Й ОСКАРЖЕННЯ.

Скаржиться вона на "жорстоку бездоріжну добу", оскаржує її за всіх понівечених нею. І стерджує, що для цієї доби найвідповіднішу цитату з Т. Шевченка виписали на Академії Наук:

... Отак би взять
та нагострить сокиру,
та й заходитись, та й рубать,
рубать...

В романі "Скарга майбутньому" виведені дві жіночі постаті - дві приятельки ще з середньої школи та педагогічного інституту, на цих двох образах письменниця яскраво показує руїнницьку силу цієї жахливої доби. Одна з них талановитий філолог Васанта Чигар. Здавалось би її шлях професійний, науковий ішов гладко. Закінчила аспірантуру й дійшла аж до доцента Інституту Літератури при Академії Наук, стала науковим співпрацівником її. Та одним розмахом пера: БАТЬКО РОЗКУРКУЛЕНИЙ (хоч в дійсності батько Васанти ніколи куркулем не був) Васанта Чигар була скинена з наукових висот на самісеньке дно - знівечена, горда, правдоподібно, нащадок половецької княжни Васси Полуботок, перетворилась в підленьку Валю Ступіну - сіреньку совєтську міщанку.

Друга з них - історик Мар'яна стала до змагу з добою за людську гідність: не скоритись, не стати, як Васанта, одною з сіреньких совєтських міщанок, втримати незалежність свого духу, вчинків ї думки. Змаг був пасивним, адже інакшим і бути не міг. Були духовні злети, були й падіння. У розпуці, тузі, злиднях, безпросвітності, безнадійності, пригноблюючій самотності примара само-

губства ставала перед Мар'яною, як єдиний вихід, а смерть, як рятунок.

Серед тупого примітивного довкілля тяжко було знайти себе. Мар'яна почувала себе вищою від її оточення. Вона вірила у свою "велику долю", яка її кликала до чогось великого, хоч ще й сама не знала до чого. Вона хотіла бути "божищем", "мати все, або нічого", за нею постійно ходила "... туга за найвищим, за чимсь не таким, як довкола, бажання вирватися, а хоч самій створити те незвичайне". Вона вважає себе "пречистою", "без гріха" (на ці два окреслення, письменниця має свої особисті погляди і їх не треба змішувати з релігійними). Все єство Мар'яни прагне прекрасного, а щоденне не для неї. Вона хоче справжньої краси у людських взаєминах, хоче розкошів неперевершеної екстази духу, ідеальних взаємин з мужчиною - хоче того чогось майже неземного, чудового, що окреслено словом "казка". А тим часом довкола сіро, гидко, підло, до божевілля самітно й смертельно тужно в густій мряці бездоріжжя.

Образ Мар'яни складний, подекуди суперечливий, як кожен широко розкритий психологічний образ, тобто як духовний склад людини, особливо молодої, якій зламали крила. Щоб проаналізувати образ Мар'яни, яка на протязі 325 сторінок часто суперечить сама собі, треба говорити дуже багато. Є в Мар'яни щира, справжня скарга майбутньому, яка відзивається болем за долю таких Мар'ян і гнівом та ненавистю до проклятої совєтської дійсності, але є в ній і багато злоби до людей, чимало дивовижних поглядів, які викликають часом нелюбов до неї. Тоді мимо волі оскаржуєш Мар'яну. Може якраз таким письменниця й задумала образ Мар'яни, щоб він не був вихолощеним - ідеальним, щоб ми її відчували, як живу людину з їй характерними психологічними суперечностями.

Незаперечним є те, що образ Мар'яни залишиться на цьому світі як людська скарга й оскарження за знівечення життя цілим поколінням у системі, метою якої було якраз ламання людського духу аж до фізичного знищення мільйонів людей для втримання нечувано жорстокої, дикої влади.

Деякі проблеми порушені письменницею в творі "Скарга майбутньому" співзвучні з світовими інтимно-

людськими проблемами, хоч далеко не в такому відчуванні, як це у Мар'яни, через різні обставини й систему. Все ж таки людина є людина й де б вона не була, чи яке б життя не мала, щось є спільного:

1. Прагнення людини до чогось надзвичайного, неосяжно прекрасного, свого роду ідеального (особливо в молодому віці). В більш зрілому віці, коли людина вже має певні досягнення, її прагнення не заспокоюються, туга за чимсь навіть неусвідомлено прекрасним, яке письменниця окреслила словом "казка" тривожить і живе в підсвідомості.

2. Самітність. Це просто якийсь фатум над людиною. Андре Жід писав, що людина все своє життя прагне збудувати свій світ, щоб не бути саміньою і, вмираючи, розуміє, яка вона була і є самітня. Вчитаймося в поезію в прозі М. Коцюбинського "Самотний". Писали про пригноблюючу самітність Бернарда Шова і т. д. Тобто від найславнішого до найсірішого пригнічує туга. Звичайно, туга в радянському житті помножується в тисячі разів...

З деякими поглядами письменниці, яка говорить устами Мар'яни погодитися не можна:

1. Мар'яна щиро признається, її притягає зло й люди з вадами, ото ж і довкола неї зібрався такий барвистий вінок людей від Васанти до Вабливого, що аж прикро. Тому нарікання Мар'яни, "що кругом, де не подивишся шушваль, непотріб, малеча" не переконують нас, а тільки дивують, як така високозлетна Мар'яна не могла піднятися до кращих людей, а мов прилипла до "погані". Хто ж авторці повірить, що наш славний з духовної й культурної еліти Київ перетворився в підлих духовних піґмеїв. Хто повірить, що кохання брудом стало. Письменниця повна огірчення на завдані їй кривди, на страшне поневолення людей, кидає неоправдане звинувачення на всіх і все. А відносно кохання, то воно ніколи брудом не стане, якщо це справжнє кохання. Брудна ж імітація кохання завжди була у духовно брудних людей.

2. Прикро вражають роздумування письменниці, що одруження є "осамичення", що муж - "самець", що майже всі подружжя повні взаємної ненависти, що коли подружжя не народжує щороку дитини, то воно не виконує своє призначення, а займається розпустою.

3. Ідеалізація покритки та групового шлюбу з доісторичних часів випливають з дивних поглядів письменниці на мораль цивілізованого світу - вона близька апотеози вільного кохання.

Підсумок образу Мар'яни закладений у словах самої авторки, яка каже, що Мар'яна має "малі думи", а не Шевченкові великі думи. Проте, навіть з цими "малими думами" письменниця залишила велику тверду скаргу майбутньому з історично-пізнавальним значенням. Вже навіть сьогоднішні покоління України вивчатимуть з роману Докії Гуменної "Скарга майбутньому" невірогіно-жахливу радянську добу - добу вбивання й добивання людини в пастці.

Докія Гуменна письменниця великого формату і в діяспорі одна з найбільших. Вже лише роман-епопея "Діти чумацького шляху" в 4-х томах, ставить Докію Гуменну між визначними українськими письменниками взагалі. В її творчому надбанні є ще оригінальна двоплянова повість "Мана", де знову ж таки на передньому пляні доля самої письменниці в психологічному пляні, роман-хроніка " Хрещатий яр" - Київ під німецькою окупацією, повість "Велике Ца Бе" тематично належить історичній добі, оповідання з життя українців в Америці і т. д.

Ми щиро вітаємо нашу улюблену письменницю Докію Гуменну з новим твором "Скарга майбутньому" та бажаємо ще не раз загостити до нас з авторським вечором.

Дітройт, 11 жовтня 1995 р.

"Я ЗНАЮ, ЩО ЧЕСНО ЗМАГАВСЯ І ЖИВ. . ."

"Замовкну я - "не перший, не останній",
знесилений, подоланий житям,
і хоч би як хотів, проте, не в стані,
уберегти ім'я від забуття...
Таких було і буде ще багато,
що завжди в них міцна в бою рука,
що їх не ваблять лаври Герострата,
а чин ясний і слава Спартака".
***(П. Степ** "Попереду Дорошенко")*

Не про покійного Павла Степа хотілось би мені писати - про живого. Бо життя ж його було, як широка повноводна ріка,що безупинно плило, здобутим віками рідним народом, славним шляхом, і все що ставало на дорозі, мов тріска, зникало в його глибокій і путужній течії. І, здавалось, його кремезна постать степовика, ясність, погідність і лагідність, що завжди світились у щирому ясноокому погляді добротливого і мудрого обличчя, його неголосна, а така віддана, чесна, безкорисна і така велика і велична праця та незатьмареність духу будуть ще довго втішати українську громаду, ще багато осяяних своїх днів віддасть Україні.

Бо ще стільки запалу, енергії носив у собі, стільки прекрасних задумів, бажань чекало на здійснення. Чекала і я на поему "Попереду Дорошенко" - цей улюблений, роками плеканий поетичний твір, що його з тремтінням радости і страху, мов рідну дитину, автор готувавсь випустити у світ. Хотіла написати про все чим життя його яскравилось, щоб знали ми про наших кращих, ще за іхнього життя. Та раптом

те, що не могло зламати духа, безжалісно й немилосердно вп'ялося в його тіло, додаючи тяжкі душевні муки: "Не знаю чи витерплю. Мені здається, що я вже не встану, що все залишиться розпочате, а нічого не закінченого... Погані думки снуються по голові та я потроху їх поборюю..."(08.12.64). Лист був короткий - лиш поштова картка... А скільки вібрала в себе душі: і непереможне бажання працювати, творити і журба за "Молоду Україну", і турбота за долю родини покійного Федора Одрача, і теплота до вірних друзів, і, навіть, його незабутній гумор - і все це опромінене його золотим серцем - щирим українським і вірою...

І ось тепер лежать передімною лиш маленькі уривки його життя: листи, поезії, кинені там і тут у пресі, редаговані ним числа "Молодої України", болісний розпачливий лист його сина Миколи та писані ним чотири сторінки машинового друку з життя Батька повні любови й, схованого між рядками, крику синівської туги за безповоротно втраченим Батьком, велич чию він відчув, як всі і завжди, коли втратив і для якого він так багато значив:

"Хай зігріє мене твій той усміх ясний
і відкриє незнану ще путь,
хай кошмарні і чорні розвіє він сни,
що спокою мені не дають.
І слова, і той усміх повернуть нехай
світлу юність і силу мою,
щоб я зміг ще боротись за Рідний наш Край,
як колись, і співати в бою."
(П. С. "Заспівай мені, сину!")

Та ще спогади... Свіжі, гарні, теплі спогади про людину, яку довелося знати мені останні роки його життя.

І великий, великий жаль, що скінчилось життя - зарано й заскоро - поета, редактора, літератора, журналіста і надзвичайної Людини.

"В житті панують зміни безугавні,
І має все початок і кінець,
не завжди бо за наші вчинки славні
на нас чекає лавровий вінець".
(П. С. "Приснилося")

Не лаври квітчали життя славної пам'яти Павла Степа, а тяжке - дуже тяжке й вірне служіння своєму, над все дорожчому, народові, - своїй прекрасній і знедоленій Батьківщині. Їй щедро й беззастережно віддав життя, 45 найкращих своїх років посвятив українській літературі і журналістиці. Нічого для себе: вічна матеріяльна незабезпеченість, занедбання всього особистого, любого, дорогого того, що кожна людина прагне мати для себе - "і серце жаль тепер ось розриває, що марно так минуло все життя"...

"Та ж я не жив, як мусів би, як треба,
усе збиравсь по-людському пожить,
бажання всі, і життєві потреби
усе - колись! - гадав задовольнить".
(П. С. "Попереду Дорошенко")

Так якось від дитинства складалася доля, що він шукав не розкошів, а пізнання, праці і змагу за волю поневоленого свого народу. Край зачарованої Десни колисав і ростив його красою величних задумливих лісів соснових, голублячим ясним небом, яке відбилося на ціле життя в його очах, розкішними зеленими лугами, червоною шелюгою, співами пташиними... Чи ж співають ще десь так лунко, ніжно й солодко пташки, як в Україні?! Думи й мова народна, в якій хвилюється любов і гнів, "мов в гомоні людськім", переливали у сина свого кривди народу, якому ворог топтав і плюндрував землю і життя. Любов і ненависть росли в ньому, гартували, давали силу перейти через тяжке й страшне в неволі життя і не впасти знесиленим на закуту землю, не скалічити чистої душі ворожим наступом на неї, не знесилитись в нерівній боротьбі.

"Житній хліб, пляшечка з олією, дрібка соли у вузлику, загорьовані п'ять карбованців", безмежність материнської любови, батьківське благословення і виповнена вщерть душа любов'ю до всього рідного - це все з чим пішов у життя чотирнадцятилітній Павло Степ найбідніший і найбагатший. Пішов шукати науки й безкомпромісного змагу з московською неволею.

Тернями й каменем лягали під ноги дні, місяці, роки... Копальні Донбасу, економія багатого німця, розтирання

фарб у маляра, печення маци... За кожну роботу хапалися ще майже дитячі руки, лиш би заробити трохи грошей на приватні лекції для здобуття середньої освіти, лиш би можна читати книжки, які полюбив всім серцем ще в початковій школі. Жага науки була сильніша недолі. Національна ідея, рідна мова - сильніші за ворожий духовний наступ і русифікацію. Навідуючись до свого села, дивував незіпсованою мовою і захоплював запалом до роботи з молоддю. В 16 років арешт за перетримання нелеґальної літератури.

А потім розхристані роки Першої світової війни... Проте в них він стояв на твердих ногах свідомого українця з невідкличним бажанням вчитися. Кінчає військову фельдшерську школу і працює фельдшером до революції 1917 року. З запалом великого патріота зустрів українські визвольні змагання та брав у них активну участь. Короткий період здійснення мрій... і знову ще страшніша неволя. Тепер всі сили кидає на здобуття освіти, яка дала б можливість боротися з ворогом. 1920 року вступає в учительську семінарію. В'язниця вириває його із студентських лав за чин, думку й серце українське. Рік за ґратами... Рік між життям і смертю... Та либонь сильніше за стінки ЧК було його призначення, воля і незламність духа. Наперекір червоним московським кліщам, що здавлювали горло знесиленої в нерівних змаганнях України, він здобуває вищу освіту, закінчивши історико-філологічний факультет Кам'янець-Подільського В. І. Н. О. (колишній український університет, що його організував гетьман Павло Скоропадський). Брав активну участь у студентських організаціях, був головою студентської громади, редаґував студентський літературний журнал. Учень професора літератури Михайла Панасовича Драй-Хмари, до якого назавжди зберіг глибокий пієтизм, - стає в лави працівників української літератури; лави найбільш небезпечні для ворога і найбільш ним переслідувані. Спочатку був асистентом професора М. А. Плевако, а потім - місто Харків - Державне Видавництво України стає його місцем редакторської праці майже до ІІ-ої Світової війни: "Кого ми тільки не редаґували! Навіть "Соняшну машину" Винниченка" *(із листа П. Степа 07. 12. 63).* За редаґуванням чужих творів занедбувалося власний талант. Він ще 16-літнім юнаком

почав писати вірші. В 1920 році видав дві збірки поезій, в 30-х роках написав новелю і чотири п'єси. Одна з п'єс була перекладена на російську мову і йшла в Київському Театрі Юного Глядача. Належав до Спілки Українських Письменників і був членом Українського Товариства Драматургів і Композиторів.

Хуртовина II-ої Св. війни, наїзд німецьких сатрапів, що звірством і проливанням української крови змагалися з червоно-московськими, кидають Павла Степа на еміґрацію;

"Приїхав сюди я з надією в серці,
з бажанням для краю свого працювать,
щоб потім в останнім із ворогом герці -
маленьку хоч участь, а все таки взять".
(П. С. "Лист до незнаної")

Це святе бажання вело його 22 роки еміґрації. Лиш праця і праця для української справи осяювала йому шлях. Так багато творилося молодими й старшими, талановитими і не дуже - треба було редаґувати, коректувати, готувати до видання твори, збірки, книжки. Загартована й вишколена рука П. Степа дні і ночі креслила помилки, слабі місця українських авторів, а сповнене любов'ю серце спішило з порадою, заохотою, духовною підтримкою. Міцно билося в ньому і життя журналіста, вимагаючи статтей для журналів і газет. Він їх писав, бо інакше не міг, бо цього вимагала українська преса і не можна було пройти мимо. Молодь, що завжди найбільше втішала його, сповнювала надією, вірою в найвищу істину, для якої жив і себе не шкодував:

"життя людини швидкоплинне,
а нарід - вічно буде жить!"

- молодь вимагала від нього свого. Їй треба було давати журнал вартісний і культурний. На підняття цієї справи прийшов Павло Степ і з відкритим розумом і серцем, здаючи собі справу, що все буде на його плечах. "Молода Україна" мала в ньому редактора, якого заступити буде дуже тяжко. Кожне число редаґоване ним, крім внутрішніх справ організації, несло молоді й старшим багато дечого цікавого для пізнавання з української і світової скарбниці культури,

навчало любити Україну і свою українську громаду та вміти працювати для них. Він не допускав у журнал чвар, ненависти, оплюгавлювання один одного - цього страшного бакцилю, що пожирає нас на сторінках деякої преси.

"... Надмірна навала, переобтяженість різними невідкладними обов'язками" знову ставали на перешкоді власній творчості. Лиш уривками часу виспівував він свою душу: творив окремі вірші, цикли віршів, віршовану казку: "Брати", поему "Попереду Дорошенко" та інше. А син вимагав мемуарів про великих, цікавих українських людей, яких він знав близько, і про "неповторні події", свідком яких він був, і про свій рід: "Не турбуйся - не те, що про наш рід, а про багатьох, багатьох наших письменників, поетів, драматургів напишу. Напишу щиро й правдиво про всіх - і мертвих і живих".

"І ось тепер, - пише до мене його син, - після його смерти, розбираючи його папери, побачив я чому він так і не зміг виконати свого наміру. Перше, що я зрозумів це те, як багато він мусів працювати щодня. Адже крім роботи для когось, для людей, він роками працював над поемою... Дуже скоро я збагнув, якою неймовірно тяжкою була його редакторська праця. Побачив я, що на його старенських втомлених плечах лежало стільки всього, що й молода людина, мабуть того не витримала б. Крім літературно-редакторської праці він брав активну участь в українському громадському житті - був членом багатьох наших суспільних і мистецьких організацій і щиро працював для них".

Лиш великої натхненності людина могла, вийшовши з недуги, на деяке покращання п'ять місяців перед смертю писати в листі з захопленням і вірою:

"Я тепер почуваю себе цілком добре, хочу жити і творити! Не знаю, чи надовго, але хочу вірити, що надовго..."

При першому ж знайомстві з ним приємно вражала його безпосередність, щирість, культурність. Було приємно зустрічатися і переписуватися з ним. Кожний лист, кожна зустріч доповнювали пізнання глибини його душі, освічености, тактовности, пізнання Великої Любови, Туги й Болю Українця, які невідступно носив у собі:

Усе чудове тут, прекрасне,
та думка раз-у-раз летить

туди, де сонце сходить ясне,
де Край мій стоптаний лежить
(П. С. "Споглядання природи")

До чого доторкнулося його перо, душа - все опромінювалося любов'ю. Відкриваю казку "Брати" й зупиняюсь перед найчудовішою присвятою, яку коли-небудь зустріла: "Моїй Старенькій з любов'ю присвячую" - дружині, що вірно пройшла крок-у-крок з ним життя. Цикл віршів присвячений синові повний зворушливої батьківської любови до сина й синівської до Батьківщини. Коли оповідав про враження з Вашінґтону в день відкриття пам'ятника Шевченкові, щастя іскрилося з усієї його постаті: "Я побачив, як крокує і крокує молодь... Як багато стало її в Шевченкові лави... Я був щасливий, як тільки може бути щаслива людина. Я бачив, що ми ніколи ніде не пропадем, що ми народ сильний, що дійсно нашому роду нема переводу".

Був це серпень 1964 року - перша і остання довша наша зустріч, яка тривала години зо три. З ним було легко - вся розмова перепліталася його милим лагідним, а при тому барвистим гумором і мудрою життєвою й національною настановою до всіх справ. Вмів говорити просто й цікаво, та не менш гарно вмів слухати, вдивляючись у співрозмовника теплим поглядом, що вбрав у себе кожне слово.

Він щиро тішився успіхами кожного, радо про це говорив, гордився ними. Тільки власні успіхи не приносили радости, бо був дуже скромною людиною. Це, либонь, перший мистець, якого я пізнала, що хотів чути лиш правду про себе, яка б вона не була: "Щиро кажучи, листування з Вами мене не тільки радує, але й підтримує в дусі. Всі Ваші поради й зауваження приймаю з великою радістю, бо відчуваю, що вони щирі й доброзичливі". А в іншому листі: "... найкраще, мені здається, коли людина знає справжню собі ціну, не перецінює себе, власне, не дурить сама себе".

Щедро обдарувала доля Павла Степа не тимчасовими матеріяльними благами, а вічними скарбами, якими Бог благословить лише вибраних. Щасливий той, хто життям своїм сіяв і ростив любов, хто не розкидав себе, не ділив на куски, - скрізь потрохи, - лиш до краплі, до останнього віддиху віддав своєму народові і талант свій і життя. Вже на

смертному ложі зредаґував останнє число "Молодої України" за 1964 рік і закарбував вічність своєї душі:

"Даруй мені, Боже, ще років з десяток,
Дай краще прожить їх, ніж перші прожив,
Хай світлий кінець буде, ніби початок,
Хай буде доцільна і витрата сил.
Любитиму людство у всяку годину
Аж поки на світі ще буду я жить,
Та ворога й ката моєї країни
Не можу й не зможу ніколи любить".

Щасливий той, хто може так щиро сказати, як Павло Степ: "Я знаю, що чесно змагався і жив" *(П. С. "Лист до незнаної").* Хто родився покликаний покласти життя для ідеї - не змарнує його. Все одно чи слава його голосна, чи лаврові вінці квітчають його, чи лиш "ясний чин" складає на вівтар Отчизни-Матері, ним підтримує її вічний вогонь, який яскравим могутнім полум'ям світить нам путь до волі:

"і нас ніхто не подолає,
коли з'єднаємось усі!
З'єднає ж нас мета єдина,
велика, чиста і свята:
Соборна й вільна Україна -
країна волі золота".
(П. С. "Попереду Дорошенко").

Журнал "УКРАЇНСЬКЕ ПРАВОСЛАВНЕ СЛОВО",
липень 1965 р.

"СМІШНІ СЛЬОЗИНИ" МИКОЛИ ПОНЕДІЛКА

"Кажуть, що письменники-гумористи життя бачать ніби викривленим, так, немов краса оминає їхній зір, який вміє сприйняти тільки комічне, пародійне, скривлене, тільки погані прояви життя.

А в дійсності письменник-гуморист найчутливіше, найтонше вловлює все, що спотворює життя, бо він вміє любити його. Він страждає від найменших проявів опоганення прекрасного, йому спричинює біль те, чого часто люди не помічають, або не хочуть помічати. Він лагідно чи дошкульно картає або немилосердно бичує суспільство за руйнування краси, бо він вміє любити її" *("Сатира й гумор в українській літературі" М. Г.).* Вміє любити її в найширших проявах: від природи почавши, аж до глибини людської душі, аж до краси національної духовности народу. Любов ця така, до розпуки, сильна, що кожний усміх з опоганення цього окроплюється гіркою сльозою і ще мить пекучим болем. Так сміється великий Гоголь, славний Тобілевич, так сміється Микола Понеділок у своїй останній збірці гуморесок і гумористичних оповідань "Смішні сльозини", яка вийшла накладом Видавництва "Свобода" 1966 року. Йдеться не про будь-які спроби піднести М. Понеділка до рівня, Гоголя, чи зробити з нього обов'язково послідовника Гоголя. Просто є певні риси людської душі, які інакші бути не можуть, якщо вона родилась призначена пройти тяжкий шлях письменника з найболючішим і найвеличнішим тягарем - любов'ю до Батьківщини і до людини.

А М. Понеділок родився саме з такою найчудовішею душею. Його любов до свого народу, до України є

неподільна, безкомпромісна, надзвичайна. Надзвичайна саме своєю самозрозумілою єдиною правдою: інакше бути не може, найчистішим нелукавим, нехимерним розумінням добра і зла без спекуляції і виправдування загнивання душі, втрати ідеалів, денаціоналізації "чужим морем". Немає в нього нічого з отого хиткого "і вашим, і нашим", і не знати на яку стати, щоб усім приподобатись. Чи ж можна щиро любити і не плакати, коли топчуть те, що любиш? "Крізь дуже гіркі сльози я сміюся" - каже автор. І це не є запозичення - це його - Понеділкова душа, яка інакше сміятися не могла б, чи випереджує його Гоголь, чи ні.

Автор "Смішних сльозин", Микола Понеділок, є найбільш відомий і найпопулярніший український письменник-гуморист на еміґрації. Доля не поскупилася обдаровуючи його талантами, які нечасто ходять у парі: дала йому хист творчий, дала йому й хист виконавчий, а причепурила його "дженджуристу" постать вмінням з'єднувати симпатії людей легкою розмовою, що б'є з нього джерельним струмком жарту, в якому одне слово переганяє друге і яке він так само скоро забуває, як і говорить. Його зовнішня й внутрішня культурність лишають незатерте враження від зустрічі на довгі роки. Він є автором гуморесок і гумористичних оповідань "Вітаміни" (1957) і "Соборний борщ" (1960), п'єси "А ми тую червону калину..." (1958), збірки новель та оповідань "Говорить лише поле" (1962). Його найновіша книжка "Смішні сльозини" (збірка гуморесок, гумористичних оповідань, нарисів) розбуджує душу й думку, змушує задуматись над багатьма проблемами й, усміхаючись, плакати серцем над якою ж болючою правдою. Сама назва "Смішні сльозини" - дуже влучна для цієї книжки. Перед прочитанням вона здається запозиченою з короткого афоризму, яким окреслили сміх Гоголя - "сміх крізь сльози" і немов претенсійною. Проте, після прочитання книжки стає природною, а окремі гумористичні оповідання залишаються у душі саме смішними сльозинами, при чому, декотрі з них ще й гіркими пекучими сльозинами.

Збірка "Смішні сльозини" не має на собі ніяких помітних впливів. Автор твердо стоїть на своїх власних "літературних ногах" з добре виробленим власним стилем, але ще незавершеним і недоведеним до ліміту письменницьких можливостей автора. Книжка художньою вартістю є

нерівна. Вона, мов розгойдане хвилясте плесо, має свої вершини, які, яскраво й тривожно, міцно лишаються в пам'яті (як наприклад "Освічений синок і малоосвічена матуся", "Бабо Калинихо, де ти?", "Мої приятелі на пси сходять" та інші) і свої долини (як "Я пентюхуватий, а буду дженджуристий"). Якщо автор піде шляхом визначеним Гоголем: "Якщо сміятись, так вже краще сміятись сильно і над тим, що дійсно достойне осміяння загального", то залишить в українській літературі великі вартості й ім'я, бо сили має і вміє глибоко заглянути в людську душу та торкнутися в ній того, "що дійсно достойне осміяння загального", як це вже лягло в основу чималої частини збірки.

Цікавим і особливим є те, що кожна річ у цій книжці будується довкола автора: він - як не головна дієва особа, то та призма, через яку проходять порушені питання, чи проблеми до читача. Цим книжка творить певну цілість, хоч кожна річ існує самостійно. Цілість полягає у розкритті душі самого автора.

Так просто, так щедро й щиро автор передає свою любов до України, до свого народу, до краси, які зливаються у щось єдине й прекрасне. Переконливість надзвичайна й захоплююча. Він впивається живими до справжньої візії спогадами, він тужить (але ж як тужить!) за всім дорогим, що лишилось на рідній землі, і любов його ніжна, тепла, аж розпачлива, аж ґрандіозна. Вона відзивається в душі рідним і співзвучним до найтонших нюансів і страждаєш разом з ним за його й своїм залишеним дома. Навіть нашому знедоленому поколінню, якому дитинство й юність торощила сталінська кривава доба, рідна земля й народ вміли бути красою-натхненницею і люблячою матір'ю. І може саме тому наша любов і туга така велика, прекрасна й болюча.

Любов, краса й добро у всеохоплюючому значенні цих слів - є провідною ідеєю книжки. Все скривлене міщанською обивательською плиткою душею, яка, мов шашель точить прекрасне заложене в людині й природі, те чим людина зогиджує красу життя, автор виставляє на сміх крізь сльози.

З-під намулу, сміття, покидьків, бруду нанесених зубожілим чи убогим духом українських еміґрантів і цивілізованою модерною добою, він вигрібає справжні "скарби", "перли", вічні багатства, яким нема ціни:

"Слухайте всі, всі, всі - дерева, хмари, поля, моря і люди - всі! - я маю скарб, скарб більший за мільйони мільйонів! Він, скарб, не вміщається у всіх банках, у всіх сейфах на світі сущих - він міститься лише отут, у моїй душі, моєму серці!" *("Зневажений скарб", стор. 132).* В іншому місці автор каже: "... батьківській лежанці і дерев'яній ложці ціни нема" *("Босі ноги", стор. 180).* М. Понеділок підносить на висоти забуте нами так цілковито, що воно перестало бути правдоподібним і реальним, а більше виглядає на поетичну уяву письменника. Так, "малоосвічена матуся" багатьом видаватиметься змайстрованою автором особою. Де ж, мовляв, така й така проста жінка може сягати таких поетичних висот і розуміння відтвореної мистцем людини. Проте, автор, не фантазує. Цей образ типовий для покоління наших матусь і бабусь, над якими наша доба піднялася освітою дуже високо, але сприйняттям краси, душевними вартостями, людяністю і розумінням людини, як же низько впала. У своїй зарозумілості, закукуріченню і писі ми забули, як високо стояли наші "малоосвічені матусі", яке багатство краси вміщувалося в їхній душі, скільки естетизму і життєвої мудрости було в них. Спрацьована, ведучи своє дитя через поле, вона вміла показати йому безодню краси в польовій квітці, у соняшному морі, в унікальній симфонії степів, у пташиних співах... Саме у Понеділка з його чутливою душею, виплеканою матусею ще на лоні краси України, міг повстати цей образ із самої глибини любови у новелі "Освічений синок і малоосвічена матуся". Для нього цей образ найприродніший, абсолютно правдивий, бо він не розгубив матусиних скарбів. Таким він є для кожного, хто вміє пам'ятати і зберігати. Саме Понеділок з його особливою нелюбов'ю до спрощування, очерствіння, духової плоскости, з його болем над примітивізмов вихолощеної з тонкощів сприймань людини, міг вичути цю тривожну проблему і створити вищезгадану новелю. Із справжньою майстерністю, лише на двох сторінках, автор зумів розкрити духовний занепад "освічених синків", показав дві ментальності, дві духовності, дві протилежні людини. Найболючіше те, що це мати і син. Автор владно зупинив читача й змусив тяжко задуматись.

Сатира й сарказм не є характерні М. Понеділкові. Він сміється крізь сльози, або крізь обурення, огірчення.

Його гумористична манера притаманна саме йому. Вона полягає у сплетенні двох компонентів, поданих у гумористичній формі. Один з них - це ліризм. Він не новий у Понеділка. Початок його лежить у народній творчості і в самій українській людині. Ліризм дуже помітний у багатьох українських письменників-гумористів, а визначним майстром серед них був Остап Вишня. Другий компонент - це вже щось особливе, нове - особиста реакція автора на викривані ним болячки: обурення, захоплення, бурхливе виявлення почуттів, осуд, скарга, жаль. Тісне сплетення цих двох компонентів творять оригінальність Понеділка.

З болем і скаргою М. Понеділок виставляє на сміх загрозу всіх віків, а особливо розвинену в нашу добу - матеріялізм, який опановує у блискавичному темпі і нашу українську людину.

"... хіба ви скарбу душею не відчули?

- Що ти чоловіче верзеш? Я хочу скарб не відчувати, а бачити. Хочу його в хаті тримати чи в банк складати". *("Зневажений скарб", стор. 133).*

Автор тяжко страждає від занепаду хороших людських прикмет, вивезених з дому, які ми вміли зберігати навіть у злиднях, скитаннях, а в добрі, в шелестінні долярів матеріялізм пожирає їх дощенту:

"Якого він мені жалю завдав?! Яка мене відразу журба сповила?!.. ... Я сорому набрався... ... У мене наче від серця щось відірвалося, ні, ні, щось одчухралося і впало - брязнуло на землю під самі ноги... ... Він, мій колишній приятель, неначе взяв оце пригорщу повну з тієї розбагненої стежки... і мене всього обляпав. І не лише обляпав, а ще й до того найгіршими словами вибатькував, вишпетив і опоганив..." *("Мої приятелі на пси сходять", стор. 248).* Пекуча сльоза капає на душу: "... від жиру хороші колись люди легко на пси сходять..." *(стор. 249).*

Письменники взагалі, а письменники-гумористи особливо, - це відважна армія борців за перемогу добра як первня всього, що життя робить гарним і є запорукою здорового майбутнього для людства, для народів і нації. Микола Понеділок між ними є добрий солдат, який чесно й вміло несе свою зброю. Він воює в першу чергу за українську людину, за її національну душу і за збереження всього святого чим напоїла наша земля, наш народ. Однією

з таких найвищих святостей у нього є українська рідна мова. За неї він віддає все, що може з себе дати. Він страждає, плаче, ганить, хвалить, просить, розриває своє серце й душу з жалю, гніву, скорботи, коли зневажають цю святість. Він називає її (з якою ж любов'ю!) золотом, перлами. Мові присвячено: "Зневажений скарб", "На счиру сгадку від Питра", "Чи, можи, інакше треба" та інші.

"Босі ноги" це є одна велика незатерта, невмируща любов до рідної землі, до свого народу. Він є одним з нас, яким суджено жити у двох світах: реальному зовнішньому американському і, до страждання реальному, внутрішньому українському виповненому Батьківщиною. У гумористичному оповіданні "Босі ноги" яскраво переплітаються ці два світи. Туга, скарга, біль, любов і розпач автора за всім залишеним дома ллються широчезною рікою, зібраною з усіх наших душ.

Цікавою й оригінальною частиною книжки "Смішні сльозини" є цикл гуморесок пов'язаних із собою одною провідною ідеєю, що розкривається аж у п'ятій. Шкода тільки, що автор не вмів своєчасно зупинитись, так як часом буває у малярів, коли створивши прекрасний образ, додасть якийсь зайвий мазок. М. Понеділок використовує народний забобон: якщо чорний кіт перейде дорогу - невдача. Ідуть одна за одною чотири гарні, легкі гуморески: "Чорний кіт і акули", "Я дипломат невідомої країни", "Ой високо ж сторчма летіти!", "З порожніми руками" - пригоди автора подорозі на один з виступів. В кожній якась невдача, бо чорний кіт перебіг дорогу, коли таксівкою автор їхав на аеродром. Вони викликають щирий легкий сміх, настроюють гумористично і підготовлюють силу п'ятої. Всі дошкульні невдачі через одного кота стають малесенькими дрібничками, коли зустрічаєш людину, яка потонула у багні матеріялізму: "Чи треба ж було мені такого, прости Господи, друзяку здибати? Та краще хай десяток осоружних котів дорогу мені перебігають, як одного такого щирого приятеля маю бачити". Ідея завершена: найтяжче пережити духовну втрату людини та ще до того друга. Тут вже сміх крізь сльози. На цьому згадка про чорного кота повинна була закінчитися, хіба б автор міг дати ще щось сильніше після цього. Автор цього не зробив - зайвий мазок.

Крім вищезгаданих, у книжці "Смішні сльозини" Микола Понеділок порушує багато болячок в першу чергу

нашої українською спільноти та до деякої міри американської, як також цивілізації: міщанська обмеженість, обмови, наклепи, грубе слово й п'ястук, як шлях у життя, примітивізм, некультурність, духовна убогість, нечесність, моторошність суспільного лиха - людина боїться людини, прикрі наслідки цивілізації і т. д.

Немов на підтвердження моєї думки про гумористів на початку статті, три роки пізніше М. Понеділок завершив свою книжку-новелю "Крізь сльози я сміюся", де розкриває свою любов до всеохоплюючої краси і свої страждання, сльози, муку і тяжку втому від опоганення її: "... я хочу, я прошу спокою. Мені хотілося ось на цьому місці зараз не гуморески оповідати, а отакенними слізьми ридати... ... Я скаржуся вам, я вам розкриваю свою душу, я скорботою, що мене зараз огорнула з вами ділюся". Самозрозуміло, що наболіла душа, вичерпана світом, в якому паношиться зматеріялізована людина, прагне "тихомир'я", гармонії краси "де не знайдеш волоцюг, хапуг, напасників і всіляких кривдників, де нема злозичливих і грошлюбивих, де не стрінеш тих, що перед усім чужим готові на коліна припадати, а своє рідне, ладні ногами топтати". *("Крізь сльози я сміюся", стор. 271).* Це "тихомир'я" й гармонію автор бачить у природі далеко від цивілізації, де людина ще не встигла опоганити світ, де панує краса: "О, злагодо хороша, о, природо-вродо, невичерпна й для мене неоцінена, й для розуму мого як слід незбагненна! О, миролюбносте зелена, яка ж ти мені напредиво і без міри мила! Я вочевидячки бачу, сприймаю і п'ю твою красу. ... Ти така чиста, щирозлота, несфальшована, незмеханізована..." *(стор. 271).*

"Крізь сльози я сміюся" це сповідь М. Понеділка - письменника-гумориста.

Микола Понеділок збагнув найвищу письменницьку істину: єдиним засобом письменника є мова. Від неї залежить вся майстерність і сила задуманого і виношеного. Не є просто й легко бути понад двадцять років у морі намулу чужих мов, діялектів, суржиків і володіти рідною мовою, як на рідній землі-матері. Про мову М. Понеділка згадується у кожній рецензії як про гарну й багату. І цілком слушно. Вона в нього надзвичайна. Він сумлінно, наполегливо, з любов'ю працює над нею. Володіє він океаном нашої мови легко й залюбки творить власні, забарвлені гумором,

словотвори. Вони вдалі й сприємливі. Наприклад: "що ж це ви наколобродили?" *(стор. 235)*, "перекапустилися пляни" *(237)*, "кордубастий молодець" *(116)*, "вихвалює уповнокрай" *(137)*, "вичасовую коло Софієної хати" *(143)*, "залізний анциболот" *(166)*, "нааспіринившись" *(229)*, "грошлюбові" *(271)*, "в'юняться дороги" *(171)*, "доакторствувався, доавторствувався" *(157)* і т. д. і т. д. Вони мову роблять особливо барвистою і, без сумніву, надають гумористичности. Словник Грінченка, либонь, він не випускає з рук, так красно вживає загублені чи призабуті слова.

Його мова подекуди нагадує добре намисто низане з великим хистом. Не дарма ж він її, як і Рильський, називає перлами. Часом будує речення так само по-Понеділківському, як і слова - дотепно й легко. Одне, що треба М. Понеділкові занехтувати - не творити штучних ситуацій чи діялогів для сміху, бо це тільки псує хорошу річ. Так наприклад: діялог автора з Параскою Бобонихою на сторінці 269 є невдалим місцем одної з найкращих речей у цій книжці "Крізь сльози я сміюся".

"Смішні сльозини" приносять багато розради, а ще більше рятунку в наше збуденніле ситеньке й сіреньке життя. До того ж книжка є справді цікава й багатостороння.

При цьому треба відзначити прекрасну ілюстрацію книжки нашим найславнішим у цьому жанрі малярем Едвардом Козаком. Малюнки дотепні, влучні. В них якось надзвичайно схоплено гумористичний пульс кожної речі. Якщо треба пригадати якусь прочитану гумореску, вистачає глянути на ілюстрацію. Приємно взяти до рук "Смішні сльозини" - твір двох мистців: слова й пензля, а ще приємніше привітати Миколу Понеділка з великими письменницькими здобутками та побажати, щоб він нас обдарував ще багатьма такими прекрасними книжками.

Газета "ВІЛЬНЕ СЛОВО", Торонто,
7-14-21 травня 1966 р.

2 червня 1966
Нью-Йорк.

Дорога Пані Марусю!
(Із Детройту мені передають, що Вас там іменують "Мусею")

Сьогодні преуважно перечитав чотири числа "Вільного Слова" підряд - ті, власне, числа, в яких вміщено Вашу рецензію на мої "Сльозини".

Яку ж досконалу критичну розвідку Ви на честь моєї книги зготували! Багато було на мої писання рецензій, але такої цупкої, суттєвої, із серцем та знанням справи написаної, як оця Ваша, я ще не мав і навряд чи коли в майбутньому ще матиму.

"Спасибі!" за неї сказати Вам дуже, дуже мало, а більшу якусь подяку зараз на папері я не в силі висловити.

Вітаю Вас сердечно!

Ваш щирий і закукурічений горе-гуморист, що все в думках бігає по херсонських степових дорогах - і все ніколи не набігається -

Микола Понеділок

УЛАС САМЧУК ТА ЙОГО СПОГАДИ "НА БІЛОМУ КОНІ"

Не по шляхах заквітчених, не під звуки пісень і дзвонів, а через ріки вбрід пройдені, по дорогах з вибоїнами та загатами, коли земля стугоніла під ворожими панцерами, вернувся син до Матері у саме її серце. Син був одним із її вибраних, обдарованих віном безцінним, обтяжених призначенням, що "спинити його вже не можна". Три держави значили його путь і три жорстокі окупанти. Україні ж тоді історія писала найжаскіше і найкривавіше позп'яття.

Щоб здійснити це жагуче бажання Улас Самчук пройшов довгий, довгий шлях: "За цей час наша плянета зробила сімнадцять орбітних кружлянь, за цей час зірвалася друга світова війна, впало дев'ять держав, на схід послано сто тридцять дивізій... І все це для того, щоб я міг переможно, на білому коні в'їхати до цього древнього града моїх предків". *(стор. 234).* Приніс він "Волинь" і "Марію", і полум'я боротьби за Матір і серце її.

Третьому синові Олексія Данильчука Самчука і Настасії з роду Руда-Мартинюк, що виріс у "Волинській тихій стороні" пророцтво виписало словами поета:

"І в'їде князь-лицар
яскравий,
У Київ на білім коні".

Починаючи свою книжку "На білому коні", видану 1965 року бібліотекою "Сучасність" у Мюнхені, Улас Самчук другим епіграфом до неї бере саме ці два рядки Зореслава. Вони пронизують твір як духовна наснага автора. Адже треба було бути справжнім лицарем залізних лав, окрилених святою ідеєю борців, щоб майже два десятки років життя на чужині в негаснучому запалі, готовим кожної хвилини

включитися в активну боротьбу за свободу Батьківщини: "І жили ми вийнятково насторожено... Засадничо, у нас не було приватних інтересів, невтральних розваг, побутових проблем, навіть, справжніх мешкань, ми перебували мов би на двірці і чекали, коли виб'є наша година і "заграє сурма", щоб рушити в похід і перемогти" *(стор. 5)*, "... ми були поколінням Крут, Базару, Листопаду, Четвертого Універсалу, України Мілітанс.

Ми готувалися до "великого зриву", жили "духом героїчного минулого"... Зудар двох гострих, фанатичних протилежностей комунізм - націоналізм визначав наш світогляд" *(стор. 5)*.

Так схарактеризовав автор покоління, до якого належав у часи, з яких починав одне з своїх найбільших творчих полотен.

"На білому коні" - це перша книжка спогадів Уласа Самчука із задуманих п'яти. Охоплює вона короткий період кількох місяців першого року II Св. війни, починаючи від напружених передоднів війни між Німеччиною й СССР і кінчаючи в'їздом письменника до Києва у мряці і сутінках холодного жовтня 1941 року.

По гарячих слідах німецької армії, сотки українців, загнаних окупантом до Чехії й Німеччини, вертаються в Україну із запалом ставати до національної праці й боротьби за визволення. Переважно це націоналісти трагічно поділені на "Ме" і "Бе". Спогади ведуться в двох площинах майстерно з'єднаних так, що, читаючи, не відчувається, коли основна їхня нитка переходить у відступи, в яких автор розказує про своє життя від самого дитинства, сягаючи аж у глибину родинного кореня. І так веде читача через усе своє життя, змальовуючи визначних людей, приятелів, знайомих з якими доводилося зустрічатися, працювати, описуючи родинне гніздо, польський національний і соціяльний гніт в Україні (Волинь) і свої мандри у світ. Відступами розкриваються формування автора як письменника, вплив на нього Німеччини, будування світогляду, освіта, широке зацікавлення літературою, філософією і політикою (не політиканством, чи партійництвом). Він стоїть на загально-українських позиціях, якому світить лише одна велика правда й ідея - вільна Україна і праця для свого народу. На партійництво й взаємну ненависть дивиться як на дивовижний і шкідливий прояв. Він щедро розповідає про

себе як про письменника і громадського діяча. У цій книзі його образ досконало вирізблюється, стає близьким і рідним. Проте, автор заховав інтимну сторінку свого життя і тому його образ лишається холодним і дещо схематичним.

Улас Самчук належить до дуже талановитих повістярів, які вміють розповідати легко, пишуть, як то кажуть "від руки", швидко фіксуючи безперервну нитку думки. Відчувається в ньому величезний запас творчих сил і задумів, невичерпна можливість творити повісті, розказувати про багатий і цікавий життєвий досвід, з якого чимало дечого може лягти в основу, якщо не цілої повісти то оповідання, чи новелі. Для своїх спогадів він обрав форму розповіді від першої особи. Без ніяких натяків на художні образи, без пейзажів, ліричних відступів - він оповідає просто, сконденсовано, без прикрас і захоплень, місцями навіть дещо сухо. Це викликає довір'я до цілковитої правдивости оповідженого. Історичні події фіксуються з напруженням сильної, розумної людини - коментуються в політично-національній і загальнолюдській площині.

Великий хист письменника полягає тут у тому, що його книжка спогадів читається, як дуже цікава повість, її не можна залишити недочитаною. Вона втягає читача в наші національні проблеми, вияскравлює зроблені помилки і причину їх, заохочує до громадської і творчої праці, розбуджує почуття великої національної відповідальности. Книжка захоплює невичерпною енергією письменника, наснагою і справжнім лицарським серцем воїна озброєного найблискучішою зброєю - словом. З ним він іде в тріюмфальний похід через рідну сторону Волинську по дорозі до Києва. Так, це був справжній тріюмфальний похід, який забиває дух величністю і розмахом душі народної і про який ніколи навіть не мріялося письменникові. Море любови його зустріло на степових рівнинах прадідівських земель, гордість за рідну кров і плоть, що піднялася до висот співця, несучи епопею Волині у розлогий світ. І, мабуть, "На білому коні" раз назавжди заперечить гіркі докори українському народові за те, що не вміє любити й шанувати своїх письменників за їхнього життя.

Книжка "На білому коні" задокументувала Уласа Самчука як політично високозрілого письменника. Його насвітлення абсурдної ненависти між двома групами українських націоналістів, його поглядами на гітлеризм,

комунізм, Росію, Польщу, політику окупантів - цікаві, глибокі, правдиві й повчальні. Гострим лезом свого слова й думками він завдав дошкульних ударів найбільшому ворогові України - Росії і нею породженій совєтській системі, розкриваючи руїнницьку суть її господарювання, дику сваволю терору, душогубну національну й економічну політику, безглуздя, яке заложене хіба в самій російській душі. Сила короткого опису спустошення, знищення села і всього, до чого приклала свою руку совєтська навала лишається незатертою саме через подання голих фактів з іменами, дворами, вулицями, хуторами, будовами і т. д. - автор лише описує те, що зустрів, вернувшись у рідні сторони після сімнадцятилітньої відсутности, переплітаючи його своїми рефлексіями й подекуди політичними коментарями.

В кожній, навіть не особливо розвиненій технічно державі, за сімнадцять років якись проґрес, якась зміна на краще звичайно є, а тут навіть те, що було "все з'їв Сталін" - кожну краплину поту й крови і все життя, яке значила праця від зорі до зорі. "До болю знайомі місця, з залишками колишніх пишних садів та соловейків. Зараз це місце майже спустошене. Це були переважно багатші садиби, їх обложено неймовірними податками, до того додалися суворі зими, сади вимерзли, а гаї, дерева, плоти вирубані на паливо. "Ні корови, ні свині, тільки Сталін на стіні" - казали про таке селяни" *(стор. 151)*. А люди: "Мало ночей вони спали спокійно, бо звичайно вивозили людей ночами. Ця диявольська система "соціялізму" видумала саме таку форму поведінки з живими людьми, вважаючи це за велике досягнення гуманізму. Історія напевно зуміє це належно оцінити "і людство майбутнього, з перспективи часу і простору, виділить цей період своєї минувшини як приклад великого затемнення людини в людині" *(стор. 152)*.

Із спогадів письменника бачимо Україну в той мент, коли під ударом німецької навали совєтська армія відступила.

Страшна трагедія українського народу записана в цій книзі - трагедія народу між двома найсадистичнішими, найкривавішими вбивниками. Таке до нестями болюче, до розпачу сумне явище пережила Україна, коли хоронячи десятки і сотки тисяч жертв червоного московського ката по всій Україні, роблячи жалібні протестаційні походи, мусіли українці на своїй землі кликати як "представників влади

визволителів" - німців... отих звироднілих посіпак, що вкрили Україну трупом народу, який навіть у них шукав рятунку від сталінського пекла; отих варварів-"юберменшів", що наш цвіт-молодь в ясир обернули, улюбленим образом кого була шибениця, а садизм - розвагою, для яких людина стала "фіґуркою".

У змальованій автором картині колони полонених віддзеркалено долю всієї України за німців - від Кавказу до Сяну: "... зустрічаємо колону полонених, розтягнуту довгою смугою здовж дороги. У цьому мокрому, туманному, холодному повітрі ті закутані в лахміття фігурки ледве тримаються на ногах і нагадують шматки землистої глини, яка побувала в руках якигось екстремно абстрактного скульптора, на подобу Барляха, з чого вийшла фантастична абстракція, "деструкція форми" яку ми не хочемо сприймати. Це та суперреальна наддійсність, яку принесла нам епоха "великих вчень", великих учителів, як сказав би Хвильовий. Наслідок зудару сліпих пристрастей "ізмів"... Трагічні людські істоти, яким судилося попасти поміж ці жорна доби "голодної, як вовчиця", за думкою Ольжича. Я ще бачив полонених "проклятого царського часу" і можу їх порівняти. Тоді це були все таки люди, а тепер це лише фігурки, які інколи падають на асфальт, їх тут же на очах решти байдуже пристрілюють і лишають лежати купкою землистої глини з поточками червоної рідини, яку поволі змиває мряка. Далі по дорозі купки стають все менше помітними, їх підбирає підвода, а червоні поточки заливає небо.

У цю терпку, до краю зіпсуту, трагічно аморальну добу не легко знайти слово, щоб висловити той твердий біль, який, мов згасла в жилах кров, затинає дихання" *(стор. 228)* - це те, що примарою лягло за нами поруч неймовірного жаху сталінського пекла і яке назавжди вписав наш письменник у книзі "На білому коні".

Зацитувавши цей знаменитий уступ, я хочу йому сказати, що мені, як українці, моторошно було прочитати слова українського письменника написані ним тільки чотири сторінки перед цим *(стор. 224)*: "У Німеччині я вперше пізнав, як виглядають культурні люди". Колись ця книжка буде перекладена на німецьку мову і не буде дивним якщо німці ще раз упевняться у своїй думці, що ми є "унтерменші", серед яких навіть не можна пізнати "як

виглядають культурні люди" і будуть покликатися на ці знаменні слова відомого українського письменника.

А далі: "І тут я навчився бачити одне почварне явище, що у нашому слав'янському світі три четверті наших життєвих труднощів походить від нашого невміння поводитися з людиною по людськи. Можливо, що це брак виховання, аде дуже можливо, що це просто ті "біси", або той "мелкий бес", про який так добре писав Федір Салогуб - маленька збиточна потворка нашої душі, яка безнастанно мучить нас бажанням мучити одне одного".

Я не буду арбітром у справі душі нашого народу, але до такого "невміння поводитися з людиною по-людськи", як це виказали німці, а Улас Самчук так яскраво це змалював, ми ще, слава Богу, не дійшли і, вірю, що з нашою душею до такого холоднокровного душегубства і знущання ми ніколи не дійдемо. Цю істину можна пізнати саме серед нашого народу, а не серед німецького. Щож до "мелкого беса", то це національна хвороба російської душі, яка так і не змогла заразити українську. Взагалі, ототожнювати всіх слав'ян є безпідставним, бо навіть чужинці, відвідуючи Росію й Україну, завжди зазначують велику різницю цих двох народів під кожним оглядом.

І ще одно тяжко несправедливе: "Сталін - це суперреалістичне, гіперболічне втілення нас самих у людську подобу. І мало між нами таких "які не хотіли б бути хоч маленьким прообразом цього ідеалу. Німці, що спробували з цим зрівнятися, були жорстоко покарані. "Что русскому здорово - немцу смерть" *(стор. 225).* Хочу вірити, що це твердження поминуло пильну увагу й точність вислову письменника.

Місцями вражає якась холодна споглядальність автора на свій народ, немов очима чужинця. Можливо, що це наслідок довгого перебування письменника під німецьким впливом. Там, де він описує родинні сторони, його душа лишилась теплою і рідною. Він розуміє, боліє і не ставить "питань", на які відповідь була кров'ю запечена в наших душах і кістками засіяна по засланнях. Є цілий ряд думок і поглядів на наш народ, з якими ніяк погодитися не можна. Я сприймаю їх, як крик розпачу великої душі, яка б хотіла бачити свій народ в найсильнішому рості технічному, господарському, культурному і щоб він був вільний, як орел! В тому зачарованому, безвихідному колі нещасть, наруги,

ярма, в якому мучився наш народ, письменник, вернувшись з закордону, задихався від безсилля щось змінити. В цих спазмах безсилої люті, яку породила велика любов до свого народу й нестерпні страждання за його долю, автор часами кидає несправедливе звинувачення на себе і на свій народ.

Книжка "На білому коні" має історичне, пізнавальне й повчальне значення. Вона задокументувала витривалість фізичну і незламну духовну силу та потугу боротьби за своє національне існування й волю нашого народу.

Вона завдає нищівні удари Москві, совєтській системі, лишається історичним документом, як посувалася німецька навала на наші землі й розгорталася та посилювалася її окупаційна політика на Україні. Для вивчення історії української літератури має також вартість цікавими згадками й думками про українських письменників та поетів, а головне, з неї будуть вивчати життєвий шлях одного з найвизначніших українських повістярів нашої доби Уласа Самчука.

Книжка дає повчальний приклад беззастережно відданої праці для свого народу, в яку письменник вклав своє життя. Вона буде багатим джерелом для вивчення настроїв і прагнень українського народу та його провідної частини в розшарпану добу II-ої Св. війни. З неї довідаються сучасні й майбутні покоління про ту безодню праці для визвольної справи, яку було пророблено навіть в таких несприятливих умовах.

"На білому коні", як і майбутні чотири томи спогадів Уласа Самчука, збагатять нашу мемуарну літературу, до якої дали вже свої цінні вклади українські письменники на еміґрації, між ними визначнішими є такі книжки як: "Далекий світ" Галини Журби, "На непевному ґрунті" Федора Одрача, "На схрещених дорогах" Софії Парафанович, "Серця і буревії" Володимира Несторовича та інші.

Треба відзначити, що книжка "На білому коні" написана доброю літературною мовою. Улас Самчук - автор однієї з найкращих українських повістей "Волинь" та таких відомих творів, як "Марія", "Ост", "Темнота" та інших, володіє невичерпним багатством мовних засобів. Його стиль легкий, плавний, чарує природністю й барвистістю. Чужі слова, як і діялектизми, польонізми вживає влучно, потрібно й не перевантажує ними. Широка обізнаність з західньо-европейською літературою і філософією надає книжці

висококультурного подиху. Не менше знайомство з російською літературою дає можливість добре обґрунтувати погляди на Росію.

З великим зацікавленням чекаємо на слідуючі томи спогадів, особливо на той, який нам розкаже про Київ і дні совєтсько-німецького плюндрування нашої столиці і може автор відкриє заслону масакри у Бабиному Яру та загибелі Олени Теліги.

Газета "НОВИЙ ШЛЯХ", Торонто,
17-29 квітня 1967 р.

* *
*

Торонто, 04. 06. 67

Дорога і чарівна Пані Маріє!

Маріє, Маріє, Маріє моя...
Стоїть сторозтерзаний травень
і двісті розгублений я . . .

Чи не був це часом Тичина? Я вже забув. Кваплюся дякувати Вам сто-двісті-триста кратно за Вашу пречудову статтю на мого скромного "білого коня". Люди це читали і захоплювались. А я Вам ще раз вдячний! Весь цей час був у дорозі, або вже дома розгублений і лінивий не знав що й сказати. Побував у Каліфорнії, у пустині, на океані, у голівудських нетрях і взагалі у великій, барвистій, гарній Америці.

Тепер оце побув дома, написав купу писанини і знов у дорогу. На цей раз до Пенсельванії. Сьогодні останній мій ще трохи вільний день, за вийнятком вечора, коли то треба бути на балю і бенкеті для В. Кубійовича у готелі Роял Йорк-у. Це поки і все, що може Вас цікавити. Коли буду десь у певному настрою - напишу Вам картку. А Вашому пречудовому чоловікові передайте від мене сердечний поклін. Як також усім моїм добрим друзям у славному фордівському Дітройті.

Повний до Вас пошани,
Ваш Улас Самчук

"ІДУ З КОБЗОЮ" ІВАНА ХМІЛЯ

Чого, чого Ти миле так і любе,
Моє Полісся, - над красу життя? -
З Тобою я як день так ніч думками,
Красо моя Надприп'ятських боліт, -
Молюсь і плачу кров'ю та сльозами
Тобі колиско моїх літ...
*(**І. Хміль** "Пісня", стор. 99)*

Я ніколи не бачила нашого Полісся і в мене на думку про нього з'являвся образ безпросвіття мочарів, боліт і всякого нещастя з ними зв'язаного. Про поліщука не мала жодної уяви, хіба ту, що він убогий і стогне в ярмі, як і вся Україна. Та ось на моїй дорозі стали два поліщуки, кладучи в мої руки закарбовані в творах свої душі вщерть виповнені Поліссям. Не знаю чи могла б я більше пізнати й полюбити мітично - прекрасне Полісся і глибше відчути душу поліщука, якби побувала в ньому, ніж з творів цих двох співців Полісся, двох його славних синів: прозаїка й поета.

У цій статті зупиняюся над збіркою віршів Івана Хмеля "Іду з кобзою", яка особливо тепло й глибоко зворушує та захоплює не тонкістю рим, не оригінальним блискучим стилем, не подивугідним новаторством, ані епохальними крилатими висловами (в ній цього всього нема), а щирою "мов Господа слово" любов'ю українського поліського серця до свого рідного Полісся і до всієї України, стражданням за її долю таким сильним, що місцями в рядках поезії чується стогін нестерпних мук душі поета, та пристрасною ненавістю до кожного ворога України. У нього

нема меншого й більшого ворога, кращого й гіршого окупанта: поляк, москаль, німець - "Катинь, Вінниця, Соловки, Дахав, Освєнцім і Береза..." - однакова неволя і знущання, однакова й ненависть.

Збірка "Іду з кобзою" вийшла з друку 1962 року в Чікаґо накладом автора. Вступне слово Т. Курпіти. На доброму папері, чітким друком, у темновишневій твердій обкладинці із написом золотими літерами ім'я та прізвища автора і назви збірки, вона має скромний і поважний зовнішній вигляд. Говорячи про автора, треба зробити особливий наголос на тому, що він одідичив по поліщуках глибоке сильне коріння, як у славних їхніх борів, яке так міцно вросло в цю прекрасну й згорьовану землю, що жодна сила його не викорчує. І коли він каже у вірші "Ще вдома" *(стор. 77)*:

Не плач же, мамо, не ридай!..
Як вмерти вже, то хоч у бою
За наш народ і рідний край".

то це не тільки патріотичні слова. Це є сконстатування дійсної посвяти поетового життя для Батьківщини. Іван Хміль боровся в лавах УПА в смертельних легендарних боях проти хижацьких загарбників, очолених в ті часи Сталіном і Гітлером.

Вірші збірки "Іду з кобзою" (хронологічно вона охоплює вірші від років воєнної хуртовини аж до 1962 року) тематично можна поділити на такі групи: Україні, Поліссю й поліщукам, проти Москви та інших окупантів, як Польща й Німеччина, матері і Матері Божій, дружині, лірика, присвяти приятелям та визначним українським людям і ціла група віршів, в яких передано тугу автора за рідним краєм. Звичайно, цей поділ умовний. Він зроблений на підставі домінування або наголошення якоїсь теми чи мотиву. Всю ж збірку характеризують спільні ідеї, душевні настрої й ідеали: високої напруги бойовий патріотизм, віра в Бога, а звідси віра в перемогу добра над злом і в Божу справедливість, безкомпромісовість боротьби з кожним ворогом за волю України, віра у свій народ і воскресіння України, тяжка туга за нею і велика любов до всього рідного, що лишилось дома вирване з поета немов разом з його

серцем. Кожний скаже, що він виріс в убогій селянській хаті, але лише він знає те незлічене багатство, що різьбило його душу, яка неперевершена краса поїла її своїми чарами, бо де родився він:

"Соловей там лящить,
невмовкаючи,
І трембіта-луна,
серце краючи,
Про любов, про красу
буйні пориви
Аж тремтять тополі
з осокорами.
Де латаття цвіте
пахом росяним
Увесь час із весни
аж до осени. ...
("Замість автобіографії", стор. 201)

Сила віршів Івана Хмеля полягає не в "надзвичайних піснях", а в тому, ,що вони кожному українцеві, де б він не був, близькі й рідні, немов промовляють нашими тяжкими думами й терпінням. У них виспівано наш біль, муки, надію, змагання, бо поет живе єдиним - долею свого народу. Найкраще сказав про це сам автор у вірші "Ст. Радіонові" *(стор. 62)*:

"Не шукай в мене
надзвичайних пісень -
Їх не зродить нагай і Береза!
Моя пісня - це крик, стогін,
зойк катівень,
Що їх доля кладе на терезах".

Далі автор каже, що його пісня - це "жахи Вінниць, Катинь, Казахстанів мольби", "це Голгота моя - мор, і голод, і смерть", "це надія й борня", "віра моя промениста",

"Це страждання століть, а
зродила їх кров,
Шепіт гаю і Прип'ятських борів.
Це Полісся рида, дивлячись
на Дніпро,
Що ніяк його кат не впокорив".

У своїх віршах Іван Хміль щирий до останньої краплі крові. Він всією силою палкої душі кличе, наказує, грозить, проклинає, ненавидить... і любить, молить, благає, плаче, ридає... Вірші скеровані проти ворога гострі, тверді, повні ненависти, які часто закінчуються бойовим закликом до боротьби й вірою в перемогу, або надією на воскресіння, на перемогу Божої Правди. Коли автор говорить про Москву його слово стає напруженим, різким, кипить люттю й ненавистю:

". . . . . Отак
Москаль визволяє людей
Від хати, поля і дітей...
Молись, молись, - а я кляну
Його імперію дурну -
Його Москву, його закон,
Бо не людина він - дракон,
Шакал кремлівський і вампір.
Стократ ласкавіший є звір:
Костей померлим не каля,
Як цар лаптятий із кремля!..
("Якби ти знала", стор. 90)

Проте, автор мусить уникати скороченого виразу непристойної московської лайки, яка в нього часто повторюється, не переспівувати самого себе, вжити тих самих виразів часто, як "общий котьолок" та інші. Не варто було в багатьох віршах згадувати Микиту Хрущова, бо це притуплює гостроту й довговічну актуальність вірша, скерованого проти Москви. (Наприклад: якби Шевченко був скеровував лезо саме проти царя Миколи І, його твори мали б тепер переважно історичне, або переносне значення). Також треба більше працювати над формою, а особливо над римою вірша, щоб не домінувала, наприклад, така оклепана рима, як Україна - руїна.

Збірка має значну кількість гарних поезій під кожним оглядом. До них належать: "Мамо, мамо моя", "Благословляю", "Пісне", "У святу ніч", "Моя молитва", "Осінь", "Мати", "Перед святинею", "Рік 1941" та інші. В них Іван Хміль виявив себе поетом з виробленим власним стилем та добрим майстром вірша. На деяких віршах

позначається вплив Шевченкового стилю ("Поліщукові", "Чого мені тяжко", "Пророкові відродження" та інші).

На особливу увагу заслуговує ліричність поезій книги "Іду з кобзою". Автор найсильніший майстер саме в ліриці. Вона в нього ніжна, тепла, щира, запашна, музична й промовляє душі читача. Як прекрасно і з якою глибиною оспівана в нього мати! Скільки чуття, любови, туги! Він називає її найніжнішими словами: "моя Золота", "моє сонце рожеве", "моє серце", "найкращая думо, молитва свята", "люба"... Він з під материних ніг взяв "клаптик землі" в далеку чужину, він вірний їй аж до скону й по смерті:

"Я твій аж до смерті,-
Прости, помолись!
Я вірний до скону,
Як був і колись.

Я частка, Матусе,
Твоєї душі,
І бачу твій образ
Удень і вночі".
(Поема "Стелиться дорога", стор. 107)

З таким самим глибоким чуттям написано цілий ряд поезій, в яких автор виливає свою тугу за всім незабутнім, дорогим, рідним, що і в кожного з нас в Батьківщині та по селах, містах, хуторах, слобідках, борах, ріках, горах, степах - де хто родився і зріс. Тому ці поезії торкають особливо вражливо струни наших душ. Мотив туги сильно звучить у таких віршах як "Чи прийдеться колись", "Питаєш як живу", "Пригадай дорога", "Під новий рік", "Забіліли сніги", "Лист із дому" та багато інших. Невідступною тінню туги є у цій збірці мотив самоти, що сумним акордом бренить, як скарга поета. І цей мотив нам є дуже близький. Чи ж мало серед нас таких, яким відрізано рідних, друзів, батьків? Чи ж мало лягло за ними могил, лишаючи самітними, як билина в полі, та ще й в чужому? Мотив самоти в І. Хмеля це не чорний песимізм, не зневіра, а чисто людське почуття жалю за втраченим. Крім того, маючи витончену душу поета, автор гостро відчуває дисгармонію нашого життя, яка дає досить тяжкі й прикрі наслідки. Це є

наше відчуження від національного брата, якась замкненість у своїх власних турботах і успіхах, та притуплення притаманної українцям чутливости, уваги й співчуття до своєї людини. В наслідок цього, почуття самітности стало загальним душевним тягарем.

Нема, нема щоб перед кимсь
поплакать
І біль, і жаль, і тугу передать!
Один, один - ні друга, ані
брата,
Навколо пустка й самота.
("Пісня", стор. 99)

Іван Хміль - це поет з покликання власної душі, народу й рідного Полісся - невтомний борець за повне визволення Батьківщини від всіх окупантів. Його книга віршів "Іду з кобзою" - це стійкий солдат, який ніколи не відступить з фронту, завжди стоятиме в перших лавах нашої боротьби з кожним ворогом і в першу чергу з Москвою. Світлим оптимізмом сповненим твердої віри в перемогу, релігійністю, глибокою вірою в Бога, високою моральністю та патріотизмом вірші І. Хмеля позитивно впливатимуть на виховання та національне формування нашої молоді, як також, вщеплюватимуть любов до України. Це поет, який ніколи не перестане співати своїх пісень, не зневіриться, бо як сказав у передмові Т. Курпіта: "вийшовши з поліської селянської курної хати бійцем героїчної УПА, не склав зброї і до сьогодні, не перестав боротися за волю й силу України.

"Мій гімн в Тобі,
бо в тобі - я!.."
("Поклін тобі", стор. 11)

Газета "ВІЛЬНЕ СЛОВО", Торонто,
13 травня 1967 р.

СОФІЯ ПАРФАНОВИЧ: "КАРУСЬ І МИ"

Доповідь на Авторському вечорі.

Життя не має меж у своїй багатогранності, як не має меж і глибина та відмінність сприйняття його людською душею. Немає яскравішого, сильнішого й правдивішого відображення життя з усією гамою великих і малих проблем людини, її світосприймання, душевних настроїв, як в художній літературі. Кожний художній твір несе в собі якусь частину життя: від епохальних подій та проблем зі світової, доброї чи злої, слави персонажами, від потрясаючих душевних конфліктів сильних, небуденних особистостей, від історичних катаклізмів, до розкриття душі й життєвих конфліктів звичайної пересічної людини, до щоденних клопотів, борюкань з життям та тихого замилування світом.

До письменників, яких хвилює доля, страждання, і втіха звичайної людини, щоденне не яскраве, але виповнене працею й любов'ю до всього Божого світу й Батьківщини, життя, тваринний світ і природа - належить наша відома письменниця Софія Парфанович, якої твір "Карусь і ми" нещодавно був нагороджений Українським Літературним Фондом ім. І. Франка, як повість для молоді.

Твір "Карусь і ми" вийшов у світ накладом автора 1966 року в Чікаґо. Тираж 1,500 примірників. Книжка має 324 сторінки. Софія Парфанович, автор чималої низки творів, найбільш активна письменниця в громадському житті Дітройту та, либонь, і взагалі на еміґрації. Такої працьовитої, конструктивної й жертвенної письменниці - громадянки в нашу добу мені не довелося зустрінути. Лікар, громадський діяч, письменник - так широко може розгорнути життя одна людина, так вщерть його виповнити. І то на

превелике диво людина, фізично квола та й роками вже не молода. Рік за роком так просто й щедро дає своє життя для нації, яка видала її на світ як людину і як письменницю. Без галасу, великих фраз, без пихи - муравлина безкінечна праця - такий собі обрала шлях.

Проте, "нерукотворним" пам'ятником, який поставила сама собі - це її твори, в першу чергу літературні: збірки оповідань і нарисів "Ціна життя", "Інші дні", "Загоріла полонина", "Люблю Діброву", "Чарівна Діброва", "На схрещених дорогах", "Вірний приятель", "Такий він був" (відзначений першою нагородою на конкурсі СФУЖО), "У лісничівці", "Карусь і ми" та інші.

Твори Софії Парфанович близькі кожному гуманізмом, любов'ю до тварин, природи, Батьківщини і тією особливою ніжною любов'ю до української людини, що робить її улюбленою письменницею для багатьох читачів. На превеликий жаль, у творі "На схрещених дорогах" допустилась болючої, нехарактеристичної для неї помилки, яка, правдоподібно, лишиться тінню на її літературній спадщині.

Софія Парфанович належить до людей великої сили волі та подивугідної сили духу. Життя не щадило їй ударів, як тому Карусеві, не щадило їй нещасть та фізичних і душевних терпінь. Тяжко повірити, що людина може увесь цей тягар сприйняти на себе і не заламатись, не згіркнути, не зневіритись, а, навпаки, випромінювати з себе тепло, погідність, розраду та невтомну діяльність.

Останні твори С. Парфанович виповнені нашим скитальчим життя, борюканням з новими обставинами на американській землі, довколішнім нашим світом, в якому відводить значне місце природі й тваринам. Виповнені вони й рідним краєм, який постійно живе в наших розмовах, думках, мріях, спогадах.

Часом чуються закиди: чому С. Парфанович пише про тварин, коли довкола так багато нашої людської тематики, ніким ще не торкнутої. І ось знову "Карусь і ми" - книжка про авто. На питання, чому так багато уваги тваринам, відповіла сама письменниця в Нью-Йорку, що було надруковане в "Свободі", а про твір "Карусь і ми" - чи це дійсно книжка про авто, хочу сказати дещо я.

У вступі "Про що йде мова" автор каже: "Про Каруся" оця книжка. Певно, я там теж є. Карусь не вмів їздити

самопас, тож не жив без людини. Тому частину подій ми переживали разом. Все ж героєм був Карусь, а не я... І тому ця книжка авто - біографічна, тобто про життя мого авта Каруся" *(стор. 10)*, а далі робить наголос на тому, що цю книжку цікаво читати "в першу чергу молоді".

Проте, втілюючи свій задум у твір, письменниця щиро торкнулась своєї душі, що надало йому психологічного звучання, без сумніву, вивело твір з рамок літератури для молоді та поставило "Карусь і ми" в ряд творів, в котрих порушено одну з найболючіших споконвічних проблем (проблему самітности людини), яка в нашу добу набрала особливої гостроти. На цьому ми зупинимося нижче.

Твір "Карусь і ми" є чимсь новим, оригінальним в літературі взагалі, що приносить нашій українській літературі певну заслугу, бо цей перший пролісок з'явився саме в ній. Нове є те, що це, либонь, перший раз у художній літературі авто трактується з теплотою й ніжністю, як найближчого друга, як живу істоту, часами, мов людину. Тут авто зайняло місце коня, не як засіб пересування, бо це сталося вже давно й С. Парфанович в цім ні при чому. Її Карусь здобув таку саму теплу й велику любов людини, якою до цього часу втішалися лише коні, займаючи багато сторінок художньої літератури, полонячи серця й мрії молоді, лишаючи незабутні образи й пригоди, стаючи героями творів великих письменників та кінофільмів.

Любов С. Парфанович до Каруся пов'язана з далекою молодістю, коли тішилася життям і красою "у нас на бойках...", де на старі літа поселився її батько. Там був кінь, що звався Карим, який приніс письменниці багато втіхи, лишаючись чимсь близько зв'язаним з домом, рідною землею, батьком і своїми людьми. "Тепер по роках, я нагадала собі його й назвала своє авто Карусь. Інколи, вимовляючи його ім'я, так бачу в уяві село і гори, і розквітлі поля, і хатку мого батька. Десь далеко, там - у глибинах минулого" *(стор. 31)* - це й визначило дух цілого твору. Туга за рідним, дорогим, неповторним, незабутнім. Проте це не є туга, що гне людину додолу, затьмарює світ, робить з неї зайву. Авторка любить життя і весь широкий світ. Вона любить свою нову батьківщину. Її захоплює потужний розмах американського життя, народження нових частин міста, доріг - пильно приглядається до техніки й людини.

Захоплено вигукує: "Люблю, о, люблю американські поїзди!", "Гарно їхати по наших нових широких дорогах!" І так, ми дома й тут. Ми вже поріднилися з новою батьківщиною. Та не витиснути їй з нашої душі України. Це так чудово розгорнено у творі "Карусь і ми", де два найближчі вірні приятелі авторка і Карусь, переживаючи спільні пригоди й подорожі, по всіх закутках везуть з собою рефлексії про далеку й так близьку серцю рідну замлю. Кадрами оживають спогади. Лагідно з особливою тужливою любов'ю пливуть оповідання про все: про її життя й працю, про чудовий рідний край. Без прикрас, без ідеалізації. Так просто й щиро, як сама правда. Тому любов до всього свого зрозуміла, близька. Це щось таке невимовне, як любов до рідної матері, яку ми любимо за щось багато глибше й величніше, ніж те, про що можна сказати словами.

В книжці "Карусь і ми" тісно пов'язано два світи український і американський, в яких всім нам доводиться жити й, без сумніву, на свій лад обидва з них любити. Любов до України С. Парфанович активна. Вона намагається знайомити американську молодь з Україною, пояснити чому така багата земля та її нарід в неволі, кинути промінь на нашу історію й боротьбу, як це змальовано в розділі "Моя країна". Письменниця дала гідний приклад особливо для української молоді, яка має необмежені можливості нести між американську молодь ім'я і справу України.

Твір написаний у розповідній формі від першої особи, безпосередньої учасниці майже всіх Карусевих пригод - його власниці, водія, автора твору. Розповідь ведеться легко з надзвичайною добротою й щирістю. Письменниця не намагається насвітлити себе в небуденному світлі, навпаки, скрізь лишається скромною, показуючи труднощі й безпорадність нашої самітньої жінки, яка раптом опинилася в якомусь трохи несамовитому русі, що шалено крутить все життя нового світу.

Часто розповідь ведеться від двох осіб. Другою особою є Карусь. Ми його так і відчуваємо, бо Карусь на сторінках твору справді живе і в цьому полягає майстерність письменниці. Карусь має в собі щось з тварин, комахи, з людини. Пригоди Каруся зворушують, часом здається, що в нього болить. Його реаґування нагадують людські, та й порівнюється він часто до людини як виглядом, та і

переживанням (до жебрака, воїна тощо). Карусь слабує, ходить до лікарів, йому роблять косметичні операції. Він, навіть, мав няню, хоч і короткий час. Гарну молоденьку дівчину, яка була в шпиталі, щоб стати мудрішою - її розум був хворий. Карусь, як і людина, народився, був молодим, красивим. Потім бездомність, стусани, хвороби і три роки, як один день, блиснули й минули, прийшла "погідна старість" і кінець.

В цьому творі зустрічаємо небуденний художній засіб. Письменниця частину себе переносить на авто і цим посилює враження, що Карусь жива істота. Так наприклад: коли вона захопиться оповіданням (звичайно щось про Україну) і втрачає панування над Карусем, то складає вину на нього - мовляв, заслухався, здивувався, образився і зійшов з дороги, не зупинився перед червоним світлом, закидає на другу лінію, прямує у рів і т. д.

Вся книжка мережена чудовими ліричними розмвами з Карусем. Вони теплі, дружні, рідні, мов з дитиною, або хорошим вірним другом. Ліризм взагалі характерним для С. Парфанович - це чи не найкраща риса її творчости. У "Карусь у ми" ліризм тісно сплетений з гумором. Гумор особливий: природний, ніжний, люблячий, погідний. Нема напнять, злости, сарказму. Яка б прикра пригода не спіткала Каруся та водія, все описано з теплим гумором та піклуванням, нема ворожости, озлоблення до спричинників. Цей особливий гумор і викликає найбільше замилування, коли читаєш твір. Особливість гумору С. Парфанович випливає з любови до всього світу: природи, техніки, тварин, людини. Либонь, це найбільш виповнений твір її універсальною любов'ю та не менш універсальною жагою пізнати світ.

Тут знаходимо притаманні нашій письменниці кольоритні картини, в яких змальовано тварин, квіти тощо. Вона добрий майстер у цьому. Короткі, повнокровні ці нариси. Вони могли б існувати й самостійно. Тут знаходимо гарні, цікаві картини з подорожі письменниці по Італії, Мексико, Америці. Урбаністичні картини, мотиви й настрої пронизують твір, бо життя яким він пульсує - суто великоміське. Письменнця не менше від природи любить музику міста й доріг. Рух - життя. Без руху - смерть. Велич, потуга, сила, розмах - співзвучні з її душею, як і ніжний ліризм.

Над усім домінує любов до людини, що особливо виявкравлюєтся у змалюванні дитячих постатей хлопчиків українських та американських, ментально хворої Шерон, у зрозумінні дитячої душі, у вмінні знайти дорогу до неї. Під цим оглядом особливо гарним є розділ "З любови".

Під оглядом художнім твір не рівний. Це явище притаманне для творчости С. Парфанович. Місцями твір сухий, малохудожній, місцями нудний. Але колись письменниця зрадила мені свою таємницю: "Мені завжди найтяжче йде початок. Потім я розпишусь і йде краще". Так воно справді і є в "Карусь і ми". Твір має добрі художні зразки, як картина на цвинтарищі старих авт, розділ "Погідна старість", "Назустріч ночі" та інші.

Будова твору цікава. Це ряд коротких нарисів, оповідань, новель. Якби якусь з них не надрукував - не відчувалося б цього, якби ще додав якусь - багато не змінилося б. Проте, вони не живуть у творі окремо, а тримаються головного задуму письменниці.

Мова твору має ядерний посмак галицької говірки та бойківського діялекту. Проте, якщо не присікатися - добра. Відчувається пильну працю над нею. Особливо мило вражає і виповнює вдячністю вживання багатьох українських назв складових частин авта та намагання поборювати варваризми. Мені подобається слово водій замість шофер чи драйвер, автопостій - замість поркінґ лат, чи пляц для паркування авт, летунський майдан - замість аеродром чи аеропорт. Це відрадне й позитивне явище, бо ми, як тут так і в Україні поволі перетворюємо нашу мову у лан варваризмів, сліпо (і з радістю) вживаючи непотрібні слова: модератор, панеля, фреквенція, кворум і тому же немає кінця. "Я пів року працювала над різними джерелами, щоб познаходити наші українські назви складових частин авта. Багатьох я так і не знайшла" - каже С. Парфанович.

Книжка "Карусь і ми" цікава. В ній вдумливий читач знайде багато глибший твір, ніж заповідає заголовок і сам автор.

І справді, чи це книжка про авто і для молоді?

Барвистий разок пригод Каруся дійсно характеру автового. Ряд молоденьких милих постатей, - весняний подих цього твору. Це для юного читача. Він знайде тут втіху, веселі й сумні переживання та дещо повчальне.

Сподобається йому той теплий гумор, з яким письменниця змалювала Каруся та його життя. Твір принесе юному читачеві й хвилююче почуття любови до України, розкаже багато дечого цікавого, незнаного йому про неї, навчить, що він може робити для неї серед своїх, особливо, неукраїнських приятелів. Тому "Карусь і ми" можна назвати твором для молоді й в цьому його велике значення.

Але, коли в твір глянути глибше, охопити весь його розріз, то побачимо, що його душею є людина і то самітна людина на чужині з глибокою раною в серці - втратою Батьківщини й всього невимовно рідного та любого, яке лишилось в ній. Це в першу чергу сама письменниця, яка зібрала в собі психологічний образ цієї самітної людини. "Яка туга на довгих самітних дорогах!" - каже вона. Хоч вона у вирі життя як лікар, письменник, людина - працівник, проте її вражлива багата душа прагне когось близького, рідного, дорогого, вірного. Цього щастя нема і тому її любов до Каруся така надзвичайна - це любов дуже самітної людини на чужині. Саме тому народилася книжка з таким вийнятковим, хорошим, живим, ліричним образом Каруся. Карусь, як і письменниця "...був бездомним чужинцем, хоча й народився в цій країні. Але ми обидвоє не мали ґрунту під ногами.." *(стор. 315)* "... тут наше місце. Той клаптик землі, що на ньому ти стоїш і той, де моя кімната і де я живу. І немає іншого місця на світі, куди б ми належали, а й нема нікого, хто зустрів би нас на пустих дорогах в неминуче..." *(стор. 125).* У єдиній на весь твір цього роду ремарці письменниця каже: "Люди бувають злобні, часто ваше нещастя чи пригода їм за приємність чи розвагу" *(стор. 220).* А життя людини, як і Каруся "б'є мов дідову торбу". Колись маленькою С. Парфанович з своїх таємниць і болів звірялася кішці - і на все життя полюбила котів. Тепер на схилі віку, свої красні мрії, які ніколи не здійснилися, чудові оповідання про світлі промені в житті, все чим втішалася її душа, роздуми, нерішучість, страх - довірила Карусеві. Коли прийшов, мабуть, найбільш трагічний мент в її житті, коли вона стала перед мертвою стіною найстрашнішого невідомого, самітність привела її до Каруся:

"Які сміливі мрії, які безконечні дороги й безмежні простори! Як людина зважується мріяти про них, коли за спиною невідоме.

Поклала руки на керму, припала до них обличчям і скаржилась:

- Усьому кінець! Око в мене захворіло і завтра його оперуватимуть. Тижні й місяці темноти: очі під підв'язкою. Але який непевний кінець: коли б хоч одно око вдалося урятувати!

- Чи розумієш мене ти, мій єдиний друже? Тільки тобі я скаржусь, бо в мене нема нікого близького й дорогого. Скільки разів я клала руки на твою керму, передо мною була мандрівка. До праці. Але ж і то добро, великий добуток моїх буднів. І оживали мої мрії й сподівання, що не здійснилися ніколи.

Закрила очі й поводила пальцями по кермі. Їй здавалося, що керма вогка - від карусевих сліз, що скапували з керми й нависали на ній, мов на круглому обличчі. Такі невеличкі каплі з плястику" *(стор. 292-3).*

Цей короткий уривок - кульмінаційний пункт мотиву розпачливої самітности, що пронизує цілий твір.

Мотиви самітности з різною силою й в різних аспектах бренять у багатьох письменників української й світової літератури (М. Коцюбинський, Ів. Франко, Д. Гуменна, Лермонтов, Андре Жід, Теодор Драйзер і багато, багато інших), бо сама проблема самітности людини одна з найбільш трагічних.

Заключний акорд твору "Карусь і ми" - лірична, зворушлива картина останніх днів, проведених з Карусем і розлука з ним, звучить, як завершення філософської ідеї твору: "Яке коротке життя і яка трагічна смерть!.. І нас людей, і всього, що служить нам" *(стор. 314).*

"Карусь і ми" - це книжка для всіх. Кожен у ній знайде цікаве для себе. А ми, що разом з письменницею зазнали найболючішої втрати, лишаючи Україну, що сльозами путь скропили самітні дороги, биті життям і безґрунтям, відчуваємо всю глибину психологічної проблеми нашої самітної людини, яку так щиро розкрила перед нами письменниця.

Газета "ВІЛЬНЕ СЛОВО", Торонто,
28 квітня 1968 р.

В ПОТРІЙНІ РОКОВИНИ ВЕЛИКОГО ПОВІСТЯРА

Іван Нечуй-Левицький (1838-1918)

Рік 1968 записується потрійними роковинами безсмертного творця української повісти клясика Івана Нечуя-Левицького.

Цього року минає 130 років від дня народження, 50 років від дня смерти і 100 років від дня виходу у світ першої повісти цього великого письменника, справжнього майстра слова, знавця української людини й народу у всіх його верствах, його побуту, суспільних болячок, економічних, соціяльних і національних кривд, завданих йому польськими, німецькими, жидівськими лихварями й орендарями, від наймита до пана, від селянина до священника, від сільської баби до фабричних робітників, аж до високоідейних народників - все українське суспільство було для нього близьке, зрозуміле й проник він у нього до самого дна, проник по-людському без схеми, без викривлення.

ПИСЬМЕННИК ЖИТТЄВОЇ ПРАВДИ

Іван Нечуй-Левицький - письменник великої життєвої правди. За неї він змагався у літературних статтях, її він ствердив всім своїм творчим дорібком. Щирий син українського народу, свідомий громадянин, твердо національно скристалізована високо інтеліґентна людина, син національно-свідомого священика й громадського діяча, він усією душею любив свій народ. За його кривду, за спотворення зайдами-гнобителями життя на нашій

прекрасній землі, за нищення ними краси нашої природи й людини, за безталання, що з-під їхніх варварських рук слізьми і стогоном відлунювало по всіх просторах України, він ненавидів кожного поневолювача, ніс у своєму серці глибоку національну образу і бунт проти обмосковлювання України, придушення й нищення нашої культури, насильного накидування російської літератури та ідей. Він обстоював цілковиту окремішність українського народу від російського під кожним оглядом. Обстоював розвиток нашої літератури в повній незалежності від російської, яка, як він стверджує, є чужою для України.

Звичайно, письменник такого наставлення до Росії був позбавлений можливости заговорити своїм повним словом. Його твори обрубувалися гострим лезом царської російської й австрійської цензури. Після революції гостро критикований та на смерть замовчуваний. Тільки невелика частина художніх творів Нечуя-Левицького була відома читачам. Приблизно половину друкованої спадщини охоплює видання його творів в чотирьох томах 1956 року в Києві. А він створив понад п'ятдесят художніх творів. За пів століття після його смерти не видано всієї спадщини Нечуя-Левицького, не опрацьовано архіву, навіть не впорядковано його. Його творчість дуже мало досліджена, обкидана штампами, скривлена різними тенденційними критиками "вульгарного соціялізму", совєтсько-московською партійною лінією в літературознавстві, антирелегійною пропаґандою. Його статті зазнали найжорстокішої совєтської нагінки й переслідування, а потім їх просто не показано на світ Божий. І нема надії, як довго Україна окупована, щоб ми пізнали всю його спадщину, щоб критики й літературознавці могли оцінити повну вартість творчости Нечуя-Левицького.

ФІЛОСОФ-ІДЕАЛІСТ І ПОЕТ

Може тому, що Іван Нечуй-Левицький походив із священицької родини та й сам мав духовну освіту (закінчив Київську Духовну Академію із званням маґістра богословія), манера його повістярства має подих якоїсь особливої рівноваги духа, що буває притаманна лише людям пройнятим ідеалістичною філософією світосприймання. У всіх його повістях відчувається автора, як людину сильної,

чистої людської й національної правди, чіткого й певного погляду на поняття добра і зла, тонкого естетизму та великої любови до народу в цілому й до людини зокрема.

Іван Нечуй-Левицький письменник-поет у широкому розумінні цього слова. Українську природу, її особливу надхненну красу він змалював широкими епічними високохудожніми картинами, увійшовши в літературу як великий майстер пейзажу, якому навряд чи потім хто дорівняв. Його пейзажі яскраві, реалістичні й точні. Добрий художник-пейзажист може намалювати, наприклад, с. Вербівку, чи мальовничий пейзаж річки Росі не бачивши їх, лише прочитавши твори Нечуя-Левицького. Коли я пів століття після написання "Миколи Джері" відвідала село Вербівку, я побачила її пейзажі такими, як змалював їх письменник. Навіть стару грушу пізнала. Може не якраз Джерину, але вона була така сама, і в надвечірньому святому спокої вона, немов бриніла піснями райської птиці.

Цілком зрозуміло чому він вибрав для цієї повісти Вербівку. У ній так гарно й така благодать Божа витає, що горе нашого народу, його соціяльне національне поневолення відчувається особливо гостро: "Глянеш на життя людське і де та веселість дінеться. Весело й хороше так на світі Божому, та погано жити там людям". І ось ця дисгармонія між світом Божим, а жорстоким горем нашого народу в неволі, опоганення краси в наслідок убогости, темноти, визиску, залежности і т. д., спричинювали письменникові справжні страждання, які виривались болісними зойками дієвих осіб його творів: "Світе мій ясний, світе прекрасний! Як на тобі тяжко жити, а ще важче, а ще тяжче, не наживщись, умирати".

Краса, що морем щедрости розлилася по нашій землі, відбилася на душі нашого народу. Це зумів побачити й відчути Нечуй-Левицький. Творячи свої персонажі, або малюючи портрети, він часто використовує природу, бо в його сприйнятті вони тісно злиті. Наприклад, образ Нимидори він почав з райської птиці та її пісні, що приснилась Миколі Джері, а жінку Панаса Крута описує його словами так: "Чи бачиш..., яка тепер тиха та ясна ніч, от така була моя Одарка... А от синє небо не таке хороше, як були в неї тихі сині очі. Чи чув ти, як хороше між вербами співав соловейко? От такий був голос в неї тонкий та рівний, як шовкова нитка".

ПИСЬМЕННИК МОНУМЕНТАЛЬНОГО РОЗМАХУ

Іван Нечуй-Левицький письменник широкого монументального розмаху, як у своїх малюнках, так і в охопленні життя. Він був послідовником програми яку накреслив для українських письменників у своїй славній статті "Сьогочасне літературне прямування", 1878 рік: "Українська жизнь, то непочатий рудник, що лежить десь під землею хоч за його вже брались і такі високі таланти, як Шевченко; то безконечний матеріял, що тільки ще жде робітників, цілих шкіл робітників на літературному полі". Вони повинні створити широкі полотна з життя всіх верств суспільства, які охоплює Україна "всю їх жизнь, їх відносин до народу, їх політичні релігійні тенденції".

Ідучи шляхом цієї програми, Нечуй-Левицький лишив нам велику літературну спадщину, в якій дав розкрій сучасного йому суспільства в Україні. Він яскраво, глибоко й правдиво змалював життя селянства другої половини XIX століття в таких творах як: "Дві московки", "Микола Джеря", "Кайдашева сім'я", "Бурлачка", "Баба Параска та баба Палажка", "Невинна", "Пропащі", "Приятелі", "Христини", "Сільська старшина бенкетує". Життю духовенства присвячено твори такі як: "Старосвітські батюшки та матушки", "Поміж ворогами", "Афонський пройдисвіт", "Шкідливе ягня" та частково відображене в інших творах. Життя міщанства лягло в основу таких творів як комедія "На кожум'яках" (яка увійшла на українську сцену в обробці М. Старицького "За двома зайцями"), "Голодному й опеньки м'ясо", "Рибалка Панас Круть", "Чортяча спокуса" та частково в повістях "Спокуса", "Київські прохачі". Повісті "Над Чорним морем", "Навіжена", "Неоднаковими стежками" та оповідання "Дивовижний похорон", "Кохання з притичинами", "Вільне кохання" розкривають життя інтеліґенції, панства, чиновництва.

В найбільшій розміром і розгорненням національних проблем повісті "Хмари" охоплені такі прошарки суспільства, як інтеліґенцію, духовенство, міщанство, панство, селянство. Польську шляхту й сколонізовану верству українську показано у "Причепі" та "Живцем поховані".

Звичайно, такий поділ є трохи умовний, бо значна частина творів охоплює життя кількох прошарків. Наприклад, повість "Бурлачка" показує не лише селянство, але й робітництво та польську дрібну шляхту. Нечуй-Левицький автор історичних п'єс "Маруся Богуславка", "В диму та полум'ї"; історичної повісти "Іван Виговський". Є в його літературній спадщині й нариси, оповідання для дітей, казки, літературні та теоретично-літературні статті, театральні рецензії та інше.

ХУДОЖНЯ ПРИНЦИПОВІСТЬ

"Реальність, народність і національність" - такі основні принципи визначив він для української літератури. "Художник повинен бути у своїх творах дзеркалом громади, але дзеркалом високої ціни, в котрому одбивалась жизнь правдива, але обчищена й гарна в естетичному погляді, добре спорядкована й згрупована, освічена вищою ідеєю, і щоб була при тому правдива, як сама жизнь" ("Сьогочасне літературне прямування"). Творчість Нечуя-Левицького йшла по свідомій цілеспрямованій лінії художніх творів, які мали стати немов одним гігантським полотном зображення суспільства тогочасної України в кипучому вирі багатогранних проявів життя. Цим Нечуй-Левицький може стати поруч Оноре де Бальзака автора "Людської комедії", яка мов рентґеном пронизує французьке суспільство його доби. Топографічна точність змалювання місцевости, знання побуту, людини, життєвих проблем, блискучість зображення типових характерів і т. д. теж єднає цих двох майстрів. Звичайно суспільство та його взаємовідносини й проблеми вільної Франції і поневоленої України були далеко не такі самі.

Вплив художньої сили Нечуя-Левицького на українських повістярів, особливо в звучанні національної й людської правди, як і в манері творчости такий сильний, що йому підлягали навіть найбільші таланти, як Панас Мирний, Коцюбинський, Франко. Відчувається він і в нашу добу на творчості письменників в Україні і в еміґрації. Либонь, це сила йрго докорінної народности та високої якости реалізму, який один із відомих письменників окреслив так:

"Що таке реалізм? Коротко кажучи, об'єктивне зображення дійсности, зображення яке вихоплює із хаосу

життєвих подій, людських взаємовідносин і характерів найбільш загально-значне. Письменник-реаліст має нахил до синтези, до зведення загального... в єдине цілісне. Це єдине є типове, і, крім своєї стрункости, краси - цінности естетичної, - воно має для нас цінність незаперечного історичного документу".

НЕЗАПЕРЕЧНИЙ ІСТОРИЧНИЙ ДОКУМЕНТ

Твори Нечуя-Левицького мають безсумнівну "цінність незапепечного історичного документу". Багато дечого з його творів актуальне й сьогодні та помагає лікувати й сучасні суспільні болячки. Чи ж сучасні баби Параски й Палажки (хай з дещо зміненим лексиконом та в інших обставинах), пе пізнають себе у своїх праобразах? Кайдашева сім'я все ж таки ще й досі не вгомонилася. А Василина?.. чи ж не плаче сльозами дівчат модерного віку, і то багато частіше ніж в добу "Бурлачки". Вчитаймося в слова у повісті "Навіжена". Вони немов писані сучасниками про тих, хто живцем похоронив себе по "гавзах", відцуравшись громади та її змагань: "Отут в хатині моїй, в цьому пожовклому засохлому садочку панує моральна і соціяльна моя смерть. Я заперся тут неначе в домовині".

Ні, твори Нечуя-Левицького не анахронізм. В них багато повчального, багато глибоких думок, живих образів та національної правди і для нас. Мрія Павла Радюка, якою він бачить майбутню Україну - це наша мрія: "Вона вся встала перед ним гарна, як рай, чудова, як дівчина першої пори своєї краси, вся засаджена садками, виноградом, лісами, вся облита ріками й каналами, з багатими городами й селами. Україна встала перед ним з своїм гордим, поетичним і добрим народом... без усякого ярма на шиї, з своєю мовою в літературі, зі своєю наукою і поезією... Як той чудовий сон, бачив він такою Україну".

Можуть минати століття, мінятися епохи, суспільні й державні устрої, а твори Нечуя-Левицького будуть завжди щире золото, вкладене в них життя буде таким же пульсуючим, бо він не кривив душею, не шукав сенсаційних сюжетів, а так як відчував, бачив, розумів, своїм щирим серцем і великим розумом, як жив, страждав і радів разом із своїм народом так і писав.

Високе мистецтво творів Нечуя-Левицького захоплює вічною свіжістю змальованих картин, міцним подихом життя і незабутніми образами. Мову його творів найкраще можна схарактеризувати словами М. Рильського:

"Прислухайтесь, як океан
співає -
Народ говорить. І любов,
і гнів
У тому гомоні морськім.
Немає
Мудріших, ніж народ, учи-
телів.
У нього кожне слово - це
перлина,
Це праця, це надхнення, це
людина".

Народ був його вчителем - народ говорить його творами. Вони назавжди лишаться бездонним життєдайним джерелом, звідки будуть черпатися мовні скарби.

ПИСЬМЕННИК - ПАТРІОТ

Ніхто так яскраво не змалював побуту нашого народу, як Нечуй-Левицький. На цій підставі його окреслили творцем побутової повісти. Це однобічне окреслення немов обтяло його творчість та загородило їй широкий світ. В дійсності побутовими можна назвати лише дві його повісті. Можна всіляко дивитися на широке змалювання побуту в його творах, проте величезна вартість незаперечна. З його творів ми пізнаємо також, як наші діди-прадіди жили, одягалися, чепурилися, сваталися, женилися, як оздоблювали свої хати, як виглядали наші села, міста і яка красна наша батьківщина.

Новітня доба в літературі дасть нащадкам багато душевних конфліктів, нервових картин, життєвих колізій, надірваних характерів, психологічних розчовпувань в душі людини, покаже суспільні недомагання, жах панування тиранів, поневолення людини людиною, народу народом,

несамовиті знущання й вимордування мільйонів людей в ім'я несправедливости і т. д., але все це переважно завішене в порожнечі, як муха в павутинні, бракуватиме там питоменного національного тла, де і як ці люди жили як народ, якому предки передали себе, та бракуватиме й божественної краси України.

"Небагато знайдеться письменників, які могли б змагатися з Нечуєм-Левицьким у почутті природи, в умінні її бачити й описувати. Наші письменники і зараз у боргу перед рідною країною" *(О. Білецький).*

Літературна спадщина Нечуя-Левицького "як той непочатий рудник, що лежить десь під землею" чекає "цілих шкіл" літературних критиків, дослідників, які правдиво і науково її опрацюють, насвітлять і оцінять. На це треба дві умови: свободи думки та доступу до першоджерел. Ті, що мають цей доступ, але не мають права сказати всю правду, все ж таки, попри необхідну штамповану тенденційність та пропаґанду, вже висловлюют (хоч і дуже обережно) якусь долю справедливої оцінки. Ось що пише О. Білецький про Нечуя-Левицького: "Ми не можемо не цінити в його творчості широке... охоплення українського життя в різних його верствах і правдиве в цілому зображення цього життя. І зображення аж ніяк не "літописне", а пронизане стриманим і водночас гострим болем патріота, що переживає як особисту образу всі несприятливості та кривди, яких завдають цьому народові "господарі" життя. Нас не може не захоплювати глибока любов письменника... до живої краси, що розлита в природі, проявляється в людях, в народній творчості, у великих творіннях мистецтва".

Газета "НОВИЙ ШЛЯХ", Торонто,
31 серпня 1968 р.

ПІСНЯ ПРО ПОВСТАНЦІВ "Р 33" НЕСТОРА РІПЕЦЬКОГО

"... Земля стрясалася під пошмагами війни, мов тіло засудженого на хльосту. Неповинно засудженого", - каже автор книжки "Р 33" Н. Ріпецький. На цій неповинно засудженій землі не хотіли помічати її народу, його долю вирішено в Берліні і Москві. Але народ не хотів покоритися вирокові й перекреслював його законом власної волі й права. І це, як вписував свій власний закон в історію український народ, лягло в основу книжки Нестора Ріпецького "Р 33", яка вийшла друком у першій четвертині 1969 року накладом видавництва "Гомону України" в Торонті.

Книжку видано чепурно, дбайливо й солідно. У твердій обкладинці з мистецьким оформленням та портретом автора роботи В. Ласовського, справляє вона гарне враження.

Книжка охоплює 24 "оповідання", як написано від заголовком. Проте назва оповідання тут не слушна. Вона відноситься лише до першого - "Буда з червоними очима", яке тематично існує в цій книжці цілком окремо, а всі інші найближче стоять до нарисів.

Ще в гімназійні роки Н. Ріпецький почав свою літературну творчість як поет. Мені не довелося познайомитися з його поезіями, але вплив поета виразно позначився на його прозових творах, особливо на останній його книжці "Р 33", яку можна назвати піснею про повстанців. Це відчував і сам автор, бо з 22-ох нарисів, присвячених повстанській боротьбі, він аж шість назвав піснями: "Пісня про засніжену чоту", "Пісня про смерть", "Пісня про співучі поля", "Пісня про рідні прапори", "Пісня

про золотий круг" і "Пісня про радість". Піснями можна назвати й деякі нариси. Наприклад, "Напис на пам'ятнику". І справді, Н. Ріпецький у "Р 33" не оповідає про повстанців, а оспівує їх з любов'ю та пієтизмом.

Мистецька манера Н. Ріпецького своєрідна, логічно зумовлена його душевним настроєм, напруженістю пережитого, вистражданого власним досвідом і досвідом соток тисяч патріотів, які віддавали життя за ідею: " Ми збіглися з різних сторін, з різних сіл і міст. Всіх нас зігнала разом одна й та сама доля, одна й та сама ідея... Ми ідею чуємо, як себе самих. Ми чуємо, як вона свердлиться хробаком впертим у мозку; як вона надпливає... з усіх сторін нашої землі" *(стор. 33).* Ця ідея має конкретну, чітко скристалізовану мету: "За таку Україну ми воюємо, щоб вона українською була. Щоб української людини ніякий ворог не напастував... Щоб кожен, хто... на Україні живе, був людиною" *(стор. 35).*

На його творі позначилися патетизм, народність, романтизм та імпресіоністичність образности. Перші три чинники - це характеристичні риси життєвої правди українських повстанських змагань, які автор з тонкістю мистця вичув і втілив у свої твори. Імпресіоністичність образности - це вже суто індивідуальне сприйняття автором подій та довколишнього світу. Ось як змальовує автор картину бою у "Волинянці": "Люди, вони і ми, мовчали, як статуї, оживлені незнаним чаклуном. Тільки скоростріли говорили своєю жаскою мовою, а зриви ґранат були, як стогін розбитих дзвонів.

Ліс плакав. Листя, неначе величезні сльози, обпадало з поранених дерев, а зелена кров вливалася в спраглу землю, мов у горло кошмарної потвори" *(стор. 23).*

Змальовуючи героїчний вчинок дівчини на стор. 24, автор каже: "Її фінка сміялася, реготалася аж захлиствувалася непереможним сміхом.

Від блиску, що променював з її очей, прояснів простір. І не бачили ми нічого, тільки прапор чорного волосся перед нами, не чули ми нічого, тільки божевільний регіт її фінки".

У "Напис на пам'ятнику" автор передає настрій у воєнну хуртовину таким імпресіоністичним малюнком: "З-за обрію надходило кострубате невідоме, і його таємничі очі світилися попід хмарами зеленими вогниками" *(стор. 221).*

Н. Ріпецький володіє сильними мистецькими засобами. Його порівняння й епітети подекуди несподівані й яскраві: "слова котилися, як гільзи вистрілених набоїв", "Сергій повз дозаду, як призначення", "у кімнаті висів вечір, як дим", "божевільні зорі", "доля повстанська закосичена" і т. д. Для нього характеристичний кольоритний короткий напружений малюнок та лаконічність речення. Мова творів багата, з великим впливом галицького діялекту (що не робить їй шкоди), але неприємно вражає якась дивна неоправдана засміченість варваризмами: судьба, куншт, парняга, презент, окови, шутки, опитний, бамбетель і т. д. та мовна неакуратність: "казалось" - замість оповідали, "з чорним, як галки, волоссям" - з чорним, як галка, волоссям, "подивляв" - захоплювався, "так мовити" - так би мовити і т. д.

Через цілу книжку червоною ниткою проходить слово "прекрасний" у всіх відмінках, родах, та числах: "прекрасна Україна", "прекрасна дружина", "прекрасного командира", "прекрасного народу", "прекрасної постаті", "прекрасні друзі", "прекрасна ніч". А коли авторові вже й самому набридає повторювати те саме слово, він вдається до синонімів. Місцями це доходить до накопичення їх. Так на сторінці 176 у п'ятьох реченнях читаємо: "Була прекрасна тиха ніч... А тут біля села Сулимкова тремтіла чудова українська ніч. Посередині чарівного лісу горіло багаття". Автор не завдає собі клопоту створити мистецький образ, який би лишив у читача емоційне відчуття прекрасного - це одна із слабих сторін його книжки.

Майже кожна історія взята з найкритичніших моментів повстанської боротьби, насичених трагізмом ситуації, коли життя героя висіло над прірвою, і лише справжнє чудо Боже вирішувало перемогу правди над темною диявольською силою ворога. Автор пише: "Десь там же, во вишніх, добрий Бог і собі час до часу вниз споглядав. Хоч Йому й велике діло до того всього, але десниця його не піднімалася в справедливому гніві... Видно, час слушний іще не надійшов..." *(стор. 155).* Та книжка "Р 33" свідчить про те, що десниця Божа таки "піднімалася в справедливому гніві".

Герої Н. Ріпецького ідеальні, і ми їх так сприймаємо, бо це все справжні патріоти, яких прагнення здобути волю Україні вело найжертвеннішим шляхом. Вони не вагаються,

не зневірюються, не відступають з обраного шляху. Відрізана від головного фронту, чота Ґонти, вирвавшись з оточення, попадає в сніговію. Знесилені боєм і змаганнями із стихією повстанці, виснажували останні краплі сили в снігах, і лише віра врятувала їх.

Тепло й ніжно автор змальовує жіночі постаті. Він проник у душу української жінки, побачив її бездонну доброту й справжню материнську ласку: "Які вони добрячі оті українські жінки й дівчата! Кудою ми не проходили, кудою не брели - все їх зустрічали, їх - прекрасних українських жінок, які нашому братові - стрільцеві і неба прихилити раді" (стор. 33).

Відважна волинянка змальована автором переконливо в одноіменному нарисі "Волинянка". Зворушливі, романтичні образи жінок-героїнь створив автор у таких нарисах, як "Мачок", "Галя", "Богиня перемоги", "Оповідання про зелений ліс", "Шахерезада воскресла".

У героїв безприкладне почуття вірности друзям по зброї. Повстанці безстрашні в боях, але не з дешевою вигаданою легковажністю смерти, бо сам автор пише: "Чи є хто такий на світі, що її не боявся? Чи є хто такий на світі, щоб її любив? Хіба мертвий уже або божевільний" *(стор. 112)*. Герої Н. Ріпецького люблять життя всім своїм палким молодим серцем і душею, і то життя не бойової пристрасної романтики, а спокійне, квітуче, зрошене працею й тихим родинним щастям.

Цікавою рисою книжки є філософські роздумування і спостереження автора. Вони глибокі, продумані й влучні. Репліки часом звучать як афоризми.

На літературній манері Н. Ріпецького у "Р 33", відчувається вплив М. Коцюбинського та подекуди І. Багряного. Якщо, наприклад, взяти під увагу "Галю", то в змалюванні натовпу приходить на гадку "Fata morgana", а прокляття Гартманові - це мов відгомін прокляття із "Саду Гетсиманського" І. Багряного.

Найсильнішими нарисами книжки "Р 33" є "Камера ч. 2", "Старий", "Вогні з-за обрію", "Пісня про рідні прапори", "Оповідання про зелений ліс", "Пісня про золотий круг" та "Р 33", яке дало назву книжці, до речі - невдало!

Вертаючись до згаданого "Будда з червоними очима", яким розпочинається книжка, треба сказати, що для її

цілости було б краще без нього. Це спроба автора дати українській літературі шпигунське "mystery", що широко панує на американському ринку для широкого читача.

Нестор Ріпецький письменник уже з виробленим стилем. Якась хвилююча напруженість речення, пристрасність почуття змушують читача сприйняти настрій письменника, відчувши його біль і тривогу, а разом з тим випромінює з нього тиха, лагідна доброта до людей. Його дійові особи, герої всі позитивні, десь-не-десь шугне неґативний образ - це ворог - контраст світла й добра, - це зло, яке вбиває красу життя. Любов Н. Ріпецького до України та свого народу глибока, пронизана болючим стражданням, яке спричинює йому, кожна сльоза й зморшка горя. Все своє зворушливо дороге йому, рідне, як власна кров:

"Боже милий, як це тепло в українській хаті завжди! Чи де є на світі така добра хата, як українська? Завішена святими образами, що всміхаються з-поза китиць рож і м'яти, тією м'ятою і пахнуть. Хата всміхається своїми білими стінами і своїми щирими серцями" *(стор. 35).*

І так українська література з виходом у світ "Р 33" зросла ще на одну книжку, яка задокументовує боротьбу України за свою незалежність і волю. Письменник на чужині - Нестор Ріпецький ствердив нею що він активно стоїть у розгорнутих лавах великого українського фронту.

Газета "СВОБОДА", Джерзі Ситі,
8-9 жовтня 1969 р.

"ЗОРЕПАД" МИКОЛИ ПОНЕДІЛКА

"... пошепки, як молитву", запам'ятовані з дитячих літ слова повторяю:

Журо ж моя, журо,
Де тебе подіти?
Ні тебе згубити,
Ні тебе втопити..."

Пристрасна, глибока, ніжна любов до рідної землі - баштанної Херсонщини, що колись золотисто-голубою прозорістю жайворонкової мрійливої днини й срібними зорепадними солов'їними ночами виціловували юне волелюбне серце нашого відомого письменника М. Понеділка, та незагоєна гаряча туга, що рвала його душу на чужині були тими життєдайними пагонами які, визрівши, зродили його книжку "Зорепад".

З'явилася вона цього року накладом Видавництва "Гомін України" в Торонті. Зовнішній вигляд її дуже гарний. Тут треба віддати признання за мистецьке оформлення мисткині Галині Мазепі та за естетичність видання самому Видавництву.

Голуба обкладинка з золотим написом набирає особливого звучання після прочитання книжки. Українське чисте небо, сонце, лани стиглої пшениці й чудо наших ночей зорепад - змальовані у книжці, утривалюють оптичне враження цих двох кольорів. Вони творять тло, на якому письменник вирізьбив свою душу. Вирізьбив її рельєфно й тонко, вкладаючи всі спроможності свого таланту. Різьбив її

з нестерпним болем туги й розпачу за кривди заподіяні найдорожчому та його втрату.

Тому, що його туга, горе й страждання повністю співзвучні з душевним станом і настроєм майже кожного з нас на чужині, віддзеркалюють наші прагнення й терпіння, "Зорепад" матиме особливу вагу й значення у нашій літературі.

Книжка "Зорепад" складається з восьми творів. Шість з них оповідання та новелі, а дві повісті. Настроєм і цілеспрямованістю книжка творить цілість. Твір за твором поширює, поглиблює, посилює провідну ідею книжки: вірна безталанна любов до рідної землі, притаманна українському народові справжня людяність та його прагнення до правди.

При чому, любов ця вища, сильніша, могутніша ніж патріотизм. Патріотизм можна набути і через розумове усвідомлення приналежности до нації, а звідси прагнення працювати для її добра, змагатися за її волю.

Любов, яка пронизує книжку М. Понеділка, закладена в національну одиницю на її землі разом з життям в кожну краплинку її крови. Це те, що передається людині сотками, а то й тисячами років, один Бог знає як; і такій людині немає місця на світі, де б її не кликав до себе рідний край. Ця любов вросла в нього корінням, яке не всихає і, якого нічим не викорчуєш. Вона творить непоборну силу нації, її називають невмирущою. Така любов до України записана на сторінках книжки "Зорепад": "І коли я умру, і мої кості з роками на порох перетліють - і тоді, кохана, у кожній тій частинці - порошинці моя любов до тебе немеркнучою зірницею жеврітиме-світитиме" *("Казка недосказана моя", стор. 145).*

Є ще один чинник, який об'єднує твори книжки "Зорепад" - це її автобіографічність у найвищому розумінні цього слова. У ній відбите духовне дозрівання й формування національного світогляду М. Понеділка, глибина почувань, психіка, роздуми, сильний поетичний порив, прагнення, жаль, любов до людини і весь комплекс його внітрішнього світу. Є багато автобіографічного і в зовнішньому житті його дієвих осіб. Герої творів хлопчики-діти вражаючо подібні до самого письменника в дитинстві як виглядом так і поведінкою та духовним складом. Багато малюнків пов'язані з родинним селом на Херсонщині, де справді такі

кавуни та дині родяться на баштанах, що можуть все життя мерещитися, як Грицькові Кучеренкові з повісти "Зорепад".

Твори "Не будіть мене" та "А маленьке" - повністю автобіографічні. Мов увертюра до великої симфонії краси і трагедії України вони розпочинають книжку болючою, але солодкою тугою. На мою думку, найбільш цікаве, вартісне й сильне в "Зорепаді" - це психологічне умотивування повною гамою мистецьких засобів нашої нерозрадної туги за батьківщиною.

Чужинцеві дивно: за чим може тужити українець, вискочивши з совєтського пекла та ще й сталінської доби. Що ж він там лишив за собою, якого щастя зазнав? Безпросвітні злидні, абсолютну духовну, фізичну, національну неволю, страх, знущання. За чим душа плаче на волі і в добрі!? Ось саме про це й говорить новеля "Не будіть мене". - "Я ввік до чужини не призвичаюся... Я маю тугу. Велику... І моя туга ще не виношена. Вона ще тільки бубнявіє. Але я передчуваю, що вона проросте і виросте, і своїми буйними паростями мене заглушить, перерешетить - і задушить. ... Я тугу свою не пересилю, вона запропастить мене, зведе зі світу. ... Нехай же моє серце хоч мить побуде знову дома. Нехай воно порадується знову.

- Дома наша згорьована. Що ти від неї хочеш?

- Нічого. Я хочу на порозі, на материзні своїй навколішки впасти. Хочу спинитися й стишитися. А потім хочу ... взяти жменю польової тиші і її якнайщільніше до грудей притиснути..." *(стор. 20-21).*

А далі: "О стороно моя, тепер я навчився тебе любити! Колись ти мені була сіра, байдужа та холодна. Я по тобі ходив і тебе не помічав, я на тобі ріс і виростав, а поцілувати тебе все вагався, я серед твоєї краси жив, а признатися тобі, що ти чарівна - соромився... Тепер я не вагаюся. Не соромлюся. Я кохаю тебе ревно" *(стор. 22).*

Новелею "Не будіть мене" письменник заторкнув не лише свій особистий душевний стан, а й типовий душевний стан українця на чужині, в якому цупко тримається національний первень, ще з необтрушеною свіжою українською землею, з теплою, як дотик материнської руки душею людей, з поміж яких доля його вирвала, - якому ще й досі (і кінця тому не видно) чіткими малюнками снів автора, ввижаються рідні сторони, як невідступний реальний світ його внутрішнього життя.

Використання у цій новелі сну, як мистецького засобу дуже влучне. Либонь, це навіть не засіб, а життєва правда списана автором з наших душ. У снах ми вертаємося у рідні сторони, переживаємо все до найменших дрібниць знову й знову, щоб проснувшись, ще більш їх любити й за ними тужити. Тому цілком закономірно, що в оповіданні "А маленьке" (другий твір у книжці) повторюється той самий художній засіб. Два світи автора: реальний на чужині - світ щоденного життя, праці, обов'язку і світ мрій про далеке, рідне, втрачене.

"А маленьке" цікаво й оригінально малює непорочно чисте перше кохання. Автор проник у ту незбагнену його силу, що усмішкою чи поглядом коханої дівчини позначує цілий рік життя.

У сні автор вертається до шкільних років - до Надійки. На любовній лінії, що заважила на його житті, змальована кирпатенька, маленька дівчина тієї самої кляси, якої "коси пропахчені польовою свіжістю, схожі були на два жмути стиглої пшениці". Чудово змальовано віддане ідеалістичне кохання. Ніяких конфліктів, ні палких слів, ні любовних зустрічей, навіть нема взаємного почуття. Дати їй списати контрольну роботу, вирятувати з халепи коло таблиці - це вже повнота щастя: "Біля таблиці вона видавалась крихіткою, лялькою у чорній рамці - лялькою, для рятунку якої я б усе віддав, я б навіть самого себе не пожалів" *(стор. 41)*.

Потім автор (він же й герой твору) розгортає дію, яка відбулася багато пізніше лиш у сні. Фінал звучить сумовитою нереальністю. У нім просновано нитку вилеліяних мрій про щастя, що ніколи не стане дійсністю: "О, навіщо той чарівний сон так немилосердно обірвався!.. ...я б своє щастя, за яким по всьому світі, ось уже понад двадцять років видивляюсь, бодай у сні знайшов..." *(стор. 57)*.

І цей другий автобіографічний твір зібрав у собі багато типового. Співзвучністю з настроями й переживаннями примусового еміґранта матиме особливу пізнавальну вартість у нашій літературі.

Оповідання "Журо ж моя журо" близько стоїть до двох вищезгаданих, як розповіддю від першої особи так і мистецьким засобом рефлексій та спогадів. Лише, коли у двох перших автор вертається у минуле й пов'язує сучасним

через сон, то в цьому через ремінісценції. У ньому М. Понеділок дав оригінальний гострий художній малюнок безпросвітного горя, злиднів та абсолютної неволі людини в Україні у совєтській дійсности. Чистий листок паперу замість листа від згорьованої матері до сестри, чи отриманий на чужині з дому від рідних по шістнадцяти роках розлуки, говорить сильнішою мовою, ніж би був списаний.

У цім оповіданні майстерно використано контраст добробуту, особистої свободи людини, якою втішаємося ми в Америці і чистого листа паперу - німого крику поневоленої, знедоленої рідної людини з батьківщини, - символ тисяч листів від наших рідних, у яких вони не можуть сказати правди. Письменник вияскравлює цей контраст тим, що лист без слів з дому приходить у день народження героя твору (яким знову є автор). Серед веселощів, заможности, безжурности, приятельської забави білий крик скарги. "Хто цього разу біль чіпкий та пележатий, похитуючись на стільчику, викладав? Сестра чи мати. ...Хто печаль незмірну та нестерпну цього разу на папір іписував? Печаль скалкувату, уїдливу, як побите скло..." *(стор. 162).*

"Журо ж моя журо" - твір надзвичайної сили, хвилюючий, проймаючий твердою життєвою правдою. Він якось особливо боляче усвідомлює страждання недолі нашого поневоленого народу в Україні і висловлює розпачливу любов письменника до нього. "... перед моїми очима білий несписаний папірець... І мене ядучий біль термосить і з ніг валить. Ні не один - сила силенна білих папірців завихрилися метелицею навколо мене... І до них невисказаних, невимовлених, хороших моїх, рідних папірців я обличчям припадаю, я голублюся до них... Цілую їх... Усім серцем пригортаюсь..." *(стор. 164).*

Цей твір високої художньої якости з чіткою цікавою небуденною будовою, з яскравістю реалістичного малюнку, дорівнює кращим новелям В. Стефаника.

До речі, якийсь відгомін впливу В. Стефаника на М. Понеділка відчувається у його новелі "Пісня". Чимось вона пригадує Стефаникову "Вона - земля", може цупким корінням, яким наші люди вростали в землю, і яке часто буває сильніше від життя. Стефаникова Марія, відірвавшись від землі "розум свій загубила під колесами" воза, яким виїхала зі свого села й заніміла, а для Понеділкового Степана

краще смерть на рідній землі, ніж чужина. Проте ці два твори цілковито різні художньою манерою та задумом.

У "Пісні" М. Понеділок вражає тонким проникненням у душу людини, що востаннє споглядає на довкілля, серед якого зросла. Раптом воно стало невимовно рідним. Воно живе, говорить, душу має. Він із силою поета малює владу землі над усе могутнішу. І не можна її ні перемогти, ні вирвати з себе, ні лишити її. Земля і все, що вона породила - це єство Степанове. Заради ж неї і спинився, заради неї і загинув.

Майстерним психологічним малюнком вплетено в новелю пісню "Ой, у полі три криниченьки". Степан кохав лиш одну - чорнявую землю. Вірність свою смертю ствердив. "А вона, земля для нього найдорожча, порошною смужкою навіть осіла на очах і втиснулася йому навіть помежи губи. - ... Вицвіла аж біла бадилина, що її Степан пригнітив грудьми, ледь-ледь почервоніла. Від його великої любови почервоніла" *(стор. 78)*.

Цікавим і вартісним у книжці "Зорепад" є те, що письменник у кожному творі своєрідно трактує тему. В другому по величині творі "Любисток на рани", автор розгортає тему вже досить знану в українській літературі - трагедію нашої поневоленої нації у воєнне лихоліття: захищаючи інтереси окупантів, рідні сини тієї самої землі стають один проти одного у смертельній боротьбі. Події твору відбуваються під час II-ої Св. війни. Німецька військова частина зударилася з совєтськими партизанами. Українець з українцем зустрілися у фатальній виплеканій ворогами ненависті.

Проте трактування теми М. Понеділком нове, інакше. Сприйняття подій, конфліктів та людей приходить через призму душі п'ятилітнього хлопчика Корнелька. Це чисте, невинне, любляче, ніжне дитя творить чуда. Перед ним заломлюється черства, заскорузла жорстокість, опускаються руки вбивців, людяніє їхнє серце. Щось є в цьому творі немов нереальне і в той же час це нереальне у крутій добі смерти - дуже реальне. Схоплення цих дивних, логічно незрозумілих проявів, переосмислення їх та втілення в крихітного Корнелька, як носія ідеї твору, виявляє письменника тонким спостерігачем життя, мистцем, що вміє зробити синтезу його проявів та майстром різьблення

складного психологічного образу з символістичним забарвленням. Корнелько - це символ справедливости, чистої любови до людини, віри в неї, віри в добро. Це та краса душі людської, яка пронесе найвищу правду - Христову любов, крізь руїну, ненависть і смерть. Правди "ніхто ...не застрахає. І не переможе. Вона ... всесильна. Її гнуть, топчуть, палять, багнетами колють, розстрілюють, у підвали замуровують, - і все ж таки її ані скорити, ані вмертвити не вдається. Скільки не катуй і через неї куль не пропускай - вона завжди зводиться на ноги і знову сили і краси своєї набирає. Страх яка вона потужна" *(стор. 254).*

З другого боку Корнелько - це типовий образ дитини воєнної доби, якій пограбовано дитинство. Доля цілому поколінню Корнельків виписала не втіху солодкими роками дитячої безтурботности, а страждання, страх, біль, розпач, злидні. Його спутники в життя - кров, рани, смерть, сльози.

"Любисток на рани" одні називають повістю, інші новелею. Можна так і так. На мою думку, він ближче стоїть до повісти. Будова твору цікава й незвичайна тим, що головний конфлікт теми іде в ньому побічною дорогою до лінії Корнелько - "добрий дядечко", творячи ілюстрацію провідної думки автора, виразниками якої є Корнелько, його дід і мати; та ще тим, що автор наскрізь своєрідно, але не відходячи від життєвої правди, заглибився у нетрі духовних підвалин українського народу, у яких заложена його віра в Бога. Корнелько, хоч ніколи не чув про Ісуса Христа, від першого разу полюбив "доброго дядечка", припав до нього всім своїм чистим серцем. Його опановує непереможне бажання загоїти рани Христові, прикласти до них любисток, - це значить загоїти рани завдані добру і правді й вигнати із своїх сердець "злобу - захланницю" "ту каторжну, що все більше й більше на світі лиха требує - на світі білому нічим не гербує" *(стор. 271).* Ідея твору проведена переконливо. Кульмінаційна точка припадає на кінець твору. Він переможний, соняшний, повний віри і звучить, як закінчення могутньої симфонії: "... Корнелько ... виросте і вже ... не різним мачухам, а своїй рідній неньці служитиме" *(стор. 291).* Коли Корнелько ніс через поле бою розп'яття Ісуса Христа ... троє сонць йому світило. Одне вгорі, золотисте, друге, дзеркально жовтаве, зеленаве, що виблискувало на колосках у житах, пшеницях, а третє з перехрещених дощок ясніло..." *(стор. 292).*

Книжку закінчує найбільший твір - повість "Зорепад". Вона немов завершення-підсумок всього, що хотів сказати автор цілою книжкою: найвища цінність - це батьківщина своя, власна, рідна. Без неї "Великий світ, а нема у ньому де дітися" *(стор. 413)*. Без прадідівщини, без її серця - мови людина, як той загнаний мисливцем заєць у пластично намальованій автором картині *(стор. 405-413)*.

У цей твір М. Понеділок вклав свої гіркі думи, ліричну любов до рідної Херсонщини, до батьківщини, вилив розпачливий біль розлуки з нею. Твір бринить найінтимнішою сльозою. І жаль, і образа сина прекрасної землі за її пониження, поневіряння, потоптання звучать у словах "баштанська земля", "баштанська мова". Ними в один клубок зібрано нищівні удари ворога завдані волелюбній гордій, пишній Україні. Її загнано на баштан. Козацька земля, мова гетьманів стали баштанськими.

Зміст твору простий. Події описані в нім, як на час II Св. війни, невеликі й звичайні.

Герой твору десятилітній Грицько Кучеренко, пустує і вибрикує у рідному селі на Херсонщині щасливий в веселий. Незабаром, через воєнні події, село евакують на Сибір. По дорозі від бомб гинуть його батьки, а він тратить мову. Надії на її повернення нема. Німий сирота-приблуда знаходить притулок між бур'янами. Коли почув рідну "баштанську" мову - сталося чудо - Грицько почав говорити. Потім його пригорнули люди з рідного села, які отаборилися недалеко від стайні. Оце стільки подій. І це характеристичне для творів М. Понеділка. Не розгортати широкі полотна подій, не робити наголосу на них, а художніми образами, рельєфними картинами невеличких епізодів, діялогами, думками, рефлексіями, психологічним розкриттям героя та дієвих осіб, їхнім єднанням з одухотвореною природою осягнути поставлену перед собою мету - переконливо й сильно сказати читачеві те, що він хоче.

Від початку до кінця твір умотивований. У першій частині непомітно, але особливо тепло, соняшно автор розкрив читачеві внутрішній світ Грицька, що як спрагла дощу земля, вбирав у себе незбагненну силу влади рідної сторони та її неповторну красу. Він змалював це так яскраво й чуло, що потім всі Грицькові страждання сприймаються дуже близько і тому змальована автором картина повернення

мови Грицькові, має таку силу й переконливість. Читач беззастережно вірить, що лише сила рідної мови, як виразника ґрунту, з якого вирвали Грицька, могла зробити це чудо. Письменник осягнув свого задуму - художнім образом вирізьбив найвищу любов до батьківщини.

Через всі твори книжки "Зорепад" домінантно проходить ідея гуманізму. У них нема неґативних персонажів. Навіть "супостати" і совєтські партизани з "Любистку на рани" не є злі до кореня, лише скалічена ворогом їхня свідомість і душа. А про те, що "люди злостяться, лаються", Грицьків дід каже: "Не їх в тому провина ... то їх нещастя роззлощує й нацьковує одне на одного ... біда до нас ув'язла, вчепилася, вона, гаспидська, і всім нам душі розворсує та висмоктує". Понеділкові люди добрі, у біді помагають одне одному, серцем чутливі, глибоко прив'язані до свого рідного. Від цього з творів випромінює погідність, лагідність, перемога добра.

Улюблені герої і персонажі автора у "Зорепаді" - хлопчики й діди. Правдоподібно, образ дідів він малював із свого діда, або якогось діда, що знав і дуже любив. Вони є аж у чотирьох творах прекрасні, з глибокою життєвою мудрістю, яку дає довгий вік, коли людина вміє бачити й думати. Особливо добре виведений образ Грицькового діда. Хлопчики теж подібні до себе жвавістю, цікавістю до всього, добрим серцем, але в той же час кожний інакший, як головний герой. Автор змальовує їх нам чарівно й щиро, що справді відчуєш їх живих і переймаєшся їхніми турботами та нещастями.

М. Понеділок добре володіє різнородними мистецькими засобами. Найсильніший з них його багата кольоритна мова, якою він може висловлювати найтонші нюанси своєї думки, зовнішнього і внутрішнього світу героїв і всього, що кличе розгортання твору. У книжці "Зорепад" вона, сливе, найбагатша з усього його літературного дорібку. Він добре вживає плеоназми, арсенал його синонімів багатющий, прикладки - утончення блискучі. Все це надає особливої мовної яскравости, посилює вислів, робить мистецьку мову шліфованою - як дорогоцінність. Він володіє таким величезним запасом слів, що, здається, його мовній спроможності нема кінця. Але, (о, Боже, прости мені!) йому загрожує перевантаження мови надмірною кількістю

невживаних слів та власних словотворів. Слово у письменника, як фарба у мистця - вживай і міру знай. І ще одно: будова речення властива думам, яку він залюбки вживає у "Зорепаді", творить подекуди якийсь мовний дисонанс, хоч на його гумористичні твори це мало додатній вплив.

Мистецька манера М. Понеділка особлива. У "Зорепаді" вона набирає глибших, повніших тонів, збагачується сукупністю, в основному, чотирьох компонентів поетичної ліричности, музичности, динамічної образности розповіді й легкого гумористичного забарвлення окремих малюнків. Рух - це головне, що робить його твори живими. Його мистецький малюнок набрав пластичности. Він вміє проникнути в людину, має тонку спостережливість. Наприклад, він дуже влучно й маркантно передає у "Зорепаді" сприймання людиною світу через її внутрішній настрій.

Як І. Нечуй-Левицький оспівав красу - ріки Рось, так М. Понеділок оспівав Херсонський край. Їхні мистецькі манери й малюнки різні. Близькими ці два письменники є хіба в дозі гумору. Дещо відчувається вплив на М. Понеділка, (крім вищезгаданого В. Стефаника), М. Коцюбинського, який має майже непереможну силу впливу на кожного письменника-поета, а М. Понеділок таким є.

Книжка "Зорепад" не належить до легкої літератури, яка читається для приємности. Це твори великої драми, що їх увело в українську літературу наше знедолення й переживання середини 20-го віку.

"Зорепад" - книжка великого душевного болю, туги й любови.

Газета "СВОБОДА", Джерзі Ситі,
20 січня 1970 р.

Нью-Йорк, 19 січня 1970

Дорога Пані Марусю!

Нарешті Вашу рецензію оприлюднено. Редактор Богдан Кравців високо оцінює її. Він уважає Вас одним із кращих наших літературознавців на чужині. Знаю, що пан Богдан досить скупий на суперлятиви - і коли він вже до них вдається - виходить, що так конче треба.

З цієї причини я не даватиму оцінки Вашій не те, що рецензії, а прямо літературній розвідці, бо коли авторитет висловлюється - мені личить мовчати.

Безперечно, я щасливий, що дочекався такої фахової оцінки мого "Зорепаду". Читаю Вашу рецензію - і мені не віриться, щоб мені аж щось такого гарного пощасливилось створити.

Хоч нема де правди діти, Ви мене перехвалили. Та біди в цьому ні крапельки нема. Хвальба мені голову не закручує. Я, як і раніше, так і тепер свідомий своїх великих слабостей у своїх писаннях - і горе в тому, що я їх покищо не можу розпорошити, чи розвіяти. Можливо з часом ті слабості і вивітряться, але напевно на місце їх нові загніздяться. Про деякі вади моєї збірки Ви легко в статті натякнули - і я докладу всіх сил, щоб у черговій своїй збірці бодай із частини їх якось звільнитися.

Ще раз спасибі Вам за все те добре-щире, що Ви для мене по-дружньому вчинили.

Поклін Вам і Панові Богданові!

Ваш, як завжди,

Микола Понеділок.

П.С. Переказали мені таке: "Редактор" Леонід Полтава ... запитався редактора "Літературної сторінки": Чому саме "Гарасевичкину" рецензію вміщено на чільному місці, а не чиюсь іншу?" Відповідь була: "Бо пані Гарасевич - добрий фахівець, а всі інші з цієї "сторінки" - сякі-такі аматори".

М. П.

Нью Йорк, 9 лютого 1970

Ваша стаття в "Свободі" про мій "Зорепад" викликала стільки відгуків, що я аж сам диву дивуюся.

Упродовж двох минулих тижнів я відвідав Рочестер, Балтімор і Філядельфію - і скрізь там мене люди про Вас питали і Вас поздоровляли. А тут серед хмародерів мені вже й переходу не дають. Зустрічають і зараз же про Вас мову починають: "Хто вона?", "Де з'явилася?", "Слава Богу - заміна появилась. Ю. Шерех замовк - М. Гарасевич заговорила!"

Не можу не повідомити, що гарні слова про Вас висловлювали такі "маркантні особистості", як Р. Купчинський, Б. Кравців, Галина Журба та навіть Д. Чуб з Австралії.

Як бачите, Ваша солідна і кропітлива праця не пройшла безслідно. Я радий Вашому успіхові і поруч із радістю у серці глибоку дяку тримаю до Вас за те, що Ви стільки фахового труду та уважливости віддали якраз моєму творові.

Вітаю Вас і Пана Богдана
щиросердечно!

Ваш, як завжди,
Микола Понеділок.

ПЕРЕСПІВИ З ЯПОНСЬКОЇ МОВИ НЕСТОРА РІПЕЦЬКОГО

Чи не найменша книжечка поезій, яка вийшла на еміґрації, була видана 1969 року в Торонті Асоціяцією Діячів Культури. Автор її відомий письменник, журналіст і поет Нестор Ріпецький, літературний редактор В. Давиденко, мистецьке оформлення - Ж. Ласовський, - назва її "Пісні далеких островів".

Книжечка до деякої міри не нова, бо вона вже раз була видана 1939 року у Варяжі на Сокальщині. Це видання було зроблено на циклостилю тиражем 40 примірників, які, як каже сам автор, розгубилися і лише один примірник зберігся в архівах поета Б. Кравцева. На підставі цього примірника і зроблене перевидання, про яке йде мова. Тому, фактично, його книжку можна рахувати для нас новою, хоч вона повністю зберегла зміст першого видання.

"Пісні далеких островів" нараховують 45 сторінок, на яких вміщено 16, переважно коротких поезій і всі вони, за вийнятком "Прологу" й "Пісні про початок книжки", є переспівами з японських поетів. Саме ця незвичайність заслуговує на увагу й розгляд, бо наша обізнаність з поезією Далекого Сходу мінімальна.

Тяжко сказати, як багата наша перекладна поезія з японської мови тепер в Україні, але на чужині мені в руки попала лиш оця збірочка, хоч окремі перекладені вірші я вже зустрічала.

Перекладання японської поезії справа складніша і тяжча ніж европейської, через її специфічність, а особливо через наше незнання японської мови. Японська поезія, що в сиву давнину почала розвиватися під великим впливом

китайської, а потім створила свій питоменний стиль, десь до ІІ-ої половини 19 ст., поки почала зазнавати впливу західньо-европейських поетичних форм, була нічим не подібна до будь-якої, знаної нам поезії. Вона не мала ні ритму, ні рими. Клясична форма японського віршування описова. Нею поет створює лише настрій, підказує почуття, а решту лишає читачеві. Для неї характерні дві віршові форми: ТАНКА, що має 31 слад у п'ятьох рядках розміщені 5-7-5-7-7 і ГАЙКУ або ГОККУ, що має 17 сладів у трьох рядках 5-7-5. Причому, поезії стислі, а їхня будова дуже точна та майже в кожній з них є звертання до якоїсь пори року.

Від 17 до 19 століття провідною формою був гокку, а найвидатнішим представником його був Басе - клясик японської поезії. Японці - народ, що любить традиції і ці традиційні форми поезії, не дивлячись на величезний вплив західньоевропейської поезії у нашу добу, все ще міцно тримаються, нараховуючи вже сотки років.

Н. Ріпецький зустрівся з японською поезією посередньо, у молоді роки, коли він свої творчі сили віддавав поезії, маючи вже друковані збірки. Посередність була лише мовна, бо він мав щастя мати такого небуденного друга, як японський поет Умеда, з японської амбасади в Польщі. Умеда блискуче володів польською мовою і розказував нашому поетові зміст та передав дух японської поезії, намовляючи зробити переклад на українську мову.

Може, спочатку нашому поетові сподобалась сама ідея, але потім ці японські пісні, як срібноликого проміння, чимсь невловимим потягнули його до себе, ввійшли в його підсвідомість, аж поки знову не народились на світ оригінальними поезіями в українській мові, які ми можемо окреслити переспівами. Лише такою метаморфозою можна пояснити творчість автора "Пісень далеких островів". Бо й справді вони так звучать, немов душа японського поета заспівала українським серцем, чаруючи образністю висловленою багатством нашої мови, теплотою і ніжністю, а разом з тим зберігаючи японську душу з її філософією: ніколи не бути повністю розгаданим, відвертим бути лише перед собою і то не завжди, страждай без великих потрясінь і емоцій. Натякнути, підказати, розпалити уяву, але не дати повної картини, не сказати до кінця і нехай ніхто не знає, як душа страждає:

"Це з поеми давньої сторінка:
в срібну сіть що павук її виплів,
сів метелик, гойдавсь в паву-
тинці
і заплутався в тонкому сріблі.
Умирає метелик. Достоту і я,
що заплутаний в сіті твойого
кохання,
так, гойдаючись в сонці життя,
хотів би відплисти в незнане".
(Із Сато Гаруо)

Роблячи вільний переспів, Н. Ріпецький надав йому специфічної японської настроєвости. Якась соняшність, спокій, тиша й "незнане" створюють скоріше настрій пасивности, зрезиґнованости, або й фаталізму (хоч без песимістичної надірваности), там де в европейській поезії відчувався б настрій закоханости, може скрайнього душевного болю, може бунту, або песимізму. В українській мові вірш звучить поетично, чуттєво чимсь нагадує наше бабине літо, але любовний конфлікт клясично висловлений по-японськи.

Чотирнадцять переспіваних Н. Ріпецьким поезій належать шістьом японським поетам: Саілзіо Ясо - 3, Сато Гаруо - 4, Сімадзакі Тосон - 3, Масаокі Сікі - 1, Йосано Акіко - 2, Кітагора Гакусіу - 1. Найвизначніший з них письменник - клясик Сімадзакі Тосон - послідовник основоположників реалізму в японській літературі Цуботіті Сейо та Фтабатея Сімен.

"Пісня далеких островів" - це японська любовна лірика. Переспівана вона добре. Коли говорити про форму, то він її не намагався зберегти, бо це, через абсолютну різницю мов, майже неможливо. Він увів компоненти европейської поезії, головно риму і ритм, про те там, де він їх не чітко наголошував, переспіви багато ближчі своїм звучанням до японської поезії, якій характерна описовість, образність, глибина думки, а не музичність.

У кількох віршах відчувається танка або гокку і це особливо вартісне. Танка строфою збережена у Йосано Акіко у вірші Самадзакі Тосон "Птах осінній співає про далеке серце". Звичайно, це лише кількістю рядків, а не

складів, що, як вище сказано, на европейській мові дотримати тяжко. Подекуди авторові вдалося передати відчуття описовости, як у наведеному вірші Сато Гаруо.

Щож до передання змісту переспіваних поезій і специфічности японської ментальности, чуттєвого виразу, наголошення художньої образности - автор виказав себе не абияким мистцем. А головне, він залишив поезіям їхню японську душу, влучно висловивши українською мовою її свідоме стримування емоційности: "Те, що інших втішає, мене коле. Зневірюючись завжди, не зневірююсь ніколи", нахил до глибокої спостережливости й синтези: "Закохані - завжди сумні є!", особливу тонку ліричність і ніжність, невловимість, нескристалізованість, неокресленість прагнення чи щастя, що у японця розпливається у якесь ірреальне буття у трансі солодкого самозабуття:

"В воді тій цілющій, краплистій,
розплившись, як піна,
з тобою хотів би я плисти
у сутінку віт і квітів".
(Із Сімадзакі Тосон)

На початку збірочки два вірші автора вказують на те, що на нього японська поезія зробила сильне враження, бо вони написані під таким її великим впливом, що тяжко їх відрізнити від переспівів. Та й сам автор уже в "Пролозі" говорить про те, що вона, японська поезія, взяла його в полон:

"В незнані простори, в розбур-
ханість морів,
де острови черлені й небо
голубе,
поплив, зірвавшись з якорів,
корсарський мого серця
корабель".

"Пісні далеких островів" - гарна цінна збірочка. Вона приносить нам промінчик японської поезії і цим збагачує наше пізнання, як і нашу перекладну літературу. Можна висловити лише свій жаль, що у свій час, коли була для

автора така сприятлива нагода, він не зробив більше переспівів.

Треба відзначити небуденність та особливу естетичність видання, яке завдячує рисункам мистця Ждана Ласовського. Їх вміщено 17 і всі вони мають японські мотиви виконані тушем. Вони так збагачують книжечку, що читаючи поезії, віддаєшся на довгий час у полон образотворчого мистецтва, вивчаючи уважно і з замилуванням кожен рисунок. Легкість, настроєвість, екзотичність і знову ж та сама недомовленість.

Газета "АМЕРИКА", Філядельфія,
20 березня 1971 р.

БОРИС ОЛЕКСАНДРІВ У ДІТРОЙТІ

3 квітня 1971 року в Українському Культурно-Громадському Клюбі в Дітройті відбувся Літературний вечір відомого поета й гумориста Бориса Олексаднрова при співучасті артиста-декляматора Юрія Поченюка. Обидва гості з Торонта.

У залі Клюбу зібралося понад півсотні інтеліґенції від пенсіонерів до студентської молоді, яка завжди підтримує духовне життя нашої громади. У програмі взяли також участь дітройтські виконавці: Василь Колосюк, Христя Паррелл та Віра Лехняк. Доповідь М. Гарасевич.

Поетична творчість Олександрова своїм корінням глибоко вросла в Україну. Залишаючи рідну землю, він вивіз її в душі на чужину, і любов до неї та біль за її знедолення не покидають поетове серце, сповнене нерозрадною тугою, лягаючи в ідейно-тематичну основу великої частини віршів. І все, що лишив він дома, відзивається у його поезії спогадами, рефлексіями, любов'ю і болем. Він оспівує згорьовану матір, залишену на поталу "визволителям", і її образ зливається з Матір'ю Ураїною:

"Матінко! Образе горя народного!
. . . . . .
Так і пригадую: в полі залишена,
В житі рудому, одна між пожарами".

Пишучи вірші на тему матері, автор виливав свою скорботу й тугу за рідною матір'ю, боліючи за долю мільйонів українських матерів і тому його слова такі вражаюче сильні, налиті гіркими думами.

Поряд з матір'ю, він чутливо оспівує любу рідну сестру, кохану дівчину-мрію, яка для нього, "як легіт вітровія", "як пісня на лану", і все, що лишилося за ним в Україні дороге та рідне не дає йому спокою. І думи, і серце тривожно линуть туди.

Чужину він не може полюбити - просто в його серці нема для неї вільного місця. Тут лише віршовані листи друзям можуть теплотою й щирістю дорівняти віршам тематично зв'язаним з Україною.

Борис Олександрів поет-лірик у повному розумінні цього слова. Вірш його музичний, щирий, настроєвий. У ньому делікатна тонкість почуттів, ніжність і благородність, розмріяність, тужливість, глибока зворушливість і чутливе дрогнення душі. У цьому аспекті він найсильніший. Вірш його легко читати й вивчати напам'ять, він повністю доходить до читача. Тому, що більшість його віршів глибоко ним пережиті й висказані майстерно, вони належать до кращих зразків української лірики.

Треба підкреслити виразну музичність вірша Б. Олександрова. Не пісенність, а саме музичність, хоч деякі з них, читаючи, відразу хочеться співати. До "Колискової", до речі, найкращої змістом і формою цього роду поезії, яку мені довелось коли читати, композитор Григорій Китастий написав музику. Вона повинна увійти в кожну українську хату, де є молоді матері.

Б. Олександрів сильний і в змалюванні зловіщих пожежних років війни, чи горя, але тут йому бракує гніву, бунту ненависти, синтези, проникнення в душу народу, щоб створити силу настрою, бути виразником його дум. Як сказав Вольтер: "Тримати перо - значить бути у стані війни".

Форма віршів Б. Олександрова строго витримана, а рима й ритм - красні. Він ощадний у словах - не нанизує й не жонґлює ними. Нічого з його вірша не можна забрати, нічого непотрібного там нема. В ньому відчувається велику внутрішню спроможність, вдумливість, відповідальність у підході до творчости та органічну поетичну самобутність.

Б. Олександрів, як Свирид Ломачка - письменник-гуморист, автор двох книжок гумористичних оповідань "Свирид Ломачка в Канаді" - 1951 рік, та "Любов до ближнього" - 1961 рік, стоїть на такому самому високому художньому рівні як і поет. Цей рівень осягає він, перш за все, культурою мови. Вона в нього справді багата українська

літературна мова, якою він володіє гнучко, легко й кольоритно. По-друге, його гумористичні оповідання, які він називає фейлетонами, особливо в другій збірці, відзначаються художньою завершеністю й оригінальним звучанням. Розповідь ведеться лагідно з притаманною йому ліричністю, безпосередністю й характерним українським народнім гумором без штучности й злоби. Природність його гумору лежить у самому внутрішньому сприйнятті автором подій, ситуацій, спостережень наших буднів і в проникненні в довколишнє життя в родинному, приватному та громадському аспектах.

Тематика гумористичних оповідань Свирида Ломачки побудована на нашій українській еміґрантській "суєті суєт..." Він у першу чергу висміює міщанську обмеженість, плиткість, дрібничковість, яка заступає широкий світ людині, а громадське життя стягає до примітивізму.

Сила його гумору полягає не в наснаженій пуанті, не в яскравих смішних парадоксальних ситуаціях, а в самій лукавій лагідності розповіді про негативні прояви життєвих копирсань, які лежать колодою на перешкоді справжньому життю.

Свирида Ломачку читати хочеться. Його книжку не можна залишити недочитаною. А коли згодом її візьмете до рук, прочитаєте знову і вона буде такою самою свіжою. Читаючи, смієтеся і бачите, чим люди засмічують життя.

Б. Олександрів ще відомий із своїх добрих перекладів поезій з чужих мов та з багатьох літературних статтей і розвідок.

На Літературному вечорі, сам Б. Олександрів читав 10 віршів власних і перекладених. Не часто зустрічається між поетами, щоб так гарно вміли прочитати свої твори. Його теплий м'який голос доносив слово, думку й кожний нюанс настрою вірша до душі присутніх, полонячи їхню увагу й почуття. Прочитав він з власних віршів: "Другові", "Каштан", "Місто", "Старий", "Як сказати тобі", "Чорні птиці" та інші. З перекладених: "Я до тебе" - з Алістер Рейд, "Зрада сонця" - з Рональда Дапре. Не дивлячись на те, що переклади дуже добрі, публіці більше подобалися вірші нашого поета.

Юрій Поченюк - артист. Від нього публіка сподівалася багато і не була розчарована його виконанням (особливо гумористичних оповідань, яких він прочитав три: "Моя

автобіогафія", "Не вмре поезія", "Швидка допомога") , а навпаки була захоплена. Він прочитав також шість віршів Б. Олександрова ("Пам'яті Максима Рильського", "Поет на Соловках", "Залишена" та інші) із справжнім вмінням артиста.

Добрий декляматор Василь Колосюк. Прочитав вірші "Без назви" і "Вночі", здобуваючи бурхливі оплески. Христя Паррелл гарно прочитала "Колискову", а Віра Лехняк деклямувала "Великодні думи", милуючи виконанням і чистотою вимови, що для 12-ти літньої дівчинки на чужині особливо похвально. Вона була єдиним дитячим виконавцем.

Вечір Б. Олександрова був одним з найкращих літературних вечорів за останні роки в Дітройті.

Як врожайно лягає добірне зерно в багатий чорнозем, так довірливо й певно лягало слово поета в душі присутніх і їхня вдячність знайшла свій вислів у словах однієї пані після закінчення вечора: "Ви чудовий поет. Тепер мало хто так пише. Дякую вам за щирість, з якою ви відкрили нам своє серце".

Газета "УКРАЇНСЬКИЙ ГОЛОС",
26 травня 1971 р.

Відповіді на наш "плебісцит".

ВШ. Пане Редакторе!

За те, що Ви дали хоч невеличке місце для поезії у "Новому Шляху", належить Вам не лише подяка, а признання й хвала. Я була прибита, прочитавши Ваше запитання до читачів, чи далі друкувати вірші, чи вони їх хочуть. Мушу Вам сказати, що їх не лише багато людей читає, а навіть найкращі з них дехто вивчає напам'ять, не для деклямації, а для розради душі. З появою кожного гарного вірша, я завжди маю від когось телефон із схвильованим голосом. - це той хто хоче поділитись зі мною своїм чуттям. Оце Вам найкраща нагорода, як редакторові. А я особисто, отримавши "Новий Шлях", поезію читаю першою.

Газета "НОВИЙ ШЛЯХ"
21 серпня 1971 р.

Вінніпеґ, 26 травня 1971 р.

Дорога п. Маріє!

При цій нагоді, хочу подякувати Вам за гарну статтю про мій літературний вечір у Дітройті, минулого року, в "Українському Голосі". Як бачите, я подав уривки з неї у відгуках літ. критики на мою творчість - в кінці книжки. Окремі цитати, з більшою чи меншою слушністю, відзначали плюси і мінуси моєї творчости, але ніхто з них не зробив це так проникливо й узагальнено, як Ви. І так безпретенсійно, щиро. Тому Ваш відгук я подав у кінці, як пуанту і як висновок.

А що Ви скажете на "Колокруг"? Тимчасом я ним більш вдоволений, ніж двома попередніми збірками, але чи тривке це почуття - не знаю. Адже колись я був задоволений "Моїми діями", а тепер добра частина віршів з тієї збірки здаються мені назріло - зеленими і наївними.

Випадково знайшов між паперами Вашого
листа з 1967 року.
Уявляєте собі, як цікаво було прочитати?
Такий хороший лист!

Не забувайте!

Б. Ол.

Марії

«Нині ім'я печальне — Марія»...
В. Сосюра.

Мені це ім'я зовсім не печальне,
Бо скільки я в житті не знав Марій —
Становище творилось ідеальне
Для щирих слів, і ризик, і мрій...

І серед них було найбільше вірних —
Чи в тихі дні, чи в сполоху загроз.
І хоч не мав я усіх надвірних,
Але не часто з ними програвав.

І ще була в них лише непокора
В розльоті брів, у жестах, у речах...
Ось так і ви. І фурнія, і сувора,
Із ледь помітним вогником в очах.

1.7.1977. Б. Олександрів.

"КЛАНЯЛИСЯ ВАМ ТРИ УКРАЇНИ" В. СОФРОНІВ ЛЕВИЦЬКИЙ

Відомий письменник і журналіст, один з найкращих українських редакторів. Василь Софронів Левицький, автор кількох збірок нарисів та новель, гумористичних одноактівок, творів для молоді, фейлетоніст і перекладач з німецької та французької мов, недавно написав нову книжку під заголовком "Кланялися вам три України". Надруковано її у видавництві "Новий Шлях" (Вінніпеґ - Торонто, Канада), обкладинка мистця Мирона Левицького, 175 сторінок. Видання гарне під кожним оглядом.

Успіх книжки непередбачено великий, що завдячується живій реальній правді, про яку автор пише, й тому, як він пише.

Сам автор каже у підзаголовку, що це "Репортаж про туристичний маратон по українських поселеннях у Юґославії, Чехословаччині і Польщі".

Чому "маратон"? Бо його відвідини цих поселень були справді схожі на маратонський біг, так блискавично, без відпочинку вони відбувалися.

Репортаж як жанр за останню декаду набрав широко вживаної форми розповіді про враження автора з якоїсь подорожі, події чи, навіть, імпрези. І тому, що в репортажах часто пишуть про речі, які нікого не цікавлять, крім того, хто їх пише, і тому, що ще частіше вони написані незугарно, а часом претенсійно, саме слово "репортаж" мало заохочує до прочитання його. Кого, наприклад, цікавить, які хмарки були якраз над чи під літаком, коли хтось кудись летів, і так далі.

У книжці "Кланялися вам три України" ми зустрічаємо справжній репортаж - жанр газетної публіцистики,

завданням якого є розповідь про цікаві для всієї громадськости події та справи. Книжка від початку до кінця витримана в цьому жанрі й написана з великою рутиною. В ній автор розповідає саме про те, що притягає увагу усієї української й зацікавленої в цьому неукраїнської громадськости. У його розповідь тісно вплетені важливі своїм значенням, насичені змістом монологи священиків, визначних культурно-громадських діячів, уривки діялогів, короткі яскраві описи природи, міст, сіл, рефлексії, спостереження свого й чужого... Знімки українських церков, громадських установ, музеїв, редакцій, священиків, мистців, учасників національного "Свята пісні й танцю" у Свиднику на Пряшівщині та в Кошаліні - Польща і просто хороших наших людей, мапи українських поселень у Юґославії, Чехо-Словаччині й Польщі багато ілюструють книжку. Вона включає також зразки нашого мистецтва (найбільше з літератури та трохи з різьби й малярства), яке твориться у сусідстві з Україною по чужих державах.

На початку книжки автор каже: "Хочу писати так, як записалися мені в пам'яті і в моєму записнику ті калейдоскопні чотири тижні, коли я мчав літаком, шмугляв залізницями і товкся автобусами по країнах Европи, щоб віднайти, провідати й вклонитися трьом "сателітним" милим серцю Українам" *(стор. 7).* "Я описував хронологічно всі події, які переживав під час моєї подорожі, по "трьох Українах", та висловлював свої спостереження і враження від них *(стор. 5).*

Так і написана книжка: щиро, "спонтанно", без політикування, без далекосяжних тверджень, що трапляються в репортажах з подорожів по Україні. Автор не накидає нам своєї думки, не ставить себе в ролю арбітра ні політичного, ні національного, він залишає нам волю задуматися над тим, що записане у його книжці, й робити висновки.

Автор передав українцям у діяспорі правду про те, що бачив і чув яскраво й найщиріше так, як людина може її схопити за короткий час подорожі. Бачене й чуте поглибив вийнятками з місцевої преси, цікавими реляціями тамошніх людей та вже написаними про ці поселення розвідками. І тому вартість цієї книжки велика.

"Кланялися вам три України" - це найкращий репортаж, який будь хто написав з подорожей по Україні чи

інших країнах, де є наші люди, бо у ньому переданий образ, змальований людиною, яка вміє бачити від великих до найменших фактів і проявів життя, вміє слухати люблячою душею і розуміти. До того ще й уміє писати цікаво, образно, вміє передати побачене живим, втягаючи читача у вир турбот і праці наших людей, недолею вигнаних з рідних земель. Саме це робить книжку незвичайно цікавою та глибоко пізнавальною. Скільки б статистичних чисел не подавати, вони не скажуть того, що проста безпосередня розповідь автора про три українські поселення.

А розповів автор нам багато: про змагання за фізичне, духовне й національне життя на відірваній від України Пряшівщині, про зусилля наших людей, які були вигнані нестерпною бідою з України ще в попередніх століттях до Юґославії, про вигнанців смертельним політичним і національним терором з рідних земель. Вони спасали своє життя, ідучи навіть до такої мачухи, як Польща. І біль, і певну національну гордість викликає ця розповідь.

Страшенно боляче вражає несамовита напруга сил наших людей та їхні втрати, щоб якось вижити, підкорити собі непридатну землю, домогтися, щоб вона їх хай і бідно, годувала. Пишучи про це, автор наводить авторитетні джерела коли читаєте, бунтується вся душа проти наїзників, що загарабували наші багаті землі, а тих, кому вона належала, голодом, холодом та терором викидали з рідної, Богом даної і життям бороненої країни. не менш болить їхня теперішня убогість та національне переслідування, якого вони зазнають, особливо на Пряшівщині і в Польщі. До розпачу сумно читати про релігійні чвари (справжнє наше нещастя!), які доводять до поганих конфліктів, знесилюють, руйнують нас.

Проте, провідним мотивом книжки, як і життя українців по цих державах, є їхній подивугідний змаг за свою національну самобутність. Автор тче спокійну нитку розповіді, сукану з муравлиної праці. У ній тяжко оком туриста відразу побачити якісь великі національні осяги, велике з малого складається. Тому автор удається до перегляду місцевої преси, знаходячи там багато проробленого за один рік і робить висновок: "Щось тут чи руського, чи українського, але таки робиться". Дочитавши книжку до кінця, приходите до висновку, що там робиться багато, та

задумуєтеся над феноменом української нації: скільки сил, праці, посвяти вкладено й вкладається, щоб збудувати те, про що нам автор розказав. Стає зрозумілим добре підібраний до змісту книжки заголовок "Кланялися вам три України". Влучно вжито слово "кланялися", яке за споконвічним українським звичаєм передає урочистість та пошану, а не лише саме привітання "трьох Україн", бо так воно справді є: там, де українці, є Україна. Куди б нас доля не гнала, ми скрізь її з собою веземо.

Кульмінаційним місцем книжки є розповідь про фестиваль української пісні й танцю у Свиднику на Пряшівщині. "Це було таке велике багатство народної творчости і виконавства, те все, що я побачив і почув на свидницькому святі, що я не наважуюся його описувати. Звідки взяти слів, щоб описати те, що створив народний геній на протязі тисячоліть і що показав той самий народний геній русинів - українців Пряшівщини ... на естраді стадіону, заповненого суцільною масою 30 до 35 тисяч людей" *(стор. 88)*. Таке свято у Свиднику вже 15-те з черги, а суть та ідея його висказана пряшівським поетом І. Мацинським у "Новому Житті": "Розходилося й розходиться про свою національну самобутність" *(стор. 90)*.

Оповідаючи про фестиваль, автор наводить дуже цікавий уривок з інтерв'ю з доктором М. Мушинкою, автором інсценізованих картин "З народної студинки": "В програмі я підкреслюю, що наші русини завжди були і є складовою частиною великого українського народу, що українець і русин - це синоніми, а не різні поняття" *(стор. 93)*.

Особливо цінне у репортажі те, що автор словами місцевих визначних діячів насвітлює, як наполегливо й твердо іде там праця над національною свідомістю місцевих українців, бо від неї залежить "дальший розвиток нашого національного й культурного життя", як каже доктор Мушинка. З репортажу встає сильний образ одержимих національною ідеєю людей, які, не зважаючи на труднощі, тягнуть, кують, заохочують, підіймають і ведуть українські поселення у Югославії, Чехо-Словаччині й Польщі до єдиної матірної нації й мети, а висліди їхньої праці - це національне обличчя поселень. Основна та єдино можлива в даній політичній ситуації площина боротьба за збереження українськости - культурно-освітня, як підкреслено в

репортажі, на ній і зосереджено всю увагу й силу. Саме ж збереження національної свідомости дає наслідки багато глибші, що виявилося на фестивалі у Свиднику, коли там почав співати військовий совєтський хор російські пісні. Думання, погляди, ідеї провідних людей автор ілюструє їхніми монологами та вийнятками із газетних статтей, створюючи цим гостру прозорість і переконливість.

Так, автор розказав нам багато. Розказав живим словом і теплим серцем про те, чого ми до появи його книжки не знали. Змусив нас думати й хотіти пізнати ще більше. Це велике його вміння: зацікавити читача так, що по прочитання 175 сторінок ілюстрованого репортажу він здається вам коротким - хотілося б читати ще бодай стільки сторінок.

Спостережливість автора надзвичайна й всеохоплююча. Від вражень з Парижу починаючи, де він відвідав доктора Аристида Вирсту й описав нам багатство його бібліотеки, архіву, зібраних образів, через Югославію, де він охопив і Беоґрад, і шляхи, і людей, увів читача в життя українців від великих починань аж до гарного опису керестурської парафії та нам дорогих і близьких маленьких дрібниць побуту. А потім від великого фестивалю Пряшівщини через їхні установи, мешкання, гостинність до розповіді про розкиданих і національно покривджених українців у Польщі, які теж "... відважилися за прикладом Свидника на таку маніфестацію своєї українськости". Скрізь підкреслено провідну ролю церкви в житті українців. Розказано про цілий ряд тамошніх визначних людей, про яких ми, либонь, і не чули б, якби не ця книжка. А попри все це багато схоплено спостережливим оком з вікна авта чи автобуса - і передано чудово. На сторінці 116 подано приклад людяности, про яку ми тут і не чули, навіть у "парадоксах модерного життя", а не те, що у звичайних буднях.

Вміщені для ілюстрації літератури описаних "трьох Україн" поетичні й прозові твори добре підібрані. Вони актуальні, патріотичні, вартісні й доповнюють розказане.

Книжка написана гарною українською мовою, не сухою журналістичною, повною загальновживаних слів, а живою образною мовою письменника. Розповідь ведеться легко, цікаво, насичено, пориваючи у швидкість "туристичного маратону" її автора.

Книжка читача збагачує, лишає по собі незатерте враження та мобілізує національні сили. Дуже добре, що цей репортаж був виданий окремою книжкою, а не залишився розпорошеним на сторінках "Нового Шляху", де він уперше був надрукований.

Журнал "ОВИД", Чікаго,
ч. 4 (159), 1971 р.

* *
*

Торонто, 26 лютого 1972

Дорога Пані Марусю!

Вчора отримав я останнє число "Овиду" і був заскочений і зворушений Вашою чудовою рецензією на мою книжку "Кланялись вам три України". Не знаю, чи ця книжка і я, як автор, заслужили собі аж стільки похвал, але кожний автор любить, як його хвалять, тому й мені було дуже приємно Вашу рецензію читати.

Поминаючи особисту приємність, хочу Вам скласти признання, що Ваша рецензія написана "за всіма правилами іскусства" і дуже вниклива: підмічує те, що навіть я не підмітив. Дуже Вам, Дорога Пані Мусю, дякую за весь великий труд і хист, що Ви в цю працю вклали, а "Овидові" дякую за її видрукування.

Думаю, що на Ювілеї Козака побачимося, тому кінчу
і щиро цілую від себе і від моєї Іванки
Вас обоє

СОФІЯ ПАРФАНОВИЧ - ПИСЬМЕННИЦЯ

Кожна людина покликана до життя однаковими законами природи, але має призначення відіграти не однакову ролю в ньому. І це призначення, як доля, якої ні обійти, ні об'їхати.

Одні, проживши вік, відходять безіменно, хоч не безслідно. Бо кожна зернина, що впала з їхньої руки в землю, кожен посаджений корінь, забитий цв'ях, збудована машина, оживлена їхніми руками фабрика, прокладена дорога і, взагалі, участь у всьому, що подихом трудового життя зветься - це їхня присутність на цьому світі, яку звуть життям, історією, розвитком, поступом. Це їхня присутність на безконечній автостраді існування людства на землі. Без них не було б імен великих, не могли б втілитися в дійсність жодні винаходи й ідеї хай і найгеніяльніших одиниць.

Другим - творче життя стелиться. Творчість, як така, неохоплено багатогранна, не визначена ні межами, ні кінцем. Це кульмінаційна напруга людського розуму й духу - отого Божого натхнення світла, закладеного в найвищу істоту на землі. Вони своє ім'я вписують.

До тих кому постелилося творче життя належить наша письменниця Софія Парфанович, що увійшла в ряди мистців слова - цієї чільної частини всього мистецтва, - як найвищого виразника прагнень людини й народу, як мистців з наймогутнішим засобом відтворити життя у повному його розрізі й підняти дух на височини - той дух, "що тіло рве до бою", маємо безчисельні приклади, коли композитори, художники, скульптори, черпали й черпають тематику своїх творів із леґенд, пісень, белетристики.

Письменники впливали на хід історії, а, може, вірніше сказати, часто були її дороговказом, підготовлюючи

духовний ґрунт до великих історичних подій, що міняли обличчя соціяльно-політичних устроїв, фантазією випереджували розвиток техніки, штовхаючи до революційних винаходів.

Наша українська література дала письменників-титанів світової міри: Тараса Шевченка, Лесю Українку, Івана Франка, та цілий ряд визначних письменників, якими гордилася б література кожної національности, - як Панас Мирний, Нечуй-Левицький, Михайло Коцюбинський, Василь Стефаник, Ольга Кобилянська, Улас Самчук, Докія Гуменна та багато інших. Ім'я Софії Парфанович не ввійде в ряди письменників світової літератури, але воно вже ввійшло в українську літературу й лишиться незатертим у її історії.

Літературна спадщина Софії Парфанович чимала. Це нариси, оповідання, новелі, новелети вміщені у збірках: "Ціна життя" (це перша і єдина збірка, яка вийшла друком ще у Львові 1937 року), "Загоріла полонина", "Інші дні", "У Києві в 1940 році" - спогади, та такі твори як "У лісничівці", "Вірний приятель", "Такий він був", "Люблю Діброву", "Чарівна Діброва", "На схрещених дорогах", "Карусь і ми" та "Люди і тварини". Остання книжка вийшла з друку вже після її смерти. Нетерпляче й жагуче чекала вона цю книжку, не лише передчуваючи, але й знаючи, що це остання книжка вислана до видавання її руками. В одній з наших розмов говорила мені: "Невідклична смерть стоїть коло мене, я не маю часу на чекання, а вони тягнуть. Хіба вони знають, як хочеться побачити народження своєї дитини перед смертю".

Крім друкованих творів, С. Парфанович лишила ще не друковану літературну спадщину, яку вона у своєму тестаменті записала НТШ разом із 14,000 долярів на її видання. Серед неї є ще три готові до друку книжки, а також окремі нариси, оповідання, новелі, листування та багато дечого в архівних матеріялах, що приносить світ письменника. Коли ця спадщина побачить світ, залежатиме виключно від НТШ.

С. Парфанович була два рази Лавреатом Літературних Конкурсів на чужині. Твір "Такий він був" отримав першу нагороду Літературного Фонду Марусі Бек, а "Карусь і ми" був нагороджений на II-ому Літературному Конкурсі Української Літературної Фундації ім. І. Франка в Чікаґо.

По професії С. Парфанович лікар-ґінеколог, і як ми знаємо, здобула собі досить велику славу у Львові та його околицях. З цього можемо зробити висновок, що вона мусіла багато працювати у цьому напрямку.

Оця невідступна її лікарська половина заважила на її літературній творчости дуже сильно і цілковито інакше, як, наприклад, на творчості В. Коротича. Спостереження людей хворих та передчасне обірвання життя у розквіті відбилися на поезії В. Коротича філософськими рефлексіями, філософським поглядом на тимчасовість життя, скерування уваги людини на духовні вартості. А для Софії Парфанович лікарська довголітня праця дала тематику і лише подекуди ця тематика переросла у широку синтезу. Вона виповнила першу збірку "Ціна життя", досить позначилася на збірці "Інші дні", яскраво відбилася на творах "На схрещених дорогах", "Карусь і ми". При чому головний наголос письменниця кладе на внутрішній світ та почуття обов'язку лікаря на службі рятування життя й здоров'я людини, а не на самих хворих. Це відбито хочби у таких справді сильних коротких творах, як "Гострий наказ", "На службі життю", "Благословенна ніч" та інших. Лише, коли вона сама тяжко захворувала, на екран її творів виходить внутрішній світ хворого, а лікар лишається вже у тіні. Це ми бачимо частково у "Карусь і ми" та в інших новелях.

У розмові зі мною, готуючи "Карусь і ми" до друку, вона казала: "Хай я вже закінчу розпочаті твори про тваринний світ, тоді цілковито віддамся тематиці людській, навіяній моєю лікарською працею. Мене вона хвилює і я її найбільше знаю".

Оце "знаю" було надзвичайно цінним у нашої письменниці. Вона бралася лише за теми, досвід яких сама своїм життям випробувала, вистраждала, або сприйняла. Проте, на цій добрій базі вона не зуміла піднятися до об'єктивної глибокої синтези життєвої правди і тому її найбільші твори мають мемуарний або автобіографічний характер, у яких вона міцно тримається суб'єктивізму соїх часто імпульсивних почувань чи поглядів. Це, правдоподібно, стало перешкодою до створення художніх творів з яскравими типами, характерами, образами дієвих осіб.

Софія Парфанович письменниця спостережлива й чутлива до всього світу, який оточував її. Вміла тонко

схопити красу природи, мала чутливу любов до квітів і тварин, які були невідступними її приятелями у житті. Особливо любила альпейські фіялки і вони мандрували разом з нею куди б вона не переїжджала. У її творах зустрічаємо чарівний, теплий, одухотворений опис квітів, як невідривної частини людського щастя. І в схопленні та відтворенні їхнього особливого значення у естетичному світосприйманні людини, вона була справжнім майстром. Ось у новелі "Мандрівка невідомого пана" виступає на кін життя людини, яка втратила все: старшого сина - поглинув фронт, а дружину й молодшого - румовища бомбардування. Лишилось єдине - бачити світ Божий, а в ньому й квіти. "...вони були такі як за днів його молодости, за років і може тисячоліть молодости землі. ...завтра замкнеться кольоровий альбом Незнайомого Пана... у нього на оці з'явився страшний новотвір. Завтра треба буде вийняти це око" і якщо це перекинулося на друге око тоді...

"Сидячи в розквітлому гаю, він прощався з життям, з світлом і кольорами його. Завтра він переступить поріг грізного царства темені. А десь глибоко в мозку лежатиме кольоровий альбом життя... Раменами загорнув стільки кущів, скільки вмістилось в його обіймах і втулив обличчя у повінь його цвіту. Живі, любі троянди обняли його, притулили до себе і своїм ніжним запахом заколихували. І тоді на Незнайомого Пана найшов чар гір: солодка втома й почування щастя без бажань і стремлінь".

Надзвичайно яскравим кадром цієї новелі письменниця показала не лише трагедію Невідомого Пана, але й багатогранність щастя людини, яку вона повністю може збагнути лише на порозі втрати її, або переступивши його.

І до всієї краси природи вона підходить у розрізі сукупности щастя людини, або отого чинника, що оздоблює її життя. Природа у творах С. Парфанович займає значне місце. Вона справді добрий майстер пейзажів. Саме на цьому та на значній фраґментарності її творів відбився вплив нашого блискучого майстра художнього слова Михайла Коцюбинського.

Змальовуючи величну красу нерозгаданого світу природи, письменниця тісно пов'язала його з людиною - її

горем, переживаннями, діями й подіями та борюканням із життям. Це особливо яскраво видно у таких творах як "Загоріла полонина", - у якій вона оспівала красу Бойківщини, вплітаючи туди тверде життя бойків... У "Люблю Діброву" й "Чарівна Діброва" - де на яскравих полотнах пейзажів озвучених пташиним і твариним гомоном та співом снуються фраґменти її і нашого життя далеко від Батьківщини. І любить вона Діброву якось особливо, мав частинку України за те, що вона власність її людей, немов би дотик їхніх тіл до цієї землі і рідна мова зробили її теж рідною. Та майже і по всіх творах природа накладає свою печать на їхнє звучання.

Не менш значне місце у її творчості займають тварини. Вони стали центральною увагою письменниці у таких творах, як "Вірний приятель", "Такий він був", нової збірки "Люди і звірі", знаходимо їх багато і в книжках про Діброву, "Карусь і ми" та інших. Правдоподібно, у ще невиданих творах буде і ця тематика.

Підложжя тваринної тематики у Софії Парфанович цілковито інше. Оповідала вона мені, що коли ще маленькою мала якесь своє горе, то брала кицю під ковдру і їй скаржилася, їй виплакувала все, що наболіло, з нею ділилася радощами, їй несла свої проблеми... Чому? Тяжко сказати, чи ми знайдемо коли на це відповідь. Але, як сама казала, - це заважило на все життя, що тварини для неї були дуже близькими, вона їм вірила та дуже їх любила.

І треба зазначити, що змальовує їх майстерно, цікаво й дуже мило. Вміє яскраво до плястичної візії, змалювати їхні вчинки, життя, тісно наблизити їх до людини у побутовій і психологічній площині та змусіти читача полюбити їх, або замилуватися ними.

Українська література не має багато творів про тварин і саме Софія Парфанович вносить велику данину у цю прогалину.

Окреме місце у її творчості займає мемуарно-автобіографічний твір "На схрещених дорогах", який авторка назвала "повість".

Цей найбільший розміром твір міг би бути і найкращим та найсильнішим у її творчости, коли б вона: 1-е, дійсно написала його як повість, дотримуючи всіх літературних вимог щодо цього жанру, 2-ге - зуміла впоратися з темою і 3-тє - зуміла об'єктивно насвітлити життєву правду.

В основу твору лягла епопея горя й поневіряння українців у Німеччині останнього року війни та якийсь період після її закінчення, коли розшарпані невідомим завтра вони кидалися, мов у пастці.

Тема велика, болюча і ніким ще не схоплена розлогим художнім полотном. Сам задум опрацювати таку складну тему приносить письменниці велике признання.

Твір охоплює всіх українців - і тих, яких німці вивезли з України на свою землю в ясир за колючі дроти, і тих, що тікаючи світ за очі від примари сталінського терору, опинилися коло них.

Отих, що везли у ясир, відривали від материних грудей часом разом з її життям, молоденькими, або й підлітками, - що блискуче зображено Софією Парфанович у попереджуючій "Схрещені дороги" новелі "Між ними теж є люди":

"Не було ж у Христі чоловіка і син допомагав у ці трудні часи якось вдержатись, якось не загинути з меншими трьома дітьми. Глухий на її благання суворий вояк штовхнув хлопця прикладом, а матері загрозив, що його застрелить...
... Потяг повинен від'їхати! Розлючені батьки налягли на ворота, вони тільки хруснули і розскочилися набоки, і перші лави викотилися на перон... Та не довелося їм попрощатися. Вояки нацькували псів, що наче розлючені вовки кинулись на перших, що намагалися бігти до потягу. Пси скакали лапами на груди, ловили за горло. Почувся страшний, проникливий крик жінок, повний жаху й болю. Юрба хитнулась. Тоді вояки вистрелили з пістолів понад голови людей. Повстала паніка.

В цей момент Христя, Мишина мама, забігла збоку й побачивши хлопця ... наблизилась до вагону:

- Миша, Мишенька, любий, дорогий! - подавала клуночок. Миша, молодий, ясноволосий хлопець простягнув руки до матері, очі зайшли йому сльозами.

В цей момент один з поліцистів, що стримували юрбу, повернувся і, побачивши матір біля поїзду, зняв рушницю і вистрелив.

Мати захиталася, потім звалилася з ніг. З грудей ринула кров. І впала край рейок, якими поїзд став рушати з місця...

Перед вокзалом чорніли височенні щогли. На них червоніли криваві полотнища й загрозливо похитували кривавими гаками чорних свастик.

Тільки вітер свистав поміж ними тонку, пронизливу пісню, надував прапори, як вітрила, і торгав їх, як злючий пес одежу приблуди.

Могутній вітер з Чорноморя".

Оцих хлопців та дівчат бачимо у "Схрещених дорогах" в неволі, до яких німці призначили Софію Парфанович лікарем - вона ж і головна постать цього твору.

Тільки письменниця не зуміла глибоко заглянути у життєву правду, побачити чого вони тужать, за чим душа їхня плаче, чого ненавидять - вони були "Ті, що повернулись..." Куди їх повернули - колись розкаже історія українського народу.

Ті, що лишилися, розділили долю авторки у трьох дальших частинах твору.

"На схрещених дорогах" твір цікавий і вартісний як історичний документ нашого скитання, автобіографії письменниці та лиха й трагедії розхристаних років несамовитої воєнної доби.

Цей твір письменниця писала десять років.

Хоч серед творів Софії Парфанович нема великих художніх літературних полотен, нема в них сильних душевних та життєвих конфліктів, ні карколомних подій та пригод, лиш щоденне життя серед буднів праці і прагнення розяскравити його сірість, - проте всі вони близькі гуманізмом, любов'ю до природи, тварин, особливою чутливою любов' до української людини та гострим почуттям обов'язку. Це робить нашу письменницю улюбленою для багатьох читачів.

До того ж, стиль її легкий, кольоритний, овіяний естетичним світосприйманням, ліризмом і гумором. Фраза її коротка й прозора.

Газета "ВІЛЬНЕ СЛОВО",
12 червня 1971 р.

МІЖОБРІЙНА ПОЕЗІЯ

У нашу добу, коли крик моди звучить руйнуванням краси, запереченням духовних вартостей, будованих людством віками і, до певної міри, запереченням самої людини, позбавленням її найпрекрасніших, душею й серцем виплеканих почувань, вихід у світ цілої поетичної книжки, що співає про щастя й любов, росянисто відблискує сонцем і небом і пахне цвітом яблуневим - явище таке хороше, що пірнувши в неї, забудеш про все і всіх, що опоганюють світ Божий. Ці щирі, радісні й тужливі зітхання про щастя й сум, про красу й біль за її руйнування виспівала нам відома поетеса Ганна Черінь у своїй найновішій збірці поезій "Травневі мрії".

Ім'я Ганни Черінь в еміґраційній українській поезії, якраз таке давнє як і сама українська еміґраційна спільнота, створена ІІ-ою Св. війною. Власне, ця спільнота, що чудом вискочила живою з нанівець розторощених воєнними подіями, тоталітарними режимами та політичними розграми років, народила її, хоч треба припускати, що початки поетичної творчости Г. Черінь припадають на воєнні роки ще в Україні. 1949 року вийшла друком її перша збірка поезій "Crescendo" і від тоді ім'я Г. Черінь постійно з'являючись у пресі, здобуває собі тривке місце в літературі, стаючи чи не найбільш улюбленою поетесою на чужині, особливо жіночою частиною нашого суспільства. За цих більше як два десятки років, вийшли друком 7 її книжок, з того 5 - це збірки поезій. Крім вищезгаданої збірки, видано ще такі: "Братик і сестричка" - вірші для дітей, 1960 рік, "Чорнозем" - 1962 рік, "Вагонетки" - 1969 рік, "Травневі мрії" - 1970 рік і поетеса зазначує у цій останній збірці, що віршований роман "Слова"

готується до друку. Опріч поезій, Г. Черінь є ще авторкою збірки репортажів "Їдьмо зі мною" - 1965 рік, та оповідань для дітей "Листування" - 1966 рік. Найменш творчі роки припадають на першу декаду нашого перебування в Америці, що, либонь, було зумовлене гіркими й убогими початками нашого життя та тяжкою, мов недуга, акліматизацією на цій благословенній волею й добром землі, коли то душевні рани завдані розлукою з Батьківщиною були ще дуже свіжі й боліли нестямно гостро. Переосмислити цей, запираючий дух, новий світ чужого моря справа була не легка:

"... чорні, брудні від сажі
І дьогтю, і диму, й смоли,
Чорні, як погляди вражі,
Хвилі,
то грізно-стрімкі,
то похилі
Наступають, як армії цілі,
На мене одну безборонну...
. . . . . .
А я ж плисти не вмію.

Треба було або піти під їхні гриви у творчу загладу, або не здатись. І Г. Черінь знайшла в собі сили.

"Борсатись я перестала -
і враз попливла,
Як човен, покинутий без
весла,
. . . . . .
Отруйне повітря,
Води забруднені...
Вітер витре
Сльози буднями.
А все ж -
я пливу!
. . . . . .
Десь попереду
є соняшний берег...
Чи допливу?
Чи вистачить віку?

Такою яскравою образністю поетичного вислову змальовує вона свій змаг духовний і творчий двадцять років пізніше у вірші "Песимістичний оптимізм" вміщенім у збірці "Травневі мрії", яка вийшла в останніх місяцях 1970 р. у Чікаґо. Видана чепурно, на доброму папері, обкладинка роботи М. Кавки. Книжка нараховує 144 сторінки. Вона охоплює 80 поезій в більшості написаних за останні роки, а дорібок за 1969 рік виповнив половину цієї збірки. Взагалі 1969 рік був для Г. Черінь вийнятково творчим, бо крім поезій, вміщених у "Травневих мріях", у ньому поетеса створила й видала свою унікальну збірку "Вагонетки", куди увійшло пів сотні поезій - плід творчого натхнення під час подорожі з Чікаґо до Нью Йорку й назад. "Ніколи я за один раз стільки віршів не писала і мабуть ніколи не напишу. 50 віршів - це моя продукція за рік, а то й за два" - каже Г. Черінь у передмові до "Вагонеток" про своє дивне почуття творчої наснаги, яке огорнуло її. Треба думати, що вона як поет увійшла в роки кульмінаційного розквіту, або на вершини своєї творчости, відчувши свою зрілість, сформованість і певність. Бо й справді, літераторові вистачить прочитати кілька віршів із "Травневих мрій", щоб знати хто автор збірки.

Про свідому завершеність творчого шукання форми поетичного вислову говорить сама поетеса у вірші "Вірую" *(стор. 41)*. Це, так би мовити, творче кредо поетеси, у якому вона чітко декларує свій погляд на поетичний твір, стверджуючи основні засади свого віршування:

"Вірую
впевнено й радісно
в ритм
і риму,
і зміст".

Вірш написаний у 70 роки і є підсумком роздумувань авторки над стихійністю ламання форми модерністами, макабричністю словесних викрутасів, абсурдністю та дикообразністю метафор, чим деякі з них намагаються закрити брак хисту і змісту.

У своєму "Вірую" Г. Черінь радить:

"Будуй же, поете, строфи
Міцно, як стіни дому,
Так,
щоб не сталося катастрофи
При першім ударі грому.
Куй ритми залізні,
роби із гуми,
Та стрункість тримай
у нестримному струмі
І скріплюй будову
цвяхами рим".
(стор. 39)

Звичайно, поетеса має право на своє кредо, погляди й поради, проте поезію не візьмеш у ніякі шори доби досконало витриманих розмірів, ритмів і стрункости. Американський поет Вітмен, чи не перший, новою формою поетичного вислову сміливо й імпозантно захитав основи установленого віршування. Під його значним впливом формувався Володимир Маяковський, який у свою чергу лишив великий вплив на дальший розвиток поезії. Від нього посередньо не вільна й Г. Черінь, хоч би навіть у будові вірша самого "Вірую". Коли я згадала про впливи, то треба зазначити, що на її поезії помітно позначилися ще впливи В. Сосюри, Л. Костенко і якимсь відгомоном С. Єсєнін. Може С. Єсєнін кинув свій рефлектор через В. Сосюру, але, наприклад, віршування поезії "Мандри" дуже звучить по-єсєнінськи.

В основному Г. Черінь вірна своєму поетичному кредо. Вона добре володіє, либонь, всіма розмірами, як і сама весело стверджує:

"Я ходжу і по вулиці ямбом,
А танцюю, звичайно,
дактиль".
(стор. 83)

Її рима в більшості чудова: чітка й музична, часом несподівана, свіжа, цікава, яка раптово зупиняє увагу і викликає захоплення та деяке зчудування, як майстерно

можна володіти мовою, як влучно й красно можна змусити звучати слово, коли його вставити у мистецький акорд. Вона покликала до рими всі самостійні й несамостійні частини мови, паруючи їх справді поетично. Вона дуже добра в алітерації. Володіє величезним мовним матеріялом легко, зручно, грайливо, пестливо та ваговито й влучно. І ось ця її блискуча рутина і здібність писати словами, мов іскрами, у деяких випадках працює їй на шкоду, вона губиться у надмірі слів, створюючи якийсь присмак словесної гри, на що колись вже вказав Василь Софронів Левицький.

Строфи будує справді міцно, якщо ними будує цілий вірш, а частина її віршів досить стихійної будови, які мають свій специфічний для неї стиль і звучання, чарують своєрідним ритмом і особливою музичністю.

У строфах вона часто буває не послідовна. Скажімо, у вірші будованому строфою з перехресною римою, раптом вривається строфа з охоплюючою, або суміжною римою. Це не приносить шкоди її віршеві, а навпаки додає певного цікавого забарвлення, як і вміле порушення нею стіп у рядках однієї строфи.

Отже, віршування Г. Черінь у значній мірі релятивно незалежне від клясично витриманих розмірів, своєрідне, притаманне її власному поетичному звучанню.

У вірші "Моїм читачам" на сторінці 97 поетеса зворушливо і в той же час з твердим переконанням виклала свої творчі прагнення і їхню цілеспрямованість:

"Маю мрію плекану одну -
Щоб над незліченними
словами
Силу осягнути чарівну.
. . . . . .
Щоб Вітчизна в них яскраво
й повно
Вічна і нев'януча цвіла.
. . . . . .
Щоб людей мої будили вірші
За життя змагатися чимдуж!
. . . . . .
Щоб для мого золотого краю
Принесла, хоч крихітку,
добра...

Щоб влучало точно кожне
слово
У свою, хоч і маленьку, ціль,
Щоб у нім вчувалася обнова,
Щоб цвіла в нім квітка,
а не цвіль"

"Травневі мрії" - це зрілий плід нашої поетеси у зеніті творчости. Вона повна сил та творчого запалу, повна нуртуючих ще ненароджених "поетичних дітей", дасть нам ще не одну збірку гарних, вартісних поезій, може нераз ще здивує чимсь новим, несподіваним, але, на мою думку, поезія Г. Черінь великих, чи значних змін вже не зазнає.

Ганна Черінь поет-лірик. Кожний вірш у неї звучить лірично, м'ягко навіть там де вона хоче картати, піднестись до патріотичної патетики, чи вдатись до сатири. У "Травневих мріях" її лірика набрала особливої ніжности, теплоти і якоїсь невловної ажурности, акварельної дообрійної прозорости й ірреальної легкости.

Відчутлива музичність віршів Г. Черінь (невід'ємний компонент ліричности), мов цвітіння травневих садів України, - погідна, замріяна, задумана - повністю відповідає збірці "Травневі мрії": назві і змістові.

Збірка специфічна тим, що її від початку до кінця пронизує мотив мрії і щастя, як провідної ідеї, сприйнятих та випромінених через глибоко інтимні переживання, життєві досвіди та душевні настрої авторки, яка задумала її як одну цілість і досконало досягла мети.

Експресія особистого душевного стану характерна для поезії Г. Черінь взагалі, а особливо для "Травневих мрій", де приблизно 70 % віршів виповнені авторським інтимним "Я" у спогадах, мріях та настроях. Проте, тому що особисті переживання й світосприймання авторки близькі й знайомі, а крім того, виспівані поетичною мовою із зворушливою щирістю, довір'ям і життєвою правдою. "Травневі мрії" припадуть до серця кожному, хто їх прочитає.

Це якась особлива міжобрійна поезія соняшного дня, що сягає на цій віддалі у багато закутин людської душі, не надриваючи її і не пориваючи в позаобрійні шторми. Розторощуючі життя душевні конфлікти, вогонь дерзаючих

поривів, чи стинаюча кров ненависть, здається, ніколи не навідали цю замріяну, трохи романтичну, зрівноважену, розкохану у житті та синіх очах і пройняту дійсністю душу.

Збірку авторка ділить на 4 розділи: "Щастя", "Дійсність і мрії", "Мрії про волю", "Травень", давши заспів до збірки у вірші "Травневі мрії".

У них вона оспівує мрію як оздобу життя, як порив до прекрасного, як творчий стимул, як невід'ємну частину щастя. Щастя, якому поетеса присвятила чи не найбільше уваги, бринить відомим мотивом "Синього птаха" бельгійського письменника Метерлінка, але по-своєму переосмислене, осяяне радістю, життєлюбством, соняшним теплом, блакиттю неба, квітучими садами - і все це запашне українське та пов'язане з любов'ю:

"Єдина любов дасть нам
змогу
Всю вічність прожити за
мить.
Любов не інує для того,
Хто просто не вміє любить".
(стор. 13)

А інтимна любов зрослася в одне сплетіння з любов'ю до рідної країни:

"І під ніжні співи солов'їні
Говорив ти палко про любов -
Про любов до Рідної Країни,
Що вогнем пече юнацьку
кров".
(стор. 23)

Щастя, перш за все, треба вміти пізнати, бо воно "не завжди вдягається в пишні шати, не трубить про свій прихід у фанфари і в серце не сипле зоряні чари" - каже поетеса, а взявши його треба вміти зберегти.

У двох перших частинах збірки, поетеса часто поринає у спогади молодости, опромінює свої будні рефлексіями минулих років прожитих в Україні, які так яскраво сяють у її душі. Життєво правдиве явище - відчуття

минулого й сучасного, як цілости, вона зуміла висказати просто і гарно. Це особливо цінна риса - вміння схопити нерозривність життя, вистраждати й виболіти це та висказати поезією. Бо й справді минуле яскраво живе в душі й не сила його позбутися, як не сила вбити половину серця.

У збірці є данина й нашим будням, у якій поетеса, з властивим для неї теплим гумором та доброзичливістю картає наші суспільні й побутові недомагання ("Портрети", "Кропива" та інші).

У частині "Мрії про волю" патріотичний настрій, відзначається глибокою любов'ю й щирим чуттям, а в останній частині "Травень" домінує оригінальне оспівування природи, в яку поетеса вкладає щось людське, трактує її як одуховлену. На цьому ґрунті зродились чарівні вірші з глибокою філософською думкою "Яблунька", "Шлюб" та інші. Взагалі Г. Черінь добрий майстер оспівування природи, яка в неї зливається з душевним настроєм людини, а не лишається картиною пейзажу, хай і красивою.

Із збірки випромінює радість життя і хвала йому, домінують золотий і блакитний кольори сонця і чистого неба і лише десь не десь, як дисонанс у щасті й мріях вривається чорний колір, часом дуже гірких досвідів дійсности.

Цінною рисою поетичної творчости Г.Черінь є її пуанта: сильна, стисла й багатозначуча, деколи з філософською синтезою вищесказаного. Вдумливий читач знайде у неї досить цінних думок, які звучать як афоризми. Наприклад:

"Коли весна співає надворі,
До неї хоч словом озвись!
Мовчати лиш можуть
мертві
та хворі.
Бо будеш жаліти колись".
(стор. 11)

або:

"Чом туга п'янить, як гірке
вино,
Чи тому, що життя закоротке,
Чи тому, що задовге воно"
(стор. 51)

або:

"Вже є Тарас Шевченко
в Вашінґтоні
І в Києві ще буде Вашінґтон".
(стор. 116)

Здається, що кожен прояв життя не проходить мимо уваги поетеси, а кидає у її душу зерно, яке звідти проростає поезією.

Збірка "Травневі мрії" під кожним оглядом завершена, вишліфувана, вирівняна. Поетеса дала нам книжку найвищої якости, яка є в її спроможності, вложила в неї максимум свого хисту й душевної глибини. З неї співає серце, що вміє любити й розуміти людину з її красою й недоліками, тонко сприймати природу, любити свою рідну землю любов'ю, яка може скінчитися лише разом з життям.

Газета "НОВИЙ ШЛЯХ", Торонто,
12 червня 1971 р.

* *
*

12 червня 1971

Дорога пані Маріє!

Сьогодні прибув до нас "Новий шлях", в котрім надрукована Ваша рецензія на "Травневі мрії" і, почасти, також на "Вагонетки", і добре Ви зробили, що їх з'єднали, бо хоч одна датована 1969, а друга 1970, вони написані в дуже близькім часі - деякі вірші "ТМ" були написані місяць чи два перед або після "Вагонеткових" поезій.

Ну, як мені Вам подякувати?! Рецензія Ваша вдумлива, фахова, серйозна і свідчить про те, що не одну годину праці Ви вклали в цей твір. А поза тим, Ваші слова ще й милі, доброзичливі, щирі - Ви наче подали мені руку через тисячу миль. Як шкода, що нас ті милі так роз'єднують - в цілім Чікаго немає мені таких людей, як Ви і пан Богдан. Але це так завжди буває, що друзі живуть далеко, і часом на них можна лише мріяти і зідхати, як на місяць.

Я розумію, що, при бажанні, Ви могли б наловити "жучків" між рядками моїх віршів і почати втирати носа авторові, що ось, мовляв, я щось знаю, а ти ні. Але Ви були настільки доброзичливі і сердечні, що цього не робили. Я дуже ціную це Ваше наставлення, бо в наш час самотній, ізольований поет потребує такого привіту і підтримки, як сонця. Так що будьте певні, що Ваша праця повністю оцінена і ніколи не забудеться.

Щодо впливу на мої вірші, то цікаве є явище в літературі: критики знаходять впливи саме тих поетів, від котрих автор відхрещується і навіть не поважає їх. Ви, мабуть, любите Сосюру і Єсеніна. Я - ні! Вони розхрістані і малокультурні, та ще й п'яниці. Це три риси, що їх я, людина дисципліни, не зношу. Що вони за люди в приватнім житті, мене не мусіло б обходити, - але ці риси просякли, як алкоголь, у всю їх поезію. Мелянхолійність і навіть думки про смерть у "Мандрах" може і справді мають паралелі в сосюро-єсенінщині, але це - явище, що так чи так звучить у кожного лірика. Але зауважте, що у мене і смерть оптимістична - політ "джетом" з квитком в один бік - я не думаю, що Єсенін чи "Володька" будь-коли такий "геппі-енд" вибрали б. Проте, що б не казав автор, а читач і критик бачать інше, і може в цім їх рація. Гончар безумовно не мав на меті "Собор" в тім аспекті, що відчули читачі і критика. Це таємна магія слів та ідей. Щодо Метерлінка маєте повну рацію: його "Синій птах" свідомо увійшов чи влетів у мою творчість. Щодо Ліни Костенко - не можна казати про її вплив на мене з тих причин, що хоч вона всього на яких літ шість від мене молодша, - тоді коли я починала творчічть, вона була аж на шість літ молодша, цебто, ще не була поетесою, а дитиною. І вже в "Крещендо" Ви помітите той "вплив" Ліни Костенко,

а для ілюстрації гляньте на два тексти поезій: Лінине "Дощі" написане в 1962 і мій "Травневий дощ" написаний мабуть в 1952 ("Чорнозем" стор. 119) - Лінин вірш у її збірці на сторінці 180. Чомусь припустити, що Ліна могла щось у мене взяти, важче, ніж навпаки. А крім того, є такі речі, як телепатія, поетичні естафети і однакове або подібне світосприймання. З Ліною я відчуваю багато подібности, хоч її песимізм і приреченість у темах кохання мені чужі. В мене вони виявлялись лише в дуже ранніх віршах - молодь буває дуже песимістична...
А взагалі, я до болю шкодую, що Ліна замовкла і сподіваюсь, що взагалі то вона пише, тільки її не друкують (як і мене, тільки я маю змогу трохи сама собі помогти).

У мене дуже багато невиданого, і мабуть і не вдасться його видати. А коли не видається, не хочеться писати. Часом перенесеш натхнення на квіти на городі, чи вишивання, чи навіть "компонування" якогось торта. Думаєш - нащо кому твої твори? Все одно нікому вони не потрібні. А тоді прочитаєш таку рецензію, як Ваша, і подумаєш: "Ні, варт писати!

Чи дуже скоротив репортаж В. Левицький? Якщо скоротив дуже, може б Ви прислали мені копію оригіналу?

Ми обоє Вас щиро вітаємо із Вашим чоловіком.

З пошаною і признанням

Ганна Черінь

"ПОЛІТТЯ"
ЗБІРКА ПОЕЗІЙ В. БІЛЯЄВА

Ім'я Володимира Біляєва в еміґраційній пресі почало з'являтися майже разом з початками його поетичної творчости, яка припадає на перші воєнні роки в Німеччині. Від 1948 року його поезії друкувалися в таких журналах, як "Літературно-Науковий Вісник", "Молода Україна", "Нові Дні", "Україна і Світ", "Київ", "Сучасність", альманах "Північне Сяйво" та газетах "Українські Вісті", "Єдність", "Вільна Думка", "Прометей". Після такого довгого періоду, за час якого поет еміґрував з Німеччини до Австралії, а потім до Америки, кількість розпорошених поезій стала достатньою на видання окремих збірок.

"Поліття" - це перша збірка В. Біляєва, видана в 1971 році видавництвом "Київ", видрукувана в друкарні "Гомону України", охоплює 68 поезій, написаних між роками 1946-63, має 64 сторінки. Пізніші поезії, як заповідає автор, вийдуть у збірці "По той бік щастя" восени біжучого року.

В. Біляїв належить до покоління, юні роки якого пройшли в Україні, де II-а Св. війна крутила його у своєму вирі повною силою, накладаючи незатертий слід на його душу і тим, хто зостався дома і тим, що вирвалися на волю. Тому, цілком логічно зумовленим є те, що "Поліття" характеризують два основні мотиви: відгомін перебутого та пережитого в період воєнних років і туга за рідним краєм. Сам автор ділить збірку за тематикою й настроєм на три розділи: "Ранок після бою", "Мій рідний край, мов сни", і "Втікач", - цей останній, найменший, тісно пов'язаний з другим.

У частині "Ранок після бою" домінує мотив II-ої Св. війни, а через неї розлуки з усім найдорожчим. У першу

чергу з матір'ю. Тема матері в поезії, взагалі, займає значне місце. В українській - вона невідступна в кожного поета, як його тінь, бо й українська мати якась особлива. Вона відіграє в житті (я не маю на увазі самого народження дитини) якусь незбагненно вирішальну ролю - немов коріння, що в'яже народ з його землею, а душі дає солодкий напій людяности й натхнення. У Біляєва мати оспівана глибше, величніше, ніж добре знайомий з поезії образ тяжко спрацьованої матері. Він свідомо кладе наголос на її духовну силу, підкреслюючи: "Не милую тебе, онімів - без слів..."

. . . . . .
І з віршів солодкавою липою
Я не клячу до стіп твоїх ниць.

Тільки вірю, що пам'яті кремені
Все ще викрешуть іскри оті,
Що слова і минущі й даремні
Перетворять у сяйва святі

Щоб останній твій порух і подих,
Смерк зіниць за журбою повік
На донині незвіданий подвиг
Твого сина повів і прирік!
("Моїй матері")

Мати у Біляєва - джерело сили для синів, їх благословення на змаг:

О, руки матірні! За вас тортури кар
Їм не страшні, ні смерть сама, ні рани,

Ні полону недоля зла й гірка.
Та де у світі така знайдеться сила,
Що спинить тих синів, кого твоя рука
На змаг священний поблагословила?
("Мати")

Вражають два рядки вірша "Моїй матері". Коротко, але як сильно висказано розпач і біль розлуки з матір'ю: "Хто це, хто пекельною силою нас з тобою навіки прокляв?"

Образ матері настільки хвилює поета, що вміщені в цій збірці перекладені поезії присвячені цій самій темі: "Лист до матері" Сальваторе Квазімодо і "Моя мати" Вернера фон Гайденстама, а також вона відлунює в інших його поезіях.

Тема війни тяжко позначилася на збірці:

- Ну, а от коли-небудь
Чи згадає хтось хоч на хвилину
Про нас і про них?
. . . . . .
Наша ж доля одвічна така -
Йти і вірити,
Що шолом твій прострілений, друже,
На хвилину
Побожно
Підійме
Нащадка
Рука.

("Ранок після бою")

У вірші "Нащадкові" поет заповідає підняти шолом все одно чий, чи звитяжця, чи збореного, який "нікому не був ні оздобою, ані захистом":

На музейній полиці на згадку
Має право лежати він все ж таки.

Мотив туги за рідним краєм, висловлений у перекладеному вірші "Сцени дитинства" Вернера фон Гайденстама зливається з тугою самого В. Біляєва. Цей вірш, немов пролог до другої частини збірки, і навіть її назва взята з нього:

Вночі і вдень мій рідний край, мов сни.
Тужу за ним - не за людьми.
І, де б не ліг мій слід,
Шукаю тих стежок, що дерном поросли,
Де бігав я колись в дитинства ясні дні.

І справді, В. Біляїв щиро тужить за рідним краєм, за всім, де ступали його дитячі і юнацькі ноги по донецькій землі, на якій він родився і виріс. Найвищим щастям для поета є:

Щоб тільки впасти в буйний шелест нив,
До рідної землі устами прикипівши.

Поет вірить у майбутню долю України. Він свідомий того, що волю можна здобути лише в боротьбі і, що цей святий обов'язок лежить і на ньому (про що сказано у вірші "Друзям") і на нас: "Хто скінчить батьками почате? Ми!"

У вірші "Візія" він закликає весь український народ - "одної матері синів, з-над Ворскли і Попраду" - "Вітчизну вирвати з лабет кривавих смерти".

Вищезгадана щирість пронизує всю збірку. Поет щирий у своїх почуваннях і в їх вислові. Це необхідна прикмета поезії - без цього вона лишається набором слів, які б прекрасні вони не були. Він перш за все вірить у людину. у вірші "Розпач" висловлена тривога за нашу добу, "химерну і мізерну", де "ідеал блаженство міщуха", де

. . . Каїн Авеля доріже -
І братовбивці не здригне рука,
А світ - корчма на роздоріжжі,
Де правда - жарт огидний піяка.

Все це приводить поета до розпачу, але не до зневіри, не до песимізму, бо він вірить, що "Руки щедрі є й уми ненаситимі, й серця, яким у вічності цвісти!", а у вірші "Діоген" стверджує істину: "Людина є. Удень, вночі, навіки".

Внутрішня віра поетова в людину й любов до неї відбилася на всіх віршах: у нього і друзі хороші, й кохана дівчина ніжна, прекрасна, чиста, й віра у світле майбутнє, і в спогадах нема понурости.

Ми не маємо ще повного образу В. Біляєва як поета - про це можна буде говорити аж після другої збірки, але "Поліття" можна окреслити одним словом - лірика. Хто його знає, чим це зумовлено, що наша еміґраційна поезія в основному лірична. На мою думку, на це впливають два чинники: туга за Батьківщиною, яка домінує над усіма

почуттями, а ще більше, мабуть, те, що поезія, як така, схильна найбільше до ліричности і лише сильні індивідуальності - вроджені духовні провідники, могутні таланти, як Т. Шевченко, Л. Українка, І. Франко, вирвалися з її обіймів, даючи їй повноту звучання лише там, де вона мусить бути.

Поетичний вислів В. Біляєва переважно вишуканий.

Край дороги зелен вітер стелиться
І тополя ніжнотонна гомонить,
А садів заквітчана метелиця
Сонну заколисує блакить.
("Згадка")

Щождо поетичної форми, то він свідомо (як виходить з листа до мене від 20. 02. 72) дотримується традиційного віршування. Ритм і рима в нього добре витримані, хоч розміри подекуди порушені. Відчувається, що римі приділено багато уваги. Мистецька образність - найсильніша риса поетичного вислову В. Біляєва. Вона в нього багата й особлива, лише часом у гонитві за нею поет губиться, втрачаючи головне - глибину думки чи почуття, а іноді з тієї самої причини постає невмотивована або непідготована пуанта. Правдоподібно, це зумовлене раннім періодом творчости, бо значна кількість віршів, а особливо "Плач непорочний" вказують на те, що поет з цим впорався:

Віршів не вивіршиш вістрям пера -
Я слово на серці важу!

Збірка "Поліття" цікава й вартісна. Вона розкриває душу поета-еміґранта, вічного душевного скитальця, для якого втрата Батьківщини лишилася назавжди незагоєною раною. вона лишиться в українській поезії ствердженням безперервної поетичної творчости українського народу, де б він не був.

Журнал "ОВИД", Чікаґо,
ч. 4 (163), 1972 р.

"НА ЗОЛОТІЙ НИВІ ПОДІЛЛЯ" ВАСИЛЯ ГАРБИ

На нашому книжковому ринку з'явилася нова праця, напівісторична розвідка, напівспогади під заголовком "На золотій ниві Поділля". Автор книжки, Василь Гарба, народився і прожив молоді роки на Поділлі та був вихованцем Подільської Духовної Семинарії у період останніх років її існування. Опинившись на еміґрації, В. Гарба вважав своїм святим обов'язком зібрати всі можливі відомості про свою Альма Матер, сягаючи в її найглибшу історію і, доповнивши власними спогадами, залишити історичний документ. Його праця була складна, мозольна і при всіх намаганнях не могла бути вичерпана, бо "у вогні та бурі революції зникла не лише школа - позникали всі джерельні матеріяли про неї" *(стор. 9)*.

Використовуючи всі можливі джерела, а також те, що лишилось у скарбниці пам'яті однокурсників та одношкільників, авторові, хоч з прогалинами, вдалося відтворити історію й дух Подільської Духовної Семінарії на тлі релігійного, культурно-громадського і національного життя Поділля та міста Кам'янець-Подільського, де семінарія проіснувала майже все своє 122-річне життя, за вийнятком перших 9-ти років.

Ця цікава, вартісна книжка, видана самим автором, вийшла з друку в США 1970 року. У підзаголовку висловлено її основну ідею: "Подільська Духовна Семінарія на службі нації 1797-1919". Автор послідовно проводить її від початку до кінця книжки, подаючи "дослідження історії ... цієї найстаршої та найславнішої школи нашого рідного православного Поділля ... що була більше сотні років правдивим виразником народних традицій, віри та прагнень".

Книжку можна поділити на дві частини, які могли б бути й незалежно одна від одної, але вони тісно взаємно пов'язані. Особливо друга частина без першої не мала б історичного ґрунту духовної та ідейної тяглости й була б зведена до спогадів із студентських років. Тому, не дивлячись на те, що в першій частині є певна завершеність, друга частина її доповнює, продовжує й докінчує.

Написані вони по-різному.

У першій частині, яка охоплює п'ять невеликих розділів *(стор. 76)*, автор виступає як дослідник історії семінарії, яку він пише досить фраґментарно. Вона, історія семінарії, трохи губиться в широких відступах, де автор, спираючись на авторитетні джерела, накреслює історичне, в основному релігійне та національно-культурне тло Поділля під денаціоналізаційним наступом Москви та під руйнуючою православну віру політикою польського костьолу. Автор насвітлює трагічне положення Поділля між цими двома наступами, його національний спротив та ролю Подільської Духовної Семінарії в ньому.

Вартість книжки "На золотій ниві Поділля" для дослідження цієї у свій час найвищої школи на Поділлі, як і самого Поділля, незаперечна. З неї бачимо, що хоч викладова мова в семінарії була російська майже до самого кінця, проте семінаристами були переважно діти українських священиків Поділля і чужа мова мало на кого мала вплив. Глибоким корінням врісши в національний ґрунт свого народу, вони лишалися йому вірними. Повертаючись у свої рідні села, вони розгортали й очолювали національно-культурну працю, а ті, що ставали священиками, при першій можливості вводили українську мову в церкву. Автор каже: "Семінарська молодь, ... бувши органічно пов'язана з селом, надавала культурно-народницькому рухові виразно національне забарвлення, що так різнило цей рух від російського народництва, який мав в істоті своїй переважно соціяльний, а вірніше соціялістичний характер" *(стор. 41)*.

Найкращим свідоцтвом Подільської Духовної Семінарії є цілий ряд, поданих автором імен славних і визначних людей, що вийшли з цієї школи. Між ними представники української культури - М. Коцюбинський, С. Руданський, М. Леонтович, А. Свидницький та інші. Ще більше вийшло з цієї школи, як довідуємося з книжки, науковців,

громадських діячів, державних мужів, будівничих Української Православної Церкви: "Одні з них повели нас, коли пробила на те година, другі віддали свій хист, знання, любов та життя, відбудовуючи наше національне військо, господарку, школу, культуру, церкву..." *(стор. 67).*

Автор уболіває, що далеко не всі світлі імена зберегла його пам'ять. Звичайно, це шкода, але відомості про тих, кого згадано для нас, дорогоцінні. Всіх імен подано 41, і особливо цінним є те, що до кожного з них є коротка довідка про його працю та до багатьох - яка судилась кому доля. Вглиблюючись у далеко неповний список, проймаєтесь думкою: як багато визначних людей і патріотів високої якости дала Україні Подільська Духовна Семінарія. Це один з найяскравіших у цій книжці доказів, наскільки духовенство Поділля було вірне Україні, не дивлячись на денаціоналізацію, яка робила наступ у першу чергу на Церкву.

Родовід Подільської Духовної Семінарії автор починає від філії Київської Колеґії у Вінниці, яка була відкрита 1632 року, а історію її починає з 1797 року, "коли за розпорядженням Російського Синоду було організовано Подільську Духовну Семінарію" спочатку у Шаргороді, а з 1806 до 1919 вона існувала у Кам'янць-Подільському.

Зібраний матеріял досить багатий, включно із списком ректорів, професорів, єпископів. До кожного імени подана коротка цікава характеристика. Життя цієї школи вплетено в загальну характеристику життя й подій на Поділлі. Підкреслено ролю Православної Церкви на цій землі як національної фортеці та значення "Просвіти" під керівництвом д-ра К. Солухи, яка "пережила своїх посестр у Києві, Полтаві, Одесі, Катеринославі, Херсоні, Миколаєві, Чернігові". "За 9 недовгих років свого існування "Просвіта" згуртувала навколо себе не лише свідомих українців самого губерніяльного міста Кам'янця - засяг її впливів був багато ширший - на все Поділля" *(стор. 65).* "Саме впливові "Просвіти" треба завдячувати, що число так званих українофілів на Поділлі невпинно зростало" *(стор. 66).*

Насвітлено ролю подільського духовенства у збереженні і піднесенні національної свідомости місцевого населення, яке попри багатогранність праці дало нам відомих етнографів о. Д. Стрицинського , о. Д. Чернецького та інших. Звернено увагу на стародавність багатьох священицьких

родів, що цілими "династіями" творили нерозривність "духовного зв'язку між парафією та її, панотцем *(стор. 30)*. Між ними були такі славні роди, "що їх незлобно називали "колокольними дворянами", як Гречулевичі, Гриневичі, Сувчинські, Жовткевичі, Куземські, Манастирські і т. д.

Отож, досліджуючи історію Подільської Духовної Семінарії, автор спробував у короткій розвідці всебічно насвітлити Поділля, пов'язуючи його певними моментами з цілою Україною.

Друга частина книжки, яка починається від 6-го розділу, має досить відмінний характер.

Під заголовком цієї частини написано "За спогадами", і в ній автор пише про те, що йому довелося пізнати й пережити за шість років у цій школі. Матеріял йому добре відомий, і стиль набирає характеру цікавої, послідовної, теплої, з дозою гумору, розповіді. В цій частині життя школи пов'язане із життям Поділля та з подіями, які відбувалися у роки 1913-1919. Сприйняття бурхливих років семінаристами подано так, як вони доходили до них, а не з точки погляду сприйняття їх автором у зрілому віці, коли він писав свою книжку. І це добре, бо він увів читача у світ юнаків. Ця частина написана жвавіше, місцями наближається до літературного твору, особливо там, де автор оповідає про цікаві типи серед семінаристів, професорів, міщан - про їхнє життя й розваги. Відомості про семінарію докладні, мало кому відомі, широкі.

"На такий великий учнівський колектив, як семінарія, що мав до 12-13 рівнобіжних кляс, потрібно було мати досить численний адміністративно-педегогічний персонал. Він таким і був, досягаючи в ті часи до 30 душ. ...Був це різнобарвний конґльомерат типів, характерів, оригіналів..." (стор. 84). Семінаристи поділяли їх на "три розбори - групи: злі, добрі та ніякі або такі собі" ...Автор подає список професорського персоналу за цими групами, а потім їхні характеристики, цікаві й дотепні. Серед них виділяєтся характеристика ректора, викладача Святого Письма проф. В. І. Левицького, якого учні прозвали "Добрєйшим", та майже й кожен з них змальований кольоритно, хоч коротко.

116-й випуск, якому присвячена друга частина книжки (від 76 до 152-ї сторінки), був останнім. З болем,

сумом розказав автор, як загинула ця славна школа, де молодь черпала знання, щоб, вернувшись в народ православними священиками, зберегти рідну віру й працювати для добра народу, (багато з них стали будівничими УАПЦ) або, пішовши в університети й здобувши світський фах, залишитися йому вірними.

В епілозі автор зібрав відомості, які лише зміг, про долю однокурсників та одношкільників, "що виводилися колись у цьому славному національному гнізді Поділля".

"Та горстка товаришів, що пішла після 1920 року в еміґрацію та не зазнала совєтського рою, мала свою відмінну історію. Життя ізгоїв на волі не було легким. Шлях їх не встеляли троянди..." *(стор. 154).*

Доля тих, що залишилися в Україні, трагічно-сумна: "... їх розстрілювано, замучувано, повкидувано із зв'язаними дротом руками до вінницьких могил... А скільки ж то невідомих загинуло у снігах та мерзлоті далекої півночі?..."

Василь Гарба книжкою "На золотій ниві Поділля" записав усіх їх,з ім'ям і без нього, в історію нашого народу та поставив світлий пам'ятник замученим і тим, що полягли.

Вся книжка пройнята патріотизмом, великою любов'ю до золотого Поділля, написана беззастережно щиро. В неї автор вклав багато праці й не менше душі та чуття. Твердження базовані на працях своїх і чужих визначних істориків, енциклопедії, підручниках. Іллюструють її 17 світлин.

Обґрунтовано історичне значення Подільської Духовної Семінарії, її культурницький вплив на село, а головне її ролю у збереженні рідної Церкви:

"Навіть у 1927 році, під тяжким гнітом та протидією комуністів, відроджена Українська Автокефальна Православна Церква мала поверх 200 своїх парафій на Поділлі й стояла на другому місці в Україні (після Київщини).

Хто ж були ті священики та єпископи - неофіти відродженого православ'я тут? У переважній більшості то були сини рідного Поділля, колишні вихованці Семінарії, ...у цьому й був найголовніший сенс і виправдання столітнього існування школи. В цьому її історичне призначення та нестертий слід" *(стор. 154).*

"На золотій ниві Поділля" - вартісний вклад у наше історичне й мемуарне літературне надбання.

Прочитавши цю книжку, я згадала слова Уласа Самчука з нашої розмови: "Спогади, добрі спогади - це дуже потрібна й вартісна річ. Хай пише їх кожний, хто має щось цінне згадати й уміє написати, щоб нічого не лишилось промовчаним, забутим, загубленим". Ця думка Самчука підкреслює ще додаткову вартість такої книжки, як "На золотій ниві Поділля" Василя Гарби.

Журнал "ОВИД", Чікаго,
квітень-червень 1972 р.

ГАННА ЧЕРІНЬ – ПИСЬМЕННИЦЯ-ГУМОРИСТ

Доповідь на Авторському Вечорі Ганни Черінь у Дітройті

Це для тебе, любий мій читачу,
Я складаю мого серця твір.
Із тобою я сміюсь і плачу,
Я завжди з тобою - вір - не вір...

***(Г. Черінь** збірка*
"Травневі мрії", стор. 97)

Цей вечір, датований 27-им квітня 1974 року, увійде в історію нашої еміґрації однією з кращих подій її працьовитого життя на полі літератури. Цього дня у Дітройті завітала відома письменниця - визначна поетка Ганна Черінь на свій Авторський вічір, присвячений новій її книжці - збірці гуморесок "Хитра макітра".

Ми щиро вітаємо Ганну Черінь з цією світлою подією у її та й у нашому житті. Вихід у світ цієї книжки збагатив її письменницький дорібок і збагатив еміґраційне красне письменство. Красне письменство - це душа всього мистецтва, а також душа і сумління народу. Письменники за нас і про нас скажуть правду, чим ми жили, як ми жили, чого душа наша прагнула, чого боліла, як ми Батьківщину любили. Розкажуть про наші найвищі злети, покартають за провини, посміються з нашої незугарности. Наші письменники, незважаючи на всі труднощі, мусять творити для вічно живого українського серця, щоб нащадки не сказали, що ми німими прожили, втративши любов до книжки, немов наші душі до краю очерствіли й отупіли.

Велика честь припала для дітройтської української громади, що саме у нашому місті влаштовано перший Авторський вечір письменниці з цієї нагоди, - адже вона постійно живе у Чікаґо. Така честь припала нам не без причини - вся заслуга належить жіночій організації "Український Золотий Хрест", яка за свої гроші видала книжку "Хитра макітра" та влаштувала цей Вечір. Явище справді вийняткове й гідне великого признання. Звичайно доля наших письменників більше ніж гірка: самі пишуть, самі видають, самі продають, самі, переважно все, що вложили в книжку - тратять. А ось цим разом українська організація дала свою цінну підтримку письменниці не лише моральну, а й матеріяльну та практичну.

Ганна Черінь найширше відома українській еміґрації як поетка. Вона повністю належить до еміґраційних письменників після II-ої Св. війни. Її перша збірка поезій "Крещендо" вийшла в Німеччині 1949 року, а потім наступає значна перерва, правдоподібно, не так у творчості, як у видаванні, зв'язана з нашим загальним критичним періодом "ставання на ноги" у новому світі. Від 1960 року, Ганна Черінь належить до дуже активних письменників і в творчості, і у видаванні своїх книжок. Від того часу, вона видала п'ять збірок поезій: "Братік і сестричка" - вірші для дітей, "Чорнозем", "Вагонетки", "Травневі мрії" та, в кінці 1973 року нову збірку поезій "Небесні вірші". Крім збірок поезій видала ще книжки з прозовими творами: збірка оповідань для дітей "Листування" та збірку репортажів під назвою "Їдьмо зі мною", і тепер книжку "Хитра макітра". Крім того має готові твори до видання та працює над поемою "Слова".

Ми часто зустрічаємо на сторінках нашої преси вірші Ганни Черінь і прозові твори малих форм, так що її ім'я майже ніколи не сходить з уваги широкого суспільства. Крім творчої праці вона ще редаґує дитячу сторінку органу жіночої організації СУА "Наше Життя".

Її поезії мають загальне признання і, мабуть, я не помилюся, якщо скажу, що Ганна Черінь найбільш улюблена поетка на еміґрації, особливо серед жіноцтва. її лірика буває така тепла й зворушлива, що наші композитори пишуть до слів її віршів музику. Приблизно до 50 її віршів вже скомпонована музика, а це значить, що її поезія дає творче

натхнення композиторам - півсотки віршів, що стали піснею, мало який поет має. Музику до віршів Ганни Черінь написали такі композитори: Антін Рудницький, Григорій Китастий, Роман Придаткевич, Василь Шуть, Ігор Білогрудь, Сергій Яременко, білоруський композитор Карпович. Особливо цікавим є те, що до її віршів для дітей написано теж досить багато мелодій (композитор В. Шуть написав 14), ноти вже видала авторка і тепер наші школи й садочки будуть мати велику допомогу у своїй праці, лише треба вжити заходів, щоб відповідні чинники набули ці ноти.

Треба ще відзначити,що Ганна Черінь була кілька разів нагороджена на Літературних Конкурсах Марусі Бек: за поезію "Чужинцеві", за спогад про зустріч з небуденною людиною тощо.

З цілої творчості Ганни Черінь я хочу зупинити свою увагу на найновішій книжці - збірці гуморесок "Хитра макитра", бо саме цій книжці припало сьогоднішнє свято.

Думаю, що ніхто не здивувався, довідавшись, що поетка Ганна Черінь - авторка цілої книжки гумористичних оповідань, гуморесок, ба навіть, сміховинок. Корінь цієї книжки закладений у певному нюансі таланту письменниці насвітлювати дещо з життя з легким гумором, а щоб так його насвітлити, треба вміти його так сприйняти, добачивши гумористичну сторінку навіть у досить негумористичній ситуації, чи прояві життя.

Милий, легкий гумор торкає значну кількість віршів. Їх можна знайти у кожній збірці поезій. Цей гумор часто пройнятий світлою радістю життя, як наприклад, вірш із збірки "Вагонетки" - "Мандри", або гумористичне трактування теми з дещо філософським поглядом на життя, як у вірші "Валіза" у тій же збірці. Під цим оглядом, Ганна Черінь в поетичній творчості цікава своїми особливо ориґінальними гумористичними віршами. Те, що вони мають науку в кінці, дещо пригадує байку, хоч з байкою їх ніяк порівняти не можна - в них немає алегоричности, ані завдання байки, ані її художніх прийомів. Це щось цілком своєрідне, свіже, хороше. Вони припадають до вподоби теплим проникненням у життя з іскристим гумором, вони захоплюють світлою доброзичливою порадою, наукою так, що до них не можна не усміхнутися. На мою думку, Ганна Черінь повинна приділити більше уваги цій специфічності та колись видати цілу збірку гумористичних віршів.

Гумористичне трактування теми таке природнє для Ганни Черінь, що початок писання гуморесок припадає майже на початок її творчости, про що говорить книжка "Хитра макітра", яка є збіркою гуморесок написаних письменницею протягом 25-ти років. Більшість з них були друковані в газетах, журналах, альманахах, календарях. Лиш біля деяких з них у книжці поставлено рік написання і з того, що можемо там знайти, бачимо, що найстарша гумореска датована 1949 роком. Зібрання їх усіх в одну книжку разом із ще недрукованими творами, річ цінна.

Ганна Черінь дуже цупко вросла в реальне життя, гостро спостерігає наше середовище, в якому багато дечого не так як треба, підхоплює наші недоліки й припустивши свої спостереження через творчу лябораторію, підносить нам у гуморесці помилку нашу підкреслену червоним олівцем та ще й з доганою.

Гуморески Ганни Черінь особливі м'якістю, світлістю і теплим, лагідним гумором. Що в гуморесці не висміювалося б, вона не згущує фарб, не затемнює, не перебільшує, і кривого дзеркала, на яке часом покликаються гумористи, в неї немає. Вона так само нас любить у гуморесках, як і в поезії. Цікавим при тому є те, що Г. Черінь як поетка не має впливу на свою прозу. У прозових творах вона тільки прозаїк і навіть там де вона за наміченим пляном вставляє якісь римовані строфи, то це лише засіб, яким авторка висміває, але не поезія. Проте, про Г. Черінь як гумористку не можна говорити відірвано від її гумористичних віршів.

Сатира не є характерна для її творчости, хоч гострим лезом сатири вона зуміла б володіти теж, про що говорить хоч би таке як "Українська муза на еміґрації" у "Хитрій макітрі".

Цінним у гумористичних творах Ганни Черінь є цілеспрямованість. Вона не критикує, не картає, а особливо, не накидається на всіх взагалі - хто винен і хто не винен, як це іноді трапляється, наприклад у Зої Когут. Ганна Черінь не стріляє шрапнелем у всіх з надією, що когось винного попаде, а стріляє кулею у точно означену ціль - у точно окреслений недолік, вкорінене зло, громадські недуги тощо. А куля ця у неї особлива, що не ранить, а гоїть і зроблена вона із її чарівного гумору.

І в гуморесках вона вірна своїй девізі проголошеній у вірші "Читачеві":

Щоб влучало точно кожне
слово
У свою, хай і маленьку ціль,
Щоб у нім вчувалася обнова,
Щоб цвіла в нім квітка,
а не цвіль.
("Моїм читачам", стор. 99)

Очищувати цвіль з нашого життя - оце і є головна цілеспрямованість її гуморесок. Робить це вміло, обережно, щоб зняти лише цвіль, але не завдати шкоди, не вразити, не зранити самого життя.

"Хитра макітра" охоплює гуморески, гумористичні оповідання, чотири невеличкі п'єси, дещо з листування дитячого журнала "Волошка" та сміховинки. Назва книжки походить від однойменної гуморески, а її корінь народний. В народі макітрою часто називають голову, додаючи до неї різні епітети, залежно на який у даному випадку "макітра" заслуговує. Г. Черінь влучно й дотепно назвала свою книжку. У ній письменниця лагідно, жартівливо картає негативні прояви, якими переповнене наше громадське й родинне життя у національному аспекті. Найбільш боляче дивитися, як українці нехтують рідним, а в першу чергу рідною мовою, що яскраво зображено наприклад у п'єсі "Свої люди" й гуморесці "Рача трава". Авторка чітко показує де є корінь лиха: батьки замість дорожити мовою, виховувати дітей в пошані й любови до рідної мови, самі не хочуть нею говорити, або купують у дітей кожне українське слово:

- Тяжко нам тут із своєю мовою - бідкався кум Василь. - Нам то ще так-сяк, але з дітьми біда. ... Я вам признаюсь, як своєму, що на показ гостям, то я ще кріплюся, а в будень то й сам до них по-англійськи говорю. Мушу ж якось з ними розумітися!

- Та як же ви з ними говорите по-англійськи, коли ви не вмієте?

- Та вже якось умію, отак, п'яте через десяте, все більше про фуд та про мані, для цього багато мови не треба...

- Ой, бідний же ви, бідний, куме! Ну, а в мене, слава Богу, не так. Мої діти, аби тріснули, а мусять до мене по-українськи говорити. Я вже їх так виховав свідомими українцями. Попросить син авто по-англійськи - не дам. Перекладе на українську мову - бери. Закомандує Саня четвертака на воду по-англійськи - нема. Повторить це по-українськи - на тобі й пів карбованця! В мене діти мову зе забудуть.

На ґанок убігла ... Саня.

- Тату, ти тут?.. Я бачила біля наша хата велика зелена жаба. - І зовсім іншим діловим тоном додала: - Гав, дет ай сед самтінґ ін юкреніан, ґів ме е кводер *("Рача трава", стор. 170).*

Піддала критиці авторка і партійні та громадські чвари в гуморесках "Через триста літ", "Заморожування" та інших. Ганна Черінь скеровує стріли на наші чвари, як кажучи у народі, за "масляні вишкварки". То чепимось прапора, то якоїсь букви й витрачаємо сили намарне, замість віддати їх конструктивній національній справі. Дехто так віддано посвячується партійній ненависті, що для нього краще самому не жити, ніж бачити якусь партію живою. У гуморесці "Заморожування" читаємо:

"Нарешті в одній кабіні майорів жовто-синій прапор (жовтим догори). Навколо стояли струнко товариші-комбатанти й салютом вітали воскресіння свого приятеля.

- Слава Україні! - Вигукнув відроджений, побачивши земляків. - А чи є ще на світі бандерівці?

- Та є...

- Ну, то заморожуйте мене ще на двадцять п'ять років" *("Заморожування", стор. 202).*

Обидві вищезгадані гуморески цікаві ще тим, що побудовані на основі фантастики.

Г. Черінь в гуморесці "Голова й ноги", либонь, вперше піддала критиці негідні засоби, якими часто ми збираємо різні потрібні й навіть не потрібні фонди. Ніякий фонд не вартий того, щоб його збирати горілкою, чи влаштовуванням забав не на відповідно гідному національному рівні.

У "Казці про трьох доньок і трьох амбасадорів" висміяно поверховний патріотизм, національну порожнечу, хитку родинну остою самих батьків, які дають ґрунт для мішаних подруж своїх дітей, а це веде до втрати їх для

українського суспільства. Особливо цікава гумореска "Геніяльні діти", де письменниця відважно порушує проблему неправильного виховання батьками дітей, звідки походять непослух, погані успіхи в школі, потім нездатність вчитися у вищих школах, де вони скачуть з предмету на предмет аж поки зупиняться на найлегших і виходять бакалавром фізкультури, або взагалі без фаху, чи опиняться на студіях російської мови. Тут піддано критиці наші газети, а зокрема "Свободу", яка часом хвалить цілком непохвальні закінчення студій. Зверненням уваги на цей недолік Г. Черінь показала себе вдумливою, далекосяжною, відважною письменницею.

У книжці є кілька гуморесок як "Французька песя", "Моє нове авто", "Хитра макітра", тощо, які мають мету просто розважати читача - це теж позитивна риса книжки, бо у сьогоднішньому шорсткому житті та згушеній задусі наголошення непристойностей в американському письменстві, яке теж є наше, бо ми тут осіли, приємно усміхнутися, читаючи дотепну, лагідну, симпатичну гумореску.

Так само цінним є те, що письменниця приділила увагу народним звичаям Андріївського вечора. Йому присвячена гумореска "Їдьмо на коцюбі" та п'єсу "Андрію, Андрію..." При чому, новим у них є те, що обі написані на базі нашого життя і молодь знайде для себе близьке у книжці.

На окрему увагу заслуговує гумористично-сатиричний огляд нашої поезії на чужині під заголовком "Українська муза на еміґрації". Це одна з найкращих речей у книжці. Тут висміяні недоліки поезії та горепоетів, особливо гострій критиці підпали модерністи і їхні критики. Ганна Черінь широко й вміло використала пародію як найкращий засіб осягнення мети, і треба сказати, що пародія вдається їй дуже добре. До того ж, вона пародію пов'язала з дотепними гумористичними прозовими вступами й добре переплела гумор із сатирою в одне ціле, що надало творові жартівливої легкости, а разом з тим гостроти тонкого леза. Цим лезом письменниця вдаряє по псевдопоезії, по спекуляції почуттям патріотизму, туги тощо.

Ностальґія - туга за рідними сторонами найбільш яскраво знайшла місце в нашій поезії, але найбільш

графоманного пустослів'я випало на її долю теж. На нього скеровує письменниця лезо сміху в розділі "Поезія ностальгії":

Здається, і пити, і їсти
Я маю - а справді не так...
Ні спати мені, ні сісти
Нудьги не дає чиряк...
Варнякають заздрісні сусіди
Що я вже багач.
"Усе в тебе є, Свириде,
Не плач..."
Усе! Легко вам сказати, -
Якби ж то було!
А де ж мені, людоньки,
взяти
Своє споконвічне село?!!
Де верби, де лози, де кози,
Де кропива?!
Згадаю - і виступлять
сльози:
Овва!
Ой, краю, заморський
краю,
Чужа чужина!
За рідним селом я скучаю,
То мука одна.
Де Секлета, кумася наша?
Її тут нема...
А рижій, а пшоняна каша?
Їй-Богу нема...
Де вітряк і воли я побачу?
Ой-ой!
В Дізніленді я бачив крізь
дірку
Ой-ой - ой-ой...
Дайте квасу, бо гірко
заплачу...
Воли й вітряки.
Та воли тії із цирку,
Й вітряки не такі.

Тож мене огортає знемога,
Назад моє серце несе.
Тут я справді не маю нічого
Там -
усе.
Там лишив я коханку
(Може вмерла, а може ще
й ні)
Тут лиш хата і гроші
в банку
Та авта мої вороні.
Не розводьте мені тари-бари
Я о-кей, я ол-райт, я ґут бой
Ой несіть мене, коні, до
бари,
Ой-ой - ой-ой

Книжка "Хитра макітра" - це підсумок дотеперішньої творчости письменниці Ганни Черінь - гумористки-прозаїка. Книжка гостро актуальна для нашого сьогоднішнього життя на чужині і буде завжди актуальною, як довго українці будуть змагатися за своє національне самозбереження за межами батьківщини. Саме тому, що Ганна Черінь так життєво точно вміє схопити суть справи й так дотепно та сприємливо висміяти наші недоліки. На мою думку, вона повинна у майбутній творчості присвятити увагу в цьому напрямку свого таланту.

Двонапрямність творчости Ганни Черінь - поетична й гумористично-прозова говорить про її великі можливості літературних досягнень у майбутньому теж, бо хоч вона вже є у розквіті своєї творчости, проте перед нею ще найкращі зрілі роки, коли вона повинна дати ще більше й не менш цінне ніж дала.

Газета "НОВИЙ ШЛЯХ", Торонто,
15 червня, 6-13 липня 1974 р.

"СОКОЛОВА ДОЧКА" ХАРИТОНА ДОВГАЛЮКА

Зустріч з повістю "Соколова дочка" Харитона Довгалюка, була для мене такою ж несподіваною, як і, мабуть, для кожного, хто її зустрів, або почує про неї. Бо ім'я автора мало відоме, а вихід у світ нової книжки зустрічаємо, переважно, більш ніж скромно - найчастіше ж з убійчою для письменника мовчанкою.

Проте повість "Соколова дочка" заговорить до читача сама про себе. Вона змусить заглянути глибоко в життя, пильно придивитись, що сталося довкола, чому людство зазнало такої трагічно-катастрофічної духовної кризи - чому частина молодого покоління стрімголов полетіла в духовну прірву, а наслідок чого прийшло знищення фізичне, та скільки поколінь буде покутувати за це падіння. Чому раптом наркотик став якимсь божком у нашу добу? Адже він не новий винахід, адже молоде покоління, що вгиналося й падало під тягарем II-ої Св. війни не шукало спасіння в наркотиках.

Оці питання боляче тривожили душу спостережливого вдумливого письменника; він проникав у глибину суспільної катастрофи і як наслідок його роздумів та певного студіювання проблеми народилась його повість "Соколова дочка", в основу якої він поклав тему духовного розриву між батьками й дітьми, відходу якоїсь частини молоді в "гіппі" та наркоманію. Як бачимо, тема сучасна й злободенна. І це тим більша заслуга автора, що виростав і формувався між двома Світовими війнами.

Народився Х. Довгалюк 1918 року в селі Криволуці Заславського району на Волині. Його літературна творчість

була припинена політичними органами відразу. Першу повість "Розділ" знищено ще в рукопису як "буржуазно-націоналістичну". Виїхавши на еміґрацію в час II-гої Св. війни, Х. Довгалюк продовжував свою творчість. У 1969 році видав збірку оповідань "Кладка над потоком", а в 1971 році повість "Буревій", в основу якої лягли події в Україні між двома Світовими війнами. У 1973 році в Буенос Айрес вийшла повість "Соколова дочка" (видавництво Юліяна Середяка, 263 сторінки).

Повість "Соколова дочка" (слава Богу, не спогади з підписом повість, а таки повість) належить до кращих і цікавих книжок написаних та виданих на еміґрації. Писав її автор вдумливо, вкладаючи туди вистраждані думи, теплу батьківську душу, сповнену журби й розпачу за молодь, що кидає себе в багно, з якого майже нема рятунку. Жива, хвилююча драматична тема трактована автором з беззастережним гуманізмом. Не засуд на загибель, а дружня рука допомоги, серце сповнене зрозумінням для того хто помилився і впав - така девіза автора в цій повісті. Тому повість, не дивлячись на трагічну долю героїні, не дивлячись на спотворення життя її батьками, має характер світлий, - а людинолюбство - основне її звучання.

Х. Довгалюк добрий оповідач. Розповідь веде легко й цікаво. Побудова повісти чітка, але дещо поверховна й окремі місця мало розроблені. Найкращою прикметою письменницької манери Х. Довгалюка є те, що він у цій повісті схоплює увагу читача відразу, роблячи інтриґуючу зав'язку на самому початку твору, і так швидко та яскраво розгортає події, що зацікавлення не спадає.

Події, що їх розгорнено в повісті, близькі нам, бо це ми, і перша і друга еміґрація з дітьми, вже стали невід'ємною частиною американського суспільства. Життя вкрутило нас і в конструктивний, і в трійливий подих побуту та подій у цій країні, потягнуло за собою кого вгору, а декого і в прірву.

У ценрі повісти, автор дуже влучно ставить не типову українську родину еміґрантів, а типову американську родину (з характеристичним українським додатком), яка є у процесі творення з еміґрантів різних національностей та першого, тут родженого покоління: Марко - досить типовий загублений українець з другої еміґрації, Ганна - полька

народжена в Америці, яка ще не втратила цілком національного обличчя - дружина німця Курта, а потім Марка. Їхня дочка Катруся - героїня твору, - без ґрунту. Вона ніхто: щось Маркове в ній - українське, щось трохи польське, щось американське. Лиш все воно не викристалізоване позитивне, стійке, а те аморфне хитке, що тягне до легкого життя, легко піддається деструктивним ідеям. А звідси легко сходить з моральних засад і чинить бунт для бунту, щоб звільнити себе від людських і суспільних обов'язків.

Персонажі вибрано вдумливо. Коли б автор вибрав українську родину, Катруся була б явищем вийнятковим, а не характеристичним.

До поставленої проблеми автор підійшов, правильно, глибоко заглянувши в причини катастрофи. Правильне трактування проблеми полягає в тому, що моральну й духовну катастрофу сучасного суспільства, автор не узагальнює, не кидає понуру приреченість на нього, лише розкриває недугу, що заатакувала життєдайну складову його частину - молодь, частина якої почала відламуватися від здорового свого загального тіла, розкладатися й гинути.

З художніх засобів письменника треба відзначити насамперед гарну мову. Звичайно, якщо шукати помилок, то їх можна знайти, але загально мова добра. Спосіб розповіді відзначається легкістю, теплотою, щирістю, плавністю. Гарно змальовані портрети - кількома штрихами, але яскраво. Головні дієві особи чіткі, добре запам'ятовуються, відчуваються як живі люди, а не схеми. Читач входить у іхнє життя та переймається їхнім нещастям, як і прозоро бачить де вони схибили. Повість має в собі народні елементи: приказки, вислови, мова деяких розділів тощо. Художньою методою повість належить до реалізму. На увагу заслуговують діялоги. Їх у повісті багато й ними розгортається ідея твору. Автор вводить широкі цікаві дискусії до теми твору, висловлюючи переконливо погляди обидвох сторін. Діялоги, дискусії - це сильніша сторона письменника. У авторських відступах, письменник висловоює свої погляди на мораль, національний первень, недомагання суспільства і т. д. Повість порушує багато питань, які вливаються в одне велике русло широко розгорнутої проблеми.

Вставне оповідання про втечу Марка Сокола із заслання та Орисю могло б бути й самостійним. На перший погляд, воно ніби не має нічого спільного з повістю, але справді введенням цього оповідання автор осягає яскравий контраст між високою мораллю людини хоч і тяжко знедоленої, покривдженої, в неволі та моральним падінням людини, яка має всі дані на гарне щасливе світле життя.

Повість "Соколова дочка" одна з тих книжок в нашій еміґраційній літературі, яка тематично вже належить двом літературам: українській та американській. У перекладі на англійську мову американський читач сприйме її як свою. Еміґрантське забарвлення твору, не буде для нього ні нове, ні несприємливе, воно помітне у багатьох американських книжках.

"Соколова дочка" належить до тих книжок, які читають до кінця.

Я щиро вітаю Х. Довгалюка з виходом у світ цієї книжки та бажаю братись за новий твір.

Газета "УКРАЇНСЬКИЙ ГОЛОС", Вінніпеґ,
28 січня 1976 р.

* *
*

Рочестер, 14-го лютого, 1976 року

Літ. Критикові -
ВШП Марії Гарасевич,
Стерлінґ Гейтс, Миш.

Вельмишановна Пані Гарасевич - добридень!..

Це я - Харитон Довгалюк, автор "Соколової Дочки", на яку Ви написали рецензію в "Українському Голосі". Вона вартує, щоб оправити в позолочені рамки; така хороша і змістовна. Для мене, так, якби, хто 100 тисяч долярів запхав до кишені! Читаю і аж захоплююся в собі. Вищої оцінки не можна дати авторові. Ну що ж, - приймаю, як чисту монету...

Я знаю скільки то треба було вложити праці, щоб написати таку рецензію, а потім ще раз передрукувати й вислати в іншу редакцію. Спасибі, спасибі, і ще раз спасибі!!! Хай Бозюня Вас винагородить стократно.

Це 7-ма рецензія на "СД", всі вони були позитивного характеру, лише Др. Лука Луців у "Свободі" дав мені трохи "прикурити". Але він вчепився до смішної дрібниці, доказував, що в 1948 році Марко не міг приїхати до Америки, бо тоді не було ще масової еміґрації скитальців... Але я тоді вже був в Америці і сотні таких. Знову в арґентинській газеті (бандерівській) п. Голіят написав рецензію на цю книжку розміром цілої сторінки, заповнив від стріхи аж до пивниці, і я читав з наміром розкусити і довідатись, що там в середині того клубка слів. То було порядне для мене "кадило" - похвала за те, що ... комунізм в Китаї і в Росії розкладає молодь(!?). Про зміст книжки там нічого не було сказано.

Ви, Дорогенька Пані Гарасевич, зрозуміли мій творчий задум ліпше, як хтобудь. Власне, я навмисне вставив сценку про життя Марка в Сибірі, щоб чеснотою і змістом того життя вдарити по блудних синах - дочках типу гіппі. Без цього не було б "балянсу" в творі.

Серед письменників я аматор. Писати я почав пізненько і тепер, на 58-ім році збиратися до вищого полету запізно, тим більше, що праця в індустрії цілком зв'язує руки, але після Вашої рецензії пробуджується заникнуте авторське "я" і тягне до пера, хочеться, як тому старому півневі вискочити на пліт і залопотіти крилами...

На цьому буду кінчати. Ще раз спасибі Вам за таку чудову, фахову рецензію. М. Бойко пише мені в листі: "отак пишуть рецензії! Я побачив Вас на весь ріст! Положіть під подушку - ангели присняться..."

Я вірю, що мій лист застане Вас здоровою, щасливою, з теплою усмішкою на устах у своїм родиннім - пташинім гнізді!

Сердечне привітання для Вашого дорогого (найдорожчого!) чоловіка - ПАНА ГАРАСЕВИЧА!

Зі словами найбільшої пошани до Вас: -

Харитон Довгалюк

ВОЛОДИМИР НЕСТОРОВИЧ

Журналіст, громадський діяч, письменник

3-го жовтня 1976 року в Дітройті відбувся урочистий вечір, присвячений довголітній журналістичній, громадській та письменницькій праці визначного українського діяча Володимира Несторовича. Вечір влаштував Культурно-Громадський клюб разом із дітройтською філією ОУП "Слово", щоб таким чином висловити глибоку пошану української громади невтомному трудівникові на широкій національній ниві. Доповідь про життя і працю В. Несторовича виголосила Марія Гарасевич. Нижче друкуємо трохи скорочено зміст її доповіді. - Ред.

Народився Володимир Несторович 1895 року в родині українського урядовця у Львові. 1914 року закінчив Львівську гімназію. У 1915 році був мобілізований до австрійської армії під час Першої Світової війни. Після "рекрутських заправ" закінчив тримісячний офіцерський вишкіл і був скерований на російський фронт. Понад пів року на фронті над Стрипою, а при відступі до Бережан потрапив у російський полон. Понад два роки перебував за дротами по табовах полонених у Сибіру - на кордонах Монголії, на Забайкаллі. На третьому році опинився в Уссурійському краю, що його численне українське населення назвало Зеленим Клином - до міста Микольськ-Уссурійського, де полонених уже за дротами не тримали.

На Зеленому Клині В. Несторович сформувався і загартувався як український діяч, там почав і свою журналістичну працю. Для цього тут був незвичайно догідний національний ґрунт та історичні обставини, серед яких у нього прокинувся вроджений журналістичний хист, а

це ще більше втягнуло свідомого українця у вир національних поривань піонерів Зеленого Клину - наших земляків, що своїми голими руками освоїли цю землю твердішою й жорстокішою працею, ніж оті українці, які освоювали канадські прерії. Освоївши цю багату й сувору землю, вони почували себе господарями тієї землі й заявили про своє право на неї.

Прибувши до Микольськ-Уссурійського, В. Несторович з групою молодих офіцерів включився в інтенсивне громадське життя, яким керували старші досвідчені місцеві громадяни. Вони відкрили широкі обійми для новоприбулих, давши їм можливості проявити себе. І в той же час прислухалися до голосу цих молодих людей, як до голосу України - своєї матірної землі, яку вони дуже любили.

В. Несторович уклав багато душі й праці в громадське життя цього краю. Він був у проводі Української громади й Окружної ради, був діяльний у Просвіті, їздив у Владивосток, як відпоручник з Микольськ-Уссурійського до Далеко-Східнього Українського Секретаріяту, кілька разів виступав на зборах, які мали вплив на дальший розвиток подій, дописував до щоденної газети "Щире слово". Тут В. Несторович ставив свої перші кроки і як редактор, видаючи часопис для полонених "Наша доля". Друкував на машинці в кількох примірниках. Видав 10 чисел, зумів привезти примірники всіх чисел до Львова та віддав до НТШ, але більшовики забрали їх, коли перший раз прийшли до Галичини.

В. Несторович віддавав Зеленому Клинові усі свої молоді сили, запал і здібності, коли був там. Щирою працею, посвятою для громадського діла відповів на теплу любов і гостинність земляків. Зелений Клин залишив В. Несторовичеві на все його життя незабутні враження, був доброю школою для формування поглядів й пізнання своєї нації.

І це Зелений Клин дав В. Несторовичеві творче натхнення довершити найбільше діло у його житті - написати книжку "Серця і буревії", яка зробила його ім'я широко відомим.

Року 1920, завдяки американському Червоному Хрестові, В. Несторович, разром з тисячами полонених, повертався додому. Це була незвичайно кольоритна подія - чи не єдина велика подорож по світі, на яку ніколи б він сам не спромігся. Таким чином, В. Несторович побачив Японію, місто Гірошіму й Нагасакі, Сінґапур, Цейлон, Суез, а прибув

до Відня на самісінький Святвечір, де у великому гурті українських патріотів та учасників визвольної боротьби відбулася радісна зустріч. Незабаром В. Несторович почав учитися у Високій школі світової торгівлі, де в 1924 році отримав диплом. Потім учився три семестри в університеті, але обставини змусіли повернутися до Львова, де відразу ж став ініціятором з'їзду молодих економістів та торговельників із завданням заснувати Українське економічне товариство. Поляки це товариство заборонили.

У Львові В. Несторович працював у Варшавсько-Лодзькому товаристві гандльовому головним бухгальтером. Місце давало добрий заробіток, але не задовольняло його амбіції, бо він прагнув вибитися на вченого в ділянці економічних наук, щоб досліджувати українські економічні проблеми. Тому він переходить на вчительську посаду в торговельному шкільництві (м. Катовиці на Шлезьку), яка давала йому більше часу продовжувати студії. Тут він написав працю про значення морської торгівлі для Польщі й на цій підставі здобув диплом інженера-економіста в Льєжі (Бельгія). Три роки поляки намагалися усунути українця з торговельного шкільництва й таки досягли того, що В. Несторович перейшов на працю до голляндської фірми з Роттердаму - Ван Беркель і Ко. у Катовицях, а потім у Львові - на посаду бухгальтера.

Від 1930 аж до 1939 року викладав суспільну економію й книговодство на вищих курсах при Торговельній школі, яка згодом стала Купецькою гімназією.

Рівночасно з фаховою працею В. Несторович розгорнув свою журналістичну діяльність. Писав він переважно на економічні теми до найбільшої газети - щоденника "Діло". Незабаром В. Несторович стає редактором відділу господарських справ у цій газеті, головним редактором якої був Василь Мудрий.

В. Несторович писав також статті на політичні теми, що часто були передовицями "Діла", писав репортажі зі світових та місцевих подій, а зокрема про Всесвітню виставку в Парижі 1937 року, про посвячення пам'ятника королеві в Бомарії, про маневри польської армії на Волині, про копальні на Шлезьку, про Гуцульщину тощо.

Від 1934 до 1939 року В. Несторович був редактором тижневика "Торгівля й промисел", що його видавав Союз українських купців і промисловців у Львові.

Крім того, статті В. Несторовича - до ІІ-ої Світової війни - друкувалися ще й у таких газетах, як "Прапор" (Відень), "Неділя", "Технічні вісті" (Львів) та інші, а також у різних календарях та альманахах. А під час війни - у "Краківських вістях" (Краків) та "Вістях" (Бельгія).

Як добрий ініціятор та організатор, він був завжди в центрі громади - чи це було студентське товариство "Січ" у Відні, від якого він був навіть післаний на Перший конґрес українського студентства у Данцінґу, чи це був Львів, де він був у проводі багатьох організацій і товариств, чи це був Допомоговий комітет, УНО і т. д.

І коли в 1944 році В. Несторович опинився в Німеччині разом з величезною групою біженців з України, він уже був загартований довголітньою працею, відомий громадський діяч і журналіст.

Для В. Несторовича відхід з батьківщини був дальшим етапом праці серед української громади. Працюючи фінансовим урядовцем у Янґ Мен Крістьєн Асс'н (Брит. зона в Німеччині), В. Несторович включається в життя ДіПі табору в Біліфельді. Тут він учив молодих людей книговодства, був головою санітарно-харитативної служби, брав участь у різних з'їздах, у влаштуваннях національних свят, забав, прогулянок тощо, не припиняючи й журналістично-репортерської праці.

Коли вільні країни світу простягли дружню руку скитальцям, В. Несторович виїхав до США й осів на постійне життя в Дітройті. Америка вдруге стала для нього добродійкою - знову забрала його з непевного ґрунту приблизно 30 років пізніше. І перший, і другий раз це було справжнім спасінням.

У житті В. Несторовича мінялися континенти, країни, соціяльні й політичні устрої, два рази світ зазнав нищівних катастроф світових воєн, але твердий хід праці, культурно-громадської й творчої у В. Несторовича не мінявся ніколи, а лише набирав щораз ширшого розмаху.

Дітройтський період праці В. Несторовича знаємо краще, бо вона проходила перед нашими очима в культурно-громадському житті громади протягом трьох останніх декад. І треба зазначити, що без нього ми мали б багато слабих місць.

Охопити всю працю В. Несторовича в доповіді неможливо - така вона розлога й велика. Згадаю лише головне.

Від самого початку, лише новоприбулі українці почали організовуватися, В. Несторович був у найпередовіших лавах активних громадян. Працював у комісіях товариства "Самопоміч", у кредитівці "Самопоміч", де скоро став головою інформаційної комісії, фактично виконуючи всю роботу її, редаґував "Наш контакт", "Вісті з кредитівки", три роки працював у редакції "Наш світ". Від 1952 до 1959 року - голова ради Літературно-Мистецького клюбу, який був справжнім здобутком Дітройту. Роками був активним у Товаристві українських інженерів, до якого належав за своїм фахом. Тут був головою редакційної комісії ювілейного випуску та написав до нього передовицю. 1959 року став одним з ініціяторів "презентації дебютанток", що продовжується й досі.

В. Несторович був головою відділу інформаційно-наукового інституту в Чікаґо та ще й досі належить до товариського суду цієї організації, був в управі літньої оселі "Діброва" і т. д., бував на багатьох з'їздах, зробив чимало доповідей і навіть на наших великих балях уміло провадив аранжування.

В. Несторович далі є членом багатьох організацій, належить до Союзу українських журналістів та Об'єднання Українських Письменників "Слово".

В. Несторовича можна назвати літописцем українського культурно-громадського життя.

Коли б зібрати й видати всі його писання за цей час (статті, репортажі, рецензії тощо), то ми мали б велику книгу про прагнення, події й працю дітройтської громади й поза її межами. Така книга було б свого роду літописом.

Статті писав В. Несторович, завжди спираючись на першоджерела, особисті спостереження й дослідження теми, уважно прислухаючись до думок інших, а особливо до того, про кого писав. А тому він був присутній скрізь: на всіх концертах, святах, виставках, доповідях, зборах, вечорах... і його перо охоплювало все. З особливою увагою ставився до великих мистецьких ансамблів, як Капеля Бандуристів, хор "Трембіта", роками даючи до преси свої огляди-рецензії про їхні виступи. Писав В. Несторович про наших визначних мистців та громадян. Але своїм авторитетним пером особливо віддано служив молодим силам, несучи їхні досягнення у широкий український світ - робив їхні імена відомими та давав їм моральну підтримку.

Статті В. Несторовича друкувалися в багатьох газетах і журналах: "Свобода", "Америка", "Новий шлях", "Народна воля", "Українські вісті" (Н. Ульм, Німеччина), "Прометей", " Нові дні", "Овид", "Пороги"...

"Українська газета" в Дітройті, редактором якої був свого часу і В. Несторович, завдячує йому багато, багато статтей - від передовиць до хроніки.

Крім журналістичних речей, В. Несторович автор таких книжок, як "Упрощене книговодство", видане в Польщі, готовий підручник з книговодства на 400 сторінок (пропав з архіву Купецької гімназії у Львові), приготована до друку праця про Зелений Клин (також пропала) та "Проблеми сучасної економії", а також Енциклопедія українського підприємця (він зредаґував). 1974 року В. Несторович дав до друку книжку на 400 сторінок під назвою "Українські купці й промисловці в Західній Україні між двома Світовими війнами" та видав власним коштом книжечку "Закарпатські українці в чехо-словацькому корпусі генерала Свободи".

Рік 1965 треба вважати найвизначнішим у творчому житті В. Несторовича. Тоді вийшов з друку його твір "Серця і буревії" (майже на 500 сторінок великого формату), що його автор склясифікував як роман-репортаж. Цей твір письменник виношував добрих 30 років, поки він знайшов свій закінчений вислів. Зелений Клин не давав себе забути, як і письменницький талант В. Несторовича визрів у цій темі, переростаючи журналістичні межі.

Вийшовши у світ, "Серця і буревії" знайшли позитивну, а то й високу оцінку в критиці й серед широкого кола читачів. Про цій твір писали відомі літературні критики й письменники: Григорій Костюк, Вадим Сварог, Григорій Лужницький, Василь Лев, Павло Маляр, знавець азійських справ та Зеленого Клину Іван Світ та багато інших.

Автора твору "Серця і буревії" поздоровляли з успіхом читачі й колеги. Серед них знаходимо листи від У. Самчука й М. Понеділка. У. Самчук пише: "... Ваша книга "Серця і буревії" є вийнятково вартісним вкладом до нашої не конче багатої літератури про Далекий Схід. Вона писана гарно, щиро, з великим талантом спостереження й аналізи подій. Безліч винятково чітких і живих постатей у цій великій події. Її стиль добре передає ці два компоненти

літератури з живої дійсности, - спогад і художність... Вам будуть люди завжди вдячні за написання цієї книги..."

А М. Понеділок з властивою для нього доброзичливою щирістю й теплотою пише: "Прочитав книгу! Захоплений, ощасливлений я нею. Великим серцем і небуденним талантом вона писана. Багатство мови, чіткість окреслень, образів і подій, цупка - чепурна побудова всієї розповіді просто надзвичайна. Вірю - ця Ваша літературна перлина занесе Ваше ім'я назавжди в найкращу сторінку історії всеукраїнського письменства..." *(7 квітня 1965 року).*

Ось ці спонтанні слова М. Понеділка були пророчими. Книжку "Серця і буревії" нагороджено як одну з найкращих за чотири роки на II-у Літературному Конкурсі Українського Літературного Фонду ім. І. Франка в Чікаґо. Вона дійсно зробила ім'я В. Несторовича широко відомим серед українських літературних творів та за кордоном зайняла видне місце.

Вийняткова вартість твору "Серця і буревії" полягає в тому, що В. Несторович охопив у нім дві важливі, дуже мало розроблені в нашій літературі теми, а саме: доля полонених австрійської армії, отже й українців, що опинилися в російському полоні під час І-ої Св. війни, а друга тема, якій у книжці відведено основне місце, - це життя й прагнення українців на Зеленому Клині й Забайкаллі: їхній побут, громадська праця, патріотизм та - національно-політичні прямування, коли революція валила царську владу, а народи імперії кров'ю вписували в історію свою національну ролю.

З цього погляду "Серця і буревії" є першою епопеєю про український Зелений Клин, а другою - "Тигролови" І. Багряного, де письменник змалював духовні, моральні й національні якості зеленоклинців, їхнє життя - вже після революції.

"Серця і буревії" - це широке епічне полотно, побудоване на історичній правді. Автор пише: "... Поклавши в основу живі ще спогади, я старався дати приблизно правильний образ приватного, товариського й громадсько-національного життя на тлі політичних, революційних подій, що в тому часі заіснували... частина дієвих осіб має правдиві прізвища, особливо покійники". (Розуміти слід - справжні прізвища, а також ... померлі - Ред.).

Описуючи сірі будні полонених в таборах за колючими дротами автор всебічно змалював їхнє життя: від

різниці політичних поглядів на події та палких і бурхливих дискусій різнонаціональної маси, від сірого й одноманітного мізерного побуту й морального падіння людини в неволі аж до зразків високих моральних і духовних якостей людини, де б вона не опинилася, як і вміння людини пристосуватися.

Твір має в собі багато автобіографічного. Головний герой - це сам автор, що пережив усі описані в книжці події - від транспорту полонених на Сибір аж до їхнього повернення до Відня.

"Серця і буревії" належить до творів, що стали характеристичним явищем після II-ої Св. війни у літературі всюди, де мемуарність, автобіографічність іде поряд з художністю й авторською уявою. Попередниками В. Несторовича в нашій літературі були Галина Журба, Докія Гуменна, Федір Одрач, Марія Остромира, Ольга Мак та інші - вони віддали данину цьому жанрові, а в американській літературі цей жанр, протягом десятиліть дуже помітний, якщо не домінуючим.

"Серця і буревії" мають велику пізнавальну й документальну вартість. Тут на історичному тлі російської революції, громадянської війни, національно-визвольних рухів, японської інтервенції, різних політичних розгр, у рахунок котрих входили й українці, автор показав життя частини нашого народу, що стала автохтоном Зеленого Клину. Політичне думання місцевих провідників та свідомого люду, їхню зформовану національну ідею висловлено устами Журавецького:

- Я бачу Зелений Клин як частину України. І нам це треба заявити твердо! Наша впевненість, що інакше бути не може, дасть нам відвагу вставити це в нашу національно-політичну програму й добитись нашого права. Тут же наші українці, тут ліс... і стільки всякого багатства: золото, хутра... Одеса - Владивосток, пряме сполучення.

Автор зумів побачити й змалювати образи наших чудових, щирих, гостинних людей, розумних провідників, відданих громадських діячів і багатогранне життя наших земляків від щоденного побуту до національно-політичних поривань, від тихого життя мешканців до карколомних змагань із стихією, від поверховних гріховних любовних пригод до глибоких прекрасних почувань.

"Серця і буревії" - це твір сильного національного звучання, твір пристрасних почуттів людських сердець у добу великих світових буревіїв.

Григорій Костюк каже: "Читач ніколи не пошкодує, взявши до читання "Серця і буревії", а автор пустивши у світ цей твір, з повним правом може взяти за мотто до свого заповіту заголовок першого розділу роману: "Не вмру, а житиму" (Г. К. "Українська еміґраційна художня проза за 1965 рік").

На сьогодні В. Несторович, почавши, з Божого благословення 82-ий рік життя, працює над автобіографічною повістю про Львів на переломі І-ої Св. війни, яку почав писати в 1969 році. "Жаль мені, каже він, що мої літа не дозволяють бути, за давніми зразками, діяльним".

Кращі й тяжчі хвилини життя ділить із В. Несторовичем уже 36 років дружина Нюта (дівоче прізвище Паславська), яка завжди є його вірним другом. У нашій громаді пані Нюта Несторович відома, як довголітня активна хористка "Трембіти" та церковних хорів.

Великий вклад зробив Володимир Несторович у наше культурно-громадське життя, в українську журналістику та літературу. Цим вписав своє ім'я в "Енциклопедію українознавства", в "Історію української кооперації", в українську літературу та цілий ряд публікацій. Крім того, його ім'я не сходило зі сторінок широкої української преси протягом 60-ти років, залишаючи нестертий слід в історії української еміґрації.

Журнал "НОВІ ДНІ", Торонто,
грудень 1976 р.

Діброва - Брайтон
9 жовтня 1976

Достойна і дуже дорога Пані Мусю!

Важко підібрати слів похвали за Вашу дуже цінну доповідь, бо кожне слово видається блідим в порівнянні до її краси і сили. Зокрема за чудове виголошення цієї доповіді.

Я знаю, скільки то роботи, часу і знання вимагало опрацювання такої великої і різнородної теми, ще й обмеженої часом подачі слухачам.

До того всього поручена Вам, Дорога Пані, справа цілої програми, добір її , турботи за інших осіб потрібних для обдуманої Вами такої різноманітної програми і для справжньої краси "мого Свята". Як гарно, що на Ваше бажання зголосилися радо такі визначні мистці свого фаху як оперна співачка Христя Липецька і балетниця Мотря Макар. Здається мені, що Вам було розмірно легко добути їхньої згоди, які, як благородні, тямили про колишній мій труд (кожноразово) в їх виступах.

Я і моя дружина висловили думку, що такі вечори "визначним громадянам" підсунула Культурно-Громадському Клюбові саме Ви, Дорога наша Муся Гарасевич, і що згодом таких вечорів буде більше.

Дякую ще раз за великий труд і тричі цілую Вашу ручку, а Нюта Вашу бузю, здоровимо і стискаємо руку Вашому Вельмишановному Мужу, який дає Вам змогу працювати для літератури, журналістики і громади.

Ваші

Волидимир і Нюта Несторовичі

ШЕДЕВР

Слово "шедевр", яким окреслюють мистецький твір найвищої якости, невідступне в моїй думці, коли мова йде про книжку, видану НТШ (Українська Літературна Бібліотека, том 10) ще 1973 року під назвою "Абетка з історії України". Автор книжки Ярослав Паладій - художник. Поруч з ним є ще другий автор, чи вірніше співавтор, поет Леонід Полтава. Два мистці двох родів мистецтва, натхненні патріотичною ідеєю, довершили річ, якої споконвіку бракувало в книжковій скарбниці для дітей від дошкілля до юнацького віку і яка є дуже вартісним додатком до підручників для шкіл українознавства. Та й людина в кожному віці з чималим зацікавленням і замилуванням перегортатиме її сторінки не раз, бо книжка справді явище небуденне під кожним оглядом.

Задум книжки, ідея належить головному авторові - Ярославу Паладієві, а досконалість втілення ідеї належить обидвом. Книжка складається з двох окремих мистецьких компонентів: образотворчого й поетичного. Ці два компоненти, тісно сплітаючись змістом, розгортають довкола кожної букви абетки якусь тему з життя України з великою любов'ю до неї й з неменшим естетизмом. Кожна сторінка книжки має пізнавальне й виховне значення. З неї промовляє історія України, побут, релігія, рідна земля та її великі люди.

Присвячення уваги титульній букві у книжках, як і її майстерне виконання, явище дуже старе. Зокрема в нас воно йде від перших євангелій, ще писаних ручно на папірусах, а потім особливо позначилося на виданнях поетичних творів та казок. З найновіших видань можна дати як приклад

книжку Теодора Курпіти "Блакитні троянди", яку художньо оформлювала та ілюструвала титульну букву з кожної поезії М. Гарасовська-Дачишин. Проте Я. Паладій відійшов від цієї традиції і взяв букву як поштовх до теми, як її народження. Він артистично будує букву з молодого дуба з відчуттям стабільности, певности, витривалости. Дуб, оспіваний піснями, козацькими думами, переказами, леґендами - улюблене дерево України. Від Полісся до Карпат, до лісостепу, до поодиноких велетів-дідуганів, що пам'ятають ще славу козацьку, дуб символізує силу нашого народу та фізичну й духовну міць його синів. Отож, сама ця ідея автора є цікавою широкою темою для розмови з учнями при користуванні книжкою.

Незвичайність виконаної букви полягає в тому, що вона не сприймається як намальована, а саме як збудована, й це творить відчуття конструктивности та присутности праці. Оце відчуття, тісно поєднуючись з розгорненим довкола образом, назва теми котрого начинається на дану букву, посилює втілений у нього подих життя. Малювання образів Я. Паладій трактував серйозно, з фаховою відповідальністю та глибокою вдумливістю. Чомусь малюнки у книжках для учнів нерідко виконуються чи то невміло, чи то незріло, тому й виглядають просто нефахово. Дивлячись на них, тяжко підліткові уявити й полюбити Україну, якої ніколи не бачив, чи мати живе тепле почуття до зображеного на малюнку. В "Абетці з історії України" кожен малюнок - це завершений мистецький образ, виконаний з тонким естетизмом. У побільшенім розмірі були б це образи, які залюбки можна повісити на стіну. Проте Я. Паладій мистецький бік образу ставив лише як засіб передання патріотично-національної ідеї, яка промовляє з кожного його малюнка соняшно-яскраво. Вона донесена до сприйняття з переконливістю, красою й національною гордістю. Як багато в них сказано! Як багато в них подиху України, рідного тепла, життя, людини!

На кожній сторінці, до даної букви, ідею вкладену в малюнок підхоплює вірш, поміщений під ним, який гарним поетичним словом підносить, яскравить і поширює її. Наприклад, до букви "А" Я. Паладій вибрав тему "Архангел". Тема всесвітня, християнська, але трактуючи її національно, мистець на щиті архангела малює український герб - тризуб.

Поет піднімає це гасло й розгортає у світлу релігійну, з українським національним звучанням, поезію, яку можна залюбки читати не раз. Оригінальність цьому наскрізь гарному віршеві надає несподіване закінчення.

Леонід Полтава - автор віршованої частини книжки, виявив тут свій поетичний хист яскраво. Хоч головною його метою було доступним поетичним словом розказати у кожному вірші щось про Україну, він скрізь затримав добрий рівень, а деякі вірші просто захоплюють як мистецьким словом, так і щирістю почуття, настроєм та схопленням суті.

До букви "Т", під чудовим образом гуцула, що трембітує (якось не хочеться назвати його малюнком чи ілюстрацією), Л. Полтава дає такий вірш:

Трембіта

В місячнім сяйві срібні Карпати,
Зорі на гори перлами впали...
Як же у ніч таку не трембітати?
Як не сказати, що ми покохались?
Тіло гуцула виносять із хати,
Ґазду старого, що спочив тихо... -
Як же у мить таку не трембітати?
Як не сказати горам про лихо?
Танки ворожі гудуть у Карпатах,
Прапор чужинця над Довбуша краєм... -
Як же у час такий не трембітати?
Як не гукати: волі бажаєм!

Поет наголошує прекрасне інтимне почуття молодої людини, сум, бо чиєсь життя скінчилось, патріотичність, прагнення волі - трембіта про все дає людям знати, на те й трембітує.

Досягнення Л. Полтави полягає в тому, що він у коротку форму віршів, всього на три строфи, вклав багато змісту (і то глибокого), доносячи його зрозуміло, з пластичною яскравістю, і ніде не вдався до спрощености, якою часто грішать вірші для дітей чи підлітків.

У вищезгаданому вірші, треба звернути увагу на тонкість поетичного вислову. Третій і четвертий рядки, які на перший погляд повторюються, в дійсності вияскравлюють

три головні чинники життя: кохання - краса життя, поет її асоціює з найчарівнішим настроєм місячної ночі в Карпатах, смерть - лихо, але все ж таки це лише мить, наїзник - це час, час боротьби за волю. Тому в поета трембіта трембітує в "ніч", "мить" і "час".

Вірші Л. Полтави легкі, прозорі, з мистецькою простотою, багато в них лагідности, зрілої вдумливости, дещо повчання і всі написані з достатньою дозою естетизму. Домінує тепла, щира любов до України, гарний, розумний патріотизм, велике чуття, яким поет зворушливо охоплює весь український народ, де б українці не були, у єдине ціле - в Україну:

Ти не тільки там, де княжий Київ,
Де горять тисячоліть хрести.
Україно, ти неначе мрія,
Що її чужим - не досягти!
. . . . . .
Ти у всіх країнах, Україно,
В образі нестримного крила -
Бо усюди є така людина,
Що тобі на вірність присягла!

Л. Полтава в кожному вірші наголошує інше емоційне почуття, залежно від вимог теми, які він трактує влучно, сягаючи головної мети. На сторінці 6 під образом типової української сільської хати, яку будували ще наші діди і прадіди, поет тихим щирим словом, розважно й розумно передає молодому поколінню любов до неї:

У всьому є своя краса
(Краса ж завжди крилата).
Ні не летить у небеса
Оця звичайна хата:

Вона - не палац золотий
Не хмародеру буря,
Але росли, росли у ній
Шевченко і Петлюра!..

Усі віки у ній живі,
У ній молилась мати...

Будуймо ж палаци нові
І не забудьмо ... хати!
("Хата")

Звичайно, батьки і вчителі хочуть влити дітям любов до нашої хати під стріхою просто тому, що вона нам рідна. Але діти бачать, що та хата страшенно убога й людями жилося у ній тяжко, а часто й злиденно. Поет вказав на справжню цінність нашої хати під стріхою. Він навчає любити цю убогу хату не за білені стіни, не за стріху чи вишивані рушники, а за душу, що виростала в ній, за те, що вона віками зберігала націю, народжувала наших великих людей і т. д.

Назвавши книжку "Абетка з історії України", не обмежили її лише суто історичними подіями та іменами, а насвітлили й різні галузі з життя народу. Є тут князі Ігор, Ольга, є запорожці, Довбуш, є Шевченко й Франко, Прометей, Юрій, церква, Йордан, Великдень, але є й лови, чумаки, хата, жнива, ярмарок, є й ноти, спорт... - все це передано красномовно, кольоритно, зворушливо рідно.

Крім пізнавального й виховного значення, яке має ця книжка для всіх українських шкіл (включно з Україною, якби її туди допустили), у ній є ще один елемент, що має до деякої міри, революційне значення для навчання у школах українознавства. Цей елемент Я. Паладій, правдоподібно, свідомо поклав у підвалини своєї праці. Справа в тому, що навчити дітей свобідно читати й писати українською мовою на чужині - чи не найтяжча проблема цих шкіл. Достатнє опанування предметів у вищих клясах, через труднощі в читанні й писанні, стає неймовірно тяжким, або й недоступним, що забирає охоту дітям ходити до школи. Головна причина цих труднощів полягає в тому, що з пам'яти дітей випадають або переплутуються букви, бо щоденне навчання й розмова англійською мовою витискають українську. З методичного боку, Я. Паладій розв'язує проблему клясичним шляхом. Він букву пов'язує із словом, зафіксовує її у зоровій пам'яті малюнком та ще й закріплює відповідною до слова добре опрацьованою у вірші темою. На мою думку, якщо школи українознавства візьмуть "Абетку з історії України" як обов'язковий додаток до підручників, вона допоможе дуже багато в цих труднощах. Крім того, у

книжці кожне вибране до букви слово на протилежній сторінці має відповідник в англійській мові, а імена - пояснення. Розробка його теми гарною літературною мовою у легкій віршованій формі є джерелом для збагачення запасу слів та стимул для мислення українською мовою. Карта України на початку й в кінці книжки - цінний чинник для закріплення уяви про Україну в географічному аспекті.

"Абетка з історії України" - вийнятково гарне видання. Вона, понад усе, захоплює красою, нагадуючи мистецький альбом з обкладинкою, що дорівнює кращим світовим виданням. Книжка вийшла під редакцією професора доктора Василя Лева з передмовою Михайла Островерхи.

Журнал "НОВІ ДНІ", Торонто,
червень 1979 р.

ДЗВОНИ

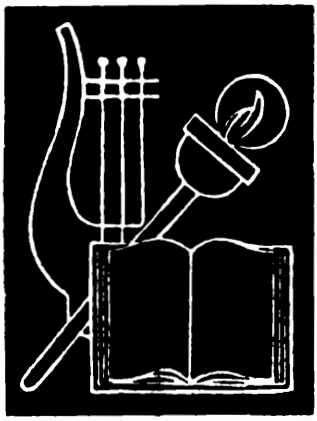

ЛІТЕРАТУРНО НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

РИМ ДІТРОЙТ

Ч. 1-2 (112-113) - 1980

В. ДЯДИНЮК

(Редактор проф. д-р Богдан Лончина)

ВИЗНАЧНЕ НАДБАННЯ

Дуже мало кому відомо, що в українській перекладній літературі є еспанський твір з 11 або 13 століття "Пісня про мого Сіда". Нашу особливу увагу на нього звертає той факт, що це перший повний переклад славного староеспанського твору серед слов'янських мов (на російську мову перекладено лише окремі уривки).

Автор перекладу "Пісні про мого Сіда" з староеспанської мови на українську - доктор Богдан Лончина (романіст).

Б. Лончина не обмежився самим перекладом тексту, але й широко опрацював тему, пов'язану з твором та добою описаних у ньому подій, що разом дало чималу книгу, яка по своїй суті є науковою працею - поєднує в собі історичну й літературну розвідки, текст твору є українською мовою та вичерпні пояснення до нього.

Книжка має заголовок українською та еспанською мовами: "Пісня про мого Сіда" - "Cantar de mio Cid". Вона нараховує 161 сторінку, вийшла у світ 1972 року в Римі - видання Українського Католицького Університету, том 8.

Вступ до перекладу має чотири розділи, головні з них два перші.

Перший розділ - історична розвідка під заголовком "Життя історичного Сіда" - написана на базі докладних студій, у першу чергу, еспанських джерел про добу коли жив і діяв Сід. Тут також використано праці англійських та американських істориків і літературознавців (на стор. 35, у 4 розділі подано імена авторів та назви цих праць).

"Пісня про мого Сіда" - високомистецька епічна поема. У світовій літературі стародавньої доби вона стоїть поруч таких славних творів як "Пісня про Нібелюнґів", "Пісня про Ролянда", "Слово о полку Ігоревім".

Сід, як і князь Ігор, - постать історична. Обидва національні герої вславилися походами проти ворогів. Проте, коли постать князя Ігоря в поемі й історичних дослідженнях розбіжностей не має, то Сід - постать суперечна - у дослідників зустрічаємо діяметрально-протилежні погляди на його особистість, як і на його дії. Б. Лончина стоїть по боці тих дослідників, які на основі арабських, латинських, еспанських документів правдиво насвітлюють і відтворюють історичний образ Сіда, а свою розвідку базує на основі "студій визначного еспанського вченого Рамона Менендеса Підаля".

У 711 році на Еспанію напали маври, знищили християнську державу, окупували територію, створили свою сильну імперію, яка проіснувала 8 століть. З незайнятої маврами північної гірської частини Еспанії майже відразу розпочалася визвольна боротьба еспанців-християн проти маврів, яка тривала до 1492 року.

Сід народився біля 1043 року у Кастилії, у с. Бівар. Його повне ім'я - Родріґо (Руй) Діяс де Бівар. Належав до заслуженого роду лицарів. Документально змальовуючи історичне, політичне й економічне тло того часу, Б. Лончина основну увагу присвячує біографії Сіда та тим подіям, які спричинювали його походи й вчинки. Разом з тим він описує побут, звичаї, закони, права королів, лицарів, васалів та географічне положення місцевостей і шляхів, якими доводилося йти Сідові в походи для участи у війнах з маврами. З цієї розвідки ми маємо добру уяву про фізичну постать Сіда, його шляхетну особистість, сувору, але людяну вдачу, геніяльність у військовому ремеслі, виняткову стратегічну хитрість, як і про історичні постаті королів, різні типи шляхтичів і образи лицарів. Найтісніший і найдовший зв'язок Сіда був з королем Альфонсом YI, неласка котрого зробила Сіда незалежним у походах і завоюваннях.

Події, які випереджують епопею, розгорнену в "Пісні про мого Сіда", описано у двох перших підрозділах біографічно-історичної розвідки: "Молодість Сіда" і "Васал

Альфонса YI". У них цікаво подано походження й виховання молодого Сіда, його лицарські заслуги й перемоги, коли й чому він отримав від своїх васалів ім'я "Сід" ("міо Сід" - мій Пан), як схрещувалися шляхи його з Альфонсом. Інтриги шляхтичів проти надзвичайно відважного й здібного Сіда, який перемогами в битвах здобував собі все більшу славу, підбурення Альфонса YI (1079 року він проголосив себе вже королем свієї Еспанії), спричинили перше вигнання Сіда. Сід, за тогочасним правом, відходить з Кастилії разом із своїми васалями на схід Еспанії, куди не сягало зацікавлення короля. Оцим першим вигнанням і починається "Пісня про мого Сіда". Дальші підрозділи історичної розвідки: "Перше вигнання", "Васаль Альфонса вдруге", "Друге видання", "Облога Валенсії", "Сід володар Валенсії", "Смерть Сіда" - це історичний супровід до поетичного твору. Він повний дат, імен, назв місцевостей, описів обставин та історичних подій. Без цієї добре опрацьованої історичної розвідки твір для читача був би вирваним з його доби, а тим самим мало зрозумілим. Адже "Пісня про мого Сіда" - це епос про еспанського лицаря-героя, і не в намірах автора був літопис.

"Пісня про мого Сіда" закінчується кульмінаційним пунктом перемог та життя героя: Сід здобув окуповану маврами Валенсію, міцно там осів, дочок видав заміж за інфантів Навари й Аранону. Еспанські королі згодом стали його свояками. Сідова слава рознеслась по світі. Про смерть Сіда автор говорить з епічним спокоєм:

> "Із цього світа відійшов (мій Сід, Валенсії пан).
> В день П'ятдесятниці: хай від Христа прощення
> він має!" *(стор. 160).*

З розвідки Б. Лончини ми довідуємося, що сталося після його смерти. 1099 року помер Сід, маючи всього 56 років: "Важке воєнне життя, рани, одержані в боях, одна поважна хвороба, прикрості, спричинені цісарем і зависниками-ворогами - все це скоротило життя Сідові" *(стор. 24).* Хімена - дружина Сідова - ще володіла три роки Валенсією. 1101 року альморавіди її обложили. Облога тривала три роки. Альфонс YI допоміг відбити облогу, але Валенсію втримати не змогли. Спаливши місто, християни покинули його, а Сідове тіло перевезли до Кастилії.

У "Заключенні" Б. Лончина оцінює Родріґа де Бівара наскрізь позитивно як еспанського героя у боротьбі з маврами XI століття, що залишив по собі велику й добру славу. Сідова вірність суверенові й християнським та еспанським традиціям, "хоч жив довгі роки між маврами", залишаються прикладом і в сьогоднішньому житті. 1109 року сучасник Сіда мавр Бем Бассам написав про нього так: "Ця людина, бич своєї епохи, була - через постійну і ясновидючу енергію, через мужню твердість свого характеру і через свою героїчну вдачу - чудом посеред великих Господніх чудес".

Другий розділ - літературна розвідка під заголовком "Пісня про мого Сіда". Б. Лончина зупиняється на трьох питаннях:

1. "Дата створення, автор рукопису".

Оригінал "Пісні" не зберігся. Переписувано її багато разів, а копія, що дійшла до наших часів, є з 1307 року. Вона має 74 пергаментні листки та дві обгортки, бракує початку й двох листків у середині. "Найцінніше й найбільш майстерне видання "Пісні" зладив Рамон Менендес Підаль". Його праця "Cantar de mio Cid, Texto, gramaticay vocabulario" вийшла трьома томами в Мадриді 1944-46 р. За Підалем "Пісня" написана 1140 року, але деякі вчені припускають, що написана вона на початку XIII століття. Автор невідомий. Певним є те, що він був людиною світською з околиць містечка Медінаселі (північносхідня частина сьогоднішньої провінції Стара Кастилія). Твір написаний на підставі місцевих переказів, а не на історичній базі.

2. "Будова вірша".

Ні рими, ні ритму автор "Пісні" не дотримувався. "Можна висловити здогад, що основою версифікації "Пісні" є аметрика". Характеричтичні для неї різні асонанси - основна прикмета староеспанської поезії: певна кількість рядків з тим самим асонансом творить асонатичну групу. Б. Лончина зупиняється на будові й різнородності цих груп у "Пісні" й робить висновок, що "її автор є великим майстром технічних елементів поетичної мови".

3. "Переклади "Пісні".

До цього часу повний переклад "Пісні" зроблено на такі мови: німецьку, французьку, шведську, англійську,

італійську, португальську. Над перекладами "Пісні" із староеспанського тексту (як його видрукував Р. Менендес Підаль) на українську мову Б. Лончина працював 10 років, закінчив його в 1959 році, а потім ще виправляв до 1961 року "Мені йшлося про те, щоб зладити дослівний переклад "Пісні" і, таким чином, зробити його доступним українській людині... Може колись знайдеться поет, що захоче переспівати її чарівними словами нашої рідної мови..." *(стор. 31).*

Третій розділ - "Імена і назви з наголосами".

Б. Лончина подав 185 староеспанських імен, назв місцевостей і т. д., зазначуючи правильні наголоси, українську транскрипцію, вимову.

Закінчує Б. Лончина свою історично-літературну розвідку картою Еспанії другої половини XI століття - коли жив та діяв Сід. Ця цінна розвідка охопила всі необхідні відомості для сприйняття й зрозуміння староеспанського шедевру "Пісня про мого Сіда" та тієї доби, яка його зродила.

Журнал "НОВІ ДНІ", Торонто,
березень 1982 р.

СВІТЛАНА КУЗЬМЕНКО

Свілана Кузьменко належить до молодшого покоління українських письменників на еміґрації - це вже більше письменники двох культур, а не двох світів. Народилась на Чернігівщині в родині інтеліґентів - батько юрист, мати педагог. З України виїхала 15-літньою дівчиною. Середню освіту здобула в Німеччині. Студіювала літературу у вищій школі. Працює в бібліотеці Торонтського університету.

Літературну творчість почала в Канаді. Перший її твір був надрукований 1962 року у "Нових Днях" - поема "Навесні полями". До цього часу видала дві книжечки для дітей - "Івасик та його абетка" 1974 року й "Півникова пригода" 1981 року, збірку оповідань "Новоталалаївські рефлексії" 1976 року та збірку поезій "Вічний проростень" 1981 року. Не всі її твори зібрані у виданих книжках. Чимало надруковано в різних журналах та часописах, а дещо ще не надруковано.

С. Кузьменко також перекладає з чужих мов. Бере активну участь у літературних конкурсах і майже всі надіслані нею на конкурс книжки, чи окремі твори, отримали нагороду, або відзначення. Коли мова йде про найбільший з них, а це – Літературний Конкурс Українського Літературного Фонду ім. Івана Франка, то С. Кузьменко була відзначена два рази підряд: на 5-му конкурсі 1978 року за збірку оповідань "Новоталалаївські рефлексії", а на 6-му конкурсі 1982 року - за обидві надіслані книжки в різних жанрах: в поезії "Вічний проростень" та в літературі для дітей "Півникова пригода".

Не зважаючи на різноманітність творчости С. Кузьменко, більш відома в жанрі поезії, бо якраз поезія

для неї найприродніша. Це позитивно позначилося на її книжечках для дітей, де авторка застосовує віршування, чи то лише риму, як засіб легкого, майже колисково-пісенного оповідання і змалювання образу, дії. Вона осягає поставлену перед собою мету: лагідним словом навчати й повчати дітей, а не лише розважати.

Висока культура мови щоденної, розповідної, ніжність, добротливість, теплота й материнська любов випромінюють з цих книжечок. Здається, що вони написані не закордоном, а в Україні, стільки в них глибоко народного материнського чуття до дітей, як до своїх рідних та лагідного затишку українського домашнього вогнища.

Доповнюють і збагачують зміст книжечки артистичні ілюстрації мистця Мирона Левицького. Виконання й передання малюнком змісту захоплюючі. Малюнки повні життя, дії, звуку, почуття. Так у "Півниковій пригоді" людське втілено у світ свійської птиці: опіка, непослух, здивування, розгубленість, сльози й радість.

Кожна з двох книжечок інакша і кожна дуже корисна для навчання та виховання дітей, а особливо для прищеплення дитині від малечку гарної, чистої української мови.

Збірку оповідань "Новоталалаївські рефлексії" авторка починає вступним нарисом у м'якому гумористичному стилі. І хоч у нім зазначено, що місто Нова Талалаївка знаходиться в південній Каліфорнії, ми відразу ж пізнаємо, що це наша пересічна українська громада на еміґрації в Америці чи Канаді з її своєрідним окремішнім життям, яке має і свої власні специфічні проблеми, або з повною інтенсивністю створює їх штучно.

"Нова Талалаївка була одним із найпатріотичніших міст, яке мені довелося бачити на своєму віку.

Кожний причетний до обраного собі товариства, спілки чи об'єднання завжди був щиро переконаний не лише у важливості свого товариства, але і в його значній перевазі над усіма іншими, хоч, дивлячись об'єктивно, вони були подібні одне з одним, як близнята" *(стор. 6)*.

Оригінальність задуму - пов'язати окремі оповідання українською еміґраційною громадою і її членами, в Новій Талалаївці, дотримана до кінця добре.

В оповіданнях насвітлюються різні прояви в нашому середовищі (інколи досить дивовижні), химерну гру долі, що

переставила людей відразу у програну позицію, як незугарний грач на шахівниці. Химерність долі, чи може жорстокість реальности: "колишній професор клясичних мов у старокраєвому університеті" опинився витирачем склянок у ресторані в Нью Йорку. Він мріє про пенсію, щоб знову зайнятися науковою працею. Його учень з таборової гімназії, що насильно вчився, на всякий випадок, в Америці не лише стає мільйонером, доробившись на торгівлі, але й "докторантом", якого на превелике здивування професора, садять у президію на науковій сесії в Новій Талалаївці ("Науковий відступ"). Тут порушено одне із сумних, а подекуди й трагічних явищ еміґрації, як і анормальність її середовища.

Одне з найкращих оповідань "Віднайдений скарб" має у своїй основі злободенну тему непотрібної денаціоналізації, втеча від себе, як засобу "вибитися у пани", і - противага до цього - збереження свого національного й родинного кореня, як твердого ґрунту. На ньому людина зростає в пошані національній та особистій, черпає з нього все необхідне, щоб здобути своє тривке місце під сонцем у всіх професіях і на всіх суспільних щаблях. Родинний корінь - це скарб: "...прізвища міняти не треба, і без масонської льожі можна обійтися, щоб стати справжнім паном" - це каже дід Макогон, великий рід якого дав Канаді різних професіоналістів, науковців, послів до парляменту, підприємців і фармерів. "Старий Макогін тішиться, що не всі покинули працю на землі; на його думку, це - одне з найшляхетніших людських зайнять".

В інших оповіданнях, як наприклад "Пригода з мільйоном долярів", "Проєкт з ділянки психології" життя даної країни, його парадокси входять у нашу родину як природний складник, бо вона стала вже невід'ємною частиною цілого суспільства у державі свого поселення. Письменниця звучить непереконливо у першому оповіданні, але в другому - вив'язалася з обраної теми добре.

Люди, про яких оповідає письменниця чи дійові особи - це українці першої й другої еміґрації, або вже тут роджені. Ми лише інколи знаємо, звідки вони походять, але це й не має ніякого значення. Письменницю цікавить якась проблема, явище, прояв, часом поведінка людини супроти людини й вона це насвітлює, не роблячи своїх висновків. Висновки лишає для читача і якраз тому люди, про яких

оповідає, не мають гострого неґативного чи позитивного забарвлення - вони люди з такими чи іншими прикметами. І хоч письменниця кидає досить світла на неґативи, вона лишається завжди лагідною. Читаючи, більше усміхаєшся разом з нею, а не обурюєшся. Весь її стиль витриманий в добротливій розповіді з гумористичним забарвленням.

С. Кузьменко добрий оповідач. Її розповідь іде плавно, збудована прозоро, оповідає із замилуванням гарною розмовою без поетичности. Вона не заглиблюється ні в душу, ні у психіку людини, навіть у її настрої чи переживання. Читач сам розуміє й відчуває душевний стан, характер даної людини.

Найсильніше виявляє себе С. Кузьменко в поезії. Її поетична творчість невелика - вона зібрана у книжці "Вічний проростень", виданій у Канаді, нароховує 60 сторінок, обкладинка М. Левицького.

С. Кузьменко - дружина покійного відомого поета Бориса Олександрова, формувалася під його впливом. Ми знайдемо це у її філософському сприйманні життя й смерти, у розумінні вічности людини, ми знайдемо це і в самій її поетиці. Але в неї нема наслідування поезії Б. Олександрова. Її позія ориґінальна, цікава тематично й особлива своїм прозорим поетичним висловом і відзначається, перш за все, гарною артистичністю і непересічною глибиною думки. Вся вона заслухана у внутрішній світ своєї душі та своє філософське сприйняття великого універсального буття. У цьому відношенні цікавий її вірш "Мати" - вічний образ, вічна тема в поетичних творах у неї звучить по-новому, охоплюючи все людство і саме життя:

І хто, крім Бога, має більшу силу
Тримати людство на оцій землі
. . . . . .
У що без тебе з кожного зусилля,
Усіх здобуть і чарівних ідей.
Як Ти майбутности найперша справжня сила.
Таж без Тебе й не було б Людей.
(стор. 51)

Зовнішній світ як пейзаж (урбаністичний, природи) її не цікавить взагалі. Він входить у її поетичну творчість

рефлективним елементом, що хвилює почуття, породжує думку, тривожить душу, єднає те, що ми звикли називати минулим і сучасним, чи з гостро відчутим "тепер", у єдине, яке ніколи не переривається - у безконечність, або звучить в унісон з її настроєм і душевним станом.

Особливо позначена рефлективність на поезіях, присвячених Борисові Олександрову - це її любовна лірика вщерть виповнена прекрасним, світлим, глибоким почуттям. У ній біль і сум втрати мужа, друга, батька, коханого, але в нім щастя й любов - любов, що не знає смерти. Життєва філософія С. Кузьменко оптимістична. Є щось у ній могутнє, хоч висловлене ще несміло. Вона вірить у вічність людини, а вічність закладена у "єднанні з усім життям, що лине біля нас". Сама ж людина вибирає свій шлях, свої дороги:

"... Дороги, дороги, дороги -
Тільки стань на життєвий поріг.
Котру візьмеш собі під ноги?
Котра ляже тобі до ніг?"

("Дороги", стор. 30)

Через її поезію проходить елемент величного, породжений цілим комплексом її внутрішнього світу: поглядами на суть життя і людини як вислову самого життя та його якости.

В цілому ж поезія Світлани Кузьменко глибока, настроєва, щира, хвилююча, елегійна, тепло лірична. Вона, її поезія, як вічна жінка на безкраєму полі життя із досвідом печального й величного, лиш радість з нього хтось забрав, чи десь за обрієм сильнішого у цьому світі розчиняється в його просторі. Оцей образ мені підказує невід'ємне звучання у ній якоїсь абсолютної любови до людини, життя, навіки закарбованої у пам'яті, у серці далекої України, хоч безпосередньо про це ніде не сказано.

Національно виростає творчість С. Кузьменко з глибокого українського кореня, як мовно так і народною життєвою мудрістю - зрівноваженою у своїй вічній правді.

Саме зрівноваженість характерна для неї і домінує навіть у висловленні найбільшого душевного болю, у порушенні теми крайньо трагічної у "Присвяті". Так немов

трагедія всього народу скам'яніла докором і невірогідним питанням у майбутні віки.

"Чи можливе?! Чи таке можливе?!
Чи колись повірить чоловік:
Щоб родючі українські ниви
Народили 33-ий рік?

Безпосередність розповіді, реалістичність змальованих картин і подій, наголошенням правди й типовости робить цей вірш помітним у нашій поезії.

Останні, ще не друковані поезії С. Кузьменко набирають відмінного характеру. Вони більші розміром з посиленим національним звучанням. Поетеса виростає й мужніє. На мою думку, наступна збірка значно відрізнятиметься від першої, але поезія С. Кузьменко буде завжди з глибини душі.

Український щоденник "СВОБОДА",
16 липня 1983 р.

нього можливим. А нашим еміґраційним письменникам було годі про таке й мріяти. Талановитих письменників нам тут не бракувало, та тяжке заробіткове життя гальмувало їхню творчість. Можна лише дивуватися, як, наприклад, Докія Гуменна могла написати стільки цікавих, цінних літературних творів, заробляючи на життя, а то й на видання своїх книжок, фізичною працею. А її приклад, на жаль, типовий, бо майже всім літераторам довелося так писати. Справа видання творів - це просто стовп ганьби для української еміґрації. Фонди, фонди, фонди... безконечні, великі - мультімільйонові, потрібні, але відвернулися ми від важливої справи, вдаємо, що не бачимо й не знаємо правди: за дуже малими винятками, кожен твір, кожна книжка видана самим письменником. А скільки літературних цінностей мертво лежать невидані?!

Микола Ковшун зазнав лихої долі українського письменника і в неволі, й на волі, але його творчий дух, болем обкипіле прагнення сказати правду про наругу над своїм народом, про завдавану йому брутальну національну образу, про невірогідне фізичне винищення мільйонів, перемогли всі труднощі і він поклав "на тую гать, що краю нашого боронить", як каже Б. Лепкий, і свою "пайку", - свій літературний дорібок, ваговитий не кількістю виданих книжок, а літературною вартістю й життєвою правдою.

Микола Ковшун народився 1901 року на Полтавщині. Закінчивши двоклясову земську школу, декілька років учився в Миргородській художньо-промисловій школі ім. Гоголя, опісля в педагогічному технікумі. Після закінчення технікуму, працював учителем, викладаючи українську мову й літературу. З 1928 року вчився на літературно-лінґвістичному факультеті Київського університету, який у ті роки називався ІНО (Інститут Народної Освіти). Довший час працював викладачем української мови й літератури в середніх та вищих закладах.

На початку літературних спроб, М. Ковшун писав чимало лірично-інтимних поезій. Захоплюючись театром, беручи участь в аматорських драматичних гуртках написав три п'єси: "Біла й червона троянда" - драма на дві дії, "Зимова казка" - драма на три дії та "Пісня нив" - драма на чотири дії. Усі три п'єси написані білим віршем в алегорично-символічному дусі на теми сваволі й розправ Че Ка,

реквізицій та контрибуцій під час громадянської війни. Коли почали арештовувати студентів, автор всі ці твори знищив.

Поглиблення літературної освіти М. Ковшун завдячує гімназійному вчителеві Михайлові Атанасовичу Гуглинському, який мав власну багатющу бібліотеку світової та української літератури. У літературних спробах, корисні поради йому давали поет Микола Григорович Філянський, Опанас Григорович Сластьон - український художник, мистецтвознавець та етнограф і Фотій Степанович Красицький - український живописець і графік.

За порадою та допомогою О. Сластьона й М. Гуглинського, М. Ковшун мав незабутню візиту у Сергія Олександровича Єфремова 1923 року в Києві, до якого він звернувся зі своїми першими прозовими творами. Відбулися дві дуже цінні для початкуючого письменника зустрічі, про які М. Ковшун згадує так: " Першого дня, з тривогою в душі, я переступив поріг до кабінету цього видатного вченого... Тихим, лагідним, якимсь теплим голосом, Єфремов одразу розвіяв моє хвилювання, взяв зошит з оповіданнями й просив прийти другого дня. Коли на ругий день, я побачив свій зошит змережений червоним олівцем, то сказав у думках сам собі: - оце тобі і все. Тільки осмішив себе перед академіком. - Але так не сталося. Лагідним голосом, як добрий батько недосвіченому синові, Сергій Єфремов почав давати пораду за порадою, що і як потрібно робити кожному письменникові. Найдокладніше Єфремов говорив про мову. Мова для письменника - те саме, що для маляра барви. Кожна, мовляв, барва має безліч відтінків. Отак і мова. Із групи слів, синонімів вибирай найвідповідніше задуманому образові, укладуваній фразі. Пересувай слова з місця на місце, доки схопиш найпотрібніший ритм. Проза, як і поезія, теж має свій ритм..."

М. Ковшун почав друкуватися 1924 року в часописі "Вісті" та його мистецькому додаткові "Культура і побут". Тут було надруковано під псевдонімом М. Оболенський такі його оповідання й нариси: "У полі", "Батрачка", "У лісі", "Перший гість", "Доки грім не вдарить".

1934 рік, заходами редакторів Баглюка та Гайворонського, у журналі "Літературний Донбас" було надруковано роман М. Ковшуна "З берегів" за літературною

редакцією Євгена Плужника. Державне видавництво України в Харкові мало видати цей роман окремою книжкою. Але восени того ж року згаданих редакторів заарештовано. Цензура повідомила автора роману, що його твір не може бути виданий, бо в ньому не показано провідної ролі партії, та наявні прояви ідеалізації куркульства. Микола Ковшун перестав писати.

Опинившись у вільному світі, М. Ковшун відновив свою літературну творчість. Працюючи понад два роки мовним редактором у тижневику "Неділя", друкував там свої нариси й фейлетони під псевдонімом Макогон та Сніжинський. Інтенсивніше почав писати вже на Американському континенті. У часописах та журналах ("Новий шлях", "Свобода", "Нові дні") було надруковано цілий ряд його нарисів та оповідань: "Арка смерти", "Черевики", "Хліб насущний", "Сполоханий затишок", "Смерть диктатора", "Незабутня зустріч", "Діялектика з вітряками", "Берізка", "Серце матері", "Таємниця чорноти", "Золотоволоса леді", "Бабине літо", "Звергають дзвони" і інші. Оповідання "Ризиковане інтермеццо" отримало другу нагороду на літературному конкурсі видавництва "Київ", а оповідання "Ювілей" було відзначене.

Тепер М. Ковшун працює над закінченням повісти "Месниця". У листі до мене автор каже, що "повість побудована на ґрунті найтрагічнішого щабля українського селянства під час так званого "року великого перелому".

М. Ковшун – письменник-реаліст. Ми не знаємо його поетичного дорібку.

Як драматург і прозаїк у своїх творах він не експериментує, не вишукує нового у формі вислову. Для нього найбільш відповідний реалізм, бо поклик писати іде в нього від прагнення змалювати кривди, вчинені нашому народові і змалювати правдиво, щоб вони, твори, були тим яскравим світлом істини, яке заперечить наклепи, спотворення, окозамилювання, що напластовує радянська література на трагічні події в Україні. Він вийшов з народу, доля якого глибоко запеклася в душі письменника. З його творів пластичними картинами оживає страшна дійсність: ось так воно було. Тому його твори мають таке ж велике пізнавальне значення, як твори Нечуй-Левицького, Марка Вовчка, В. Стефаника, Ф. Одрача. Талант М. Ковшуна - побачити й

передати життєву правду, що є найкращою рисою його творчости, позначився і на його оповіданнях з життя нового світу, таких, як "Серце матері", "Таємниця чорноти" тощо.

Поруч з прозовими творами, М. Ковшун пише драматичні. Як сказано вище, три перші загинули, а три написані в 50-х роках у вільному світі теж могли пропасти невиданими. Автор звертався до багатьох видавництв у Канаді й Америці, щоб видала їх друком, але всі вони навіть не поцікавилися змістом, мотивуючи тим, що в плян видавництва не входить видання драматичних творів, як непоплатна річ - не повертаються з них витрачені кошти. Лише завдяки великому матеріяльному зусиллю самого автора українська драматургія може покласти у свою скарбницю книжку М. Ковшуна "Епілог прийде", яку він видав 1975 року.

Добре написана драма - подія в нашому літературному процесі особливо значна, бо саме цей жанр розроблений найменше. Сама природа творчого таланту драматурга специфічна й мало хто з письменників нею нагороджений. Найяскравішим прикладом великого таланту прозаїка й драматурга в нашій літературі є Володимир Винниченко. Після цього письменника-велетня закордоном написано цілий ряд п'єс, але брак ґрунту, на якому виростає драматург, особливо відсутність стаціонарних професійних українських театрів, дошкульно відбилися на багатьох з них. Переважно п'єсам бракує сценічности, дієвим особам - повнокровности, фабулі - доброї розробки. На драматичних творах Миколи Ковшуна ці недоліки не позначилися. Їх можна зарахувати до кращих зразків у нашій драматургії.

Книжка "Епілог прийде" містить у собі драми "Ворон кряче", "Епілог прийде", комедію "Первомайська інтермедія", переклад І. Левіса на англійську мову "Ворон кряче" під заголовком "The Black Vulture" та відгуки читачів і рецензії на книжку.

Обидві вищезгадані драми близькі тематикою. Вони показують катування й винищування українського народу фізично й духовно в добу безперервного, жорстокого аж до божевілля, наступу на Україну, під час якого, правдоподібно загинула третина її населення. "Розкуркулювання", голод, єжовщина, що відбулися за короткий період часу між 1928-1937 рр., були головними етапами цього наступу. М. Ковшун

узяв для своїх драм теми страшенно болючі, тяжкі, позбавлені приваблюючого кольориту й зовнішньої декоративности. Драма "Ворон кряче" - це реалістичний фраґмент із подій, що розігралися по всій Україні, коли наказом з Москви штучно створювали голод, забираючи з населення кожен колосок, вимітаючи селянську хату до зернини. Якщо хто хоче знайти дійсну правду як воно робилося, то саме "Ворон кряче" цю правду передає без найменшого згущення у драматизуванні чи перебільшення з метою драматичного вияскравлення.

М. Ковшун володіє сильним, чітким, гострим, насиченим діялогом скрізь, але на сторінці 22 діялог такий правдивий, що переростає межі твору і чуєш не відтворений, а дійсний скрайній розпач людини беззахисної, безправної, докраю знедоленої; чуєш лемет матері, дітей котрої засуджують на голодову смерть і вона боронить їх до останнього віддиху. Нічим не оправдана дика жорстокість вдаряє повною силою, картина з голоду оживає з усім її жахом. Таке явище в літературі трапляється тоді, коли мистецтво зливається в одно з правдою - дійсність відчувається так, немов там і мистця не було. Читач почуває себе наочним свідком.

З не меншою життєвою правдою автор розкриває й психологічний конфлікт місцевого вчителя Леоніда Семеновича Діденка. Він опинився в безвихідному становищі між натиском уповноваженого з Москви комуніста-десятитисячника Лаптєва – іти по селянських хатах і забирати з них все до останньої зернини та своєю загибиллю, смертю дружини й дітей. Постать вчителя типова. Безвихідність, жахітлива картина вбивства вдови доводить його до божевілля. Третя дія - кульмінаційна частина драми - стверджує історичну правду: український народ нищено тотально, гинув інтеліґент як і селянин, бо так було запляновано. Коли Діденко падає мертвий, Лаптєв каже: "Гнилий інтеліґент... А все гниле - з дороги! Варто загибелі три четверти людства, щоб одна стала комуністичною, - сказав товариш Ленін".

Професор Ватсон Кірконнелл у своїй праці "A slice of Canada Memoires" на сторінці 80 про цю драму пише так: "Одна з найсильніших сучасних п'єс є "Чорний ворон" Миколи Ковшуна з Гамільтону з її трагічним тлом на Україні, під час зробленого Сталіном голоду 1933 року, який

коштував життя п'ятьох мільйонів". Хоч подане автором число було, либонь, два рази більше, але ця помилка - не його вина. Суть же у самій оцінці драми, яка є одною з найсильніших п'єс в українській сучасній драматургії.

Тема голоду дуже сильно хвилює письменницьке покликання М. Ковшуна. Вона позначена і на його прозових творах. В оповіданні "Берізка" змальовано реалістичну, до фізичного відчуття й душевного болю, картину голодуючої матері з малим сином і їхню загибель.

В оповіданні "Берізка", як і в п'єсі "Ворон кряче" автор тонко різьбленими художніми образами щільно підійшов до правди. Його проникнення в душу матері, у фізичне завмирання дитини, його яскраві картини жахливої трагедії людини сильно зворушують і пронизують гострим болем. Гинуло село. Автор веде розповідь типовою сільською мовою, змальовує сільськими образами. І особливою заслугою М. Ковшуна є те, що він наголосив у своїх творах найбільш типове явище у голодовий рік: мати - рятівник дітей. Мати, відриваючи все від свого рота, або вмирала перше, або до останнього віддиху рятувала дитину. Після голоду лишилося сотки тисяч безпритульних дітей (велику частину з них не можна було вже врятувати) - це повинні пам'ятати ті, що підносять тему голоду. Бо, чомусь (це трапляється у поетів) підкреслюють, домінуючо вияскравлюють вийняткові макабричні випадки. Трапляється, що поет несвідомо узагальнює окремі випадки і доходить до моторошного образу матері під час цього нечуваного, несамовитого "голокосту" української нації. М. Ковшун дуже правильно трактує цю тему, а пластичність його образів відтворює до реальної візії життєву правду.

Оповідання "Берізка" вражає як образотворче полотно і як сценічна річ - трагедія. Його писав Микола Ковшун - драматург і маляр. Бо автор "Берізки" також малює, добре володіючи фарбами, вміє передати настрій на полотні і вміє словом змалювати образ, вживаючи кольоризацію відповідну до його внутрішнього й зовнішнього стану та подій, як і влучно застосовує прийом сильного контрасту в пуанті оповідання: буйне народження весни, а на її тлі - жахлива смерть дитини й матері.

Друга п'єса М. Ковшуна "Епілог прийде" - драма на чотири дії. Ця п'єса була нагороджена 1956 року на

літературному конкурсі драматичних творів Союзу Українських Організацій Австралії.

Дія відбувається під час "єжовщини" - рік 1937, коли нищили інтеліґенцію. Вбивши село, вбивали, так би мовити, дух, думку, національну душу України до найглибшого кореня. Оця тема й лежить в основі п'єси.

Автор був свідком подій "єжовщини", був сучасником мільйонів арештованих інтелеґентів, і сам не знав спокою ні вдень, ні вночі, як і всі - жив над самою прірвою. Отож тему знає добре, психічний стан дієвих осіб черпає їз власних переживань, роздумів та глибокого розуміння тогочасної людини. Сам за фахом учитель, він у центрі п'єси ставить родину вчителів Гната Максимовича й Ольги Михайлівни Шавліїв з дочками Наталією й Мар'яною та учнів - випускників середньої школи, які в третій і четвертій діях п'єси вже є студентами вищих шкіл.

І якраз тому, що дієвими особами є представники пересічної тогочасної української інтелеґенції старшого й молодшого покоління, розкриття автором процесу "єжовщини" як типового масового явища сталінської доби, звучить переконливо, реалістично, як всенародня трагедія. Події у п'єсі розгорнено яскраво, а на їхньому тлі представлено кого рахували "ворогом народу", раптове прозрівання студентської молоді, яку в школах вже встигли обдурити, й покоління її батьків, що повністю розуміли події та їхні причини. "Ворог народу" для тодішньої генеральної лінії партії, директиви якої творилися й затверджувалися в Москві, - це свідомий відданий народові українець. Устами старшого покоління автор каже: "... трагедія українського інтеліґента, що корінням зрісся з народом. ... Двадцять п'ять літ праці на рідній ниві. Просвіта. Хор. Народна школа. Громада. І маєте - "ворог народу..." Україна сьогодні - то скривавлена Голгота. Усюди могили, тюрми, хрести... Диктатори розпинають край!.. ... Ідуть і йдуть у засніжену пустелю академіки, інженери, письменники, селяни, робітники... Сотні, тисячі, мільйони... ... Ідуть на канали... На мордування... На загибель... І не видно тому кінця" ("Епілог прийде", стор. 51).

Як бачимо, мова дієвих осіб безпосередня, щоденна, розмовна, а висловлені думки - загальний висновок. Так само, безпосередня, стримана, лаконічна розповідь студента

Юрка Булата про арешт і вивіз його родини та односельчан, про їхню долю - типова. Вона, звучить як загальна розповідь всієї нашої знедоленої України в сталінсько-єжовських кліщах.

Булат: "Почалося з Сахнівського району. Вночі, наче каторжників, нас везли з села Вовчого до станції. Три дні пакували непалені вагони нещасними. Плач дітей, голосіння жінок, стогін немічних стрясали душі перехожих. А, коли ешельон з невільниками від'їхав від станції, з вагонів викинули на сніг двоє замерзлих дітей та стару бабусю. ...Кілька тижнів нас везли все далі від рідної землі. На Соловки. Голодні брели глибокими снігами. Скільки нас упало по дорозі, скільки замело хуртовиною - не знати. Не спали, цілі ночі корчилися від холоду в наметах. Проклинали катів, кликали смерти. На ранок, дивись, хтось не підвівся з місць. ...А вернемося в табір... О-о! То незбагнений людською уявою кошмар. Там немовля, упавши з нар, убилось об чавунні плити. Там батько доходить. Голосять дочки, син. Когось шукає божевільна по кутках. Над померлими дітьми мати рве на собі коси. ... Україна ридала. Поневолена!.. Розтерзана... Закута в сніги!.. Забута світом!.. *("Епілог прийде", стор. 74).*

Кожне село, кожна станція, майже кожна родина має таку розповідь. Є ще до неї додаток: перед вивозом, катування науковця, письменника, фахівця, студента по в'язницях. Людська мова не знає слів для окреслення завданих мук і лиш простими словами народної мови, як це зробив М. Ковшун, можна передати макабричність задуманого й проведеного в життя народовбивства.

Кожна дієва особа в п'єсі продумана, завершена, типова. Кожна своєрідна, жива, кольоритна. Молоде покоління - студенти представлено різними типами: ніжна, смілива, талановита, національно дозріла Мар'яна, нерішучий, роздвоєний Двоян, початкуючий український поет Скорина, трагічно зламана Наталя, замаскований сексот Лакузенко.. Яскраві й життєво правдиві образи учителів - Шавлій і Волощук. Влучно виведений образ дружини й матері в Ользі Михайлівні. Показано еволюцію молоді: від повних захвату життям, окрилених надією про здобуття омріяних професій, безтурботних, під опікою батьків і вчителів, учнів до раптово прозрілих на жахливому досвіді

студентів, яким немов скрутили голову відвернену від дійсности і змусили пильно глянути їй в очі.

Не дивлячись на пригноблюючу трагічність, тема п'єси не звучить безнадійно. Пуанту автор переніс на самий кінець, вклавши її в слова Мар'яни:

"Не плачте, рідні, над убитими дітьми. Перед нами - далека ще дорога. Ще наші ноги битимуть і терен, і сніги. Ще нашими кістьми міситимуть болота. Нам треба серце з криці, а душі із вогню. Нам треба в руки сили Остряниці - гартовані мечі, як з горна долота" *(стор. 86).*

На трагедійному тлі, ці слова, здавалось би, неприродно патетичні. Але так воно завжди є у скрайньо трагічній ситуації; віра в перемогу над злом, як абсолют.

Драму "Епілог прийде" з великим успіхом було поставлено в Австралії. Я. Гевко, мистецький керівник драматичного гуртка й постановник цієї драми писав до автора: "Вашу п'єсу я читав ще в 1956 році на конкурсі СУОА. Вона мені надзвичайно глибоко залізла в душу. Такої сильної драми, як "Епілог прийде", я досі не стрічав в українській драматургії".

У своїй рецензії на постановку цієї драми Д. Чуб каже: "... слід підкреслити заслугу автора, що він зумів майстерно змалювати кривавий шмат підрадянської дійсности, зумів створити низку типових постатей, не схожих одна на другу, уклав у зміст твору потрібний ідейний напрямок, показав лице і дії окупанта" ("Нові Дні", травень, 1963 року).

Третя п'єса М. Ковшуна - комедія на три дії "Первомайська інтермедія" - теж написана на тему радянської дійсности в Україні перед II-ою Св. війною. Її тонус, персонажі, оточення серед якого відбувається дія, цілковито інакші від попередніх п'єс. Природно: нічого комічного в драматично-трагедійних обставинах не змалюєш. Між "єжовщиною" й війною всього три роки часу. Трагедійне жило ще дуже сильно не лише в родинах репресованих, але і в душах всіх українців. Отож автор входить в іншу сферу й показує життя кар'єристів - радянської еліти десь на переферії. Мотто до цієї комедії взяте з М. Гоголя: " Гірким словом моїм посміюся". Так, комедія М. Ковшуна - це "сміх крізь сльози". Чимало в ній є і сатири.

Міщанство, вислужництво, відірваність від дійсности, чолобитіє перед партійними достойниками, а з другого боку безпросвітні злидні села - все це змальовано й вияскравлено автором на тлі зустрічі трьох братів Вареників. Один з братів, Петро, інженер. Він уже пристосувався до режиму, зрусифікувався, змінив прізвище на Варєньєв. Другий брат, Варлам, - бувший вчитель. Він висловив свій протест режимові тим, що відмовився від вчителювання, бо не міг далі обдурювати дітей, залишившись в селі, пішов працювати в колгосп. Третій брат, Наум, - колгоспник. Приходить тяжкий зудар між Петром, що бачить життя очима радянської пропаґанди і Варламом - представником реального життя. Петро звинувачує брата в "буржуазно-націоналістичній демагогії, а Варлам викладає йому чітко й ваговито незаперечну правду.

У цю п'єсу автор вводить езопівську мову, надаючи їй саркастичного забарвлення. Саме таку мову український народ у тій дісності широко вживав. Такою мовою брати Вареники висміюють колгоспне життя, "досягнення" і гостей Варєньєва. Велика роля висміювання припадає поетові-пристосуванцеві Громовському Яні, цілковито відірваному від реальної дійсности життя.

Комедія барвиста персонажами й мовними засобами. Добре виведено образ кожного брата зокрема. Особливо кольоритна постать Наума своєю глибокою народністю.

Артист Д. Левицький про "Первомайську інтермедію" каже, що вона має "високі сценічні вартості" *("Епілог прийде", стор. 174).* Про це свідчить постановка комедії з величезним успіхом у Торонті Українським Народним Театром під мистецьким керівництвом славного Григорія Ярошевича. У рецензії на неї професор В. Іванис писав так:

"Від першої до останньої дії п'єса захоплює глядача, викликаючи ввесь час вибухи гомеричного сміху. Але, цей сміх у багатьох випадках викликає й сльзи. Захоплення глядачів надзвичайне, оплески не вгавають" ("Український Голос", Вінніпеґ, 15 грудня 1954 року).

Високі сценічні вартості характеризують усі драматичні твори Миколи Ковшуна. Твори добре збудовані, мають гарну мову, цікаві, сильні, з великою драматичною напругою, або яскравим комедійним дійством. Вони не вимагають високих коштів на декорації, не великого

колективу артистів і доступні для постановки кожним драматичним гуртком при доброму мистецькому керівництві. Їхня тематика актуальна не лише історичним недавно минулим (якщо його вже можна так називати), але й співзвучна з сучасною дійсністю в Україні.

Крім таланту драматурга, яким безперечно обдарований М. Ковшун, вирішальну ролю в написанні цих цінних драматичних творів відіграло глибоке знання тем. І то знання всебічне: економічний та політичний стан СРСР взагалі, а України зокрема, події, зумовлені наступом на село, на інтеліґенцію, на українську духовність та їхні наслідки. Автор був сучасником тих подій, разом із своїми людьми пережив і вистраждав, сказавши сьогоднішнім терміном, три "голокости". Він розуміє людину тієї доби, її ментальність, зумоволену абсолютною безвихідністю, її душевний і нестерпний фізичний біль, терпіння. Бачить її боротьбу за життя, фізичне й духовне самозбереження, за національне буття. І у цій боротьбі людини на життя й смерть він проникає у її психіку на обидвох полюсах: на одному ті, що виконують наказ, допомагають, пристосовуються, а на другому українська нація під тягарем наступу.

І ще одно (це вже відноситься до творчости Миколи Ковшуна взагалі): його стиль, тематику, філософію, персонажі, мову, кольорит окремих оповідань, образність і всі інші компоненти позначує народність. він інтеліґент першого покоління. Корінь його життя, мислення, вислів, сприймання подій і реакція на них безпосередньо пов'язані з народом.

Село він знає доглибинно з першого джерела, а не з оповідань, книжок, чи спеціяльних студій. Добре знає й переферійну інтеліґенцію, особливо вчителів. Він вміло, помистецьки, використовує своє знання у прозових, так і драматичних творах.

Оповідання, тематично не пов'язані з Україною, характеристичні тими ж літературними прикметами: тонка спостережливість, тепла любов до людини, кольоритний малюнок, живий образ, безпосередність розповіді, щирість, гарна жива літературна українська мова.

Пристрастна любов до України, до свого народу, болюче страждання за страшні кривди спричинені його нації, тверде покликання засвідчити їх для майбутніх поколінь художніми образами - це та рушійна сила, що вела

письменника саме таким творчим шляхом. Він дав ряд цінних творів, які крім літературної, мають документально-історичну й пізнавальну вартість.

Журнал "НОВІ ДНІ", лютий 1984 р.

18 вересня 1977 року.

Високоповажна Пані Гарасевич!

Даруйте мені,що,не знаючи,не можу Вас звеличати по-батькові. У кінці серпня я дістав Вашого листа ,за що висловлюю сердечну подяку. На Ваше пробачення,що довго мені не відписали і не "подякували" за мою збірку,відповідаю,що я не мав і не маю найменшого гніву. Що довше проростає,то,кажуть,глибший корінь має. То ще раз дякую Вам за цього листа. Я мило вражений був,що Ви надіслали свою рецензію до "Свободи". А за якийсь тиждень-півтора розгортаю часопис "Свобода" і глянь - Ваша рецензія. Чи не сподобалася редакції,що так скоро надрукувала? Кинув оком на розмір. Чотири колонки на підвал та ще й з гаком на третій сторінці. Ви писали,що Ваша рецензія на п'ять сторінок машинопису. Отже думаю,що Ваші вболівання,чи не обрубають рецензію,були передчасні. Думаю,що її помістили повністю. А це говорить про неабияке відчуття міри автора рецензії.

Коли я дістав це число часопису,саме перед полуденком,нас було троє :я,дружина і донька. Подаючи часопис доньці,кажу,а ну читай ,донечко,як критики громлять батька за його бідну збірочку. Дочка читає,а ми слухаємо. Та донька своє читання переривала часто такою реплікою: Боже! Яка чудова мова! Отже дочка моя звернула увагу саме не на те,як оцінювалося написане в збірці,а саме на мову рецензента. На що я,схвалюючи Ваше красне слово,пояснив з великим задоволенням: ото,кажу,з такими знаннями мови виходили студенти в 40-х роках у нашому славному Києві.

Я сприймав читання рецензії трохи по-іншому. Я слухав Вашу оцінку ніби на твори писані кимсь,чужі. Коли,Пані Гарасевич,щось читаєш своє після якось довгої павзи в десяток або й більше років, то ти сприймаєш як ніби чиїсь,чужі. Тому,слухаючи читання,я дещо зворушився тим,що пережив двадцять років тому. Справа не тільки в похвалі. Може Ви ,з своєї щедрости,трохи перехвалили. Та не вдаватимуся в скромність,бо то було б не щиро,кожний автор хотів би почути якусь прихильність у своїй праці. А головне,найцінніше для мене,що в усіх трьох моїх п'єсах Ви схопили ті найсокровенніші моменти,яких не помітили інші рецензенти,що відгукнулися на мої твори. Це,мабуть,потрібно з'ясувати не тільки ерудицією і вправністю пера,а й інтуїцією жіночої душі рецензента.

Отже сердечно дякую Вам за цей щирий Ваш труд. Йдучи за традиційним шляхетським галицьким виразом,цілую Ваші золоті руці і бажаю,щоб у Вашому каламарчикові не висихало чорнило у Вашій творчій праці літературного життя й критики.

Сердечне привітання Вашому мужеві - Панові Гарасевичеві. При нагоді подасте мені право й можливість називати Вас обох на ймення і по-батькові.

З щирою до Вас Пошаною

Автор Микола Ковшун

27 березня 1984 року

Високоповажана і дорога
Пані Гарасевич!

Немає слів, щоб висловити Вам найщирішу подяку за несподівану згадку про мене у Вашій рецензії, надрукованій у січневому й лютневому числах журналу "Нові Дні". Ваші рецензії, писані на твори будь-яких авторів, дуже приємно й відрадно читати з-за самої високої культури мови і глибокого знання того, про що пише автор. Не буду згадувати, що місцями Ви, може, перехвалюєте скромний літературний доробок автора. Але було б не щиро і відмовлятися від похвал, які іноді шкодять авторам, а іноді, буває, що ці похвали додають якусь крапельку певности в творчій праці письменника, його морального піднесення. З Вашої рецензії для мене особливо цінні ті Вами підкреслені моменти, які я сам глибоко пережив і мав великі труднощі їх передати читачам так, як я розумів і відчував. І коли саме це рецензент не минув і схопив, то для автора то нійбільша нагорода. Я, признаюся, з Вашими критичними поясненнями удруге це пережив. Другий важливий момент у Вашій рецензії той, що Ви подаєте свій розгляд творчости автора на загальному невідрадному становищі письменників і Там, і Тут .....
.....

У своїй прецінній рецензії Ви припустилися до двох маленьких неточностей. Боюся, чи не залюбилися Ви у якогось Петра, що інженера Вареньєва Миколу перехристили на Петра, а вчителя замість Степанович, на Семенович.

А взагалі, кінчаючи свого листа, я найщиросердечніше дякую Вам, дорога Пані Маріє, за Ваш цінний труд. Лишаюся перед Вами у великому боргу. Бажаю Вам і Панові Богданові найкращого здоров'я і щоб Ваше золоте перо не висихало до Ста років.

Щиро Вас обох біймаю.

Ваш Микола Ковшун

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ ОГЛЯД ЖИТТЯ І ПРАЦІ

Рік тому, в Едмонтоні, вийшла книжка Яра Славутича під заголовком "У вирі багатокультурности". Видавництво "Славута", тираж всього 500 примірників. Підзаголовок її "Спогади сучасника", має 224 сторінки, на яких розміщено 105 фотознятків. Видання чудове: з характеристичною для Я. Славутича обкладинкою, на доброму папері, продумане й дбале укладення матеріялу, добре зредаґована.

Поділив її автор на два розділи: "У першому - особисті спогади про останні 30 років, прожиті в Едмонтоні, що співпали з добою багатокультурности Канади... У другому розділі показано тло, на якому діяв автор спогадів".

Говорячи про цю книжку, не можна її цілком зарахувати до спогадів як таких, які в літературі належать до мемуаристики. Вона переросла ці твори й скорше, своєю точністю, правдивістю, сконденсованістю змісту є історичним документом - цінним джерелом для майбутніх дослідників видатного діяча на полі української культури в Канаді та того бурхливого й громадського й наукового життя, що безпосереньо, або посередньо стосувалися до нього. Отож, - це також документ національних дій і прагнень сукупної української еміґрації та її досягнень.

Либонь, на цілому світі, включно з Україною, саме Канада дійсно дала свободу українцям з догідним ґрунтом для розвитку нашої культури, збереження мови, допомагаючи цьому й фінансово. 1961 року прем'єр-міністер Джан Діфенбейкер висловив епохальну думку, варту всім запам'ятати: "(Канада) - не перетоплюючий казан, у якому

своєрідність кожного складника знищується заради створення нової, цілком відмінної речовини. Це радше квітник, у який пересаджено найвитриваліші та найяскравіші квіти з багатьох країн - і кожна квітка в новому оточенні зберігає свої найкращі якості, за які її любили та хвалили в її рідній країні".

З цим новим духом Канади, темна доба для українців, коли вчителі били дітей за українську мову, за ту ж саму "провину" людей зганяли із хідників, стала минулим. У своєму слові, на зустрічі з В. Яворівським у Дітройті, Голова СКВУ Ю. Шимко сказав про це незабутні слова: "Ми пережили расизм, дискримінацію, пониження і ми встояли, ми перемогли". Саме у цю світлу добу, Яр Славутич і розгорнув свою діяльність. А вона широчезна й величезна: творча, наукова, педагогічна, громадська, організаційна. Лише прочитавши всю книжку, можна мати про неї повну уяву. Тому, що Яр Славутич зробив у ній синтезу пройденого й зробленого дуже сконденсовано, тяжко, а то й неможливо охопити в рецензії все, отож зупинимося на головних ділянках.

Велику увагу віддає автор своїй педагогічній праці. 50 років життя посвячено їй від юних років, коли навчав неграмотних людей та молодь на різних курсах, а закінчивши педагогічний інститут, викладав мову й літературу в середній школі, потім у Німеччині й Америці скрізь, де його кликала рідна мова, він був там невідклично і нарешті 30 років професорської праці в Альбертському університеті (Канада). Життя і розвиток української мови - це душа Яра Славутича педагога - невтомного вчителя та автора підручників для неї. Його підручники вірішили долю української мови в Альбертському університеті, бо без них її там не викладали б - так було поставлено це питання. "Якщо б мене хтось поспитав, чим я найбільше причинився в добу багатокультурности до збереження й поширення українства в Канаді, то я без вагання сказав би - підручниками" *(стор. 56)*. У підрозділі "Підручники", на 12 сторінках, автор зупиняється на своїй складній, тяжкій, наполегливій праці над підручниками та перешкодами у ній, що їх чинили некомпетентні, або заздрісні люди. Яр Славутич написав і видав вісім підручників української мови для початківців, учнів, студентів, вчителів. Він створив і розробив нову зоро-

слухову методу навчання української мови, застосував її так успішно, що вона мала вплив навіть на підручники з інших мов. Крім того, чимало підручників вийшли за його редакцією.

Наукова діяльність Яра Славутича така велика, що на неї треба було би окремої рецензії. Огляд її зробив автор у підрозділі "Наукова діяльність" *(стор. 66)*. Має два докторати, член УВАН, НТШ, був президентом Канадського Інституту Назовництва, брав участь у наукових з'їздах, дослідницьку літературну працю почав в Америці, а вже в 1950 році вийшла його книжка "Модерна українська поезія, 1900-1950", незабаром почала друкуватися "Розстріляна муза" і т. д. Наукова діяльність розгорнулася як в літературознавстві так і в мовознавстві на двох мовах: українській та англійській. Написано безліч рецензій, статтей, розвідок, досліджень, наукових більших праць. Більшість з них - тематика українська, але є багато праць і з порівняльної літератури, а серед них така цікава праця англійською мовою як "Ернст Гемінґвей в українській літературі". У цьому підрозділі Яр Славутич подає назви либонь усіх більших наукових своїх писань, надрукованих українською, канадською й чужою пресою. Його наукова діяльність була тісно пов'язана з викладанням в університеті, саме завдяки цьому, він міг особливо багато зробити для поширення української літератури: "У Канаді я перший порушив у викладах творчість українських письменників, що жили й діяли на Американському континенті... Ставши головою Осередку НТШ на Західню Канаду, я зорганізував дослідження канадської літературної україніки" *(стор. 90)*. Цей підрозділ цікавий не лише підсумком великого наукового дорібку Яра Славутича, але ще й тим, що він поданий на тлі динамічного руху всього розвитку української науки в галузі мовознавства, літературознавства й взагалі українознавства в Канаді. Зустрічаємо багато імен видатних науковців, назви збірників, видань, праць і т. д., що тісно сплітаються в один велетенський здобуток наших науковців.

Скажу за Яром Славутичем: "Якщо б мене хтось поспитав, чим він найбільше причинився для української культури, то я без вагання відповіла б - поетичною творчістю". Прийде інша доба - напишуть інші підручники,

напишуть ще ґрунтовніші наукові праці, зміниться громадське життя, а поетичними збірками Яр Славутич піде у віки української культури. Він належить до найбільших національних зарубіжних поетів. Його слово, його муза "не лукавила", не шукала легших шляхів у поневолену Україну, тому його не друкували там, може скоро й не надрукують, але прийде час коли в Україні його ім'я буде між найславнішими зарубіжними поетами і між першим своїм національним звучанням. (Дещо уже друкують - Ред.)

Чомусь Яр Славутич у книжці мало насвітлив якраз свою поетичну творчість. Правда, названо збірки поезій, нагороди за них, признання, як і коли були видані, але було б куди повніше, якби було ілюстровано думками критиків, як це подекуди зроблено з науковими писаннями. До речі, автор навіть не назвав більші критичні праці, хоч як ні один сучасний письменник, він широко опрацьований критикою. Для спогадів було б це дуже цікаво, для дослідників ще цікавіше.

Позитивним є те, що на сторінках 118-128 окремим оглядом подано імена всіх перекладачів його поетичних творів на різні мови. Підсумок справді захоплюючо-вражаючий. Вже є друковані переклади на англійську, німецьку, французьку, еспанську, російську, мадярську, польську, білоруську, литовську мови. Є переклади також на хорватську й португальську, але ще не друковані.

Розкриття Великого голоду 33 року та особиста участь автора у цьому, займає у книжці місце не так велике сторінками, як дуже яскраве. Яр Славутич ніс на собі обов'язок громадянина й нащадка родини Жученків, який поклав на нього рідний дід як тестамент: розказати світові про жахливий злочин вчинений над українським народом, а його жертви лишити свідками у віки.

Другий розділ книжки під назвою "Багатокультурність" охоплює ту невсипущу працю громадських будівничих, що так врожайно проявила себе за останні кілька десятиріч. В коротких підрозділах, автор говорить про різні організації: громадські, професійні, мистецькі, літературні, про українську мову в провінційних школах, про музеї, окремих мистців, включно з короткими біографіями, про український прапор над Едмонтоном. Ми знаходимо імена дуже відомі й імена отих трудівників, які не виходять на

широку українську арену в діяспорі, але саме вони чи не найбільші будівничі всього нашого національного життя. І в цьому велика заслуга автора. До того, книжка багато ілюстрована фотознятками.

Дещо автор міг би був і не давати до книжки, а це: "Помста ковбасника" - через недоречність та "Як я "образив" Шевченка" - автор просто не має рації.

Книжка написана добрим журналістичним стилем: підкреслення важливого й для всіх цікавого, гарна мова, легкість розповіді, вміла подача матеріялу.

Роблячи ретроспективний огляд свого життя та праці, намагався автор, на сторінках поміркованої розміром книжки, охопити всю свою діяльність та чимало світлого й болюче пережитого. І треба сказати, задум осягнено. А крім того, він дав себе відчути й сприйняти як національну наснажену ідейну людину. У моїй літературно-критичній праці "Поезія на етапах життя", я схарактеризувала Яра Славутича так: "динамічний у дії, наполегливий у праці, несхибний у меті, невгомонний, спраглий охопити оком і збагнути розумом увесь світ, пізнати його вартості, пізнати скарбниці світової культури, переосмислюючи їх на ґрунті своєї української, а по складу душі ... ліричний з туго любов'ю налитими жилами до своєї землі". Такий образ виступає і з цієї книжки, лиш треба додати ще основне, а саме - мету, яку поставив перед собою Яр Славутич: все, що в його силах інтелектуальних, творчих, організаційних віддати для української культури в широкому розумінні цього слова. Він слушно й заслужено називає себе в книжці УКРАЇНІСТОМ.

Журнал "НОВІ ДНІ", Торонто,
квітень-травень 1990 р.

Газета "ЛІТЕРАТУРНА УКРАЇНА", Київ,
23 серпня 1990 р.

НЕЗАБУТНІЙ МИКОЛА ПОНЕДІЛОК

До 20-и ліття від дня смерти

(1922 – 1976)

Мало який письменник за життя втішався серед широкого суспільства такою популярністю й любов'ю, як Микола Понеділок. Та не лише за життя, але й тепер на саму згадку про нього у кожного засяє тепла усмішка, а разом і тихе зідхання:

- Яка шкода!.. Так рано пішов від нас...

Мав лише 54 роки й був у самому зеніті творчости.

Так, всі його любили, мав багато друзів по всіх великих і малих містах Америки й Канади. З ним було легко, цікаво, хвилююче... Листів ближчим друзям писав дуже багато (в тому числі й до мене понад сотню), - вони або короткі, промінні, голосно-щирі, або ліричні, глибокі - всі вони по-своєму цікаві, мистецько написані. Він умів бути другом, а головне шанував людину, любив її, не зважаючи на вади, бо під ними бачив ту чисту душу, яка робить людину гарною. Творча людина займала в нього окреме місце - цінив її високо й шанував глибоко та висловлював це щиро й щедро. Все в нього промовляло за тим, щоб він подобався відразу, при першій зустрічі. Проте, мені здається, що в житті, можливо через свою якусь немов ніжну скромність, він відкривав себе не на всю ширину душі, щось лишалось закрите, до чого він доторкнутись нікому не давав. Беззастережно відкритий і щирий, про що б мова не йшла, Микола Понеділок був на сцені.

Тут, саме на сцені, гармонійно поєднувалася сила творчого вислову (і то вислову яскраво-образного, барвистого), Миколи Понеділка - письменника і Миколи Понеділка - оригінального, неповторного мистця живого

слова. Цими двома компонентами він магічно схоплював увагу слухача, входячи в саму душу. Не важливо, чи сміхом, чи сумом, чи гнівом, чи тонким ліризмом, він всю залю мобілізував сприйняти його слово, змушував думати, входити в суть речі, страждати, обурюватися, висміювати зло, помилки, абсурдність у нашому житті громадському і побутовому, дрібничковість і скривленість поглядів, що калічать нашу національну єдність. А часом, просто хотів нас повеселити своїм, аж дзвінким, гумором - наше щоденне життя вмів зробити веселим, радісно-смішним і цим вносив у нього так потрібне відпруження від турбот, тяжкої праці, від обов'язків. І все це патхить і співає в нього народним духом і барвистим словом всієї України, як вона довга й широка. Українець, чи з-над Росі, чи з-над Бугу, чи з-над Черемоша, з-над Дніпра, чи Дністра, зі степового краю, чи поліських лісів, вбирав його слово як рідне для нього особисто й національно.

Ніхто ніколи не зуміє прочитати твори М. Понеділка так як він, а ті хто його чули, не забудуть його особливої артистичної манери виконання. Він належить до тих небагатьох майстрів цього роду мистецтва, що самостійно можуть виповнити цілу програму вечора і втримати увагу слухача в напрузі й захопленні від початку до кінця. А між ними він ще тим особливий, що в програмі були лише його твори, переважно гумор та сатира. Не менш блискуче виконував і свої лірично-драматичні твори - завжди з невід'ємним елементом його теплого, пройнятого любов'ю гумору. Навіть якщо в його творі гумору нема, він був у його виконанні, бо саме так як він сприймав світ, життя, людину. Його артистична майстерність, як виконавця, базована на народності та рельєфно-живому переданні образу, ситуації, діялогу. Оригінальність його манери лежить у багатьох елементах: несподіване, але природне й вдаряючо-ефективне наголошення слова, здавалося б не такого вже й важливого слова в реченні, несподіване продовження голосівки в слові, або раптовий удар голосом на якомусь складі, гнучкість напруги голосу, внутрішнього чуття, природна, але найчастіше непередбачена для глядача жестикуляція, щирість та переконливість, досконала гумористична розповідь від всієї душі. Майстерність Миколи Понеділка - артиста, заслуговує на окрему розвідку.

Миколу Понеділка - письменника, саме таким як він є у домінуючому настрої, що пронизує його творчість, зумовила велика любов до рідної землі, до її людей, страшний твердий біль за кривди заподіяні їм та ТУГА - туга більша за спроможність розумом опанувати чи хоч би притишити її. У Миколи Понеділка тута за Україною набрала розмірів розпачі, нестерпного болю, тож закономірно, що вона так сильно позначилася на його творах. Він не був щасливий, що виїхав з батьківщини, а навпаки, картав себе й звинувачував, що не лишився разом з рідним народом ділити його долю. Не всі однаково люблять, не всі однаково тужать і страждають. Миколі Понеділкові за все його життя поза межами України ніщо не замінило рідних сторін:

"О, стороно моя, тепер я навчився тебе любити. Колись ти мені була сіра, байдужа та холодна. Я по тобі ходив і тебе не помічав, я на тобі ріс і виростав, а поцілувати тебе вагався, я серед твоєї краси жив, а признатися тобі, що ти чарівна - соромився - не признавався. Тепер я не вагаюся. Не соромлюся. Я кохаю тебе ревно, всіма найкращими словами прихорошую тебе, я до тебе припадаю і голублюся. Я всім єством своїм тулюся..." *("Зорепад", стор. 22).*

Так сповідається він у творі "Не будіть мене", який я називаю новелею про тугу (либонь, найбільш суттєвий твір, коли ходить про пізнання душевного стану автора на чужині).

Степова Україна - Херсонщина - "типове село (як пише сам М. Понеділок), оточене широкими-широкими полями, через які шляхи тяглися такі довгі, що їх кінець можна було помітити лише в небі", нагородила нас цим гарним, оригінальним письменником.

Народився Микола Понеділок 24 вересня 1922 року в селі-містечку Новомиргороді в селянській родині, яку за радянської влади спіткало горе й знедолення, як майже кожну родину чесного селянина в Україні. Батько - Василь Іванович Понеділок був засланий на Сибір. "Мати - Дарія Ксенофонтівна Панасенко вже наче й не любила землю, вона якби в неї вросла, була частиною її. Коли батько, крім землі, ще любив книжки, часописи, товариство - для матері нічого крім городу й поля не існувало. Я навіть чітко її пригадати в хаті неспроможний. ... І доля до матері була лагідніша, бо

не судилося ненці мандрувати до Сибіру, а вона в молодому віці скошена сухотами, спочила в рідному ґрунті" *("Диво в решеті", стор. 13, "Автобіографія").*

В родині Понеділків було 5 дітей - 4 доньки й син Микола. Семирічку закінчував у рідному селі. У цей час село переживало голод і половина його мешканців вимерла, але Понеділкам якось вдалося вижити, хоч "вони були, дослівно, як з хреста зняті". Все ж роки семирічки письменник вважав за "найяснішу сторінку" у житті, бо це й були єдині його роки, які всеціло пов'язані з домом, з рідним селом. Середню школу закінчив у сусідньому містечку, де було йому особливо тяжко, як селянській дитині, бідно зодягненій, без володіння російською мовою, що викликало насмішки у дітей партійних батьків. Тут він пережив тяжкі хвилини: "У 9-ій клясі нашу вчительку української мови, під час лекції, арештували за те, що вона плянувала цілою нашою клясою відвідати Шевченкове село Моринці, яке від нас віддалено заледве 30 кілометрів" *("Диво в решеті", стор. 14).* Після закінчення середньої школи, вступив в Одеський університет на філологічний факультет, а потім війна, військо й він, у силу обставин, опинився на волі. Від 1943 року в Німеччині, від 1949 року в Америці, де спочатку мив посуд, потім продава морозиво, працював у м'ясара-фармера, а згодом біля 3-х років "розкошував" у "Голосі Америки". З 1955 року працював у слов'янському та німецькому відділах одної з найбільших книгарень Америки.

Здавалося біографія письменника скупа на події. Так воно не було, бо за кожною датою стоїть цілий етап нелегкого життя, чимало сумних подій, розлук, поневірянь як і чимало успіхів, а найбільше праці, але М. Понеділок був незвичайно скромною людиною і йому здавалося, що нічого більше не було варте уваги. Його біографію будуть доповнювати дослідники й десятки людей своїми спогадами. Знаємо, що він у Мюнхені вивчав театральне мистецтво та брав участь у театральних виставах, близько співпрацював з Володимиром Блавацьким та Йосипом Гірняком, що там почалася його письменницька праця - перший друкований твір вийшов 1947 року в Новому Ульмі. В Америці його життя особливо цікаве широчезним знайомством з найвизначнішими творчими людьми та провідними громадськими діячами, його славними виступами і працьовитістю - за

відносно короткий час, написав багато творів і видав їх за свої гроші.

Літературний спадок Миколи Понеділка великий. Він зібраний у семи томах, а вірніше, окремих книжках, бо ще повного видання його творів не було. У хронологічному порядку його книжки виходили під такими заголовками: "Вітаміни" 1957 рік, "Соборний борщ" 1960 рік, "Говорить лише поле" 1962 рік, "Смішні сльозини" 1966 рік, "Зорепад" 1966 рік, "Рятуйте мою душу" 1973 рік, та "Диво в решеті" - ця книжка видана вже після смерти автора.

Найбільш відомий М. Понеділок як письменник-гуморист, а це тому, що по-перше: він сам був найкращим популяризатором своїх творів цього жанру, а по-друге, і це головне, його гумористичні твори мають закладену в собі цупку та яскраво виявлену ідею вказати нам, де ми спотикаємося і висміяти якраз те, що найбільш цього заслуговує. Гумористична сатира для нього найбільш характеристична - нею він володіє майстерно. Сміх же його, як у Миколи Гоголя - крізь сльози. Не дивлячись на те, що він нікого й нічого не минає, там де гніздиться громадсько-суспільне зло, де виказуємо національну незрілість, - не можна не любити його метке, дотепне, хоч часом, як лезо, гостре відверте слово, бо воно завжди попадає точно в ціль.

І ще одна цінна прикмета таланту М. Понеділка - вміння по-Шевченковому картати, не зневажаючи нас як людей, чи українців. Однак, коли темою для твору обрав радянську дійсність за свого побуту в Україні (а таких творів у нього багато), його сатира ставала нищівною. Він гострим лезом слова ганьбив, рубав, торощив гидоту й жах, які принесла, визута з будь-якої людяности, культури й глузду радянська влада у всі клітини життя за часів Сталіна. Тож цілком зрозуміло, чому якраз М. Понеділок підлягав таким гострим нападам офіційної радянської критики.

Микола Понеділок всеціло й доглибинно своїм духовним і чуттєвим світом належить селу. Богдан Кравців слушно назвав його прибраним сином Василя Стефаника. До речі, Василь Стефаник був його одним з найбільш улюблених письменників, а син Стефаника - критик Юрій Клиновий - був найближчим другом. М. Понеділок як і В. Стефаник вміє проникнути в глибину душі селянина, бо вона і його душа. Проте, коли В. Стефаник не входить своїм особистим

почуттям у створені ним образи, то в ліричних творах М. Понеділка ми скрізь відчуваємо, що він сам живе у своїх образах теж, або вони йому такі близькі, як рідні. Лише в просторах України виплекалась така зближеність, гуманність, тиха ніжність, яка була брутально заатакована післяреволюційним лихоліттям. Під спрацьованою зовнішністю, за твердим словом селянина, він бачив його добру душу, що гармонійно поєднувалась з красою довколишнього світу. У книжці "Зорепад", яка об'єднує 8 оповідань і повістей, М. Понеділок з тонким ліризмом, теплотою та глибоким чуттям розкриває душу людини, ідучи паралельно до В. Стефаника та Джона Стайнбека, особливо у його творі "Тортілла Флет".

Микола Понеділок як прозаїк-лірик - тема складна. Він часом тісно, майстерно вплітає в реалізм елементи символізму та імпресіоністичні малюнки, враження ліричні й глибокі внутрішні чуття та тонкощі краси природного явища, як наприклад, цілий уступ змалювання містерійно-чарівної ночі на баштані та зорепаду у творі "Зорепад", які хвилюють і чарують артистичністю. Багатство, музичність Понеділкової мови надзвичайні, а крім того, ритм і специфічна манера розповіді з невід'ємним хорошим гумором ставлять Миколу Понеділка на окреме місце в нашій літературі.

У передмові до книжки М. Понеділка "Диво в решеті", критик Юрій Клиновий про збірку "Зорепад" каже так: "... ця єдина в українській літературі своєю глибокою ліричностю збірка є взагалі вершком літературної творчости письменника".

Поряд з артистичністю, цінність збірки "Зорепад" лежить у скрайній напрузі оборонити життя людини, у вірі в добро закладене в кожній людині, у великому людинолюбстві, у сильній національній ідеї висловленій любов'ю письменника в найширшому охопленні всього рідного, у розкритті християнського первня у нашій народній філософії.

І ось, після наскрізь ліричного "Зорепаду", Микола Понеділок дає нам повість (в жодному разі непередбачену навіть у його різнородній тематиці) "Рятуйте мою душу" - повість про людей "великого ісходу" з України під час ІІ-ої Св. війни.

"Рятуйте мою душу" - найориґінальніша повість про людину вирвану й викинену із свого національного ґрунту, з рідної землі, завішену у територіяльній порожнечі з невідомим майбутнім, де вона прихилить голову, з невідомим завтра - оборонять її перед людоловами, "з родіни", чи віддадуть як козаків на муки й смерть в руки каґебістів.

Вслухайтесь в саму назву твору: "Р-я-т-у-й-т-е м-о-ю д-у-ш-у!!!" Ми чуємо, як кричить людина в катастрофі перед незнаним, в катастрофі подій часом і смертельних, що наступають на неї різними насильними репатріяціями, скринінґами, облогами з танками, викраданням і тероризуванням різними "місіями з родіни", анормальним злиденним життям таборовим та страхом, що буде ще гірше, як табори закриють. Ми чуємо в цій назві й крик розпачі людини, яка втрачає свою батьківщину на все життя. Її живцем у нестерпному болю, всі сили обставин, відривають від всього рідного, переважно, навіть від батьків, родини, а часом і від дітей... і від всього з чим людина зросталася віками. Людина роздвоюється - розполовинюється, між прагненням повернутись додому й розумінням неможливости здійснення цього прагнення. Під нею, немов розсуваються два континенти - одна її нога на одному, друга на другому й вона може легко розчахнутися - загинути в якійсь прірві, відірвавшись від свого й не встигнувши стати на новому незнаному ґрунті.

Про таку людину - типового українця ДіПі (Displaced Person - переміщена особа) написана ця повість, а головний її герой Іван - сам письменник і розповідь ведеться від першої особи.

"Рятуйте мою душу" - повість автобіографічна у найглибшому розумінні цього слова. У ній чуємо сповідь письменника про те рідне, дороге й незабутнє, що виповнює його по самі вінця і живе в нім реальніше ніж "діпівське" таборове борюкання з життям. Це проходить через увесь твір лірично-гумористичними, або зворушливо-ліричними вставними барвистими оповіданнями, фраґментами спогадів, яскравими малюнками, діялогами, паралелями дійсного із щойно загубленим, у формі снів, спогадів, рефлексій... Під оглядом душевного стану типового українця ДіПі в таборах на території Німеччини в роках 1945-1949 та його болісних тяжких переживань розлуки з батьківщиною, його непевности майбутнього й постійного страху - ця повість

автобіографічна майже для кожного, хто належить до "великого ісходу".

На мою думку, "Рятуйте мою душу", майстерна, оригінальна під кожним оглядом, повість належить до кращих літературних зразків. Вона займає окреме місце в українській літературі, маємо паралельний твір до неї американського письменнника Маріо Пузо (автора сенсаційного твору "Хрищений батько"), "Темна арена" - географічно, часово і в якійсь мірі тематично, ці два твори близькі собі. Проте, коли "Рятуйте мою душу" - твір про знедолену воєнним та радянським лихоліттям людину, то "Темна арена" - про визволених євреїв матеріяльно забезпечених, нічим не загрожених, з доброю опікою, табори яких стали тереном всіляких "ґешефтів" та американців у Німеччині в той чи інший спосіб пов'язаних з ними, як і американців, що в силу обставин, подій, гуманности входять в німецьке суспільство як друзі.

Лірично-гумористичний стиль Миколи Понеділка, у цій повісті сягає вершка його оригінальної майстерности. "Сміх крізь сльози" бринить ще виразніше, посилений парадоксальністю ситуацій та гіперболізмом. Живі, цікаві й типові дієві особи, бурхливе таборове життя, людина часом в абсурдній ситуації, інтеліґент не на своєму місці з трагікомічним намаганням поліпшити свій економічний стан... загрози, що чигають на мешканців табору, спорадичні зустрічі з німецьким світом, з американськими представниками - все це виявлено яскраво, барвисто, від душі щиро, з іскристим гумором і слізьми крізь сміх, що подекуди переходять в сатиру та з глибоким чуттям, що сягає розпачливости. Сміх і сльози - наше таборове життя-буття напередодні нової ери на Американському континенті. Лише М. Понеділок з його особливим талантом і творчою манерою міг написати таку повість як "Рятуйте мою душу".

Заключним акордом його творчости був вихід у світ книжки "Диво в решеті" - вже після його смерти. Це збірка оповідань, фейлетонів, гуморесок, спогадів, рецензій, промов. Книжку підготував до друку частинно він сам, а потім було додано все, що ще не було друковане.

* *
*

У мене не раз постає питання: яким справжній, тобто у житті, Микола Понеділок був? Яка була його натура: весела чи сумна? Задумуючись над його творами, перечитуючи його листи, пригадуючи зустрічі, розмови, реаґування на мої праці про його творчість та інших письменників, артистів, його підписи на подарованих книжках, я бачу в ньому всі характеристичні прикмети українського народу. Була це людина великої душі, чутливого серця, гострої спостережливости, безмежного замилування красою світу, зрілого розуміння своєрідної загублености людини серед нестримного росту цивілізації, індустрії, забиваючого віддих подивугідного будівництва хмародерів, а понад усе був він великий людинолюбець.

Був він типовий українець з глибоким, цупким народним корінням, що в кожній ситуації знайшов з чого посміятися в тому числі і над собою - жарт, гумор, сатира влучна, мов стріла в руках доброго стрільця, були в нього вірними друзями, мов побратимами. Пригадаймо, чи ж не так було і в козаків навіть в облогах, чи при облогах чужих твердинь, чи в боях найзавзятіших.

Микола Понеділок був людиною великого серця, вщерть виповненим любов'ю до своєї Батьківщини - України - любов'ю більшою від життя:

"І коли я умру, і мої кості з роками на порох перетліють - і тоді кохана, у кожній тій частинці-порошинці моя любов до тебе немеркнучою зірницею жеврітиме-світитиме" *("Зорепад", стор. 145, "Казка недосказана моя").*

Такий скарб своєї душі, як вічний смолоскип, залишив нам незабутній Микола Понеділок.

Журнал "НОВІ ДНІ", Торонто,
листопад - серпень 1996 р.

"ДЕРЖАВА"

Книжка поезій Ганни Черінь
1990-1996

Серед письменників західної діяспори, ім'я Ганни Черінь одне з найбільш відомих. Та справа не в імені широко відомому, як наприклад, ім'я Олени Теліги мало хто не знає, але її твори мало хто знає (тут мова не про порівняння цих двох поетес). Твори Ганни Черінь читає широке коло нашого суспільства, воно добре ознайомлене з її творчістю як поетичною, так і прозовою, також близько знайоме з нею з літературних вечорів, які відбувалися, либонь, в кожному більшому місті кількох держав на різних контенентах. Багато відомих літературних критиків діяспори дали свою прихильну оцінку кожній її книжці, а в останніх роках вона все більш відомою стає в Україні та звертає на себе зацікевлення літературознавців. Енерґійна, талановита, плодовита письменниця, невтомний діяч на громадському полі - все це робить Ганну Черінь улюбленою і славною.

У році 1996, Г. Черінь обдарувала нас новою книжкою поезій під назвою "Держава", яка вийшла з видавництва "Лілея" в Тернополі та є 9-ою у її поетичному дорібку. Попередні: "Крещендо" - 1949 рік, "Чорнозем" - 1962 рік, "Вагонетки" - 1969 рік, "Травневі мрії" - 1969 рік, "Небесні вірші" - 1973 рік, "Слова" - роман у віршах, 1980 рік, "Зелень моя" - 1981 рік, "Квіти добра і зла" - 1991 рік.

Довгий і, майже, безперервний шлях поетичної творчости, викристалізував Г. Черінь в самобутню поетесу з її особливим поетичним стилем та дуже виразним інди-

відуалізмом - все переосмислюється через її "Я", її і тільки її, думки, погляди, спостереження, найтонші душевні настрої, переживання, враження. Її поезії відзначаються легкістю самого віршування, стрункістю будови, доброю артистичністю, барвистістю багатого словника, яскравою образністю й багатогранністю. Прозові твори приваблюють цікавим змістом та безпосередністю оповідання.

Тематично за змістом і звучанням, книжка поезій "Держава" поділена на три частини: "Сонце, квіти, люди", "Держава" та "З арґентинських віршів".

У першій частині домінують вірші ліричні з характеристичним для Ганни Черінь відчуттям настрою в природі, який відлунює в її душі чи настрої. Любов до пророди, поетеса в гарній артистичній формі передає чуттєвим єднанням з нею духовно, фізично та в гамі нюансів, може часом лише хвилевих, дрогнень душі:

Я умиюсь дощем і стану
Чиста - вимита, як ромен.
Чи росте він з моїх рамен,
Чи розцвів у душі потайно?
("Ромен")

Радість життя вібрує з ліричних віршів, її спричинює сама природа особистости Г. Черінь - все, що прекрасне: "засміється рожево сонце", "поле весняно веселе", "веселка розцвітає", "ніжні сніжинки" і т. д. приносять в її душу замилування, ніжність, захоплення... Артистичне сплетіння душі поетеси з квітами, тополею, яка в її поетичній уяві має людську мову, а музика лине з вікна крізь бузкові китиці, хвилює і:

"Неспокій бореться з лагідним спокоєм на самій границі шквалу".

У китицях бузку теж музика, немов без них не було б повного чару й сили враження. Бузок у музиці, а музика в його китицях - поетичне сплетіння.

Я була й черешнею й сливою,
І щасливою й нещасною.

Так починається поезія "Життя" - своєрідний ретроспективний огляд пройденого шляху.

Поезія Г. Черінь пов'язана тісно також з життям, в ній вібрує близьке, зрозуміле, дороге кожному, у ній мрія і втрата її, любов щаслива, невловима, що стала спогадами немов живими. Здавалося б усе таке щоденне, але не в її поетично-артистичному вислові - в ньому все набирає краси й глибини змісту.

Любовна лірика в нашу добу займає незначне місце у всіх поетів. У Г. Черінь інтимна лірика якась непроглядна, немов вона не хоче відкрити людям своє серце, бо це її скарб, а людям лиш промінь з нього: когось колись кохала й розлучилася та забути не може... когось зустріла... більше нічого інтимного. Не те, що люди сьогодні не так сильно закохуються, чи люблять, а те, що поети зосередили свою творчість на тематиці патріотичній, філософській, історичній, громадській, а в поетів діяспори домінує любов до України й туга за нею, інтимні ж почуття лишаються майже неторкнутими. Любовна лірика - окраса поезії, її найбільш вивчають напам'ять, висловлюють нею свої інтимні почуття і дуже шкода, що вона лишилась набоці.

Г. Черінь - поетеса багатогранна і її лірика хоч присутня майже у всіх творах - не виповнює більшу частину її поетичної творчости. Життя, події, людина в сьогоднішньому твердому й складному, не дуже певному вирі, українське суспільство, а особливо Україна хвилюють її глибоко й народжують багато віршів. Вона реаґує чутливо на долю й недолю своєї Батьківщини то словом повним болю й гніву, то повним захопленням, любови, то гострим твердим картанням. Її спостережливість вражаюче правдива.

У першому розділі книжки "Держава", звертає на себе увагу ориґінальна зворушлива поема "Бабуся без онуків" - така реалістична, сповнена ніжною любов'ю до людини, а особливо до дітей, немов кадр життя однієї, якої ж хорошої людини!, з-поміж нас поза Батьківщиною. Поема, як благодать, проймає душу. Скрізь між нами є така "бабуся" - вона робить зміст щоденного життя прекрасним, зміцнює віру в людину.

Розповідь ведеться від першої особи і ми відчуваємо тонку нитку автобіографічности з інтимними нюансами. Особливо ж розповідь стає зворушливою там, де бабуся - вчителька щирим добрим серцем любить своїх учнів, як рідних, хоч своїх ні дітей, ні внуків ніколи не мала:

- Немає дітей? І внуків немає?
А може і є! Хто його знає...

Як хочете, клясу мою запитаймо:
Діти! Хто з вас - мені внук?

І на відповідь піднялись одностайно
Дев'ятнадцять дитячих рук!

"Бабуся без внуків" - одна з кращих поем на тему життя однієї людини "великого ісходу" і типової вчительки у нашій діяспорі.

Значне місце у творчості Г. Черінь взагалі, займають поезії патріотичного звучання: у них велика любов до Батьківщини, вічна туга за нею висловлена натхненним щирим словом, у них і вияскравлення стану чи подій у сучасному суспільстві, що стають перешкодою для розвитку нашої держави - в таких віршах її слово стає гострим, колючим, а то й вбивчим.

Через те, що свідомости обмаль,
Опинились у власній тюрмі.
Ми самі собі творим Чорнобиль,
Вже не ворог, але ми самі!
("Чорнобиль")

Поетичні твори такого звучання в основному вміщені у другому розділі книжки "Держава" під одноіменним заголовком - цей розділ найбільш ваговитий як за назвою, так і за змістом, бо саме ДЕРЖАВА - самостійна українська - була нашою мрією і є нашим щастям.

У цьому циклі Г. Черінь висловила своє національне почуття, реаґуючи на проголошення Незалежної України, на кожну річницю нашої Держави. Та крім захоплення вільною Україною, її красою, вона гострим сильним словом нещадно критикує неґативні прояви на довгожданому щасті, які шматують, збезчещують ті ж самі, що помагали поневолювати Україну. У цікавому, свого роду, програмовому вірші "Держава", Г. Черінь наголошує байдужість та недбалість людей в Україні:

Вже не чатує ніччю "чорний ворон",
Що уві сні нам віщував біду...

Кому ж, як не самим нам сором,
Що в хаті власній в нас нема ладу.

Лише працею можна здобути краще життя на своїй вільній землі:

Але кмітливі, роботящі люди
Здобути здатні всіх потрібних благ,
Бо нас звільнив із рабської облуди
Державний синьо-жовтий стяг.

Шанувати свою державу, берегти мову, не покидати рідної землі "грізно й слізно" благає Г. Черінь українців у Батьківщині від нас, "тих, кому вертатися пізно, хоч мріяли весь вік про вороття".

Шевченкові молітеся, як Богу,
Щоб спромоглися ви на працю й чин,
Щоб він незмінно вказував дорогу
До розквіту державних височин.

Ця частина книжки відрізняється яскравими творами та гарним поетичним словом. Такі вірші, як: "Держава", "Перший незалежний", "Веретенченкові", "Друга річниця", "Альтернатива", "Перемога" належать до кращих на тему 5-ліття Вільної України, що у щасті й нещасті росте як держава. Гостра критика й сатира характеризують такі вірші, як "Нова мораль" - критика на безділля, поклоніння перед Росією, тяготіння до "серпа і молота"; "Український характер" - сатира на природу нашої нації; "На сторінках нової преси" - критика сьогоднішніх поетів в Україні.

В цілому ряді віршів Г. Черінь зі щирою любов'ю оспівує свою Батьківщину, столицю, людей - її слово в таких творах ласкаве, тепле, барвисте, як квіти.

Третя частина книжки - "Арґентинські вірші" - переважно написана під впливом багатства вражень подорожі по Арґентині. Проте, серед них чи не найкращими є ті, у яких поетеса свою тугу й любов до України під жодним враженням екзотичної Арґентини не може забути - вони вже стали невід'ємною частиною її духовного складу. Це знову ультра-ліричні вірші повні хвилюючих, зворушливих

спогадів, рефлексій, роздумів, деякі з них написані під враженням зустрічі з українськими громадами, які і в цій країні увіковічнили: "В бронзі втілені нетлінні мощі нашого поета-кобзаря" -

Наша перша в світі амбасада,
Що навіки всіх єднає нас,
Наш рятунок, віра і розрада -
Наш Шевченко, рідний наш Тарас.

Аргентиська екзотична природа з тонкою спостережливістю змальована і пластичними, гарними картинами, і різноманітними настроями в ній.

Головний поетичний засіб Г. Черінь - її багата, гарна українська мова постійно плекана й збагачувана, а володіє нею легко, вправно і якщо простудіювати риму її віршів, то знайдемо у ній багато оригінальних і чудових. Розмір віршів різноманітний, добре опрацьований, ритм, майже кожного, музичний, що дало багатьом композиторам натхнення написати до них музику. З пів сотні творів Г. Черінь вже покладені на ноти такими композиторами: О. Карпович, Г. Китастий, В. Шуть, С. Яременко, А. Рудницький, Р. Придаткевич, О. Зелеський, І. Білогруд, В. Безкоровайний, М. Федорів та один невідомий автор пісні "На санчата".

Творчі сили "великого ісходу" дали Україні справжній літературний скарб, в ньому і твори Ганни Черінь разом з новою книжкою поезій "Держава".

Стерлінґ Гайтс, Міч.,
5 лютого 1997 р.

Журнал "НОВІ ДНІ", Торонто,
травень - червень 1997 р.

Марія Гарасевич. 1968 рік.

Маруся Е. Бек.

Високошановній Пані Марії!

З правдивою вдячністю за Ваші теплі слова і з найкращими побажаннями постійних успіхів у Вашій творчій праці.

3-2-1968 р. Маруся Е. Бек

Вшанування др. Марусі Бек.

Зустріч з поетом Т. Курпітою перед доповіддю М. Гарасевич на Академії у 110-ліття від дня народження Тараса Шевченка. Чікаго - 1971 рік.

Вечір поета О. Веретенчека. Зліва направо: Христина Юзич, Олекса Веретенченко, Ада Мушинська, Оксана Балтарович, д-р Богдан Лончина; сидить Марія Гарасевич. Воррен, Міч. - 1975 рік.

Марія Гарасевич, Таня Самчук, Богдан Гарасевич, Клара Одрач, Улас Самчук. Торонто - 1965 рік.

Микола Приходько, Марія Гарасевич, Улас Самчук. Торонто - 1965 рік.

Роздача нагород на конкурсі Українського Літературного Фонду ім. І. Франка. Перший ряд зліва направо: Т. Курпіта, А. Антонович, Р. Турянська, У. Любович, др. Біда, М. Понеділок, М. Гарасевич. Чікаго - 1970 р.

Після Академії у 110-ліття від дня народження Т. Г. Шевченка. Зліва направо: Адам Антонович, Марія Гарасевич, Ганна Черінь, Микола Денисюк, Рома Турянська, п. Турянський. Чікаго - 1971 р.

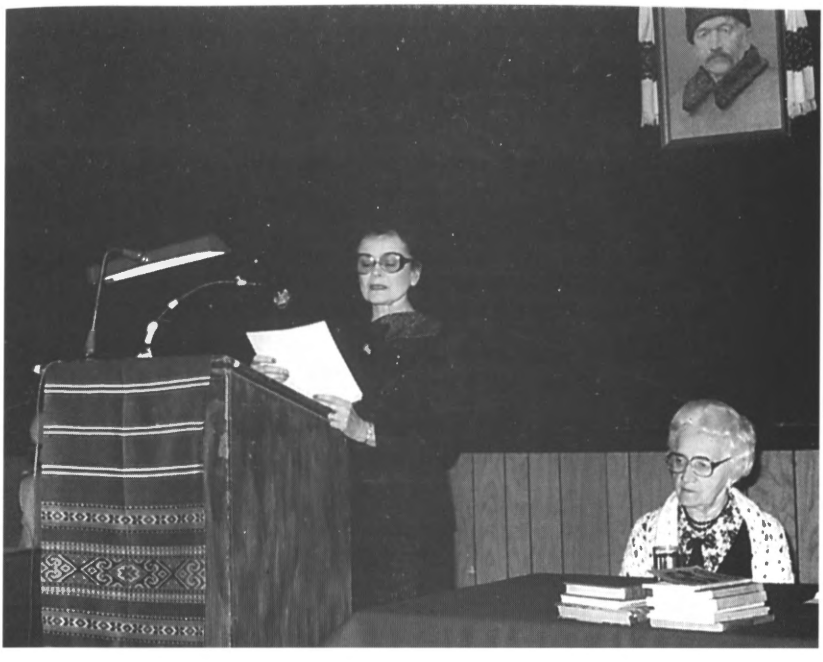

Літературний Вечір "Життя і творчість Андрія Чайковського".
Марія Гарасевич читає доповідь. Сидить дочка А. Чайковського - М. Ставнича.
Дітройт - 24 листопада 1979 р.

Вечір В. Несторовича. Зліва направо: др. Богдан Лончина,
Едвард Козак (ЕКо), Володимир Несторович, Анна Несторович.
Дітройт - 3 жовтня 1976 р.

Марія Гарасевич перед доповіддю "Сучасна українська поезія". Торонто, Канада - 1964 р.

Літературний Вечір присвячений українським письменницям у вільному світі. Доповідач Марія Гарасевич нагороджена квітами. Воррен, Міч. - 6 лютого 1988 р.

На Літературному Вечорі Уласа Самчука.
Марія Гарасевич, Улас Самчук, Едвард Козак (ЕКо).
Воррен, Міч. - 1978 р.

Вечір Ганни Черінь. Доповідач Марія Гарасевич.
Сидять зліва направо: Ганна Черінь, др. Маруся Бек.
Дітройт - 1974 р.

Вечір у пошану поета Василя Стуса.
Виконавці програми сидять: Марія Гарасевич та Петро Китастий;
стоять зліва направо: М. Лісовська, Х. Липецька, А. Лятишевський, Х. Юзич,
М. Рябчук (гість), З. Чорній, О. Веретенчкнко, Н. Гевко.
Воррен, Міч. - 31 березня 1990 року.

Літературний Вечір "150 роковини народження Марка Вовчка".
Сидять: Богдан Лончина, Едвард Козак, Марія Гарасевич, Юрій Тис;
стоять: чтеці - Віра Андрушків, Юрій Розгін, Христина Юзич, Ліда Кучер.
Воррен - 1984 рік.

Вечір присвячений літературній праці М. Гарасевич.
На знімку: Богдан Гарасевич, Марія Гарасевич, Владика Олександр Биковець.
Воррен, Міч. - 9 червня 1996 року.

Вечір присвячений літературній праці М. Гарасевич.
На знімку зліва направо перший ряд: І. Кучер, М. Гарасевич, Є. Крикун, Х. Юзич, М. Дмитренко (визначний маляр). Другий ряд: Ю. Марштупа, др. М. Баран, Б. Гарасевич, Владика О. Биковець.
Воррен, Міч. - 9 червня 1996 року.

Марія Гарасевич при праці.

Пані Мовчан, письменник Мовчан, Марія Гарасевич, голова "Просвіти" та депутат Верховної Ради України, поет Павло Мовчан, поет Олекса Веретенченко. Саутфілд, Міч. - 1993 рік.

Вечір присвячений газеті "Літературна Україна". Сидять: Сергій Козак, Марія Гарасевич; стоять чтеці: Зенон Чорній, Христина Юзич, Юрій Розгін. Воррен - 1993 рік.

Комітет сприяння українській демократичній пресі. Сидять: Ю. Розгін - скарбник, М. Гарасевич - голова, Х. Юзич - секретар, Н. Столярська - контр. к., О. Лончина - заступник голови; стоять члени комітету: Х. Липецька, І. Кучер, Л. Баран, І. Тарнавська. 1996 рік.

Садиба Гарасевичів. На знімку: письменник Ол. Шугай, Оксана Шугай (дочка), Марія Гарасевич. 1997 рік.

Марія Гарасевич з приятелькою Тамарою Івасюк - працівником для преси в Україні. 1998 рік.

Після Літературного Вечора Василя Стуса. Редактор журнала "Нові Дні" Мар'ян Дальний, Марія Гарасевич, адміністратор Ада Горгота (дружина редактора). Торонто, Онтаріо - 1991 рік.

130-роковини Тараса Шевченка. Марія Гарасевич - доповідач, о. Собол, Ніоніла Крюкова - заслужена артистка України - виступала з концертом творів Тараса Шевченка. Воррен - 1991 рік.

Марія Гарасевич серед студентів Одеського університету II-го курсу після лекції. Одеса - 1995 рік.

У деканаті філологічного факультету (український відділ) Одеського університету. На знімку: декан - проф. др. Н. М. Шляхова, заступник декана - доцент В. Г. Полтавчук, М. Гарасевич, заступник декана - доцент М. В. Пащенко. Одеса - 1995 рік.

На знімку: головний редактор газети "Вечірній Київ", зліва - його дружина, справа - Марія Гарасевич. Воррен, Міч. 1995 рік.

У радакції газети "Чорноморські новини".
Р. Кракалія - редактор літ.-мистецького відділу газети, Б. Гарасевич, О. Білоус - головний редактор газети, М. Гарасевич - голова комітету сприяння українській дем. пресі в Україні. Одеса - 1995 рік.

Редакція "Літературної України". З лівого боку - Богдан Гарасевич; посередині - головний редактор Б. Рогоза, голова Комітету сприяння українській демократичній пресі в Україні - Марія Гарасевич, письменник - І. Ільєнко, та працівники радакції. Київ - 1 вересня 1995 р.

У Спілці Письменників України.
О. Лупій - секретар СПУ, О. Ониськова, В. Дрозд - заступник голови СПУ, М. Гарасевич, Ю. Мушкетик - голова СПУ, Н. Крюкова. Київ - 1995 рік.

РОЗДІЛ ТРЕТІЙ

МИСТЦІ

НАТХНЕННИЙ НАРОДНИЙ СПІВЕЦЬ

Бачили ви, як велике багаття
Кида вогонь аж до хмар?
"Божа іскра" то тяжке прокляття,
Дикий і лютий пожар.
Вогнища того не може людина
Ні запалить, ні згасить,
В кого ж запала хоч іскра єдина, -
Вік її буде носить.

Таким сміливим, яскравим, сильним штрихом змалювала Леся Українка зерно геніяльности, закладене у вибрану долею людину. Не можна передбачити, коли і де народиться щаслива людина, яка понесе через життя оте "тяжке прокляття", то знеможено падаючи під ним, то здіймаючись у неосяжні висоти повного життя, знаної лише творчим людям. Либонь немає більшої вистражданої насолоди на землі, як народження мистецького твору, якому час не зазначує меж його віку, як немає нічого рівного тому сильному почуттю осягнення мети, принесеного мистцю його твором, який повними грудьми вдихає в себе народ, збагачуючись і черпаючи з нього сили. Нема і вищого покликання для мистця, як служити своєму народові, беззастережно віддаючи для нього все, чим красен світ тихої особистої пристані.

Україна з якоюсь особливою національною повнотою і напругою закладає в душу своїх мистців справжню велич свідомости духовної нерозривности з своїм народом. Це є щось непереможне у своїй силі, яке веде мистця світлими шляхами вірности рідній землі через усі духовні і фізичні

тортури, які вчиняє окупант; через намули, що згубою нашаровуються від його панування; через тисячі кілометрів чужини та море її впливів.
Подих тисячоліть історії українського народу, його культури й леґендарної боротьби за свою землю і волю дає твердий ґрунт для конструктивної творчости, сповненої сили духу і оптимізму, а незрівнянна надхненна краса України і щира вразлива українська душа породжують витончене естетичне сприйняття зовнішнього і внутрішнього світу, проймаючи мистецтво, від народного до модерного, ніжною ліричністю та гуманністю.

Якщо приглянутись до українських мистців, то побачимо, що їхнє формування і творчість характеризують вражаюче однакові сильні риси, серед яких домінує безмежна любов до свого народу, тяжкі страждання за його долю та палке бажання бачити Україну вільною.

Це дало силу геніяльному Т. Шевченкові піднятись до пророка, стати найбільшим борцем за свободу, накладаючи печать свого духу далеко поза межі України; це з слабосилої дівчини Лесі Українки зробило духовного велетня; це різьбило і різьбить безперервну тяглість відданих Україні творців її культури, серед яких яскраво виділяється цікава, дуже талановита постать мистця - музики, композитора, кобзаря Григорія Китастого.

Нещодавно українська громада в Чікаґо (США) з великою любов'ю і пошаною величаво святкувала ювілей Григорія Китастого з нагоди 60-річчя життєвого і 35-ліття його творчого та мистецького шляху. Українці у вільному світі з усіх кінців земної кулі щиро вітали його, висловлюючи велику подяку за довгу віддану, вірну працю, за його надзвичайні окрилені пісні, за те, що рідною піснею і бандурою торкав усі струни душі, виливаючи нашу тугу і любов до Батьківщини, гартуючи наш патріотизм, запалюючи нас до наполегливої громадської національної праці.

1967 рік зазначує в історії українського мистецтва підсумок музичної творчости і мистецької діяльности одного з найвизначніших й найславніших кобзарів нашої доби Григорія Китастого, перед яким стелиться ще довгий шлях зрілого мистця з виробленим власним стилем у різних музичних жанрах. Повний енерґії, молодечого запалу до

праці, натхненний історичними темами, які ще не заговорили мовою музики, він зустрічає наступні роки новими дозрілими музичними темами та своїми надзвичайними красними піснями, які бринять у його душі вразливою ніжністю і яскравою сильною динамічною любов'ю до України. Його майбутнє теж не обмежуватиметься творчою композиторською працею. Він спокійно й певно піднімає повний тягар мистецької діяльности фахового, унікального на еміґрації, мистецького керівника капелі бандуристів. Ми віримо, що в скорому майбутньому Українська Капеля Бандуристів ім. Т. Шевченка тріюмфально об'їде щонайменше США і Канаду під мистецьким керівництвом Григорія Китастого.

Не школа поклала бандуру в його руки, не вчителі. Музична освіта, яку завершив Київською консерваторією, ішла по лінії хормайстра. Ще в середній музичній професійній школі духовне оформлення дав йому незабутній учитель - директор цієї школи, дириґент Полтавської хорової капелі Федір Миколайович Попадич, про якого він завжди згадує з великою любов'ю та пошаною, підкреслюючи вирішальне значення свого вчителя для його дальшої праці.

"Я був третім Китастим, який штурмував Київ, несучи йому невідкличне бажання здобути місце в українській музиці", - каже він.

Консерваторія не усміхалась йому безжурними золотими студентськими роками. Здобував знання у злиднях, виснаженні, обтяжений надмірною експлуатацією його таланту, як мистця-бандуриста. До бандури покликало його щире українське серце і той народний голос, що разом із ним народився на світ у його душі - "Божа іскра", яку "не може людина ні запалить, ні згасить". Те, що нуртувало в його багатій вразливій душі, те, що гомоніло в українських степах, буйним вітром неслось над могилами, ревом стогнало у хвилях Дніпрових, морем сліз і крови всякало в чорнозем - рвалось з нього власним голосом вийти на світ, власною душею виспівати це струнами бандури. Припала йому бандура так близько до серця, що пальці самі шукали й знаходили той надзвичайний голос у струнах, чутливі, притаманні йому, діткнення до них, багаті почуттями й народною стихією акорди, якими захоплює й чарує музика Григорія Китастого та його виконання.

Його музичні твори відрізняються і полонять особливим багатством, могутністю й якимсь надзвичайним натхненням звуків, які, здається, сприймаються не слухом, а серцем. У них так багато невимовно рідного, нестямно близького, нашого, з прадідівської сивини, українського. Так багато в його піснях теплоти й любови, тієї щирої великої любови до України, яка, мов бездонний океан, вбирає в себе все єство. Наша, українська, ліричність, ніжність і споконвічна благородність людських почувань, як також наша, українська відважність, завзятість, безмежність вільного духа характеризують його музичну творчість, яку можна назвати піснею великої щирої душі.

Народна пісня є тим невичерпним джерелом, на якому він базує свої твори.

Щирість він ставить понад усе: в житті і в музиці.

"...Я ніколи не жив на "копійку". Я завжди віддавався якійсь справі... до "ниточки"... У творчій праці, незалежно від жанру, - я був, мабуть, найщиріший".

"Ви не можете ошукати в математиці, або в поезії, або в музиці, тому що вони базовані на правді. Неправда, або ошуканство тут є чужі, для них просто немає місця", - пише найславніший сучасний американський письменник Джон Стайнбек.

Росяно-чистою правдою і щирістю припадають до серця музичні твори Г. Китасного. Сприймаються вони легко, хочеться їх слухати без кінця, довго не сходять з пам'яті, хвилюють до глибини душі свого й чужого слухача.

"Я переїхав, різномовний світ, з "Тютюнником" і ми не співали його раз. Публіка відчула неспокій пульсуючого ритму і завжди вимагала послухати ще раз... Щира музична мова зрозуміла кожному".

"Тютюнник" вже довгі роки захоплює й пориває кожну залю могутнім подихом імпозантної відваги, світлої величі перемоги, наснагою здобуття волі. Не меншої сили є його пісні "Грай, кобзарю", "Карпатські січовики" та інші. Він однаковий майстер сольової і хорової пісні.

Великі прекрасні пристрасні почуття: любов, прагнення ідеалів державних, національних, загальнолюдських та інтимних - є натхненною силою музики Г. Китастого, бо ці почуття тривожать і виповнюють все його єство. В його музиці нема заспаного спокою, літеплих

почувань. Його твори не може виконувати жоден виконавець бездушно, механічно. Вона хвилює, торкає чутливі струни душі, опановує її, зливається з нею у нероздільну пісню бурхливих, сильних емоційних почувань.

До вибору музичних тем підходить він не менше щиро, ніж до писання їх.
Він вибирає те, що найбільш припадає йому до душі, викликає нестримне бажання висловити свої почуття музикою і, як у справжнього вродженого великого мистця, його душа співзвучна зі своїм народом. Він написав музику до всієї "Святої Літургії", бо його віра в Бога, як і в український народ, глибока та непохитна. Під великим враженням повісти "Святослав" Скляренка створив музичну картину "Гомін степів", оживив подих і гомін степів доби Славного Завойовника.

"Кожна річ, написана мною, - вистраждана доостанку. Якщо я не вистраждаю - не напишу. Часами, коли я творю, моя бандура вся мокра від сліз. І я не соромлюся їх, бо мої сльози - це не моя слабість духа, психічне або душевне заломання. Це моя сила, бо ними виливається надмірна любов, які переростають мої внутрішні межі".

Не дивно, що його пісні так глибоко хвилюють. "Нагадай, бандуро, співами", "Як давно..." виливають нашу тугу з такою силою, перед якою падає "залізна заслона" і жоден океан, ані десятки років не розлучать нас з Україною.

Григорій Китастий - композитор різнородних музичних жанрів; у кожному з них він яскравий, сильний, цікавий. Петро Потапенко (дириґент Капелі Бандуристок СУМА в Дітройті) в одній з наших розмов сказав, що це настільки обдарований композитор, з таким широким творчим розмахом, що для нього нема меж ні в жанрах, ні в темах.

Особливу вартість для української музики мають його музичні твори такі, як "Гомін степів", "Львівські фраґменти" та інші, які показують бандуру як чудовий концертний сольовий музичний інструмент. Г. Китастий має досконало опановану бандуру. Він справжній віртуоз у техніці гри та народній співець і поет в інтерпретації.

1966 року з продукції RCA вийшла платівка під назвою "Hryhory Kytasty in Bandura Renditions of Ukranian Melodies, Including His Own Compositions". Вона дуже цікава

й вартісна добором музичних творів і виконанням. У неї входять його власні твори та народні пісні, що показують Г. Китастого як блискучого артиста вокального й музичного мистецтва.

З власних творів сюди ввійшли: "Львівські фраґменти", "Нагадай, бандуро, співами", "Гомін степів" і "Як давно..." Всі вони - справжні музичні перлини.

"Львівські фраґменти", мабуть, єдиний його твір, який відкриває суто інтимні почуття композитора, промовляючи так виразно, що слухач поринає в його душу широку, як наш степ, глибоку й бурхливу, як море, і при тому ніжну та чарівну.

Серед народніх пісень особливо цікаві "Ой, там чумак...", "Ой, запив козак" та "Невольницький плач" (дума з XYII ст.). Виконання цих пісень вражає чистотою народної правди. Печаль, сум, жаль, зрозуміння чужого горя, такі характерні українській співчутливій, вразливій душі, промовляють струнами й голосом нашого кобзаря, будячи ту красу почувань, якою напоїла нас Україна й які припорошеними слідами ховаємо у своєму серці. Слухаючи його виконання думи, здається, що він зріс між кобзарями, про яких згадує Шевченко. Яскравим до справжньої візії сприйняттям доби й картин передає він сум і тугу козаків у турецькій неволі та їхнє обурення, гнів і стихію. Без сумніву, таке виконання думи є наслідком глибоких студій і ще глибшого розуміння та відчуття свого народу.

Серед жартівливих пісень, які він дуже гарно виконує, виділяється народна пісня "Про Явтуха". Цікава вона ориґінальною, новою і правильною інтерпретацією Явтуха, який у нього є повний характеристичного народнього гумору і жартівливости, а не придуркуватий, пришелепуватий парубок, яким його майже завжди роблять при виконанні цієї пісні. У виконанні Г. Китастого пісня "Про Явтуха" перетворюється в соковиту лірично-гумористичну картину з народного життя.

Його акомпаньямент до всіх пісень дає таке багате музичне тло, що годі повірити, що це грає одна людина.

У виконанні, як і в його музиці, немає плаксивих ноток, ні духового розслаблення. Всі людські почуття передані ним із звучанням сильної великої душі, якій близькі і найніжніша ліричність, і безодня суму, горя, туги, і найбурхливіші поривання до змагу, до високих злетів.

Ця платівка принесла в наше життя багато втіхи і розради. Ми були дуже щасливі, якби вийшов альбом його, всіма улюблених, чудових пісень, яких він уже написав понад три десятки і багато з них прославились по цілому світі.

Як мистецький керівник для бандуристів, Г. Китастий має величезну вартість. Знання цієї справи виніс ще з Києва, коли в 1937 році, в багатій талантами столиці, своїми здібностями звернув на себе увагу музичних фахівців і був поставлений заступником мистецького керівника, об'єднаних в одну, двох найкращих капель бандуристів - Київської і Полтавської. Знання і розуміння української пісні, віртуозність гри на бандурі, власні обробки й композиції для бандури, розмах мистецьких задумів, і вміння втілити це у виконання ансамблем, роблять його визначним мистецьким керівником. Скільки ж соток сцен Европи, Америки, Канади знають це славне ім'я, як довголітнього мистецького керівника Української Капелі Бандуристів ім. Т. Шевченка! Скільки ж то тисяч людей мали щастя слухати його інтерпретацію пісень! І завжди те саме захоплення, та сама вдячність для цієї Людини.

Життєвий і творчий шлях Г. Китастого - це шлях справжнього народного мистця, який ішов крок у крок із своїм народом, ділячи разом з ним усі кривди, наруги, поневіряння, знедолення. Здається, нема більше згорьованих, придавлених бідою і стражданнями днів, ніж ті, що лягли і на його плечі: тяжкі безпросвітні злидні в дитинстві, гострі пазурі несамовитого голоду, що смертю заглядали в його очі, коли Україна вимирала з голоду, петля національного й політичного московського терору, небачений і нечуваний садистичний німецький полон, концентраційний німецький табір, жахлива доля "остарбайтера" - все зазнав, витерпів, виболів. Либонь саме тому так глибоко й так болюче відчуває кожну народню рану, кожен зойк і так особливо вірно любить його. І саме тому так міцно ввійшла в його плоть і кров сила українського народу, разом з яким він несе могутні думи, національну гордість, витривалість, наснагу, непереможність та тверде право на волю і повну незалежність.

"Коли я ріс, мене не водили до театрів, я не мав де слухати розкішні симфонічні концерти, великих співаків, ні бачити театральних вистав. Село з його бідою, тяжкою

працею на кусок хліба, з ненавистю до зайди-окупанта й душею, сповненою любови до людини, краси, з піснею, що лунала, здавалось, з усього, що мене оточувало, найрізноманітнішими мелодіями й настроями, думи, перекази, сповнені мистецького гніву, мої незабутні батьки, до яких я завжди буду мати тільки пієтизм, та Тарас Шевченко, який став для мене міцною опорою в житті - були тим скульптором, що різьбив мене, як людину і мистця".

Нема ціни, за яку можна купити або зламати національну вірність Україні Г. Китастого. Найвищими вартостями для нього є духовні, які стоять на службі нашого народу. Він вийшов з нього й лишився вірним йому до найглибших тайників своєї душі.

Український народ простягнув його руки по бандуру, щоб нею заговорила душа народна, запалюючи смолоскип ненависти до московського окупанта в добу найжорстокішого терору, щоб нею він піднімав бунт, придавлений подвійним тягарем озвірілих німецьких і московських загарбників, які принесли тотальну руїну Україні, щоб нею втер сльози горя і розпуки українським дітям, киненим на наругу й каторжну працю в німецькій неволі, обдертим з усього людського, потоптаним і знівеченим. Тяжкі страждання каменем давили серце Григорієві Китастому, коли він, як мистецький керівник, з Капелею бандуристів їздив з концертами від табору до табору, які носили згірдливу назву "Ост". Тоді він гостро відчув велику відповідальність перед своїм народом, вагу пісні в його житті і своє призначення.

"Я виступав на найславніших сценах найблискучіших театрів, але ніколи я не мав так вщерть виповненої піснею і почуттям, яке межує зі стражданням, душі, ніколи ми не грали й не співали з таким натхненням, як у тісних, убогих, до розпачливого крику, бараках таборів "Ост". Це були й назавжди лишились найвеличніші хвилини у моєму житті. Я відчував, що тут бандура й пісня рятували від духовної і фізичної загибелі сотки, тисячі нашої прекрасної молоді, кинутої на муки й ганьбу. Я ніколи не забуду ці виступи, ніколи не перестану бачити молодесенькі згорьовані, виснажені лиця, опромінені рідною піснею. Це було мов воскресіння. На саму згадку про них я страшенно хвилююся і мені тяжко стримати сльози".

Доходять вістки з України, що багато з тієї молоді (тепер уже в середньому віці) працює в Кривому Розі,

Донбасі та різних індустріяльних містах. Коли син Г. Китастого, музика-віольончеліст Юрій Китастий, прибуває туди з концертами, вони підходять до нього, з великим зворушенням розпитують про батька, розповідають про хвилююче-натхненні концерти Капелі бандуристів під мистецьким керівництвом Г. Китастого та незабутні хвилини, проведені з ним. Їхній вдячності немає кінця, а розповіді набрали звучання леґенди.

Минуло більше двадцятьох років, а мистець і народ несуть ту саму незагоєну рану і те саме щастя зіслання рятунку рідною піснею й бандурою, коли безпросвітність і безвихідність поглинали душу й кінчалися останні сили витримати пекло "остарбайтера".

Одного разу, це було недавно, я запитала нашого кобзаря, коли ми говорили про Україну:

"Що Ви найбільше любите?"

Мабуть, я сподівалася почути щось про наші степи чи Дніпро, може Київ - я не встигла собі ще усвідомити, бо відповідь була дана відразу й ударила мене своєю силою:

"Людину. Понад усе люблю людину, а особливо нашу, українську. Гарна людська душа - найкраще, що є в світі. Без неї життя беззмістовне, холодне, страшне. Я до людини завжди підходжу тільки щиро, з правдою, відкритим серцем та любов'ю. І люди до мене з великою любов'ю - ось це моє щастя. Найбільше захоплення викликають у мене наші творчі люди. Подивіться, в яких умовах, а скільки та які вартості творяться. Я хилю голову у великій пошані перед кожним із них. Мусимо творити, скільки хто може і що хто може. Це наш обов'язок і наше призначення. Від нас чекає й сподівається Україна багато, бо ми на волі" (з листа Григорія Китастого від 01. 07. 1967 до М. Гарасевич).

Довгий, барвистий, чесний і світлий шлях ліг за Г. Китастим. Міцно тримав у руках "бандуру-розрадницю", промовляючи нею по цілому світі українською піснею. Звучала вона в нього чистим українським серцем і в палатах, і в убогих хатах. Не втомився пройденим, не пристав. Його душа, відбита в молодому погляді синіх прозорих замріяних очей, повних якогось нерозгаданого змісту, що нагадують наше небо над косовицею, бринить повною гамою розквітлої творчости та запалом до своєї фахової праці, як мистецького керівника, заповідаючи ще великі мистецькі здобутки.

Пройшовши вздовж і впоперек багато чужих держав, живучи в американському морі, він уміє побачити й оцінити справжні вартості чужих культур, уміє, без запаморочення голови, сприйняти здобутки цивілізації, але його чиста українська душа лишилась назавжди в Україні. Для неї кожен його віддих, кожне звучання струни, кожен удар серця. Його внутрішній світ, яскраво розпромінений Україною, дає силу перемогти втому заробіткової праці й творити надхненні, повні сітлого могутнього звучання музичні речі.

"Чужино, чужино,
Не заміниш мені України!"

Пронизуючим гострим болем рветься з його душі безкрая туга за Україною бурхливими акордами пісні "Як давно..." Ця туга, невимовна любов до України та палке бажання віддати себе для добра свого народу дали нам великого славного кобзаря Григорія Китастого, щедро збагачуючи українське мистецтво.

ПОЧУЄМО НОВИЙ ТВІР ГРИГОРІЯ КИТАСТОГО

Капеля Бандуристів ім. Т. Шевченка готується до концертів

На запрошення дириґента Української Капелі Бандуристів ім. Тараса Шевченка Григорія Китастого та членів Мистецької Ради, я була на пробі цієї славної, улюбленої мистецької одиниці. Її життя та творча праця завжди хвилює всіх нас, бо кобзарське мистецтво найтісніше пов'язане з українським народом, його історичним минулим і сучасним та найсильніше промовляє до української душі. Те, що я почула й побачила, зробило на мене сильне враження та зобов'язало поділитися з усім українським суспільством.

Повернення Г. Китастого на мистецького керівника бандуристи зустріли з великим духовним піднесенням та мобілізацією всіх своїх сил. Розпочалася систематична праця інструменталістів-кобзарів окремо та разом з вокалістами. Вимоги Г. Китастий ставить високі. Вихований Київською Консерваторією, вирощений дириґентською працею в столичній Всеукраїнській Капелі

Бандуристів, наш музика підходить до членів нашої Капелі за кордоном, як до професіоналістів, вимагаючи від них підніматись до рівня високих мистецьких зразків. "Ми були єдиною мистецькою Капелею Бандуристів в Україні і ми є нею тепер на чужині. Ми носимо ім'я Т. Шевченка, яке на нас накладає великі обов'язки. Його дух мусить лунати з наших бандур і грудей, переможно несучи українську пісню по всьому світі, сягаючи аж в Україну" - такими словами закінчив Г. Китастий своє коротке слово, яким підносив їхні сили на висоти розпочатої праці.

"ПОЕМА ПРО БИТВУ ПІД КОНОТОПОМ"

Завдання, яке поставив перед Капелею Г. Китастий, справді велике та дещо і надзвичайне навіть для довголітніх, загартованих, досвідчених фахових кобзарів. Їй першій припала честь виконати новий, великий і складний музичний твір композитора Г. Китастого "Поема про битву під Конотопом" на слова поета Петра Карпенка-Криниці.

"Мене завжди проймала велич і трагізм події, яка відбувалася під Конотопом. За волю нашої Батьківщини було пролито море крови, покладено життя тисяч, тисяч найкращих синів нашої землі. Їхня вірність, завзяття й смертельні змагання за волю були такі непохитні, що багатократ сильніші сили ворога розбивалися об них, як об щось абсолютно непереможне. Битва під Конотопом тривожила мене довгі роки, не даючи мені спокою. Я відчував, що мушу її втілити в музику, тому й звернувся до поета написати до неї слова. Творив я її кривавлячи своє серце, переживаючи цю історичну подію до глибини моєї душі", - оповідав композитор під час мого інтерв'ю з ним.

"Поема про битву під Конотопом" - це справжня подія в кобзарській музиці. Це щось цілком нове й дуже цікаве під кожним оглядом. По-перше: ця тема ще ніким не торкнута в музиці. По-друге: такого наскрізь оригінального твору для бандуристів ми ще не мали. Оцінку його музичної вартости дасть музикознавець доктор Василь Витвицький, а я, прослухавши її на пробі у фрагментах, можу сказати, що це надзвичайно імпозантний, хвилюючий, проймаючий трагізмом, героїзмом і силою української стихії музичний твір.

Як і все, що творить вражлива велика душа Г. Китастого, він торкає всі струни людської душі багатством звуків, в яких глибина та сила емоційного насичення затримує дихання слухача.

"Поема" вимагає в бандуристів великої, напруженої, жорстоко тяжкої праці. Щось потрясає в ній. Відчувається, як мистець вириває з грудей співаків і бандур бурхливе життя своєї дитини. Особливо складне завдання мають інструменталісти. Бандури виступлять у "Поемі" в повній своїй могутності й красі звучання. Багаті сольові, хорові партії, мелодеклямації широко розгорнутий музичний твір, який дійсно збагатить українське мистецтво.

"Поема про битву під Конотопом" займає приблизно половину цілковито нової програми, яку готує Капеля. Крім неї, увійдуть ще такі твори: кант Гончарова "Через поле широкеє", "Як давно..." музика Г. Китастого, народні пісні "Ой, у полі жито" та інші, стрілецька пісня "Ой, видно село" музика Левка Лепкого. Про останню пісню додам, що її Дітройт мав нагоду слухати перший раз у виконанні бандуристів цього року і був захоплений надзвичайним чудовим, новим її звучанням в інтерпретації Г. Китастого. Всі пісні, які увійдуть в програму, ще ніколи не були співані бандуристами.

СКЛАД КАПЕЛІ І НОВІ АНСАМБЛІ

Члени Капелі стоять на висоті завдання. Більшість з них - це заслужені, довголітні професійні бандуристи. Між ними є і фаховий дириґент хору Іван Китастий (брат композитора). Вокалісти теж, в переважній більшості, довголітні члени Капелі та професійні співаки.

Але є і цінний молодий приріст, вирощений такими заслуженими бандуристами, як М. Лісківський, інженер П. Китастий (небіж композитора) та Є. Цюра. Не зважаючи на всі труднощі, вони вчать гри на бандурі понад сто осіб нашої молоді. Школи гри на бандурі М. Лісківського часом сягає понад 50 бандур, дві групи ансамблю бандуристів під керівництвом П. Китастого при Православній Лізі Молоді - понад 30 осіб, ансамбль бандуристів під керівництвом Є. Цюри при православній церкві у Віндзорі - понад 30 осіб.

З-поміж цієї молоді Українська Капеля Бандуристів вже черпає свої сили.

Під впливом величезної праці Капелі кобзарське мистецтво на еміґрації набрало широкого розмаху. Крім вищеназваних одиниць, у Дітройті постала Капеля Бандуристок при СУМА під керівництвом довголітнього визначного члена Капелі П. Потапенка. Багато сил у розвиток кобзарського мистецтва вкладає славний бандурист член Капелі Г. Назаренко. Г. Китастий створив ансамбль бандуристів у Чікаґо при ОДУМ-і, який далі успішно працює й розвивається під керівництвом А. Лупо. Створено ансамблі бандуристів у Торонті, Філядельфії, почалася праця в Саскатуні - все це завдяки Українській Капелі Бандуристів.

Уже можна сказати, що наші капеляни вклали бандуру в сотки молодих рук, щоб вона стала на сторожі національної душі нашої молоді та піснею змагалась за волю України. І треба зазначити: ніщо так не притягає молоді й не впливає на національне виховання, як бандура, а мрією кожного юнака-бандуриста є стати членом Української Капелі Бандуристів.

Питаю наймолодшого бандуриста Капелі В. Рудя: "Як ви почуваєтеся, що вже граєте в такій славній Капелі?" Треба було бачити, як спалахнули його очі: "Я дуже, дуже гордий", - відповів він. Йому сімнадцять років.

Питаю в Григорія Китастого: "Чи ви задоволені молодими бандуристами?" "Навіть дуже задоволений. В. Рудь, О. Боб'як, О. Щрубович, А. Бірко - це добрі бандуристи."

Захоплює також приклад великої любови до кобзарського мистецтва, який дав член Капелі співак інженер Б. Косак. Будучи батьком дорослих дітей, він у школі М. Лісівського опанував гру на бандурі.

ІДЕЙНА ПРАЦЯ КАПЕЛІ

Українська Капеля Бандуристів виконує гігантську роботу. Вона плекає вільне українське мистецтво, підтримує й зміцнює нашу любов до Батьківщини, виховує в національному дусі молоді сили бандуристів, які певно й гордо нестимуть її славу й традиції. Весь її склад, хоч

розкиданий на десятки миль по розлогій метрополії Дітройту, переборюючи незвичайно несприятливі умови, дисципліновано з'являється щонеділі на проби, наслідуючи приклад свого диригента, який приїжджає аж з Клівленду і користується абсолютним авторитетом.

Бандуристи свідомі того, що на них звернені очі українців на чужині й на рідних землях, що їхню вільну пісню, яка приходить в Україну на платівках різними шляхами, щирим серцем і любов'ю вітають наші брати, черпаючи з неї віру в наші спільні сили. Є вістки, що визначні діячі культури передають нам своє бажання за всяку ціну втримати Українську Капелю Бандуристів та створити всі можливі умови для розвитку нашого вільного мистецтва.

85-ЛІТНІЙ БАНДУРИСТ

Характер колективу Капелі особливий. Пройшовши тяжкий і славний шлях довгого служіння українському народові, бандуристи в якійсь мірі стали побратимами. Припадково (бо якраз це відбулося на цій самій пробі) я була свідком глибоко зворушливої картини з життя Капелі, про яке ніхто, крім них, не знає. З далеких сторін, за тисячу миль, приїхав ще раз побачити своїх побратимів по кобзарській пісні найстарший віком бандурист Петро Яковлевич Мотуз. Йому 85 років. Мов святець, ця величезна красива постать, яку несила знищити навіть старість, стала з костуром перед Капелею. Випростуваний, з великою сивою головою, з козацькими вусами, в маєстаті величі пройденого, майже двадцятилітнього кобзарського шляху, він дякував вірним товаришам, що його не забули й зустріли як рідного: "Я приїхав, мабуть, востаннє побачити вас. У мене вже відмовляють служити очі, слух, ноги. Але моє серце так вщерть виповнене нашою піснею і вашою працею, що я живу повним любови життям, ловлячи ваш кожний успіх, кожний прояв вашої праці, і це єдине, що мене тримає!"

Котрабас, хоч на ньому вже пробують грати молоді руки, все ще ввижається в руках цього клясичного запорожця, який своїм виглядом довго надавав Капелі

особливого духу кобзарської давнини. Зворушені бандуристи у глибокому мовчанні слухали його ясних слів. З пошаною й любов'ю відповів за всіх сам диригент, складаючи йому подяку за віддану, щиру працю.

З БОГОМ У ЩАСЛИВУ ПУТЬ!

"Які ваші пляни на найближче майбутнє?" - питаю диригента.

"У травні (1968 року) запишемо на платівку нову програму. Восени почнемо виїжджати з цією новою програмою давати концерти по великих містах. Українська Капеля Бандуристів має величезне завдання, широкі перспективи та відповідальність перед своїм народом і мистецтвом. Не для нас сите дрімливе життя. Наш обраний шлях безконечний, як життя народу й розвиток нашого мистецтва", - відповів Григорій Китастий, як завжди пройнятий патріотизмом та почуттям великого покликання українського мистця.

За п'ять годин проби Української Капелі Бандуристів ім. Т. Шевченка я побачила й зрозуміла, скільки треба вкласти життя, здібности, праці, жертвенности, любови, відданости, щоб бандурою й піснею промовляти до українських сердець, а чужим розповідати правду про нашу Батьківщину. Я зачерпнула глибокої віри в наші сили на чужині, побачила, як твориться справжнє велике діло для Тебе, Україно. Я збагнула, як мало ми знаємо про нас самих, про нашу могутню громадську й творчу працю і про нашу щиру, чисту, віддану українську душу.

УКРАЇНСЬКА ВІЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК
Нью-Йорк, 1980 р.

ЗБІРНИК

на пошану

ГРИГОРІЯ КИТАСТОГО

Глибокошановній, дорогій
Пані Марії в щирому слові
моєї пошани як творцеві, літера-
турному критику, душезнавцеві
і, з любовю мудрокоханя

Завжди Ваш –

Гр. Китаст.

липень 1982 р.

ІГОР ЗАЙФЕРТ

Ти жив у співі,
Ти жив у грі
Трагедій Каніо й Каварадосі.
"Гетьмани", "Думи" і "Нечай"
На згадку про твій спів
звучать і досі.

Якщо спів твій лунає ще й досі у нашому серці,
Значить, виграв життя ти в тяжкому, завзятому герці.

Народитись з талантом - це народитись на подвійну боротьбу за життя. Талант бо домагається свого окремого незалежного росту, вимагає зречення задоволень щоденного життя звичайної людини, накладає ярмо постійної виснажливої праці й вічної тривоги за його процвітання. За це талант нагороджує людину, збагачуючи й підносячи її життя на висоти мистця, як і збагачує людство культурним надбанням і розрадою.

Коли обривається фізичне життя такої людини, обривається ще одне життя - талант. Талант творчий лишає по собі на вічне життя свій дорібок, але талант виконавчий, отой найбільш примхливий і химерний, хоч блискучий, лишає по собі лише пам'ять. Ця пам'ять дуже коротка, вона живе лише у спогадах сучасників і, якщо її не записати, вона відходить разом з ними з цього світу, а згодом затирається увесь слід, немов цей талант ніколи й на світ не родився. Так ми загубили не одного співака й не одного артиста.

Оцю статтю присвячуємо визначному українському співакові середини 20-го століття, тенорові ІГОРЕВІ ЗАЙФЕРТОВІ, який відійшов з цього світу 3-го жовтня

1972 року в Дітройті, США. Цим числом журнала вписуємо його ім'я в історію українського вокального мистецтва та в історію українського оперного театру на чужині, в якому він відіграв вирішальну ролю, ставши наріжним каменем у народженні й розквіті Українського Оперного Ансамблю в Німеччині.

Ігор Зайферт народився 9-го грудня 1909-го року в с. Наталівці біля Харкова в родині професійного слюсаря тонких робіт (виробляв медичні інструменти). Його німецьке прізвище невідомо як глибоко сягає в історію. Мабуть, предки були німецькими колоністами. Ще його дід і баба були чистокровними німцями й говорили по-німецьки, але вже його батько одружився з українкою, і розмовною мовою родини стала мова українська, так що вже їхній єдиний син Ігор німецької мови не знав. Після закінчення неповної середньої школи в Харкові І. Зайферт працював у фабриці разом з батьком, вишколившись теж на слюсаря медичних інструментів. Уже в дуже юні роки він звертає на себе загальну увагу всіх, де перебуває, надзвичайним голосом. Фабрика медичних іструментів висилає його вчитися співу в музичну вечірню школу ім. Квітки-Основ'яненка, після закінчення якої він у 1936 році вступає в одну з найкращих музичних вищих шкіл, Державну Харківську Консерваторію, на вокальний факультет до кляси славного професора Михайлова, у якого під той час учився майбутній великий співак Борис Гмиря.

Сильний і темпераментний голос Ігоря Зайферта мав такий широкий діяпазон, що професор Михайлів вагався, у якому голосі його вчити - тенорі чи баритоні. Не відомо, що підказало й переконало професора Михайлова школити цей багатий голос на баритона. Як баритон І. Зайферт ще студентом консерваторії стає настільки визначним співаком у другому по Києві культурному центрі - Харкові, що його анґажує філярмонія на соліста, а в 1938 році консерваторія посилає його на конкурс вокалістів у цьому місті, де він здобуває перше місце. На цій підставі висилає його Харків до Києва на Всеукраїнський Конкурс Вокалістів, де він знову здобуває перше місце як баритон. Жюрі зустрічається з рідкісним явищем - баритоном співає тенор. Його відсилають назад до Харківської Консерваторії перешколюватися на тенора, бо природа його голосу, як ствердило жюрі,

не баритонова, а тенорова. 1941 року Ігор Зайферт закінчує консерваторію як тенор. Державна Екзаменаційна Комісія присвоїла йому кваліфікацію співака опери та педагога "музичного училища".

Про великий вийнятковий талант Ігоря Зайферта як співака, так і артиста свідчать характеристики професорів і керівників Харківської Державної Консерваторії:

ХАРАКТЕРИСТИКА

Студента Харківської Державної Консерваторії й артиста-соліста Оперної Студії Консерваторії.

Зайферт Ігор Борисович має рідкісний по якості голос (лірико-драматичний тенор) красного й виразного тембру - прекрасний співак і талановитий молодий артист з серйозними даними для великого творчого шляху. Прекрасний серйозний працівник, дисциплінований і рівний, і люблячий своє діло.

Був премійований на конкурсі по виконанню творів Чайковського в 1940 році в Харківській Філярмонії.

Декан Вокального Факультету ХДК -
Проф. Михайлів.
Художній Керівник Оперної Студії -
Заслужена Артистка РСФСР Проф. Масловська.

ХАРАКТЕРИСТИКА

Зайферт І. Б. працював у Оперній Студії при Харківській Державній Консерваторії з жовтня 1939 року як провідний артист-соліст (лірико-драматичний тенор) до 16 вересня 1941 року.

За цей час Зайферт І. Б. виступав у партії Лєнського (опера "Євґєній Онєґін), Пінкертона (опера "Чіо-чіо-Сан") і Ейзенштейна (оперета "Летюча Миша"). У всіх цих ролях Зайферт виявив себе талановитим виконавцем - артистом великої майстерности і співаком, володіючим надзвичайними вокальними даними та прекрасною сценічною школою.

Художній Керівник Оперної Студії
при ХДК - Павловський.

Після закінчення консерваторії відразу його анґажує на соліста Харківська філярмонія, цим разом на постійну працю, що було великим признанням для його співу.

Перед Ігорем Зайфертом розкриваються широкі можливості оперного співака. Виступаючи солістом з симфонічною оркестрою, він притягнув увагу музичних знавців своїм особливим лірико-драматичним темпераментним голосом, як і стихійною вродженою цікавою інтерпретацією й рідкісним звучанням тенора з якимсь невловимим баритоновим зафарбуванням. Його анґажують на соліста до опери в Ленінград, але він не встигає навіть виїхати з Харкова, як війна між Німеччиною й СССР, що вибухнула 22 червня 1941 року, накладає свою печать на все. З наказу уряду всі професійні й мистецькі сили примусово підлягали евакуації на схід.

Ненависть до комуністичного режиму І. Зайферта була така сильна, що він вирішив залишитися в Україні, навіть ризикуючи життям. Справа в тому, що, крім загального переслідування, він поніс і особисту втрату - його батька арештували й знищили в період єжовщини. Тому Ігор, замість евакуватися, переховується й залишається в Харкові. Запорошилися й загубилися сліди, як і що сталося, що після окупації Харкова німці арештують і кидають до в'язниці І. Зайферта. Не відомо, яка доля чекала його, якби не виникла потреба доброго тенора в полтавському театрі, керованому таки ж тими самими німцями.

З давньої й сучасної історії знаємо, що українці - духовно й національно народ дуже сильний і нікому ще не вдалося спустити його живучої крови. Під німецькою окупацією по всій Україні організувалося національне життя, а в ньому одним з перших чинників були театри. Коли німці зайняли Полтаву, вона стала осідком головної квартири 6-ї армії. До свіжоствореного театру, якому дали ім'я Миколи Гоголя, німці дають свого наставника, Зіґфріда Вольфера. На велике щастя полтавського театру, була це людина високої культури - концертний піяніст по професії, до того ж режисер і під кожним оглядом добрий театрал. При його допомозі театр ім. М. Гоголя виростає на велику й високопрофесійну установу. Досить згадати, що в ньому співав навіть славний Борис Гмиря, соліст Київської опери, який залишився в Україні й був віднайдений та привезений до цього театру. Театр ім. М. Гоголя об'єднував у собі оперу, оперету, музичну драму та естрадне концертування, а також мав велику симфонічну оркестру. Самих солістів, артистів, хористів і балету нараховувалось понад 300 осіб.

З. Вольфер, прочувши про І. Зайферта, використав усі свої впливи й можливості, щоб урятувати його з в'язниці та привезти до Полтави. І. Зайферт стає в цьому театрі головним солістом тенорових партій у всіх операх, які театр ставив.

І. Зайферт у Полтаві співав такі тенорові партії: "Мадам Батерфляй" Дж. Пуччіні - Пінкертон; "Тоска" Дж. Пуччіні - Каварадосі; "Кармен" Джордж Бізе - Хозе; "Богема" Дж. Пуччіні - Рудольф; "Сільська честь" П'єтро Масканьї - Турідо; "Фавст" Чарльз Ґуно - Фавст; "Фіделіо" Людвіґ Бетховен - Флорестан.

Крім опер, І. Зайферт виступав солістом із симфонічною оркестрою та в естрадних концертах із сольовими співами й дуетами. Дуети співав із Борисом Гмирею і Наталкою Носенко.

Опери й концерти відбувалися при переповнених залях. Ігоря Зайферта публіка дуже любила, й не було жодного його виступу без викликування на "біс", а під час опери головні арії таких ролей як Каварадосі чи Фльорестана мусів повторювати, бо заля не стихала. Треба зазначити, що І. Зайферт мав однаково великий успіх у своєї публіки і в німецької.

Дуже високо спів І. Зайферта цінив Борис Гмиря, залюбки грав з ним в опері та співав дуети. Коли взяти до уваги, що Б. Гмиря - дійсно Богом зісланий рідкісний талант, який залишиться свого роду леґендою у вокальному мистецтві, то його висока оцінка І. Зайферта має велике значення. Не менше шанував його Б. Гмиря і як людину. Вони стали близькими приятелями, а потім кумами - Б. Гмиря був хресним батьком доньки Зайфертів.

У Полтаві І. Зайферт цілковито оформився на професійного оперного співака високої кляси, який блискуче виконував кожну ролю тенорової партії і вокально, і як драматичний артист.

1943 року під натиском совєтської армії німці вивозять театр з Полтави до Кам'янця Подільського, а з ним і І. Зайферта, Б. Гмирю та інших визначних солістів. Тут театр відразу ж здобуває публіку й пошану. З огляду на близький фронт вистави опер відбуваються нереґулярно, проте запотребування на концерти було величезне. Оперний репертуар лишається той самий, що і в Полтаві, а головну

працю вкладають у концертування по цілій Кам'янець-Подільській області. І. Зайферт невтомно бере участь у кожному концерті. В його репертуарі, крім оперних арій та музичних творів західньоевропейських композиторів, входить українська народна пісня та твори українських композиторів. Особливо любив він співати твори М. Лисенка на слова Т. Шевченка.

Коли у 1944 році совєтські гармати загули під Кам'янецем-Подільським, у І. Зайферта жадних вагань, як і вибору, не було. Він дослівно втік першим, гнаний примарою дикого знищення його батька. Спочатку опинився в Опелі, де працював робітником на залізниціі, а потім у Габльонсі - у фабриці протиповітряної оборони, де зазнав гіркої недолі чужинця в Німеччині. Після капітуляції Німеччини, перейшовши всю бурхливу й жахливу кемптенську трагедію, І. Зайферт переїжджає до Мюнхену, з якого починається період найславнішого й найвищого розквіту його сценічної оперної праці. Тут він відіграв вирішальну ролю у створенні української опери в Німеччині.

1946 року у Мюнхені перебував диригент симфонічної оркестри Богдан Пюрко - молода, вийнятково великої енергії творча людина. Познайомившись з І. Зайфертом та почувши його блискучий голос і високопрофесійний спів на першому концерті, Б. Пюрко запалюється ідеєю створення українського оперного театру й відразу починає переводити її в життя: групує співаків довкола І. Зайферта. Була це подивугідна відвага й праця всього ансамблю з його диригентом Б. Пюрком, режисером М. Буком, адміністратором І. Менделюком. Хай буде, що декорації й костюми рівнялися з убогістю життя по ДіПі таборах, але репертуар та солісти не уступали доброму оперному театрові. Крім І. Зайферта, солістами були Н. Носенко, Л. Горн, К. Задорожна, А. Піддубна, Л. Рейнарович, М. Горохів, І. Уманців, Л. Луговий, І. Рудавський та інші. Симфонічна оркестра вербувалася з професійних німецьких музик, а до опери були притягнуті професійні оперні хористи навіть з інших національностей. Пророблена праця цим оперним ансамблем була колосальна і в жодні мірила не вкладається. Те, чого в багатій Америці не можуть досягнути величезні міста, де доляри ллються ріками, було осягнене вкладом щирої праці без заплати - був створений справжній оперний

театр, який офіційно називався Український Оперний Ансамбль.

На цьому місці треба сказати кілька слів про будівничого цього театру, сл. п. маестро Богдана Пюрка. Лише завдяки Б. Пюркові І.Зайферт ще чотири роки жив повним життям оперного співака, лишаючи незатерту пам'ять свого співу серед нас і німців.

Богдан Пюрко був справжнім будівничим культурного українськго життя на чужині, а в першу чергу музичного життя. Середнього росту, тендітної будови, клясичної вроди постать Б. Пюрка іскрилася ідейною конструктивною працею, яка, властиво, була суттю його життя до останнього віддиху. Здавалось, що кожен удар його серця - це музика, це праця на культурному полі. Він ставав до змагу, який здавався всім неможливим, і вигравав його блискуче. Надзвичайно чесний, з колосальною ініціятивою, твердою впертістю дійти до задуманого, Б. Пюрко був прикладом для всього ансамблю і своєю вірою та відвагою надавав завзяття братися за найскладніші опери. Він був диригентом і хормайстром, і сам готував солістів, і виконував безліч праці, для якої державні театри мають цілу низку людей. Заслуга Б. Пюрка неоцінима, незрівнянна, як і праця всього ансамблю. Голодні дні, неспані ночі, занедбування родини - все клалося для підняття задуманої справи і, не дивлячись на страшенно короткий час, за який, здавалось, абсолютно неможливо вивчити й поставити оперу, прем'єра була поставлена завжди своєчасно, навіть коли треба було самому Пюркові виконувати обов'язки адміністратора.

Ігор Зайферт і в цьому театрі займає чільне місце, виконуючи тенорові партії всіх опер, які були в репертуарі. У репертуар входили всі вищезгадані опери полтавського театру, а, крім того ще опера "Паяци" Руджеро Леонкавалльо, у якій І. Зайферт співав партію Каніо, та "Циганський барон" Йогана Штравса, у якій він співав партію барона. Б. Пюрко любив І. Зайферта як мистця і як людину. Він уважав його одним з найкращих тенорів свого часу - співаком, який міг би бути першоклясним солістом кожного відомого оперного театру світу.

- Якась незбагненно фатальна доля цього прекрасного співака, якась просто приреченість не бути на належному йому місці! Протягом п'яти років його запрошували дві

великі опери - Ленінградська й Мюнхенська і за кожним разом намарно. Мюнхенська опера дуже старалася мати його в себе, давала максимальні можливості, але І. Зайферт не захотів залишитися в Німеччині. - Так оповідав Б. Пюрко про І. Зайферта мені в 1953 році, близько перед своєю смертю.

Дев'ять великих опер, які не сходили із сцени ДіПі таборів і німецьких театрів від 1945 по 1949 р., і безліч концертів переважно для німецької публіки цілковито абсорбували життя І. Зайферта. Співав він не лише високо професійно, але з великою любов'ю, захопленням, глибоким переживанням, вкладаючи душу чи то в ролю, чи в пісню.

Його найближча й довголітня партнерка з оперних вистав і концертів, співачка Наталка Носенко, сопрано, так оповідає про І. Зайферта:

- Був це першорядний оперний соліст, як і першорядний концертний співак, однаково прекрасний у найтрудніших аріях і піснях. Обдарований чудовим рідкісним голосовим матеріялом, душею подачі, сильною глибокою інтерпретацією, він вживався так глибоко в музичну річ, що проникав і полонив душу слухача. Співаючи, переживав драму героя чи пісню дуже глибоко сам, часто при виконанні в нього лилися сльози. Будучи натури ліричної, вдачі м'ягкої, як шовк, виконуючи ролю він впадав у сильну екстазу, проймався нею - немов у ньому справді оживав ним граний герой. У "Паяцах", у найбільш драматичному місці, коли Каніо у приступі ревнощів і ненависти, змішаної з сильною любов'ю, карає за зраду свою жінку Кольомбіну, яку завжди з ним грала я, І. Зайферт так вживався в ролю, в такий драматичний патетизм та експресію, що після вистави я була вся в синяках. При виконанні кожної драматичної ролі виявлена ним екстаза була натуральна, немов не герой, а він сам особисто переживав дану драму. Грати було з ним легко і під оглядом вокальним, і як з колеґою. Ніколи не створював коло себе неприємного напруження, невдоволення, поганого настрою. З ним можна було віддати всі тонкощі душевних конфліктів, які несе з собою опера. У ролі Каварадосі, Фіделіо, Каніо, Хозе він був надзвичайний.

На превеликий жаль, у напруженій, перевтомлюючій праці, у вічному поспіху й матеріяльно тяжкій скруті, яка

забирала рештки будь-якого вільного часу, величезний рецензійний матеріял з українських газет у Німеччині, здається, розгубився по світі, якщо не пропав. На всякий випадок, нам він не був досяжним при цій праці. Як очевидець подій і постійний відвідувач опер, коли тільки ансамбль Б. Пюрка був у Міттенвальді, від себе можу сказати, що успіх був величезний. І. Зайферт дослівно захоплював своїм співом. Формування мого підходу й оцінки театрального мистецтва дозрівало на зразках славних театрів Києва та на гостинних виступах найкращих артистів інших народів. Між ними І. Зайферт стоїть на такому ж самому високому рівні.

Вдалося здобути кілька уривків рецензій з німецьких газет, у яких німецька фахова музична критика пише про Ігоря Зайферта так:

"Українці заслужено особливо горді за свого тенора Ігоря Зайферта. Він співав як і з пориваючим злетним блеском, так і з розуму зводячою м'ягкістю свого блискучого голосу". (Suedost Kurier, червень 1948 року).

"Ігор Зайферт викликав сенсацію голосом, грою і гримом. Обдарований тенор, що злітав у звучні фінали із захоплюючим поривом. Вийнятково блискуча поява за цілі роки!" (Hochlandbote, серпень 1948 року).

"В. І. Зайферті сцена має обдарованого тенора звуком і мімікою, що пригадує великих попередників". (Passauer Neue Presse, листопад 1947 року).

"... як Каніо ("Паяци") І. Зайферт дав живе, кольоритне зображення. Дуже переконливе виконання". (Suedost Kurier, червень 1948 року).

Небагато вдалося здобути цінних відгуків музичної критики з того, що писалось у той час, але й ці маленькі уривки говорять багато, а всю вартість співу й гри І. Зайферта ствердила Мюнхенська Опера, запрошуючи його в 1949 році на соліста, як уже було вище згадано.

Поруч із співаком в оперному ансамблі та концертах І. Зайферт був головним солістом-тенором Української Капелі Бандуристів ім. Т. Шевченка, її справжньою славою. Його сольо, мов соняшне проміння, блищали красою звуку і теплою глибокою інтерпретацією пісні чи то героїчної, чи ультраліричної. Він піднімав слухача у безмежні висоти, як і розчулював його шовково теплою ліричністю, що

проникали в душі щирою інтимністю. Не раз наступали тяжкі ситуації для двох високомистецьких одиниць - УКБ і Українського Оперного Ансамблю, коли їхні виступи припадали на той самий вечір і кожна з них невідмовно хотіла мати І. Зайферта. Склад УКБ у той час був надзвичайно сильний. Мабуть, не помилюся, коли скажу: якщо не кожен, то щодругий з них був добрим солістом, але І. Зайферт був незамінимим, незрівнянним. Так щедро обдарованого співака й такий особливо гарний голос можна зустріти дуже рідко.

У 1949 році разом із солістами Українського Оперного Ансамблю та його диригентом Б. Пюрком, при допомозі неоціненного єпископа Івана Бучка, І. Зайферт переїжджає до США, в Дітройт. Тверда й безвихідна дійсність заступає шлях для будь-якої співацької кар'єри. Про оперу не було що навіть мріяти. Проте життєдайна енергія й мистецьке завзяття Б. Пюрка піднімає солістів Українського Оперного Ансамблю на першоякісні концерти по великих містах США. Як завжди, І. Зайферт тримає чільне місце.

14 березня 1950 року "Америка" писала так:

"УСПІХ ОПЕРНОГО АНСАМБЛЮ

Виступ Українського Оперного Ансамблю під музичним керівництвом Богдана Пюрка у Філядельфії.

Програма концерту була велика й різноманітна. Найбільшим успіхом користувався Ігор Зайферт, що своїм тенором, зокрема його експресивністю, породжував справжню бурю оплесків. Арія з опери "Паяци" у його виконанні багато перевищує подібну арію у виконанні оперного артиста американського столичного театру у Філядельфії. Голос І. Зайферта - це голос, який дається небагатьом тим, хто має великий талант і незвичайну технічну опанованість. ... І. Зайферт сильний і неповторний ... в оперних речах..."

У перші роки на американській землі були жахливо тяжкі умови для нас усіх знайти себе серед нового світу, а ще тяжчі, просто безвихідні для мистців-вокалістів. Про І. Зайферта з'являлось безліч рецензій по українських і американських газетах, які давали йому найкращу оцінку, він мав усі дані для великої співацької кар'єри, бути солістом Метрополітальної Опери, але хто дбав, який талант, який

голос прибув до Америки, коли він не мав всесильних протекцій.

Ще один раз Богдан Пюрко встиг поставити "Наталку Полтавку", в якій І. Зайферт грав ролю Петра, і згасла ця невтомної праці талановита ще молода людина, а з нею згасла й дорогоцінна мистецька одиниця, з таким трудом і так блискуче створена - згас Український Оперний Ансамбль.

Настає останній період життя І. Зайферта як співака - життя, яке, на жаль, передчасно трагічно обірвалося.

У той період, коли не було вже сумніву, що кар'єри він не зробить в Америці, слухаючи його, переживалося подвійне почуття - велику насолоду й не менший біль. По переважно понурих неакустичних українських домівках його голос був, мов прецизно шліфований рідкісний діямант, вставлений у звичайну бляху. Не такої сцени, не такого музичного супроводу заслуговував він. І єдине, що було гідне цього великого таланту - це рідна мова й рідне щире серце, для якого він співав.

В українській еміґраційній громаді він скоро стає широко відомим на територіях США й Канади. Його люблять, ним захоплюються, запрошень на виступи має більше, ніж може прийняти, але оплата за них майже жодна, бо фінансова убогість позначувала все наше життя. Якість співу, як і замилування до нього в І. Зайферта не залежали ні від грошей, ні від залі. Він співав на академії чи святі майже задарма, на такій самій мистецькій висоті, якби співав і на мільйоновому контракті, як на сцені великого блискучого театру. Коли оглянутись назад на його життя, то воно під матеріяльним оглядом дуже сумне - він своїм прекрасним голосом і величезною працею ніколи не заробив навіть на будь-яке забезпечення. Основною матеріяльною базою для життя була праця прибиральника парку та його публічних місць, коли не мусів зривати голосові струни в акробатиці Жарова, до чого його змушували безвихідні обставини. Коли про це думати, стає моторошно й соромно за дивовижне суспільство. Скільки ця людина мусіла мати духовної сили, що ніколи не зламалася! Ніщо не затьмарило любови до співу, навіть не відібрало в нього ще одного дару - іскристого гумору, яким він розважав і розвеселяв колеґ, друзів, товариство в кожній ситуації, при кожній нагоді. Був він людиною високоінтеліґентною й культурною та мав

надзвичайно приємну, лагідну вдачу. Все це, поєднане з тонкою дотепністю, не раз рятувало напружену атмосферу, яка часто буває в ансамблях під час праці, перед виступом або після нього.

І ще одне: він так любив співати, що навіть у таваристві, коли його було попросити, він заспіває, як на концерті кожну знану йому річ. В приватному домі його голос не вміщався, але він ним якось так володів, що кожна нота страшенно хвилювала, і його чистий без музики голос особливо вражав своєю красою.

І. Зайферт виступає багато. Самих концертів в перші роки було понад 25 у США й Канаді. Співає він на академіях, святах, концертах індивідуально та солістом і в дуетах, разом з Українською Капелею Бандуристів, співає також соля з хором "Трембіта". З УКБ він не раз об'їхав США й Канаду, а в 1954 році - всю Европу, здобуваючи велике признання для свого голосу. В европейському турне пеший раз трагедія застукала до воріт його життя - почалася турбота із слухом, яка з роками відібрала в нього те, чим він жив. І. Зайферт оглух. Був це великий нестерпний біль душі й ніким не відчитана глибока драма для нього. Сумно й боляче було дивитися на цю поставну, міцну, порівнюючи молоду людину, яка вся жила у співі. На сам його вигляд приходили ремінісценції проспіваних незабутніх арій, пісень. Він вже не міг своїм ще чудовим, ненадщербленим ні часом, ні нещастям, голосом проспівати в тоні навіть простої пісні. Жорстокий вирок долі! Спів, музика стали недоступними - звук перестав для нього існувати. Нещастя падає на нього за нещастям. Ще коли проґресувала глухота, помирає мати; за кілька років по довгій безвихідній недузі помирає дружина. Самітність стає нестерпною, глухота ускладнює життя - І.Зайферт одружується вдруге. Вибитий з омріяного шляху, прибитий тяжким нещастям, І.Зайферт мовчки ніс свій хрест, забутий майже всіма.

Нагло ім'я Ігоря Зайферта ще раз сколихнуло дітройтську громаду й усю українську еміґрацію. Несподівано з'явилася хвороба, яка не давала ніяких надій - майже всі внутрішні органи були вже зайняті раком. Два тижні непритомности - й Ігор Зайферт відійшов з цього світу. Смерть знову оживила співака в пам'яті тих, хто його знав або про нього чув. Якось особливо гостро кожен відчув,

яким він був прекрасним співаком і дивувався, як це могло статися, щоб у такому цивілізованому суспільстві цей блискучий талант пропав намарне, коли музичні концерти виповнені безголоссям, коли так гостро відчувається брак добрих справжніх співаків.

Умер наш великий співак-артист, і нам по ньому залишилися лише багаті спогади й убого записаний на кількох платівках його голос. Лишилася записаною неперевершено виконана разом з капелею бандуристів "Дума про Нечая", "Думи мої, думи мої" Лисенка і ще деякі пісні, але як цього всього мало і як страшенно погано технічно записано! Невіджалувана втрата, що його блискуче виконання оперних арій пропало безслідно, що незрівнянне виконання пісень пішло, мов листя за водою, а між ними й незабутньо виконувані ним "Гетьмани".

Вірю, що хтось напише історію Українського Оперного Ансамблю та вокального мистецтва, як Улас Самчук написав історію УКБ ім. Т. Шевченка, і цим ствердить одну з найсильніших сторінок української культури поза межами Батьківщини, а в ній буде золотими буквами записане ім'я нашого славного співака-тенора Ігоря Зайферта.

Матеріяли й дані для статті подали співачка Н. Носенко, яка співала разом з І. Зайфертом довгі роки, співак Г. Попов, який учився разом з ним у Державній Харківській Консерваторії і співав в УКБ, та дружина Тамара Зайферт.

Журнал "ОВИД", Чікаґо,
ч. 2 (165), 1973 р.

МИХАЙЛО МІНСЬКИЙ

20 серпня 1918 – 9 жовтня 1988

"... я піду своєю дорогою і не спинюсь, поки не доведу свій спів до мистецької краси."
*(З листа **М. Мінського**)*

На широкій ниві української діяспори, яскравим променем виступають імена наших визначних мистців, які будуть вписані в історію української культури з признанням за їхню працю та високої якости досягнення. Серед них: МИХАЙЛО МІНСЬКИЙ - баритон, оперний і концертний співак - блискучий майстер вокалу.

Понад 40 років слава Михайла Мінського заслужено неслася по трьох континентах: Америки, Европи, Австралії. Те, що зробив він за життя, той спадок, що залишив нам по собі, як і його багатогранна талановита особа заслуговують на окрему увагу.

Незвичайним був уже сам прихід його в українське мистецьке життя. Він один із тих талантів іншої нації, які попавши в полон української творчої стихії, напруги її культури, стають її складовою частиною.

Походить М. Мінський з козацького роду (нам не відомо з яких саме козаків), а народився в Татарській Республіці (столиця Казань), у селі Батиєві, яке мало, як і всі довколишні села, чисто татарське обличчя: населенням, стилем життя, культурою. Справжнє ім'я М. Мінського - Михайло Спірін - колись предки були Спиридонові, а Мінським він став, вийшовши з німецького полону 1945 року з двох причин: по-перше, тоді був сильний репатріяційний

наступ Радянського Союзу на їхніх громадян з каральною метою, а по-друге, хотів мати артистичний псевдонім. Батько був царським офіцером і, закономірно для Радянського Союзу, загинув в кацеті на Соловках, а мати вчителька з чотирма синами (Михайло наймолодний) зазнала всіх поневірянь і горя родини репресованого. Мати мала чудовий голос, що передалося синам. В родині завжди співали й грали на багатьох інструментах. І ось тут ми знаходимо перші вказівки, що якесь коріння цієї родини було українське, бо як пише в листі до мене від 9 серпня 1988 року М. Мінський, він "любив українські пісні змалку. Дома співали все "Реве та стогне", "Стоїть гора високая". Не знаю звідки була ця любов до українських пісень? Здається від бабці по дідові батька". У його статті-спогаді з німецького полону 1945 року, під назвою "То був незабутній Святвечір"("Українська думка", Рим, грудень 1959 року) читаємо: "Я стояв і з хвилюванням чекав на перші звуки "української пісні" ... Ще мить і ніжні голоси чітко вимовили:

Думи мої, думи мої,
Лихо мені з вами...

... Серце моє затремтіло, на очах виступили сльози ще не пережитої досі радости. Ніколи я не чув цієї пісні, не уявляв глибину мелосу: так просто, щиро й сильно зворушувала душу. Хотілося голосно кричати від напливу нових почувань: "Слава!" Український корінь, що так вражаюче обізвався, був, либонь найсильнішим у ньому, бо буйно виріс, розвинувся і виявив себе пізніше.

Як синові репресованого, М. Мінському не давали стипендії навіть у робфаку (вечірня школа для робітників, яка підготовлювала у вищі школи), що спричинило багато поневірянь, розчарувань, відбираючи мрію про майбутність. Лише вийнятковий голос був його розрадою - вивів його на сцену ще дуже юним. Під гітарний акомпаньямент брата Бориса, співав, де його лиш запрошували на сценах широкої околиці, брав участь у напівпрофесійному драматичному гуртку, де мав навіть головні ролі як у драмі Корнійчука "Платон Кречет" та інші. Його ім'я з'являлося на афішах і скоро він став улюбленим та широковідомим. Вроджений талант розвивався сміливо й самобутньо.

Після відомої статті "Син за батька не відповідає", його прийняли на робфак у Казані, по закінченню котрого вступив у Казанський університет на географічний

факультет, а рівнобіжно до цього весь час учився у вечірній музичній школі. Коли в 1941 році, в Москві готували Декаду Татарського Мистецтва, професор Московської консерваторії Марія Владіміровна Владімірова - сестра славної співачки Валерії Барсової, прибула до Казані, щоб вибрати найкращі мистецькі сили. Прослухавши М. Мінського, була під таким враженням його голосу й таланту, що відразу ж запевнила йому місце в Московській консерваторії. Війна обірвала все. А далі призив до війська, фронт, полон...

У серпні 1945 року у м. Бад Герсфельд (Німеччина) орнанізували великий інтернаціональний хор з тих, що не хотіли вертатись до Радянського Союзу; (з тих що вивезено на роботи) та з інших европейських країн. Українці створили свій окремий хор і влаштували концерти. "Мені дали сольо у народній пісні "Ой, зійшла зоря..." Чисту українську мову я вивчав у дириґента із Києва, також і другі члени хору допомагали мені в цьому. Ми були одягнені в українські вишиті сорочки. Успіх у публіки був великий. Українська народна пісня знаходила близький шлях до сердець слухачів. На тлі інтернаціонального вечора, український хор виділявся свіжими й сильними голосами. Цей особливий вечір вирішив мою долю, став початком моєї співацької кар'єри у вільному світі." *(Спогади М. Мінського, стор. 7).*

Восени 1945 року М. Мінський був уже в українському таборі коло Мюнхену хористом і солістом високомистецького хору "Трембіта", а незадовго Українська Капеля Бандуристів ім. Т. Шевченка, що в той час мала у своєму складі чимало блискучих професійних сил вокальних та інструментальних, під керівництвом талановитого композитора і унікального мистецького керівника, славного кобзаря Григорія Китастого, запросила М. Мінського до себе. З капелею бандуристів він був тісно пов'язаний аж до останнього періоду свого життя, а духовно - до смерти. Почувався з капелею, як з родиною: любив її, жив нею, виростав у ній, вкладав ввесь свій хист у її успіх. Втішався гарним чуттям до себе збоку членів капелі та її дириґентів, його високо цінили й при кожному великому турне кликали до себе, де б він не був. Як мало хто, М. Мінський глибоко розумів ту неповторну силу й вартість, яка була закладена у талановитому творцеві Г. Китастому. Він любив його величною щирою любов'ю, яка буває лиш у справжнього мистця до мистця, що стоїть на вершинах. Свої останні

пісні, зібрані в касеті "Моя лебедина пісня" випущені вже після його смерти, посвятив Г. Китастому - призначив дохід з касети на його пам'ятник. Знав М. Мінський і про те, що Г. Китастий високо цінив його, вважав неперевершеним солістом, блискучим співаком, любив його як мистця і як хорошу людину.

УКБ ім. Т. Шевченка здобула собі славу на цілий світ, а М. Мінський був її одним з найкращих, найвизначніших незамінимих солістів з тембром голосу, що чарував, захоплював, викликав подив слухачів та музичних критиків своїх і чужих - був справжньою дорогоцінністю в короні слави УКБ. Кожен музичний критик, пишучи про концерт капелі бандуристів, окреме місце відводив для М. Мінського. Під час блискучого тріюмфального ювілейного турне УКБ, його названо "absolutely magnificent" у "Montreal Gazette" та порівняно з великим Еціо Пінца: "... був блискучим М. Мінський. Цей сильний мужчина, поява якого нагадує покійного Еціо Пінца, має голос однаково великий... Голос такий м'ягкий, що Мінський може викликати сльози з ваших очей патосом і драматичним оперним стилем, який йому притаманний."

Не думаю, що помилюся, коли скажу, що саме УКБ дала життєдайну силу тому українському корінню М. Мінського, яке він відчував ще з дитинства, взяла в полон його мистецьку душу могутніми музичними творами з козацькою тематикою, безсмертними балядами, народними піснями, прекрасними творами самого Г. Китастого. Коли виконував М. Мінський його твір "Як давно", Г. Китастий завжди був зворушений до сліз. Українська мистецька стихія захопила його до підсвідомого почування і визнання себе українцем і цілком природно й щиро вирвалося у нього під час ювілею, що УКБ влаштувала йому: "Я українець!"

М. Мінський був обдарований широким музичним і вокальним талантом. Він відчував його розмір і його владу над собою: "Я не маю права спроневірити дару Божого... Я піду своєю дорогою і не спинюсь поки не доведу свій спів до мистецької краси" - така була провідна ідея, тому він ніколи не зупинявся на осягненому, а прагнув до досконалости. Він був співак для великих професійних оперних театрів, мав у собі композиторський талант (писав музику до пісень), який ніколи не мав сприятливих умов щоб розвинутися, а крім

того ще й був здібним диригентом, що проявилося в останній період його життя.

1949 року на конкурсі вокалістів у Дітройті, вибрано його в число найкращих виконавців, а в 1950 році отримав стипендію в університеті стейту Індіяна у групі опери. З цією групою об'їхав південні штати, виконуючи баритонові партії в операх "Паяци", "Кавалерія Рустікана". Чужий світ, слухаючи його, захоплювався, щедро хвалив, високо оцінював у музичних рецензіях та був глухий і німий, коли справа йшла про те, щоб прокласти йому шлях у професійний музичний світ на постійне місце. То ж М. Мінський піднімається на самостійні концерти, об'їжджаючи з ними всю Америку і Канаду, а в році 1953 дає два надзвичайні концерти у Нью-Йорку й Філядельфії, програма котрих складалася виключно з творів трьох українських композиторів: М. Фоменка, А. Рудницького, В. Грудіна. Самі композитори акомпаньювали йому власні твори. М. Фоменко та В. Грудін написали твори спеціяльно для М. Мінського: "Любіть Україну", "Серенада Дон Кіхота" та інші. Його анґажують до опери на головні баритонові партії в "Аїді", "Травіаті", "Трубадурі", "Тосці", "Паяци". Виступає в Нью-Йорку, Філядельфії, Бостоні. Американська музична критика писала про нього: "... Багатий захоплюючий баритон з безмежним чуттям і великою драмою" - "Філядельфія Інквайрер", "...показав могутню гнучку техніку" - "Бостон Сандей Гералд".

1959 року М. Мінський дає великий самостійний концерт в Англії, де знову його голос та виконання було названо "маґніфісент". У газеті "Дейлі Телеграф" (Лондон) музичний критик писав: "... Розкішність голосу дала розкішне виконання... Повна скаля динаміки в цьому оперному голосі була використана від шепоту до буйности грому. Його сила напруги зробила деякі пісні потрясаючими".

Успіх збільшував почуття відповідальности перед талантом і публікою: "Я хотів підніматися ще вище й вище, добути із свого голосу й душі все, що там закладено. Я вслухувався у виконання найславніших співаків світу. У них була завжди та сама неперевершена школа співу - італійська. Італія... там я мушу знайти тайни вершин вокального мистецтва." Він їде до Італії, але дрібні ресурси, не дивлячись на найскромніше життя, скоро вичерпуються. Перед ним болюча програна - треба залишити Італію.

Рятунок прийшов від архиєпископа Бучка: "Прийняв мене архиєпископ тепло і щиро як православного. Це світла прекрасна особистість. Мені було вручено 200 долярів для продовження побуту в Італії. Був це справжній маєток і велике щастя. Італія дала мені дуже багато". Після Італії, М.Мінський виступає із самостійними концертами в Парижі, Лондоні, Брюселі, Гамбурґу, Гановері, Кельні, Бремені, Лозанні, Цюріху, Мюнхені, Менчестері, Едінбурзі, Льєжі та інших містах, виростаючи на співака інтернаціональної міри. Його запрошують до опери в Ґельзенкірхен, де він співає баритонові партії в різних операх, а потім запрошує Гановерська опера виконувати найскладнішу ролю - ролю Бориса Годунова в одноіменній опері. Оцінка музичної критики була висока, ось приклади:

"М. Мінський є видатним народним талантом. Його голос з нечуваної міри спроможністю мінятися, технічно вишколений і такого тембру, який рідко можна почути" *("Донау Цайтуні").*

"Величаво мистецький баритон М. Мінський осягнув особливих успіхів своїм звучанням з металічним тембром, потужним голосом і своїм потужним віддихом, якого позаздрити може кожний співак." *("Баден - Баден").*

"Почувши вперше М. Мінського, я був захоплений його високою вокальною майстерністю, красою незвичайного голосу." *(Проф. М. Ґольдштейн, вступ до його книжки, Гамбурґ).*

Це лише кілька думок визначних критиків про М. Мінського - оперного й концертного співака. Їх можна наводити з кожного міста, кожної держави, де лиш він виступав. Рецензії сумлінно зібрані М. Мінським, зберігаються в УКБ. Вони на різних мовах: французькій, німецькій, англійській, шведській, данській, голлянській, еспанській і т. д. - може колись будуть перекладені, бо чимало з них, у великій мірі відносяться і до УКБ імені Т. Шевченка.

Між концертуванням і оперними виступами, тому, що не було постійних контрактів, які б давали матеріяльну базу, приходили розпачливі дні дошкульної скрути, що загрожувало зламанням співацької кар'єри: "а для мене перестати співати, гірше ніж вмерти". Заробітки треба було шукати, де лиш можливо. Доводилось співати по нічних льокалях Европи, бути хористом і солістом відомого хору

С. Жарова, який почувши про М. Мінського, відразу ж запросив його на соліста. С. Жаров був захоплений ним:

"Це надзвичайний співак. Він міг би стати прикрасою найзнаменитіших оперних театрів."

Та де б М. Мінський не був, серед всіх великих злетів і мистецьких буднів, на кожен поклик УКБ, він летів до неї невідклично. Коли Григорій Китастий готував для першого виконання свою величну поему "Дума про Конотоп", він писав до М. Мінського : "... якщо хочеш, щоб я ще жив, то прилітай співати Кобзаря" - так високо цінив він його голос і неповторне виконання.

Сама особистість М. Мінського вийнятково динамічна. Він ніколи не зупинявся, завжди рвався до праці - до нових задумів. Серед свого мистецького походу по світі, серед слави і щирого захоплення публіки, яка ніколи не шкодувала для нього теплої любови і вислову захоплення його співом, у М. Мінського зродився гігантський задум створити у грамофонних платівках "антологію української пісні". Задум здавалось би, нездійсненим на чужині, але для М. Мінського неможливе мусіло перетворитись у можливе. Всю мистецьку частину та її організацію, він брав на себе, та щоб здійснити цей проєкт, необхідні були фонди. Дещо зложила громада з усіх країн, а головним меценатом - фундатором цього безцінного проєкту стала визначна українська громадська діячка Канади ЕМІЛІЯ ОСТАПЧУК, відома їз своєї невтомної праці в багатьох організаціях, які вона переважно й очолювала.

На 11 довгограючих платівках, М. Мінський наспівав 125 українських пісень. Спочатку, коли ще не було фінансової допомоги, або була вона незначна, на перших платівках були наспівані переважно ліричні, гумористичні народні пісні та пісні сучасних композиторів у супроводі невеликої струнної оркестри. Згодом, він свою ідею поставив на високий професійний рівень, з репертуаром, що повністю відповідав тематиці данного циклу в супроводі великої симфонічної Віденської оркестри. При допомозі фундації Е. Остапчук були наспівані платівки:

"БОГИНЯ СТЕПОВА" - дириґент Баварської опери Герман Кропатчек, аранжеровки й оркестровки професора Володимира Гавриленка. Платівку Е. Остапчук присвятила "своїм родичам та всім піонерам - поселенцям Канади, виходцям України". Це ліричні й патріотичні твори

таких композиторів як М. Лисенко - "Реве та стогне Дніпр широкий", "Безмежнеє поле", І. Соневицький - "Богиня степова", М. Фоменко - "Любіть Україну", Ю. Мейтус - "Земле рідна", "В кого серце не розбите" (спів Гурмана з опери "Украдене щастя"), П. Майборода - "Краю мій зелений", також твори О. Білаша, В. Верменича, К. Домінчина.

"І ТИ ВОСКРЕСНЕШ, УКРАЇНО!" - платівка присвячена 60-літтю Української Національної Революції під проводом Симона Петлюри, була видана при допомозі Е. Остапчук та Добродіїв - фундаторів Америки, Австралії й Канади. Супровід Віденської симфонічної оркестри, аранжер і дириґент Герман Кропачек. Репертуар патріотично-героїчний: "Чи діждемось ми Вашінґтона?" О. Карповича, "Народе України..." А. Рудницького, "Дума про Крути" М. Михайловського, "Карпатські січовики" Г. Китастого, "Україні" І. Соневицького, "І ти воскреснеш, Україно" А. Рудницького та інші.

"МАЄВА НІЧКА" - присвячена шестидесятирічному вимаршу українських січових стрільців (1914 - 1974). Наспівана у супроводі Віденської симфонічної оркестри мішаного хорового українського ансамблю, а дириґент і аранжер композитор А. Гнатишин. Це вінок прекрасних і славних стрілецьких пісень Л. Лепкого, Р. Купчинського, М. Гайворонського, А. Гнатишина.

"ЧОРНИЙ ЛІС" - платівка присвячена "Головному командирові УПА Тарасові Чупринці та всім поляглим і живим героям повстанцям у 25-у річницю (1950 - 1975)". Репертуар патріотично-героїчний та ліричний відповідно до теми дібраний. У супроводі Віденської симфонічної оркестри (дириґент Г. Кропачек), наспівано музичні твори таких композиторів як М. Фоменко, Г. Китастий, А. Кос-Анатольський, С. Яременко, М. Михайлівський, І Голяк, Б. Буєвський, І. Шамо.

Платівка "ГЕТЬМАНИ" займає, знову ж таки, окреме місце. На ній М. Мінський наспівав клясичні арії та музичні твори такі як: "Монолог Мазепи перед шаблею" з опери "Мазепа" М. Фоменка, "Баляда Гната" з опери "Назар Стодоля" К. Данькевича, "Пісня Івана Сірка" з драми "Про що тирса шелестіла", музика К. Стеценка, "Гетьмани" та "Ой, Дніпре" М. Лисенка, "Балада про Сагайдачного" О. Карповича, "Богданова слава" та "Конотопська слава"

Г. Китастого, "Цехмістер Купер'ян" музика Ю. Мейтуса. Супровід Північно-Німецької симфонічної оркестри диригент К. Г. Бекер, аранжер професор В. Гавриленко.

Незвичайна самою ідеєю і змістом платівка "СТРУНИ СЕРЦЯ" присвячена М. Мінським своїй матері й Україні такими словами на обкладинці: "Вінок пісень цієї платівки... я присвячую рідній матері, яка нагородила мене співучим життям. ... В нашій уяві образ матері часто порівнюється з любов'ю до свого народу, до його мови та звичаїв - символічно до рідного краю, тому цей скромний духовий подарунок-пам'ятник я також присвячую нашій матері-матерів: УКРАЇНІ". Тут зібрано пісні з лірично висловленою великою любов'ю до матері - "Поклін до матері": "Два кольори", "Пам'ятаєш, мамо", "Світ матері", "Поклін матері", "Матері слово", "На світанку сину", "Великодні думи" та інші. Супровід: Віденська симфонічна оркестра, диригент і аранжер Г. Кропачек.

Крім вищезгаданих, М. Мінський наспівав ще ряд платівок: "Моя стежина", "Славні українські пісні й танки", "Привіт з Нью-Йорку". Поруч мистецької вартости, вони ще дуже цікаві й цінні тим, що М. Мінський вишукував з України та від композиторів у вільному світі все нові, часто цілком невідомі пісні і давав нам незвичайний репертуар - нові здобутки нашої музичної культури. На них ми знаходимо різних композиторів з музичним висловом, якого ми до нього не чули. Його репертуарні спроможності, як у жодного співака, безмежні й такі ж самі мистецькі спроможності. Він володів голосом, який не знав меж як технічно так і чуттєвим висловом. Він дійсно може захопити героїзмом, потрясти драматизмом, ввійти в саму душу теплою ніжною лірикою, передати словами поета й мелодією правдиві, щирі любовні почуття, зворушити до глибини висловленням любови до України. Він проник у дух нашої пісні, його українська мова майже бездоганна, а це не абияка заслуга. Все він осягав невтомною, невпинною, працею над собою над кожною піснею, арією, музичним твором, тому його інтерпретації мають таку вражаючу мистецьку правду.

Високі оцінки музичних критиків не були без незаперечної підстави, а критичні підсумки дорібку М. Мінського на 11 платівках, належатимуть українським музикознавцям. Хто був М. Мінський - мистець? Кому він

належатиме: українцям чи росіянам? М. Ґолдштейн "Новому русскому слове" безапеляційно називає його "Ізвєстний русскій пєвєц", його працю для української культури насвітлює дуже мало і то як певний мистецький жест у своїй розлогій музичній діяльності. Так воно не є.

В хорі Жарова, як і Голляндії М. Мінський опинився лише тому, що він був у безвихідному положенні - ні матеріяльного ґрунту, ні медичного забезпечення: "Я не маю виходу. Коли б зі мною щось сталося, коли б я захворував (як воно згодом і було), ніде мені немає допомоги в оплачуванні лікування. Я мушу осісти в Голляндії, де згодом зможу набути цього права." У силу обставин він опинився диригентом хору Жарова, а потім диригентом візантійського хору в Голляндії, в репертуарі котрого були українські і російські пісні.

Його широка діяльність у Голляндії мені невідома, думаю, що вона і зосереджувалась на тому хорі, але останній лист до М. і Б. Гарасевичів перед його смертю, коли вже слабла рука, повний тривоги - він розпачливо турбується, як українці сприймуть цей короткий голляндський період: чи не осудять, чи не зрічуться. А далі пише так: "Хоч мені нема чим турбуватися. Я ж Україну будував, як і всі інші. Діла переходять в історію. Я немало років віддав, чи зложив на вівтар України, будучи українським співцем... Моя україніка завжди домінувала, я не був шовіністом-націоналістом, я був для України може одиноким росіянином, який ДІЛАМИ доказав, що можна зробити, якщо Україну зрозуміти й любити. Я віддав Україні голос, а це моє золото, скарб, життя. Я скільки міг зібрав пісень і лишив їх для слідуючих поколінь бодай раз у житті їх послухати... Це була для мене родина (капеля бандуристів). Ми провели час тяжкий, була епоха морального закріплення національного почуття українців. Я добре це розумів і піснею рішив прислужитися. Чи багато, чи мало, але й моя цеглина в українській будові знайдеться".

Коли додати до всього вищесказаного ще цілий ряд цінних журналістичних статтей М. Мінського українською мовою на різні теми нашого життя, багато з них пов'язаних з капелею бандуристів, коли врахувати що лише дві платівки наспівав російською мовою, то незаперечним буде - він належить українській культурі, яка жила й розвивалася в діяспорі.

Навіть останній акорд життя, останнє биття артистичного свого серця, він дав українцям, а це вінок пісень "Моя лебедина пісня". Зібрані в ньому твори сучасних композиторів, як завжди в М. Мінського, нові, свіжі, прекрасні: "Пісня серця" - музика І. Шамо, "У весняному полоні" - К. М'ясков, "Не буди її" - І. Квач, "Галенятко" - О. Левицький та інші. Це незабутній, зворушливий дар мистця.

Либонь, Українська Капеля Бандуристів ім. Т. Шевченка висловила від усіх нас найкраще вдячність, пошану й признання М. Мінському та підкреслила велику цінність ним зробленого, посилаючи йому, 30 березня 1988 року такий документ:

"Високоповажний Колеґо Михайле!

Мабуть пора вже з нашої сторони відзначити Ваше світле минуле на ниві служби українському музичному мистецтву.

Ви завжди були сольовою зіркою Капелі Бандуристів, її прикрасою і зразковим виконавцем її обов'язків, як член Капелі. Заміни Вам, на жаль, не маємо і не знаємо чи будемо мати.

Поза Капелею, Ви найбільшу частину свого віку віддали популяризації української пісні і в цьому, мабуть, не знайдеться рівного Вам серед наших солістів у вільному світі.

Серії Ваших платівок тематичного характеру увійдуть в історію розвитку нашого вокального мистецтва, як неоцінимий вклад, на що також ні один з наших солістів тут не спромігся.

Виходячи з цього всього, нам буде дуже приємно висловити від Капелі Бандуристів та й української громади Вам особливе признання та подяку за так благородне Ваше минуле для добра української нації".

Журнал "НОВІ ДНІ", Торонто,
вересень, 1989 р.

Наведені у статті цитати М. Мінського взяті із листів до мене та з попередніх моїх з ним інтерв'ю.

НІЛА КРЮКОВА

Портрет мистця і патріота

Неоніла Крюкова - народна артистка України, лавреат трьох республіканських конкурсів четців (перші нагороди), лавреат державної премії ім. Т. Шевченка (нагороджена за 17 двогодинних сольних програм), атестована художньою радою Київської філярмонії мистцем художнього слова.

Всі ці досягнення - імпозантні, тож коли з'являється рекляма з іменем Ніли Крюкової, то йдеш на її виступ приготований почути доброго мистця.

І ось виходить на кін вродлива, струнка, кароока, клясичного типу і постави, українка. В її ході, руках, а особливо в палких очах та виразі обличчя притягаючий магнетизм. Відчуваєш у ній щось незвичайне, неочікуване, щось чого ще ніколи не знав і не чув.

З першого слова, з першого звуку її повного, багатого, красивого тембру голосу, мов електричний струм пронизує слухача й забирає його з собою. Стільки в ній народної стихії, палкого героїзму, любови й гніву, глибокого драматичного чуття і ніжности, якою хіба українське небо й душа нагороджені. Здається, що нема твору, нема народної усної словесности, яку вона не могла б оживити до вдаряючої яскравости й повнокровности силою чи то буде драма, чи гумор.

Перший раз я почула її у виконанні творів Т. Шевченка. Це, либонь, найтяжче завдання для мистця, бо в них закладені глибинні людські почуття у всій різноманітності й поетова душа з безприкладною любов'ю й болем... А чтець мусить голосом передати цього велетня слова, думки, гнів, пророцтво...

Я чула чимало добрих артистів, які виконували твори Т. Шевченка ще в Києві, і після них кожен чтець звертається до його творів. Добрі мистці - нема слова. Але ось Н. Крюкова, цілковито інакша, ні до кого не подібна в інтерпретації, з мистецькою правдою до найтонших нюансів. Пристрасна, сильно домінуюча, наскізь оригінальна.

Коли Н. Крюкова читає "Катерину" Т. Шевченка, просто оптично оживає образ цієї дівчини з трагедією, яка ніколи не перестане болісно вражати душу, як жоден образ в літературі взагалі. Оживає також і тло, на якому розгортається драма - нічого у її виконанні не минає без гострої уваги: навіть відчуваєш сонце і холод, і сніг, і хуртовину, і шлях, і жорстоку людську душу, і безпросвітність долі. Вже на самому початку, як вона говорить "а дівчина гине", смерть падає як невідкличний присуд - не змарноване життя, а саме смерть. Слово "гине" сказано коротко, обірвано, безвихідно. Опанована мистцем, заворожена заля зливається в одно з чтецем. Катерина прийшла така гарна, закохана, щаслива, повна віри в людину, в правду й поволі гине в брутальній жорстокій дійсності - смерть обриває життя батьків, її, але твердий біль на світі залишається.

Слухачі плачуть, стискається серце, годі вирватись із настрою твору і нечувано вражаючого читання Ніли Крюкової.

Виконання "Катерини" переплетено музично-вокальним ілюстративним супроводом визначної бандуристки Галі Менкуш, яка є сьогодні одною з найкращих в Україні. Влучно дібрано і введено думи, народні пісні, суто музичні твори для бандури. Якраз бандура дуже співзвучна з Т. Шевченком, а в руках такого мистця як Г. Менкуш вона говорить струнами в унісон з настроєм, і дає історичне та народне тло.

У концерті "Наша дума, наша пісня не вмре, не загине", куди головною частиною ввійшла "Катерина" настає перерва. Якось тяжко ділитись думками, тяжко вирватись з обіймів страшної трагедії.

У другій частині концерту, Н. Крюкова знову потрясає своїм талантом, що межує з геніяльністю, а більш правдоподібно це і є та геніяльність, що раз на довгі роки з'являється у цього роду мистецтві. Тепер вона читає діяметрально протилежний твір до "Катерини" - "Баба Параска та

баба Палажка" І. Нечуй-Левицького. Абсолютно невірогідне мистецьке явище! Перевтілення четця повне до краю. Ці дві кольоритні постаті великого майстра так яскраво заговорили з кону, що заля, як то кажуть, від сміху боки рвала. Надзвичайним у її виконанні є блискучий, іскристий мовним багатством автентичний народний гумор - безсмертний, правдивий до кореня.

Слухаючи її , сміючись до сліз, я не могла надивуватись її майстерності, а моєму захопленню не було кінця.

В народних гуморесках Н. Крюкова знову була інакша - перенесла слухача в життя нашого народу, його щоденного побуту, його реаґування на різні ситуації з властивою їй тонкою артистичністю й природністю.

Другий концерт, теж з музично-вокальним супроводом Г. Менкуш, - "Маруся Чурай" Л. Костенко - найсильніший, найкращий твір поетеси, який приніс їй славу в Україні й закордоном. Н. Крюкова взяла уривок з твору: три дні Марусі Чурай у в'язниці перед стратою. Перед публікою була не Н. Крюкова, а героїня цього твору фізично, чуттєво, духовно... Л. Костенко відчула й збагнула це сама, коли перший раз почула свій повний твір у виконанні Н. Крюкової у Києві, яке тривало дві й пів години. Вона була присутня і на наступному концерті теж, сказала до Н. Крюкової:

"Ви є Маруся Чурай".

Це саме, не знаючи про слова Л. Костенко, сказала і я після закінчення концерту у нас.

Я читала "Марусю Чурай" два рази, але повну художню вартість і силу твору, відчула, слухаючи його у виконанні Н. Крюкової. Її спроможність висловити переживання Марусі Чурай безмежні. Вона входить у душу слухача так глибоко, що не можна опанувати себе - страждаєш разом з Марусею, а точніше разом з Нілою в образі Марусі.

Ось приходить Гриць до Марусі після вечорниць і каже: "Люблю тебе." Я здригнулася. В Нілиному тоні була абсолютна резиґнація, безповоротність, безсилість встояти проти кохання, здача людини перед ним. Вміння мистця втілитися в душевний стан образу, викликає вдаряюче враження ще і ще раз протягом цілого концерту. Це стравжня бездоганність мистецької правди автора і четця. Характеристичним для Н. Крюкової є те, що вона ніде зумисне не посилює драматизацію й не намагається

викликати надмір чуття у публіки, тому сила її впливу нічим не зменшується.

"Я не змогла б ще раз переживати драму Марусі Чурай разом з Н. Крюковою, бо Маруся Чурай така жива у її виконанні, що сягає меж чуттєвого сприймання і такою ж живою, страшенно хвилюючою залишається в душі" - сказала мені Олена Климишин кілька днів пізніше.

Кільканадцять літ тому, малярі шукали по Україні дівчину, з якої хотіли намалювати образ Марусі Чурай. Згодом бачила в пресі цю картину та знайшли вони не ту дівчину - гарна, задумана, ніжна... але не Маруся Чурай. Була Маруся, либонь, палка, здатна на любов, яка привела її до шибениці, повна творчого вогню, як ніжного так і темпераментного, а її біль сильніший від життя. Ці прикмети я побачила в Ніли Крюкової. І хоч не складає пісні, але вони рвуться з її грудей чуттям автора чи це буде поезія, чи проза, її внутрішній вогонь не знає спочинку, готовий запалати назовні художнім словом незалежно, чи є один слухач, чи повна заля. Коли я робила з нею інтерв'ю і мова зайшла про початок першого концерту, вона почала говорити вірш Павличка, немов була на коні перед тисячами публіки. Два інтерв'ю я мала з нею протягом двох днів, саме тому, що мене дуже заінтриґувало мистецьке явище, якого мені ще не довелося зустріти, хоч до ІІ-ої Св. війни слухала кілька концертів найславнішого тогочасного четця В. Яхонтова. По ньому й до цих пір вчать художнього читання. На Заході цього роду мистців, які б давали повні сольні концерти, я не зустрічала.

З кількагодинних розмов, запитань і відповідей, оповідань, спостережень її рухів, виразу очей, міміки в найрізноманітнішому перебігу довгого дня, я побачила, що такий талант видає із себе народ, як ствердження свого ґенія в кожному роді мистецтва. Передбачити не можна де таке зерно народиться й проросте.

Ніла Крюкова вийшла з найбільш знедоленої верстви знедоленого українського народу. Хоч про своє дитинство оповідає з типовим українським гумором, але за ним гіркі сльози глибоко зраненої душі власною й всенародною тяжкою недолею й злиднями, які на нашій багатій землі виправдати нічим не можна. В повоєнні роки голодні, холодні, брудні, без ласки й опіки (матері від зорі до зорі на

колгоспній панщині), часто під дощем, а то й снігом наші діти, особливо по селах, були безсилими, безпорадними жертвами.

Нілин батько загинув на війні. Вона з матір'ю жила в діда у с. Попівка на Полтавщині, близько Кременчука. Прийшов з фронту батьків брат, зайняв дім, а їм дав маленький кусок землі, там мусіли побудувати хату, якщо її можна назвати таким словом. Поставили крокви, обвалкували стіни, зробили стелю, а покрити не було чим, бо вся солома була призначена владою для корів. Зайшли дощі, холод вже дихав близькою зимою, стеля загрожувала обвалитись. Мати пробила у стелі дірки, щоб вода її цілком не розмочила, надолині попідставляли відра і все, що мала, сама мусіла йти на буряки, а малесенькій Нілі наказала вичерпувати воду та маленькими відрами виносити її надвір. Дитина виносила й виносила, але десь трохи забавилася, вода пішла через верхи, долівка розкисла. Прийшла мати на обідню перерву, як побачила страшне лихо, набила Нілу, а сама знову мусіла йти на буряки під проливним дощем. Вийшло дитя надвір з відеречками повними води, посиніле, замурзане, гірко заплакане, а попри неї проїжджав бричкою голова колгоспу. Дитя розпачливо промовило до нього з усіма знаними для неї звертаннями: "Дядьку, Семене Йосиповичу, товаришу предсідатель! Дайте мамі соломи покрити хату..." Відповіді не було... бричка поїхала... Ніла далі виносила воду з хати, а голова колгоспу поїхав просто на буряки й сказав матері прийти по солому на стріху.

Минуло чимало років, голова колгоспу зустрів Нілу на станції вже студенткою: "Чув, що артисткою хочеш бути. Це гарно. А пам'ятаєш, як ти просила соломи на стріху? Ти так мені вкраяла серце, що сказав собі - нехай краще корови здихають, треба дітей рятувати." Вміла Ніла з дитинства промовити до кожного серця.

Виростала Ніла в своєму селі, всі її знали і вона всіх. Не минала жодного похорону, ревно плакала над кожним небіжчиком, а згодом не минула жодного весілля, "а там можна всього навчитися" - розповідає Ніла. Народ входив у її душу бідою й неволею, кольоритом народної мови й красою пісні, кольоритом різних типів людей і буйними пшеницями, краса світу Божого накладала на неї свою печать. Рідна Полтавщина залишилась нероздільною з нею,

виповнюючи її гордістю й любов'ю. Вона обов'язково мусить написати автобіографічну повість у стилі барвистого й цікавого оповідання - таланту має і на це по самі вінця.

Середню школу закінчила в районовому селі Онуфріївці. У школі вчителька звернула увагу на її особливий талант, тож брала її виступати в шкільних концертах. Ніла від дитини любила деклямувати і співати. Ще маленькою продеклямувала бабуні вірша, але він їй не сподобався: "Бабуня набила мене за нього, а потім мене ціле життя били і б'ють за вірші, а я їх далі читаю."

Після середньої школи, Н. Крюкова вступила в культурно-освітнє училище на режисерський відділ, закінчила за два роки, працювала директором районового будинку культури. Проте вона завжди мріяла про театральний інститут і досягла своєї мрії: витримавши нечуваний конкурс (65 претенденток на одне місце), вона була прийнята в Київський театральний інститут ім. Карпенка-Карого, який закінчила за чотири роки. Рік працювала з успіхом у Полтавському музично-драматичному театрі ім. М. Гоголя. Повернулась до Києва, де профіль її професії змінився у літературному театрі "Слово" при Спілці Письменників України. Микола Литвин у журналі "Україна" за вересень 1988 року про це пише так: "Не знаю, яких би творчих висот досягла Ніла - драматична артистка, але ми б не мали такого чудового, мистецьки довершеного театру одного актора Ніли Крюкової... Один з найвидатніших четців сучасности Сергій Юрський сказав: "У момент творчості актор - актор. Він створює світ, куди входить, або не входить глядач." До світу створеного Нілою Крюковою, запрошувати глядача не треба. Хоч де б виступала вона - у столичному палаці культури "Україна", на далекому Сахаліні, чи в загубленому серед, рідних до щему, кіровоградських степів маленькому сільці, у залі ніколи не буває порожніх місць. Вміння природно триматись на сцені, промовляти до серця і простого трудівника, і видатного вченого, добра материнська усмішка й нищівна іронія, інтонації щонайщирішого співчуття й категоричного осуду, жалю й надії - то Ніла Крюкова. Справді, в ній, як каже поет, "з журбою радість обнялись". Навіки.

У театрі "Слово" сформувався її національний світогляд під впливом О. Гончара, І. Драча, М. Вінграновського,

Л. Костенко, Григора Тютюнника, М. Олійника... Після розформування театру "Слово", була прийнята на працю до Київської філярмонії, де осягнула всіх нагород та присвоєнь звань і премій - все це для неї найдорожче, що судилось у житті, а мистецтво четця стало її життям.

Ніла Крюкова славна на всю Україну, на всі союзні республіки, за кордоном в Америці й Канаді. Репертуар має величезний: 17 сольних програм охоплюють сотки сторінок, які читає напам'ять. Сюди входять такі сольні двогодинні програми: "Наша дума, наша пісня не вмре, не загине", "Маруся Чурай" Л. Костенко, "Новелі Григора Тютюнника", власна композиція за романом О. Гончара "Собор", "Твоя зоря" О. Гончара, "Вечір новель О. Гончара", "Вечір української новелі", "Рядки обпалені війною" - твори поетів, що загинули у війні, до 50-ліття І. Драча "На камені мене мати колихала" та інші. Особливо величні концерти творів Т. Шевченка відбувалися у Києві і Львові - Ніла мала сольні виступи у супроводі Київської капелі бандуристів, а в Полтаві дала незабутній концерт на фонд пам'ятника братам Тютюнникам.

"Одна з найприкметніших рис обдарування артистки - яскраво виражений національний характер її героїв. І в застійні роки, коли за відмову від свого коріння платили званнями, преміями, посадами, Ніла Крюкова вперто співала пісню матері. Її любов до Тараса Шевченка, Івана Котляревського, Івана Нечуя-Левицького, Василя Симоненка, Івана Драча, Олександра Довженка, Ліни Костенко, Миколи Вінграновського, Олеся Гончара, Григора Тютюнника, Бориса Олійника така ж нетлінна сьогодні, в роки революційного оновлення нашого суспільства, як і тоді, в роки застою.

Якось Ніла розповідала мені один з епізодів її неспокійного ґастрольного життя. В Кобеляцькому районі, на Полтавщині, у двері ґримувальної, де Ніла переодягаляся після концерту, несміливо постукали.

Відчинила. На поріг ступила стара жінка.

- Скажи, дочко, тільки по щирості, - мовила, втомлено сідаючи на стілець. - Ти справді артистка?

- Справді, бабусю.

- Дивина та й годі... Скільки на віку перебачила артистів, і всі вони ламаються. А ти мов з Іванової хати вийшла та до мене заговорила...

Вийти на кін "мов з Іванової хати" і говорити з рідним народом на повний голос, душа в душу, про його радощі й болі, надії та сподівання - чи ж може бути більше щастя? Ніла Крюкова переконана: годі шукати більшого щастя." (М. Литвин "Мов з Іванової хати", "Україна", вересень 1988 року).

Безпосередність, щирість, близькість до народу Н. Крюкова черпає з двох джерел: з цупкого зв'язку з людьми праці, на плечі яких накладали лихо й тягар зусиль вижити в умовах колгоспного села - вони ж ці рідні люди і є тим глибоким корінням у збереженні та продовженні народної творчости та у формуванні людини; а невичерпним, ясним, вічноголублячим джерелом завжди є Нілина мати. Вона власноручно вишивала для неї сорочки, сама творила для цього взори, знала й передала доні незлічиму кількість народних пісень. У хвилюючому, тривожному артистичному житті, "відчуваю на собі материнське тепло і руки матері, що дуже позитивно впливає на мене."

Нілу любить вся Україна, висловлює їй це на кожному кроці добрим словом, квітами, а то й подарунками, яким ціни немає. Про свої народні строї Ніла оповідає: "Працівники Київського народного мистецтва подарували мені дві сорочки 150-літньої давнини. Пошиті вони з оригінального саморобного полотна, а вишиті полтавськими взорами решитілівського реґіону: мережкою, вирізуванням, настелянням. Одна сорочка вишита нитками фарбованими дубом, що надало коричньового кольору, а друга сіруватими нитками фарбованими вільхою. Я серцем і душею відчуваю оті обереги взорів, у які пращурі вкладали любов як магічну охорону своїм нащадкам і це приносить мені спокій, натхнення, певність у собі - певність, що зло мене омине".

З не меншим запалом, пристрастю й відданістю, певністю й любов'ю, як і в мистецтві, Ніла Крюкова стала на шлях боротьби за національне відродження України. В цьому напрямку, навіть під час професійних виступів, блискавично орієнтується, використовуючи непередбачену нагоду для розмови з народом "душа в душу", щоб національно просвітити його, як і дати відсіч ворожим наступам на Україну.

У вересні 1989 року Марґанець (Дніпропетровської обл.) мало своє свято. Населення з значним відсотком не

українці, робітниче, бо місто збудовано задля копалень марґанцю. З нагоди свята, відбувся великий концерт київських артистів на стадіоні. Публіки було кількадесят тисяч. Виступали такі славні артисти як Е. Мірошниченко, Н. Крюкова, В. Білоніжко, А. Кудлай та інші. Серед концерту конферансьє Міша Рибак, представляючи Н. Крюкову, гостро й нахабно виступив проти надання національним мовам в республіках державного статусу, назвав патріотів націоналістами, а мови зайвими - вистачить російської. Стадіон оплескував Мішу. Н. Крюкова скипіла обуренням і замість виконувати свою програму, прочитала байку П. Глазового "Родичі" - гостру сатиру на тих, хто погорджує своїм рідним. Байка алегорично змальовує зустріч Картоплини й Цибулини "з одного села", але Картоплина вже стала Картошкою, погорджує своєю землячкою, не хоче її знати. Підсумок байки такий:

І між людьми зустрічаєш
Лукаву природу,
Яка хати цурається
І рідного народу.

Публіка бурхливими оплесками відповіла на її виступ, та Н. Крюкова не задовольнилась цим:

- Ви ж оплескували Мішу Рибака, то як тепер плещете мені?! Лише той, хто не одобрював його виступу може мене схвалити оплесками. Як ми не будемо мати національного розуму, не усвідомимо хто ми - завжди будемо баранами з табличками, причепленими різними мішами. - Стадіон зірвався бурхливими оплесками, але Н. Крюкова зійшла з імпровізованої сцени й почала йти геть. Тут сталося надзвичайне: до неї побігло багато дітей з жовто-блакитними прапорами та квітами тих самих кольорів, оплески, не вгавали, аж поки Н. Крюкова не повернулась на сцену та почала виконувати свою програму. Після неї безпосередньо, виступав В. Білоніжко й піснею "Отака історія нашого народу" підтримав Н. Крюкову.

Не зважаючи на перевантаження ґастрольними виїздами та концертами на місці, на піклування старенькою хворою матір'ю та дочкою, Н. Крюкова бере на себе кожне зобов'язання, коли її кличе українська справа: відкривали, по

довгій боротьбі, українську школу на периферії, а батьки в перший же день записали 120 своїх дітей до російської школи. Рятували справу післали Н. Крюкову, знаючи її небуденне вміння промовляти до людей, знайти шлях до їхньої свідомости. Після двогодинної розмови з батьками, 60 дітей було переписано до української школи, а в російській лишились діти росіян та інших національностей. Наступ цих батьків на неї був завзятий, та перемогти не змогли.

- Біда в тому, що легко ходити на демонстрації, мітінґи - людей на це не бракує, але ось людей до постійної національної праці, особливо на периферії дуже бракує - із сумом оповідає Н. Крюкова.

2 травня 1990 року, на другий день сесії Верховної Ради, о годині 10 ранку розпочалась у Києві політична голодівка. 300 студентів з усіх сторін нашої землі цим документували протест проти перебігу сесії та подій, проти союзного договору, який знову неволив нашу Батьківщину, вимагали, щоб військову службу наша молодь відбувала в Україні. О годині 12 ранку, Н. Крюкова приєдналась до голодуючих.

- "Мене покликало материнське почуття до молоді, на яку я дивилася як на юних героїв - майбутніх політичних діячів. Хотіла опікуватись ними, допомагати порадою, підтримувати духовно, дбати про здоров'я. Мене студенти кликали "мама Ніла". Я маю одну дочку, а стала мамою ще для 300 дітей."

М. Руденко у статті "Площа Незалежности" ("Свобода", 13 жовтня 1990 року) пише:

"Серед голодуючих на розкладному ліжку помічаю вродливу жінку, доволі молоду, але не студентського віку. Хто це? - запитую Олеся Донія. "Народна артистка України - Неоніла Крюкова, лавреат Шевченківської премії. Ми її називаємо просто Нілою". Ніла мене впізнає, бачила по телевізору. - Ти б, дочко, одягнулась тепліше! - кричить їй літній чоловік у військовому, - вночі був мороз.

- Так - тихо каже Ніла, - від ґраніту холодом тягне.

- Я принесу щось тепліше. - Каже дівчина, що сидить поруч.

- Знайомтесь. Моя доня, - ніжно бере її за руку Ніла.

А мене душать сльози. Сльози радости й захоплення. Які люди! Боже, які прекрасні люди!"

П'ять студентів з голодуючих були відправлені до лікарні в критичному стані, а під кінець голодівки, хворі були всі.

Відразу ж для Н. Крюкової почалися репресії: шантажували нічними телефонами з погрозами, деякі відмовлялись брати її концерти, звинувачували її в тому, що це вона кинула студентів на радіоактивний ґраніт і змусила голодувати. Що її чекає, невідомо, бо вже почалася судова справа за голодівку.

В час, коли пишуться ці рядки, Н. Крюкова з дочкою Мирославою (журналісткою), яка була в охороні голодуючих, перебувають в Америці з довшим побутом у Дітройті, де вже відбулися зо п'ять її концертів. У пляні турне: Клівленд, Чікаґо, Бафало, Філядельфія, Нью-Йорк, Ньюджерсі, Вашінґтон та інші українські центри, а потім повернення на Україну, яку вона пристрасно любить і для неї вийшла на шлях тяжкої, складної, затяжної боротьби з вірою в її національне відродження і майбутню перемогу. Кожен концерт вона кінчає словами:

- Віру не можна втрачати, без віри нічого не зробимо для України.

Журнал *"НОВІ ДНІ", Торонто, червень 1991*

* * *

8 вересня 1991 р.
Київ

Доброго Вам здоров'я, мої любі Пані Маріє та Пане Богдане!

Шлю Вам вітання із нашої Вільної Незалежної Суверенної України!

Нарешті звершилось те, чого чекали ми, наші діди й прадіди, чого чекав наш народ більше 300 років! Слава Тобі, Господи, слава! В ту секунду, коли у Верховній Раді України

вирішувалось бути чи не бути Україні вільною, на майдані перед будинком Верховної Ради ішла служба Божа, а люди всі (тисячі) впали на коліна й вимолювали у Господа ту довгожданну Волю. І раптом чуємо - збулось!!! Ви б побачили, що робилось з людьми, обнімались, цілувались, кричали, плакали... Але ми, звичайно, не впадаємо в евфорію, бо знаємо - боротьба ще не скінчилась. Ця комуністична банда полізла в підпілля і ще не раз висуватиме свої загребущі пазурі, але все таки є наша велика Перемога і ми будемо її відстоювати й захищати!

Але, що ми пережили за ці останні два тижні від 19 серпня - і розпач, і печаль, і боротьбу, і радість, і потрясіння, і захоплення, і ненависть.

Можете уявити, мої рідні, де б ми усі були, якби була перемогла ота хунта. Я посивіла за один день 19-го, а вже 20 і 21 була на барикадах - тобто закликала людей на фабриках і заводах, і майданах, у військових і міліцейських частинах до громадської непокори, мітингів і страйків. Ми (тобто, усі демократичні сили) не спали і не їли 3 ночі і 2 дні - аж до Перемоги!

Ну, а тепер, Пані Марієчко, дозвольте ж мені, я Вас поцьомаю й подякую за такий прекрасний матеріял про мене. Просто чудово! Я маю багато публікацій про свою творчість, але, щоб так грунтовно, професійно, а головне щиро і з любов'ю було написано - це справді вперше. І це не тільки моя думка. Всі, хто читав цю статтю, чи вірніше, цей нарис сказали, що так прекрасно про мене ніхто ще не писав.

Дуже, дуже дякую Вам моя дорога й люба, пані Маріє!

Я згадую, як мені було затишно у Вашому домі і теж дякую.

Дорогі мої пані Маріє та пане Богдане! ... до побачення!

Дуже вдячна Вам за все, мої рідні! Цілую Вас!

З любов'ю Ніла Крюкова

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОГО МИСТЕЦТВА В ІЛЮСТРАЦІЯХ

Визначний майстер емалю Кость Шонк-Русич - людина невсипущого зацікавлення мистецтвом. Вивчення історії мистецтва в Шонк-Русича йшло в парі з його мистецькою творчою працею. Він був також дослідником українського мистецтва, збираючи всі його зразки, які можна було осягнути (між ними справжні унікати). З роками його знання набрало широкого засягу, а зібрані матеріяли з різних родів українського мистецтва - чималої кількости.

1978 року К. Шонк-Русич видав у Нью-Йорку "Історію українського мистецтва в ілюстраціях", присвятивши її 1000-літтю хрищення України. Якість видання належить до кращих не лише серед українських видань: книжка великого формату (11 х 8.75 інча), 300 сторінок, на доброму крейдовому папері, у твердій червоній обкладинці, заголовок написаний золотими літерами. Ілюстрації технічно відбиті дуже добре, особливо кольорові.

У вступі до цього видання автор пише: "Задум, який поставив п'ятнадцять років тому, - тепер уже можу з певністю сказати, - буде виконаний. Щоб його здійснити, я почав збирати книжки з мистецтва, археології, архітектури, скульптури, орнаментики, графіки, ґраверства, емалей, різьбарства, кераміки, писанкарства, вишивки, гутнього скла та іконопису. ... Найбільший відділ у цій "Історії українського мистецтва в ілюстраціях" присвячений орнаментиці. Сюди входять орнаментика в іконі, емаліях, різьбі, вишивці, килимарстві, ґраверстві, кераміці та шрифтах (письмо)... Багато людей доброї волі і різних професій в різноманітний спосіб допомагали виконати плян видання книги"*(стор. 9-10)*.

У кінці книжки автор подає 27 джерел, звідки він черпав ілюстрації. Крім цього, є ілюстрації з його емалю, мистецьких виробів, які є власністю автора та ілюстрації картин, виробів, скульптур і т. д., які він міг отримати від мистців у вільному світі.

З покажчика бібліографії *(стор. 293-5)*, на якій базував свою книжку К. Шонк-Русич, бачимо, що він використав величезну кількість праць з українського мистецтва, виданих в Україні (особливо після війни), за кордоном та в Росії (ті праці, що стосуються в якійсь мірі історичних пам'яток України чи її мистецтва, хоч Росія привласнила, переважно, їх собі). Вже сама подана бібліографія має чималу цінність, бо з неї довідуємось як багато працюють українські науковці над дослідженням нашого мистецтва, яку літературу про нього ми маємо на сьогоднішній день.

Тому, що "Історія українського мистецтва в ілюстраціях" - це задум, опрацювання та втілення якого зроблено однією людиною (мистцем певного профілю), книжка має своєрідний характер. Насвітлення окремих розділів залежить не лише від кількости зібраних ілюстрацій, але й від обізнаности автора в даному роді мистецтва та його зацікавлення.

Давши своєрідний вступ у добре дібраних ілюстраціях та у слові від себе, автор починає книжку розділом "Мистецтво найдавніших часів". У тексті, автор дає короткий, прозорий нарис початків українського мистецтва; приділена увага скитському мистецтву, "яке відіграло велику ролю у формуванні слов'янської культури" й дало слов'янам чималу мистецьку спадщину, насвітлено вироби сарматських племен та взагалі тогочасне мистецтво і його ролю в дальшому розвитку нашої культури. До цього короткого розділу подано кільканадцять ілюстрацій та мапу розселення племен з 7-9 століть на території України й сусідніх країн.

Мапа Київської Русі вводить у мистецтво княжої доби, яка залишила нам величезну історичну й мистецьку спадщину. На сторінці 26, подано "Поетичний переклад та переспів "Слова" М. Чернявського з цікавими ілюстраціями. Деякі з них мають зазначення джерела звідки взяті.

Базований на авторитетних джерелах, текст дає фрагментарний опис мистецтва княжої доби. Ілюстрації ствер-

жують високу культуру тієї доби, приковуючи до себе увагу, викликають подив, збагачують знання. Кожна з них - це окрема сторінка великої епопеї про творчий геній нашого народу вже в ті часи. Автор показує зразки нашої стародавної скульптури, саркофаги, оздоблені різьбами, орнаментальні плити, архітектурні деталі на славних соборах Галича, Чернігова, Києва, зразок кам'яної ікони, ювелірні вироби і т. д. Більшу увагу приділено Софіївському Соборові у Києві часів Ярослава Мудрого. Пояснено призначення й особливості монументального мистецтва.

Гарно, цікаво й різнородно, автор насвітлив архітектуру України із засягом від Десятинної церкви часів Володимира Великого (ілюстрація реконструкції цієї церкви Н. Холостенка), аж до зразків архітектури 19 століття. Тут ми знаходимо високомистецькі зразки архітектури церков в Україні, що "не поступаються найкращим будівлям світу". У тексті читаємо: "Успішне розв'язання завдань в будівництві князівських палаців і храмів завдячуємо тому, що Русь мала численні кадри теслярів, мулярів, ковалів і мистців з різних ділянок будівництва" *(стор. 42)*.

Поруч ілюстрацій найкращих храмів Києва, Чернігова, Львова, Почаєва є зразки церков сільських з Волині й Галичини, зразки каплиць, надгробні хрести, будинок Галагана в с. Липовому і т. д.

Живопис княжої доби - це фрески й мозаїки в соборах та іконостасне мистецтво, яке розвивалося в Україні століттями аж до II-ої Св. війни. Подаючи цікаві для широкого читача відомості ілюстраціями й текстом про ікону та іконостасне мистецтво, автор вкладає в стислу інформативну форму багато змісту: "Крім київського іконостасу, існували ще галицький, холмський, волинсько-галицький, закарпатський; відрізнялася лемківська ікона своїм примітивним стилем. Іконописці карпатської ікони додавали до фарб темпери, яєчного білку тому ці ікони не темніють. Українці на Буковині та в Чехії писали ікони на зворотній стороні скла" *(стор. 56)*.

У розділі "Скарби" насвітлено ювелірне мистецтво, художні метали та їхню обрібку в нашій батьківщині між 11 і 18 століттями, ілюструючи це високої майстерности зразками ювелірного мистецтва із срібла, золота, кости, емалю.

Живопис 14 - 17 століть К. Шонк-Русич ілюструє зразками ікон (між ними вже знаходимо й імена авторів-

мистців як Ф. Сенькевич, І. Бродлакович, Г. Степенко) та портретів і картин відомих малярів: В. Боровиковського, І. Сошенка, І. Лапченка, В. Розвадовського, І. Северина й інших. У цьому розділі автор помістив чомусь також ілюстрації живопису з 19 й 20 століть.

Найбільше уваги Шонк-Русич присвячує живописові Т. Шевченка. У тексті автор підкреслює величезну ролю, яку відіграв цей незрівнянний геній в Україні, подає його короткий життєпис, цікаві деталі із його творчої ляборатoрії та стилі й жанри в його малярстві, подекуди зупиняючись на поясненні окремих картин. В ілюстраціях (а їх є коло трьох десятків) автор представив також і різнородність його техніки: офорт, акварель, олівець, туш, сепія, але чомусь не представлено його портретів олійними фарбами.

Образотворче мистецтво в "Історії українського мистецтва в ілюстраціях" Шонка-Русича взагалі притягає багато уваги. Воно представлене окремими мистцями з короткими даними про них та ілюстраціями їхніх картин. Дуже багато визначних українських малярів представлено лише ілюстраціями їхніх славних картин, а часом лише одною з них. Виглядає, що автор розміщував ілюстрації, керуючись тематикою картин, хоч і не строго цього дотримувався.

На 33 сторінках книжки, автор подає ілюстрації картин сорока восьми українських майстрів образотворчого мистецтва 19-го й 20-го століть (включно з сучасниками, які живуть в Україні). Серед них знаходимо, наприклад, такого славного нашого мистця й мистецтвознавця як Ф. Кричевський, якого всіма силами Росія хоче присвоїти собі і вже видала монографію про нього як про російського мистця. Ф. Кричевському треба було виділити окреме місце з даними про нього.

Картини мистців, поміщені на цих сторінках, незвичайно цікаві й високомайстерні. І хоч далеко не всі визначні мистці охоплені, але й те, що К. Шонк-Русич подав, вказує на багатство українського образотворчого мистецтва даного періоду в Україні та на вражаючу кількість великих талантів.

Графіці відведено місце невелике, але в тексті й ілюстраціях, все ж таки, автор зумів укласти досить прозорий образ високого розвитку в Україні цього

мистецтва. Графіка представлена кількома ілюстраціями з княжих часів, кількома з пізнішого періоду, окремими творами двадцяти п'яти визначних майстрів графіки та двома славними мистцями - Ю. Нарбут та П. Ковжун - яким відведено окреме місце з короткими даними про них.

На сторінках 147-153 знаходимо український екслібріс, про існування якого дуже мало хто знає. Автор пояснює: "... це гравірований або рисований художній книжковий знак, яким книголюби позначують свої книги". З цієї книжки видно як багато наших відомих людей вживають екслібріс і як мистецьки кожен з них виконаний.

Чимале місце відведено в книжці українському мистецтву не еміґрації. Основна увага приділена образотворчому мистецтву. Скульптура якось несуцільно розміщена і це дещо дезорієнтує. Окреме місце має в книжці лише О. Архипенко (до 18-ти ілюстрацій з його скульптур, автор дав текст з коротенькими фраґментарними насвітленнями). Лише ілюстраціями представлені такі наші визначні скульптори, як М. Черешньовський, О. Литвиненко, С. Молодожанин, Б. Мухин, Г. Крук, А. Павлось та інші.

Образотворче мистецтво на еміґрації, автор мав на меті охопити повністю, але не всі відомі малярі відгукнулися на його прохання прислати матеріяли.

Тому ми не знаходимо всіх імен у "Історії українського мистецтва в ілюстраціях". Одначе в ній представлено понад тридцять мистців окремими ілюстраціями їхніх картин та відведено індивідуальні місця з короткими текстами таким мистцям як О. Грищенко, М. Мороз, П. Холодний, П. Андрусів; найбільше уваги приділено сатирі Е. Козака.

У тексті автор насвітлює розвиток українського мистецтва на еміґрації, вичисляючи активні осередки мистецького життя, імена критиків образотворчого мистецтва, видані монографії про окремих мистців і т. д. Ілюстраціями автор розгортає широчезну тематику українських мистців, різні жанри, різноманітність техніки. Мистецтво живописного емалю репрезентовано у книжці працями К. Шонка-Русича.

У розділі "Декоративно-прикладне мистецтво" автор дає короткі відомості з історії українського народного мистецтва: вишивка, золотошвейництво, килимарство,

кераміка. Тут знаходимо цікаві відомості про золотошвейництво, яке тепер уже стало історією: "З 17-го століття вишивання золотом, сріблом та шовком набирає такого великого розвитку, що виділяється в окреме гаптярське ремесло та було найкраще поставлено в Україні. Існував цех гаптярів у Львові, де вироби славилися досконалістю техніки гаптування і чудовою гармонією кольорів. Були гаптярі при Києво-Печерській Лаврі, Почаївському монастирі та поодинокі в Чернігові та Новгород-Сіверському" *(стор. 206)*.

У цьому розділі хотілося б бачити більше ілюстрацій, особливо із золотошвейництва. Це мистецтво неймовірної краси. Я бачила майстерню Києво-Печерської Лаври, де колись монахи ткали та вишивали речі для церков золотом і сріблом. Майстерня, про яку автор згадує, не була зруйнована, мала ще варстати, столи, ослони й багато різного приладдя. На столах лежали незакінчені тканини золоті й срібні, а деякі були в процесі виробу на варстатах. Майстерня була простора, але не дуже велика. Ввесь вигляд відзначався аскетизмом. Показували нам готові ризи - золоту й срібну - фантастичної краси. Люди, які це робили, мусіли бути великі мистці не лише у майстерстві ткання, вишивання, але і творенні взорів, кольоризації і т. д.

Розділ "Історія народного одягу" займає 13 сторінок. Він добре ілюстрований відповідно до тексту: одяг князів, скитів, селян, міщан. Зразки взяті з різних джерел. Добре подано народний одяг пізніших часів з різних сторін України - і все це переплетено орнаментикою вишивок як невід'ємного компоненту української народної ноші.

Такі розділи як енкаустика, нумізматика, орнамент, шрифт для людей не пов'язаних з мистецтвом, дадуть чимало знання з цих ділянок, що якось проходять мимо уваги, не маючи можливости дійти до загалу шляхом виставок, екскурсій, рецензій тощо. Особливо добре представлена орнаментика і цей розділ може бути добрим джерелом для творення нових взорів у вишиванні, яке широко розвинено на еміґрації між українським жіноцтвом, а також для кераміки та писанок.

Відносно театру й музики, цих двох окремішніх родів мистецтва, то краще було їх у цю книжку не включати з огляду на те, що вони потребують більше місця й інакшого опрацювання. Відчувається, що ці роди мистецтва не є

близькі авторові і він у них не почувається певним. Ці розділи вносять дисонанс ще й тому, що після них автор знову повертається до ілюстрацій архітектури, живопису, народного мистецтва...

Шістнадцять сторінок займають добре виконані кольорові ілюстрації. Серед них такі шедеври як: "Київська Богородиця", "Почаївська Божа Мати", "Києво-Печерська Богородиця", "Катерина" Т. Шевченка й інші. Чудово віддані в кольорах зразки народного мистецтва, образ С. Гординського "Музики" та емалі Шонка-Русича.

Вартість книги "Історія українського мистецтва в ілюстраціях" К. Шонка-Русича полягає в її пізнавальному значенні для широкого загалу українського суспільства за кордоном. Деякі розділи дають навіть достатню суму знання з історії даного роду мистецтва, а деякі лише мінімальну, проте кожна людина уважно переглядаючи цю книжку, збагатиться знаннями про українське мистецтво й уявою про нього буде мати бажання не раз повернутися до неї. З тексту автора і з ілюстрацій можна здобути чітку уяву, як глибоко сягає коріння історії українського мистецтва, якої великої вартости пам'ятки воно лишило для нас і для людства взагалі.

Треба віддати авторові пошану й признання за саму ідею, за величезну працю й матеріяльну жертвенність, яку він вклав у підготування й видання першої на еміґрації "Історії українського мистецтва в ілюстраціях".

К. Шонк-Русич лишиться в історії українського мистецтва не лише як визначний мистець емалю, але і як перший автор такого роду видання.

Журнал *"НОВІ ДНІ", Торонто,*
вересень 1980 р.

ХРИСТИНА РОМАНА ЛИПЕЦЬКА

За останні три декади, у вокальному мистецтві Дітройту видатною стала оперна співачка - меццо-сопрано Христина Липецька. Опанувала сцену сміливо (спочатку українську, а згодом і американську) своїм незвичайним голосом, який має скалю від низького "Мі" (Е) до високого "До" (Ц). Тембр її голосу оксамитний, теплий, він проникає в душу слухача хвилюючим драматичним виконанням оперних арій, а ще більше рідним, інтимним звучанням українських пісень з тонким відчуттям і глибоким розумінням їхньої природи й духу.

Вродлива, вийнятково сценічна як поставою, так і експресією обличчя, Христина Липецька, ставши перед публікою, робить враження майстра свого діла, а при першій музичній фразі, чуєш професійну співачку з добре поставленим і вишколеним голосом.

Талановита й працьовита відчула своє покликання з ранніх років - страшенно любила співати, любила музику й пісню. Народжена в Івано-Франківську, майже підлітком залишила Україну під час ІІ-ої Св. війни разом з батьками. Після закінчення війни, ще в Німеччині студіювала фортепіяно й спів, а приїхавши до Америки, зосередилась на удосконаленні свого вокалу, навчаючись в американських, італійських вчителів співу.

Від 1969 року Христина Липецька виступає як солістка з симфонічними оркестрами таких міст: Вест Блюмфілд, Воррен, Дірборн, Дітройт та із Скандинавською симфонічною оркестрою. Поруч з цим вона виконує головні ролі для меццо-сопрано в Мічіґанськиій Оперній Компанії, в таких операх: "Аіда" (Верді) - Амнеріс, "Весілля Фігаро" (Моцарт) - Марцеліна, "Вертер" (Массене) - Шарлота, "Дер

Йазаґер" (Вайль) - мама, "Кармен" (Бізе) - Кармен, "Іль Компанелло" (Доніцетті) - мадам Роза, "Косі фан Туте" (Моцарт) - Дорабелля, "Мімідюм" (Менотті) - пані Нолен, "Ріґолетто" (Верді) - Маддалена, "Іль Троваторе" (Верді) - Азучена. Виступала Х. Липецька в головних ролях також і з іншими оперними компаніями. Два рази виступала в Білому Домі перед президентами Р. Реґаном та Дж. Бушем. Співала арії та пісні (до речі, пісенний репертуар Х. Липецької величезний) відповідно до композиторів, італійською, англійською, німецькою, французькою, українською, російською та польською мовами.

Американська музична критика писала про виконання Х. Липецької завжди прихильно, як наприклад:

ЛЕОНАРД СМІТ: "... метода подачі чиста, дикція знаменита, голосова експресія виразна, чиста й прекрасна у своїй суті. Ці голосові властивості під кожним оглядом визначають її як захоплюючого, завершеного мистця."

Л. ШАНСЬКИ: "... її розкішні тони та її вміння без зусилля переходити з середніх тонів до блискучих високих, її чудові леґата пориваючі та захоплюють слухачів."

А. ПАРАЛЬТА: "... вона розвинула своє природне атрактивне меццо-сопрано в красивий, блискучий інструмент, здібний виявити найбільш щирі акценти кожної композиції."

СОЛ МІНЕО: "... лице повне експресії та добрі прикмети драматичної акторки."

Це лише кілька оцінок голосу й співу Х. Липецької, а їх є багато і у всіх висловлено ті ж самі думки.

Христина Липецька в першу чергу українка-патріотка. Який би успіх вона не мала серед американців, її завжди кличе українське вокальне мистецтво, наші громади, а головне Батьківщина - для НЕЇ вона склала величезну данину своїм блискучим співом і відданою громадською працею. Самостійні концерти, виступи на великих імпрезах Дітройту, Нью-Йорку, Чікаґо, Філядельфії, Торонто завжди мали великий успіх. Співачка втішається скрізь щирою любов'ю як мистець і як людина, а запрошень має більше ніж вона може прийняти. Інтерпретація та виконання української пісні захоплюють і американців. Ось що пише газета "Віндгем Нюс" (Нью-Йорк) про концерт Х. Липецької в Гантері: "Часом єднання між артисткою й публікою осягається від першої пісні. Це сталося останньої неділі,

коли українка меццо-сопрано Х. Липецька відкрила свій концерт у Ґражді (українська заля в Гантері. М. Г.) "Молитвою", музика І. Соневицького. Напруга урочистого почуття висловленого у словах Т. Шевченка і в музиці композитора була співачкою прекрасно донесена до слухачів. Коли закінчилася остання нота, заля під впливом "Молитви", на якийсь момент немов заніміла перед вибухом інтузіястичних оплесків.

Знову, в оперному репертуарі сильний, чистий голос п. Липецької виповнив концертну залю безсмертною музикою. Як така делікатна особа, як співачка може спроду кувати такий величезний звук, здавалося незбагненним".

Українська критика дала дуже прихильні рецензії в газетах: "Свобода", "Народна Воля", "Америка", "Гомін України", "Вільне слово" та інших; у цих рецензіях наголошують сильний, чистий голос з дуже гарним тембром та широкою скалею, чудову інтерпретацію як оперних арій так і пісень з усіма прикметами драматичної артистки та вроду співачки, елеґантність та вміння гарно триматися на сцені.

За свою дотеперішню кар'єру Х. Липецька мала понад 600 виступів в США, Канаді, Европі і, дуже дорогий її серцю, виступ у рідному Львові. Її український репертуар багатий - це переважно твори та арії наших клясиків, а також пісні більш сучасних композиторів, як П. Майборода, Шамо, Білаш, Кос-Анатольський, А. Рудницький, Г. Китастий та багато інших.

З Ворренською симфонічною оркестрою награла платівку оперних арій.

Христина Липецька як меццо-сопрано отримала першу нагороду на конкурсах співаків Музичної Компанії Ґріннел, а також була фіналісткою в конкурсах співаків Метрополітальної Опери.

Ім'я оперної співачки меццо-сопрано Христини Липецької поміщено в книгах: "Хто є Хто" в Середньо-Західних Штатах Америки, "Хто є Хто" Серед Американських Жінок, "Українці Північної Америки", "Визначні Американці", "Хто є Хто Серед Жінок Світу".

РОЗДІЛ ЧЕТВЕРТИЙ

ЛИСТИ

- РЕДАКТОРІВ
- ПИСЬМЕННИКІВ
- МИСТЦІВ
- ЖУРНАЛІСТІВ

МАР'ЯН ДАЛЬНИЙ – журналіст, редактор журнала "НОВІ ДНІ", автор багатьох статтей та репортажів.

Вш. п. Марія Гарасевич, 21 березня 1979
Стерлінґ Гайтс, Міч.

Вельмишановна Пані Гарасевич!

Щиро дякую за добру статтю-рецензію "Поет і критика". Жаль лише, що не на іншу тему вона написана. Справа в тому, що "Нові Дні" відзначили ювілей Яра Славутича статтею Д. В. Кислиці (у двох числах журналу), довгим розділом з його поеми "Моя доба" та кількома дрібнішими згадками. Побоююсь, що коли надрукую зараз ще Вашу статтю, то матимето забагато протестів від читачів, а зокрема від співробітників, що, мовляв, "забагато реклямуємо Славутича". Таке вже було кілька років тому.

Тому, щоб ця історія не повторилась, я волів би почекати з друком Вашої статті ще кілька місяців. Просив би Вас не друкувати її в інших виданнях до часу, поки не падрукуємо в "НД". Якщо ж Ви не захочете почекати з її друком, то прошу написати мені, щоб Вам її прислати. Сподіваюсь, що Ви розумієте моє "положення" й не будете на мене сердитись. З іншими Вашими матеріялами, якщо такі пришлете, напевно затримки не буде, як не було в минулому.

З глибокою пошаною,

М. Дальний

—• • •—

Вш. пані Марія Гарасевич, 12 серпня 1980
Стерлінґ Гайтс, Міч.

Вельмишановна Пані Гарасевич!

Щире спасибі за рецензію на "Історію українського мистецтва в ілюстраціях" К. Шонк-Русича. Надрукую в наступному (вересневому) числі "Нових днів", а якщо б чомусь не пішло в наступному, то напевно піде в жовтневому.

З глибокою пошаною,

М. Дальний

ВШ. пані Марія Гарасевич,
Стерлінґ Гайтс, Міч.

12 вересня 1982

Вельмишановна Пані Маріє Гарасевич!

Щире спасибі за статтю-привітання "Гр. Китастому в його ювілейний рік". Піде в наступному (жовтневому) числі. Мені аж неприємно було, що досі ніхто нічого путнього про Ювіляра не прислав, а замовляти чи самому писати – просто часу не вистачає. Через такий невідрадний стан, ззовні може здаватися, що "Нові Дні" свідомо "іґнорують" деяких людей, події чи книжки. А так воно не є.

Вітаю й бажаю Вам всього доброго,

Мар'ян Дальний

—• • •—

ВШП. Марія Гарасевич,
Стерлінґ Гайтс.

5 листопада 1982

Вельмишановна Пані Маріє!

Дякую за добру статтю про Й. Гошуляка "На мистецьких вершинах". Така стаття давно в часі. Надрукую її без скорочень, за виїмком кінцевого відгуку Д. Робертсона. Той відгук був уже надрукований у "Нових Днях" і я не хотів би його так скоро повторювати, тим більше, що він занадто загальниковий. Замість нього треба було б висловити докір нашим муз. критикам, що не спромоглись досі на фахову оцінку платівки. Це скандал.

Щиро вітаю й бажаю Вам всього доброго

З пошаною

Мар'ян Дальний

—• • •—

ВШП. Марія Гарасевич,
Стерлінґ Гайтс, Міч.

26 листопада 1983

Вельмишановна Пані Гарасевич!

Жалію, що не довелось бути на Вашій доповіді в Торонті, ані не пощастило зустрінутись опісля. Складалось

так, що ми були тоді з дружиною на відпустці, далеко від Торонта, аж у Нью Брунсвіку... Жалко також, що й присутні на Вечорі члени редколеґії ані наші співробітники не спромоглися написати до журналу про Вечір навіть хронікальної замітки, хоч усі хвалили...

Не знаю наскільки Вам пощастило відчути нашу торонтську атмосферу, але повірте, що не легко мені, проживаючи й працюючи поза Торонто, вести стільки років "Нові Дні" поміж торонтськими Сціллами і Харібдами... Просто, не вистачає часу, сил, а часто й наснаги. Та це нарікання зайві. Пишу цих кілька слів, щоб подякувати за статтю про Миколу Ковшуна. Якщо б стаття коротша, то я б уже вмістив її у листопадовому чи грудневому числі. Але знаю, що Ви не любите, щоб скорочувати Ваші матеріяли, тож через різні приурочені (і також довгі) статті довелось відкласти Вашу на січень-лютий.

Щиро вітаю Вас і пана Богдана та бажаю Вам приємних Свят і щасливого Нового року.

З пошаною,

Мар'ян Дальний

— • • • —

ВШ. Пані Марія Гарасевич, 20 листопада 1988
Стерлінґ Гайтс, Міч.

Вельмишановна Пані Гарасевич!

Мабуть, здорово Ви розсердились чогось на мене або на когось іншого в "Нових Днях", що так довго нічого не присилаєте... Правда, давненько не бачив Ваших праць і в інших українських періодиках.

Сьогодні я отримав досить велику вибірку поезій Олекси Веретенченка "До 70-річчя поета", а при тому й уривок із Вашої статті в 6-му збірнику "Слово" – "На широкі води - Олекса Веретенченко". І все це з позначкою: "До Архіву "Нових днів"...

Архів, то й архів, але я бажав би дати в "Нових Днях" бодай спізнено (у січневому чи новорічному числі) вибірку з тієї отриманої великої вибірки поезій і добру коротку статтю про поета з нагоди його 70-річчя. Але хто нині напише таку

статтю? Ось тому й звертаюсь до Вас з проханням: чи дозволите передрукувати згаданий уривок Вашої статті (стор. 223-224), чи, може напишете бодай коротке нове закінчення до неї, щоб більше звучало "з нагоди 70-ліття".

Буду вдячний за вчасну позитивну відповідь.

А тим часом бажаю Вам і Родині приємних Свят та щасливого Нового року.

З пошаною,

М. Дальний

— • • • —

ВШ. Пані Марія Гарасевич, 6-го березня 1991
Стерлінґ Гайтс.

Вельмишановна Пані Маріє!

Вчора дружина отримала Вашого листа, а сьогодні пошта принесла Вашу прекрасну статтю про Нілу Крюкову. Сердечне спасибі! І прошу вибачити за непорозуміння. Пройшло вже півроку відколи я отримав Ваш лист у якому Ви згадували, що послали для "Нових Днів" критичну статтю - коментар про останній з'їзд "Слова", тільки не були певні чи на правильну адресу, і чи я статтю отримав. Отож я чекав на цю статтю місяців з два, надіючись, що вона повернулась до Вас і Ви її переадресуєте. Навіть віддав до клішарні фото з учасниками з'їзду, яке Ви раніш переслали. На жаль, статті я так і не отримав, тож подумав, що Ви, може, чомусь передумали й вирішили її не друкувати...

Якщо маєте копію (а я чомусь певний, що маєте) - прошу пегайно прислати, щоб я встиг дати статтю ще до травневого числа, бодай у річницю з'їзду.

А може волієте, щоб раніш надрукувати статтю про Нілу Крюкову? Як на "Нові Дні", - стаття про неї трохи задовга, але я не можу (і не хочу!) скорочувати ні на одне речення, бо нічого зайвого в ній немає і все дуже актуальне. Тож тільки хотів би знати Вашу думку чи друкувати її петитом (9-ою) в одному числі, чи "нормальним" шрифтом у двох числах.

Ще раз прошу вибачити, що занедбав "упімнутися" за статтю про з'їзд "Слова". Останнім часом у нас справді надто

багато в родині клопотів із здоров'ям, що й неґативно впливає на працездатність пенсіонера.

Бажаю Вам і панові Богданові всього доброго в Новому Році.

З повагою,

Мар'ян Дальний

— • • • —

МИКОЛА ДЕНИСЮК – видавець, редактор журнала "ОВИД".

Вшп. мґр. Марія Гарасевич Чікаґо, 21 червня 1971

Вельмишановна Пані Маґістер!

Приємно нам було, що відзначування чікаґських літературних нагород, ми могли збагатити Вашою блискучою статтею, за що я Вам дуже вдячний, і хоч з припізненням, дуже щиро дякую. Висилаю Вам авторський примірник "Овиду" і надалі висилатиму його, щоб при помочі "Овиду" залишитися в літературному контакті.
При цій нагоді, запрошую Вас до співпраці в "Овиді", навіть якщо можливо до кожного числа, з літературною статтею (рецензії-критика, літературні огляди, власні мистецькі твори). Друковані матеріяли в "Овиді" я скромно гонорую.
Пересилаючи найщиріші привітання, остаюсь

З правдивою до Вас пошаною

Микола Денисюк

— • • • —

Вшп. мґр. М. Гарасевич Чікаґо, 11 лютого 1972

Вельмишановна Пані Маґістер!

Щиро дякую за два листи, обидва з рецензіями, за які я Вам дуже вдячний.
Одну з рецензій на В. Левицького вже видрукували в 4-му числі "Овиду" за 1971, а друга рецензія вже набрана до першого числа за 1972 р.

Моє запрошення до співпраці й то до кожного числа все актуальне. Ви пишете цікаво, з ерудицією й Ваш стиль оживляє сторінку журнала.
Ми в останньому часі маємо дуже багато праці, як нас дуже абсорбує і тому також з припізненням пишу цього короткого листа.
Моя Пані і я дуже сердечно поздоровляю Вас і Вашого чоловіка й до милого побачення.

З правдивою до Вас пошаною

Микола Денисюк

— • • • —

Вшп. мґр. М. Гарасевич Чікаґо, 28 серпня 1972

Вельмишановна й Дорога Пані Маґістер!

Друге число "Овиду" за цей рік із Вашою цікавою рецензією вже напевно давно у Вас на руках. Ми вже видрукували обидві Ваші статті і в залученні пересилаю скромний гонорар. Всі матеріяли в "Овиді" ми скромно гонорує́мо для вияву пошани до авторів.
Тепер дуже прошу продовжувати співпрацю з "Овидом" і прошу про нові матеріяли. Якщо маєте декілька матеріялів, то прошу нам прислати, а вони в редакційній течці скоро прийдуть на чергу.
Тепер приготовляємо нове третє число "Овиду", а радше вже друкуємо його.
Пересилаючи найщиріші привітання, здоровлю дуже щиро Вас і Вашого чоловіка, щирі привітання для Вас обидвох від моєї дружини.

З правдивою до Вас пошаною

Микола Денисюк

— • • • —

Вшп. Марія Гарасевич Чікаґо, 4 липня 1976

Вельмишановна й Дорога Пані Маґістер!

Щиро дякуючи за ласкавий лист і за надіслану статтю про Марусю Бек, радію, що зможемо продовжувати співпрацю.

Статтю про Марусю Бек видрукуємо дуже радо в одному з найближчих чисел "Овиду". Тепер друкуємо залеглі числа, які припізнилися через певні мої домашні труднощі, бо в нас важко хвора тетка, яка потребує багато нашої помочі.
Дуже прошу постаратися від пані Марусі декілька світлин з її життьового шляху, тобто з її громадсько-суспільної й політичної діяльности. Може їх бути декілька 6-7, які по зробленні кліш негайно поверну. Тільки йде проте, щоб ці світлини були характерні для її праці в минулому. В моєму архіві є навіть десь деякі її світлини, але мені їх важко тепер віднайти.
Вашу статтю радо видрукую також із виявами вдячності для неї за її прихильність до мене.
Бажані примірники "Овиду" висилаю окремою посилкою.
Прошу ласкаво продовжувати співпрацю в "Овиді", який тепер появлятиметься вже систематично. Буду Вам дуже вдячний також за рецензії на нові літературні появи.
Пересилаючи найщиріші привітання, здоровляю Вас і чоловіка дуже щиро й прошу передати щирі привітання і поздоровлення для пані Марусі Бек і для її брата.

З правдивою до Вас пошаною

Микола Денисюк

— • • • —

ГРИГОРІЙ КИТАСТИЙ – мистець-кобзар, композитор, славний диригент і художній керівник Української Капелі Бандуристів ім. Т. Шевченка, бандурист-віртуоз, сподвижник кобзарського мистецтва в західній діяспорі, прекрасний виконавець своїх творів, дум та народних пісень під власний акомпаньямент на бандурі.

1 липня 1967,
Чікаго, Іллінойз

Дорога Пані Маріє!

Не дивуйтесь, що так довго не відписував на Вашого листа. Ще того ж вечора, по поверненні з Дітройту – з чудової зустрічі й забави, я перечитав Вашого листа, а періодично іще читав й ще вичитував, перечитував все "знайомився" з Вами.

Бувають листи, які починаються пісочком, а далі водичка, що поступово веде на глибше. Ваш же лист, як бачу, і вся Ваша істота починається відрубно, як глибінь моря. І от спробуй пірнути й дістати дна?! Тому не дивуйтесь, що я не дістану "дна", не торкнусь ґрунту Вашої душі... Ви просите написати "задушевного" листа, другими словами - розповісти про себе, про своє життя.

Повірте, Марусе, у мене життя таке скомпліковане, що тяжко щось вирвати з цілого. Одне, що я можу Вам сказати - я ніколи не жив на "копійку". Я завжди віддавався якійсь справі чи суб'єкту до "ниточки"... У творчій справі, не залежно від жанру, я був мабуть найщиріший. Я світ переїхав, різномовний світ, з "Тютюнником" і ми не співали його раз. Публіка відчула неспокій пульсуючого ритму і завжди вимагала послухати ще раз.

Колись на грані моїх непорозумінь з управою Капелі, приїхали до Дітройту представники з "Колюмбійської Концертової Аґенції" познайомитись з Капелею, але після проби на спільній бесіді, вони зрозуміли "мову" тодішньої управи, яка намагалась зробити мене непомітним. А в світі завжди заведено інакше, говорять з дириґентом. І, ніби, в моїй обороні стали вияснювати, що нашу увагу привернула надхненна фотографія вашого дириґента, а його творчість, як зорі світять в небі поміж інших творів.

Наведені фреґменти свідчать, що щира музична мова зрозуміла кожному.

Якщо Ваші думки дозріють до того, щоб дещо написати про мою творчість - то мій рецепт буде такий: викладайте свої почуття відповідно до вібрації Вашої душі на той чи інший твір. Щирість перш за все. Ви обдарована відчуттям. Ви спроможні охопити навіть деталі з композиції, виконання чи характеру твору. Якщо Вам потрібно переслухати запись з концерту в Чікаґо, візьміть у Петруся.

Я чуюся добре. Ваша порада (з кислячком) допомагає.

Спасибі за пораду, за доброзичливість. Чутися здоровим - це благодать Божа.

Сердечно вітаю свого друга, а Вашого Чоловіка

Ваш Григорій

П.С. Улас Олексієвич (Самчук М. Г.) мав рацію, висловлюючи Вам подяку за написану статтю.

Правда, він заслужив від Марусі уваги. Я в цьому випадку являюсь як сторонній читач. Хвилювався я, коли читав книжку, а ще з більшою емоцією читав Вашу статтю. Читачі багато з цього скористали.
Тепер пару слів за Ваші твори: я мав нагоду слухати Вашу творчість у Вашому затишному домі, під церквою і я не соромився своїх сліз, бо ж мовилося там про загальнолюдські почуття пов'язані з рідною землею, з світом нашої Батьківщини. Ваші почуття мені близькі, рідні - немов біль сестри... Це для мене, як музики добра ознака.

Будемо сподіватися, що наше знайомство буде корисне взаємно. Бажаю успіху

Ваш Григорій Китастий

— • • • —

23 липня 1967,
Чікаґо, Іллінoіз

Дорога Пані Марусю!

Вже тиждень минув з часу нашої зустрічі, коли зібрані душі бенкетували, де життя за нами горою стояло. Та й зрозуміло. Коли ми вже є, коли в труді землю обливаємо потом, тоді й право в нас ясне не дружню зустріч, на відпочинок.

Вдячний Вам за все, а надто за велику й делікатну працю, з ближче "знайомство" з моєю душею.

Тепер я думаю над тим, коли, де і чим довести Вам свою глибоку пошану як до людини й мистця. У цьому випадку покладаюсь на час.

Щодо знимки, то я хотів би, щоб без неї обійшлось, для солідности.

Все думаю за програму в Капелі і дещо вже вклалося ґрунтовно. Сподіваюсь внедовзі бути в Дітройті. Подзвоню.

Уклін мій Вам і Богдану Антоновичу.

Ваш Григорій Китастий

9 квітня 1968,
Клівленд, Огайо

Дорога Пані Маріє!

Так як домовились, так і роблю: надсилаю адресу і кілька думок власних. Ваша стаття не сходить з думки.

Це вже вдруге, Ви своєю жіночою силою піднімаєте важливі національно-психологічні питання. Ваші думки чіткі й виразні. Їх читає народ, читають і кобзарі у віці п. Мотуза і ті "пуп'яники", що взялися за бандуру. Читають Ваші статті тут і напевно читатимуть і там - у Києві, як читаємо і ми, що пишуть про кобзарів там.

Для прикладу пересилаю щойно одержану статтю про Київську Капелю, про їх працю і репертуар. Думаю, для Вас буде цікаво перечитати й порівняти.

Так воно є, що одним людям помагають приписані таблетки чи якісь там застрики, щоб енергійніше виконували обов'язки, чи відважнішими бути біля молодиці... А для мене Ваші статті щирі, котрі заставляють думати, по можливості творити та ще роблять функцію оздоровлення.

За це Вам велике спасибі.

Ваш Григорій Китастий

— • • • —

23 грудня 1970,
Клівленд

Вельмишановні і Дорогі мої Маріє і Богдан!

Замість поздоровчої картки - висилаю пісню, щоб вона в якійсь мірі принесла Вам хвилинку втіхи ("Виший, виший сорочку" - слова М. Пироженка, музика Григорія Китастого. М.Г.).

Нехай Богдан співає Вам, бо ж ця пісня адресована й до Вас, "тої кирпатої дівчини..."

Бажаю Вам, що в Новому Році легко жилося, а серце всміхалося і палко кохалося... Це Вам, Маріє...

А Богданові - козацького здоров'я повсяк час, уміру грошенят та всього чого серце бажає.

Ваш Григорій

Недописаний лист до незабутнього Г. Т. Китастого

Стерлінг Гайтс, Міч.

Дорогий Григоріє Трохимовичу!

Вибачте, будь ласка, за довгу мовчанку. Особливо довгу тому, що не подякувала Вам відразу за передану нам платівку "Ой, гілля, гілля".
Звичайно, виправдовування тут ні при чому, але якось не могла з літературного писання вийти, щоб написати до Вас листа довшого, а не позбутися лише подякою. Знаю з нашого знайомства, з наших багатьох розмов, що Вам буде цікаво почути мої думки про платівку, бо ж вона, фактично, Ваше мистецьке дитя. Слухала я її вже не раз, а деякі речі, підкорена їхньою особливою красою, слухала по декілька разів підряд. І навіть тепер ще, можливо, заскоро висловити всі тонкощі моїх думок і почуттів викликаних нею.

Кожен по-своєму сприймає мистецтво. Один, лише вухом чи оком і розумом, а другий, у першу чергу, душею, аж потім розумовим переосмисленням. Коли мистецький твір мене не схвилює, не стривожить, не викличе душевну бурю чи зворушення, або не зупинить мене над собою, я його ніколи не буду любити, хоч розумом можу признавати йому всі досконалості чи навіть заслуги.

Колись, ще в Києві (мені, студентці університету тоді ще не було й повних 18 років) я пішла до музею західньоевропейського мистецтва. Там, як зачарована, ішла від картини до картини, майже приголомшена людським генієм. Та ось, на одній з бічних стін ... я раптом стала, мов вкопана, перед невеликою розміром картиною, де був зображений якийсь святий. Він плакав... Не слізьми, не пригнобленим лицем, не виразом скарги - він плакав душею... Він дивився на мене і я не могла відірвати від нього очей... Лише одна сльоза немов застигла на його щоці, не капнувши... Мені здавалося, що він плаче над людськими болями й кривдами всього світу разом і окремо над ними кожної людини... Я так глибоко відчула його душевний стан, що він став моїм власним... Вернула мене до дійсности якась ласкава прегарна жінка, яка з материнською теплотою обняла мене за плечі, питаючи:

- Чого ти плачеш, дівчинко?

Я не здавала собі справи, що я плачу, але після її запитання, я відчула, що моє обличчя мокре. Я не збентежилася, лише із щирим здивуванням відповіла:

- Я плачу, бо він плаче - це так боляче...

- Що тобі ... боляче? Ти ще така молоденька... ще дитина... що ти знаєш про "боляче"?..

- О, є багато болю... Є біль дуже тяжкий від зла, кривди, розпачі... тоді дуже тяжко плакати. Таких сліз, такого болю я бачила дуже багато. І є біль гарний - від того, що світ гарний, від краси... тоді плакати теж гарно, але все одно боляче трохи, якось душа заходиться... Цьому святому дуже тяжко... він знає як на світі тяжко... як у нас тяжко...

- Ой, тяжко, тяжко... Ой, тяжко! - і в неї, як у святого, повисла сльоза.

Не знаю хто з мистців намалював ту картину, хто той святий - забула за такий довгий час, але ніколи не забула самої картини і того нестямного невимовного болю душі святого і в моїй душі, що поєднав нас, либонь, на ціле життя. І, коли згадую цю своєрідну подію, завжди схвильована, а сама картина в моїй пам'яті незатерта, не лише оптично, але й чуттєво. Прегарна жінка, (до речі, вона була зі мною ще довго в музеї, мовчки, тримаючи мене за руку, пішла аж до університету), залишилася в моїй пам'яті частиною тієї картини зі святим. Я її ніколи більше не зустріла, хоч кожного разу, відвідуючи музей, шукала її.

Мистецтво... Таке сильне... часом таке сильне, як саме життя. Я Вам, властиво, хотіла сказати, що коли мистецький твір не торкне моєї душі, то він проходить лише мимо. Часом ненароком, а часом свідомо вернусь до нього, щоб його пізнати, чи може роздивитись на мистецтво техніки. І це все. Так само з літературним твором і так з музикою.

Ви, Григорію Трохимовичу, у своїх музичних творах, в інтерпретації української пісні глибоко хвилюючі... а, зупинившись над цим ширше взагалі й зокрема над платівкою, хочу повести довшу розмову...

Лист недописаний, бо життя мистця недожите.

Марія Гарасевич

ЮРІЙ КЛИНОВИЙ – літературознавець, критик, редактор Збірника Українських Письменників "СЛОВО". Автор книжки літературно-критичних статтей, есе, рецензій, оглядів, розвідок "Моїм синам, моїм приятелям".
Голова об'єднання Українських Письменників "СЛОВО" в Канаді.

Едмонтон, 23 лютого 1976

Вельмишановна Пані Маріє!

Свою велику роботу про О. Веретенченка, якого я, як людину і як поета, високо ціню й шаную, Ви післали Григорієві Олексаднровичеві (Костюку. М. Г.), він дав її Славкові Гординському, а Гординський прислав мені, поробивши деякі мовні і редакційні зміни, зокрема, скоротивши її дещо. Тому, що я сам не люблю, як мені хтось скорочує мою роботу, посилаю Вам Вашу, щоб Ви її скоротили і мені прислали. Ви, як автор, найкраще зумієте це зробити.

Ми вкрай перевантажені матеріялами до збірника, наша головна засада така: дати якнайбільшій кількості наших літераторів можливість бути в ньому надрукованими. Водночас, наш федеральний уряд, давши нам дотацію в сумі 3,000 доларів, майже наклав на нас цензуру. Це тому, що ми примушені друкувати всіх канадсько-українських авторів. Коли ж не надрукуємо, то один чи другий, не гербуючи донощицтвом (а такі між нами є), піде до нашого уряду і скаже: "От ви дали гроші на публікацію канадсько-українського збірника, а його редколеґія надрукувала авторів з Европи, Австралії і США, а мій твір не помістила." Це дуже реальна можливість, з якою ми мусимо рахуватися, якщо не хочемо замкнути собі дороги для одержання дальших дотацій.

Маючи на увазі все, сказане вгорі, я прошу-благаю Вас скоротити Вашу роботу на половину, якщо це можливе. Хочу тут додати, що мою власну роботу про Уласа Самчука, написану в його 70-річчя (4-5 сторінок друку) я не можу надрукувати, бо нема місця для інших авторів. А тут ще треба дати статтю "Левицький, Кравців, Понеділок", бо ж не можна не згадати наших любих і дуже заслужених для нашої

літератури Покійників... Даю Вам 2-3 тижні, щоб Ви свою статтю ще раз проредаґували і нам прислали.

Щирі вітання Вам, прошу вітати від мене при нагоді Олексу Веретенченка.

Юрій Стефаник

— • • • —

Едмонтон, 28 квітня 1981

Вельмишановні Панство!

Дуже дякую Вам Обоїм за листа і вислови співчуття з приводу смерти мого дорогого брата Семена. Доля його була дуже тяжка, все таки Він намагався допомагати нашим людям скільки міг. Це і стало причиною, що Він, хоч ним за життя помітували, "заслужив" на "державний" похорон. Так совєтська пропаґанда вже по смерті обгризає кості покійника.

А Вам, Пані Маріє, скажу таке, що Ваша стаття полетіла вже до друкарні "Київ" у Торонті. Як я вже згадував, стаття з кожного погляду добра - Ви одна з ниших Пань, що знаєте де поставити кому. Не смійтесь, більшість не знає!

Поклін і привіт, і ще раз подяка Вам Обоїм.

Ваш Юрій Стефаник

П.С. Ваша стаття пішла без змін.

— • • • —

Едмонтон, 19 березня 1982

Вельмишановна Пані Маріє!

Під фірмою Української Книгарні посилаю Вам 5 примірників 9-го збірника, в якому надрукована Ваша стаття про піонерів У. Самчука. Їх прошу продати і колись за місяць, два чи більше, прислати нам за них 50 доларів. Тут прошу прочитати наше "Післяслово".

Десь колись, ще в листопаді 1981 року, я передав Вам через Богдана Нажанківського свою книжку "Моїм синам, моїм приятелям". Чи одержали Ви її? Це був дарунок!

Щире вітання Вам і Вашим –

Юрій Стефаник

— • • • —

Едмонтон, 1 квітня 1982

Вельмишановна Пані Маріє!

Вашого листа з 31 березня (дата поштової печатки "2 квітня") одержав, дякую. На Ваш попередній лист з похвалами - думаю, дещо перебільшеними - я відповів ще 6 квітня, а ще раніше, десь 25 березня, пішли до Вас 5 примірн. нашого 9-го збірника.

Ви пишете, щоб післати Вам тільки три примірники, цього, на жаль, я не годен зробити, щоб не ламати ухвали наших Управ, торонтської і едмонтонської – тут прошу прочитати наше "Післяслово", стор. 320-321. Очевидно, Ви не маєте охоти продавати наш збірник, і я розумію Вас - Ви не ділок. Тут зараз же додаю: я продав уже 33 примірники, проф. Я. Славутич - 5, проф. О. Зуєвський - 5, проф. Св. Ревуцький - 5, О. Черненко - 10, Св. Грибінська - 10, др. О. Копач - 20 і т. д. А Вам, Красна Пані, треба звернутись ... до Ваших приятелів і знайомих, тоді продасте бодай 10 прим. І саме цього ми від Вас чекаємо.

. . . . . .

. . . книжку свою я НЕ ПРОДАЮ, тільки дарую людям, яких або шаную, або люблю. Багато з них, згадуючи і Вас, прислали на покриття коштів видання 1366 дол., всі ці гроші я передав на Видавничий Фонд "Слова"...

Щирі вітання Вам і Вашому Чоловікові –

Ваш Юрій Стефаник

Едмонтон, 7 квітня 1982

Вельмишановна і Дорога Пані Маріє!

Вибачайте за таке фаміліярне звертання, але думаю, що такому старезному дідові, як я, можна і так звертатися до молодих жінок.

Передусім, дякую Вам за Вашого дуже сердечного листа, за багато компліментів, під якими мої плечі вгинаються. Це правда, що я про свої речі не такої аж високої думки, але здається, і сам Господь любить Кадило.

І ще раз дякую Вам і Вш. Пану Богданові за 20 Ваших долярів (наших 25). Ці гроші, а й усі інші, які одержав від інших людей з приводу появи мого книжища, я передав на Видавничий Фонд "Слова" - досі майже 1300 дол. Список усіх щедрих жертводавців буде вміщений 10-му збірнику під окремим заголовком "З приводу появи однієї книжки дали на "Слово" - там, очевидно, будуть і Ваші імена.
Збірник ч. 9 появився, вислав Вам 5 примірників ще 17. 3, маю надію, що вже одержали. Він робить гарне враження.

Думаю, що на нашому з'їзді в Торонто (11, 12, 13 червня) побачимося, а тим часом поклін і подяка Вам обом –

Ваш Юрій Стефаник

П.С. Ви маєте рацію, Б. Нижанківський "скандально" роздавав книжки мої. Це й скажу йому на з'їзді.

— • • • —

1 березня 1976,
Стерлінґ Гайтс, Міч.

Вельмишановний Пане Юріє!

Якщо я в будь-якій мірі вразила Вас тим, що свою працю про О. Веретенченка післала до Г. Костюка, а не просто Вам – редакторові, то це сталося чисто випадково, тому прошу пробачити навіть за це. Сталося воно просто тому, що в листі до мене з привітанням для О. Веретенченка, проф. Г. Костюк запропонував мені дати свою працю для

"Слова", піславши її до нього, або до С. Гординського. С. Гординського я цілком не знаю і не маю його адреси, тому післала до проф. Г. Костюка (знаю його як доброзичливого й гарного літератора). Оце Вам маленьке вияснення. Якби я знала, що можна посилати просто Вам, то не було б такої довгої дороги.

Я надзвичайно Вам вдячна за те, що Ви прислали мені для скорочення мою працю, хоч це забрало мені багато часу якраз тоді як я готуюся до відповідального виступу з доповіддю. Ви чудова особа.

Врахувавши Ваше прохання, я скоротила свою працю більше як на 40%. На мою, думку втрата досить значна, особливо тому, що викладачі української літератури часто питають у мене, де можна дістати матеріяли про сучасних українських письменників на еміґрації. Ці великі запотребування були частиною мого стимулу в написанні більшої розвідки про О. Веретенченка, поєднуючи це з його ювілеєм.

Втрату Миколи Понеділка я переживаю дуже глибоко. Багато в ньому було неповторно хорошого, багато ще міг дати з себе, та й взагалі була це ориґінальна цінна постать у культурному житті, либонь, кожного більшого міста Америки й Канади серед українських громад. Я знаю, що Ви були його найближчим і найлюбішим другом і, що Ви тяжко переживаєте цю велику втрату. Якщо можна висловлювати співчуття друзям, то прийміть моє найглибше і найщиріше співчуття, бо й мені тяжко повірити, що його нема й не можу забути. Тут у Дітройті його всі дуже любили, а ми якось здружилися ще й листовно.

Вітаю Вас і щиро, щиро дякую за Ваш гарний жест та за гарного листа.

Марія Гарасевич

— • • • —

11 березня 1981,
Стерлінґ Гайтс, Міч.

Вельмишановний Пане Редакторе!

Повідомив мене О. А. Веретенченко, що Ви хочете мою статтю "Слідами піонерів" Уласа Самчука для "Слова" ч. 9.

Висилаю статтю до Вас і дуже прошу надрукувати її без скорочень. Маю готову ще одну статтю під назвою "Емаліст Кость Шонк-Русич". Як Вам відомо, він же і автор "Історії українського мистецтва в ілюстраціях" та цілого ряду статтей. Про його книжку була моя стаття у "Нових днях". Якщо можна надрукувати вищезгадану статтю, ("Емаліст Кость Шонк-Русич"), у "Слові", будь ласка, дайте мені знати, а я відразу ж вишлю її до Вас. Ця стаття ""Слідами піонерів" Уласа Самчука" ще не була ніде надрукована.

З глибокою пошаною, наперед вдячна

Марія Гарасевич

— • • • —

Стерлінґ Гайтс,
18 березня 1982

Вельмишановний і Дорогий Пане Стефаник!

Були це довгі шляхи, не географічні, а шляхи людського недбальства й індиферентности до творчого світу та його надбання, поки Ваша книжка "Моїм синам, моїм приятелям", так прекрасно мені подарована, дійшла до мене.

Аж коли А. О. Веретенченко, довідавшись з Вашого останнього до нього листа, сказав мені, що для мене Ви передали книжку теж, я змогла її відшукати у крамниці п. Колодчин.

Як було, так було, від того моя радість не зменшилась, як я оглядала з хвилюванням і справжнім задоволенням підсумки Вашої праці багатьох років.

Вітаю Вас від всієї душі - вітаю щиро й сердечно із глибоким зворушенням. Чимало думок і рефлексій бентежать розум і почуття, коли береш до рук такий солідний дорібок літератора. Є в них радість, є в них невловимий смуток. Радість довершення праці, а рефлективний смуток за роками її довершення у напрузі, прагненні, часами неусвідомленій мрії, а найчастіше у почутті просто реального обов'язку та покликання літератора.

Вашу книжуку "Моїм синам, моїм приятелям", покищо, я лише уважно переглянула - адже маю її у себе

всього чотири дні. Підготовано й видано її гарно, а цінність для нашого сьогодні й завтра дуже велика, як тут так і в Україні. Особливо праця "Василь Стефаник" має фундаментальну вартість для нашого літературознавства. Всі ж праці вартісні, всі прецікаві, написані вдумливо, вміло, талановито. У розвитку української літературної критики та для її історії, Ваша книжка "Моїм синам, моїм приятелям" явище вельми значне та заслуговує на пильну увагу. Для українського літературного життя закордоном - це одна з епохальних подій.

Ще раз вітаю Вас і складаю Вам свою щиру вдячність, як колеґа і як українка, за Вашу велику довголітню працю й досягнення. Щиро дякую за дорогоцінний подарунок та теплі, хороші слова для мене, і для мого Мужа, які Ви так щедро написали на книжці.

З глибокою пошаною

Марія Гарасевич

— • • • —

МИКОЛА КОВШУН - прозаїк, драматург. Автор п'єс "Ворон кряче", "Епілог прийде", "Первомайська інтермедія", багатьох оповідань і роману "Мавра".

9 травня 1978 року

Високоповажна Пані Гарасевич!

Хочу в цьому листі висловити Вам найсердечнішу подяку за Ваш щирий і великий труд в організації літературного вечора, та поділитися загальними враженнями і думками, яких не можна було висловити по закінченні вечора, бо зо всіх кінців хтось хотів щось висловити, забирав час і увагу. То ж хотілося б на тверезішу голову і в спокійних обставинах висловити декілька думок, і не як автор, а сторонній глядач. Хоч, правда, цілком об'єктивно зробити це трохи важкувато. Отже:

1. На "кракання" декого, що вибрано невдалий день, коли всюди відбуваються весілля, імпрези, передпровідні панахиди, від'їзди на конвенції, люди відповіли досить численною своєю присутністю. Це свідчить про достатнє розголошення організаторів літературного вечора.

2. Програму скомпоновано добре, уривки взято з усіх трьох п'єс, які відбивають найголовніший живчик із кожного твору.

3. Читали всі досить гарно поправною літературною мовою.

4. Доповідь Ваша зробила на присутніх дуже гарне враження.

5. У часі все спляновано, реґляментовано, просто віртуозно. Я не пам'ятаю такого вечора, щоб все було так до хвилини розраховано і вкладено в рамки. Це тільки свідчить про неабиякий досвід, чуття й ерудицію архітектора літературного вечора.

У загальних підсумках найдоцільніше, мабуть, висловитися установленою фразою, виплеканою докторами, якою вони вчать усіх, щоб були здоровими: Їжте завжди стільки і так, щоб відчували в собі деякий голод. Воно так і сталося на цьому вечорі. Програму закінчено, а люди не розходяться, наче чогось іще чекають, як недогодовані, на десерт. Це для культорно літературних вечорів добра ознака. Зміст вечора добре вкладено в часі.

Разом з цим висловлюю щиросердечну подяку Панові Богданові, що ввесь час так щиро товаришив "пану Генералові" вечора і так старанно доповнював вечір тим, чим не можна заповнити словом, а тільки вже зором.

Далі хочу передати кілька слів із вражень моєї доньки Ідеї. Дочка, їдучи на цей вечір, хотіла послухати не тільки весь літературний виступ усіх учасників, але й побачити і познайомитися з Пані Гарасевич. То не прийміть її слів за комплімент, а як найщиріший вислів її вражень. Дочка всім просто зачарована: простотою і невимушеністю обстановки, організованістю, стислістю програми, прекрасною доповіддю, привабливими читцями і милим притягальним виглядом Пані Марії. Але я зі свого боку додам, тільки не гнівайтеся на мене, як на батька за віком і моїм літературним фахом, що Пані Гарасевич цього вечора була: "Как тополь кієвских висот, она стройна", - це за

Пушкіном, а за образом мене грішного: як чарівна лілея з синього озера, у чудовій білій вишитій сукні.

Щиро Вам обом дякуємо і бажаємо якнайкращого здоров'я й успіху у Вашому житті.

З глибокою пошаною

Микола Ковшун

— • • • —

ГРИГОРІЙ КОСТЮК - професор, академік, літературознавець, винниченкознавець. Автор книжок: "У світі ідей і образів", "Винниченко та його доба", "На маґістралях доби", зредаґував і опрацював "Щоденник" В. Винниченка, автор багатьох літературознавчих статтей.

9 червня 1966,
Нью-Йорк

Вельмишановна Пані Гарасевич!

Вашого листа і статтю "Джон Стайнбек" – одержав вже давно. Але безмежні клопоти, які обсідають мою стару голову щоденно, як лихі круки, не дали мені часу відповісти Вам відразу. Сьогодні випадково зачепився за машинку і вже не хочу встати, щоб не відповісти Вам. Поки що бодай загально.

Насамперед хочу запевнити Вас, що Ваш "Джон Стайнбек" таки "не пропаде безвісті". Будьте спокійні. Раз він у моїх руках, то я вже ґарантую Вам це.

Я прочитав Вашу статтю з приємністю. Вона мені сподобалась. І я думаю, що й решта членів редколеґії не заперечуватимуть. Тож я включаю її в плян третього збірника. Я очевидно читав Вашу статтю ще тільки як читач. Згодом я прочитаю як редактор. Можливо будуть тоді якісь думки, то я їх напишу Вам окремо. Зараз я матиму тільки таке питання: чому Ваша увага зупинилася саме на Стайнбекові? Чи це не пов'язано з Вашою працею для якогось американського Університету? Маю на увазі

працю над докторатом чи щось подібне. Це чисто особиста цікавість. Для її (Вашої статті) публікації це не має жодного значення. Мене просто це цікавить, як історика літератури.

І ще таке: в цілій статті Ви ніде не згадуєте його твір The Short Reign of Pippin IY. А між тим, уривок з цієї повісті я пляную дати до цього ж числа "Слова", в перекладі Оксани Соловей. Я ще не маю дозволу на переклад від Стайнбека, як і не маю самого перекладу. А може цей твір не вартий того, щоб його перекладати? Якщо Ви цей твір знаєте, то буду вдячний Вам за Вашу думку про це. Бо я цей твір не читав і не знаю. Що на Вашу думку найкраще було перекласти з Стайнбека? Я конче хочу, щоб поруч з Вашою статтею був якийсь цікавий зразок його твору. Я витягну від нього якусь найновішу фотографію, автограф, одно слово - куток Стайнбека в "Слові"!

Вітаю щиро і бажаю найкращих успіхів.

З правдивою пошаною

Г. Костюк

— • • • —

2 березня 1975

Дорога Марія Савівна!

Дякую за листа з 02.02.75. Відповідаю коротенько, бо смертельно завантажений усякими справами перед-з'їздівськими.

Дуже прикро, що довелось Вам мати клопіт зі здоров'ям. Радий, що Ви "вже майже прийшли до здоров'я". Від усього щирого серця зичу Вам остаточно прийти до норми. А тоді вже будемо думати про працю над Винниченком. Про В. В. можна мати багато тем. Ось взяти й дати загальну тему: "В. Винниченко романіст". Просто переглянути бодай п'ять його найосновніших романів. Або: "Винниченко і "Російський роман доби срібного віку"". (Порівняти "Чесність з собою", "Заповіт батьків", "Рівновагу" з прозаїками збірників "Земля" (А. Бунін, А. Купрін, Л. Андреєв, Є. Чіріков, М. Арцибашев – рр. 1908-1916). Особливо з Арцибашевим "Саніним", з яким злобні

критики завжди пов'язують В. В. Або: "Записки Керпатого Мефістофеля" В. Винниченка і західньо-европейський психологічний роман XX ст. і т. д. Все це преінтересна для історика і критика літератури проблематика. І зовсім свіжа, не розроблена ніким. Але пишу це все так, тільки для розваги. Серйозно про це поговоримо, як матимете час і сили. А тепер найголовніше – здоров'я.

На з'їзд наш Ви навряд зможете особисто приїхати (в супроводі, звичайно, Богдана Антоновича). А було б дуже приємно. Але якщо не зможете, то передайте комусь свій голос. Зробіть це офіційно, написавши заяву на ім'я управи "Слова". Так у нас водиться для тих, що не можуть особисто брати участь у з'їзді. Комусь із наших членів, що будуть брати участь і до кого Ви маєте довір'я. А тимчасом Вам і Богданові Антоновичу мій низький поклін.

З найкращими побажаннями

Гр. Костюк

P.S. Чи Ви маєте "Слово за тобою Сталін!" останній роман Винниченків і повість "На той бік". Ось на перший крок можна написати довшу критичну статтю. Бо досі нічого порядного не було. На жаль не можу Вам вислати авторського примірника, бо вже власних не маю. Решта - то вже в УВАН.

— • • • —

31 березня 1975

Дорога Маріє Савівно!

Дуже дякую Вам за листа і за кореспонденційну участь у з'їзді. Звичайно дуже велика шкода, що Ви особисто не могли взяти участи, але будемо сподіватися, що в найближчих наших літературних сходинах Ви вже будете активною учасницею. Звичайно, що Ваш голос для мене був і бажаний, і не зайвий. Бо власне він був Вашою живою персоніфікацією на нашому з'їзді. Живих учасників з'їзду було 39 (у "Свободі" помилково подали - 35), а кореспонденційним шляхом - навіть трошки більше. При наших можливостях, інакше не можна.

Із сухої і дуже неповної інформації у "Свободі" Ви вже маєте уяву про наш з'їзд. Хоч підготовча акція наша

була дуже слаба, і не зроблено так, як хотілося, але в цілості своїй з'їзд був добрий. Для мене добрий він був насамперед тим, що я нарешті позбувся довголітнього головування. Мій наступник людина молодша й органічно давно пов'язана з працею нашого об'єднання, продовжить гідно справу.

Радий, що Ви вже почали нормально свою працю. Сподіваюсь, що в міжчасі зачепити якусь тему і Винниченкову. Але насамперед міцнійте й утверджуйтесь на здоров'ї.

Тисну руку Вашому дружині.

Вітаю щиро

Гр. Костюк

— • • • —

18 вересня 1975

Дорога Маріє Савівно!

Я дуже радий, що дітройтська громада впала на ідею відзначення 40-річчя літературної діяльности Олекси Веретенченка і ще подвійно радий, що промотором цього вечора є Ви. Бо це значить, що вечір влаштовує Дітройтська філія ОУН "Слово" спільно з Літературно-Громадським клюбом. І було б добре щоб так і в оголошенні значилося. Але якщо це вже пізно кореґувати, то хай залишається так, як вже зроблено. І так це буде видно з цілого змісту вечора.

Своє привітання я якось написав і посилаю Вам. Воно можна було б краще, але я такий обтяжений різними працями, що це привітання писав уривками в часі різних перерв. Через те воно таке "лоскутне". Але думаю, що значення його чисто символічне.

Вітаю щиро

Гр. Костюк

— • • • —

3 листопада 1975

Дорога Маріє Савівно!

Радію з Вашого успіху й з успіху Веретенченкового вечора взагалі. За багато років праці це йому нагорода.

Статтю Вашу читав. Думаю, що вона впорядку. З своєю позитивною опінією я передав її С. Гординському для підготовки до збірника. Тепер вже будуть рішати в цій справі він і Ю.Стефаник, як головні редактори. Сподіваюся, що все буде гаразд.

Добре, що Ви заплянували далі вечір Свідзінського. Це може бути теж дуже цікавий і потрібний вечір. Тим більше, що Олекса Андрійович є живий свідок долі того не пересічного поета. Звичайно, що при таких вечорах не забувайте фірмувати їх Дітройтською філією ОУП "Слово". Це ж фактично Ви всю цю працю рухаєте.

На цьому кінчаю, бо маю дуже пильну працю і мушу над нею далі мучитися.

Зичу Вам насамперед доброго здоров'я. Бо від цього залежить все.

Щиро Ваш

Гр. Костюк

— • • • —

28 червня 1981

Дорога Пані Гарасевич!

Посилаю Вам цю свою книгу. Не для реклями, а просто, як колезі, як людині, що вміє цінити вартісні речі. Може ця книжка знадобиться Вам для тих чи інших довідок при Вашій щирій праці. А фактаж у мене певний. Бо я пишу статті не на коліні. Ви вже вчилися до тоді, коли на Винниченка покладено було суворе табу. Отже, тільки тут Ви маєте змогу ширше познайомитися з цим автором. У цьому аспекті моя книжка також може бути помічною.

Бажаю Вам гарного літнього відпочинку.

Вітайте свого дружину й обом Вам зичу всякого добра.

Щиро Ваш

Гр. Костюк

14.XI.83.

Дороге мені Подружжя —
Марія і Богдане Гарасевичі!

Глибока подяка Вам за Вашу підтримку праці Винниченківської комісії.

На черзі видання повної анотованої бібліографії В-ка, яку опрацював протягом кількох років наш науковий співробітник Р. Маланчук.

Такої праці в укр. літерат. ще не було. Це перша солідна літературна праця. Ось чому кожна помітка для нас дуже цінна.

Сердечно дякую також за Вашого теплого листа про мою книжку. Але 20 дол., які Ви прислали, пішли у Фонд В-ка. Бо книжку я присвятив Вам як мій дарунок, як вислів пошани і подяки.

Бажаємо Вам здоров'я і усякого добра

Щиро Ваш

Ю. Лісний

СВІТЛАНА КУЗЬМЕНКО - поетеса. Автор збірок поезій "Вічний проростень", "У сяйві променів" та оповідань, казок, віршів для дітей.

08.10.1980

Дорогі пані Маріє і пане Богдане!

Прошу прийняти в дарунок книжку мого дорогого Бориса, яка ось тільки вийшла з друку. Ця книжка сумна. Таку він її сам приготував. Втрата слуху пригноблювала його дуже. Він ніколи з нею не примирився.

Згодом, як Бог дасть, я пляную видати Борисові вірші, на які була написана музика різними композиторами, та переклади пісень і текстів до співу з інших мов, на які вже раніше була написана музика до оригінальних текстів. Таке видання треба б було видати з нотами, звичайно. Пані Маріє, коли б у Вас з'явився настрій написати хоч пару слів про це видання, я була б Вам вдячна. Борис любив Ваше перо.

З пошаною і найсердечнішими побажаннями всього найкращого Вам обом.

Ваша Світлана

— • • • —

10.08.1982

Дорога Пані Маріє!

При нашій зустрічі на з'їзді "Слова" Ви мене просили прислати вам кілька інформацій про себе, бо, казали, можливо, колись, напишете щось про мої писання. Заповняючи свою анкету, яку мені (як і всім іншим членам "Слова") вручила п. Марта Тарнавська, прийшло на думку послати Вам копію цієї анкети, на всякий випадок. До неї прикладаю ще й кілька новіших віршів, які ще ніде не були друковані. Хочу їх включити в свою другу збірку, яку, якщо нічого не перешкодить, думаю видати наступного року. Крім усього іншого, укомплектовую дані для бібліографії (української частини), перші сторінки минулорічної такої бібліографії посилаю Вам для інформації, бо у цьогорічній - і Ви будете фігурувати: Ви писали про визначнішого канадського українського письменника (хоч і живете в Америці, а

журнал, в якому було поміщено Вашу критичну статтю, виходить в Італії). В цьогорічній бібліографії, в передмові, буде згадано, що я укомплектовувала укр. бібліографію. Стараюся бути зайнятою, як тільки можу. Зайнятою думками про щось не особисте. Це мій рятунок. Приємно було з Вами і паном Богданом зустрітися на з'їзді. Бажаю Вам успіхів у праці і щастя.

З пошаною і дуже сердечним привітом

Щиро Ваша

Світлана

— • • • —

19.06.91

Дорога Пані Маріє!

Дякую за Ваш відгук на мою коротеньку статтю про вечір присвячений пам'яті Василя Стуса. Зовсім певно можна сказати, що Ви були розумом, душею і серцем того вечора, і люди його оцінили. Вечір був успішний, а Ви виглядали, як царівна з казки: така вся біленька, як пушинка! У той день, до речі, відбувалося багато різних виступів, зокрема людей з України, а публіка прийшла! Тепер так тяжко щось організовувати, бо з України несподівано з'являється багато різних доповідачів і мистецьких ансамблів.

Я знаю, яка це була велика праця приготувати таку добру доповідь, як Ваша, і взагалі всю ту програму, яку Ви приготували.

Працюю над романом на основі мною баченого, чутого й пережитого. Не знаю, що з того всього врешті вийде. Чи Ви вже післали щось до наступного збірника "Слова" в Едмонтон Олегові Зуєвському?

З привітом, пошаною і любов'ю

Завжди Ваша

Світлана

— • • • —

15.08.91

Дорогі Пані Маріє і Пане Богдане!

Сердечно дякую за Вашу карточку з теплими словами і такими гарними побажаннями. Вони мені були дуже

потрібні, бо якраз, коли надійшла карточка, я збиралася в лікарню на операцію.
Дорога Пані Маріє, я вірю, що Ви вже прийшли до здоров'я після Вашого серцевого приступу. Старайтеся не хвилюватися. Я знаю, що це легше сказати, ніж здійснити. Та насправді ми так часто хвилюємося тим, що й не варто хвилюватися, як собі добре подумаємо. Особливо, як пройде після того деякий час.

Мої спостереження з вечора пам'яті В. Стуса я Вам написала в своєму попередньому листі до Вас. Але найголовніше, вечір був прекрасний, на високому культурному рівні, це зрозуміли всі, хто був на вечорі. І всі знали, що якість вечора - це Ваша заслуга, як також і те, що хоч Вас, через недогляд, зовсім ненавмисне, не представили, що Ви один з кращих, компетентніших і вдумливих авторів на літературні теми, в діяспорі. Багато зробили для нашого суспільства в культурно-громадському житті. Та ще й така вродлива, чарівна Пані. Я знаю, що часто такі та й інші недогляди людям болять. Але мусить бути потіха, що переважно, коли щось добре зроблено, воно не пропаде, бо врешті таки дійде до людей, здібних бачити, чути, розуміти вартісне, правдиве, здібних відрізняти речі, до людей без усяких упереджень. Цілий ряд авторів, яких Ви зауважили, про яких Ви писали, у свій час, а тому часто підтримали їх морально, тепер надрукували в Україні, зі супровідними статтями їхніх авторів. Але Ви це зробили перед тим. Не зневірюйтеся, дорога Пані Маріє. Бережіть своє здоров'я. Але не кидайте зовсім Вашої важливої праці для нашої культури, яка потрібна українському суспільству; але не працюйте понад силу. Я певна, що Ви давно вже зайняли тривке місце у нашій культурі поміж наших кращих літературознавців, авторів кращих, вдумливих праць на літературні теми.

З найсердечнішим привітом і любов'ю для Вас обох –

Ваша Світлана

Чую, що в Україні збираються видавати твори Уласа Самчука (а як же вони його лаяли у свій час), дещо вже друкувалося в періодичній пресі. Не знаю, чи Вам попадало на очі: про Бориса була стаття і передруковано зі збірки "Поворот по сліду" 26 віршів. Тепер "Радянський письменник", здається, хоче видати всі поетичні твори і переклади, щось,

як книжка Є. Плужника. І, здається, хочуть перевидати мої дитячі книжечки з кольоровими ілюстраціями, бо "Івасик і його абетка" було надруковано в журналі "Дніпро" і читачі гарно сприйняли.

— • • • —

1992-1993 рр., Торонто

Високошановні і Дорогі Пані Маріє і Пане Богдане!

Вітаю Вас з Різдвом і Новим роком!

Бажаю від найщирішого серця усього, усього найкращого в житті, а зокрема здоров'я! Коли мені сумно, я завжди думаю про Вас, як про своїх приятелів. Приятелі не обов'язково ж мусять жити поруч, а іноді ж з ними і взагалі можна бути не знайомими, а вони є.

Я ніколи в серці не забула, як пані Марія підтримала мене на дусі, коли написала про мою творчість, а тоді був один з найтяжчих часів у моєму житті.

Проминуло 13 років, але Борис (поет Б. Олександрів - муж С. Кузьменко - М. Г.), як жив, так і досі живе в моєму серці.

Я хочу вірити, що біля Вас усе добре.

Обнімаю Вас

Ваша Світлана

— • • • —

ТЕОДОР КУРПІТА – поет, прозаїк, редактор. Автор збірок "На доспівах весняних", "Нат е ресс", "Сальви і мальви", "Вибране", "Блакитні троянди" – автобіографічна повість "Сатири", "Вертеп" та інші.

Дорога й Люба Пані Марусечко й Марічко.

Дуже Вас сердечно перепрошую, що так довго не відписував на Вашого радісного для мене листа. Я ще від лютого хворію на простуду й мав я, навіть, легкий параліч правої руки й ноги. Для більшого добра - тиждень перед Великоднем захворів я на азійську грипу. Увесь великодній час я нічого

не міг їсти. Навіть чай віддавав я. Зараз мені краще й - миттю беруся до свого солодкого обов'язку: до Вас, моя Зіронько Вечірня, відписати та зі сльозами на очах поцьомати Ваше брилянтове серце й золоті пальчики, що написали рецензію про душу Курпіти. Прикро нам обоїм, що й Ви були хворі та молимо всіх візантійсько-римських святих, щоб кріпили Вас на тілі, бо Ви потрібні нашій літературі та духовності.

Читаючи Ваші цінні рецензії на літературні появи нашого часу, відчуваю, що маєте янгольське серце: в усьому бачите тільки добре. У Вашій ніжній душі немає місця на щось негативне. Так можуть робити тільки високо-благородні піднебні істоти. . .

Все Ваш і з Вами

Теодор Курпіта

— • • • —

1 березня 1971

Вельмишановна, Дорога й Люба Пані Маріє!

Ваша дорогоцінна посилка прийшла до мене й той день записую в літопис свого серця - прекрасним. Я сподівався, що щось із моєю поштою до Вас скоїлося і вірив теж, що Ви до мене таки напишете. Відпишете мені, можливо, навіть поганого листа, чому я наважився світом свого гіркого минулого пригадувати молодій, вродливій і мудрій жінці існування горя і сліз у нашому житті...

Але сталося інакше. Загубилася адреса - це річ мені дуже знайома. Я десь зберігав адресу Зої та Ази - але, де їх віднайти, не знаю. Живемо всі в нервовому напруженні, наші думки розсіяні, наші потягнення часто є впливом нашого оманного шукання в світі краси й гелленістичного "кальос кай аґатос". І правильно писала наша одеситка Ахматова, що в тій суматосі життя "я на ліву руку заложила рукавичку з правої руки..."

Із Вашого, Люба Пані Маріє, листа пізнав я, що в Вашій, дорогій мені, Особі знайшов я висококваліфікованого читача літературних творів і нестрічаного людського серця. Ви зрозуміли зміст моєї книжки. Вона - чорний епос нашого ісходу. Вона - фото долі кожної людини, що втратила не

тільки рідну землю, але й на землі все, що було сонцем. Вона - є епопеєю вигнанця.

Поет Олесь Бабій, пишучи на "Блакитні троянди" рецензію в "Овиді", підкреслив гарну мову автора, А. Юриняк - феноменальність в українській літературі "Молитви", а Літературне Жюрі УЛФонду признало авторові . . . третю нагороду. Цією нагородою я обурений. Кожен вірш писав я плачучи. Але тут вина Правління УЛФ, зглядно Денисюка, що з власних комерційних оглядів, при співдії своїх сателітів, часто покликує до Літ. Жюрі людей, які мають з літературою стільки спільного, що Платон із платиною...

Незабаром пришлю Вам білого крука - свій одинокий примірник моїх "Карикатур з літератури", що принесли мені колись великий розголос, та збірку моїх патріотичних поезій "Сальви і мальви", всю підложену на ноти... От, Люба Пані Марусечко, їй бо, чудасія! Папір кінчається, а ще стільки хочеться говорити, дивитися й подивляти. З мудрими людьми не помічається час. Не забувайте про нас.

Здоровимо щиро.

Все з Вами і Ваш Теодор Курпіта з дружиною.

— • • • —

Високоповажна й дорога Пані!

Осібним пакетом посилаю Пані дещо із своєї творчости, що під мистецьким оглядом сороката, як наше життя.

Найцікавіші в посилці, це мої "Карикатури з літератури", що здобули собі признання не тільки нашої фахової літературної критики, але й наших плужан. Це мій останній авторський примірник і прошу його берегти, бо колись із Вашою передмовою зробимо з нього друге доповнене видання.

Повний збірник поезій О. Ольжича... Вислаю Любій Пані як друкарський унікат: видавці паршиво й без моєї коректи його видрукували і я, грозячи судом, заборонив його продавати.

Решта присланого - майже нецікаве.

Зараз викінчую поему "Полк слави" (про УПА) приблизно 460 сторінок друку, де буде цілий Курпіта: епік, лірик

і кусливий сатирик. Я до жодної нашої партії не належу й можу собі з дечого в нашому житті покепкувати.

Тішить мене, що читаю Вас і про Вас у пресі. Незвичайно люблю мудрих і гарних людей. Пишіть багато й будьте славною людиною.

Здоров'я й щастя та багатьох спокійних літ, опромінених ласкою Великого Сина Назарету, засилає Вам усім

Ваш і все з Вами неспокійний Теодор Курпіта.

Чікаго, Великий Тиждень, 1971

— • • • —

МИХАЙЛО МІНСЬКИЙ – оперний і концертний співак – баритон, соліст УКБ ім. Т. Шевченка. Наспівав антологію українських пісень на 12 платівках, автор багатьох журналістичних статтей та репортажів.

21.08.69

Дорога Марусенька!

Ось поговорив і якось легенько мені сталося на душі. Я дуже щасливо почуваюся, що Ти написала про мене - не тому, щоб "слави" здобути і на все "зверха" дивитися, а тому, що мені так тяжко самому в цьому розгойданому морі почувань без моральної підтримки (вже про матеріяльну, немає що й казати). Я відчуваю сам, що переріс всі еміґраційні форми, які могли мене підсилювати, тобто хори, оркестри й інші мистецькі одиниці (ба, навіть капеля!).

І повір мені, як тяжко відчувати цей брак партнерства. Мені куди легше говорити з Тобою, як і з нашими літераторами, аніж з мистцями, особливо із співаками. Всі товчуться на місці, а своє "я" вважають за приклад, а я все мушу слухати і показувати себе отак собі Миколу, "Наталки".

Одним словом, я піду своєю дорогою і не спинюсь, поки не доведу свій спів до мистецької краси.

Скажу Тобі, що Ти добре завважила відносно жартівливих пісень - це найтяжча проблема для співака сміятися "нутром". Спів ліричний, чи тужливо-побутовий

вимагає голосу і так-сяк форми вокалу, якою володіє той чи інший співець, але спів жартівливих пісень вимагає вокальної техніки - а-ля моцартівської манери і внутрішнього змісту людини, себто, не обличчям засміятися, а голосом. Для цього потрібна легкість звука і в той же час щоб ноти всі були виспівані, а не замазані. Зрештою, я не знаю, що потрібно. Я відчуваю, що голос мусить гарно прозвучати від початку до кінця мелодії і в одній лінії. Це - найтяжче поняття. Часто кажуть: "погано" або "гарно" КРИЄ горішні ноти. Це такий примітивний вираз, що вже одразу говорить про партнера. А таких "партнерів" безліч!

Тайну, чи істину співу так скоро не пізнаєш. Тільки, коли вже змучений до останку і, переживши всі тортури, то починаєш думати просто: - Чого ж соловейко так гарно співає і ніде не вчився?

Значить є правда і в співі. Треба думати, багато шукати легкого правдивого звучання. І я щось знайшов, але так далеко ще до "белля арт" - аж соромно, що знаю про все, а відкрию рот - не це. Крик мене більше не цікавить.

Тепер задумую вложити такий репертуар, аби глянути кожному в душу і разом на струнах гралася б пісня слухачем і виконавцем. А Ти думаєш - це так просто? А як переобтяжеш струни людської душі - тоді скрайність... Де норма?.. В культурі самого співу - це моя відповідь. Якщо вокал нависоті й має благородний тон, то це було б мірилом...

Посилаю Тобі статтю Барки. Ви з ним не зговорювались, а в оцінці є мабуть тотожність.

Привіт!

Обнімаю й цілую обох -

Ваш Міша М.

— • • • —

15 вересня 69, Нью-Йорк

Дорога Марусю й Богдане!
Люблю Вас обоїх і цілую!

Марусю, Твій лист пречудовий - Ти така чутлива й спостережлива, що оце, читаючи Твого листа, стає тужливо й солодко! Гарно жити, коли є люди в світі, які правдиво себе становлять супроти людської душі.

В тебе, Маруся, немає хитрощів літературних, а це те саме, що в співі природне звучання... Ну, як не заплакати від Твоїх сердечних слів! Адже Ти мабуть перша почала розглядати мене поважно. Багато писали, та ніхто не збагнув "нутра". Нікому я і не довіряв. Друге: не так просто мене збагнути. Тепер я щасливий: маю Тебе - алтар, де можу сповідь притулити до щирого серця!

... Мені легче жити, маючи Вас. Всі туляться до мене з тих, що коло мене, всі болі розповідають і я мушу все вмістити в одне серце, всім добре слово сказати...

Дорогі мої! Сердечне спасибі за щирі слова.

Цілую Вас Муся й Богдан -

Ваш Міша

— • • • —

11.05.1972,
Нью-Йорк

Дорогі мої й любі Муся й Богдан!

На цей лист так довго чекав і ось раптом: "не дуже весело у нас..." Радий все віддати, аби Ти, Муся, була весела й життєрадісна, як завжди - не уявляю собі, щоб Ти була "никлою" ... Ні. Це щось не те... Можна бути в шпиталі, лікуватися, але впасти... ниць... так, як Ти описуєш - не вірю, не вірю...

Муся! Ще стільки треба написати, оправдати наше вигнання, доказати бездарним нащо і чому ми поза Батьківщиною - ні, Золотко! Треба чудодійну головку підняти до сонця і ГРИМНУТИ – НЕСКОРЕНІ!..

Ти так гарно все викладаєш на папері, аж страх бере, коли б не відчув того вічного джерела правди!!!

Хвороба - то є період, коли людина перевіряє себе ще раз, чи все гаразд на шляху до дальших відповідальних кроків. Це є космічний пункт, коли треба перевірити в собі все - чи синхронізується ідеальність і реальність. Тоді людина видужує і з несамовитою силою працює аби не хитатися поза обріями несвідомости...

Отже, Муся! На 28 травня призначена перша проба, себто фактично наша зустріч. Я так бажав собі перебути у вас, - а тепер не знаю як все станеться!?

Хотів би дуже частину свого здоров'я Тобі подарувати - співом, розмовами, звеселити Твою ніжну Душу, пригорнути вас обидвох і взяти надію на соняшну днину...

Вірю, що так все і буде...

Цілую Вас, привіт від серця -

Міша

— • • • —

19.08.1988

Дорогі мої друзі Муся і Богдан!

Із золотими думками в голові і на устах! Чому? А тому, що ви звільнили мене від найтяжчого тягару, який я сам на себе накинув, будучи тоді (1987 р.) в Дітройті й навіть не потелефонував (!), а в думках був з Вами! Але Ви, золотим думанням, мене охоронили від прогріху нерозумного. Тепер я знаю, що моє українське життя у Твоїх руках, Муся і там де треба - захист прийде від Вас обох, думаю, що і від багатьох інших.

Та мені посуті, чого ж турбуватися? Я ж Україну будував, як і всі інші... Простий робітник одного разу сказав молодому: "Дивись на ці хати-доми, що ми їх будували. Якщо там є твоя рука й сила у тих цеглах, то це твоє у роках і віках".

Діла переходять в історію. Я немало років віддав, чи зложив, на вівтар України, будучи українським співцем. Комусь недовподоби моя мовчанка останніх років, чи відхід до росіян через Голляндію - це все незрозуміле для мене. Моє життя було моїм і я його використав так, як було мені Богом назначено.

В нас з Тобою, Муся, була творчо-мистецька співпраця ідеальна. У Вашій хаті я був вільний і чувся завжди людиною не загульканою. Моя україніка завжди домінувала, я не був шовеністом-націоналістом, я був для України може єдиним росіянином, який ділами доказав, що можна зробити, якщо Україну зрозуміти й любити. Я віддав Україні голос, а це моє ЗОЛОТО, СКАРБ, ЖИТТЯ! Я скільки міг зібрав пісень і лишив їх для слідуючих поколінь, бодай раз у житті послухати.

Мені хотілося б, щоб Ти, Муся, добре згадала про активну участь у всьому, яко морально-історичну підтримку ЕМІЛІЇ ОСТАПЧУК. Правдивим мусить лишитися той факт, що вона матеріяльно дуже багато себе проявила - майже всі українські платівки були її фундацією. Люди довкола щось думали, гадали, а справді було: я й Емілія робили роботу - українську культуру.

Дорога Маруся! Моє писання скаче, тому я сиджу з пером "в лінійках на папері". В Дітройті я тоді був дійсно "всім і чимсь стурбований" і не міг увійти у Вашу, святу для мене, хату із зламаною душею. Я рішився на такий крок: вмістити чашу горя в собі. Дорогий Богдан розгадав ситуацію й просто висловився - людина зайнята чимсь іншим.

Моя катастрофа із здоров'ям почалася 15 вересня 1986 року... Коли в шпиталі ... доктор - юролог збадав простату, то оказалася загрозлива ситуація і я тут же лишився на операцію. Ця перша операція не була тяжкою, але вона виказала біду... - рак костей. ... Була друга операція, щось підправили і аж третя операція відбулася, після якої шанси мої не зросли на здоров'я і я не маю їх надалі... Почався процес. Біль, страждання. Тепер я вже в ліжку, ходити не можу. Жінка зробила стул, в якому я можу сидіти і десь в потребі їхати. Не хочеться описувати всю трагедію. Інколи я можу ще й писати, як ось тепер, а буває й таке, що не виходить. Думки скачуть, записати їх нема як.

Важне я прожив з українцями і чувся добре. Любив пісні українські змалку. Дома співали все "Реве та стогне", "Стоїть гора високая". Не знаю звідки була ця любов до українських пісень? Здається від бабці по дідові батька. Це так щоб Ти хоч трохи знала правду.

Мене запитала Наталка за матеріял для касети, яку вона хоче видавати для фонду Гр. Китастого на пам'ятник. Я згодився, бо ціль благородна і кобзар він справжній. Я відчував, що писати про "Лебединий спів" належить Тобі, бо ніхто інший не зробить нічого, що ховається за такою назвою... "У весняному полоні" - така мала бути назва. Як буде зі мною, чи довго житиму? Бог знає в його силах доля віруючого. . .

Про моє буття, чи стан можна згадати в обмежених фразах. А прийде кончина - напиши Ти. Капелі я вдячний за всі поздоровлення. ... ЦЕ БУЛА ДЛЯ МЕНЕ РОДИНА -

КАПЕЛЯ. Ми провели час тяжкий, була епоха морального закріплення національного почуття українців. Я добре це розумів і піснею рішив прислужитися. Чи багато, чи мало, але й моя цеглина в українській загальній будові знайдеться.

Про голляндську мою працю, я не афішуюся, бо чисто приватна моя сторінка життя. Всі думали, чи думають, що разом з Антоновичем можна було щось зробити. Воно так не є, як за "морем" діється. Українців в Голляндії немає. Я "прилип" до слав'янської течії, а хор Антоновича "візантійський", що тут означає репрезинтацію русского хорового співу.

Я рішив не блукати по кущах. Україну буду представляти як вона є. Я часто співав українські пісні, навіть концерти з Ніколаєм Ґедою був колосальним успіхом а він співав арію Андрія чисто по-українському. Все було на своєму місці.

Моя Росія мені лишилася на кінець життя - це не заваджає нікому і це моє право не ховатися від рідної мами. КУСЕНЬ МОГО ЗОЛОТОГО ЖИТТЯ - УКРАЇНА В ПІСНЯХ...

Хотів би, щоб хоч раз передали по українському радіо концерт пісень - селекцію з усіх платівок і трохи праці з життя з капелі.

Дуже дякую Вам, Муся й Богдане, за нашу дружбу, яка протягом довгих років нас супроводила. Як мені було приємно слухати самого себе у Вашій хаті - вільно без особливої напруги нервів. Добре, що таке було. Простіть мені.

Обнімаю й цілую Вас, Дорогі -

Міша

П.С. Не перечитую написане, за всі помилки вибачаюсь. Може ще напишу?!

— • • • —

ВОЛОДИМИР НЕСТОРОВИЧ – прозаїк, журналіст, редактор. Автор роману "Серця і буревії", цілого ряду праць про українську кооперативу та промисел в Західній Україні,

багатьох журналістичних статтей, редактор "Української газети" в Дітройті.

Дітройт,
21 травня 1975

Вельмишановна і Дорога Пані Мусю!

Давним-давно ми не зустрічались, але частенько читаю Ваші творчі праці: в газетах і журналах. У Вас не тільки сидить талановита публіцистка, літературний критик, але й поет. Тільки поетка могла написати такий огляд виставки Віктора. Те, що я написав про неї п.н. "Вікторія Віктора", поміщено в "Новому шляху" і дещо змінену в "Нашому Кличу" в Аргентині, свідчить про мене тільки публіцист, порівнюючи з писанням Вашим, Пані Мусю. Це правда, абсолютна правда. В "Вільному Слові" рідко коли найдеться якась стаття, яка б з трудом рівнялася б з глибокістю і поетичністю Вашого критичного розгляду. Ото ж в першу чергу моя ґратуляція. Я говорив про Вас і про Вашу статтю з батьком Віктора, і він був захоплений.

Ваш старий друг
В. Несторович

— • • • —

Дуже Дорога Пані Мусю!

Наче б то на привітання прийшли від Вас, Дорога Пані, цілий пакет з мого "Дня". Це була несподіванка, не так великою красою знімок (бо я вже сподівався, що це будуть гарні фота), як її великою кількістю (16 штук). Ми дивились, роздивляли й найшли всіх, хто був активний для цього вечора, а дехто декілька разів.

Ви вийшли чудово. Це сказано за слабо - Ви вийшли чудесно, пречудесно. Вигляд достойної Пані Дому, ферст лєйді. І дійсно - заслужено: і гарним личком, і естетикою вбрання, і поведінка "нон плюс ультра"... Решта Пань, як: Христя Липецька, Мотря Федірко, Христя Юзич, Віра Андрушків, М. Лісовська і п. В. Іваницький - вийшли

незвичайно влучно схоплені, всі фотоґенічні і дуже гарненькі, начебто їх вибрано не тільки задля майстерности (від подивугідних в співі і танцю до мистецького читання), але теж задля індівідуальної красоти. Моя дружина вийшла на знімках без закиду, а я навпаки з закидом, що моя метрика так уже "посивіла", що я вийшов "старичком", в чому не Ваш муж, знаменитий фотограф, нічого не завинив, маючи найкращу волю представити дещо бодай молодечим...

Я пожалів, Дорога Пані, що я поінформував Вас, що кольорові фота не можуть іти в пресу. Це так було колись, а тепер вже можна зробити їх чорними. Але вже пізно, якщо Ваш чудовий "опус" має з'явитись в грудневому числі, "Н.Д." Я на всякий випадок посилаю Вам своє фото-оригінал і спитайте редактора проф. Кислицю, чи ще число не готове і чи можна зробити клішу і вставити її в Вашому тексті. Я певен на 80%, що це вже неможливе. Тоді або заховайте це фото для Себе. Я так хотів би, щоб Ви, Дорогенька Пані Муся, могли мене побачити нераз колись з більше "людським виглядом, як на останніх знімках. Вона ж бо (себто Ви) були такі сердечні в відношенні до мене завжди, а особливо в останній "імпрезі", яка могла відбутись тільки завдяки Вам. Хоч я сам ніколи не ґравітував до ставлення мене перед громадством, щоб сказати йому: дивись - це людина, що весь вік свій посвятила тобі і нації, але це відбулось так, так мило, так ніжно, неболяче (завдяки власне Вам), що в мене лишився приємний посмак і я вже змінив свій погляд на справу, хоч би з педаґоґічних причин для молоді.

І за це цілую Вам ще раз Ваше личко і Ваші ручки з повною вдячністю. Вітайте від нас Вашого Мужа, Пана Дорогого Богдана, й подякуйте Йому за труд з фотографіями, за їх гарне виконання. Для них треба мені оглянутись за невеличкий альбом, але такий, щоб вмістились там теж ці статті, що появились згл. появляться.

Ваш В. Несторович
1976 р.

— • • • —

ФЕДІР ОДРАЧ – прозаїк. Автор повістей "Вощадь", "Щебетун", "На непевному ґрунті", "В дорозі" та ін.

26.01.63

Високоповажна Пані!

Прошу вибачення, що особисто не знаючись, насмілююсь забирати Вам час своїм листом. Справа, сказати, б свого роду "культобміну", а це значить: дітройтчани (з Вами включно!) не забувають нас і час до часу відвідують наше Торонто, отже в мене постала думка - завітати до Дітройту. Я вже написав у цій справі до ред. Бажанського, щоб він у рамцях УКК влаштував мені літературний виступ. Ще не знаю, чи щось із цього вийде. Коли б все пішло по лінії моїх бажань, дуже прошу Вас взяти на себе "ролю" - інформатора про мій літературний дорібок. Якщо б Ви погодилися, і коли б п. Бажанський повідомив мене, що мій виступ відбудеться, тоді я Вам прислав би свої матеріяли. До Вашого ласкавого відома, за тиждень вийде в світ Божий шоста з черги моя книжка під назвою "На непевному ґрунті".

Коли б, наприклад п. Бажанський не захотів займатися цією справою, то чи не були б Ви такі добрі повідомити мене листом, яка там у Вас "атмосфера"? Може люди взагалі не зацікавлені літературними вечірками, тоді шкода було витрачати надаремно час.

Пишу цього листа до Вас просто тому, бо Ви в нашому Торонті завоювали серця нашої культурної еліти. Велика шкода, що я в тому часі був у ліжку з препоганим катарем та хрипкою в горлі. Тож кінчу і ще раз вибачаюся.

Прийміть від мене, Шановна Пані, вислови глибокої пошани до Вас

Ф. Одрач

— • • • —

Високоповажна та Дорога Пані!

Сьогодні вівторок, одержав Ваш лист в обідню пору, а ввечорі вже відписую. Не маю просто слів щоб Вам подякувати за Вашу добру волю. Коли б я знав, що Вас там "шарпають" з доповідями, я не наважився б ще й своїми справами Вам забирати цінний час. Та що поробиш - уже пізно.

Я не тільки згідний з датою 30 березня, але й тішуся, що так сталося. Краще пізніше, як передчасно. Тішить мене,

що Вам мій "Щебетун" подобається. Звичайно, це була свого роду "шукальницька спроба" з тим "Піктусом", з тою красунею "фантомом", як її назвав В. Чапленко. Багатьом моїм читачам "Щебетун" подобається, але чимало є таких, що громи валять на мою голову. Шкода велика що не маю у моїй бібліотечці інших моїх творів, напр. "Півстанок за селом" (збірка оповідань), "Покинута оселя" (теж збірка) і повісті "В дорозі". Маю під рукою тільки по два примірники і то оправлені. А в "Покинутій оселі є один нарис із поліською тематикою, який багатьом-багатьом моїм читачам дуже подобався.

Як тільки приїду до Дітройту 30 березня, негайно дам про себе знати. Коли б ще щось не було вияснене в цій справі і Ви мали б потребу мені написати, ласкаво прошу не забути про годину мого виступу. Думаю, що найкраще буде вечорі десь між 7- 8 годинами.

Так щиро здоровлю Вас і бажаю Вам, Дорога Пані, багато успіхів у Ваших літературознавчих доповідях.

Ф. Одрач

— • • • —

10.04.63

Високоповажна та Дорога Пані Маріє!

Ось уже другий тиждень минає, коли я попрощався з Дітройтом, а враження із зустрічі з Вами та взагалі з дітройтчанами, має свою силу в моїй уяві. Це теж для мене доказ, що інколи не зашкодить вирушити "в люди", поза Торонто. Просто не маю слів, щоб подякувати Вам за все, що Ви для мене зробити, а що до гостини, то було б гріхом просто обминути Вашого премилого чоловіка. Потисніть же йому руку в моєму імені!

Ми приїхали до Торонта без пригод. На другий день я передав від Вас привіт п. Степові. Він тішиться, що Ви гоститимете 20 ц.м. в "Козубі". Думаю, що Ваш виступ завершиться успіхом.

Пані Маріє - щиро Вас прошу привезти до Торонта всі мої рукописи: уривок з повісті "Біженці" (має п. Кавка), першу дію "Директор Пурхавка", і за це я Вам буду дуже вдячний.

Вільними хвилинами пишу до "Фармера" довший репортаж про мою поїздку до Дітройту. Скінчу під час Великодніх Свят. У ньому матимете й Ви своє заслужене місце.

Від серця вітаю Вас та Вашого чоловіка з днем Воскресіння Христового. Хоч через телефон передайте святкове - Христос Воскрес! панству Макарам, панові Щуровському, проф. Шашло та коли можливе і докторові Переймі.

До милої зустрічі

Ф. Одрач

— • • • —

БОРИС ОЛЕКСАНДРІВ – поет. Автор збірок "Туга за сонцем", "Камінний берег", "Колокруг", "Поворот по сліду". Під псевдонімом Свирид Ломачка писав гуморески зібрані в книжках "В Канаді", "Любов до ближнього".

Торонто, 28.11.1962

Вельмишановна Пані Маріє!

На згадку про Ваш виступ в Торонті і про нашу (на жаль, дуже коротку і трохи хаотичну) приватну зустріч, надсилаю Вам свою скромну книжку - здобуток мого вже минулого позаторішнього дозвілля - яку прошу судити не строго.

Ваш виступ згадую з приємністю. Хоч я належу - як це зрештою, можна бачити з моєї книжки - до категорії тяжких критикоманів, все у Вас мені сподобалося, від зовнішнього вигляду і свіжости думок та вміння їх висловити й боронити кінчаючи. З деяким здивуванням (бо на еміґрації це дуже рідке явище) я ствердив нашу майже повну однозгідність в розумінні заторкнутих Вами проблем - проблем, які, не зважаючи на їх важливість, якось притуплені, затерті і відсунені за задній плян "актуалями" щоденного життя.

Отож тисну вашу правицю, хороша землячко, і бажаю всього найкращого. Не забувайте нашого Торонта!

Борис Олескандрів

06.07.71

Дорогі друзі, п. Маріє і п. Богдане!

Без ніяких особливих пригод, але з щирим зворушенням і теплим спомином про нашу зустріч в Дітройті, прибули ми до свого Торонта... Трохи жаль, що ми так мало часу мали для взаємної товариської розмови, що приємні речі, приємні ситуації так швидко минають.

Пані Маріє, моя гарна землячко, вдячний Вам за все: за прикрі організаційні клопоти, яких, будучи сам головою літ. клюбу в Торонто, я не схильний применшувати, за тепле вступне слово, за незрівняний київський борщ і всі ті добрі речі, що були на Вашому гостинному столі. Панові Богданові, за його беззакидно виконану функцію щирого господаря, Вашого незамінимого асистента - моє щире спасибі.

Вечір наш, коли дивитися на нього з перспективи трьох проминулих днів, був, здається мені успішний... В цілому дітройтчани, ті, що були на вечорі, справили на мене гарне враження - відчувалось, що вони справді сприймають читане, а не тільки сидять на присутності.

Маестрові Е. Козакові, якого я мав приємність бачити вперше, прошу передати мій щирий привіт; в нього не тільки прізвище, але й вигляд цілком козацький.

... Дорога п. Маріє, мені здається, що про цей вечір варто було б написати трохи докладнішу замітку в пресу, що Ви могли б зробити, поширивши короткими інформаціями, Ваше вступне слово. Може в тому вступному слові можна було б скоротити, або зовсім випустити мої біографічні дані (це не таке важливе), а сказати більш про хід самого вечора і про твори, що були читані. Певна річ, писати про саму себе Вам може бути незручно, але цю частину міг би написати хтось інший... а решту Ви. Як гадаєте?
Готуйтесь, звичайно, до літературного виступу в Торонто. Якщо це буде восени, то часу є доволі і Ви зможете підготуватись набагато краще, ніж, напр. були підготовані ми. Я хотів би відкрити Вашим вечором наш осінній сезон. Про належний розголос ми подбаємо.

Ще раз дякую Вам за все. Бажаю гарних Великодних свят і всього доброго.

Щиро Ваш

Б. Олександрів

Дорога Пані Маріє!

При цій нагоді, хочу подякувати Вам за гарну статтю про мій літературний вечір у Дітройті, минулого року, в "Українському Голосі". Як бачите, я подав уривки з неї у відгуках літ. критики на мою творчість - в кінці книжки. Окремі цитати з більшою чи меншою слушністю, відзначали плюси і мінуси моєї творчости, але ніхто з них не зробив це так проникливо й узагальнено, як Ви. І так безпретенсійно, щиро. Тому Ваш відгук я подав у кінці, як пуанту і як висновок.

А що Ви скажете на "Колокруг"? Тимчасом я ним більш вдоволений, ніж двома попередніми збірками, але чи тривке це почуття - не знаю. Адже колись я був задоволений "Моїми діями", а тепер добра частина віршів з тієї збірки здаються мені назріло - зеленими і наївними.

Випадково знайшов між паперами Вашого листа з 1967 року. Уявляєте собі, як цікаво було прочитати? Такий хороший лист!

Не забувайте!

Б. Олександрів

— • • • —

Торонто,
08.07.1971

Дорога Пані Маріє!

То Ви хворіли, а це, мабуть, за Вашим прикладом, захворів я. Тому так довго не писав...

Дякую за Ваші теплі слова в листі, а особливо в рецензії в "Українському Голосі", яку я кілька днів тому одержав. Рецензія прекрасна, не тому, звичайно, що позитивна, а тому, що написана від серця, так як треба писати все, навіть наукові твори, і так, як тепер, на жаль, уже мало хто пише. Належиться Вам за це китиця гарних квітів і поцілунок (якщо дозволите). Це вже тоді, коли Ви завітаєте в Торонто.

Доктор Лончина надіслав мені "Дітройтські Вісті", два примірники, з його нотаткою про вечір. Так, що вислати мені це число не потрібно. Натомість прошу Вас подякувати від мене п. В. Несторовичеві за його рецензію в "Новому шляху". Рецензія добра, приязна, хоч і базована в основному на Ваших міркуваннях.

А це для "Лиса Микити":

"Надмірний ювілейний ентузіязм" (дійсний випадок)

"На 50-літньому ювілеї д-ра В. Шелеста, др. О. Троян з таким почуттям обняв ювілята, що зламав йому ребро.

Прошу вітати ЕКа. Я давно вже збираюсь написати дещо до "Лиса Микити", навіть постійно співробітничати, але мені це не дуже легко, бо гуморески мої для маленького "Лиса" задовгі. Однак, треба подумати.

Привіт сердечний і найкращі побажання п. Богданові.

Щиро Ваш

Б. Олександрів

— • • • —

Торонто,
22.03.1973

Дорога Пані Маріє!

Вибачте, що аж тепер відповідаю на Ваш симпатичний лист від 6.3 ц. р. Кілька останніх тижнів були для мене дуже зайняті і пригноблюючо-важкі, бо довелося кожного дня, а то й двічі в день, відвідувати мого тяжко хворого батька, що був у шпиталі від середини січня. Минулої суботи він помер, у вівторок його похоронено, а сьогодні я знову на праці і оце взявся писати Вам хоч невеликого листа - щоб не думали, що я такий-сякий.

Чи Ви читали мій вимушений відгук на рецензію В. Ворскло в "Новому Шляху"? Якщо читали, то знайте, що моя оцінка тієї рецензії в основному збігається з Вашою. Якщо ж з тих чи інших причин Ви мій відгук "переочили" (ну й термін!), то я можу вислати Вам фотокопію. Як це у нас вже стало звичайним явищем, проти якого нема ради, в мою статтю закралось декілька друкарських помилок, з них одна така прикра, що робить недоречним цілий абзац, а саме, замість "поет не повинен мовчати" надруковано "поет повинен мовчати". Цього роду помилки так сердять, що відпадає охота будь що надсилати до нашої преси. Трагедія наша в тому, що в редакціях (та й всюди взагалі) сидять у нас люди мінімальних чи ніяких кваліфікацій, роблять вони, що можуть, а можуть мало. Взагалі все в нас трагедія, як писав мені недавно у одному з своїх листів Ігор Качуровський.

"Колокруг" Денисюкові я вислав місяців два тому, видно він його не одержав. ... З Денисюком ми в дружніх взаєминах... Дуже мені цікаво як Ви сприйняли й

розглянули мій "Колокруг,". Йдеться не про те, щоб рецензія була обов'язково похвальна, але, щоб вона була компетентна. Відома річ, що компетентна критика, навіть якщо вона гостра, ліпше ніж некомпетентне розхвалювання, а в нас, на жаль, дуже мало першого і намір другого. Пам'ятаючи Ваш об'єктивний і дуже компетентний розгляд моєї "Туги за сонцем", я не маю підстав припускати, що Ваша рецензія на "Колокруг" мала б бути чимсь слабшим якісно.

Літературне життя в Торонто "процвітає" так само, як у Вас в Дітройті. Трохи краща справа з мистецькими виставками. От з місяць, чи трохи більше тому була тут виставка Козаків, Едварда і синів, і пройшла вона дуже успішно. Була також цікава й успішна виставка нових творів Мирона Левицького, М. Радиша та ще декого. В кінці червня має в нас відбутися з'їзд Канадського "Слова". На цей з'їзд ми одержали невеличку субсидію від уряду - що добре, але ця субсидія зобов'язує нас провести з'їзд так, щоб потім не було соромно - а це зробити в наших обставинах не так то й легко.

Ось такі справи. Дякую Вам за гарні слова, та за щире почуття дружби, що позначується взаємністю і з мого боку. Пишіть мені хоч зрідка. Привіт Богданові.

Щиро Ваш

Б. Олександрів

— • • • —

Канада,
06.04.1979

Дорога Пані Маріє!

Є у мене до Вас невеличка справа, літературна, але Ви так солідно замовкли і не подаєте про себе вістки - принаймні в мій бік - що я не знаю, як там Ви, що з Вами, в якому настрої і чи, бува, часом не гніваєтеся за щонебудь на мене (адже гнівалися Ви років зо три і, фактично, нізащо). Відізвіться і, як каже Грабовський, "погляньте знов приязним зором" - то я й напишу Вам, що там у мене за справа. Улас Олексієвич (Самчук. М.Г.) казав мені, що підчас його недавнього (восени мин. року) перебування в Дітройті, заходив до Вас і, що Ви були в доброму гуморі. Я часом зустрічаю Ваше прізвище в часописах, не так давно в зв'язку з вечером присвяченим Веретенченкові, а також з

літературними конкурсами. Щодо останніх, то жаль, що Вас там не було в жюрі недавнього чікаґського конкурсу. Може б тоді його наслідки були менше скандальні, а втім... склад його цього року був такий, що і Ваша присутність ледве чи щось змінила б.

... Навесні Вам належало завітати в наші краї, тут ми влаштували б Вам літературний вечір на довільну Вами вибрану тему, та й порозмовляли б про все приватно - скільки НАС, тобто нашого покоління, лишилось?

Що Ви на це?

Як поживає і чим займається п. Богдан? Нашу зустіч в Дітройті під час ювілею Г. Китастого згадую з приємністю.

Вітаю Вас обох сердечно і чекаю відгуку.

Б. Олександрів

— • • • —

Торонто,
24.05.1979

Дорога Пані Маріє!

Дякую Вам за Вашого симпатичного лірично-рефлективного листа. Хотів був зразу ж відповісти на нього, та над'їхав з Едмонтону мій добрий друг, Юрій Стефаник, якому ми тут влаштували виступ, а після виступу - тут чарка, там чарка, і тяглось так цілий тиждень. Тепер він, властиво вони, бо був Юрій Васильович з дружиною - відлетіли на подібну програму до Америки (Нью-Йорк, Філядельфія, а може й ще десь) і я можу зосередитися на листуванні.

Назбиралось листів, що потребують відповіді, з десяток - почну, звичайно, з Вашого, і почну з тієї справи, про яку я згадував в попередньому листі. Справа в тому, що я підготував до друку збірку поезій, власне збірку збірок (вибрані поезії з моїх чотирьох попередніх збірок та частина нових) під загальною назвою "Поворот по сліду". Буде це майже 300 сторінок і, мабуть, буде це моя остання збірка, бо книжки в наших обставинах видавати трудно, та й майже нема для кого. Художнє оформлення знову буде Мирона Левицького - він єдиний, що робить це так, як мені подобається (ще подобається мені графіка Оленської-Петришин, але з нею я не знайомий. Ну, а передмову до

збірки хто ж напише, крім Марії Гарасевич? Були в мене на увазі й інші кандидати (Г. Костюк, І. Качуровський, Ю. Стефаник, О. Гай-Головко, Д. Нитченко, А. Юриняк), але я думаю, що найдоцільніше з цією справою звернутися таки до Вас. Не лиш тому, що Ви розумієте мою творчість ліпше ніж вони, але й з інших, так би сказати сердечніших причин.

Оце та "невеличка літературна справа". Напишіть мені, Марусенько, чи Ви взялися би за неї? І якби взялися, то скільки Вам на це потрібно часу? Чи вистачило б, скажімо, два місяці?

Я міг би для полегшання праці, вислати Вам копії деяких рецензій - хоч і не радив би дуже базуватися на них - а також ті поезії, які не включені до жодної з попередніх збірок. А то й міг би Вам вислати усю цю збірку, коли вона буде вже складена (в гранках). Що Ви на це?

Щодо Вашого виступу в Торонто, то це було б дуже побажане. Обидві, запропоновані Вами, теми - добрі, але я схиляюся до другої, тобто до "Багатогранности творчости У. Самчука, бо Ол. Веретенченко ще (відносно) молодий, а Улас Олексійович уже не те, що був, багато мудрує про життєву суєту і взагалі в пригнобленому настрої - треба було б його підтримати на дусі. Це правда, що про своїх місцевих людей не дуже то люблять слухати, але ж доповідачка - не місцева. Зорганізуємо. Але мені здається, що до гарячого літнього сезону, та ще й з підготовкою до приїзду сюди за три тижні В. Мороза, ми вже практично не маємо часу. Що якби у вересні, або в жовтні.

Улас Олексійович згадував про побачення з Вами, але в якомусь контексті - я вже не пригадую, і тому написав "заходив". А він, значить, не заходив, а перебував - цілих чотири дні! Це дуже гарно з Вашого боку!

Добре було б нам побачитися, порозмовляти (тем назбиралося скільки!). Восени минулого року ми з Світланою проїжджали через Дітройт, і навіть спокушалися заїхати до Вас, але було вже пізно, майже ніч, і ми вирішили не морочити Вам голови. Краще вже побачимося цього року в Торонто.

Вітаю Вас і п. Богдана сердечно!

Борис

П.С. Це правда, що я нерозкаяний, але що грішник - ні. Тепер я мимоволі праведник.

МИКОЛА ПОНЕДІЛОК — прозаїк. Автор книжок гумористичних оповідань та гуморесок: "Вітаміни", "Соборний борщ", новель, ліричних оповідань "Говорить лише поле", "Смішні сльозини", "Зорепад" та повісти "Рятуйте мою душу".

Нью-Йорк,
2 жовтня 1969

Дорога Пані Марусенько!

Вітаю. І про свою тугу оповідаю. Я радий, що вона - та золота туга не гине, а побільшується. Я без неї, їй богу, був би порожній і, якщо так можна висловитись, безцільний.

Оце недавно в Канаді був. У Едмонтоні. І однієї неділі я вибрався один за місто, в поле. Ішов десь зо три милі - і коли раптом побачив стерню, телеграфічні стовпи, що біжать у безвість, і вже переорані лани - мене щось здушило так, що дихати вже ніяк. Мені здалося, що я вдома - і я ще йшов - і раптом так заревів - не заплакав, а справді заревів, як ще ніколи мені на чужині так сльозами заливатись не траплялось. Нікого навколо не було - і мій крик полем носився. Опісля мені легко-легко на душі зробилось - і я біля дороги сів і повірте, сидячи заснув.

Збудило мене авто, що проїжджало - і я якийсь особливо чистий душею, в муравлище людське вернувся.

Друзі мої казали, щоб я про цей випадок нікому не розповідав, бо таке трапляється лише "малахольним" - але я Вам його переповідаю і вірю, що Ви з нього не посмієтесь.

Вітаю Вас і Вашого Мужа!

Ваш М. Понеділок

— • • • —

Нью-Йорк,
7 грудня 1970

Дорога Пані Марусю!

Найперш про чікаґську імпрезу. Признаюся - спочатку на ній я почувався досить незручно. Чому? - сам як слід собі ще не можу усвідомити. Хіба тому, що професор К. Бі-

да, який прибув із промовою на свято роздачі нагород, говорив про все, але із обережности навіть і словом не обмовився про нагороди. І далі пішло сіряво. Пані Рома Турянська, на якій лежав обов'язок лише нагороджених відрекомендувати публіці, чомусь не за цей фах взялася, бо почала залі деякі сторінки з літературознавства викладати...

Без перебільшення - лиш Ви, Ваше десятихвилинне слово урятувало всю ту параду. Слово було палке, чітке, речеве, хоч інколи гостріше за лезо ножа - і, безумовно, аж - аж яке фахове. Недарма його редактор М. Денесюк негайно захопив у Вас до друку. Пан редактор зразу ж бо укметив, що Ваше ім'я надасть більше чести його журналові.

Куди вільніше я віддихнув у ресторані, де, власне, Ви своєю безпосередністю, товарискістю і водночас вийнятковим тактом затемнили "лавреатів", і К. Біду, і всіх організаторів тієї вечірки. Дивлячись на Вас того вечора, я згадував багато своїх шкільних товаришок із Херсонщини, які щось із прекрасного мали від Вас. Тільки мої товаришки тепер отам напевно тієї юности, блиску вже не мають, а у Вас вони невичерпні, здається, вічні.

Я запримічав, як дехто з пань "вереснем" на Вас блискав та із заздрощів малощо не тріскався...

Висновок - Ви своєю присутністю збудили до деякої міри кволу, сонну церемонію роздачі премій - і прямо осяяли, а тоді взяли собі отак в обидві жмені всю вечірку після церемонії - і за це Вам не лише від мене, а від багатьох-багатьох інших людей, що були на залі й в ресторані, належиться могутнє "СПАСИБІ"!!!

І на цьому - щасти Вам і Панові Богданові на все хороше-добре!

Ваш Микола Понеділок

Примітка: У цьому листі М. Понеділок згадує про Літературний вечір III-го Літературного конкурсу Українського Літературного Фонду в Чікаґо, на якому М. Понеділок отримав І-у нагороду за книжку "Зорепад". Вечір відбувся 5 грудня 1970 року. (М. Г.)

Нью-Йорк,
8 грудня 1970

Дорога Пані Марусю!

Посилаю Вам упродовж двох днів вже друге "посланіє"! У це друге також присвячується чикаґівській імпрезі. Отже бо. Під час доручення нагород, Ви виголосили блускуче-блискуче слово. Та ще й виголосили так, ніби Ви десятиріччя вивчали мистецтво рецитації та деклямації. Багатьом нашим добрим акторам, їйбо, треба у Вас повчитися, як зі сцени промовляти.

Та, на мою думку, у цьому Вашому слові треба один "уступ" змінити. Ви, між іншим, в промові твердите, що на конкурс не прислали своїх творів старші визначні працівники пера і тому премії дісталися молодшим. Дозвольте не згодитися з Вами. Ви повним правом можете твердити, що в конкурсі не брали участі наші визначні письменники - підписуюся під такими рядками. Але з свого тексту Ви таки вичеркніть, що молодшим припали пошани. Бо всім нагородженим, коли докупи взяти, є понад двісті тридцять років - то про яку тут молодість можна горорити?!

Хочу почути щодо цієї "молодости" у Вашій промові, певні Ваші коментарі. Ще раз повторюю - горжуся Вами, бо Ви під час святкової імпрези у Чікаґо, блищали розумом, красою й тактом.

Вітаю усім добром Вас і Пана Богдана!

Ваш, як завжди,
Микола Понеділок

— • • • —

Нью-Йорк,
22 травня

Доброго здоров'я, дорога Пані Марусю!

Пишу Вам із хмародерів - сьогодні вони особливо якимись бундючними, а водночас задрипаними і закуриними мені видаються. О, як це несусвітне громаддя цегли, асфальту, бетону та бензини ненавиджу, як воно мені в печінки в'їлося - не розповісти і не описати. Інколи, я думаю, що коли б я з незмірної розпуки викрикнув, та моя розпука мала рушійну силу - їйбогу, вона ці хмародери спопелила б.

Та попри всього, я до цього острова, де, мені здається, люди ходять з камінним серцем і з печатею доляра на устах, я мушу найбільш душею своєю закукуріченною, степовою хилитися. А знаєте чому? Бо тут найгустіше скупчені люди наші. А моя рідна людина для мене - моє життя. Без неї я на чужині або збожеволію, або у волоцюгу, що кожночасно у черевату чарку зазирає, перетворюся. Отож, тільки вона прерідна, мене тут при житті й у твердім розумі тримає.

Мені б дуже хотілося з Вами і Вашим чоловіком Богданом якнайшвидше зустрітися, а тоді відразу й за стіл засісти та й почаркуватися, а при тому й про минулі наші роки на землі прадідівській, яку ми вічно думками своїми обціловуємо, розговоритися...

Читаю вже в часописі другий розділ Вашої статті про мої "Сльозини". Бачу Ви у своїй праці позитивні риси моєї книги вияскравлюєте, а негативи збираєте у лагідні шовкові шати. Та дарма - я вмію й крізь шати свої вади примічати. І примічаю.

Скажу Вам щиро - я такого фахового розгляду моєї творчости, як Ваші, ще не мав. Ваше і сердечне, а одноразово і глибоке вникнення у суть мого писання подиву таки гідне. Ці мої слова підтверджує в листі до мене відомий літературознавець Юрій Гаморак-Стефаник з Едмонтону.

Вітаю Вас усім добром на світі

Микола Понеділок

— • • • —

27 грудня 1973

Дорога Пані Марусю!

Найперше, у наступному Сімдесят Четвертому Році, що ось-ось не за горами до нас усіх загляне, бажаю Вам з глибини душі лише одного - здоров'я. І я вірю, що ласкава доля Вас не обмине своєю могутньою увагою - і Вам таки це добро єдине подарує - на радість Вам, Панові Богданові і численним Вашим друзям. А при здоров'ї все інше так гарно і без особливого труду, їйбо, добавиться. То хай же моє щире прохання та попаде всевладній Пані в вухо.

Послухавсь я, Пані Марусю, Вашої поради, бо її писали, я відчуваю, з єдиною метою - підтримати мене, допомогти, так як це уміє зробити лише сестра рідна братові.

Я справді просто-напросто з щастя просто розгублений, бо дізнався, що Вам моя повість "Рятуйте мою душу" до серця припала. Вірте, Ваша хвала для мене велика несподіванка, бо я чомусь за цю книгу щось іншого гіркішого, від Вас готувався з покарою прийняти. Аж ось - хоч кричи на радощах "караул!" - чекав з Ваших країв хмар, аж виходить звідси раптове сонце он як засяяло.

До слова. Ось тепер один редактор з Канади, вітаючи мене із святами, ще й при цьому дописує дослівно таке: "Я, п. Миколо, на Вашу повість "Рятуйте..." одержав вже аж дві рецензії. Я обидві відкинув, бо вони надто аматорські. А фахівці-літературознавці - Г. Лужницький, М. Гарасевич, В. Сварог мовчать. От Ви й лишились "незрецензовані". Але в тому не моя вина".

Та, я бачу з Вашого листа від 12 грудня 73, мені таки пощаститься бути Вами "зрецензованим". Бо я вірю в хорошу ласкаву для Вас долю і у Ваші власні сили, які все негоже від Вас розсіють. І тоді Ви, цілком квітучі й бадьорі, як купаний огірочок, сперш прочитаєте те "зрецензування" на моєму вечорі в Дітройті, а опісля оприлюните його в пресі...

З Новим Роком поздоровляю Вас і Пана Богдадна!

Ваш, як завжди,

Микола Понеділок

— • • • —

Нью-Йорк,
21 серпня 1973

Дорога Пані Марусю!

Спасибі Вам, що Ви своєю прекрасною статтею про Ігоря Зайферта утривалили міцно ім'я цього визначного співака в аналах нашого рідного музичного мистецтва.

Тільки мені страшенно жаль, що в журналі, в якому появилась Ваша стаття, ("Овид", Чікаґо. М.Г.), як на глум, на титульній сторінці видніється "облик" . . . . . .

Так кажу шкода, бо в цьому випадку на обкладинку так і проситься фото нашого незабутнього чудового тенора.

Ваш, як завжди,

Микола Понеділок

— • • • —

Нью-Йорк,
5 березня 1973

Дорога Пані Марусю!

Пишу на праці, хоч ця праця незабаром для мене обірветься. Фірма, де я працюю вже ось 18 років, з початком квітня перебирається в інший стейт, у якесь страшенне пустиння. Звичайно, я туди не поїду, бо в глухомані і тижня не витримаю, а з Нью-Йорку щодня їздити туди не хочу, не можу, бо не бачу в таких щоденних далеких мандрах жодної цілі. Отже в недовзі я вже буду безробітним та біди в цьому мало - я трохи побайдикую, трохи спокійно на світ подивлюся.

Мене радує просто до безміри, що Ви видужали і збираєтесь знову братися за перо. Ваших фахових статтей так бракує у нашій пресі і, власне, через той брак появляються на сторінках газет такі недолугі ... на зразок Віри Ворскло та її подібним...

Я з Вами погоджуся, що мовчанка Юрія Шереха завдає великої шкоди нашій культурі - і не лише еміґраційній, а й цілком загальній. Та, дорога Марусю, знайте, що він так просто не замовк, його змусили умовкнути. Безліч цькувань, висміювань, обвинувачувань на його особу дали поштовх до того, що він знеохотився, утихнув, а опісля зовсім і цілковито "занімів" ("шпигун", "перевертень", "замаскований кацап" - це лише деякі "перли", які сипались на його облисілу голову).

Тут доречно буде сказати, що Юрій Володимирович Шерех досить скупий на похвалу - та все ж таки він про Вас, про Зуєвського і Веретенченка завжди знаходить будай куценьке, але метке гарне слово.

Моя повість "Рятуйте мою душу" мабуть викінчить мене. Тепер подвійні - потрійні коректи та інші марудні

обов'язки, пов'язані з нею уже мені й очі попсували й нерви пересотали. Та таки мушу діло довести до кінця - гадаю десь у другій половині квітня книжка вже нарешті вирветься з друкарні "Свобода". Чи я її пішлю на конкурс. Мабуть так. Змагання - не кепська срава. Та ще й до змагань мене заохочує Ю. Шерех, який рукопис читав і дуже багато завваг до нього мені давав.

А тепер трішки ліричного. Вчора впрше в цьому році, я вирвався із міста і вирвався не в село, не в якусь "відпочинкову оселю", а у простий-простісінький ліс. Все в ньому було устелено минулорічним листям (снігу і сліду не було!), а тиша така до обожнення чудова, що просто хотілося верещати від радости. І ніде душі живої. Я бродив щось так із п'ять годин - і за цей час якось наче очистився, вимолоднів і рівноваги набрав у свою душу. Красиве було небо, на ньому як ... стадо овець, паслися біляві хмари. А безлисті дерева були такі дружні, привітні, що хотілося їх всіх у жменю взяти і до серця пригорнути.

Десь так під вечір мене укмітив поліцай і довго дивився, як я кривуляв між гіллям - але до мене він не підходив, можливо він зарахував мене до "малахольних", яких у нас тут є доволі, і з якими зв'язуватися "владі" неохота і не надто безпечно. А як до хати прийшов, то спав, наче мене мати у виварі з любистку викупала.

І наприкінці.

Дякую, що Ви мене не забуваєте. Вірте-не-вірте, я дуже горжуся, що мені пощастило з Вами заприязнитися. Ця приязнь мене часто підбадьорює і все підказує мені, щоб я не забував, яких прекрасних людей зродила і зроджує наша рідна Мати-Земля!

Цілую Ваші обидві рученьки!

А Панові Богданові шлю щиросердечний привіт!

Ваш, як завжди,

Микола Понеділок

Нью-Йорк,
27 грудня 1974

Дорога Марусинонько!

Хочеться мені оце через сотки миль простягнути до Тебе руки і, як брат сестру обняти, а опісля з нагоди Нового Року, що ось-ось до нас приближається, ще й посповідатися. Та неспромога. Бо рук таких довгих не маю, а в душі для сповіді назбиралося скільки всілякого передуманого й пережитого, що того всього на папір Тобі виявити ніякими силами я не годен.

Тут лише одну єдину крихітку з моєї душі Тобі вияскравлю. Ти, Марусю, чи не єдиний щирий, нелукавий мій друг, якого мені пощастивилося на чужині пізнати. Хоч приятельством і дружбою, так може видаватися, я втішаюсь подостатках - та насправді так воно не є. Бо більшість тих людей, з якими я майже щодня обертаюсь і приятелями вважаю на те хороше слово ніяк не заслуговують. Доказів, прикладів... Та дня буде замало, щоб все перечислити.

Візьму лише один приклад. ...Та цур йому.

Вітаю Тебе! Щиро-щиро! І беру своє серце в жменю і посилаю Тобі на спогад гарний.

Твій Микола.

Ще раз цілую обидві Твої долоні. М.

— • • • —

УЛАС САМЧУК – прозаїк. Автор трилогії "Волинь", трилогії "Ост", повісти "Марія", романів "Кулак", "Гори говорять", "Чого не гоїть вогонь", "На твердій землі", спогадів "На білому коні", "На коні вороному", книжок "Плянета ДіПі", "Живі струни", "Слідами піонерів" - епос

української Америки та інші. Творчий дорібок Уласа Самчука нараховує 15 томів.

Улас Самчук

Торонто,24.6.66.

Вельмишановна і дорога Пані Маріє!

Ваша чергова несподіванка / чек на $ 50.00/ була для мене винятково радісною і я Вам неймовірно за це вдячний.

Також мені приємно було почути Вашу думку про мого "Білого коня".Ви маєте цілком рацію,що до потреби в споминах більше індівідуальних і інтимніших зарисовок автора,одначе у мене це ще не цілком виходить,можливо,це ще данина певній задавненій формі писання такого роду літературних жанрів.Різні огляди на читачів,на політичні умови ітд,ітп... Все таки в майбутніх частинах цих саме спогадів /маю заприяновано ще чотири такі книги/ думаю,при певних нагодах,подати багато більше про справи,які Ви згадуєте.

А до того,це все залежить від розміру таланту і здібностей автора.Як що мені чогось бракує - годі це надолужити самим добрим бажанням. Одначе,ці мої спогади вже викликали,як тут,так і в Україні,широкий розголос і я маю на це бачато цікавих ілюстративних доказів,які колись,можливо,використаю. Поки що я підзбирую матеріял для дальніших моїх томів і надіюся,що матиму також можливість дістати щось і про Вас,що я зможу колись використати...

Мені дуже приємно,що Детройт мене не забуває і я йому за це дуже зобовязаний.За це я мушу всіх колись і якось віддячитись.Тим часом я пишу один роман і багато де чого іншого,що має бути нашим спільним надбанням...

Між іншим,я маю запрошення на відчит до Чікаґо,десь пізніше на осінь і при цій нагоді я хотів би,по дорозі, вступити з таким саме наміром до Детройту.Я був би Вам дуже вдячний,коли б,при нагоді,міг дістати він Вас опінію у цій справі.

А тим часом,ще раз дякую Вам за Вашу чудову опіку у моїй справі і залишаюсь -

з глибокою до Вас пошаною,

Улас Самчук

ПС.Тим що зложили пожертви на моє конто,я хочу вислати по примірникові "Білого каня".

Ф.С.

Улас Самчук

Торонто,23.II.66.

Дорогі Друзі - пані Марія і пане Богдане!

З непростимим опізненням дозволяю собі подякувати Вам за Вашу всесторонню,щиру і приязну участь у моїх детройських підприємствах. Мій виступ був гарно підготований і я не можу знайти слів,щоб Вам відповідно подякувати.

А Ваша гостина у Вашому справді гостинному домі,залишиться в памяті на все життя.Гарні,свіжі,соняшні кімнати,мистецтво,поезія,музика,співи.Шкодую,що не запамятав імя і прізвища тієї пані з якою ми обговорили стільки цікавих псіхо-філософських проблем. Прошу вітати всіх тоді присутніх...

Поетичні інтерлюдії пані Марії були пречудові і я далі настоюю,що вони мусять бути перекладені на музику.

І взагалі це було гарно,барвисто,незабутньо!

Наша дорога до дому мала цей самий стиль - легка,соняшна і приємна.

Вам обом - дорогі мої Друзі - ВЕЛИКЕ СПАСИБІ!

Ваш завжди - Улас Самчук

— • • • —

Улас Самчук

Торонто,23.10.67.

Дорога Пані Марія!

Завантажений всілякими справами й проблемами мого письменницького бізнесу,я мушу ще час від часу занятися також і чисто видавничо-адміністраційними справами.Ось вийшла моя нова книга "На твердій землі видавництво аконто гонарару вислало мені 300 прим. натури,тобто примірників книги,які я мушу якось розпродати.У цій шаленій акції,я дозволив собі потурбувати і Вас,мою великомученицю і терпеливу жертву нашого літ-підприємства...Я дозволив собі вислати 10 прим.,які просив би розпродати по 4 доляри за прим. Вам окремо вислав примірник-комплімент,а в тому також і газету Укр.Вісті з Вашою чудовою статею про Китастого.За це все Вам дякую.Як що Ви дуже цим невдоволені - лайте мене скільки Вам захочеться.Я все можу знести,навіть продавання власних книжок...

Тим часом я і моя дружина Вас щиро вітають,як також ми обоє вітаємо і Вашого прекрасного чоловіка...Коли будете в Торонті - невідмінно навідайте нас!

Повний до Вас пошани і дружби,

Ваш - Улас Самчук

Торонто,30.12:67.

Ulas Samchuk
429 Glenlake Ave.,
Toronto 9, Ont., Canada

Дорога,прекрасна Пані Маріє!

Розуміється,що я дістав Ваш чек на $ 40.00 і вислав Вам також про це повідомлення і оце бачу вдруге, до Вас не дійшов мій лист.Можливо я подав не точно адресу.. /Один лист ще влітку повернувся і не знаю чому!/

Я Вам дуже і дуже дякую,як також панові Богданові за всі ті турботи,що я Вам своїми писаннями спричиняю.Але для мене це велика допомога - мати таких добрих друзів і можливо я колись їм чимсь також віддячусь...

Не знаю яке враження справила на Вас моя "тверда земля" - думаю...допускаю не зовсім прихильне,бо не чую від Вас ні "за" ні "проти".Ця свята незучасненість промовляє сама за себе...Але,- така вже очевидно предистинація всіх,що мають діло з цим бізнесом писання книг. Я це дуже добре знаю,чую,бачу,розумію. Але...Ще раз але: ця моя остання книга належить до тих,що мені самому подобається,а це,мабуть,не добрий знак. Тепер завзятюще працюю над великою книгою про УНСоюз і нашу Америку.Цікава праця,але не конче мого ґусту...Треба зробити щось і таке...

І взагалі чимало всіляких справ,турбот,писань,поїздок, непорозумінь,порозумінь,приятелиства,неприятельства ітд, ецтера і тому подібного...

З Новим Роком Вам і Вашому милому другові Богданові - від мене і моєї дружини безліч міцних,солодких,веселих, бадьорих привітів та побажань добра,щастя й здоровля!

Повний до Вас пошани,

Улас Самчук

P.S. Можливо я ще вишлю на Вашу головну ці дві книжки Землі —
УС

Торонто, 23.2.68.

Ulas Samchuk
429 Glenlake Ave.,
Toronto 9, Ont., Canada

Дорога й найдорожча Маріє!

Дякую за Ваш чудовий лист. Боїтесь, що він мені не сподобається. А чому? Чого і защо мав би сердитись? І не з якоїсь великодушности, а просто тому, що не має за що...

Я лиш інколи сердюсь, коли хтось з моїх, переважно слабших колег, просто з власної неспроможности й почуття, вибачте, заздрости, почне придиратися та повчати, як би це було б, коли б ітд, ітд... Але й тоді я намагаюся не так сердитись, як нехтувати. Розуміючи, що люди є люди.

У Вашому випадку щось зовсім інше. Ми з Вами дивимось на ті саме явища, але бачимо їх по іншому. Тема моєї "твердої землі" в її будівництві. Це антитеза до "ніл-площі". Розбудова, архітектура, мистецтво, вигода, розмах. Почуття вищости й гідности. А в остаточному ЛЮДСЬКОСТИ. І, навіть, коли хочете, гуманности... Як протилежність звіринности.

У Вашому розумінню це вийшло... грошолюбство. І не можу зрозуміти як і чому? У моїй книзі повно патетичних сцен про стилі, архітектуру, будови, міста, дороги, мистецтво і ніде ніодного натяку на "заробництво", як самоціль. За моїми поняттями гроші це лиш засіб, як одяг, як хліб, їх треба конче мати і вміти здобути, так само як і інше знаряддя життя, без якого не можна обійтися... Вибачте за цю мою роз'яснювальну мову... Але вона справжня.

Багато з нас не може позбутися задавненого в нашій свідомості комплексу меншевартости в тому розумінню:- заперечуючи цей комплекс словесним запереченням. Це не вихід з положення. Ми терпимо з неспроможности, а то й небажання, повзнестися на один цаль вище рівня вдогости, яку ми величаємо ідеалізмом. А разом вбиваємо мільйони людей, щоб саме цього ідеалізму позбутися... В імя знов таки ефимерного матеріялізму без штанів і з блощицями... Є багато прямші дороги до справжнього, повновартнісного ідеалізму... Без великого мудрагельства...

При нагоді колись ще на ці теми завзятіще посперечаємося.. Для заспокоєння сердець.

Не хотів би Вас аж дуже переобтяжувати моїми справами, мене це бентежить, але я Вам дуже і дуже вдячний, що Ви готові ділити зі мною наші "літературні" труднощі. Можливо, ті 10 прим. я одного разу Вам вишлю знов таки, для заспокоєння наших сердець.

Сердечні вітання Вашому п. Богданові, також від моєї Тані...

Повний, повний, повний.

Улас Самчук

Торонто,18.12.68.

Улас Самчук

Милі і дорогі друзі - пані Маріє і пане Богдане!

Даруйте,що аж тепер зібрався подякувати Вам за Вашу пречудову гостину і все те інше,що Ви зробили для мене. Ваша допомога це допомога чомусь,що так хоче виправдати себе своєю чинністю.Мистецтво,слово,письменство,люди - хто і як висловить це правдиво і безпосередньо,..Але хочеться це робити і зробити,бо ж направду ми тільки тоді Ми,коли можемо себе висловити. Я особисто закроїв,можливо, зашироко свою ділянку робити,завелике проекти і полотна,а так мало сили і достатку.Лише тішу себе,що зробивши з цього бодай половину - залишиться все таки багато.

Милі хороші друзі.Без Вас цього зробити годі. А з Вами можна. Не лишаймо себе в просторі без простору,без дружби, без взаїмодопомоги! Разом ми все таки сила,справжня сила, яка не затратиться в часі і просторі.Я в це не лишень вірю,але я також це знаю.

Тим часом вітаю Вам сердечно від себе і моєї дружини. З надією,що скоро знов буде нагода побачитись. Отже веселих Свят-Вечорів,куті і всього іншого,разом з Новим роком і новим щастям!

Повний глибокої до Вас пошани,

Улас Самчук

Торонто,7.10.69.

Ulas Samchuk
429 Glenlake Ave.
Toronto 9, Ont.
Canada

Найдорожча Пані Маріє!

Вам чудовий лист,а до того чек /$15.00/ був для нас також радісним ударом за що ми Вам обоє з Танею вдячні. "Волинь" видана гаразд,але тому,що в друкарні не було фахових складачів,а у нас не було ніяких коректорів, то ми спільними зусиллями наробили багато друкарських помилок.Але Бог з ними! Краще з помилками,аніж би взагалі не вийшла книга. Я вже було боявся,що це може статися,бо в тій друкарні знайшовся управитель-злодій,який було і гроші забрав і книги не зробив.Це тягнулося,ми вже втратили надію, але якось все таки вийшло хоч з помилками...

Тепер у нас проблема розпродати...Комітет заборгився і коли б йому пощастило книгу продати,тоді можна було б видати і ще третій том "ОСТ"-а,а також продовження "Білого коня". Коли ж не продамо то зістануться тільки борги на нашій шиї і душі...

Ми просимо всіх наших друзів засилати нам знані їм адреси на які можна висилати книги навіть ризикуючи,що хтось не купить. Звичайно,коли книга вартісна і люди вже її своїми очима бачать,то хоч з болем серця,але куплять...Як маєте такі адреси /по можливості більше/ - висилайте навіть не питаючись адресатів.Ми будемо Вам вдячні.

Дякую за Вашу думку про "Темноту".Ця книга може бути лише справді "темним" не зрозумілою...І коли я тепер чую думки про ці самі справи від А.Кузнецова,або дочки Сталіна,то я їх /не будучи там/ випередив на цілі десятиліття. Моя Людмила,дочка Вормана /у дійсності відомого начальника ГПУ Вормана/ переживали ті самі клопоти,що і дійсна дочка Сталіна,або дійсний син палкого революціонера Кузнецова...А до того мої висновки з цієї дійсності значно виразніші і далекойдучіші,ніж їх /тим часом.Во і вони до цього дійдуть,як більше подумають з віддалення.Зблизька цього не видно.../ Мені тепер на дні третій том цієї епопеї,який ще додасть до цього "ясності"...А що цієї книги тут не зрозуміли мої близчі "східняки",то багато з них до таких розумінь ще не виросли просто індивідуально...І це все.

До речі,я правдоподібно буду у Детройті десь біля 26 ц.м. у бандуристів.Маю там діло /пишу про них книгу.../Отож,можливо й побачимось.Не знаю чи там тепер можна було б мені виступити з якоюсь мовою? А коли Ви прибудете до Торонта на Ярошевича - ми з Танею просимо Вас дуже - просто до нас! Гаразд?

А тим часом ми Вас обох дуже і дуже сердечно вітаємо. Передайте також привіт пані Наталці...І всім дорогим!

Улас Самчук

P.S. Я чекаю Вашої статті "Вогні III" для Вільного слова. Чекаю.

Торонто,24.10.69.

Ulas Samchuk
429 Glenlake Ave.
Toronto 9, Ont.
Canada

Прекрасна Пані Маріє!

Вибачте. З Вашої рецензії на "Р-33" бачу,що слово "прекрасний" може бути зловживане,але не на цей раз. Ви для мене таки - бийте-не-бийте,а прекрасна.Ваш лист і адреси,що Ви їх нам подали,і тон,і ласка,і добродійство - це прекрасно,прекрасно,прекрасно! І я Вам дякую. Я весь у подяках,бо ж маємо стоси,цілу піраміду книг зі золотим написом "Волинь",яку треба було колись написати,якось видати і ще якось продати...Сливе тій самій особі з допомогою його друзів,між якими історія /як що захоче!/ знайде також чудове імя Марія,якому я присвятив також окрему книгу...

І так воно є! І не може бути інакше! Тепер пробуємо писати книгу про бандитиз,хотілося б,щоб була книга,а не купа задрукованого паперу,а це не легко дається. А також хотілося б /на зло врагам/ дописати "Ост",субєктивно знаючи,що ця книга одного разу набере вартості і її будуть "відкривати" Колюмби невідкритих континентів... А ще до того продовження "білого коня",який стає конем кирпатих вороних,чекає нетерпеливо. І ще,і ще...

Між іншим пропав для мене цілий тиждень.Мої лікарі запровадили мене до лікарні "на один-два дні",а продержали мене там аж тиждень.На щастя без ніяких драстичних наслідків. Одна сестра сказала мені: не бійтесь! Вмирати не будете! /це коли брала мою температуру/...

Так. Коли я прибуду до Детройту - завітаю таки до Вас. Не задля вигоди приміщення,а задля...Вас! Бо маю безодню розмов про літературу.Також маю деякі нові пляни,які мушу Вам прозродити...

Почалось у мене листування з Ататолем Кузнецовим. Дуже цікаве...Мої погляди з "темноти" знаходять синхронність. Це сливе чудо,коли брати на увагу,що він був у самій гущі "темноти",а я дивився на неї зі стратосфери космосу світу. Все таки цікаво займатися такими проблемами. Може це спричиниться до якоїсь "роз'яснення"...

Давайте нам адреси! Найдуже чи вони годяться чи не годяться - будемо тиснути,щоб годилися.Багато адрес. Сотні!

А тим часом ще раз Вам дякую! І Вам і Вашому чудовому п.Богданові, Моя Таня посилає Вам також сердечний привіт, а будете у Торонті - тільки до нас!

Повний пошани і щастя,

Ваш - Улас Самчук

Торонто,27.2.79.

Ulas Samchuk
429 Glenlake Ave.
Toronto 9, Ont.
Canada

Дорога Пані Маріє! Дякую і ще раз дякую за Ваш лист.І за Ваше гарне слово про"Мою границю".Це має бути книжка,ніби то ще цього року. Як тільки вийде - вишлю також Вам.

На днях я здав до друку мою " Плянета ДіПі".Це нотатки й листи про табори і МУР.Головним чином - МУР.Також має вийти ще цього року і також,коли вийде - вишлю Вам.

З приводу цього,мусів перервати працю над "Ост" ом до якої тепер знов вертаюся,хоча я вже досить втомлений."Ост" вимагає багато енергії і чи у мене її хватить?

У нас особисто все гаразд,зустрічі,імпрези... Таня гаразд і дужн Вам дякує за привітання. Ми Вас обоє також вітаємо дуже і дуже сердечно.

Ваш завжди,

Улас Самчук

Торонто,8.I.80.

Ulas Samchuk
429 Glenlake Ave.
Toronto 9, Ont.
Canada

Дорога,Прекрасна Пані Маріє!

/все забуваю,як по батькові!/...Ми з Танею дякуємо за Ваше привітання...І за побажання "продовжувати писати". Та продовжуємо. І намагаємось писати..."Ост" все в роботі...На перешкоді моє здоровля,яке цього року недописало...Артрит. Хоча не здаюсь і сподіваюся вийти вікторіозно...

Минулий рік дозволив мені аж на дві книжки - "Плянета ДіПі" і "Слідами піонерів"...Чекаю і чекаю на авторські примірники,щоб могти вислати друзям і до цього часу,не можу дочекатися. Але дочекаюсь таки!

Минулого літа,будучи аж у Мюнхені,у редакції "Шлях перемоги",мені показали /тільки показали!/ журнал "Дзвони" де була Ваша стаття про мене.Після того,шукав той журнал по всій земній кулі і даремно. Чи це мені тільки снидося,а чи такий журнал з тією статею є реальність? І де його можна дістати?

Мали ми велику трагедію!Ви вже напевно знаєте. Як свічку на вітрі здмухнуло життя нашого дорогого Бориса.Був і нема. Не погоджуюсь і ніколи не погоджусь,що це було комусь потрібним! Але воля є вища воля...Особливо,коли це справді Божа...

І всім,що живуть,особливо Вам дорогенька,з Вашим міцним другом Богданом,ми з Танею бажаємо справді щасливого,здорового Нового року!

Повний до Вас пошани,

Улас Самчук

Торонто, 16.12.72.

Ulas Samchuk
429 Glenlake Ave.
Toronto 9, Ont.
Canada

Мила і дорога пані Марусю!

Вдячний і ще раз вдячний за Ваш лист і за Ваші зворушливі турботи моєю справою. Дуже хотів тоді з Вами бачитись, але навинувся Григорій Китастий, запропонував мені їхати з ним до Клівленду, я там мав також справу і тому скористався з тієї пропозиції. Навіть не маючи можливості своєчасно повідомити Вас. Вибачте - прошу дуже.

Книжки на вислані адреси вишлю, як Ви сказали, по Різдві. Я залишив один комплект книги у п.В.Черненка і просив його передати комусь кому Ви скажете. Як що будете могти - дайте йому відповідні вказівки кому ті книжки передати.

Хотів з Вами бачитись і хотів поговорити. Ви знаєте, що ми завжди маємо про що говорити... Бо література - тема не вичерпальна. І дуже вдячна. Я тепер знов заповзявся докінчити другий томище спогадів "На коні вороному", падає сніг, дзвенять телефони, у стратосферах літають астронавти, а я сиджу за моїм моїм "Ремінґтоном" і безконечно клепаю свої думки та спогади.

А тим часом надходить свято, а тому ми з Танею посилаємо Вам, як і Вашому дорогому панові Богданові, наші щиро-глибокосердечні привітання. І не хорійте - Бога ради, бо я такого не можу зносити!

Ваш завжди - люблячий і шануючий,

Улас Самчук

Ulas Samchuk
429 Glenlake Ave.
Toronto 9, Ont. M6P 1G5
Canada

Торонто, 25.3.80.

Дорога, мила, хороша Пані Маріє!

Ваш лист звучав для мене, як опера. Дякую. Дуже дякую. І дуже переживаю Ваші клопати зі здоровлям... Це хай вже ми з Танею - старики з різніми там артритами, але Ви ще молодість і Вам ще час хорувати. Особливо такими капосними хворобами, я болі рук. Між іншим, Таня має цілу зиму щось подібне і вона цікавиться які ліки Ви вживали лікуючи свою хворобу...

Ми були оце пів місяця на фармі - сніг, мороз, свіже повітря і це нам, особливо мені, пішло на добре. Іноді потрібно тільки змінити місце побуту...

Але цього сезону я мало зробив свого діла, хоч це не значить, що спочиваю на лаврах, а скорше значить, що... нема сили. А потребую конче їх для закінчення третьої книги "Ост"-а - "Втеча від себе", що маю вже в досить можливому стані, але не готове остаточно.

Я писав, було, Вам, але мій лист вернувся. І чому? не зазначив на конверті Вашої вулиці, мабуть, надіючись, що Вам в Детройті так знають, вистарчить лиш Вашого імя та прізвища. Але я помилився. Через мої... Ліпше замовчім.

Моя "Плянета ДіПі" йде не найгірше, дістаю гарні листи і навіть була не зла рецензія. Маю ще одну книгу споминів з років молодих, але вже соромлюся турбувати людей моїми особистими справами. Хоча маю де видати... І хто зна... Може й наважуся на цей останній крок. А після того - шлюс! Ніяких більше споминів, лиш "Ост"... І лиш "Ост" - дай Боже видержати.

Біля нас ніби і весна, і не весна... А так треба сонця... Дмухніть нам від себе трішечки тепла... Тим часом, ми з Танею, Вас і Вашого дорогенького дружину Богдана, дуже і дуже сердечно вітаємо... І як прийде Христос Воскрес - цілуємо Вас тричі...

Будьте здорові! Щасти Боже!

Ваш, Улас Самчук

— • • • —

Торонто, 22.II.83.

Дорога, найдорожча, найсердитійша Пані Маріє!

Дякую вельми за Вашого клясично-українсько-щирого листа... На мого незграбного попередника у якому я намагався було пожартувати з приводу деяких, дійсно не вартих уваги, справ... І якого Ви, цілком слушно - бух-тарах! - зрозуміли догори ногами.

Пояснень і коментарів шкода. Лишень, повірте мені на моє звичайне чесне слово, що я, ані в думці, не мав наміру, в який будь, спосіб Вас ображати. Байдуже з яких причин це не було. Ви були, Ви є і Ви будете для мене винятково цікавою й особливо вартісною, як особистістю, так і людиною взагалі, яку я зустрів на своєму літературному шляху. І на цьому поставимо точку. І забудемо!

Ще раз вибачте - вельми Ваш,

Улас Самчук

ВАСИЛЬ СОФРОНІВ ЛЕВИЦЬКИЙ – прозаїк, драматург, редактор. Автор п'єс зібраних у книжках "Юний скоморох", "Під веселим оброгом", збірки новель, нарисів ... "Липнева отрута", репортажу "Кланялися вам три України". Редактор газети "Новий шлях".

НОВИЙ ШЛЯХ *Novy Shliakh–The New Pathway*

Ukrainian Weekly

105 A Bathurst Ave. — Toronto 9, Ontario — Canada

Tel.: LE 7-3088

Торонто5 листопада 1965

ВШановна і Дорога Пані Марусю!

Хоч Ви пишете до мене,чи пак до нашої Редакції,дуже офіційно,я все таки,як близький родич Вашого чоловіка а через те і Вас звертаюся до Вас трохи більше сердечно.Прошу Вас дуже вибачати мені,коли я ~~ни~~ після отримання від Вас матеріялів до газети не веду з Вами кореспонденції.Я направду не маю на це часу.Я знаю,що Ви нервуєтеся,чому даний матеріял ще не поміщений і часто думаю про ~~ре~~,що треба б Вам конечно написати,але часу не стає.Ось,думаю собі в наступному числі появиться матеріял і Маруся буде знати.Тим часом числа за числами минають,а матеріялу ніяк не вдається просунути. Хочу вияснити Вам чому.

Ми маємо дуже багато матеріялу,який чекає місяцями на свою чергу.До того нагло приходять якісь інші наглі і актуальні справи і так друкування менше актуальних статтей відсувається.Ваша стаття про Вечір в пошану п-ні Парфанович вже ~~буд~~ вискладана в друкарні у Вінніпеґу і була призначена до 45 числа на ~~ст~~.10. З тому числі вона не вмістилася.Тепер я мушу далі шпекулювати,щоб примістити її в одному з дальших чисел.Тому не турбуйтеся,вона буде поміщена. Клішку п-ні Парфанович я дав зробити з одної з її книжок. . . . .

Щиро вітаю Вас і Богдана

Ваш В. Левицький

Торонто, 19 вересня 1969

Шановна й Дорога Пані Марусю!

Дякую за пам'ять і за статтю (на жаль, дуже довгу) про Мінського. З довгими статтями важко дати собі раду, бо треба чекати, щоб прийшла на неї черга. Коротку статтю чи допис завжди легше примістити. Тому не гнівайтеся, що стаття мусить трохи почекати.

А ще й друга засада, яку мусимо застосувати і до рецензії на платівки п. Мінського, а саме, що ми поміщуємо рецензії тільки тоді, коли співак чи видавництво пришле нам рецензійний примірник, чи примірники платівок. Так вже доводиться і до книжок, і до платівок. Думаю, що поки знайдеться місце на рецензію, п. Мінський зможе нам платівки прислати.

Розуміється, рецензію Вашу я поміщу радо, хоч буду приглядатися, де б її можна хоч трохи скоротити. Боюся, що в одному числі не вміститься, а не хотів би ділити її на два числа, бо читачі цього не люблять.

Шкода, що якось нам немає нагоди зустрітися, хоч то й не так дуже далеко до Дітройту нам, чи Вам до Торонта. Може все таки колись виберетеся?

Щиро вітаю Вас і Богдана

Ваш

В. Левицький

— • • • —

Торонто, 9 березня 1971

Дорогі Марусю і Богдане!

Дякую Вам, Марусю, за листа і рецензію на "Травневі мрії" Ганни Черінь. Одночасно прошу вибачити, що так довго не відписував, просто важко знайти вільну хвилину. Статтю, звичайно, я поміщу, хоч і цим разом муляє мене, що вона трохи а то й дуже довга - розуміється, як на газету, бо для журналу вона в сам раз. Я вже дивився, якби її скоротити, але важко. У нас мало місця і чим довший матеріял тим довше мусить чекати, щоб пролізти на

сторінку. А для коротшого місце знайдеться скоріше. Рецензія в газеті не повинна бути довша як на 1-2 Ваші сторінки через два рядки.

А тепер, в неофіційній частині, і я хочу висловити свій жаль, що ми ніколи не зустрічаємося, хоч по-правді, недалеко живемо. Нераз думаємо, щоб вибратися до Дітройту, але якось нема нагоди. Може Ви обоє до нас до Торонта колись виберетеся? (До речі, моя дружина не називається Ґена а Іванка. Це так завжди буває, як родина десятками років не бачиться!). Ми ще бачилися з Вами, Марусе, на якомусь виступі торонтських скоромохів у Дітройті, чи щось таке. Я вже й призабув. А з Богданом, то в Торонті, але теж кілька років тому! Тому зе забувайте, що ми існуємо на світі! Вітаю і цілую.

В. Левицький

— • • • —

Торонто, 7 березня 1973

Дорогі Мусю і Богдане!

Дуже врадували мене теж Ваші слова признання для моєї "Липневої отрути". Скажу Вам правду, що справжнього критичного літературного огляду цих моїх новель не було в ніякій газеті ані журналі. Були тільки відзиви читачів у "Новому Шляху", і про них Ви, мабуть, згадуєте, що читали. Була минулого року гарна рецензія Марії Струтинської на "Кланялися вам три України", але на "отруту" не було. Були тільки інформаційні нотатки. Мушу Вам признатися, що я мав велику надію, що Ви, Мусю, напишете щось про цю "отруту" для "Нового Шляху", а й тепер ще потішаюся, що це ще не пропало, тим більше, що Ви так гарно висловилися про неї у своєму листі до мене. Але чи знайдете Ви для цього досить часу? Я знаю, що Ви такі речі трактуєте серйозно і що це вимагає праці. Вашу рецензію на "Кланялися вам три України" в "Овиді" я дуже високо ціню і дуже Вам за неї вдячний.

Мені здавалося, що тільки ми старші, так боляче переживаємо нашу розлуку з рідним краєм і так тужимо за ним, але бачу з Вашого листа, що й Ви відчуваєте цю розлуку дуже глибоко, тим більше, що не маєте тут нікого з Ваших

рідних. Приїдьте колись навесну або влітку до нас на нашу "Полтаву" під Торонтом, просимо, то, може, це Вас бодай на короткий час розрадить. Напишіть, коли? Ага! У перших днях червня, в п'ятницю, суботу і неділю 7-ого, 2-ого і 3-ого червня буде у нас в Торонті З'їзд Об'єднання письменників Канади "Слово", сподіваюся, що напевно тоді приїдете. Просимо заїхати до нас, а потім майнемо на "Полтаву".

Ще раз дякую за листа.

Щиро Вас обоїх вітаємо Василь і Іванка Левицькі.

— • • • —

Торонто, 2 квітня 1974

Дорогі Марусю і Богдане!

Найперше хочу подякувати Вам, Дорога Марусю, за те, що впімнулися за авторів та композиторів на платівці Мінського. Між ними є й пісня Божика до моїх слів "Казка", і мені таки досить обидно, що ні Божика ні мене, як авторів, не подано. Тож для Вас, Марусю, вдячний поцілунок, хоч Ви і не знали, що "Казка" саме мені колись приснилась.

А тепер до Вас, Марусю, прохання від нашого торонтського "Слова". Ми хотіли б вшанувати Симоненка, або самого або вкупі з письменниками засудженцями, Морозом та іншими. Ви в цій ділянці добре орієнтуєтеся (пам'ятаю Вашу знамениту доповідь про шестидесятників у Торонті), тож чи не могли б Ви приїхати до нас з доповіддю на цю тему? У половині травня. Ми даємо наші вечори в п'ятницю увечорі в Інституті св. Володимира, але якщо б Вам краще відповідала субота, то може вдалося б нам знайти іншу залю на суботу. Подумайте, Марусю, це було б дуже гарно, якщо б Ви погодилися. Отже? Дайте скоро знати, щоб можна було зарезервувати залю.

Щиро цілую Вас і Богдана

і на все добре!

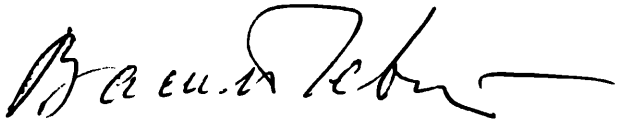

Торонто, 24 грудня 1974

Дорогі Марусю і Богдане!

Я і моя Іванка бажаємо Вам обоїм весело провести Свята Різдва Христового, а в Новому Році бути здоровими і щасливими як голубків пара.

А за цим словом
В дзвоночки дзвоним,
В дзвоночки дзвоним
І Вам ся клоним!

А тепер щось з іншої бочки, а саме до Мусі: Не без того, щоб Ви, як член жюрі, не мачали своїх солодких пальчиків в мою несподівану першу нагороду. Можете уявити собі, яка це була для мене втіха, і я хочу Вас за цю добру думку про мою скромну творчість щиро щонайменше тричі поцілувати. Я їздив до Чікаґо на вечір вручування нагород, сподівався, що й Ви там будете, але, на жаль, Вас не було. Через те не було кому подати бодай короткий огляд нагороджених і ненагороджених творів. Може ще появиться Ваш такий огляд в пресі? Думаю, що після Ваших тяжких трудів і трудів цілого жюрі такий огляд був би корисним і потрібним завершенням Вашої праці.

Ще раз щиро Вас обоє вітаю і длякую

Ваш Василь С. Левицький

— • • • —

ПАВЛО СТЕП – літературознавець, редактор журнала "Молода Україна", поет. Автор чотирьох п'єс для юного глядача, поеми "Дмитро Дорошенко", збірок "Хмиз", "Відгуки квилінь", окремих оповідань та віршів друкованих у пресі.

07.11.1963
Торонто, Онтаріо

Дорога Пані Маріє!

. . . . . .

Тепер до Вашого листа. Щиро кажучи, мені дуже приємно було його читати, бо він якийсь особливий,

нетутешній... Правильно, на мою думку, Ви підходите до мистецьких творів, шукаючи авторського "я". Пригадую Вашу доповідь про сучасну українську поезію і визнаю, що дуже правильно і точно аналізуєте творчість кожного із згаданих у доповіді поетів, розглядаєте кожного докладно й правдиво. Ваша аналіза заслуговує на велику похвалу, вона, аналіза, нагадує мені мого професора літератури бл.п. Михайла Панасовича Драй-Хмару, тільки його во время оно я слухав із таким захопленням, як слухав нещодавно Вас, Дорога Пані Маріє! Повірте, що тут нема жодного геперболізму. Ви таки справді майстер своєї справи.

Щодо інтенсивности моєї творчої праці, то Ви трошечки перебільшили, бо вона аж ніяка. Уявіть собі мою трагедію: ось уже два роки хочу видати історичну поему з часів гетьманування славного Петра Дорошенка (до речі, я ставлю його вище від усіх наших гетьманів!) і ніяк не можу остаточно зредаґувати. Усе мені здається, що і те не так, і те звучить трохи фальшиво, не переконливо. Уже й грошей на видання зібрали мої друзі понад триста долярів, а я все копирсаюся в машинопису, виправляю, поліпшую. Уже люди питають: "Доки ж, Господи?" А я все ще не зважуюсь. Признатися, ще ніколи не було зі мною такого. Мабуть, таки старість винувата в цьому...

Ви колись цікавилися знати про мене трохи більше і я обіцяв дещо прописати. Отже, 1920 року видав дві збірки поезій (якщо їх можна так назвати). Закінчивши Кам'янець-Подільський ВІНО (колишній Український Університет, що його організував гетьман Скоропадський (переїхав до Харкова і потрапив до Держвидаву на посаду літредактора. Від 1924 року і мало не самої другої війни бабрався в чужих творах (кого ми тільки не редаґували! Навіть "Соняшну машину" В. Винниченка). Це, звісно спричинилося до того, що я й досі не виробив власного стилю і не написав чогось путнього. Мій колеґа Олександер Ільченко був далеко розумніший, власне, його молода дружина, що змусила його покинути ДВУ і взятися тільки за власні твори, і я тепер бачу, до чого це привело: він написав "Козацькому роду нема переводу. Козак Мамай або чужа молодиця". Не знаю, чи читали цей твір, але я скажу Вам, це шедевр (щодо мови) української літератури. Я не можу сказати, що це говорить заздрість, але "Обідно і досадно до сльоз і до мученій" як

порівнюю свої чотири п'єски, що їх написав у 30-х роках і новельку.

Давайте, Бога ради, якісь матеріяли до "Молодої України", не відкладайте на потім.

Щирий привіт панові Богданові і найкращі побажання обидвом. Пишіть!!!

Ваш Павло Степ

— • • • —

08.12.1964

Дорога Пані Маріє!

Пробачте, що нічого не пишу. З 14 жовтня я хворую. Почалося з модної тепер шлункової "флю", а закінчилося запаленням печінки. Погана це недуга, не дає підвестись і щось зробити, а все тіло так свербить, що не можна витерпіти. Не знаю чи витерплю. Мені здається, що я вже не встану. Що все залишиться розпочате, а нічого не закінченого. . . Погані думки снуються в голові, та я потрохи їх побороюю. . .

Ви до сліз зворушили мене своїми турботами про небіжчика Одрача та його родину. Я викинув уже складений матеріял і вмістив Вашу чудову статтю-відозву. Бачив її (відозву) в газеті "Новий Шлях" і більше ніде. З панею Клярою Одрач підтримую зв'язки, але тепер тільки телефоном і то відповідають за мене дружина, чи невістка.

Все, що Ви надіслали вміщу в "Молоду Україну", не знаю, чи її зможу далі редаґувати, хоч мені обіцяє свою допомогу мій безкорисний, єдидний правдивий друг (чоловічої статі) Левко Ромен. Біда, що не можу сидіти: голова крутиться, слабість неймовірна.

Привіт Вам і панові Богданові.

Павло Степ

P.C. Зігрійте мене, Пані Маріє, теплотою Вашого серця. Я тепер цього дуже потребую.

ВАСИЛЬ ЧАПЛЕНКО – прозаїк, літературознавець. Автор повістей, оповідань, драм, збірки "Мої вірші", літературознавчих, мовознавчих, полемічних статтей, гумористично-сатиричних нарисів. Автор творів: "Сумна доля добродія Безорудька", "Пиворіз", "Люди в тенетах", "Дещо про красне письменство й мистецтво взагалі", роману "Чорноморці" та багатьох інших.

29 грудня 1975.
м. Матаван Н. Дж.

Дорога землячко!

Мене глибоко зворушив не тільки Ваш аж двома заходами написаний лист, а й звістка про те, що Ви дихали повітрям, яким я дихав, ходили тими вулицями, якими я ходив (у м. П'ятигорськім). Справді, є щось приємне в почутті ближчого земляцтва. Можна бути всеукраїнським патріотом, охоплюючи цим почуттям всіх українців, які існують на Землі (а я такий патріот), і разом з тим найбільше любити компатріотів вужчої батьківщини. Хоч я народився на Наддніпрянщині, але найсвіжіші мої враження вивіз із Північного Кавказу, як відбито в моїх віршах, і в спеціяльно написанім романі "Чорноморці" (кажу "спеціяльно написанім", бо я приобіцяв тамтешній громаді свідомих українців написати твір про "Кубанщину", щоб звернути увагу решти українців на цей занедбаний у нашій літературі й науці край. То інша справа, що цього не оцінили інші "вужчі патріоти", як про це Ви довідаєтеся з передмови до цієї моєї повісти.

А цю повість я Вам висилаю з деяким почуттям "остраху". Чи не попсує вона Вашого до мене доброго ставлення? У ній же я жертва українського релігійного терору (про це Ви теж прочитаєте в передмові до повісти), розмахнувся на повну силу в питанні про релігію, до якої фактично звелося все наше життя на еміґрації, а як Ви це "питання" розумієте, я не знаю.

Тим то я надсилаю цю книжку на Вашу адресу з певною обережністю: а що як я помилився адресою.

Є ще один момент, що спонукав мене надіслати Вам якусь книжку додатково до ювілейного збірника. Якщо я

подарував Вам книжку з написом, то за неї не можу брати гроші, а Ви мені вислали аж 10 дол. (моя собівартість Збірника тільки 6 дол.). Отож хай ті 10 дол., що Ви надіслали, будуть за мого "Безорудька".

З Вашого листа видно, що Ви розумієте й моє становище як науковця, як і взагалі несприятливі умови для нашої наукової праці. От я вивіз з Північного Кавказу ідею моєї "адигейської теорії", а її тепер наші псевдонауковці підняли на глузи. Якби я був жид, то з огляду на жидівську солідарність, я одержав би за це наукове відкриття Нобелівську нагороду, а в своїм українськім суспільстві я заслужив тільки зневагу.

З щирою пошаною

В. Чапленко

— • • • —

3 листопада 1977

Дорога Землячко!

Це відповідь на Вашого листа з 28 жовтня ц. р. А сенсаційний він передусім тим, що в ньому я побачив Вашу фотографію з Північного Кавказу. Невже це Ви злітали туди? І хто це Вас так чудово сфотографував? Моя жінка як побачила її та як спалахнула ревнощами: "Що це за красуня? З ким ти листуєшся? А що я мав у руках Вашого листа, то й показав їй, що в цієї красуні є охоронець, Богдан на ймення. Тоді вона заспокоїлась. Ну, але це жарт.

Друга для мене "сенсація" в тім, що Ви скинули з моїх пліч 35 років, нагадавши становище довкола Машука. Справді, тоді там було моторошно. Я мусів іти тим шляхом на Машук, що ним перед війною возили туристів на верх цієї гори, а обабіч цього шляху сиділи німці з поставленими на поготівля скорострілами. А я йшов, щоб викопати картоплі на своєму городі (тоді працівники інституту дали для цього клаптик землі), і німці, зрозумівши мене, що мені треба на "ґемюз: ґарден" пропустили. Але на своєму городчику я мало картоплі знайшов, бо якісь "свині" в людській подобі вже перерили його. Мені було тоді 43 роки.

Про В. Сварога, Ви, мабуть, читали мою статтю в "Молодій Україні" про "Дві публікації однієї статті" (число за вересень), а в цій статті я "приобіцяв" написати про його "редаґування". Але ця стаття дійшла до мене (тай журнал вийшов) пізніше, як я здійснив свою "обіцянку", надрукувавши в газеті "Вільний світ" (виходить у Вінннніпезі, але призначений для США) велику статтю "Друг В. Сварог, але українська справа - більший друг". Стаття ця йшла в чотирьох числах, і Сварог уже нахваляється дати мені "відсіч" . . . Для відповіді Сварогові мені дуже пригодилася Ваша справа із статтею про М. Бек. Чи Ви дозволите мені її, Вашу справу, використати? Напишіть мені, будь ласка!

Ваші 25 дол. могли б бути третьою сенсацією, але Ви заборонили "висловлювати догану", - то я просто Вам щиро дякую. Але ця книжка буде вже моя остання. Хоч вона надрукована "неповноцінним" друком (правда, чепурно, без помилок коректури) але один примірник її коштує мені 8 дол., а я продаю по 6 дол.

А яка мука книжки "продавати"!

Це справжнє пониження людської гідности письменника. . .

Ваш

В. Чапленко

— • • • —

ГАННА ЧЕРІНЬ – поетеса, прозаїк. Автор книжок поезій: "Crescendo", "Чорнозем", "Вагонетки", "Травневі мрії", "Небесні вірші", "Зелень моря", "Квіти добра і зла", "Держава", а також автор кількох книжок репортажів з подорожів, оповідань для дітей, гумористичних оповідань зібраних у книжці "Хитра макітра", п'єс та інше.

31 Січня 1991

Дорога Пані Маріє!

Тількищо прийшла Ваша картка-лист. Мене вона дуже засмутила, бо я й не могла подумати, що з Вами таке сталось. Щиро кажу також, що я й не думала абсолютно нічого злого про Вашу мовчанку. Не до листів , не до подяк Вам було в такий час, а я, якщо й думала про Вас, то вважала, що Ви дуже багато праці маєте, як Ви й писали в попереднім листі, де й назвали кілька головних Ваших творів і діянь.
Я взагалі вже давно "перестроїлась": хоч ніколи не була злісною й здатною до підозрінь, а всеж трохи сердилась часом. А тепер, як доспіла диня, все сприймаю спокійно й навіть солодко. Я хотіла б, щоб усі на світі мене любили, але це неможливо. Ще краще: далеко не всі люди, кого я люблю, відповідають мені взаємністю. То що ж робити? Я вирішила приймати стільки любови й доброзичливости, скільки мені дають, і бути вдячною Богові й людям за це. Я вдячна за всі Ваші чудові слова про мою творчість, що підтримували мене й заохочували до праці, включно з Вашими словами у цій картці про "Квіти". Мені шкода, що кілька літ нашої приязні втратились через дурні непорозуміння, і я рада, що ми знову приятелі.
Згадую Ваші колишні біди з руками, коли ми були у Вас і сподіваюсь, що з тим покінчено назавжди.
А серце?! Дай Боже, щоб Ваша хвороба належала до так званих "легких" ударів, з котих люди видужують цілком. Певна, що пан Богдан тепер так добре доглядає Вас, як Ви колись - як ми були у Вас - його. Ну, і медицина якраз у справах сердечних тепер досягла нечуваних успіхів, і в операціях, і в ліках. Тільки, звичайно, треба трохи знизити темп і відпочивати, спершу цілком, а далі... потроху, але вже не розганятися так, як досі.
А чого б Вам, коли вже окріпнете, замість доповідей і словесних концертів, не виїхати потихеньку на відпочинок до Флориди, до нас? Дорога

до нас, навіть взимку, дуже добра (95), низом, через тепліші місця, по рівнині, аж до самого місця призначення. Маємо зручну кімнату для гостей з окремою ванною, і Ви б мали спокій і стільки нашого товариства скільки Ваше здоров"я може дозволити. Просимо відповісти (позитивно)!
Маю тепер зв"язок з Україною - мабуть так, як і Ви, відшукалась і рідня, і претенденти на рідню, і літератори. Як приємно, наприклад, отримати листа з Полтави, в якій я, як і в інших містах України, ніколи не була... Або прочитати свої вірші в "Вечірнім Києві"!.. Тільки що трусимось щодня, щохвилини, за долю нашої любої Держави. А там також нелади між людьми, одні за Кравчука, інші несамовито проти. Там люди не хочуть розуміти важливість і вимоги кон"юнктури, не бачать того, що видно краще нам на еміґрації. А еміґрація ще й собі додає оливи в вогонь, пробує настроювати гітару на свій лад, то тієї, то іншої партії - якраз цього нам потрібно!!!
А всеж краще так, ніж ніяк, і, я думаю, ніколи в нас кращого стану не було. І також вірю, що назад вороття в болото не може бути. (це в багатьох моїх старих і нових творах - наприклад, у кінці "Слів" і в Вінку Сонетів у "Квітах".)
В Україні передруковують мої "Слова". Покищо наколадом 5 тис. , а як продасться добре, то буде й другий - 15 тис. А я ж видаю по 500, та й то роздаю, а не продаю.

Багато зарадних письменників діяспори, включно з графоманами, їздять в Україну і пропихають свої твори, використовуючи зацікавлення Вітчизни життям діяспори. Ні я, ні , наприклад, Веретенченко, туди не їздили й не пхались. Мене скорше відзначили, а я нагадую і про нього. Він буде включений в Літ. Енцикло педію, хоч його літера пройшла. Чи є Ви ? Якщо ні, мій обов"язок буде нагадати, для цього попрошу Ваші біогр. дані. Про Олексу маю вирізку з "Народної газети" за 8 грудня, пошлю Йому (Мих Білецький, з Києва).
З тим до побачення! Бажаємо Вам і панові Богданові щасливого, здорового Нового Року й чудового Різдва!
З пошаною

Ганна і Степан

МСТИСЛАВ С. СКРИПНИК – Преосвященніший Архиєпископ Нью-Йорку, Голова Консисторії Української Православної Церкви у США. З проголошенням Української Незалежної Самостійної Держави - Перший Патріярх Київський і Всієї Руси - України.

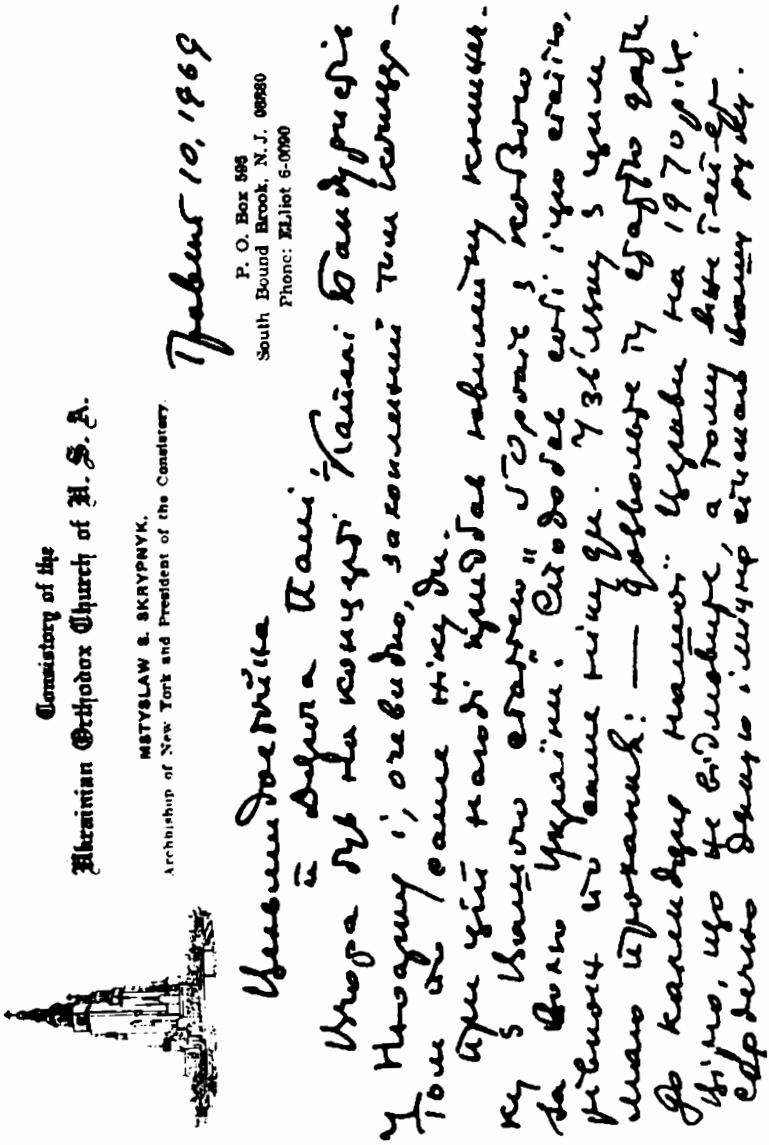

Consistory of the
Ukrainian Orthodox Church of U. S. A.

MSTYSLAW S. SKRYPNYK,
Archbishop of New York and President of the Consistory

P. O. Box 595
South Bound Brook, N. J. 08880
Phone: ELliot 6-0090

Правлінє 10, 1969

Шановний Достойний
і Вибрана Пані!
Щира Вам конгратуляції Вашій Бандурній
капелі з нагоди її ювілею, за кожнечні тим
Тож не Ваше мистецтво.
При цій нагоді хвилюючу кожнечі.
ку з Ювілеєм вашого „Стоматі з ковбою
ла" Вам Українці. Єдиноодаєсь сті: „чо світо.
ніючі на ваше мистецтво. Узгідному з чим
лано ідеотанк: — „Добровольне ім будуть вам
до кажнебудь нашому". Українці на 1970 р.ч.
Ніщо, що не єдиноцьке, а тому вже ґаї-бу
сторіно Вашу і ціцуно єдиноцьку ру ку.

До речі, – коли Ви хотіли щось у сбаті змінити або додати то й про це Ваше рідно і нічню пишу. Кістку, про дрова та ковдрами чи одежі до сбаті варто мені мати ще перед митним кр.

Бачив на сцені Вашого Чоловіка, лише із ним обмінювався то є міцних моїх обіймах. Тоді вже пам'ятати, бо таких обіймів треба було довершити десь коло півночі. В кожнім разі не мав нагоди дізнатися про що про Ваше здоровлення та передати Вам мій низький поклін. Робив це тепер, бажаючи водночас Вам обом багато кріпкого здоровля та погідного настрою.

Душею й серцем Ваш у Христі

Андрей

Вітальна карточка від архиєпископа Мстислава С. Скрипника.

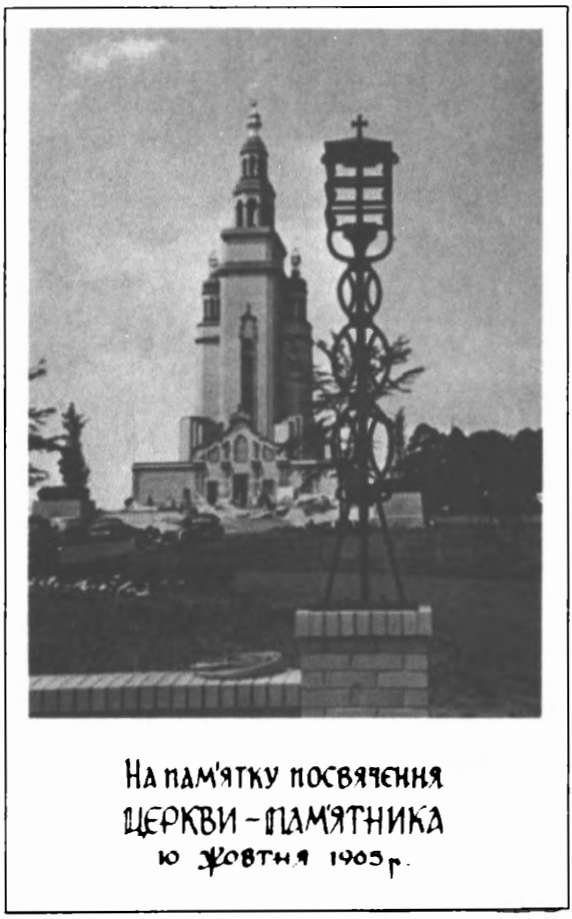

Зворотня сторона вітальної карточки від Мстислава С. Скрипника.

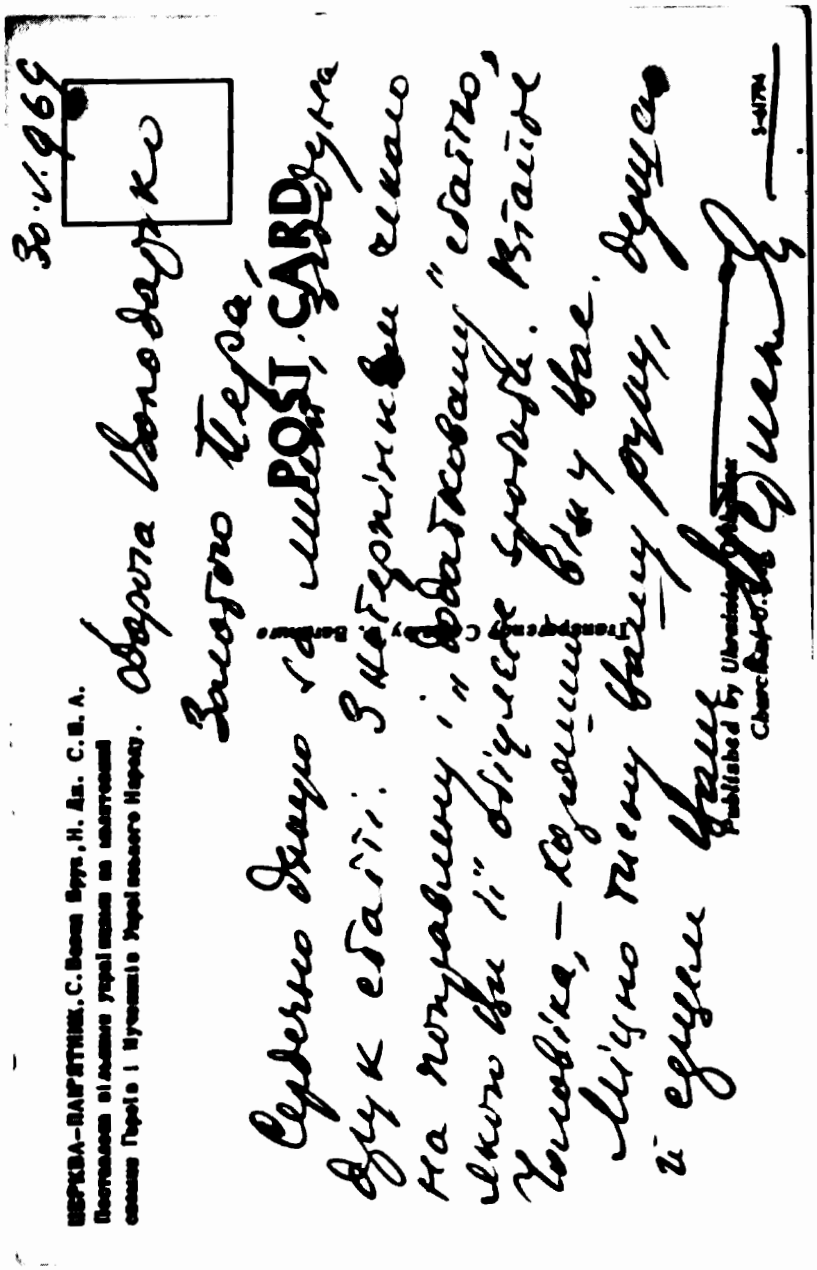

ОЛЕГ ЗУЄВСЬКИЙ – визначний поет, професор, літературознавець.

DEPARTMENT OF
SLAVIC LANGUAGES
TELEPHONE: (403) 432-3275

THE UNIVERSITY OF ALBERTA
EDMONTON, ALBERTA, CANADA
T6G 2H1

22.9.1977

Високоповажана Пані Гарасевич!

Ваше ім'я відоме мені з літературознавчих Ваших праць. Останню (про О. Веретенченка) читав у альманасі Слово. Тож наважуюся звернутися до Вас як до літератора із наступною пропозицією.

Я тепер маю намір відвідати головніші американські та канадські метрополії. Хочу побувати (13 - 18 жовтня) і в Детройті. У зв'язку з цим у мене виникло бажання виступити у Вас бодай перед вузьким колом слухачів з читанням своїх власних та перекладних поезій. Боюся за нескромність такої пропозиції, але в той же час і плекаю надію, що серед Вашої детройтської громади знайдеться якась кількість прихильних до мене людей (до яких у першу чергу я хотів би зарахувати – Вас), які поставляться до неї пробачливо або, можливо, й з ентузіязмом.

Прошу також взяти на увагу те, що я зовсім не зацікавлений у жадному гонорарі - усі витрати, зв'язані з подорожжю та постоєм у готелі, я беру на себе, бо це ж моя власна ініціятива. Я вчора написав про це й колезі О. Веретенченкові, якого теж дуже хочу побачити. А Вас прошу не загніватися на мене з приводу того, що передаю Вам цього листа через "другі" руки: маю на увазі п. К. Цепенду. Вся біда полягала в тому, що я не міг дістати Вашої адреси ні в мого близького приятеля Ю. Стефаника, ані в мого нового студента - В. Іваницького, який докладно інформував мене про Детройт, з великим захоплен-

ням говорив про Вас і рекомендував (радив) мені саме до Вас звернутися в заторкнутій мною тут справі (вибачте за неоковирний стиль!).

Отже - я буду чекати від Вас (а, може, й від пана Цепенди? Д-ра Лончини? Веретенченка?) листа, з якого б можна було довідатися, чи моя пропозиція Вам у Детройті подобається. День (між 13 та 18 жовтня) для зустрічі вибирайте Ви у згоді з тим, коли Вам усім буде зручніше. Найкраще, звичайно, як згаданий лист буде написаний у формі запрошення.

Щиро Ваш Олег Зуєвський

Олег Зуєвський

— • • • —

ЮРІЙ ПОЧЕНЮК – артист, журналіст, керівник радіогодини.

Торонто, 2 травня 1970

Найдорожча в цілій діяспорі кароока землячко
п. Маріє, дорогий єдинокровний п. Богдане!

Дякую за довгожданого листа і за щирі признання для мене. Зовсім не шкодую, що приїхав, бо мав потрійне задоволення. Перше і найголовніше, що нарешті запізнався з Вами - і це найдорожче, бо добрих друзів не купиш і за мільйони долярів, в товаристві яких провів незабутні хвилини, за що Вам обом, а пані-господині, чарівній п. Марії, ще раз кажу - спасибі!

Друге - допоміг в силу своїх здібностей (?) Борисові (поетові Б. Олександрову на його літературному вечорі в Дітройті. М.Г.), бо він цього заслуговує.

Третє - акторові потрібно, час від часу, виступати. Тому ваше, п. Маріє, хвилювання за фінансовий бік є надаремне.

Врешті, мені здається, що скоро треба буде платити слухачам, щоб прийшли й послухали якогось письменника чи поета - ось так у нас стоїть справа з культурою. . . .

Ми з Борисом плянуємо на осінь запросити Вас на виступ в Торонті - тема вільна. . . .

Дорога п. Маріє! Без Вашого дозволу, вже використовуючи наше знайомство, я дав Вашу адресу для одного порядного і надзвичайно хорошого чоловіка. Називається він Василь Іванович Гарба. Це є людина глибоко інтеліґентна, розумна і без докторського титулу. Він є з мого чудового Поділля. Батько гарного сина Віталія, який має ПРАВДИВИЙ титул доктора фізичних наук і працює в Пентаґоні (Вашінґтон ДС). Це є взірцева українська родина, без претенсій на щось особливе. Василь Іванович закінчив у свій час Кам'янець-Подільську духовну семінарію, в якій вчився і мій покійний Татко. Він видав за свій власний кошт мемуари "На золотій ниві Поділля" під фірмою Науково-Богословського інституту, Української православної церкви в США.

Він звернувся до мене з проханням допомогти йому частково розповсюдити цю книжку. Я йому порадив вислати до Вас один примірник, а тепер хочу попросити Вас, моя голубонько-сизопера, щоб Ви сіли там у своїй кімнатці, де на стіні висить Ваш прекрасний портрет і прочитали ці спогади, а потім написали свої думки до "Свободи".

Я знаю, що Ви насуплюєте свої гарні бровенята і у Ваших карих оченятах вже займається вогник і прочеє, і прочеє і чую, як Ваші губи шепочуть: "От зараза, вже хоче використати перше знайомство" - але ні, даруйте мені, зовсім ні! . . . Це дуже порядна і гарна людина, яка пережила 10 років Казахстану і, якій хочеться допомогти.

Добре, дорога П. Маріє? Га? Ну тож скажіть - так! Я Вас за це, при першій зустрічі, не 4 рази, а 4^2 на 4^2 розцілую з вдячністю за Вашу допомогу цій вже старшій людині.

Даруйте за відвагу і телячу впертість, але ми гайдамаки, всі однакі.

Прошу привітати п. Богдана, і прошу Вас обох, при першій можливості, відразу "запукати" в наші двері, так несподівано, як ми "втєли" до Вас з Борисом.

До цієї щасливої хвилі, залишаюсь все таким же, як був, є, і буду.

Ваш Юрій (Поченюк)

Привіт Вам від дружини й сина.

— • • • —

ЛЕВКО РОМЕН – поет.

ДО П-І МАРІЇ ГАРАСЕВИЧ 14-УІ-1968

ВЕЛЬМИШАНОВНА ПАНІ!

Насмілююсь звернутись до Вас у такій справі. У цьому році в Торонті почав виходити журнал "СВІТАННЯ". Щоправда, початки його дуже скромні, — квартальник і лише на 32 сторінки. Для ознайомлення одночасно висилаю ч. 1 /вийшло і 2-ге, у друку 3-тс/.

Від імени Редакційної Колеґії прохав відгукнутися і, якщо зміст журналу Вам до вподоби, зголоситися у число співробітників цього нашого журналу, якого напрямок безкомпромісово соборницький і патріотичний.

Сподіваємось від Вас літературних есеїв, рецензій тощо. Звичайно, просимо взяти на увагу, що через тісні рямці журналу мусимо обмежуватись речами трохи скромнішими розмірами /хоч деякі речі примушені "розривати" — давати закінчення у наступному числі/.

Гадаю, що потребу такого журналу із поданим тут засягом /"поезія, література, мистецтво, ідеологія та філософія"/ відчуваєте також і Ви, Дорога Пані, а тому щире прохання відгукнутись на мою адресу.

За Редакційну Колеґію — Левко Ромен

ПС. Крім загальної участи як співробітник, я виконую ще обов'язки мовного редактори. Тож був би дуже вдячний Вам, коли б Ви подали щиро Ваше перше враження щодо змісту цього числа і щодо мовного оформлення. Л. Р.

ВІТАЛІЙ КАРПЕНКО – кандидат філологічних наук. Доцент Інституту журналістики Київського Національного університету. Депутат Верховної Ради України 12-го скликання. Голова Київського відділення Конґресу української інтеліґенції. Голова Асоціяції української національно-демократичної преси.

Член Спілки Письменників України. Заслужений журналіст України. Автор 13 книг документальної прози, публіцистики, літературної критики, багатьох статтей з питань розвитку сучасного літературного процесу та політики.

a-mari-4

Friends of Ukrainian Democretic Press in Ukraine
3061 Firestone Drive,
Sterling Heights, MI 48310
for Maria Harasevich,
USA

Вельмишановна п.Маріє!

Надсилаю Вам газети з публікацією Ваших віршів. У нас вважають, що добірка вийшла дуже гарна. Щиро Вам дякую.

Статтю про діяльність очолюваного Вами Фонду також надрукуємо - вона підготовлена до друку. Стежте за газетою - Вам її мають надсилати раз на тиждень. До речі, при нагоді повідомте, як надходить.

Передачу для "Дзвону Севастополя" ще не передав. Але вже мав контакт телефонний з редактором - він має когось прислати.

Я ніяк не можу скористатися Вашим факсом. Тому знову послав факсограму для Вас на номер п.Козака Сергія - чи отримали?

Пані Маріє, я Вам дуже дякую за все - за Вашу подвижницьку працю для України, за підтримку нашої преси, за Вашу літературну діяльність, за Ваше добре серце. Хай Вам Бог помагає.

З повагою Віталій КАРПЕНКО.

Friday, May 23, 1997

a-merl-4

В/п пані ГАРАСЕВИЧ Марії - від В.Карпенка

Вельмишановна п.Маріє!

Дуже дякую за Ваш такий щирий та емоційний лист від 31 травня. Їй-право, я не заслуговую таких Ваших подяк - я лише виконав свій редакторський обов"язок: опублікував Віаші справді цікаві і гарні вірші, і це я маю Вам дякувати за них. Ваша поезія доброзичливо сприйнята нашим читачем - телефонували письменники, говорили добрі слова, зокрема, ґратулює Вам за добірку Микола Сом. А за прикру граматичну помилку вибачте - то мій недогляд.

Хочу також повідомити, що видрукували ми і Вашу статтю про роботу Фонду. Надсилаю її Вам, хоч, можливо, Ви раніше побачите її в газеті, яку м и Вам надсилаємо щотижня.

Ваше доручення щодо "Дзвону" виконане, маю про це розписку, копію якої додаю.

Ще раз дякую вам за все. Зичу міцного здоров"я, творчих успіхів на літературній ниві, всіляких гараздів у побуті. Вітайте Вашого чоловіка та всю родину. При нагоді передавайте привіт Сергієві Козаку.

З повагою і низьким поклоном

Віталій КАРПЕНКО.

26 June, 1997

— • • • —

شاہد الحق حقی
Shahid Haq Haqqee

17 A, Khiyaban-e-Tanzeem
Defence Society, Karachi-46
Telephone : 534624
Office : 531289
Residence : 534717

20th August, 1985

Dear Mrs. Maria Harasevych,

We are not known to each other, but incidentally your name appears on the same page as mine (745) in the International Whos' Who of Intellectuals, published from Cambridge.

I have recently translated into English some of my poetry originally composed in my own language - Urdu, also known as Hindustani. I am sending you specimens of these tranlsations (out of a sizeable collection) with the request that you may kindly let me have your frank opinion about these. This is my first attempt at literary writing in English and before it sees the light of day, I would like to ascertion if it would be acceptable to the English reading public. I am sure your candid remarks or any suggestions would be very enlightening to me.

I hope you would not mind my inflicting this stuff on you and encroaching upon your time.

I also hope that this finds you in the best of health and circumstances. With best wishes and compliments,

Yours sincerely,

(S.H. HAQQEE)

Переклад цього листа на українську мову на наступній сторіці.

17 А. Хіябан - і - Танзіім
Дефенс Сосаїті, Карабачі - 46

Шанул Гаґ Гаґґіі

Дорога Пані Марія Гарасевич!

Ми себе взаємно не знаємо, але випадково Ваше прізвище знаходиться на тій самій сторінці, що й моє (745) в "Інтернаціональному Хто є Хто між Інтелектуалами" виданою в Кембрідж.

Недавно я перекладав на англійську мову дещо з моєї поезії оригінально написану в моїй матірній мові Урду, теж відому як гіндустані. Я посилаю Вам зразки цих перекладів (з великої збірки) з проханням, щоб Ви ласкаво дали мені Вашу щиру опінію про них. Це моя перша літературна спроба писати англійською мовою і поки це побачить денне світло, я хотів би бути впевненим, що то буде сприємливе для англомовного читача. Я впевнений, що Ваші щирі зауваження будуть для мене прояснюючими.

Я надіюся, що Ви не будете незадоволені з того, що я Вас обтяжую цією справою та забираю у Вас час.

Я теж надіюсь, що Ви є в найкращому здоров'ї й обставинах.

З найкращими побажаннями й компліментами
щиро Ваш
С. Г. Гаґґіі

(Переклад з англійської мови - М. Г.)

КОМІТЕТ СВІТОВОГО КОНКУРСУ ДЛЯ МОЛОДІ ім. МАРУСІ БЕК
„УКРАЇНА В АНГЛОМОВНИХ ВИДАННЯХ"

MARY BECK WORLDWIDE CONTEST FOR YOUTH
"IN SEARCH OF UKRAINICA IN ENGLISH LANGUAGE PUBLICATIONS", Inc.

2026 Oakman Boulevard, Detroit, Mi., 48238

7 лютого, 1984р.

Високошановна Пані Гарасевич !

З початком Нового Року думки майже кожної людини звернені в майбутнє з надією, що той Новий Рік принесе щось кращого як попередній. Таке наставлення зовсім оправдане. Але я належу до тих, які одночасно згадують минуле, переглядаючи та оцінюючи події за останній рік. І неодмінно пригадую собі тих осіб, які співпрацювали зі мною або послужили тим справам, які є мені близькими та дорогими.

Серед тих осіб Ви займаєте видне місце, бо протягом вже кількох років Ви очолювали Комітет Конкурсу "Україніка" та зробили великий вклад у формі таланту, зусиль та часу, рекламуючи та просуваючи цей Конкурс. Мені стало прикро, коли я довідалась, що Ви відмовились надалі очолювати Комітет Конкурсу. Проте, я розуміє Вас та співчуваю, бо знаю, що така постійна праця, головно коли вона не приносить надто великих успіхів, стає нестерпним тягарем.

Особливо тому, що Ви так довго несли той тягар, Вам належиться велике признання. Тому дозвольте мені висловити Вам свою вдячність за те, що Ви так совісно, так уміло та так охочо виконували все, що треба було, щоби уможливити Конкурсові дальше існування.

Напевно ще довго він буде "культати". Але в мене невгнута віра, що в ньому прихований великий потенціял, який згодом виявиться. І тому я рада та вдячна Вам, що Ви помогли збудувати основу, на якій він має можливість дальше розвиватися.

Щераз щиро дякую. Одночасно сердечно вітаю, всякого добра в Новому Році бажаю та залишаюсь

з глибокою пошаною,

Марусі Бек

Марусі Бек

РЕДАКЦІЯ ГАЗЕТИ

Літературна Україна

ГАЗЕТА ПИСЬМЕННИКІВ УКРАЇНИ

252601, Київ, МСП—601
Бульвар Лесі Українки, 20

Тел. 294-36-39, 296-36-25
тел. факс 296-36-57

Високоповажна пані Гарасевич!

Від душі висловлюємо щиру й глибоку подяку Вам особисто яко фундаторові і голові Комітету сприяння українській демократичній пресі в Україні, а також усім установам і шановним добродійникам, які надали чергову підтримку „Літературній Україні". За цей щедрий даток редакція придбала вкрай необхідний для неї комп'ютер для власного наборного цеху.

В час економічної скрути, яку переживає нині Україна і яку особливо гостро відчувають працівники культурної сфери, підтримка з боку наших братів і сестер із зарубіжжя — це важлива патріотична місія, це живодайне донорство, яке допомагає нам вистояти, в надії на краще майбутнє, на добробут нашої молодої незалежної держави і наш.

Нам вельми приємно відчувати якнайдіяльнішу участь у цих доброчинних акціях Вас особисто, а також високошановного пана Богдана Гарасевича, вашу невичерпну енергію, постійне опікування демократичною пресою і передусім „Літературною Україною". Ваші інформації про жертводавців на сторінках нашої газети з вдячністю сприймають читачі, окрім того, ці повідомлення спонукають і інші громади діаспори до посильної допомоги демократичній пресі в Україні.

Великий інтерес викликали Ваші і пана Богдана розповіді в літературній вітальні редакції про жваве й наповнене культурно-просвітницьке життя вашої громади, про вашу участь у всіх найважливіших імпрезах, про Ваші творчі виступи на вечорах і в широкій пресі.

Все зроблене Вами, високодостойна пані Маріє, за десятки літ самовідданої і талановитої праці на ниві рідного слова дає підстави бачити Вас у лавах Спілки письменників України. Сподіваємося, що невдовзі матимемо щасливу нагоду привітати Вас зі вступом до цієї творчої спілки, яка наближала жадану незалежність України і високо несе прапор її державності і багатої духовності.

Прийміть наші найтепліші зичення щастя, здоров'я, творчої наснаги, яку Ви сповна віддаєте для розквіту рідної української культури.

Головний редактор *Борис РОГОЗА.*

9 жовтня 1995 р.
м. Київ.

РОЗДІЛ П'ЯТИЙ

- ВІРШІ

- НАРИСИ

- ОПОВІДАННЯ

- РЕПОРТАЖІ

ЧАС

Віктору

Відвічна мудрість сива з бородою
простерла плахту часу над людьми:
час лікар туги, ран душевних,
втира сльозу, зніма печаль,
жалі несе мов листя за водою.
Примудросте всесвітня!
Чи знала справжнє горе ти?
Чи туга брилою тяжкою
тяглася мукою такою,
що світ тобі чорнів?
Чи втратила коли ти Батьківщину,
оспівану й прославлену Вкраїну,
знедолену й скатовану в ярмі?
Не лікарем,
а катом час тоді.

"НОВИЙ ШЛЯХ", 11 грудня 1965

Незнаний, тужний шлях, чужий, колючий
Встеляла втома і розлуки жаль,
Губилися надії. . . сум повзучи,
У мороці снував журбу-печаль.

Я йшла відірвана живцем від ґрунту,
З яким зросталася з прадавніх літ,
І завтра не було – мене забуту
Чужа земля тягнула десь наспід.

Коли ж здавалося знеможе туга,
До мене в чужину прийшов мій край
Усім розлогим небом, степом, лугом. . .
Заговорив Дніпро, защебетав розмай. . .

Прийшов в піснях і струнами бандури
Приніс мені свій біль, любов і чар.
Ясніли дні, зникали з шляху мури. . .
Клонюсь тобі, бандуро, за цей дар.

Газета "Український Голос",
Вінніпеґ, Манітоба, 12 березня 1969

Газета "Вечірній Київ",
Київ, 16 травня 1997

Розцвітає тиша срібноока
Простяга квіт-спогад до зірок,
І тоді з далекого туману,
Ожива минулого шматок.

Я не знаю, чи воно минуле,
Чи це тільки так його зову,
Бо до тебе весняним розмаєм,
Як тоді, на зустріч тихо йду.

І ти знаєш, все таке, як було,
Навіть кучері під дотиком руки,
І тепло у грудях ніжно-миле,
І уста розкохані такі,

І над нами місяць тче поеми,
Для яких ніхто не знайде слів,
І ось зараз, зараз я почую,
Як тоді, про мрії твоїх снів.

Тільки, що та тиша срібноока
Утіка, мов серна полохка,
Без гаїв не хоче зупинитись,
Умира без білого садка.

06. 06. 1967. Дітройт

ЗАКОХАНІСТЬ

У занедбанім парку,
По зарослих доріжках,
По кущах і березах
розлилася печаль
За життям відшумілим
У розкішних одежах
За піснями в акордах,
що відплакав рояль.
І здавалось загинуть
Парк і замок безслідно
серед буднів голодних,
серед днів без надій. . .
Раптом. . . все стрепенулось
В стінах замку холодних –
Через парк ішла пара
у сні
щастя і мрій. . .
Що юнак – лицар-красень,
Що дівчина, мов диво,
Де не глянуть –
троянди,
Де не ступлять –
алмаз. . .
І берези спускали
Ніжно листя над ними,
Шовком трави сплітали
зачарований час.

Піднімались голівки
Посумнілого квіту,
Десь поділись із світу
Безпросвіття і жаль,
Розяснялися вікна
Призабутого міту,
Заливався піснями
У екстазі рояль.
Поцілунками вбрану
В найрозкішніші шати,
Лицар-красень саджає
На шовковий килим,
Серце – квітку кохання
У слова зодягає
і до рук їй складає
життя разом із ним.

Із тих пір, місяць сходить
І заходить над замком,
Із тих пір, парк щоночі
Навіщає любов. . .
Заглядають берези
У закохані очі,
Мов питають: "Чи прийде
Пара-диво та знов?"

12 березня 1966, Дітройт

ЛЮБОВ

Хто сказав, що любов проминає,
Той ніколи любови не знав.
Хто сказав, що кохав й не кохає,
Той нікого в житті не кохав.

Як приходить кохання у серце,
Щастям виповнить кожную мить
І тривожно, і боляче все це
Закарбує у слові "любить". . .

Як з'єднається всесвіт з тобою
В торжество перемоги життя,
Зоресяйною витче габою
Всю розкрилену гордість буття. . .

Серце пульсом відіб'є жагучим
Раз назавжди: "Оце є моє!"
Не розтратить крізь роки несучи, –
Те незгасне, що вічністю є.

Журнал "МОЛОДА УКРАЇНА",
Торонто, грудень 1965 р.

Газета "ЛІТЕРАТУРНА УКРАЇНА",
Київ, 5 жовтня 1995 р.

ЗРАДА

. . . З його очей вийшов холод, як згуба,
і вдарив гострим лезом: "Я зрада."
Серце захлиснулося болем. . . благало. . .
Та в нього згасли очі і він не чув, як серце благало:
"Скажи "люба", скажи "любиш",
бо барвінок стане ладан. . ."

. . . Морок упав на землю, як плахта,
і крикнув голосом диким: "Не варто!"
Раптом зів'яли квіти весняні. . .
Та в нього згасли очі і він не бачив.
Кривавилось серце: "Де ж правда?" Благало:
"Скажи, що це жарти."

. . . Чорний сніг падав на червень, як круки,
і на серце падав зарано.
Плентались дні, спотикались бездушно. . .
Та в нього згасли очі і він не бачив. . .
Ні, він не бачив, як сумні руки
простяглись до нього намарно.

. . . А потім. . . сміх розкотився, як перли,
й лунко понісся в звабливому герці –
П'янко жорстокий, зрадливий, химерний. . .
Спалахнули в нього очі й пігнались шукати. . .
Даремно шукати між перлами зерно –
дівоче закохане серце.

. . . Очі тривожно благали: "Зглянься, люба,
барвінок пахне, як ладан. . ."
Болем припали до нього, кохали. . .
Та серце не чуло як пахне барвінок –
На ньому лежав сніг холодний, як згуба.
А перли купалися в розкошах зваби. . .
Чи може то сльози лилися на ладан:
"Ми зрада. . .
Ми зрада."

Газета "ВІЛЬНЕ СЛОВО", 8 липня 1967 р.

АКАЦІЯ

Галочці

Ти цвітеш, акаціє, біло і мережно,
Тінями вкриваєш стежини круті
І будуєш мріями. . . так необережно. . .
Те, що не збувається у житті.

Пахнеш ти, акаціє, бентежно і п'янко,
Голубиш кохання в юнім забутті,
Палко присягаєшся в голубих світанках
В тім, що не збувається у житті.

Гаптуєш акаціє, узори розкішно,
Вночі солов'їні, удень – золоті.
Хвилюєш надіями солодко і ніжно
Те, що не збувається у житті.

Може і не треба, щоб воно збувалося,
Може мрія зоряна – щастя міт,
Помережить молодість, щоб не забувалася –
Впліталась оздобою в гаму літ.

Будь завжди, акаціє, біла і мережна,
Мріями заквітчуй літа молоді
І хвилюй надіями, будь необережна,
Те, що не збувається у житті.

Стерлінґ Гайтс, Міч., 1968 р.

Б. Г.

Ніч глуха для мене сонцем сяє
на порозі,
Бо тоді тебе я зустрічаю
у тривозі.
Пригортаю і цілую тихо:
"Любий! . ."
Заглядаю в очі квітом
туги.
Щастя мого дня позначене
тобою,
Або схне, або проміння тче
пливе рікою.
Бережу свою тривогу
дні і ночі,
Бо згублю, то сонце згасне. . .
ЖИТИ ХОЧУ!

Дітройт, Міч.,
7 листопада 1966 р.

Газета "ВЕЧІРНІЙ КИЇВ", Київ,
16 травня 1997 р.

МІСЯЧНА СОНАТА

Прийшов ти до мене на північ - над озеро тихе, сумне і чуже. Я спала... загублена всіми й собою, й тобою забута в просторі мережив життя.

Підняв мене і вабив до себе у тайну свою – у дивно-предивне тяжіння до чогось із чого нема вороття. У владі хмільній, незбагненній я вийшла на зустріч уся як була, бо знав ти: з тобою у мене гріха, ні лукавства у думах нема, ні жалю кріхітки.

Який ти всевладний!.. любови пречиста сльоза і мана. Мене всю собою проймаєш, береш у обійми, несеш над землею, до ніг моїх світ спростеляєш. Ти загадка вічна ... а я із тобою з'єдналась й не хочу розлуки.

У пісні синяво-сріблистій, шатро зоряне надо мною схиляєш, хвилюєш чуття і душу тривожиш... - в цім сила твоя. Співаєш чар-пісню бентежну для мене, бо я теж співаю тобі, як співають лиш раз у житті.

То знов, так розкішно, містично і ніжно убрав все у щось неземне, немов побоявся, що пісню забуду, що щастя зоря промине. А пісня влилась переможно в симфонію бурі моєї душі - ударила в струни й могутньо розкрила простори холодні, чужі для кращої долі.

А доля шалено неслася крізь тугу і сльози, і щастя - троянд пелюстки на зустріч яскравим вогням вдалині...

Пливеш...

Меркнуть зорі...

Я чую, як слабнуть обійми ... вже влада твоя сил не має. Блідішає все... Порвались акорди і пісня стихає.

Та ти розтривожив велику тривогу, задушену каменем втрат. Ти вивів мене на обрану дорогу у дні без чисел, у ночі розкритих зіниць, в горіння душею розпалених ватр.

У тузі, з любов'ю чекаю на тебе. І знаю напевно одне – ти вернешся знову і пісня поллється про те, що твоє і моє.

Дітройт, 14. 10. 1965 р.

ВОІСТИНУ ВОСКРЕС!

Це ж на моїй Україні, хустками білими тріпочучи, зима пішла за обрії, здолана теплом. Відшуміли води з вітром, наспівавши гомін з лісу. Принесли до мене в усміх казку пролісків про ніжність і любов нову велику до чарівної краси. Радість пружно пориває геть за вітром поганятись, вислухати його співи про усе, що любо слухать і надіятись, що завтра прийде щось таке, що варто сподіватися його.

Рве з собою вітер в поле у свободу і простори, то над ріки повноводні, то на кручі, то на гори. Пролітаю вільним птахом і спускаюся в сади. У вишневі, яблуневі, у кріслаті до землі і високі скільки хочуть. Що вже буйні запашні! Сади мої - мрії мої - біль радости, жаль... Красо моя, надхненнице!.. Красо моя розраднице... щастя мого чарівниця... пелюсточки життя мого - усміх і печаль. Сади мої!

Хто поставить кордон такий, щоб могла душа розбитись, не дійшовши там? Може хто такий всесильний, щоб спустити смерть – завісу для любови, що врослася у блакить над жайворонком, в тьохкіт гаїв солов'їних, у високії могили, у розлоге плесо слави, навіть у спокої грізне, у грозі ж, як месник Божий, що іде карать за кривду?

* *
*

Сміється ворог наді мною. Мовляв, пішла із Батьківщини у найми, приймаки чужих країн. Мовляв, сирітські сльози ллю і нидію десь попід тином без дому, без

тепла. Він хоче вірити у це і змусити мене повірить. Повірити у те, що бідна я обдерта із найбільшого добра, що в тузі марно пропаду, бо ноги мої не ступають по рідній... по землі. Він хоче вірити у це... А разом з тим він добре знає, що так не є. І ради він на це не має. Всі заходи його, усі атаки безсило падають, зустрівшись з небаченим, незнаним дивом у його межах: любов із волею обнявшись, окрилюють серця. Залізні завіси, межі між Батьківщиною і серцем зникають, як мізерні марні спроби сховати сонце від людини.

До Божих стіп припавши щирою і чистою душею, крізь жах пронесеною, який тепер лише примарою здається, я в тихій радості й спокої звільнилася з утоми від хули. Яке ж це щастя без страху вірити у Бога і йти через життя із Ним. Не мати над собою шпигуючого душу вуха й ока. Не битися об ґрати пастки і звірем загнаним до смерти, зі страху не вмирати день і ніч.

Це правда, що тужу за Батьківщиною так гірко, таку печаль і біль ношу за її долю, що прагну понад все, аби хоч зором до неї пригорнутися, припасти до пахкого чорнозему і злитися в одне з душею, щирою палкою, мого народу на моїй землі. Так було з першої хвилини найтяжчої в житті розлуки, так буде до кінця життя. Чи йшла голодна через стару прославлену Европу Заходу, задивлена в шедеври геніїв - творців культури світу, заслухана в баляди княжих замків, в симфонії імен безсмертних, чи в добробуті мчу в шаленім темпі по автострадах щедрогостинної країни Вашінґтона - душею бачу лиш найдорожчі, нічим ніколи не затерті, стежки й дороги України. Вони ведуть мене крізь села і міста, по всіх полях, лугах і кручах, і зупиняють завжди над Дніпром, де золоте сонце із банями церков зливається в одну величну пісню хвали для Господа і волі для народу.

Премудрий славний Києве! Ти серце напоїв такою вірою у Бога й мій народ, що туга за тобою в безмежне щастя виростає. Благословенна будь, тяжка бездонна туго! Бо ти це – та вічна любов, яка життя моє тримає на висотах. Та пристрасна, розкішна, і всездолаюча любов, якою бачу Україну. Я бачу все: ту чорну хмару, якою ворог намагається здавити душу й криваві смертоносні борони в постійному скородженні народу, і валки квіту призначені на смерть духовну. Але, я бачу, яке ж незрівняно сильніше Боже сяйво над землею України. Ці промені в душі

вкраїнського народу палають ватрою любови до всього, що прийшло із Слова Божого – із Слова Правди Пресвятої. Не знайде сил ніхто згубить народ із Богом в серці, як не знайшов і досі.

Та ще бачу, як святково у красу ніде незнану, вся земля препишно вбрана, в тайну Божу оповита урочисто зустрічає Воскресіння Його Сина. Як люблю я Україну за її найкращі в світі Великодні Дні. Все заквітчане, зелене простяглось життям натхненним в усміх неба голубого. Ось приносить свої квіти краля-вишня у обійми сонця й моря. У ніжних акордах линуть геть назустріч полонинам, де смереки стрімковерхі почали вже гімн величний. Разом з полем, із степами, із розлогим Наддніпров'ям, із поліськими лісами гімн той неба досягає до Воскресшого Христа. Людям вістку сповіщає про ту радість небувалу, яка сталась на землі.

Життя і Правда в перемозі!
Христос воскрес із мертвих!
Смертію смерть подолав
І тим, що в гробах, життя дарував!

Дзвони в душах б'ють потужно і несуть, яке ж чудесне, привітання словом – чудо із чудес:

Христос Воскрес!

Наш народ із Батьківщини через море посилає радісне: "Христос Воскрес!" - своїм дітям, що так дбають про її життя і долю. Всім у світі українцям у неволі і на волі сповіщає про Надію, яку Бог їм шле.

Христос Воскрес!

У душі любов і віра.

Воістину Воскрес!

Газета "ВІЛЬНЕ СЛОВО",
9 квітня 1966 р.

СРІБНОСИНЯ ПЕРЛИНА

Присвячую моїй незабутній свекрусі Теодосії Гарасевич, яка в тяжкі хвилини мого життя була для мене, як рідна мати.

Залізнична колія прорізала біле плесо снігу. По обидва боки, мов покалічені потвори, лежали потрощені ешелони. Багато з них уже покривав сніг, а більше було свіжих. Декотрі, із слідами людської крови, ще курилися. Месницька повстанська рука дошкульно давала себе знати ворогові, а він, оскаженілий, червонив сніг, встеляючи його темними цятками, переважно маленьких дитячих і безрадно-трагічних жіночих тіл місцевого населення.

Іра, загублена в клубку невиразної людської маси, що, гнана недолею з різних сторін, збилася на відкритій плятформі, закам'янівши, дивилась на несамовиту параду смерти. В її широко розкритих зіницях жив закостенілий жах і безпросвітна туга. Потяг, лишаючи за собою Козятин, їхав п'ять-десять кілометрів на годину і їй здавалося, що цій параді смерти не буде кінця, що вона триватиме вічно. Моторошно вили сирени, пронизливо свистіли кулі, блискучі хрестики літаків у шаленому танку гарчали, вили під обстрілом зеніток, шматуючи зранену землю тоновими бомбами. Кожний вибух шматував і її серце, а напружене худеньке маленьке тіло тремтіло, як у лихоманці. Повільно, як оця пинява їзда, рікою лився її нудкий біль на смужки колії, на землю, що заблькована ворогом з усіх сторін, скорчувалася з кожним оббігом коліс, вириваючи з неї душу. Світ для неї був чорним, як горе на обличчях людей на плятформі, як маса зім'ятого придорожного заліза,

знівеченим, потрощеним. Вона не бачила, як сонце золотило, іскрило на степу, як у шатах розцвіченого промінням інею, осторонь стояли ліси.

У Здолбуновому зустрів її галасливий солдатський німецький натовп з бляшаними грудьми жандармів. І "льоз", і "равз", і гидка лайка, і стусани... Люди з плятформи тікали, дерлися на дахи, чіплялися східців відходячих потягів. Іра чітко пом'ятала Олькові слова: загубитися між потягами, розшукати стрілочника Т..., а він її переправить через кордон до Галичини. Ніч кипіла криками, сртіляниною, змішаною з виттям сирен, тяжким сопінням і чихканням потягів.

В Іри нестерпно пекли очі, тремтіли ноги, а закляклі руки, здавалось, ось-ось випустять залізне поруччя східців, до яких її причепив стрілочник із сторони поля, коли відходив потяг на Львів. Вітер, обпікаючи й пронизуючи до кісток, зривав голову. Смугасто-чорний сніг монотонно повз кудись у прірву і шкірив на неї зуби, мов ненажерливий звір... їй би витримати ще кілька кілометрів, поки пройде німецька контроля, а потім кондуктор забере її до середини. Боже, які ж ті кілометри довгі!.. Який нестерпний біль закляклого тіла... Згодом, Ірі стало легше, вона вже майже не відчувала болю, тільки страшенно хотілося спати - більше ніж жити. "Де тепер Олько, - плуталися думки. - Зриває потяги?.. Чуму ніхто не зірвав того, що вона їхала?.. Було б краще... краще..." Колеса вибивали: спа-ти, спа-ти, а земля манила на своє лоно. Коли кондуктор відкрив двері, Іра не могла відчепити рук, не могла рухнутись. Надходив ранок.

Увечорі, Іра висіла з потягу в Коломиї. Ноги були такі важкі, що вона не мала сили йти за людьми до міста. Відстала і пленталась серед порожньої дороги сама, як палець. Проте, їй було краще самій, бо між людьми чепурними, відпочитими почувалася незручно. Вони кидали на неї зацікавлені погляди, в яких часом ловила співчуття і жаль, а Іра цього найбільше не хотіла - боялася, що заплаче. Смертельна втома гнула її до землі. Почувалася виснаженою і страшенно самітньою, немов за нею зірвано всі мости, а перед нею нікого й нічого. Не хотілося жити. Пощо?! Ще мало навалилося на неї горя свого й чужого? Чи, може, мало зазнала муки, мало втрат, не досить скошено життя довкола неї, ще мало наруги, катувань впало на її землю?.. "Боже! Нічого вже в Тебе не прошу, тільки забери мене з цього

світу!.." розпачливо вирвалося з її грудей до неба. У відповідь вразила її абсолютна тиша. Не зловіща, напружена до крику, яку знала за зірваними мостами, а повна цілющого спокою і якогось містичного подиху вічности життя. Хотілося розчинитися в ній. Іра, немов пробудилася з тяжкого, макабричного сну. Чистий іскристий сніг мерехтів, відблискував, заливався різними відтінями блакиті, ніби хотів дорівнятись красою небу, що, сяючи зорями, єдналось із землею. Місяць спустив сяйні шати, творячи із світу одну велику, нечувано прекрасну, срібносиню перлину. Було в ній все таке чисте, ціле, назаймане, незім'яте. Навіть дорога до міста не мала на собі жодної плями, тільки сліди людських ніг, кінських копит, санок та грудочки снігу, що фантастичними квітами встеляли її для якогось найвищого торжества. І стало в ній так хороше Ірі, так спокійно на душі. Місто зустріло її, мов зачароване. Ні живої душі, ні звука. Воно теж було в перлині, - мало її колір і відблиск. Видалося воно Ірі надзвичайно гарним, привітним і рідним. Не знала куди йти, де шукати подану адресу, та, проте, світла надія й тиха радість виповнили її вщерть. Якби хтось тепер її пожалів, що вона знедолена, самітня, голодна, загублена в чужому місті, вона була б дуже здивована. Хотілося іти далеко, далеко - без краю і кінця... Світло тонесенькими смужками пробивалося з вікон, виносячи на вулицю затишок домашнього вогнища. Не хотілося тривожити його, щоб не сполошити містерії срібносиньої перлини. Ще довго блукала б Іра в ній та надійшов якийсь юнак і, помітивши, що вона тут чужа, підкреслено ввічливо розпитав та показав, куди йти. Пішла Іра довгою рівною вулицею дороги, а срібносиня перлина ткала радість для втомлених, згорьованих людей. Була вона щедрою і для Іри. На її стукіт, рвучко відкрилися двері білого будинку і в рамці тьмяного світла простяглися до неї руки... теплі й такі рідні, що в неї перестало битись серце. "Руки... - блискавкою вдарила думка, - це ж руки моєї..., крик розірвав груди: "Мамо!.."

"Ірусю, дитино моя! Моя доню, моя доню..."

Іра підняла голову, зробила, крок... два.. ближче до світла... Клубок стиснув горло, а в роті стало так липко, що вона ледве видушила:

"Я думала... Мені здалося..."

"Я Олькова мама, Ірусю, і твоя теж. Ти ж його

наречена". Мати пригорнула її до себе і тихо казала: "Христос раждається!"

Іра, не знаючи як на це відповісти, повторила: "Христос раждається!"

Мати пильно подивилася на неї. - її очі стали ще добрішими:

"Ірусю, сьогодні Святий Вечір. Я вимолила тебе в Матері Божої. Сама, осиротіла, сиділа коло Святої Вечері... не могла нічого проковтнути. Молилася, благала Матір Божу дати мені сина хоч на один цей вечір. Знала, що Олько десь дуже далеко, та така туга давила моє серце, така печаль, так мені було тяжко, що я тільки благала й чекала милосердя. Як побачила твоє личко збідоване, мізерне, як у мого сина, - серцем пізнала тебе. Чи ти знала, що сьогодні Святий Вечір, а завтра Різдво Христове?"

"Ні, я не знала, але я бачила таку ніч... така може бути тільки святою... мамо, - дивилась на матір болючою скаргою, продовжуючи, - мені вже не хотілося жити, але там, за містом, ніч... ні, це не ніч, а якась срібносиня перлина увібрала мене в себе і зняла з мене тягар втоми й розпуки. Я не пам'ятаю Різдва, нам його забрали. Моя мама розказувала мені про Різдво, але для мене це була тільки чарівна казка, яка є дійсністю лише для людей щасливіших ніж ми. Сьогодні я відчула, що Різдво є для всіх... Може навіть для знедолених Різдвяна ніч щедріша. Не журіться, мамо, Олько буде жити, бо чи могла б я бути така спокійна й щаслива в цій ночі, якби з ним мало щось статися."

* *
*

Пройшли роки. Розвіялися вітри воєнних згарищ, позаростала, вирівнялась покалічена земля, піднімалися з руїн міста. Іра разом з Ольком і матір'ю приїхали до Америки. Та доля усміхнулася їм лиш половиною усміху: вирятувала з війни живими, але здоров'я закопала у глибоких воронках, лишила у холодних ночах під голим небом, присипала руїнами міст, розкидала по шляхах скитання. Коли надходив перший Ірин Святий Вечір, який можна було зустріти як велить звичай, мати вже не вставала. Вона лежала на канапі у вітальні, і крізь двері до кухні повчала

Іру як і що робити. Іра, хоч і сама не дуже здорова, в урочистому піднесенні раз-по-раз приходила до матері показувати те, що вона зробила, розпитувала про всі тонкощі традиції. За що б вона не взялася, чула лагідний повчальний голос матері: "... а чи те вже зробила... а чи додала... покажи, як виглядає... це має бути так..." Потім Іра вбирала ялинку, а мати дивилась на неї повними любови очима, підказуючи: "ось ще тут, доню, повісь... та ще тут... а тепер сніжок... тепер янгольське волосся..." Вночі ходила Іра дивитись на Різдвяну Ніч і розказувала про неї матері, тільки що ніч вийшла в неї не така, яку бачила з балькона, а така як колись у Коломиї - срібносиня перлина... На добраніч, мати пригорнула її і якось особливо сказала: "Христос Радждається!" Іра поцілувала руки такі ж самі, як в її рідної мами: "Славіте Його!"

Не судив Бог матері зазнати кращого життя після довгих років бідування. Як тихо, з материнською любов'ю в очах страждала, так і померла. Іра видужала й нанизує роки, вставляючи в кожний срібносиню перлину - найкращу, яку може створити її душа. Вона передає її своїй доні, що носить ім'я бабусі. Іра береже доню, щоб вона не знала, що лягло за зірваними мостами по обидвох боках, але скарб срібносиньої пелини належить їй. Тепер у Іриній хаті добробут, все можна зробити так, як колись було і як має бути. А найбільш за все береже Іра урочистість, якою виповнюється її душа, зустрічаючи Святий Вечір. Невидимим щастям, випромінює вона на доню і на весь їхній тихий дім. Іра готується до Святої Вечері, а в серці голос: "... а чи ти зробила... це має бути так... а тепер сніжок... а тепер..." Вона відрухово обертається й поглядом шукає незабутнього лагідного усміху, але його нема. У неї щемить душа, їй тужно й боляче. Потім, коли всі заснуть, Іра вийде з хати в Різдвяну Ніч - понесе матері торжестренне "Христос Раждається!" і душею полине далеко, далеко за море до своєї рідної мами. Тільки не знає Іра, де її вітати з Різдвом Христовим: на землі, чи на небі...

Журнал "НОВІ ДНІ",
Торонто, 1989 р.

ПЕРША ЯЛИНКА

Моїй дорогій талановитій
сестрі П. С. Нікітченко присвячую.

Капітуляція Німеччини застала Мар'янку в Альґої, коли цвіли яблуні - розлогі, дородні альґойські яблуні. Їхні ніжні біло-рожеві квіти рвали душу тяжкою тугою. Їй здавалось, що ось-ось вона почує теплий, завжди якийсь особливо натхненний, мамин голос:

- Дивись, Мар'янко, як цвітуть яблуні! Який їхній цвіт ніжний, прегарний, такий зворушливий! - І обов'язково додасть: "Боже, яка краса на світі!"

Хотілось закрити очі, забутись і прокинутись дома серед квітучого весняного розмаю, серед рідних людей в Україні. Мар'янка завзято боролась із собою: знала, що вороття нема, а все її нутро рвалось додому і це чуття було таке сильне, могутнє й болюче, що часом їй здавалось - воно заб'є її.

І так вже мало статися: на цвіт у повнім торжестві життя, упав сніг - холодний, лапатий, мокрий, тяжкий злісно-ворожий сніг. Яблуневий цвіт змагався за своє життя, пробивався крізь гострі, колючі лапи снігу і далі цвів, навіть коли лишилась у пучечку одна квітка. Цей жорстокий сніг немов упав і на Мар'янчину голову, і на її душу - раптом відчула немилосердний холод дійсности - він стинав їй кров у жилах і осиротив світ. Проникливий холод надворі, і в нетопленій німецькій баверській, з кривою підлогою, кімнатці, і в душі.

Так само нагло, як упав сніг, прокотилась вістка: "Ловлять і вивозять "на родіну". Мов ганьба, мов тавро для

несамовитої доби, вона зависла над людьми, що знаходилися на німецькій землі під владою свободолюбивих французів, які раптом чомусь помагали присланим Москвою людоловам. Їхній "чорний ворон" врізався всією силою закордон і розпочав полювання на людей і відкрито, й підступно. Гірше, як на звіра, озброєні ішли на безборонних, фізично й правно, невинних людей, які спасали своє життя.

"Чорний ворон" виловлював "своїх громадян", згуртовуючи їх у табори-в'язниці, як у себе дома. Жахливі вістки пригинали ловлених людей тягарем знедолення й страху все нижче до землі. Хотілося, щоб земля розступилася й спасла їх - земля-мати, хоч і чужа... Люди спасалися, як могли: лізли, мов миші, в сіно, загубленими тінями ночували без сну по ярах, а щасливіші тулилися при "баверах", які розуміли, що робиться. Вістка за вісткою догангяли їх:

"У Кемтені, танками обложили повну церкву людей з України..."

"У заґратованих ешельонах вивозять "на родіну" кубанських козаків..."

"Люди накладають на себе руки, а зловлені перерізують собі жили..."

Вишукують і силою поривають людей... Викрадають дітей..."

Мар'янка належала до тих безправних, беззахистних людей. Вона не спала від жаху й тяжкої кривди: "За що її мають карати? Чому на неї полюють?! Де ж мій дім? Так тужу додому, а такого в неї нема... Там, у моїй Україні, під синім небом і золотим сонцем ще холодніше й бездушніше, й страшніше, як на цій чужій землі, там ці людолови кожну людину тримають в неволі. Який страшний світ!..

1945 рік був для Мар'янки без літа - воно десь ділось. А може його взагалі не було?.. Може зима стояла цілий рік... Був страх, втеча, тремтіння, сльози і вона не бачила ні трави, ні квітів, ні яблук, які все ж таки щедро вродили, ні осіннього золота. Може той сніг, що впав на цвіт яблуневий, так ніколи й не розтопився? Бо ось уже сніги залягли, тверді, глибокі, а вона далі мусить тікати, ховатись... Та ховатись вже не було куди - великий сніг - великий зрадник, а до господаря навідувались людолови, підозріваючи, що в них хтось ховається.

Коли вже нема ніякого виходу, приходить відвага, як останній рятунок. З початком січня, коли пекли й кусали морози, Мар'янка вирішила пробратись на американську зону Німеччини, хоч і там полювали на людей, але вже були організовані табори під опікою УНРА. Кожного дня виходила на станцію з надією, що якось таки дістанеться у вагон, годинами вистоювала, вичікувала, але те "якось" було неможливим. Цього дня, не могла вже вертатись назад до "бавера", стало небезпечним, і вона немов примерзла до місця. Потяг знову ось-ось підійде - Мар'янка гірко заплакала - вона не мала ні перепустки, ні навіть грошей на квиток. І ось так зненацька, кондуктор, що вже ступав на східець вагона, подав їй руку і вмить вона була в середині:

"Ти тікаєш від "рюс". У нашому місті їхній табір з бідними людьми, яких вони половили. Це таке жахливе, як і сама війна. Не знаю, чи мені тебе вдасться перевезти, але я попробую. Ось, тобі кусок хліба, більше нічого не маю, ти напевно голодна.

Мар'янка розгублено дивилась на молодого, либонь недавно військового, німця... Це ж такі самі німці облавою з псами й автоматами ішли на неї, кидали в товарний вагон, тісно набитий зловленою молоддю. Нічого в них не викликало милосердя: ні матері зчорнілі від горя, ні розпачливий плач дітей з простягнутими до них руками:

"Ферфлюхтен свайн, ферфлюхт, ферфлюхт..." ("Прокляті свині, прокляті, прокляті..."). Оскаженіле гарчання псів, що здавалось кожну мить їх відпустять з ланцюгів, наставлені автомати у вагон і на матерів...

Перед її очима ожили пекельні картини:

"Як це може бути? Звідки взялося милосердя? Чи це якісь інші німці, чи жорстока перемога над ними, зробила їх людяними?!"

Німцеві таки вдалося перевезти її на американську зону, а коли подала йому руку й щиро сказала "данке шьон" ("дякую"), він сумно подивився на неї:

"Бажаю тобі кращої долі. Згадай мене колись добрим словом." - у його голосі була непевність і немов якась розпач.

Мар'янку прийняли до великого табору "ДіПі" (що означало: табір переміщених осіб), який відразу зустрів її метушнею. Либонь, не було жодної людини, включно з дітьми, яка б кудись не спішила. Вистроєні, мов солдати,

двері казарми грюкали, ляскали, бухкали... Кипіло, мов у вулику - люди готувались до Різдва Христового. Вона не могла надивуватися, як скоро люди влаштувалися. Зиркала до великих, поділених коцами й шафами кімнат і після жорстокого скитання, вони видалися їй дуже привітними, затишними куточками.

Повели Мар'янку до підвалу у велику, вибілену вапном, кімнату із щілинами вікон під стелею, здоровенними трубами на стелі та добре затоптаною підлогою. У ній стояли два довгі столи, чотири лави й стара канапа. Тут вона буде мешкати, аж поки щось знайдеться.

Мар'янка лишилась сама. Було тепло, тихо й дуже самітно. "Надходить Святий Вечір, - тьохнуло в грудях, - щось треба зробити, приготуватися до свята". Вирішила прибрати кімнату й поставити ялинку, а що прибирати не було чим і не було що, то вона, роздобувши залізну коробку й шматку, заходилась мити підлогу, аж голова ходором пішла й околіла спина. Тепер проблема: де взяти ялинку? Вийшла на таборове подвір'я роздивитися звідки люди беруть ялинки. Їх за ворітьми німець міняв за консерви та інші продукти. Мар'янка вичекала поки лишилась сама й підійшла до німця:

"Я хочу мати велику, дуже гарну ялинку, але я нічого не маю. Проте, я вам все віддам, що тільки отримаю на приділ святковий, сьогодні увечорі. А до вечора я могла б поставити ялинку. Я ось у цій підвальній кімнаті живу, ось вам моя виказка, щоб ви знали, що я вам заплачу".

"Прийдете до мене увечорі з приділом, тоді дам ялинку" - була коротка відповідь.

Коли почали давати приділ, Мар'янка була першою. Те, що вона отримала, нагадувало їй арабську казку: шоколяд, родзинки, солодка пахуча булка, сардинки... Все гарно запаковане з золотими, срібним написами, які дихали багатством добродійної далекої Америки. Незабаром у білій підвальній кімнаті лежала велика прекрасна ялинка, а коло неї сиділа розгублена Мар'янка й не могла придумати як її поставити. Ніхто не цікавився, що робить нова дівчина, досить було в кожного своїх клопотів, та й чи хто знав, що серед підвальних приміщень між пральнями, сушарнями, магазинами у приміщенні для різноманітних гуртків, загублено дівчину. Загубити людину - що зернину, а загубитися ще легше, мов пилина - ніхто не помітить коли,

звідки взялася і куди знялася. Тоді багато таких Мар'янок, гнаних довгоруким Сталіном, пилинками кружляли по звільненій від гітлерівського терору німецькій землі й нелегко для них було знайти місце під сонцем.

Проте, Мар'янка не хотіла бути пилинкою, вона прагнула людського життя і страшенно хотіла святкувати Різдво Христове. Це не важливо, що в підвалі між голими стінами. Тут було тепло, стояли міцні певні вибілені стіни, а серед них - яка ж гарна ялинка! З шишками, мов свічками, яка й без прикраси була абсолютно різдвяною. До пізньої ночі, настирливо пробувала підперти ялинку столами та лавками, але вона або падала, або лягала на стіну - ніяк не хотіла стояти.

Другого дня, дуже втомлена Мар'янка, втративши сніданок у тих же самих заходах коло ялинки, ішла до кухні по обід. Назустріч спішили люди з різними відерцями з консервних коробок наповненими супом і ще чимось. Між ними Мар'янка побачила нестару, сивоволосу, аж білу, жінку з сумними синіми очима й надзвичайно гарним, добрим обличчям. Вона куталася у велику американську військову куртку, вдивляючись у людей прозорим, як небо, поглядом. Мар'янка звернула увагу на її ходу, як легко ступала вона по змеленому ногами скрипучому снігу, здавалось, що ледве торкається його поверхні. Зупинилась проти Мар'янки:

- Чому ти така сумна, дитино? - запитала добротливо й зайшлася кашлем. У Мар'янки щось занило всередині, стискаючи жалем.

- Я дуже самітна... і крім того, я не можу поставити ялинку. - Її губи затремтіли. Рвучко відвернулась, соромлячись, що скаржиться перед незнайомою людиною. Жінка знову зайшлася кашлем і пішла тією самою ходою, тільки, що її плечі ще більше згорбилися й низько похилилась голова. Мар'янка довго дивилась їй у слід і думала, що цій добрій жінці мусить бути дуже холодно з відкритою головою у легкій куртці і, що вона мабуть простудилась, вже хвора, бо дуже кашляє. Треба дігнати її, забрати до себе в теплу кімнату, хай вона обігріється. Та лише Мар'янка почала доганяти жінку, вона десь згубилася поміж людьми - не могла її знайти. Раптом вдарила її думка: чи жінка дійсно її питала й кашляла? Не могла пригадати її голосу, чи навіть звуку. Невже вистачило людині поди-

витись на неї добрим материнським поглядом і вона відразу ж розкисла та ще й скаржилася. Але жінка напевно кашляла... думала Мар'янка. Напевно?..

Коли Мар'янка вернулась з обідом, у її кімнаті хлопці весело стукали молотками, ставлячи ялинку, а всім верховодив веселий хлопець Андрій, бо його попросила про це одна сива добра жінка, а він оголосив загальну мобілізацію сил, урочисто заявив він. Двері раз-у-раз відкривалися і все хтось забігав то з печеним, то з вареним, то щось повісити на ялинку, яка в Мар'янчиних очах ставала все кращою. Її хвилювання переростало межі.

"Моя перша ялинка!" - радісно товклося в грудях і почула, як вона голосно сказала розгублено з жалем:

- Я ніколи не мала ялинки...

Щастя, як і нещастя, приходить найчастіше нагло, намов хоче цим вирости у своїй силі. Мар'янку захопив вир справжнього щастя. До вечора вона вже мала ліжко й на ліжко, подушки, два коци, унрівський теплий плащ і байкове плаття, і новий святковий приділ, замість того, що віддала за ялинку, а головне повну кімнату щирих, гарних, добрих людей, які немов змагалися між собою, хто найтепліше пригорне й ущасливить цю самітну молодесеньку, загублену дівчину.

До Святої Вечері таборяни засіли спільно, як одна величезна родина, а між ними й Мар'янка. Було дуже врочисто, виповнено особливим глибоким змістом великої ласки Божої, яка милосердно зійшла на цих гнаних людей. До страв торкались з такою ж побожністю, як до хреста після Вечірні. Мар'янка відчула незнане досі почуття і з ним їй було хороше й безпечно. Звуки коляд маленькими фраґментами вертали десь загублене дитинство, а разом з ним образ її щасливої мами і доброго тата. "Як давно це було? Ніби вчора..."- думала вона. Їй тепер дуже хотілося бути бодай коло сивої доброї жінки, яка їй так багато помогла. Очима шукала її, вдивляючись в кожне обличчя, але не могла знайти, ніхто не був подібний на неї. Запитала Андрія, та він відповів, що перший раз її бачив, хіба комендант табору буде знати, хто то був. Розшукували коменданта, розпитували.

- Є в нас така, - сказав коментант, - але вона в лікарні, дуже тяжко хвора. Велике в неї горе. Загубила доньку, коли

тікали з транспорту "на родіну". Вона спочатку змогла викинути доньку з вагона, а тільки багато пізніше вдалось їй вискочити самій і тепер не може її знайти. Їй відбили посіпаки легені, як силою заганяли до вагону. Страшенно побивається за донькою, сердешна, боїться, що вона тоді забилася, або знову зловили. От, доля бездомних людей - горе та й годі".

- Я їй скаржилася, а в неї таке страшне горе. Як мені прикро, як жаль... Мушу йти до неї... - захвилювалася Мар'янка.

- То і я піду. Вона мене попросила за тебе, як за рідну доньку, а до того її добрість і співчуття передались мені так сильно, що я хотів би помагати всім на світі, хто лиш того потребує. - Андрій був дуже зворушений.

На перший день Різдва, лиш закінчилася Служба Божа, Мар'янка з Андрієм пішли в лікарню, розшукали кімнату, де лежала хвора жінка, але її вже там не було. Медсестра, вислухавши до кого вони прийшли із сумом відповіла:

- Була в цій кімнаті тяжко хвора, все зривалася кудись іти, шукати свою доньку. Її вже нема, вчора померла, а її тіло німці забрали в морґ.

Андрій і Мар'янка хвилювалися, доказували, що це неможливо, що це якась помилка, адже вони обидвоє бачили її в обідню пору, правда, було видно, що хвора, але ще навіть турбувалась за Мар'янку. Сестра уважно слухала їхні оповідання.

- З опису цілком подібна, але все ж таки то не могла бути вона. Мабуть то був хтось інший, схожий на неї, може хтось із тих, що на приватних помешканнях живуть, а приходять до табору. Ні, це абсолютно неможливо", - закінчила розмову медсестра.

Мар'янка з Андрієм переглянулись з недовір'ям чи то до медсестри, чи до себе, тепер вже самі не знали і сказати не могли.

- Андрію, чи ти чув голос жінки як вона до тебе говорила, чи чув як кашляла, чи ти їй відповідав, що ти їй сказав? - питала Мар'янка.

- Тепер я вже справді не знаю. Адже вона мене просила так лагідно й гарно, то якже могло бути без голосу? Вона пильно дивилась мені в очі, немов у саму душу й

просила... Я не відповідав, бо не було що відповідати, лиш робити. А може вона поглядом просила, а я поглядом відповів... тепер я вже цілковито нічого не знаю. Не пригадую і звуку її кашлю, але вона напевно дуже кашляла...

- Мар'янко, чи це можливо? Ні, це, як сказала і медсестра, абсолютно неможливо.

Повернувшись до своєї кімнати, Мар'янка не могла заспокоїтися. Тривожно билося серце, вертаючи знане почуття застиглого болю, яке не покидало її вже... скільки ж то років?.. Не сходила з думки відкрита перед нею трагедія, яка не має меж виміру. Кригою кувала нестерпна думка, що та нещасна мати і після смерти шукала свою дитину, що її материнські страждання не зупинились так просто, як земне існування її тіла. З чіткістю реальної візії ожив образ рідних батьків, яких забрала "єжовщина". Який кінець їхнього життя був, чи вони так розпачливо шукали її теж. Мар'янка зірвалась на рівні ноги й, трясучись мов у лихоманці, міряла швидкими кроками щербату підлогу. Хаос гірких, пекучих думок, напруженість у всьому тілі зростали з кожним кроком. Силою стримувала себе, щоб не закричати з болю, що загніздився клубком у грудях. Схопила подушку й втиснула в неї обличчя, кусала її зубами. Коли не стало чим дихати, вона шпурнула подушку з усієї сили й кинулась до дверей... Щось колюче впало на неї...

- Моя ялинка, моя перша ялинка! - ніжно промовляла Мар'янка, піднімаючи ялинку. Ялинка тремтіла кожною галузочкою, губила свої убогі паперові прикраси, які ще так недавно здавалися Мар'янці чудовими. Вона отямилась від виру розпачі, що втягав її у свій крутіж, мов відірвану тріску, яка ні для кого й ні для чого не мала значення, немов її призначення було в тому, щоб кидало нею з місця на місце. Довго дивилась на ялинку Мар'янка, а потім певною рукою познімала з неї решту знівечених прикрас: кольорові папірчики, видуті побиті крашанки з намальованими личками й одягнуті в хусточки, шкаралупки з горішків - все це поклала в залізну коробку й поставила під ялинку.

- А тепер ми однакові. Ти нічого не маєш і я нічого не маю, але нам Бог дав великий світ і ми мусимо в ньому знайти собі місце не в підвалі і не в таборі, а справжнє людське місце. Тоді я тебе прикрашу, моя ялинко, світлами-зорями й найкращими оздобами, будеш така прекрасна, як саме свято Різдва Христового.

Ялинка, немов, розуміла Мар'янку. Висока, струнка розкинула соковиті галузки з такими гарними шишками і свіжим запахом живиці. Знову стало затишно в кімнаті. Мар'янка не боялась більше ні самоти, ні завтрашнього дня. Відчувала певність, що найстрашніші митарства скінчилися, що можна спокійно лягати спати і, що її майбутність вже не є безпроглядно чорною. Стала на коліна, беззвучно молилась, не за себе, а за нещасну матір. Потім лягла спати, та сон її не брав. Її думки не були вже тривожні, ні гіркі лиш одна за другою вертали її недовге, обтяжене горем, якого вистачило б і на довгий вік, життя. Хотілось залишити свій сумний лан по цей бік океану, за який хоче дістатися. Із собою вона візьме лише світлі спогади, тата й маму, рідну землю і ... безкінечну тугу, бо розлука з рідним, дорогим ніколи не буває без тяжкої і вірної туги. Вона усміхнулась до ясної, щасливої хвилини в її житті: колись їхала з батьками через сосновий бір. Мама була така гарна, радісна, захоплена: "Дивись, Мар'янко, яка прекрасна ялинка, як сріблиться вона. А які шишки на ній! Бачиш, як рівно, мов свічки, стоять на галузках. Це справжня різдвяна ялинка!"

- "Така, як у мене ось тут стоїть, мамо." - вголос сказала Мар'янка, сполошила спогад і вже не могла його вернути. Знову перед очима стала сива аж біла, нещасна мати, проймаючи її дрощами. "Ні, це неможливо, щоб це була вона, адже медсестра дивилась в картотеку, де записано навіть годину, коли лікар ствердив смерть. Ну, що за абсурдне припущення." Гнала від себе настирливу думку, закривала очі, намагаючись знову вернутись у сосновий бір, але замість нього тиснулися картини арешту батьків, сирітство, облава, заґратований товарний ешельон з написом "Нах Дойчлянд", а потім наруга, поневіряння в німецькій каторзі... Над усім нісся вічно живий розпачливий мамин голос: "Не кривдіть дитину... їй тільки дев'ять років... майте милосердя... Хай тебе Бог береже, Мар'ян..." Залізний ляскіт дверей "чорного ворона" обірвав мамин голос... Скам'яніла Мар'янка дивилась у чорну ніч без сліз, без крику. Добрі люди підібрали її аж ранком - отак стояла на тому самому місці непорушно й дивилась кудись незрячим поглядом. Коли вернулись енкаведисти забрати дитину, її вже не було й ніхто не сказав де ділася - всі не знали, не бачили. "От, десь пропаде. Менше клопоту нам, таке мале

не виживе саме." - більше не цікавилися. "Як то болить, як то болить..." - беззвучно шепотіли її вуста. "Я занадто схвильована, треба походити по морозі - це поможе. Що сталося в моєму житті, я його ніде не діну, воно завжди буде зі мною, але я знову починаю своє життя і воно мусить бути світліше, не таке, як попереднє. До цих пір мені писали моє життя, а тепер писатиму сама, або ніхто".

Рвучко одяглася, її рухи були рішучі й тверді, немов ними хотіла відігнати тяжкі кривди, що виходили десь з душі й тиснулися в думки. Вже цілком одягнена зупинилась коло ялинки, торкнула рукою її колючу галузку:

- "Чи ти знаєш, яке то щастя бути вільною, так повністю вільною від тиранії окупанта, від наруги, поневірянь, знущань? Ти німецька, то мусиш розуміти, багато й тобі довелось бачити невеселого. Твої німці хоч і сіяли страх та горе по всьому світі, але й самі його зазнали по самі вінця, аж поки не захлиснулися ним. Тепер воля прийшла у крові скупана з покаліченим тілом і душею, так, що й тішитися нею нема сили. Прости мені, Боже, не можу забути..."

У двері хтось тихо постукав. Мар'янка отямилася від тяжких думок здивована такою пізньою візитою, відчинила двері. В ясноосвітленому підвальному коридорі стояв таборовий поліцай з молоденькою, майже підлітком, дівчиною.

- "Вибачте, що серед ночі турбую, у вас світилося світло, тому я на це відважився. Треба переночувати цю дівчинку, а завтра поведіть її до коментанта табору, він їй щось поможе. Вона шукає матері."

- "Може ти де бачила мою маму?" - кинулась до Мар'янки дівчинка. "Нас вивозили "на родіну" насильно, а ми втікали. Коли потяг трохи сповільнився, мама мене викинула з вагону, а потім мала сама вискочити, та я не знаю чи змогла, скрізь шукаю її, від табору до табору, не можу її знайти. Мою маму дуже вдарили, коли нас пхали у вагон, від того вона захворувала й цілий час кашляла. У неї цілком біле волосся й сині очі, вона дуже добра, моя мама. Вона була одягнена у велику військову американську куртку..."

Мар'янка пополотніла, гострий біль пронизав все тіло, а думкою збагнула незбагненне. Вона пригорнула дівчинку, сіла рядом з нею на лаві під ялинкою, гладила немите

волосся, мізерне аж сіре личко, з якого дивились на неї туга й жах великими синіми очима.

- "Я бачила твою маму," - тихо й спокійно сказала Мар'янка. "Вона вже не кашляє, не страждає. Вона знайшла тебе..."

- "Чи ви часом не сестри, такі подібні до себе гарні синьоокі дівчатка, хіба, що сестри?" - обізвався поліцай.

Обидві підвели на нього очі.

- "Так, ми сестри" - усміхнулась Мар'янка.

- "Сестри..." - додала дівчинка і в її очах засвітився вогник.

Над ними здрігнулася ялинка, почувся якийсь тихий шелест, Мар'янці здалося ніби хтось зітхнув. Вона швидко обернулась, обвела очима всю кімнату, але кімната була така сама тиха, велика й порожня, лише ялинка ледь-ледь тремтіла... Може то впала з неї шишка...

Стерлінґ Гайтс, Міч., 1967

ЛЕМКИНЯ

Бувальщина

Я зустріла її у дентистки. Так, припадково, як звичайно буває у почекальні, яку лише не причинені двері відділяють від дентистичних машин, що в лагідній руці лікарки пронизливо сичали, піднімаючи догори волосся. Правду кажучи, моє волосся цим разом не дуже піднімалося, а більше зойкувало серце, бо у дентистичному кріслі сидів мій чоловік, а я чекала на нього й хвилювалася. Тихесенько заглядала у двері й, вибравши час, коли лікарка була у сусідньому кабінеті коло другого пацієнта, я не витерпіла й підійшла до мого чоловіка. Знечулюючий застрик вже готував його до пльомбування зуба й цілком не боліло, бо як він казав, дентистка дає застрик чудово та взагалі ніжна, уважна, обережна. Тут надійшла й дентистка, як завжди усміхнена, балакуча, весела. Зі сміхом навіть оповідала, що цієї ночі була дуже хвора. Своєю закарпатською (що звучить як полтавська) мовою гарно, захоплююче й скоро розказала про свою погану ніч і про чудових доньок, що не дадуть мамі загинути, і про свою працю, і про те, що мій чоловік нічого не відчуватиме, так що моя душа заспокоїлась і в приємному вже настрої вернулася до почекальні, взяла перший, який попав під руки, журнал, вмостилася на канапі коло лямпи та, слухаючи щебетання дентистки, почала листувати журнал, аби, так би мовити, щось читати. Це вже така звичка - читати, коли лише можна, а навіть у звичайному журналі знайдеться щось цікаве. Проте читати мені не довелося. Відчинилися двері й до почекальні ввійшла жінка. Нічого, здавалось, особливого в ній не було, але вся її постать звернула на себе мою пильну увагу. Мені хотілось вгадати

хто вона. Зразу відчула, що українка, але не вкладалася в жоден окреслений образ ні "старої" ні "нової" еміґрантки. Попелястий плащ та хустина, ніби звичайний одяг на вулиці цієї частини міста, лежали на ній особливо охайно аж святково. Але щось було в її поставі, якась особлива випростуваність, немов закам'янілість, і обличчя... якесь надзвичайно чисте, блідаве, нерухоме. Вираз обличчя не зраджував ні втоми, ні туги, ні жури. Очі дивились кудись дуже далеко. Для такого погляду не існує простір ні матеріяльні предмети, він десь, десь далі ніж сягає земна суєта.

Я не могла відірвати очей від жінки, хоч вона вже сіла така ж випростувана, склала маєстатично руки на коліна, не знімаючи свого черезпростірного погляду. Мені хотілося навіть доторкнутися до стіни, щоб переконатися чи вона стоїть, так пройняв мене цей погляд. "Що в цій жінці є? Чому я не можу відірватись від неї?" - питала саму себе. Про неї не можна навіть було сказати, що вона була колись молода. Її риси закам'яніли, як і вся постать, і здавалось, не мінялися, здавалось зупинились для неї роки. Риси її обличчя були чітко закреслені, зґрабні й типово українські. Лише цілком сиве волосся і згрубіння стану говорили про її вік. Коли я уявила її собі легкою, стрункою дівчиною у нашому полі, її обличчя видалось мені квіткою, якою часто виглядає наша типова дівчина у всій найчарівніший час молодости. Красива заокругленість лиця, особливо гарна лінія трішки піднятого догори носа, чітко закреслені ще й тепер принадні уста могли багато розповісти про її дівочі роки, але прозорі блакитні, задивлені у всесвіт, очі... ні, вони ніяк не давали думати про її дівування. Не виглядала вона спрацьованою, не позначилися на ній роки тяжких початків нового життя в Америці, які похилили й поорали й молодших від неї. Не було в ній загублености, яка часом малюється на обличчі наших селянок.

Тепер вона дивилась на мене й мені здалося що куточком свого всесвіту вернулась до дійсности та це було лише мить і знову в погляді безкрая даль. Мені хотілось почати з нею розмову, я навіть встала, щоб сісти ближче коло неї. Тоді я побачила, що вона дивиться не на мене, а крізь мене і що я для неї не існую. "Чому вона так дивиться? Де вона тепер є? - турбувало мене, хоч не могла сказати

чому. Жінка не виглядала на таку, що потребує чиєїсь допомоги чи турботи. Я вже не чула ні веселого сміху дентистки, ні сичання машини, так полонила мою увагу ця жінка.

Потім зайшло двоє знайомих людей - пацієнти. Одною з них була моя нова знайома й ми відразу почали розмову. Знайома була з Монтреалу й виказалась чудовим оповідачем. Я слухала про Монтреал і про українські степи Канади, від яких їй плакати хочеться з туги за Україною. Хоч вона ніколи й не бачила українських просторів, бо родом з Галичини, але так любить омріяні рідні степи, що їй здається що вона в них зросла. Я слухала, як на наших українських степах Канади, де хутори, села, містечка й люди виглядають і говорять як на Україні, сідає сонце. Тоді земля застигла в обіймах з небом і не хоче пустити сонце на спочинок. Ніч не може спуститися на землю через ці обійми. Зарево ламає лінію обрію, голублячи землю й небо. Геть за північ не може розлучитися з ним.

Потім я слухала про холодну, вогку й непривітну Англію, що виглядає в дійсності так, як в кінофільмі та й англійці такі ж пісні й сірі, як їхні тумани. Отак посідають у корчмі, п'ють пиво й мовчать, мов безголосі тумани. І знову про Канаду, про чудовий французький Монтреал і про французів, які розуміють українські проблеми краще ніж англійці та з якими наша громада має спільну мову. Тут ми зачіпили наше життя й національні проблеми та те, що всеж таки можна виховувати дітей українцями й в Америці, якщо їх виховувати в першу чергу дома. Називали імена нашої гарної молоді, як приклад міцної національної свідомости й незаперечної їхньої любови до України. Ми палко говорили про молодь і про рідну мову, про патріотизм і про те, як жаско тужно за Україною, як людина несе свій біль розлуки з батьківщиною через все життя і ніщо не гоїть його.

Жінка, що, здавалось, не бачила й не чула нас, обернула голову в наш бік й з твердою впертою увагою вслухалась у нашу розмову. Потім піднялась з крісла й скам'янілою ходою підійшла дуже близько. Стояла випростувана, дуже рівна лише спустила на нас погляд і в його безмежжі спалахнув вогник.

Вона почала говорити. Рівним, сухим далеким голосом, який немов належав комусь іншому, комусь, хто

оповідав не про себе, а разом з тим здеревілим стражданням, онімілою тугою в ньому тремтіла в муках душа. І коли впали її перші слова ми замовкли під їхньою вагою, що набрякли тонами горя, обкипіли невимовним материнським болем і запеченими слізьми.

Не знаю як вона почала говорити. Я збагнула відразу, що початок її оповідання був для мене тоді, коли її тільки побачила, що скам'янілість, яка від початку вразила - це була скам'янілість горя, яке ніколи не вистраждаєш, і болю душі, від якого нема рятунку. Задивлена в неї, мов у святість, я слухала її оповідання про те, що вона суть лемкиня й файно по українському не вміє говорити, бо лемки мішають все з польським, а от її чоловік гуцул - він справжній українець і говорить бардзо добре. Його мова чиста українська мова. Він її вже багато навчив, так що вона вже майже вміє добре говорити, й хотіла б дуже бути такою ж файною українкою, як її гуцул. І сини були такими як батько. Та поховали їх у Німеччині, як то бомбили, а вони були у німця в неволі. Першим забило молодшого. Йому було шістнадцять років. Їх і старшого сина ганяли до фабрики, а молодшому казали прибирати бараки, щоб даром не кормити. Коли бомбардували, їх всіх, хто працював при бараках, зганяли, до бункеру, аж одного разу бомба впала на сам бункер. Не пробила його, лише заломила й засипала всіх хто там був. Відкопувати не було кому. Поки випустили з фабрики, поки добилися, поки відгребли - було запізно. "Двадцять сім наших хлопців задушилося там" - далекою луною прозвучав голос лемкині. І її син між ними. Ще тепленький і зовсім цілесенький, а неживий. Прийшли доктори та лише покрутили головами. Потім їх поскладали в умивальні, бо через бомбардування не могли поховати. Її з чоловіком і сином далі ганяли до фабрики, а як тільки прибігала, вистоювала під умивальнею, аж поки знов не гнали до фабрики. Так було довго... вона все вистоювала під умивальнею, але свого хлопця бачити не могла...

Лемкиня оповідала скупо. Не скаржилася, не змальовувала ці страшні сумні картини, ні словом не згадала своєї материнської розпачі.

Я плакала. Гострий спазм душевного болю зціпив мене примарами несамовитого пекла пройденого нами. Двадцять три роки впертого намагання не згадувати цього

прокляття пішли прахом при зустрічі віч-на-віч з великою страдницею. Крізь сльози що безупинно лилися, бачила як вона дивиться на мене своїми сухими, сухими очима й, либонь, заздрить мені, що я можу плакати, що я щаслива маю сльози. Її далекий неземний погляд зупинився в моїх очах, застиг там. Таким же рівним далеким голосом вона, мабуть сотки разів оповідала далі, як одного разу прибігла під умивальню і вже вона була порожня. Забрали їх хоронити.

Добилася туди, та полонені вже загрібали ями. Питала, чи хоч трумни їм дали? Казали, що до цих пір у трумнах а далі так... Число її сина було останнім з тих що в трумнах.

А рівно рік пізніше загинув старший. Мав тільки вісімнадцять років. Пігнала німота його закопувати ями від бомб, де було ще багато й нерозірваних. Він почав працювати, рушив лопатою ґрунт, вибухнула бомба в самий живіт... Позбирала шматочки свого дитяти - останньої надії... потіхи... Ще вранці потішав: "Не плач, мамо! ти ще мене маєш..."

Цього сина поховали самі, по-людському на гарному цвинтарі. А за два місяці прийшли американці. Тоді випросили дозволу перенести тіло молодшого до старшого сина.

Як викопували гріб, стояла здалека, плачучи.

- Чого ти, жінко, плачеш? - спитали її.

- Я його мати.

Дозволили підійти. Витягли трумну, обтрусили землю. Дошки були ще цілі.

Лемкиня замовкла. Перший раз в її оповіданні наступила довга пауза. Трохи підняла руку, обережно дотикаючись до чогось мені невидимого. "Не знаю.. не знаю... я ж не бачу його" - говорила до когось. Мабуть мала сумнів чи в трумні був дійсно її син.

Я не помітила коли покликали мою знайому до кабінету й коли вона вернулась. Відчула, що хтось здрігається коло мене - то плакала вона.

Лемкиня допитливо глянула мені в очі аж нахилилася: "Я ж нічого не бачила. Трумна й трішки на ній землі" - вона легенько рухала рукою, немов обтрушувала землю. "Що ж я можу сказати?" - не питала вона мене - це сумнів її питав.

На другий день прийшла на цвинтар. Вже обидва сини були в одній могилі. Поставили вони над ними дубового хреста.

Приїхали до Америки, до її брата, та брата не застали. Поляком став, до костелу ходив, а в хаті тільки польська мова. Пам'ятала його ще з дитячих літ, коли їхав до Америки молодим щирим лемком. Таким його все життя любила, до такого везла свій біль. Хотілось припасти до цього ще єдиного рідного серця в безкраїй чужині, а зустріла серце чуже, вороже, яке хотіло з них вицідити навіть одідичину материнську кров, вирвати їхнє коріння з ґрунту. Обіцянками, сварками, погрозами вимагав зріктися свого й стати поляками. Лемкиня й гуцул стояли твердо, бо страшний гріх зрадити своє і перед Богом, і перед синами.

Викинули їх з хати безробітних, безпритульних, без мови, без засобів. Добрі люди змилосердились - помогли. Пішли до праці. За кілька років склали трохи грошей, дали задаток, купили дімок і вже їм у свойому трохи захисніше стало. Та горе своє робило.

Стрий захворував на серце, став нездібним до праці і вже шістнадцять років хворує. Вона теж тепер через хворобу не працює. Самі, самі... лиш безпроглядний, безнадійний сум... Приходили діти брата, намовляли стати поляками, то будуть ними опікуватись. Відмовилися - краще хай буде так. "Ні, ні, від свого відцуратися хай Бог боронить. Мій гуцул твердий, його ніщо не зрушить". Він уже тяжко дихає. Каже: "Ти не бійся, я одного разу засну й не проснуся", а він був дуже файний гуцул і був молодий, здоровий і дуже файний з лиця. Коли вона тяжко захворує - поїде також туди, до синів, там її місце. Оце тепер викупили їхній гріб на п'ятдесят років, змінили хреста, бо той уже трухлявів. Писав односельчанин, який опікується гробом: стоїть хрест над їхніми синами найбільший на цвинтарі. На ньому розп'ятий Христос, виписані імена. Хто не йде, заверне туди, помолиться. Такого хреста ніхто не має.

Якби мали хоч одну рідну душу дома - вернулися б. Хотіли б вмерти на рідній землі, хай би вона прийняла їх на спочинок. Не мають до кого вертатися - самі тут і самі там. Чула по радіо, що на Різдво будуть передавати цілу годину коляди для людей, які не мають нікого, нікому до них прийти й нікуди їм піти. "Оце для самітних, кажу до свого гуцула.

Бачиш, якась добра душа і про таких сиріт як ми подумала. Це Бог змилосердився над нами за те що свого тримаємося".

Вийшов мій чоловік і я встала, щоб іти вже додому. Лемкиня стояла така ж рівна й нерухома. Дивилася на канапу немов я там ще сиділа, та вона напевно не бачила ні мене ні канапи. Далекість її погляду сягала туди, де скінчилось її життя, не чула як я сказала: "До побачення". Коли я торкнулась її руки, вона стривожилась "Та й мені вже треба йти, там старий чекає".

Минають дні, а моя лемкиня (так в думках зову її) не сходить з моїх думок. Я бачу її незабутній далекий погляд, що сягає вічности; знаю, що вона безкінечно тче свою епопею горя, яке висушило її сльози, зупинило час, поклало на неї найбільший хрест. І кожен хто побачить його - не мине... помолиться за матір-страдницю.

Газета "ВІЛЬНЕ СЛОВО",
Торонто, січень 1969 р.

НА "ВАТРІ"

"Світе ясний, світе прекрасний..."
(І. Нечуй-Левицький)

Кедри, кедри, кедри... Куди не глянь, де не обернись... Між ними польовий розмай: квіти, трави до колін, до пояса на вільній від обробки й здається від людини - цілинній землі. А попри кедрові гаї, мішані й соснові ліси. Вони дещо відступають від кедрів, немов любуються цією вродливою, запашною рослинністю. Скільки око сягає, простір, якому, здається, кінця немає - як небо, безкрає. Лиш обрій визначує межу, зупиняючи спроможність зору. Вся околиця хвиляста. Вона розляглась лагідними великими горбами, що полого спадають на пагорбки й знову підіймаються ще вище, або виходять на лише дещо хвилясту рівнину.

Земля багата, щедра, життєдайна. Все на ній росте буйне, оздоблюючи її кольорами степу, лісу, поля й неба, яке свою вроду дарує воді й квітам. Землі дуже, дуже багато. Фармери обробляють лише невелику частину свого поля. Може тому, що ґрунт має в собі каміння, а маже тому, що мають його забагато. Переважно, це фарми молочної худоби. Багато ж власників цілих соток акрів тримають її цілинною - міські люди захотіли жити на природі. Канадська врожайна земля, колишня мрія галицьких селян, все ще чекає своїх господарів... Поки-що вона гуляє, бо її забагато.

Яскравий, соняшний день кінця липня. Повітря чисте, прозоре... Ми в останніх кільканадцяти милях до відпочинкової оселі "Ватра", чи, як популярно її називають в Торонті за ім'ям власників, "Завадівки". Збились з дороги.

На наше диво, кожен канадець в містечку, чи фармер радо розказують як туди доїхати. З виразу облич, видно, що вони "Ватру" не лише добре знають, але й люблять назву вимовляти чітко й правильно. А це тому, як довідалися пізніше, що довколишнє населення (переважно канадці шкотського й німецького походження) використовує "Ватру" майже круглий рік, влаштовуючи там свої весілля, ювілеї, товариські зустрічі і т. д.

Зустрічаємо дивне явище: попри дорогу, шутром, їдуть легкими двоколісними візками, запряжені одним конем, люди в одягах німецьких селян XIX сторіччя. Вони незвичайно охайні і все якось бездоганно чисте: коні, візки, одяг і самі люди. Секта менонітів хоче зупинити час і проґрес. Огортає жаль за втрату людських зусиль намарне.

Звертаємо на дорогу ч. 10. Ми всього коло 280 миль від Дітройту. Наш Мічиґен сам пишається красою, приваблюючи туристів з цілої Америки. Дж. Стайнбек називає його дорогоцінною оздобою в короні стейтів Америки. Але краса меж не знає і я не можу налюбуватись Божому твориву на землі, не можу надивитись на цей куток Канади, що адміністративно носить назву "Ґрей Каунті".

Оселя "Ватра" розляглась на 150-ти акрах чарівної вроди. Саме подвір'я дуже велике і добре доглянене. Скрізь грядки квітів, обложені рожевим камінням, характерним для цього ґрунту, різні сорти ялинок і кедри... Під вікнами всіх кімнат ресторану - рожі (чи, пак, мальви), і мені весь час приходить на думку пісня "Посадила рожу край вікна...", а в уяві наші селянські двори з невід'ємними рожами. І тут рожі високі, сягають понад ріст людини і грають цілою гамою кольорів. А нижче, маки... Їх повні грядки голівками піднятими до неба й, здається, що вони усміхаються саме до вас своїм повним ніжним квітом, колір якого ні з чим зрівняти не може. Годі перелічити всі квіти культивовані на "Ватрі", що милують око й насичують запахом повітря. "Хтось тут має поетичну душу", думалось мені з першого враження.

Відпочинкова оселя "Ватра" діло ідеї, рук, наполегливої праці панства Завадівських. Пан Завадівський спритний адміністратор і будівничий, до речі, майстер на всі руки, а пані ласкава господиня з поетичною душею, ще до того й автор творів для дітей. Вони мають кілька спільників, але фактичними власниками є вони.

Сама пані ніжна, мила, скромна, дала, либонь, 100 відсотків вмілого керівництва кухнею, смачного харчу й хорошого настрою. Оселя має все, чим, характерні американські "резорти": басейн для купання, тенісова площа, мальовничий став з пляжею та човнами, гарний ресторан із здоровим домашнім харчем, величезне, встелене зеленою травою, подвір'я, де можна відпочивати в тіні великих дерев... Цікавого товариства, тут ніколи не бракує. Оселя набирає розмаху майбутнього великого підприємства. Крім забудувань відпочинкового характеру та великої площі для "трейлерів" з повним забезпеченням умов цивілізації, вже отримано дозвіл та затверджено плян розподілу частини землі на окремі садиби по акрові й більше під будову домів. Ще у своєму творі "На твердій землі", Улас Самчук, випереджуючи саме життя, змалював цих наших людей - людей, які, почавши з нічого, доробились значних матеріяльних осягів на "твердій землі" Канади - країни необмежних можливостей.

Зустріч з Уласом Самчуком.

Коли я з Богданом (моїм мужем) перший раз, у суботу ввечорі, зайшла до ресторану на вечерю, нам назустріч піднялися Улас Самчук та його дружина Таня. Кращої зустрічі, хіба собі й бажати не можна. Вітаємося щиро й сідаємо при їхньому столі. Бачитися з цим славним і цікавим пісьменником завжди хвилююче. Здається, нема теми, на яку б він не любив говорити й завжди кожна тема ним переосмислена аж до певних висновків. При кожній зустрічі ми дискутуємо палко. З ним інакше не можна. Ялова розмова не для нього, та і не для мене. Не завжди ми погоджуємося у поглядах. Я люблю його слухати, пильнувати розгортання його думки, підсичувати її питаннями, заввагами. Особливо люблю слухати про його творчі задуми та втілення їх. Колись він мені розказав задум ще тоді ненаписаного твору "Втеча від себе". Який блискучий заголовок і який цікавий твір!

Цим разом ми дискутували завзято й, здається, ніхто нікого не переконав.

Уже було цілком темно, розходитися не хотілося. Пані Таня запросила нас до їхньої кімнати. Створилась гарна

затишна атмосфера. Неговірка, стримана, висококультурна, з мистецького світу пані Таня своєю присутністю вносить благородність і тепло. Вона вміє оповідати й має про що, але це не буває часто, її треба просити, бо вона у тіні свого славного чоловіка.

- Заспівайте, Уласе Олексійовичу. Ви так чудово співаєте ... - попросила я.

- Не знаю чи вийде, вже не той голос...

Співав свої улюблені волинські пісні радо, з любов'ю. Була там і "Чарочка виновая", і "Косив козак сіно", і пісня про вдову, й інші. І хоч з голосових спроможностей уже щось втрачено, але тембр той же самий - прегарний і пісня в нього звучить якось особливо інтимно. Рідко коли можна зустріти людину, щоб так вміла заспівати в товаристві: півголосом, м'яко з самої душі й дуже своєрідно.

На другий день, ще дискусія при сніданку, згодом прощання... жаль... на душі тяжко...

Рефлексії: літа зробили своє - підкосили здоров'я письменника. Найбільш болюча свідомість, що втрата повної спроможности зору, обриває творчість, хоч думка у письменника сильна, свіжа, творча. Невже ми допустимо до цього? Адже можна дати письменникові секретарку бодай на кілька годин тижнево й він ще зможе писати чи художні, чи публіцистичні речі.

Не на висоті свого завдання ми - сучасники У. Самчука. Ось наш найбільший письменник мусів у зв'язку зі здоров'ям продати свій дім, перейти в апартамент. В тому домі протягом багатьох років було ним написано шість творів, закінчено найбільше в українській літературі художнє полотно - трилогію "Ост". Через той дім перейшли майже всі найвизначніші наші літератори, мистці, громадські діячі, музики. Цей дім українці повинні були викупити, зробити з нього музей Уласа Самчука з меморіяльною дошкою на ньому, берегти його, бо це наша скарбниця і скарбниця Канади.

Як марно кидаємо тисячами доляри на люксусові роз'їзди діячів з міста до міста, та й по цілому світі - часто без великої потреби, на всякі зустрічі... А ось на те, що дійсно треба зробити нема грошей, нема кому.

Газета "СВОБОДА", США
13 вересня 1984 р.

БУТИ ЧИ НЕ БУТИ?

Оце питання, до колись морочило голову Гамлетові, впало й на мою. Про Гамлета можна сказати: так йому й треба, бо його кримінальна проблема не була аж така складна - це раз, а два - він, погубивши чужі душі, згубив і свою. Так би мовити, зуб за зуб і справі кінець.

У мене складніше. Моя проблема психологічна, кримінальних проступків не маю і з чистим сумлінням можу розраховувати на вашу допомогу викрутитися з мого "бути, чи не бути".

Перш за все опишу себе, щоб ви собі мене уявили, бо коли людини не бачите, то яке там може бути зрозуміння для неї, ану ж врода її вилами скидана. Що інше як чоловік красень. Отже, в моїй опінії, я красень, а з моєю опінією ще недавно числилися всі пані щодо їхньої краси. Ніколи ні одна не заперечила мені й не поставила під знак питання мій присуд, коли я ще перед привітанням, меланхолійно мружачи очі, з натхненням шепотів:

- Чарівна! Як мрія! З кожним роком все гарніша! Уявляю собі вас... і т. д., - знаєте, мені в цьому напрямку Бог дав талант.

Отже, про себе: росту я високого, якщо брати під увагу мого сусіда з лівого боку, що то завжди на драбину лізе, як щось коло хати робить. А коли брати до уваги мого сусіда з правого, що то й ринви закладає без драбини, то я невисокий. Що ж до загальної краси - без сумніву не поступоюся ані на йоту жодному нашому дивізійникові, ані пластунові-сеньйорові, ані навіть голові нашого УКК (Український Конґресовий Комітет), що то його раз-по-раз за прекрасні очі на голову обирають. Можете собі уявити,

що зі мною діється! - це відносно моєї краси. При денному світлі, я не приглядаюсь до себе. Гляну на загальний вигляд із звабливою усмішкою - у цьому, знаєте, моя сила - і скоренько забираюсь з перед люстра, але, коли я дивлюсь на себе в люстро при натуральному, трохи місячному, світлі ночі, то я закасую усіх красенів не лише Дітройту, а навіть Торонта. Звичайно, не берусь конкурувати з одним, який подібний до Рекс Геріссона (фільмового артиста), - так мені сказала одна пані. Не те, що я поступлюся перед ним, але факт є фактом, що Рекс Герісонові платять мільйони за його зморшки, а мені за мої ні цента. Краще лишити це питання набоці. До речі, я тій пані, після такої нечемности, говорю лише погамовані компліменти - хай знає, як приємно слухати реалістичні розмови.

Моя краса - це моє слабе місце. Коли починаю про неї говорити, не можу зупинитись, а мені розволікати не можна, бо суть справи душить мене десь у середині в точно неокресленому місці. До того ж, сама краса людини не робить. Є ще успіх у житті, стан тіла і душа, хоч душу ставлять під знак питання, але я до матеріялістів не належу, значить душу маю.

Мій успіх помірковано великий і залежить від настрою економіки: раз я синій комір у фабриці, а раз білий - інженер від креслення. На мою думку, це здорово! Звичайно, є кращі успіхи, але всі докторами бути не можуть, бо не буде на кому свій успіх проявляти і ми не будемо мати дефініції, що то є успіх. Це я вживаю таке розумне слово, щоб ви не думали, що я на вищій матерії не розуміюсь. Не можуть також бути всі ЕКами (ЕКо - славний маляр і письменник-гуморист), бо хто тоді додумається, що то є багатогранний мистецький талант.

Про стан мого тіла, якщо не зважати на кольки під лівим ребром, на свердління під правою лопаткою на дощ, на тріскіт у колінах на сніг, на таку дрібничку, як тяжко розігнутися рано та кректання, (Бог знає причину, але лікарі ще не розгадали), під вечір, - то можна його окреслити - перша кляса.

Душа моя широка, як світ, і чутлива, як... Ні, ви самі знайдіть порівняння, бо мені бракує слів, коли я починаю говорити про свою нечувано-невидано прекрасну, негадано-нерозгадано ніжну, невірогідно-небувалу... і т. д., і т. д. душу.

А я вам скромно признаюсь, що моя душа така поетична, як роса. Ви ж самі знаєте, що роса любить-голубить квіти і не буду вас вчити хто між людьми квіти. Звичайно, не ми, що або після ночі колючі, як їжаки, або заростаємо й подібні... свять, свять! хай не присниться. Краще не згадувати проти ночі.

Тепер розумієте мою душу? Це мій великий талант!

Я був популярний, мене пані зустрічали усмішками, спішили назустріч готові до милої розмови зі мною. На забавах я розривався. Мій язик плів такі непогамовані компліменти, що часом волосся на голові повстання робило - кричало: "Схаменися, що плетеш?!! Десь межа мусить бути." Та, що там дурне волосся знає? Воно ж таке грубошкіре, що навіть не відчуває як його ріжуть, а береться судити жіночу красу й чарівність. Спочатку я побоювався, що чоловікові якоїсь кралі прийде на гадку древнє почуття ревнощів і був навіть натякнув легенько одному, щоб вивідати. Кажу:

- Чи ти, друже, часом не приревнуєш своєї дружини до мене?

А він як не закотить голову назад, як не вибухне сміхом на цілу залю:

- До тебе ревнувати?!! Ох - ох - ох... - і бідолашний схопився за живіт. Я сприйняв цей сміх, як роблений і більше нікого не питав, щоб не впасти в гордість і не пиндючитися, бо це, як каже Бил Ґреегем (проповідник, євангелист), найбільший гріх. Отож, чоловіки споглядали на мене з вдячністю, як на визволителя. Якось наш брат скоріше підтоптується, а наша краща половина на забавах у розквіті й на високих нотах, особливо під звуки мого поетичного акомпаньювання. Яка вона в інших ситуаціях - мовчу. Я добре вихований, ніколи нікого не підглядаю, обмовами не займаюсь, а свого досвіду не оповідаю - знаєте, джентельмен.

О, бачите, забув вам сказати: я парубок. Злосливі додають "старий", але ви на них не звертайте уваги, а я не ображаюсь, бо знаю, що людській злості кінця не має. І взагалі, як можна вибивати очі комусь "старим", коли кожному відомо, що на цьому, вільному від всіх страхів, крім бути бандитом убитим кожночасно і в кожному місці, континенті, мужчина має стільки років на скільки почувається. Скільки мені років після метрики народження

хай ніхто не цікавиться, а почуваюся я ... ех, як я почуваюся!!! Особливо, коли пригадаю свої передвоєнні почування. Коротко кажучи, я парубок і так почуваюся, як йому належиться, навіть, коли духу на це не вистачає. Це так собі - відступ від головної теми.

Я продовжую: мене любили, я був душею товариства. З усіма на "ти", колеґи по синьому й білому комірах дружньо плескали мене по плечах, а я їх, особливо дружньо при барах на пікніках та забавах, коли я частував щедро і ми співали незабутні пісені з наших героїчних юних днів, і нам було страшенно добре. Моє помешкання завжди було повне друзів. У мене "гай-фай стеріо", копиця пісень, холодильник повний всілякого добра й кожному доступний. Знаєте, маю слабу сторону, (я теж тільки людина), люблю людей від щирого серця.

Звичайно, коли глянути на всі обрії мого суспільного життя, то на ньому воріженьків не бракує, бо я людина активна у всіх напрямках: датки даю, вкладки плачу, скрізь буваю, голос забираю. Не можу сказати, щоб я пописувався забагато, під цим оглядом мій талант не дописав, але часом допече хтось до свічок у печінках, тоді не витримаю і скажу свою думку. Крий, Боже, на які високі градуси піднімаються опоненти! Але я не переймаюсь, бо з досвіду знаю, що після зборів хтось з них підійде й перепросить приблизно так:

- Аби ти здох! А як здохнеш, по тобі й пес не гавкне! - скаже це ніжним, як у лева, голосом і гляне лагідним поглядом того ж таки лева, коли він наздоганяє серну.

Настрою від таких перепросин, я не втрачав. Хто б там переймався такими воріженьками. У мене друзів, друзів, а з друзями й помирати не страшно - так каже народня мудрість, а на те вона й мудрість, щоб казати мудро.

Чи ви звернули увагу, як трагічно звучить моє оповідання? Все це було, тобто час минулий. Було та загуло.

Я змалював вам свій портрет зовнішній, внутрішній і поміж цими двома чинниками. Тепер я знаю, ви мене відчули, уявили як живого, (до речі я ще живий фізично), я полонив ваше серце й тепер ви готові мене зрозуміти, як розумієте самих себе, бо ви теж тільки люди - пробачте за відвертість.

Уявіть собі, зі мною трапилося нещастя, якщо так патетично можна окреслити те, що зі мною трапилося.

Прийшов я з роботи, як інженер від креслення, з якимсь незрозуміло модерним самопочуттям. У очах блимало, як від ЛСДі. Я, правда, не пробував його, але на телевізорі бачив у кольорах, тому й прийшло це порівняння. На всякий випадок, хоч взорів я не бачив і чайки не літали, проте у мене в очах темніло, зоріло, червоніло, жовтіло та робилося все крім того, що я уважаю нормальним. Пригадуєте, я вам згадував про свердління під правою допаткою на дощ? Так от, його тепер не було, хоч дощ проголошено по радіо і він уже моросив. Я відразу ж стямив, що справа кепська, бо замість свердління, до якого вже звик, мене вогнем пекло в грудях. Я навіть заточувався, чого ніколи не робив і при не знати яких річницях чи оказіях. І взагалі все пішло догори ногами. Під вечір, я вже почав деклямувати Ю. Тарнавського "Тиша II" і, продеклямувавшм останній параграф:

"Тиша рівняється тіло, помножене на ліжко, додати очі і уста. Кров рівняється, ковдра, поділена на ноги, додати діри в цифрах на годиннику. Оскільки ковдра, поділена на ноги, рівняється тіло, помножене на ліжко, і діри в цифрах на годиннику рівняються очі, тиша рівняється кров, додати уста," - тоді я зрозумів, що я небуденно хворий.

Я зробив те, що зробив би кожен з вас, якби був самітнім парубком - пригадав друзів. О, о, вже чую опонентів. Мовляв, я б на твоєму місці викликав лікаря. Не будьте старомодні. Забудьте про старі добрі часи, коли то лікар до вас додому приходив, заглядав у всі дірки на голові та слухав тембр вашого дихання і вгадував, що витанцьовує серце: фокстрот чи танго. Минулося! Не вернеться! Ми живемо в добрі тотальної механіхації, а медичні апарати нікуди не ходять, а лікар сьогодні без них все одно, що без рук і навіть без очей і вух, і взагалі, ваша думка в наші часи нездійснима. Вірте мені на слово - я вже пробував, тому відразу постановив кликати друзів - цього я ще не пробував.

Вибрав я собі того друга, що бував у мене частенько з жінкою і без неї та все казав, що без мене світ був би не світ, а кат зна що. Зателефонував до нього:

- Друже, - кажу, - я захворів. Прийди, щось порадь, бо я вже й хати перейти не можу.

- А що з тобою?

Оповідаю як можу по ЛСДі і про ноги, і про пропасницю, і цитую поета, і знов прошу: прийди. Він на те:

- Чи ти звар'ював, чи що? Та ж у тебе хлю! (флю - грипа) - так і сказав "хлю" - я наберуся від тебе. Теж мені варіят рафінований, що придумав! Бери аспірину й лягай спати.

Страшенно не люблю цих варіянтів з варіятами, але тоді я не дуже тямив на мовні теми й мені видалося, що це якась модерна поезія і я помилився числом телефона. Телефонував ще й ще на різні числа до моїх друзів, але модерна поезія не мала кінця, лиш мінялася її манера, тембри голосів і статі, аж нарешті хтось додумався дати їй пуанту: - "... я закличу поліцію." - видеклямував милий жіночий голос подібний до тієї, що мене впекла Рекс Геріссоном. Від її солодкої відповіди, мене ще тьохнуло раз, два і я кудись провалився з непогамованим для неї компліментом.

Ось тут, я не є певний, чи ви зможете уявити всю картину, яка наступила потім, бо я її не спостерігав, а малював непритомним. ЛСДі дійшло свого апогею, зривало мене з ліжка, кидало в прірву та взагалі робило такі вибрики, що на притомну голову розказати тяжко. Коли ж нарешті вгомонилося, (всьому ж буває кінець), і я відкрив очі, то моє самопочуття не викликало захоплення. Моє ліжко було загороджене з обидвох боків, у моє тіло повставлювані трубки, а в голові музика якогось композитора модного з 30-х років тому коли то кожний звук був напоперек. Кімната гойдалася собі на втіху а мені на нудоти. Я почувався тотально переможеним, знищеним, розчавленим, поторощеним і не боюсь вам признатися, нікудишнім.

Чекайте, чекайте! Бачу вже ваше незадоволення, мовляв, от буде кудкудакати про свою хворобу, як курка про яйце. Помилилися. Не маю на увазі говорити багато про хворобу, бо це справа інтимного порядку і я не збираюся робити з неї публічної таємниці. Скажу вам лише вислідки, які мені сповістив лікар. Він сказав, що у мене запалення легенів і вибрики серця, які не вкладаються у канонічні. Ще сказав, що я був три тижні непритомним і скоріше як за два тижні додому не піду. Він ще додав кілька фахових слів, на які я лиш блимнув очима, мовляв: розумію. Лікар був дуже чемний не забирав у мене дорогого часу, все виложив не більше як за одну хвилину, а на кінці тепло, як лід у січні, усміхнувся і сказав:

- Не журіться, кожен вмирає.

Ця його вийняткова мудрість і по-новому насвітлене життя, мені ще довго бриніли у вухах, розчулюючи й захоплюючи мене, як пісня "Мрачноє воскрєсєніє" у постановці Альфреда Гичкака й виконанні Бориса Карлова (майстрів "горрор" фільмів). Кажу вам, надзвичайно оптимістичні тони й романтичний настрій. Я лікареві до цих пір вдячний. Скільки разів згадаю - мороз по шкірі ходить. Справжній, щирий, захоплюючий і хвилюючий "горрор"!!! Він мене духовно збудував та допоміг фізично стати на ноги. Ще й тепер, як пригадаю, то за стіни тримаюся, щоб не впасти, таку потрясаючу життєву енерґію дістаю. Взагалі, я своєму лікареві до кінця життя буду вдячний за сильну моральну підтримку, бо він мені її давав кожного ранку, приблизно о годині 6-й і вона мене тримала в піднесеному настрої цілий день. Я навіть хотів свою вдячність висловити йому погамованим компліментом, але прикусив язика.

У лікарні так мені сподобалося, що я лежав не два, а ще три тижні. Та й чому б ні? Як на курорті! Все тобі під ніс, розваги скільки хочеш: один кричить, другий стогне, третій маячить, лиця міняються, а сестри, як лошачки, бігають по коридорі, часом якась скочить до кімнати, блисне очима, або лагідно промовить: "Що з тобою? Чого турбот завдаєш?" На сестер нарікати, було б гріх, вони своєю присутністю не докучали - переважно поводилися дискретно, намагаючись хворих не помічати, бути більше зайнятим собою і не пхати носа у чужі справи. Я їм за це теж страшенно вдячний, бо якби пхали носа в мої справи, то не сталася б історія з одною трубкою і я вилетів би з лікарні на який тижень скоріше, а ви самі знаєте, яка б це була шкода.

Найбільше мене зворушили друзі. Вони так пошанували мій спокій і відпочинок, вони були такі делікатні, що ніхто з них ні разу мене не потурбував. Ну, не є це розчулююче? - самі скажіть. Я про них думав щодня. Перед мною кадрами проходили їхні розбавлені, розсміяні щирі обличчя, пані, як троянди, схиляли голівки на моє плече, дивилися в очі, багатозначно усміхалися і все це під звуки чудових пісень та хлопання холодильника в моїй хаті. Я собі думав: оце друзі!!! Яке то щастя мати таких прекрасних, щирих друзів!!! Щоб хто не казав, а все таки - це справжня людяність.

Старі люди казали: треба в сорочці народитись, щоб бути щасливим. Тепер уже не кажуть, бо тепер старих людей нема - нема дурних бути старими, психологічно висловивши дух часу. Скептики кажуть, що старі люди теж помилялися і що вони на щасті розумілися, як ... і т. д., але вони від того скептики, щоб кожного обмовляти, або на біле казати чорне - це недоречна порода людей і найкраще їх до уваги не брати. Шкода лише, що мені мама не розказала пристойно чи не пристойно я був одягнений як народився. Судячи по щасті, я мабуть народився не лише в сорочці, а навіть у плащі й капелюсі.

Нарешті я прийшов додому і перш за все подивився на себе у великому люстрі, бо знаєте, які люстра в лікарні? Чи можна їм вірити?

- Мама мія!!! - вигукнув я на цілу хату від захоплення своїм виглядом. Перед мною стояв не я, отой повністю дозрілий, а значить соковитий, красень-джиґун, а справжній Семі Дейвіс Джуніор (артист, танцюрист, співак, негр - дуже худий) у білій шкірі. Я спробував звабливо усміхнутися, (пригадуєте собі, у цьому була моя сила), але відразу ж замкнув очі, бо навіть мені не сподобалося - занадто драматично вийшло, а я ніколи не був прихильником драми, коли це стосувалося до моєї особи.

Тепер я був на правах інженера від креслення у відставці. Увесь час належав мені й більше нікому. Оце розкіш духовна! Оце життєва повнота! Роби що хочеш цілий день і ніч, ніхто тобі не перешкодить, ніхто не нарушить тиші, якщо замовкнеш навіть на цілий тиждень і не писнеш. Я впивався таким життям з місяць, а потім вирішив повідомити моїх друзів, що вони вже можуть бути менше делікатні і, що я не буду мати нічого проти, якщо вони заберуть у мене трошки часу. Перш за все зателефонував до того, який так блискуче вміє робити варіянти з "варія-та". Почувши мій голос, він упав у мажор:

- О, ти вже дома, а ми були певні, що не вийдеш з лікарні. Мого "боса" по двох тижнях такої недуги, як оце в тебе, поховали. Як ти почуваєшся?

Думає собі: все ж таки цікавилися мною. Кажу:

- Дякую. Почуваюся незле, але деякі недотягнення у почуванні відчуваються.

Він сердечно втішився, голосно розсміявся і гарно мене ще раз потішив:

- А ти, що думав? Ти думав, що завжди будеш виблискувати штучними зубами та крутитися, як дзига?

Я відчув вдячність за потіху, але штучні зуби впекли мене до живого:

- Мушу внести спростовання: маю зуби свої, вставлені лише задні, яких я нікому не показую, бо вмію усміхатися ще передвоєнно, щоб можна однією рукою рота затулити, а не двома. Краще попроси до телефону дружину, вона ліпший амбасадор твоєї родини, як ти.

Голос амбасадора звучав незрівнянно м'ягше від її чоловіка, лиш з незнаною мені досі стриманістю і дещо офіційно. На моє прохання відвідати мене, вона радісно розказала, які вони зайняті наперед на рік, а може й на три, бо мусять бути на ім'янинах, уродинах, оглядинах, весіллях, обідах, підвечірках, чайках і просто так, і без причини і всі суботи й неділі виповнені товариськими зобов'язаннями вщерть. Слухаючи, я тішився, яка то наша громада здорова, як дзвін, бо інакше в розкладі товариських зобов'язань моїх друзів було б відведено час для відвідання друга, чи знайомого а біді. Вислухавши, кажу:

- Ну, то в будній день, я ж дома...

- От, смішненький! - (зверніть увагу, як вона мене гарно назвала. Моя ти польова, квіточко, - непогамовано подумав я). - Ми ж не хворі, у нас повно справ, будній день не для відвідин, у будній день нема коли вгору глянути. Я за самими чобітками минулого тижня чотири рази в "молі" була. Весело щебечучи, розказала про всі свої, які ж важливі! зайняття, вона з дискретности не запитала, як мені живеться. Я подумав собі: який же я еґоїст непогамований! Скільки то часу забрав колись своїм друзям своєю помірковано славною особою. Як жертвенно вони бувало обдаровували своєю увагою! Можна попасти в меланхолію, підрахувавши втрачений ними час на мене.

За кілька днів, я переконався як, за той час, що я приємно вилежувався, змінилося життя. Темпо, темпо, темпо... Мої хороші друзі попали у його вир і рішучо зупинитись не можуть, щоб заглянути до мене. Вони навіть не мають часу при потребі почухатися, не кажу вже книжку прочитати, про яку я їм у телефонічних розмовах натякнув: чи, мовляв, уже читали, бо я отримав поштою і вже прочитав.

- Тобі добре, - відповіла одна мила пані, котра ще недавно підспівувала мені у саме вухо, особливо, коли

Дербіш співав "Ноктюрн", - часу маєш скільки хочеш, нічого не робиш, лише про приємності думаєш, ніхто тебе не турбує, нікуди ходити не мусиш і взагалі сам собі пан.

Суща правда, думаю і дивуюсь де ж той млин узявся на таку романтичну головоньку, яку бувало чоловік останню з моєї хати забирав, а вона ще доспівувала:

- "Я до тебе прийду..."

Зробивши підсумок телефонічним розмовам, я усвідомив, що мені найліпше. І зажив я, насолоджуючись і розкошуючись цим найліпшим. Кажу вам краса!!! На слово мені мусите вірити, що краса, бо я, як уже признався, еґоїст і нікому такого добра не бажаю, особливо такої натхненної тиші і захоплюючих розмов сам-на-сам.

Як самі з народньої мудрости знаєте, "з жиру й пес казиться". Вислів естетично не дуже тонкий, але правдивий. Ця правда почала проявлятися на мені. З довготривалого перенасичення бурхливим життям сам-на-сам, сам собі пан, почала мені під ложечку змія пхатися і тягнути, і смоктати мене день і ніч та все сичить: "забутий всім світом і людьми". От дурне верзе, аби чоловікові настрій псувати. Спочатку я її іґнорував, потім переконував і навіть вив, (звичайно, по-людському - я ще нормальний у моїй опінії), щоб показати, як мені добре; я займав свою голову всім можливим літературно-культурним, суспільно-громадським і політичним матеріялом, навіть почав під музику вихиляси робити, але хандра виказалася найнеприємнішим опонентом, з яким мені будь коли доводилося мати справу. Вона їхала на мене, мов таран із своїм: "забутий, забутий, забутий..." Ситуація набирала безвихідного характеру. Це добре дискусію кінчати по-львиному, коли можна матеріяльно нащупати опонента, а коли він невидимий, скільки не посилай йому вбивчих поглядів, чи побажань, нічого не поможе.

І уявіть собі, те, що я не міг розв'язати місяцями, співак Михайло Мінський вирішив протягом однієї пісні легко, прозоро, і майже романтично у трагі-комічному аспекті. Він мені показав розв'язку, з якої я ще й досі не викрутився. Хіба ви мені поможете.

Одного разу, коли я вже ніяк не міг витримати пащекування хандри, я отримав поштою платівку Михайла Мінського. Між іншим, Мінський теж пристойний парубок,

лише він співає, а я деклямую при потребі громадській і побутовій. В ім'я правди, мушу зазначити, що я гірший декляматор, як він співак і, взагалі, жодного порівняння бути не може. Він своє діло знає, голос має, плюс те, що він парубок, а значить повний героїчного й сантиментального пориву. Виходить пісня!!! Ну, як я вам можу словами описати пісню виконану Мінським? Хіба, скільки, що скажу: спокійно слухати його неможливо, або співаєш разом з ним, або якась сила зриває тебе й кидає у танок. Бувають у нього й так виконані пісні, що й оком не моргнете - так заслухаєтеся. Все залежить від духу пісні. У мою ситуацію вмішалася та пісня, що від неї ногами хвицькаєш. Як же він її співає!!! Пориваюче!!! Пірвав він всю мою уяву, як тільки я почув:

Дозволь мені, мати, зажарти вмирати,
Чи прийдуть дівчата на смерть виряджати.

А потім пішло й пішло, що я аж вигукнув: "Ось тепер тобі кінець, люта хандро, я тобі покажу "забутий". Візьму зажарти вмру - побачиш, чи я забутий.

Дівчат я не чекав у цій оказії, бо ... "Минулося, не вернеться...", у "похоронному заведенні", ще наскільки визнаюся, "либерейшен" нема. Признаюсь вам щиро: я не мав надії на численну авдиторію, проте був певний, що хтось з цікавости прийде.

За півгодини справа з погребником телефонічно була полагоджена: випозичена труна мусить бути перероблена й закрита по саму шию, щоб мене не зрадила, як буду дихати. Крім того, вся похоронна парада мусить відбутися за один вечір, бо я на економічній похилій і мушу ощаджувати на видатках. Мільйонер і той рахує, а що вже казати про інженера від креслення у відставці. Панахиди не замовляти, бо я буду живий, а живого нормально не хоронять.

Я полагоджував справи, а моє серце тьохкало, як соловейко. У тій пісні є одне місце, яке мене за саме серце хапнуло - воно немов для мене написане: щоб роз'ятрити надію:

А мила прибігла та й заголосила,
За свого милого у Бога просила.

Забув я вам розказати, що минулого року був такий вибрик у моєму житті, що я мало не позбувся свого

дорогоцінного парубоцтва. Одна чорнявка причарувала моє серце. Не питайте скільки років мала. В Америці жінка має стільки років на скільки виглядає, а вона виглядає мені під пару - значить молода. Отож, ця чорнявка все хилила голівку "на мою грудь" при кожній танцювальній нагоді й звабливо водила поглядом по моїх устах. Я забувся, я натхнувся і одного разу випалив:

- Кохаю вас! - тут я сипонув чимало непогамованих компліментів. Вона зашарілася, вона заіскрилася. Вона почала танцювати в такому шаленому темпі, що я мало не впав, але ще зловив віддих і докінчив:

- Вийдіть за мене заміж.

Вона нагло загальмувала і я всеж таки впав, хоч лише на руку, але впав. Вона здивувалася. Вона обурилася:

- З чим ви хочете женитися?! Ха! З отою зарплатою інженера від креслення у економічному підйомі? А як підйом спаде, що я буду мати? Більше прання?

Моє парубоцтво й пральна машина були врятовані, навіть рука по кількох тижнях перестала сіпати. А тепер вся ця мелодрама стала живою.

Коли вже мене у "похоронному заведенні" розмалювали і я став подібний до джиґуна на гострій дієті, я взяв і зажарти вмер. Тепер, думаю собі, справа покаже: мають друзі для мене час, чи ні.

Не встиг ще добре вмоститися у головній позі, як хандра дала ногам знати. Не повірив я своїм очам: першим, засапавшись, влетів мій приятель з дружиною, той, що вам найбільше знайомий, а за ним уже двері не закривалися. Всі мої друзі, приятелі, знайомі і їхні друзі, знайомі й незнайомі виповнили залю вщерть, аж мені стало тісно. А квітів! А квітів! Та все від приятелів і ворогів, які стали моїми приятелями поки я хандру плекав насамоті, бо на квітах лише "дорогому" й "найдорожчому" та інші хвальні слова.

Друзі схилялися наді мною, висловлюючи всій жаль, що такий чудовий і т. д. і т. д. пішов з цього світу. Друзі сумували й шкодували, що не можуть мене нічим розрадити, що якби були могли це зробити мені самітному, то зірочки з неба познімали б. І моя чорнявка прийшла. Стала коло труни з приятелькою, вихваляючи мене, а коли вона вже дійшла до того, що "саме за такого, як я, за таку шляхетну душу, вона мріяла вийти заміж", я мало не вступив у дискусію.

Над людьми й квітами, мов дзвони, бились слова: "яка шкода", "який жаль". Всі до мене підходили, молились за мене. Я молитви приймав за своє здоров'я, хоч вони виразно зазначували, що моляться за мою смерть, але ж вони не знали, що я живий. Такої дружньої, люблячої атмосфери мені ніколи не траплялося зазнати живим і я насолоджувався своїм "мертвим станом".

Урочистий вступ пройшов скоро, а тоді почались розмови на різні громадсько-побутові теми. На мене, слава Богу, уваги не звертали. Чого я тільки не наслухався!!! Чого я тільки не довідався!!! Все громадське життя у різних поглядах і насвітленнях обговорювалося завзято. Інтимні побутові справи ближнього притишеним голосом передавалися з вуха на вухо, між якими було й моє. Обмовляли й дивувалися, що нема панахиди, але вирішили: рідних не мав, а друзі нічого не знали про мій стан, тож мені ласкаво простили з глибоким співчуттям.

Далі сталося таке, чого я ніяк не сподівався. Голос від громади над моєю труною, забрав той колишній опонент, який свердлив мене кровожадним поглядом, обіцяючи, що коли я "здохну то й пес по мені не гавкне". Як лише він вийшов весь у чорному і став коло мене, я захолов. Думаю собі: от тепер я пропав. Наверзе що хоче без моєї публічної відповіді, а говорити потім віч-на-віч без такої численної авдиторії, - це все одно, що стріляти у ворога поріжніми гільзами. Я приємно помилився - у мертвого навіть помилки приємні! З першого ж слова він так непогамовано почав мене хвалити, що мене кортіло вигукнути: "Мама мія!!!" Оцей італійський вигук завжди вискочить скоріше ніж чоловік почне лінґвістично думати. Схаменувши себе, я слухав і слухав. Чого ж то тільки я про себе не довідався! Я погоджувався з промовцем, (хоч раніше ніколи з ним не погоджувався), до слова, а він усе хвалив та й хвалив, та так щиро, та так ревно, аж присутні почали на плач кривитися, а в мене сльози навернулися. Я не міг уже стримати сліз, коли почув:

- Такого декляматора, як був наш дорогий, (тут він, на моє велике здивування назвав моє повне ім'я та прізвище), Україна не мала й мати ніколи не буде.

Від такої непогамованої непогамованости мені зробилося соромно, я перестав плакати, але простив йому -

він же мій довголітній партійний ворог, то мусить же мене хоч трохи вдарити. Закінчив він промову з почуттям щирої любови до мене й з повними очима сліз. Я зробив висновок, що в дійсності, крім люблячих щирих друзів, інших людей у моєму житті не було і, що хандра моя чиста брехуха.

- Забутий! Ха-ха... - переможно кричало все моє нутро. А ось скільки друзів і всі для мене час мають, і всі мене люблять, і всім я потрібний, і всі за мною розпачають і т. д., і т. п. - Я попав у баский оптимізм.

Уже заплачений погребникові час кінчався, а друзі, знані й незнані, з "похоронного заведення" вийти не хочуть, як колись з моєї хати. Думаю собі: овва, велика справа! Заплачу трохи більше погребникові, потім на животі заощаджу - тепер же чим сухіший, тим гарніший, а краса меж не знає.

Чорнявка підійшла знову до мене вже в оточенні цілого віночка пань, меланхолійним голосом оповідала їм, як я її кохав, і помер від того кохання, і що її серце зранене, і що я до смерти буду її милим. Тут мені хотілося зірватися і закінчити так, як у пісні:

А милий схопився та й перехрестився,
Слава ж Тобі, Господи, що я очутився!

Тільки у пісні це можливо, а насправді ні, бо люди забобонні, зчинили б паніку, що для декого делікатнішого могло б закінчитися трагічно, а для мене у в'язниці. Тому я, щасливий по саме нікуди, лежав спокійно й, дивлячись з-під ока на моїх щирих друзів, вирішував проблему:

Б У Т И , Ч И Н Е Б У Т И ?

Дітройт,
листопад 1972 р.

"ЛІКАРСЬКИЙ ВІСНИК"

Журнал Українського Лікарського Товариства Північної Америки "Лікарський Вісник" (почав виходити 1954 року) однин з найбільших здобутків українців за кордоном. На жаль, крім лікарів, дуже мало хто про нього знає, а вартість і значення журнала унікальне й неоцінене. Справа в тому, що звичайним явищем для еміґрантів кожної національности, в кожну добу, є мати пресу в рідній мові, яка охоплює культурно-громадські та політичні справи. Явищем незвичайним і, просто, парадоксальним є примусова, так би мовити, еміґрація мови, через застосування в Україні майже цілковитого мовного ґеноциду, як засобу повної безкомпромісової денаціоналізації-русифікації нашого народу. Явище в Російській імперії не нове і тим більше злочинне. Шляхом русифікації вижито українську мову з наукових праць, з усного вжитку на викладах у вищих школах, викорінюється її згори надолину у всьому шкільництві аж до дитячих садочків. Адже кожна мова розвивається від розмовної до її найвищого щабля - наукової. Українська наукова мова приневолена еміґрувати й затримати свої існування в екзилі, як це ми бачимо хоч би на прикладі медичної науки й професійної її мови взагалі. Перестали виходити рідною мовою медичні журнали в Україні, такі як біохемічний, фізіологічний, лишився, як останній з могіканів, лише журнал "Педіятрія, акушерство і гінекологія". Скасувавши українську мову в освіті, цим самим скасували її в розмовній мові інтеліґенції, а серед неї і лікарів.

І так як 100 років тому, завдяки нищівній національній політиці царської Російської імперії, перша

медична книжка українською мовою побачила світ у Женеві, Швейцарія, під заголовком "Життя і здоров'я людей на Україні", автор Сергій Подолинський, (див. стаття д-ра Я. Туркала "Лікарський Вісник", ч. 1, 1987 р., стор. 28), так і сьогодні "Лікарський Вісник" - медичний журнал у широкому засязі виходить українською мовою за кордоном у США. Саме в цьому, в першу чергу, полягає особлива вартість журнала та його велика роля, яку він відіграватиме в майбутньому для України. У якійсь мірі, він виповнив штучно створену мовну порожнечу в медичній науці.

З наукового боку "Лікарський Вісник" - високоякісний професійний журнал з широким засягом. Саме його видавання вийнятково добре під кожним оглядом, а побудова змісту чітка, цікава, різноманітна, витримана у своєму призначенні.

Зміст поділено на такі частини:

Наукова частина. У ній в кожному числі поміщено три-чотири наукові статті наших лікарів-спеціялістів із різних ділянок медицини. Статті побудовано на новітніх здобутках та дослідженнях, написані високопрофесійно, дуже добре ілюстровані з докладним зазначенням використаних джерел. Зупиняючись на якійсь хворобі, проблемі чи стані, автор робить вступ з поясненням, що саме дане захворювання собою уявляє, а далі вглиблюється у його суть, розвиток, наслідки, методи лікування і т. д. Часом автор у вступі додає відомості про започаткування хірургічної техніки, а далі із докладними статистичними даними, зупиняється на її розвитку та застосуванні, як і на самому захворуванні. Кожен автор має свій власний підхід до теми та її розроблення, як і свій власний стиль.

Огляд "Лікарського Вісника" зроблено на підставі чотирьох примірників за роки 1984-86-87. У них автори наукової частини: д-р Богдан Р. Дзьоба, д-р Марія Крамарчук-Гординська і д-р Олександра Гульт-Филипович, д-р Роберт А. Фішман, д-р Андрій Левицький, д-р Лідія Л. Балтарович, д-р Іван Душкевич, д-р Марко П. Конюх, д-р Юрій Грицеляк, д-р Володимир М'ялковський.

Звертає на себе увагу д-р Андрій С. Олеарчик. У чотирьох числах поміщено аж чотири його статті. Переважно він має співавтора як д-р Джордж І. Маґоверн,

д-р Андрій Гаврись, але виступає і як окремий автор. У "Лікарському Віснику" за 1986 рік на сторінці 52 знаходимо біографічні дані про нього: - Д-р Андрій Семенович Олеарчик: народжений 3-го грудня 1935 року в Перемишлі; українець; грудний, серцевий і судинний хірург, член Американської колегії хірургів..." І нижче подано цілий ряд його наукових праць.

Маємо дві цікаві історичні розвідки пов'язані з медициною: д-р Юрій Бережницький до 1000-ліття Хрищення Руси-України написав "Святі Косма і Дем'ян - лікарі безсребреники", а д-р Ярослав К. Туркало подав історію своїх розшуків першої медичної книжки українською мовою. Обидві статті поміщено у ч. 1 (115) за 1987 рік. Їх доцільно було б надрукувати у нашій пресі для широкого читача.

Наукова частина розрахована на лікарів, проте вартість її значно більша. Уважно прочитавши цей матеріял у вищезгаданих примірниках, я прийшла до висновку, що кожна освічена людина, незалежно від її фаху, здобуде звідти чимало знання, так необхідне й дорогоцінне. Хоч може, подекуди, не все зрозуміє через професійні терміни, саму технологію і т. д., проте, з того що цілком добре можна зрозуміти, буде свідоміша у якій небезпеці перебуває здоров'я, яким обачним треба з ним бути, краще розумітиме процес і можливості лікування.

Редакційна частина. Тут порушуються різні проблеми, питання чи теми пов'язані з медичною професією посередньо або безпосередньо. Має цілком відмінний характер. За малими вийнятками, редакційні статті пише довголітній головний редактор "Лікарського Вісника" д-р Павло Джуль. Різноманітність, актуальність, науковість цих статтей незвичайна. Автор, з вийнятковою обізнаністю й вдумливістю пише на кожну тему як базовану на філософських вченнях, так і про злободенну комерційність у медичній професії. Магнетично притягає до себе увагу стаття "Інженери, шамани та лікарі" *(ч. 2, 1984 р., стор. 119)*, де автор підходить до медичної професії і самої медицини на підставі різних філософських поглядів, та дещо зупиняється на, мало кому відомому, голістичному світогляді і стверджує: "Голістичний світогляд і конче для нього розширення й поглиблення меж людської особистости

помітний і на ділянці медицини. Це, передусім реакція на портрет лікаря як інженера - портрет навіяний позитивістичним матеріялізмом та посилений майже релігійним обожнюванням магії технології". Далі автор цікаво розгортає думку про паралель між інженером та лікарем, наголошує питання технології і лікаря, взаємовідносини лікаря з хворим, питання професійної моралі і т. д.

У статті "Комерційні пляни медичного обслуговування", *(ч. 1, 1987 р., стор. 31)*, д-р П. Джуль говорить про загрозу обниження якости лікування через посилене введення в медичну професію і комерційности, завершуючи її сміливим, з глибини душі, щирим підсумком: "Ми надіємося, що традиційні медичні вартості і традиційна практика медицини все таки втримається всупереч крикливим інтриґам комерційних плянів медичної обслуги. Ми хочемо вірити, що лікарі збережуть високо етичні вартості, не зважаючи на порожні приймальні. Медична етика є незалежна від земних багатств, ані від соціяльного стану. Медичної етики не можна шукати в набитих калитках чи банкових контах, а тільки у визнанні ролі лікаря як служителя - а не пана, - лікаря - а не здирача" *(стор. 32)*. Такий підсумок має світове звучання й значення як закон людяности, як найвищий принцип медичної професії.

У цій частині також цікаві статті й інших авторів, як стаття д-ра Р. Сочинського "Особливості захворювань людей похилого віку" *(ч. 3, 1984 р., стор. 170)* та стаття д-ра О. Качана "Вплив двомовности на умовий розвиток дітей" *(ч. 1, 1986, стор. 40)*. Спираючись на цілу низку чужих авторів д-р Ольга Качан доводить додатній вплив двомовности у цьому напрямку. Вищезгадані статті на сторінках нашої популярної преси принесли б у свідомість батьків, дітей, старших віком людей багато користи.

Розділ "Медичні новини" у кожному числі подає найновіші наукові досліди, відкриття, досягнення у медицині з цілого світу, проте, справжнім унікальним розділом у нашому науковому перерізі є "Огляд медичної преси УРСР". Робить його з великим знанням, вдумливістю і вмілістю головний редактор д-р Павло Джуль, часом перекладаючи з російської мови журналів, які виходять в Україні. Ми так мало знаємо про себе! З його ж оглядів,

маємо добрі інформації з медицини в Україні, як і про способи лікування, наукові дослідження і т. д. Особливо цікаво, як там підходять лікарі та лікарні до помилок зроблених під час операції, чи в процесі лікування. Такі помилки розглядаються докладно й сумлінно та робляться висновки, як запобігти їм. Все це відкрито обговорюється на сторінках медичної преси з метою остерігати лікарів від подібних випадків.

Крім вищезгаданих розділів "Лікарський Вісник" постійно дає інформації про життя самого лікарського товариства: як з'їзди, історію УЛТПА, дещо про авторів та заслужених лікарів, як ось про д-ра М. Логазу - автора численних медичних статтей, журналіста, громадського діяча... Маємо посмертні згадки про тих лікарів, що відходять, читаючи про них, задумуєшся над тим, які ці сили були вартісні, які жертвенні як професіоналісти і як громадяни. Присвячується багато уваги й молодим силам, що приходять у цю професію. А приходить їх дуже багато. Це здібні, амбітні, добре підготовані лікарі, серед яких вже є відомі спеціялісти.

"Лікарський Вісник" вийнятково гарно виданий, від оформлення, паперу, друку, змісту аж до мови. Найбільша заслуга у цьому довголітнього, (протягом 18-ти років), головного редактора д-ра Павла Джуля.

Д-р Павло Джуль - спеціяліст вуха, горла, носа (отоляринґолог), визначна постать так у медичній професії Америки, як і в українському громадському житті та один з найбільших, найщедріших наших меценатів. Народився й здобув середню освіту на рідному Поділлі в Україні, медичні студії закінчував в Інсбруцькому університеті, Австрія. Після нострифікації медичного диплому 1951 року, працює лікарем у стейті Мишиґен. Дипломований Американською Палатою Отоляринґологів, член Американської академії отоляринґології та Американської колегії хірургів. Від 1960 року активний член відділу отоляринґології при Вейнському університеті, від 1979 року має титул клінічного професора. Вже 27 років має приватну клініку, де затруднено кілька лікарів-спеціялістів. Від перших років перебування у США, став активним членом Американської медичної асоціяції та УЛТПА, був його довголітнім головою, як і був головою отоляринґологічної секції Мишиґенської Медичної Асоціяції.

Д-р П. Джуль автор цілого ряду наукових статтей таких як: "Хірургічне лікування глухоти", "Хвороба Менієра", "Пістряк гортані", "Трахиостоматія", "Туберкульоза гортані" та багато інших. Він також автор цікавих редакційних статтей із широким засягом тематики пов'язаної з медициною, (включно з проблемою мови та українського медичного назовництва), як також із суспільними проблемами. Всі його праці для "Лікарського Вісника" пише українською мовою й перекладає іншим авторам з англійської мови, як і перекладає наукові медичні статті з російської та польської мови. До рідної мови відноситься з пошаною й відповідальністю, близько обізнаний з медичною пресою в Україні, використовує словники видані Українською Академією Наук у Києві такі як: М. Н. Нетлюх "Латинсько-український анатомічний словник" 1982 рік та М. Ф. Кніпович "Словник медичної термінології" (латинсько-українсько-російський) 1948 рік. Тому то мова журнала добра. Кожне його число іде в Україну по всіх медичних інститутах та інституціях. І хоч звідти немає відповіді але ніхто його не відсилає назад. До Редакційної колеґії "Лікарського Вісника" входять: д-р Богдан Р. Дзьоба, д-р Василь Зарічний, д-р Марко Конюх і д-р Богдан А. Макаревич.

Д-р П. Джуль відомий доповідач на численних з'їздах і наукових конференціях УЛТПА в США, Канаді, Европі; довголітній громадський діяч - під цю пору очолює Дітройтський Метрополітанічний Комітет Тисячоріччя Християнства України.

Людинолюбець, лікар з покликання й посвяти, теплий у відношенні до пацієнтів, відданий праці. Д-р П. Джуль втішається великою пошаною й любов'ю.

Гезета "СВОБОДА",
20-21 жовтня 1987 р.

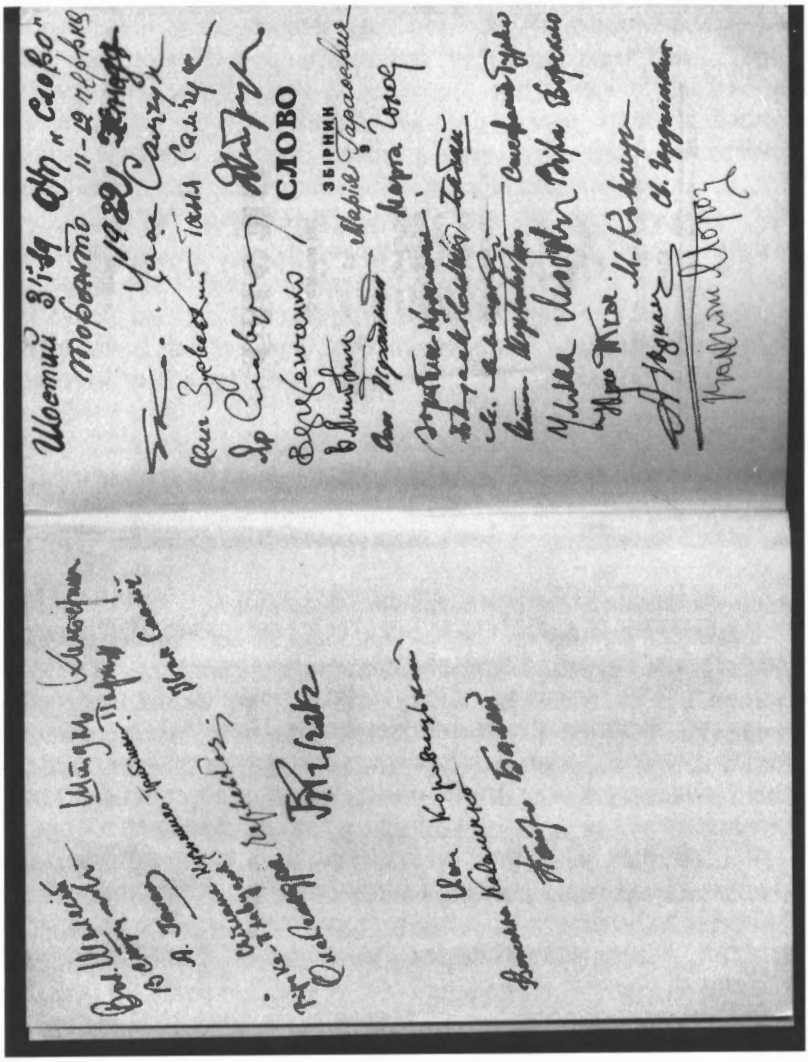

Підписи письменників на VI з'їзді ОУП "СЛОВО".

ШОСТИЙ З'ЇЗД ОБ'ЄДНАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ "СЛОВО"

11 - 13 червня 1982 року.

Торонто, Отнаріо, Канада.

Репортаж.

1-ий день з'їзду, п'ятниця 11 червня.

Минуло 12 днів після З'ЇЗДУ ОБ'ЄДНАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ "СЛОВО", який відбувався в Торонті (Канада) 11–12–13 червня 1982 року.

Був це перший з'їзд на котрому я могла бути присутня. Завжди з'їзди відбувалися в Нью-Йорку - далека дорога, що для мене нелегко витримувати, великі кошти, отож було неможливо брати в них участь. Торонто близько, всього приблизно 240 миль автом і участь стала реальною.

Готувалася до цієї великої події з таким хвилюванням, що втома валила мене з ніг не так від збирання всього необхідного на цей час, як від рішень, що саме взяти з одягу: на який день, на який час та в чому буду найкраще виглядати...

А ще сильніше хвилювалася що з Уласом Самчуком? Чи він уже має окуляри після операції на катаракти, чи вже бачить? Якийсь біль стискав серце на саму думку про це, немов фізично відчувала його страждання від втрати зору, адже нас так близько єднала справжня дружба - літературна й просто людська. Торонто для нас з Богданом було - Улас Самчук і його дружина пані Таня, а вже довкола них ціле ґроно цікавих письменників: незабутній Борис Олександрів,

Василь Софронів Левицький, Світлана Кузьменко, співак Йосип Гошуляк... Яким ми тепер його застанемо? На ювілеї Григорія Китастого не був, хоч його всі ми сподівалися і знаю, що він дуже хотів бути. Значить - не є з ним все добре. А в нього ж було ще багато задумів, мрій на творчу майбутність, яка ніколи не згасала - він жив і вічно творив не залежно чи він писав, чи ні, твори народжувалися постійно в його думках, в уяві, в чутті. Він любив говорити про свої задуми, переносячись в у свій творчий світ.

До Торонта прибули з Богданом о годині 5-ій пополуднді. Дорога була чудова. День лагідно-соняшний, авт на дорозі мало (переживаємо ж рессесію, а в Канаді вона дошкульніша, як в Америці), настрій наш чудовий, Богдан вийнятково добрий водій й ідеальний компаньйон у подорожі, а ескорт, якого в світі нема. Отже, подорож була сама насолода.

Заїхали до Гарасевичів, Богданового брата Ярослава та його милої дружини Катрусі, де й залишилися на чотири дні.

Увечорі в першу чергу подзвонила до Уласа Самчука, а задзвонити до нього - це духовний пир. Відізвалася дружина Уласа, під кожним оглядом чудова пані Таня і після приємних привітань та вислову мені вдячности за рецензію на новий твір Уласа Самчука "Слідами піонерів", яка недавно була поміщена у Збірнику Об'єднання Українських Письменників "Слово" том 9, вона передала слухавку Уласові. Радісне, щире привітання і розмова зразу ж пішла захоплююче бурхливо. Голос молодий, повний вібрації життя... Відносно зору він має великі надії, що окуляри все розв'яжуть, що ось-ось він знову буде бачити "світ Божий" і знову все буде гаразд. Правда йому докучає артрит, але це теж немає великого значення - він почувається добре і настрій прекрасний. Він нетерпеливо чекав на наш приїзд, на розмову... Проте, при всій бадьорості у звучанні його бравурноти було щось сумне, щось невисловлене болюче...

Далі розмова поточилася на літературні теми жваво й дуже цікаво. Улас Самчук страшенно любить говорити. Якщо його не зупиняти якимись ремарками чи своїми думками, то може говорити довгі години без перерви, з однієї теми входячи в другу, - завжди пориваюче, завжди тримає увагу слухача чи співрозмовника в сильній напрузі, а

такими ж тримає і свої думки - такі чіткі, такі повні переконання в те, що говорить. Якби списати розмови з ним з його небуденними, часом блискучими думками, поглядами, роздумами над минулим і майбутнім, то була б це дуже цікава книжка для пізнання доби, як і для полеміки. Він влучно й глибоко вмів насвілити події політичні, схарактеризувати державних мужів і з ним тяжко було не погодитися в цьому питанні. Особливо його тривожила доля України. Мені здається, що його любов до України якось немов ствердла в душі, що ця любов перетворилась в непосильний тагар, який часом він скидав із себе гіркими звинуваченнями за нашу бездержавність - тоді гострі звинувачення падали на всіх і на все - від духовного складу українців, до політичної незугарности, аж до того, що українці взагалі не можуть бути державною нацією, не можуть мати державу.

Одного разу, у нашому домі, дискусія піднялася на дуже високу температуру. Улас розпачливо кидав тяжкі звинувачення на наш народ як нездібний мати державу. Посипались справедливі, а більше не справедливі оскарження... Нарешті зробив висновок: територія України прохідна, природно нічим не забезпечена, це відбилося на народній ментальності - держави ми ніколи не будемо мати, бо ми просто до цього неспроможні. Чому ж до нині ми її не маємо?

Я бачила, що з нього говорить жаль, скарга і занадто тяжкий біль, щоб спокійніше думати. Таким схвильованим я його ніколи не бачила, але все таки, не зважаючи на нераціональність думок схвильованої до краю людини, коли він сказав, що про це буде писати, я обірвала його:

- Уласе Олексійовичу, такі, вибачте, "блискучі" звинувачення ми чуємо на кожній академії 22 січня, в кожній хаті (що знеохочує нашу молодь почуватися українцями в повному розумінні цього слова), а чи вони справедливі, чи дійсно ми такий нікудишній народ? Поставте будь-який народ на наше місце. Україна - це земля майже казкової принади як через своє гео-політичне положення так через своє природне багатство та ще додайте й підсоння, красу... Хто на Україну тільки не нападав! Хто її тільки не розривав, вбивав... наш народ проявляв нечуваний героїзм... так ми програвали, але до багато

сильнішого ворога. Що було б з кожним іншим народом на нашому місці? Подивіться лише на окупацію України Росією, гляньте глибше в історію - на нашій території гинули орди, розвалилася Польща, розбився Третій Райх, головна мета якого була саме загарбати Україну... Дикий розгул Росії, якась вакханалія фізичного й духовного нищення нашої нації... Хто б це витримав?! А ми не лише витримали, але наше прагнення до волі, змагання за свою державу ніколи не згасли... Чи ми з вами доживемо до цього? Але й Російська імперія розвалиться через Україну. Наш народ сильний і не такий бездарний, як нам здається в розпачі...

Улас Самчук уважно слухав, стишився, дивився на мене своїми розумними очима. Я ще багато говорила, Богдан підсилював мої думки... Говорила з вірою, з переконанням, бо правду кажучи, так я була сформована ще з дитинства. У нашій родині ніколи не впало зневажливе слово на свій народ, ніколи не оскаржували його несправедливо, без гучних фраз, я просто щиро любила свою Батьківщину й не могла стерпіти, коли її ганьбили, найчастіше за те в чому вона не була винною.

Кілька місяців пізніше, спочатку Таня, а потім сам Улас Самчук сказав мені, що він на базі моїх думок написав про Україну інакше, ніж хотів перед нашою дискусією написати.

Цього вечора, напередодні самого з'їзду "Слова" у нашій розмові панувала літературна тема в широкому обсязі. Улас оповідав мені про останню книжку трилогії "Ост", він очікує її з видавництва. Тяжко було її писати через зір, а написати її страшенно хотів, бо саме "Ост" - це головний задум і втілення його з усієї своєї творчости і тепер спокійніший, бо завершив його. Щось гнало, змушувало спішити, пишучи третю книжку під назвою "Втеча від себе", як продовження попередніх книжок "Ост", "Темнота", так немов відчував, що творче життя може обірватись... В розмові про "Втечу від себе" відчувалось задоволення, що він її міг закінчити, як і задоволення, що він взагалі підняв цю складну, велику тему в трилогії "Ост".

- Властиво ще не було справжньої критики на "Ост". Щось пробували писати, але мабуть ще не настав час, коли критика зможе оцінити твір без упереджень, коли знайдеться критик, якому буде під силу опрацювати мій "Ост". Але я не

журюся. "Ост" та "На твердій землі" - це твори майбутнього, - вдумливо, спокійно говорив Улас Самчук.

З "Осту" перейшли на Хвильового. Думки наші про нього сходилися: Хвильовий залишиться в літературі явищем, яке було у свій час саме таким, а не інакшим. Талановитий, добрий майстер, відіграв визначну ролю на той час, але сприйняття його сьогодні, справа індивідуальна. Він продукт і виразник доби: надій, прагнень, утопічних ідей, гірких розчарувань, жахливих подій і наступів на українців. Прозріння й протест був фатальним.

Зупинилися на Винниченкові. Кажу: "Я Винниченка вважаю одним з найбільших і найцікавіших письменників у нашій літературі, до того ж великий майстер... На жаль це мало досліджена тема, яку лише чимало літературознавців зо двох поколінь зможуть належно дослідити - це великий виклик для винниченкознавців теперішніх та майбутніх. Без Винниченка наша література багато б втратила, була б якась порожнеча, щось немов перерване."

Взагалі, я великий прихильник Винниченка-письменника. Своїми ідеями, поглядами він і для мене подекуди контроверсійний, але ж повістяр, драматург один з великих, вийнятково оригінальних, майстер слова й форми блискучий... А зрештою, чи є хоч один великий, з яким би всі погоджувалися у всьому?.. Можливо Винниченко належить до більш контроверсійних, але й до блискучіших, цікавіших.

Улас Самчук, коли ходить про іншого українського письменника завжди стає стриманим: "Так, ми колись захоплювалися ним, чекали на кожен його твір, що він нам скаже, що принесе, може ні на кого так не чекали... Так, він цікавий... образи його теж цікаві... але... він втратив був свою популярність на еміґрації, його конкордизм був несприємливий... поїздка на Україну після нашої програної поставила його у ворожий табір... Григорій Костюк намагається його виправдати, але з цього нічого не вийде... Так, Винниченко письменник непоганий..."

В той вечір ми з Уласом не дискутували над "конкордизмом" В. Винниченка, я погоджувалася з ним в цьому питанні. Взагалі Улас Самчук відзначається дуже сильним індивідуалізмом. Коли він має про щось свою думку, аби яку неправильну, не обґрунтовану, переконати

його тяжко, хіба він свого опонента дуже респектує, тоді вдумується в його слова, стишується і згодом при нагоді погодиться з ним. Треба додати, що У. Самчук має свою думку про все й переважно влучну і завжди цікаво висловлену.

Улас Самчук - людина, яка зробила, й залишить на все життя, найбільше враження серед нашого письменницького світу і взагалі серед визначних людей зустрітих на моєму життєвому шляху. Ми з Богданом завжди дуже радо зустрічалися з ним та його милою, інтеліґентною дружиною Танею, де б то не було. Щось рідне створилося між нами, а дружба така щира, дорога...

Наша розмова цього вечора звучала у найкращому тонусі. Улас Самчук ще й ще дякував мені за рецензію на його "Піонерів", так вона йому сподобалася. Дякував щиро й відчувалася в його тоні пошана, підкреслював моє вміння, знання...

На другий день, коли ми зустрілися на з'їзді, Улас Самчук підписав мою статтю "Слідами піонерів" у "Слові" ч. 9 на сторінці 161 так:

"Світла, сяюча оцінка моїх піонерів!
Дякую тисячу і один раз.
Улас Самчук Марії Гарасевич".

Так, немов ця стаття стала вирішальною в його думці про мою літературно-критичну працю, хоч після моєї доповіді на його літературному вечорі в Дітройті 3-го вересня 1978 року він з щирим визнанням сказав: "Це перша професійна доповідь про мою творчість і про мене за все моє життя. Говорили про мене вже доктори, професори, письменники, критики, але ніхто не став навіть близько до вас. Все те саме: великий письменник, пише великі полотна, славний, найбільший і т. д. А ось ви зуміли про кожен мій твір сказати найбільш суттєве і зуміли дати синтезу моїй творчості. Це трапилось мені вперше і, признаюсь, несподівано, бо все ж таки це була лише доповідь для мого літературного вечора".

Для мене почути таке від У. Самчука, не скорого на високе признання та ще й для жінки, було не лише приємно, але й доброю заплатою за солідну працю над доповіддю.

Крім того, його подяка була прилюдна й оплескам здавалось не було кінця.

На другий день, кілька хвилин перед 12-ою ми з Богданом заїхали перед будинок св. Володимира. На сходах не було нікого. Через вікно у залі побачили першого У. Самчука, Таню, Ю. Стефаника (Ю. Клинового) й кількох незнаних нам. Привітання щирі, теплі, атмосфера витворилася хороша, рідна... Знову подяки від обидвох Самчуків за рецензію, знову їхнє захоплення... Нав'язувалися розмови легко від теми до теми з гумором. В основному розмова перейшла на видавництво книжок - конкретно "Моїм синам і моїм приятелям" Ю. Клинового:

- "Я вже маю за цю книжку на 10-й том "Слова" 1800 дол." - хвалився автор. Книжку він не продавав, а розіслав як подарунок, одначе, чимало людей прислало йому гроші як даток на "Слово" фундацією котрого стала його книжка. Сума повернулася мала, бо видання книжки коштувало 6000 долярів.

Не зважаючи на бадьорий настрій У. Самчука, мене вразила величезна зміна у фізичному вигляді їх обидвох. Бачилися ми два роки тому. У. Самчук тримався вийнятково добре - молодо на свої роки, невірогідно, а духовно, в розмові, бистротою мислення, широтою зацікавлення дорівнював 40-річній людині. Надзвичайно! Подивугідно! Таня недавно перестала палити цигарки, стала ясніша на обличчі, трохи поправилася і теж відмолодла. І ось два роки пізніше... Обидвоє помітно схудли, постаріли, якось виразно відчувалося похилий вік. Таня сиділа, майже не рухалася, не вставала, худа, риси обличчя загострилися, шкіра потемніла, відчувалося, що терпить або біль, або надмірну втому, очі, які й так ніколи не іскрилися, погасли... Не скаржилася ні словом, не згадала як тяжко вони обидвоє переносять втрату зору Уласа.

Сам У. Самчук, в майже темних окулярах, говорив багато, може занадто бравурно, міняв співрозмовників часто, майже всі підходили до нього, хто лише надходив до залі, до всіх був привітний, всім висловлював свою радість із зустрічі... Але... нічого не могло закрити як він сильно вистраждав, а також було помітно дуже артрит - часом йому аж двоє помагало встати з крісла, як і помагали сісти. На обличчі малювалася втома й терпіння. З жалем і болем мій зір і думка реєстрували ці спостереження.

Тепер прибулих письменників ставало все більше. Якраз зайшов поет Олекса Веретенченко, похапно привіталися, перекинулися кількома словами. Я не впізнала Яра Славутича (він цілком посивів) аж поки його не привів до мене О. Веретенченко й виявилося, що він мене теж не впізнав. Зустрілися із поетом Зуєвським та пригадали його літературний вечір у Дітройті.

- Мені передали, що ви після вечора назвали мене Печориним і казали, що я вдавав Печорина - сказав він мені.

Я спочатку заперечила, бо воно не звучало у моєму стилі, але подивившись йому в очі, які дійсно нагадували Лермонтовського Печорина, я усміхнулась до нього:

- Я напевно не казала, що ви вдавали Печорина, але те, що я вас назвала Печорином - правда, бо таким якраз я собі його уявляю. Так ми й лишилися з ним на два дні - він Печорин, а я принцеса Мері, як він жартома назвав мене. Обіцяв прислати свої поезії, обіцяла зробити йому в Дітройті ще один літературний вечір.

Зуєвський Олег - постать цікава як зовнішнім виглядом, так і внутрішнім складом та поетичною творчістю. Може трохи нижчий від нашого середнього росту, досить тендітної будови, темноволосий з гарним панським обличчям інтеліґента і поетичним виразом очей. Вони в нього карі із специфічним сумовитим, розумним і трохи загадковим відблиском. Коли пильно глянути в них, десь в глибині є щось немов таємниче, відоме лише йому. Інтелект його розвинений в артистично-літературному напрямку дуже тонко. Замилуваний у красу слова, як мистецького вислову тонкощів душевних почувань і настроїв людини, а вірніше його власних, або індивідуальних, найбільше. Серед поетів стоїть осторонь, немов самітник і співзвучних собі шукає серед чужих поетів. Любов в тонкощах її різноманітности настроїв і почувань, любов пристрастна більше переосмислена й відчута ніж фізично-чуттєва, життя і смерть, індивідуалізм душевної напруги, проникнення в роздуми й психічні переживання свідомости смертности людини, майже повний відхід від реального у світ мистецтва як повного розуміння й сприйняття лише небагатьом, а з цього неясність вислову поетичного - Зуєвський не хоче бути для багатьох - він у першу чергу для себе і має певне задоволення, коли його не розуміють, немов

він так і писав, щоб його не розуміли. З людьми довго не любить бути, краще почувається на стороні, хоч у гурті. Весь зосереджений, весь внутрі себе. З ним бути приємно й цікаво. Милий, особливий, оригінальний, високо інтелектуальний, шляхетний.

Аж ось з'являється загублений з двадцять років тому Анатолій Юриняк, як ми його, (так колись він себе мені назвав, коли ще для мене складав вірші), називали ще на вулиці Морен, де колись мешкали в Гемтремку - "Слабина". Боже мій милий, що ж то час з людиною робить! Тепер йому 82 роки, а я його бачила останній раз в Чікаґо, де робила доповідь про сатиру й гумор в радянській українській літературі, було це року 1965, і то лише коротко, а в Дітройті ще кілька років перед тим. В основному жаль було дивитися на людину. Якось зменшився, зісохся, знітився і чомусь тримає рот відкритим. Але, як завжди, говорить з гумором. Обмінюємося адресами під іменем Слабина і Ясум - заголовок його новелети про нашу першу зустріч і знайомство на вулиці Джозеф Кампо в Гемтремку ще десь у 52-53 році. З тиждень пізніше, отримала від нього листа з бажанням дати спільні літературні вечори на Союзівці та Гантерівці. Дивуюсь його витривалости. Пригадую собі наші часті розмови ще на вулиці Морен, моє керування його самоосвітою в західноевропейській літературі. Літературну освіту мав, але яку ніколи не могла довідатись. Він попав на той період, коли освіта в Рад. Союзі лише ставала на ноги - були це в основному 20 роки. Але знання в українській літературі мав, як літературний критик належить до тих, що уважають необхідним трохи автора побити, бо інакше критик не буде мати авторитету, не буде важливим. Людина в основному творча, працьовита, здібна, як поет, більше для себе ніж для людей. Автор кількох літературознавчих книжок.

У залі нагорі людей меншає і ми маємо намір зійти на долину, де є виставка книжок. Таня самітно сидить на тому самому місці. Пропоную їй зійти з нами надолину і тепер бачу наскільки вона фізично слаба. Тяжко їй вставати, тяжко зійти по сходах і на обличчі сильно малюється втома, виснаження.

У підвальній залі багато людей - майже всі учасники з'їзду. Дітройт представлений на ньому у повному складі: Едвард Козак (ЕКО), Юрій Тис, Олекса Веретенченко,

Олександр Зозуля, Богдан Нижанківський. Зустрічаємось з ЕКом і привітання сердечне, майже бурхливе, тішимося, що зустрілися, бо хоч мешкаємо недалеко, але бачимося рідко, а втішаємося обидвоє щирою взаємною симпатією та пошаною.

Підходить У. Самчук і мова йде про ювілей Г. Китастого, про подорож до Торонта, про все потрохи. ЕКо незвичайно мила людина й наша зустріч кожним разом належить до наймиліших, найрадісніших і завжди багато гумору й гарних слів. Ось і ця зустріч така хороша, як прикраса з'їзду.

Заля, як схвильоване море, припливають і відпливають все нові постаті знайомі й незнайомі і раптом надходить Григорій Костюк.

Вітаємося як найщиріші приятелі. Він дякує мені за статтю про його книжку "Винниченко та його доба". Я висловлююся про його працю із захопленням, бо ця книжка належить до тих про яку я писала лише тому, що хотіла про неї написати, тому, що вона свого роду феномен в літературознавстві - раз почав читати, читаєш не відриваючись. А крім того, дуже багато дає цікавого і правильного, нового насвітлення.

Г. Костюк, від останнього разу, коли ми зустрілися на з'їзді Канадської філії "Слова", кілька років тому, змінився небагато. На свої 80 років фізично тримається гарно, виглядає значно молодше, хоч знаю, що має турботи із зором та слухом. Людина дуже мила, хороша, розумна, незвичайно працьовита та талановита. Його праці, на мою думку, якщо не найкращі, то одні з небагатьох найкращих. Відчуваю гарне ставлення до мене й прошу підписати своє ім'я у "Слові" ч. 9 - останній том, який вийшов цього року.

До речі, я мала чудову ідею зібрати автографи присутніх письменників, а для цього Богдан купив мені на місці цей том, хоч один вже маю дома.

Г. Костюк радо лишає мені автограф та над своєю статтею "Світ Винниченкових образів та ідей", що поміщена в цьому числі на сторінці 193 підписує:

> "Марії Гарасевич - за вдумливість, працьовитість, чесність у тяжкій, але почесній праці еміґраційного літератора - від колеґи і шанувальника.
>
> 11. 06. 1982. Щиро Гр. Костюк."

Від цього підпису, мені хороше на серці і я йому в душі і на словах щиро дякую. Такі хороші сердечні слова! Так мені потрібна щира оцінка моєї праці.

Розмова йде про його працю та здоров'я. Праця йде добре, багато тем, багато треба зробити, але біда з очима, зі слухом. Мені сумно дивитися на цього велетня праці, який понад сили несе ось такі нелегкі удари. Відчуваю як йому тяжко.

У. Самчук хвалить йому мене за мою працю:

- Це наш теперішній блискучий критик. Так добре, розумно, блискуче пише.

Від цієї похвали й підтвердження її присутніми, між котрими було чимало відомих письменників та такі мені знайомі як О. Веретенченко, Е. Козак, мені робиться трохи ніяково як молодій дівчині і я щоб внести гумор кажу:

- Київ. Київський університет не випускає кого будь... - Жарт не вдався. Присутні серйозно підтакнули, а Г. Костюк з певною дозою гордости сказав:

- Це правда. Я закінчив ту саму школу ще в 1929 році. Дійсно, правда, думала я. Хто ту школу закінчить, завжди буде працювати солідно, сумлінно й чесно.

Розплилося скоро наше цікаве ґроно. Хтось забрав когось на розмову, хтось спішив на зустріч з новоприбулим письменником... Коло столу залишилися ми з Богданом, У. Самчук, О. Веретенченко, Ю. Тис.

Улас Самчук розмову скерував на Америку - його ідеал країни. Та й кожного з нас - країна, що врятувала всіх нас від хто знає яких трагедій, дала нам право жити, право бути перший раз у житті вільними людьми.

Коли глянути в загальному на перший день з'їзду - п'ятниця 11 червня 82, - день реєстрації, зустрічі, виставка книжок, ярмарок, то враження з нього надзвичайно хороше. Такої приємної атмосфери, дружньої і радісної, я ніколи на жодному з'їзді чи зустрічі на пам'ятаю. Зустрілися люди приблизно однакового рівня, однакових зацікавлень, а головне творчі - значить все було на висоті.

Виставкою найбільше займався відомий і славний маляр Мирон Левицький, що раптом став письменником. Між М. Левицьким малярем та М. Левицьким письменником ціла прірва, але сама спроба варта уваги. Проте оформлення книжок прекрасне, адже робив справжній

майстер - художник Мирон Левицький. Зустрічалися ми кілька разів і за кожним разом щось було цікаве сказане. Його дрібненька постать з рудою головою з поріділим волоссям і такою ж бородою звивалася по цілій залі - чимало роботи з книжками. Всіх знає і всі його знають, люблений і милий. Ми знайомі вже добрих понад 20 років, від першої моєї доповіді в Торонті про післявоєнну поезію в Україні. Друг Б. Олександрова. Борис писав мені, що багато вони говорили про мою доповідь і про мене, але якось мене при зустрічах не пам'ятав і раптом ми зустрілися майже як друзі.

2-ий день з'їзду, субота 12 червня.

Трохи спізняємося на початок "Головної сесії - зустріч з громадянством", тому не знаю як відбулося Відкриття та Звідомлення Призидії. Либонь, дуже коротко, бо запізнилися лише трохи, а вже попали перед початком доповіді. Доповідач Богдан Рубчак, а доповідь згідно з програмою має назву "Сучасний стан української літератури".

Коли Б. Рубчак виходить перед публіку літературну та ще з такою великою темою, я скупчую свою увагу на доповідачеві повністю.

Зовнішнім виглядом він дуже нагадує телевізійного артиста у ролі доктора Джана Треппера з одноіменної серійної щотижневої програми, лише багато нижчий. Чимала борода та густий заріст на щоках роблять його старшим на десять років. В загальному постать низька, присадкувата. Обличчя цікаве непроглядністю й своєрідною простуватою вродою з виразною інтеліґентністю, яка немов застигла на його нерухомому обличчі.

Доповідь почав знову ж таки вступом, що він буде згадувати імена поетів не по клясифікації хто з них більший, кращий, а тих, котрі йому потрібні для ілюстрації думок.

Доповідь була написана, (напевно надрукована на машинці), і це вже була запорука, що солідно опрацьована. Читав вправно, відчувалося, що не перший раз, (як я потім довідалася, виступав з нею вже в Гантерівці й на Союзівці, можливо, що і крім того десь), монотонність читання

утруднювала слухання. І хоч доповідь була абсолютно суб'єктивного характеру, хоч тема була опрацьована лише частково, бо проза навіть не була згадана, а поезія розглянена більш з точки погляду, що подобається самому доповідачеві, мені вона подобалася. Подобалася в першу чергу тим, що Б. Рубчак опрацював її найкраще, як було в його вмінні й спроможності. А крім того мене цікавив його погляд на еміґраційну поезію, який все сприймає через призму творчости нью-йоркської групи та був схильний до поезії Зуєвського. Цікава для мене була також його клясифікація поетів на підставі їхнього відношення (тема-тичного, як і мотивів у їхніх творах), до України. Поет-еміґрант був насвітлений з чисто суб'єктивного погляду - досить далеко від того, що він собою уявляє духовно, творчо, національно. Але погляд є погляд і мені був цікавий саме погляд Б. Рубчака - літературознавця вже американського вишколу, а вірніше українського еміґраційного літературознавця, бо знання української літератури він здобув більше самостійно як в університеті, де її викладають на оплаканому рівні, коли мова йде про університетський курс.

Треба відзначити, що Б. Рубчакові характерна ускладненість думок "замислуватими" словами, так немов він цим зумисне робить свою доповідь тяжчу до зрозуміння, а тим самим розумнішою - це властиве всім молодшим літературознавцям в Америці - маю на увазі українських. Це теж справа особистого погляду на вислів думки і, якщо хтось хоче свою думку висловити так, то для мене це сприємливе. "Ускладненість" мені особисто не перешкоджає вловити суть думки й погляду. До речі, я вважаю Богдана Рубчака одним з небагатьох найкращих і найталановитіших українських літературознавців в Америці, крім того він відомий поет.

Присутні сприйняли доповідь Б. Рубчака з незадоволенням. Переважно вважали, що доповідь не дала правильного насвітлення, дуже суб'єктивна, звужена..., а Улас Самчук при порушенні питання, чому ні слова не було сказано про прозу, сказав: "Про поезію говорити легко, а про прозу для них говорити неможливо, адже треба книжку прочитати, а на це не вистачає духу. Вони завжди говорять і пишуть лише про поезію - для мене це не новина." І це суща правда, прозові твори для критика справа багато складніша під кожним оглядом. Для прикладу хоч би взяти твори Докії

Гуменної - скільки то треба вкласти праці над ними. Кожен її твір своєрідний і над ним треба добре напрацюватися, щоб проникнути в нього, розглянути, оцінити. Може саме тому, що Д. Гуменна письменниця завелика для еміґраційного критика з сильно обмеженим часом, її твори критики майже поминули.

Потім читали привіти для з'їзду від різних організацій. Враження від них, як і звичайно, не лишаються надовго. Якісь однакові, переважно блідо написані, а часом взагалі не приготовані їх люди слухають, як то кажуть, лише одним вухом. Якщо їх відразу не запишеш - хто від кого говорив та що говорив - то пропало...

Після закриття цієї частини програми дня, я підійшла до Б. Рубчака, який самітно стояв коло столу збоку, складаючи листки доповіді. Привіталась та подякувала за солідно опрацьовану доповідь. Не бачила, щоб хтось ще йому дякував. Він, як вже спостерігала, замкнутий, якийсь відчужений, непроглядний, без зміни виразу на обличчі, немов змусу, взяв мою простягнену руку: "Дякую".

Потім блискавичні зустічі то з тим, то з тим. Якась усмішка, приємне слово, маленький жарт, знайомство, привітання...

Коли присутнє громадянство розійшлося, зібрали учасників до спільного знімку. Ішло воно тяжко і при всіх зусиллях не були присутні Г. Костюк та О. Веретенченко, тому у неділю ще раз робили знімок, але нас вже не було.

Десь о годині 2-ій пополудні ми з Богданом та Катрусею поїхали до "кафе" на сніданок. Після "ланчу" ми заїхали до брата переодягнулися на вечір і знову прибули до будинку св. Володимира, цим разом вже на вечерю, що мала розпочатися о годині 5-ій та на авторський вечір після вечері, від години 8-ї.

Зайшовши до залі нагорі, ми були здивовані, що люди чекали тут від кінця офіційної частини, а між ними була і Таня Самчук - вичерпана втомою. Я висловила свій жаль, що вона нам не сказала про довге втомлююче чекання аж до вечері, ми могли відвезти їх додому на відпочинок. Та вже пропало...

Коли ми відходили у підвальну залю на вечерю, зустрілися із нашими давнім знайомим Йосипом Гошуляком. Йосип Гошуляк - співак (бас-баритон) - соліст Торонтської

опери, і відомий двом державам: Америці й Канаді як соліст Української Капелі Бандуристів ім. Т. Шевченка. Відбулася наша незабутня зустріч, унаслідок якої я написала статтю "На мистецьких вершинах". Стаття зупинила атаку на співака за його концертування в Україні.

На вечері гостей було ще менше як до полудня на доповіді. Вражало неприємно, бо Торонто має величезну громаду. Таке мале зацікавлення письменниками, така неувага, була все ж таки для мене несподіваним.

Можливо тому, що заля не була відповідно оформлена, можливо, що якраз через малу кількість гостей, а учасників не було достатньо, щоб заповнити столи, вечеря пройшла безколірно, як і самі її страви. Добре, що закінчилася скоро. На залі стало цікавіше, бо знову зустрічався хто з ким хотів і говорив з ким цікаво говорилося.

О. Веретенченко познайомив мене з редактором "Нових Днів" Мар'яном Дальним, з котрим мені доводиться часто мати переписку у справі моїх статтей надісланих до цього журнала. На його бажання О. Веретенченко познайомив нас. Правду кажучи, я навіть не подумала про те, що редактор М. Дальний буде на залі. Мою симпатію він здобув позаочно своєю вийнятковою ввічливістю в листах, пошаною до автора і культурністю. Такого Мар'яна Дального я аж ніяк не сподівалася зустріти. Високий, стрункий, вродливий, молодий на свої середні роки, (навіть тяжко сказати в яких він роках), такий самий в розмові, як і в листах: скромний, шляхетно ввічливий і немов соромливий.

Після короткої процедури знайомства та привітання, у якому я мимовільно висловила своє захоплене здивування таким несподіваним редактором, М. Дальний висловив мені особливо щиру подяку за статтю про книжку Г. Костюка "Винниченко та його доба":

- За всі статті Вам дякую, але за цю дякую безкінечно. Нам так її було потрібно...

- Тепер я пришлю вам статтю про Миколу Ковшуна. Вона трохи довга. Чи можливо її надрукувати у кількох журналах? У п'ятдесяті роковини голодової трагедії в Україні, його творчість тематично особливо актуальна.

- Добре, присилайте. Краще буде, щоб вона могла бути надрукована не більше як у двох журналах, читачі нарікають, коли розтягнено на кілька журналів.

Хотілося б поговорити з ним довше, але знову хтось мене забрав і представив Якову Гурському - одному з редакторів "Сучасности" та редакторові книжки "Збірник на пошану Григорія Китастого", де поміщено мої дві статті. Отримала свого часу від нього у справі надрукування моїх статтей кілька листів, але, що це було кілька років тому, то його ім'я якось випало з моєї пам'яті й коли мені його представили, то на мій превеликий жаль і трохи сором, воно для мене було цілком незнане. Він був здивований таким незнанням, але великодушно простив мені без образи:

- Це ж я з вами переписувався у справі вашого дозволу надрукувати ваші статті про Г. Китастого у книжці про нього.

- Дуже мені приємно пізнати вас особисто і вибачте, що я якось випустила з пам'яті ваше ім'я, адже переписка була досить давненько.

Мова перейшла на ювілей Г. Китастого у Дітройті та на моє святкове слово для нього. Ювілей якраз відбувався перед з'їздом "Слова".

- Чи ви зауважили, що я у своєму слові на ювілеї Г. Китастого цитував вас? - запитав мене Я. Гурський з милою усмішкою, яка осяяла його лице теплом.

- Мене вже тоді не було в залі, як я вже вам оповідала. А що саме ви цитували?

- Уривок з вашої статті "Натхненний народний співець", де ви наводите розмову з Г. Китастим, коли його запитали: "Що ви найбільше любите в житті?" Мені шкода, що вас не було, я думав, що ви це слухаєте.

М'якість у його голосі була для мене певною несподіванкою, вона не йшла впарі з напруженою стриманістю, яка з першого погляду на нього домінували дуже помітно.

Сам Яків Гурський, як особистість так і зовнішнім виглядом, людина небуденна. Чернігівець, дещо строгий в поведінці і в розмові. Так як у зовнішньому вигляді все добре тесане, так відчувається і його внутрішній склад. В одязі все строго витримане, майже педантично одягнений; темноволосий, смуглий, в темному костюмі... відчувалося сильну особистість, яка стоїть у житті твердо, для якої життя - це праця. В розмові строго дотримується теми і діловитости. Якщо він і помічає співрозмовника більше ніж такого, то не дає по собі пізнати. Гарний з лиця й постави.

Інтеліґентний, сильно дисциплінований, діловий, дещо холодний, працьовитий, амбітний... Таке моє перше враження. Переважно воно найближче до правди, але часом лише до її половини.

Мене цікавило пізнати письменника Івана Смолія - автора книжки, яку нещодавно прочитала. Її заголовок "Неспокійна осінь". Книжка прислана ним на літературний конкурс ім. Івана Франка й звернула на себе мою увагу як самим написанням так і мовою. Хотіла пізнати автора обов'язково. Не пригадую кого саме я запитала де є Іван Смолій, я хочу з ним познайомитися і тут наступила така хороша хвилина, яку ніколи не забувають...

- Смолій, де ти? Тебе шукає гарна пані! - хтось відразу подав на залю, а за цим жартома кинулося кілька осіб шукати І. Смолія зі сміхом, немов молоді хлопці. І. Смолій був доставлений мені в мить.

Перед мною раптом стояла розгублена усміхнена премила людина аж ніяк не відповідник до свого прізвища. Трохи вищий від мене, бльондин з ясним обличчям і, либонь, синіми очима, а може скоріше сірими. Коли я висловила своє бажання більше знати про його творчість, про нього, він дуже радо почав розказувати, але тут треба було підписувати петицію до Об'єднаних Націй у справі переслідуваня працівників культури в Україні і я, перепросивши, пішла підписувати. І. Смолій попрямував за мною:

- Ви хочете слухати те, що я вам оповідаю, чи ні? - трохи вивело його з рівноваги моє неуважне слухання.

- Навіть дуже хочу, ось лише підпишу петицію.

Він оповідав мені свій творчий шлях, але в тому гармидері і моїй розтріпаності, бо все хтось підходив, мені тяжко було щось запам'ятати, чи зловити бодай загальний образ. Думаю, що він не був задоволений моєю неуважністю.

- Звідки ви походите? "Неспокійна осінь" написана доброю мовою. Я не можу вам більше нічого сказати, бо я є членом жюрі і мені не вільно.

- З Бойківщини. Я бойко.

Ми ще трохи говорили, приходили все нові люди, починався Авторський вечір і в такій суматосі, годі було щось запам'ятати. Враження від І. Смолія лишилось дуже хороше і мені жаль, що наше знайомство було таким невдалим.

6-ИЙ З'ЇЗД ОБ'ЄДНАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ „СЛОВО"
ТОРОНТО ВІД 11 — 13 ЧЕРВНЯ 1982 Р.

***Перший ряд:** У. Любович, Б. Нижанківський, Ю. Тис, А. Галан, О. Тарнавський, У. Самчук, Ю. Стефаник, С. Гординський, Е. Козак, Я. Славутич, П. Маляр.*

***Другий ряд:** Л. Коленська, ..., Т. Самчук, В. Ворскло, О. Зозуля, О. Копач, В. Мороз, М. Гарасевич, Я. Гурський, Слонівський, Б. Коваленко, Ю. Бойко, О. Зуєвський, А. Юриняк, М. Голод.*

***Третій ряд:** Д. Струк, Л. Шанта, Б. Мадвідський, І. Боднарчук, В. Шелест, О. Черненко, Л. Палій, М. Левицький, С. Кузьменко, В. Скорупський, О. Олійник, С. Гурко, Д. Нитченко, А. Горохович, М. Царинник.*

7-й З'їзд Українських Письменників "Слово". 26 травня 1990 року, Торонто, Канада. Зліва направо - Перший ряд: Ю. Сердюк, В. Тарнавський, О. Тарнавський, М. Гарасевич, Яр Славутич, О. Зозуля, М. Голод. Другий ряд: Слонівський, Зінкевич, Т. Горохович, Г. Черінь, О. Черненко, ..., С. Кузьменко, Д. Шумук, ..., М. Дальний, М. Тарнавський, Р. Кедр. Третій ряд: ..., ..., О. Зуєвський.

Марія Гарасевич читає свою новелю.

Марія Гарасевич з вазою (подарунок для ОУП "Слово" від СПУ).

Яр Славутич, Марія Гарасевич, Валентин Тарнавський.

Марія Гарасевич, Микола Ковшун.

Сидить Олег Микитенко, стоять: Олег Зуєвський, Марія Гарасевич.

Зліва направо: Ганна Черінь, Данило Шумук, Світлана Кузьменко, Володимир Тарнавський, Марія Гарасевич, Юрій Сердюк, Володимир Біляїв.

Зліва направо: Ганна Черінь, Марія Гарасевич, Світлана Кузьменко.

Зліва направо: Степан Панків, Світлана Кузьменко, Богдан Гарасевич.

Письменники на Літературному Вечорі ОУП "Слово".

Вид на залю. Літературний Вечір для гостей з України: Валентина Тарнавського, Миколи Вінграновського, Юрія Сердюка, Олега Микитенка.

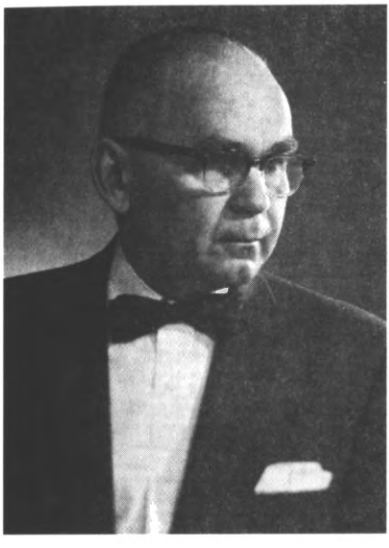

Письменник Улас Самчук

Поет Борис Олександрів

Поет Олекса Веретенченко

Письменник Микола Понеділок

АВТОРСЬКИЙ ВЕЧІР

Залю, ту, що й до полудня, виповнила публіка вщерть. Прийшло багато гостей, так, що чимало людей стояло в коридорі. Не так через брак місця сидячих, як певну вже втому учасників та бажання трохи поговорити - обмінятись думками. Отож у коридорі був певний рух.

Виступи почались в альфабетному порядку. Заповідали авторів Уляна Любович та Володимир Скорупський.

Першим виступив Іван Бондарчук. Річ, яку він читав робила враження, бо була написана про Бориса Олександрова, який недавно так трагічно загинув коло свого авта від якогось п'яного молодого водія.

Б. Олександрів був всіма люблений як гарний поет-лірик і як хороша людина. Його нагла смерть вдарила всіх дуже сильно, що відчувалося й тепер на залі, коли слухали читаний автором нарис. Мені стояв він перед очима живий - сумовито-ніжний, шляхетний, тихий. Думаю, що таке відчуття мали всі, хто його знав, бо на залі залягла абсолютна тиша оповита сумом. Я мала в душі вдячність до автора, що він вибрав якраз цю річ. Вона не то зробила Б. Олександрова присутнім на цьому Вечорі, не то прозвучала як "Вічна пам'ять"... щось ніби містичне пройшло через залю. Я раптом відчула до болю гостро скільки письменників вже відійшло, вже їх нема на з'їзді, а між ними таких наших хороших друзів як Микола Понеділок, Микола Приходько, що ось тут в Торонті зустрічалися з ним на попередньому з'їзді Канадської філії "Слова". А скільки добрих знайомих письменників відійшло, з якими переписувалася, писала про їхню творчість, робила їм літературні вечори... В. Софронів-Левицький, Нестор Ріпецький, Теодор Курпіта, Володимир Несторович, Софія Парфанович, Федір Одрач... Тяжко подумати скільки їх, моїх близько знайомих вже не стало - згасли як свічки. І коли б цей нарис І. Боднарчука не був на мойому відході із залі, то сумні рефлексії ще довго б панували наді мною.

У мій сумовитий настрій увійшов світлий промінь. На сцені з'явився Олекса Веретенченко. У нього все якось світле, просторе, яскраве, небуденне. Вже сама хода, випростувана струнка постать, добре несена голова і зосереджений, трохи урочистий вираз лиця дали відчути, що

вийшов поет. Молодий, добре контрольований голос нісся дзвінко й впевнено до всіх закутків обидвох заль, що прилягали до себе. Твори, які він читав, я вже чула зо два рази - він мені їх читав особисто. Тепер вони звучали інакше - поет панував над залею, а не читав свою поезію приятельці. Ніби манера читання та сама, але прийшла впевненість і напружена наснага. Від цього твори стали яскравішими й сильнішими.

Виступ О. Веретенченка з його майстерними творами підняли Авторський Вечір на високий рівень і здавалось, що цей рівень затримається. Так воно не сталося. Після виступу О. Веретенченка дальший хід вечора пішов зиґзаґами, - від найвищих злетів угору, яким був виступ Зуєвського з його блискучим перекладом поетичного твору Маллярме з французької мови. Висока артистичність творча й не менш висока артистичність виконавча, пірвала слухача у сферу справжнього мистецтва. Веретенченко й Зуєвський - кульмінаційний пункт зиґзаґу на його вершинах, до найнижчого пункту зіґзаґу належить виступ Олександра Зозулі. Сталося щось невірогідне - примітивність самої читаної речі, як примітив-ність виконання обнизила Авторський вечір до неграмотности початкуючих письменників, вихідців із села у післяреволюційних часах. Моя сусідка ліворуч - пані Скорупська, обернувшись до мене, сказала:

- Мені так соромно його слухати, що хочеться крізь землю провалитися.

Таке почуття мала, либонь, вся заля. Не можна випускати на сцену всіх, хто лише цього бажає і з чим він бажає. Управа мусить знати наперед якість творів і робити певну селекцію. А так виходить чиста комедія, якщо б вона не була в дійсності трагедією. Світлим моментом був виступ Світлани Кузьменко з її твором "Україна" (якщо не помиляюсь у назві). Твір відрізнявся щирістю і любов'ю до України. Трактування теми безпосереднє, вдумливе. Виконання таке саме. Ця висока, гарна, хороша і чепурна дівчина, (хоч вона мати дорослих синів, а все ще хочеться її назвати дівчиною), здобула серця слухачів, які її нагородили чи не найряснішими оплесками.

Ми потихеньку вийшли із залі в коридор, що був певним продовженням її, там ще перекинулися з кількома людьми словом, ще раз поговорили з Ю. Стефаником, і ця

розмова була одна з найцікавіших за цілий день. Тема розмови: наші сучасні літературні критики на еміґрації та різноманітність їхніх стилів.

Юрій Стефаник - Юрій Клиновий одна з найвидатніших постатей у "Слові" через своє становище довголітнього голови Об'єднання Українських Письменників "Слово" на Канаду, а ще більше через славного батька Василя Стефаника та свої літературно-критичні праці. До цього доходить ще його вийнятковий зовнішній вигляд. Серед повної залі людей не можна не звернути увагу на його постать: високий з гарною головою, вродливим обличчям і сильною будовою тіла на міцних великих кістках. Густе волосся, колись було темне, а тепер досить позначене сивиною надає його вроді певної аристикратичности, а рівна постава та міцна будова робить враження людини витривалої та здорової. Приємна усмішка і теплий погляд заохочують до розмови. Говорити з ним легко і на серйозні теми і на легкі. Розуміє жарт. Не дивлячись на суворість будови лиця, воно тепле й щире. Мені не доводилося говорити з ним довго, а ні зустрічатися багато.

Познайомилася з ним у Дітройті чимало літ тому за сценою в українській домівці, коли він приїхав з доповіддю про свого батька Василя Стефаника. Було це серед дня і на залі людей як на таку річ не переливало. Чомусь тоді також був Микола Понеділок, вже не пригадую, чи він не читав якого твору В. Стефаника.

Доповідь для мене була незвичайно цікава, адже син, та ще й не лише син, а й літератор, говорив про батька - мого улюбленого письменника. Густий і гучний голос доповідача доносив кожне слово гарно побудованої, добре опрацьованої доповіді, яка охоплювала в основному лише життя та сам процес творчости письменника, а не твори його. Що, на мою думку, було найкращим пляном. Особливо сильне враження на мене робило місце про рід батьківський та величезну напругу нервову, психічну, творчу В. Стефаника під час писання його новель, яка доходила до крику й шматування написаного, коли воно не було таким, як автор хотів. Уважаю для себе однією з найцікавіших доповідей, які коли хто мав у Дітройті з приїжджих доповідачів.

За сценою нас познайомив М. Понеділок і це була незабутньо мила розмова. Після того ще зустрілися на з'їзді

філії "Слова" на Канаду, де ми мали нагоду бути разом в товаристві після програми у приватному домі панства Скорупських. Там я побачила, що Юрій Стефаник не лише цікавий в розмовах літературних, а також незвичайно милий в товаристві.

На другий день, 13 червня, продовжувався Авторський вечір, але на жаль, ми поїхали додому. До цих пір шкодую, бо виступали письменники за альфабетом, то ж я не чула славних, цікавих прозаїків, гумористів, поетів.

* *
*

6-ий З'їзд Об'єднання Українських Письменників в Екзилі "Слово" - це, правдоподібно, останній такий з'їзд українських письменників в діяспорі. На ньому були присутні письменники з різних країн світу: США, Канади, Европи, Австралії... Його можна назвати історичним, бо такого повного представлення письменників вже більше не буде.

Враження із з'їзду лишилося незабутнє й надзвичайно гарне. Зустрілися талановиті, розумні, творчі люди, найсвітлішими мріями, прагненнями, найбільш ідеалістичні й одержимі ідеєю творити українську літературу, не зважаючи на те скільки треба скласти себе в жертву - забираючи свій відпочинок після роботи (часто виснажливої, непосильної), відмовляючи все собі й кожен доляр вкласти у видання книжки. Цей творчий гін сильніший понад всі розумування реалістичні. Не будь його (до певної міри в усій історії нашого письменства), Україна не мала б своєї літератури, адже у нас не було письменників графів, князів, чи великих поміщиків.

Хотілось бачити серед письменників підростаючу зміну, але її не було, за вийнятком Юрка Ткача, наймолодші ж сягали під 50 років. Чи українські письменники на еміґрації відійдуть разом з цими двома поколіннями?

Дивовижним явищем на еміґрації є те, що ми творимо фонди, наші меценати складають чималі пожертви для

катедр українознавства, але з того нічого не припадає на розвиток української літератури - на видання нових творів, на допомогу письменникам в потребі, так немов не хочуть, щоб те "знавство" мало своє продовження.

Хто його знає чим це пояснити, що якраз література, чим хизується людство в культурній надбудові, не має меценатів.

Проте, як би там тяжко творити й видавати не було, наша література росте, не зважаючи на великі труднощі, письменники з'їхалися з різних частин світу, привезли з собою світлий настрій, щире, повне любови до Батьківщини, серце. На загал, письменницький рівень був добрий, а навіть високий, а стиль зустрічі культурний і захоплюючий, він опромінював душу на довгий час. Недарма ж дні стояли такі соняшні, такі лагідні, як благодать Божа, гармонійно зливаючись з настроєм всього з'їзду.

* *
*

СЛОВО ПРО СЛОВО

Слово відбувало з'їзд: хтось прилетів, хтось приліз
той присівся до куми, того привезли сини.
Люду призбиралось много, все знатного, не простого.
Всі заслужені і славні, гордовиті і поставні.
Перша пара – шустку варта – пан Остап і пані Марта.
До голівства він привик, Марта – гостра на язик.
От Стефаник з Едмонтону не спускав нічого з трону.
Почот мав непоганенький: Яр Славутич і Черненко,
Ще й до того сам Зуєвський, що поет зовсім не кепський;
пише так як Маллярме, а виходить – Зуллярме!
Із Дітройту, недалеко, Тис, Бабай і славний ЕКо,
що змінив життя на сміх, бо єсть майстер над усіх.
Гарасевич і Коленська підсміхалися злегенька,
дами вони екзотичні, елеґантні і фертичні.
Катерина із Парижа мудрі речі говорила,
Вимагав Зінкевич дії; Шпилька показав, що вміє.
Чуб з Австралії придибав, з рукава словами сипав.
У пухкенької Божени все складалося до теми.
Торонтонці добре дбали, мито дерли, торгували,
бо у Лесі сильні руки, тож не треба їм принуки.
Та найбільше було хлопців, чи Киян, чи Миргородців.
Десь взялася Віра Ворскло і сварилась дуже гостро.
Решта вся – тихо сиділа, наче б їм не було діла:
у підсінні нарікали: "Про нас навіть не згадали!"
В президії засідали всі "слов'янські" генерали,
все розважні, дуже чемні – Олімпійці небуденні:
Юрій Бойко, і Костюк, і Гординський, і Самчук;
Зятя вихваляв Рубчак, інших не згадав ніяк.
Аж Уляся і Скорупський допустили рід ввесь людський
всякі вірші проказати, прозаїчно виступати.
Тож горланили, шептали, лепетіли, бормотали,
з наголосом і патосом і патріотичним сосом,
про кохання і страждання, борикання сподівання.

А публіка з нудів мліла, але слухала й сиділа!

(МАҐ)

Гумористичний журнал "ЛИС МИКИТА",
ч. 10, жовтень 1982 р.

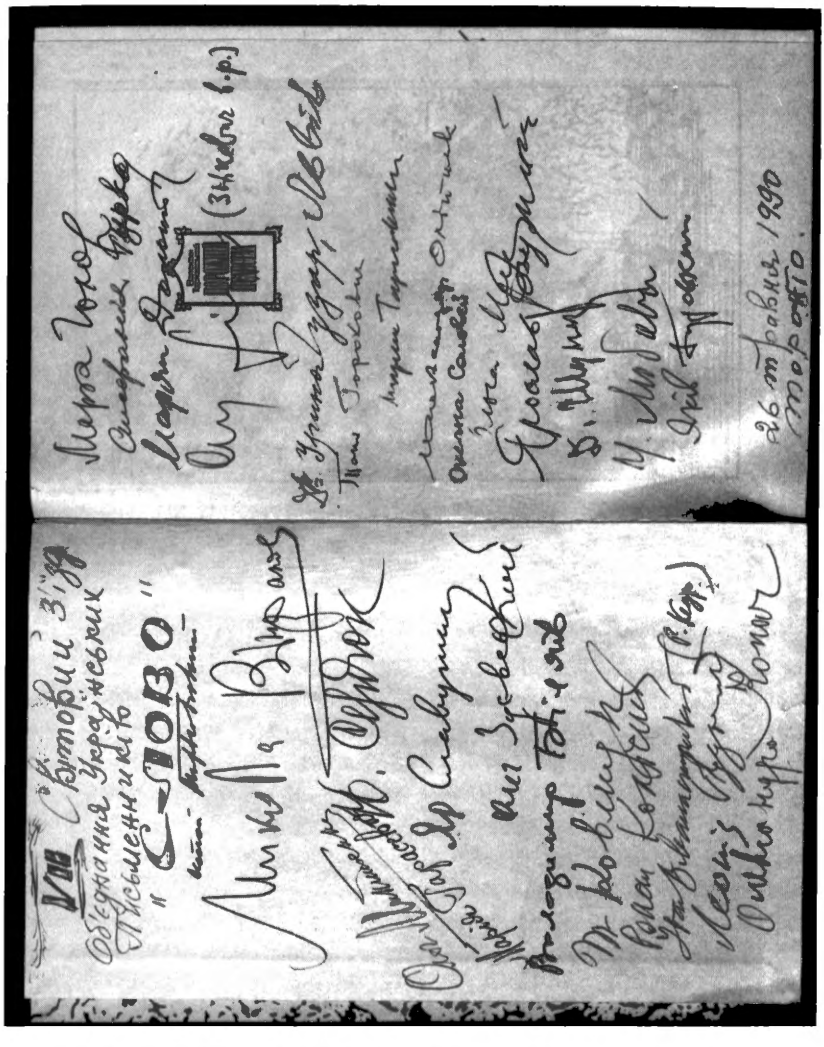

Підписи письменників VII з'їзду ОУП "СЛОВО".

ДЕЯКІ ВРАЖЕННЯ ІЗ VII-го З'ЇЗДУ ОУП "СЛОВО" ТА ВАЛЬПУРҐІЄВА НІЧ

Репортаж

З'їзд українських письменників закордоном завжди вияскравлює свідомість того значення, яке вони відіграють вже довгі десятиліття для розвитку нашої літератури без ярма соцреалізму та московського чобота на духовності й душі. Коли в Україні наша сплюндрована мова гинула, у вільному світі саме наші письменники тримали її живою. Вияскравлюються й роздумування над їхньою сильною творчою живучістю, над тим процесом, складним і тяжким під оглядом як умов, так і матеріяльних засобів, що немов наперекір усім, часом майже непосильним труднощам, дала тисячі томів українській літературі в різних жанрах і формах - від мініятюр до великих епічних полотен, дала цілий ряд визначних письменників та літераторів, які вже стали складовою частиною відомих імен у нашій культурі.

Тож кожен наступний з'їзд письменників хвилює, а 7-й у моїй душі мав поруч сумні й світлі мотиви, трохи розчарувань і багато роздумів.

Зустріч з письменниками.
П'ятниця, 25 травня 1990 р.

Приїхали до Торонта з моїм мужем Богданом день наперед з метою відвідати дружину Уласа Самчука. Сумна вістка прийшла від С. Кузьменко: "Таню кілька днів тому

поховали". Для мене це була болюча втрата останнього зв'язку з великим письменником і вийнятково цікавою кольоритною особистістю, з яким мене єднали три десятки років літературної праці, бурхливих дискусій, дружнього знайомства. Таня забрала з собою те, що ще хотілось би знати і від неї.

Здавивши жаль, спішимо до Інституту св. Володимира десь коло 10 ранку. Маємо надію зустрітися у меншому колі з гістьми з самого Києва - членами Спілки Письменників України: поетом М. Вінграновським, про якого я у свій час писала, – люблю його поезії й знаю їх чимало напам'ять, поетом Ю. Сердюком – відповідальним секретарем СПУ, В. Тарнавським – прозаїком (творчість обидвох, на жаль, була мені невідома) та редактором "Всесвіту", єдиного журнала українською мовою повністю присвяченого світовій літературі, О. Микитенком.

Можливо тому, що молодою була відірвана від всього рідного, від батьківщини, що тяжка туга не залишала мене ніколи, я страшенно хвилююся, коли йду на зустріч з представниками України. Тут, друге розчарування: в Інституті майже порожньо, гості десь у своїх кімнатах. Але час не був змарнований, бо мали гарну розмову з О. Черненко та О. Соловей, оглянула добру інститутську бібліотеку, познайомилась з чудовою бібліотекаркою, яка сподобалась мені знанням своєї справи й бажанням допомогти мені пов'язатися з музеєм У. Самчука.

До вечора, наростає жага нарешті зустрітися з гістьми київськими. В уяві вони такі повні українського відродження, як їхні, мені вже відомі, колеґи: В. Яворівський, П. Мовчан, М. Горбаль... Сподіваюся, що вони теж хочуть пізнати нас і щоб ми їх пізнали, сподіваюся національної напруги, цікавих розповідей, дискусій про похід України в майбутнє, а разом з цим і нові можливості для творчості письменників.

Коли зайшла на залю, перше враження було пригноблюючо сумне. Сильно відчувся брак багатьох письменників - одні не приїхали, а другі ніколи вже не приїдуть. Якийсь холод пройняв наскрізь, адже ще на минулому з'їзді центром дискусій був У. Самчук, а красива імпозантна постать Ю. Клинового височіла, як вічність, немов уосіблення сили й здоров'я. Відсутність одного з найвизначніших літераторів

нашої доби Григорія Костюка, славного Е. Козака, невтомного працівника на літературному полі Д. Чуба, поета О. Веретенченка, Б. Рубчака та інших визначних письменників, які були присутні на 6-му з'їзді творила якусь порожнечу, а заля дійсно була напівпорожня.

З биттям серця, спішу зустрітися з киянами: "Хто з Києва, хочу вас привітати". Піднімаються всі четверо такі рідні й такі далекі: стримані, холодні, ввічливі, в собі заховані. Відчуваю, що вони не мають ніякого бажання (а може далі бояться), пізнати нашу душу й свою ховають. Підкреслено чемно відповідають на питання короткими ніякими відповідями, нічого не питають, не нав'язують розмови на жодну тему, не розповідають, не заохочують до розповіді. Хоч треба зазначити: О. Микитенко та В. Тарнавський дуже милі, немов орли з підрізаними крилами - не можуть злетіти (маю на увазі в розмові). Контраст до письменників з "РУХУ" вражаючий. Розпитую О. Микитенка про своїх співкурсників з Київського університету, він декого з них знає вже як письменників, перекладачів, професорів. Розповіді його скупі, але спасибі й за це. Я щаслива, що вони вижили, адже нас тісно в'язали п'ять років студентських нелегких і непевних, ми не лише їх гідно з успіхом пройшли, але між нами не було ні одного зрадника відвертих розмов, критичних зауважень, обурень на тему тогочасного лихоліття.

Голова торонтського "Слова" - Марія Голод відкриває зустріч, Ю. Сердюк передає офіційне привітання від СПУ - коротко, не підносячи дух до рівня подій в Україні. Просять до слова М. Вінграновського, але він соромливо відмовляється, а на дальше прохання присутніх письменників підходить до мікрофону й каже: "Я буду говорити завтра. Якщо я скажу вам це сьогодні, то що я буду говорити завтра". На залі непереконливий сміх, бо таке почуття від мистця слова, якому не бракує ні тем, ні ідей, до того ж в сьогоднішній час, було якось ніяково. Адже ми спраглі почути якраз від них про події й прагнення самого серця творчих сил - письменників сучасної, зрушеної із застою і тотального національного поневолення України. Його відмову я в думці читала: "можу вам сказати лише те, що привіз написане і цензуроване, а більше нічого". Дай Боже, щоб я помилялася. Після цього, я зрозуміла, що марні сподівання на ближчі контакти чи то дружні, чи то духовно-національні.

Зустріч письменників тих, що приїхали з різних сторін Канади та Америки відбулася гарна, тепла й цікава цього вечора та протягом двох наступних днів у перервах між програмою, при сніданках, при вечері, чудову організацію яких завдячуємо Марії Голод. Для мене особливо дорогі були зустрічі з Яр Славутичем, О. Зуєвським, В. Морозом, Г. Черінь, С. Кузьменко, У. Любович, В. Ворскло, М. Ковшуном, М. Тарнавською (з великою приємністю познайомилася вперше, хоч її поезії давніше включала в літературні вечори), редактором і видавцем Зінкевичем, генеральним секретарем СКВУ В. Веригою, багатьма іншими. Кожен з письменників цікавий і зустріч з ним незабутня.

Перший день з'їзду.
26 травня

День був виповнений програмою по самі вінця. З'їзд відкрив голова Президії Об'єднання Українських Письменників "Слово" Остап Тарнавський. Гарне відкриття та присутність письменників з України створили певну хвилюючу напругу і навіть святковість, особливо коли Ю. Сердюк передавав привітання від Спілки Письменників України та подарунок – дерев'яний виріб у формі великої бочкоподібної вази, зробленої й розмальованої полтавськими мистцями. Нарешті дочекалися й слова М. Вінграновського. Тихо, тихо, немов для самого себе говорив він, але про що чути не було, хіба може чули ті, що сиділи дуже близько. Добре було б це слово надрукувати, бо вірю, що воно цікаве змістом і формою небуденне.

У перерві на сніданок, припадково зустрілася віч-на-віч з Вінграновським, що розмовляв з мені незнайомою людиною. На мою найбільшу приємність, незнайомий виказався дуже близьким знайомим з листувань та попереднього з'їзду - редактор "Нових Днів" М. Дальним. Радість знову зустрітися з ним була велика, бо це найшляхетніший редактор, з яким мені довелось мати справу, протягом більше тридцяти років, а було їх чимало. Трохи пізніше познайомилися з його милою й гарною дружиною Адою - адміністратором цього журнала, що для

мене було дуже потрібне. М. Вінграновський, усміхаючись дивився на мою бурхливу радість. Коли я напам'ять прочитала його "Сікстинську Мадонну", початок "Весни" та висловила думку про його творчість, він прийняв це із соромливою скромністю. Я підтвердила свою оцінку словами М. Рильського та поета В. Стуса - все це його приємно вразило.

Велика доповідь О. Тарнавського охопила чимало історії Об'єднання Українських Письменників "Слово", значна увага приділена участі багатьох членів цього об'єднання в ПЕН-клюбі, включення СПУ в нього і т. д. Цікавим було висунення для нагороди Нобеля Олеся Гончара та дискусія довколо цього. Але не було порушено таких дуже важливих питань: 1. Яку невидану спадщину залишили ті 35 письменників, що відійшли за останніх вісім років (не названо за всі дні навіть їхніх імен і не вшановано одно-хвилинною мовчанкою, хоч між ними було двоє попередніх голів "Слова"), чи весь дорібок тих письменників, що відійшли раніше, чи багато творів роками чекає на своє видання тих письменників, що ще живуть, але не мають на це жодних засобів. 2. Яка доля чекає їхні архіви, чи "Слово" має якісь пляни ними зайнятися і де їх помістити, адже вони велика цінність для нашої історії. 3. Чи вже відкритий шлях передавати те, що створено на чужині в Україну.
4. Збудування видавничого фонду. Тобто, не було приділено уваги болючим справам письменників цього об'єднання.

Я у своєму питанні намагалася звернути на це увагу, порушуючи безпросвітну справу творів М. Ковшуна (до речі, дуже актуальних для насвітлення Великого голоду в Україні), проте відповіді не отримала. Дискусія розгорнулася над питанням: для видання яких книжок залишив Ю. Клиновий 10,000 дол. – для альманаха "Слово", чи для широкого призначення. До висновку не дійшли.

Пополудні, професор Л. Рудницький прочитав, вже давно написану, свою доповідь про Івана Франка, бо не мав часу на опрацювання ближчої до сучасного кипучого літературного процесу в добу перебудови, або про літературний дорібок письменників за останню декаду, бодай так як це зробив Б. Рубчак з оглядом пооезії на минулому з'їзді...

Літературний вечір, на якому 15 письменників читали свої твори, чи уривки з них, був справжньою оздобою цього

дня і був кращий як минулий. Різноманітність жанрів, стилів, тематики, різноманітність появи самих письменників та їхнього читання тримали увагу присутніх. Атмосфера була якась особливо лірична, тепла, затишна, дружня, що подекуди, залежно від твору, пронизувалася зворушенням, чи напругою викликаного твором почуття. Було в ньому дещо гумору, дещо сумовитого акорду... було історичне, сатиричне, були й переклади, але домінувала Україна. Після закінчення, присутні вітали авторів добрим словом - кожному хтось особливо подобався, але гості з України, навіть для годиться, словом не обізвалися, що мене дуже заінтриґувало, а відповідь на це я знайшла на другий день.

ВАЛЬПУРГІЄВА НІЧ.

Є стародавнє німецьке повір'я, що в ніч на 1-ше травня щороку відбувається "відьомський шабаш" на горі Броккен у Греції. Назва ночі підходить від св. Вальпурґії. Ґете використовував переказ у "Фавсті", Жорж Бізе написав одноіменну оперу, присвятивши Вальпурґієвій ночі цілий акт балету, а ми її пережили зі страхом у Канаді, поміж днями з'їзду письменників, у кінці травня, у невірогідному виданні.

Її передвісник стався у ніч з п'ятниці на суботу в готелі де ми зупинилися на 4 дні. Гарний великий готель, поруч такого ж самого, з видом на озеро, з просторими вигідними кімнатами. Здавалося би все складалося гаразд. У цю ніч, по довгому намаганні заснути, нарешті мені либонь вдалося, бо приснилось, що десь тут є басейн і в ньому галас тих, що купаються. Раптово пробуджуюся і з жахом чую несамовитий крик якоїсь дівчини, немов з неї живцем здирають шкіру. Кидаюся до вікна та крик вмент обірвався, лише бачу ще як хтось втягає до авта дівочі ноги й авто відразу ж рушає. На тому місці стоять хлопець і дівчина, щось говорять, хитаючи головами, ще хвилину дивляться в напрямку авта, потім з похиленими головами повільно пішли до готелю. Все втихло, лише дихання "гайвею" монотонне й напружене виповнювало ніч. Дівчина не дала мені заснути до ранку. Ранком чули, що в цій справі приїжджала поліція.

"Вальпурґієва ніч" розігралася з суботи на неділю. Десь уже по 10 годині вечора, площу з автами заповнювали хлопці й дівчата, кожний з пивом у руках. Ось так собі йшли групами одна за одною й верещали не своїм голосом - чи то йшло двоє, чи десятеро, кричали однаково, що було сили. Мій муж зателефонував до службовця, питаючи, чи вони знають, що діється. "Так буде всю ніч" - була коротка відповідь. Вся ніч була ще гірша, навіть тяжко описати. Десь опівночі, немов всі нечисті сили опанували готель і площу перед ним. Базконечна дика біганина по коридорах, гупання по стелі, гримання дверима змішані з якимсь божевільним криком - здавалось ні стеля, ні стіни не витримають. Либонь, понад сотку, може багато більше, як у якомусь "горор муві" в сатанічній екстазі справляли свою "Вальпурґієву ніч". Зі страхом спостерігаємо через вікно цю вакханалію. По площі бігають, як очманілі, сюди й туди в найрізноманітніших виглядах: молоді, стрункі, скривлені й знівечені піятикою, а може й ще чимсь гіршим. Ось біжить хлопець у фраку без штанів, за ним другий у підштанцях біжить з напівголою дівчиною на плечі, такою худенькою й тендітною, що жаль дивитися. Розгукані дівчата з пивом в руках і вільною поведінкою ходять з хлопцями й без них: одні у вечірніх прегарних сукнях, другі в подертих "джінах", шортах, інші у фантастичному розшарпаному шматті. Час від часу, на площу заїжджають розкішні лімузини: білі, кремові, чорні... Кілька разів проїжджає поліційне авто. У кімнаті над нами страшний бешкет. Наше авто перед вікном нашої кімнати, обліплене розгуляними, розюшеними типами, служить їм за стіл для пива, різних пляшок, як і за опертя. Хтось із балькона дуже звертає просто на них.

Раптом цю шалену оргію покриває пожежний алярм. Ми маємо двері просто надвір, готові тікати. На телефон ніхто не відповідає. Нарешті добилися до відповіді: "Не хвилюйтеся, все гаразд. Як будемо горіти, ми вас повідомимо". За якийсь час алярм вщухає та ненадовго. Знову його пронизливий звук змішаний з криками напружує нерви докраю - тяжко все це витримати, огортає страх і безпорадність - ні вийти з кімнати, ні витримати в кімнаті. Нічого зробити не можна.

Почало розвиднятися, почало втихомирюватися. В рожевому ранковому світлі, вони виглядали дуже жалісно:

зім'яті, бліді, знесилені десь зникали на очах, немов розчинялися в леготі прозорого повітря, так ніби їх ніколи й не було, а "Вальпурґієва ніч" знову стала фантастичним переказом. На жаль, про її реальність свідчила невірогідно занечищена площа, купи набитого скла, покидьків, звертань перед кожними дверима та сумна постать хлопця в коридорі, що застигла в терпінні, немов неживий. На моє питання, "що з ним?", дівчина відповіла: "Ще дихає". Так він нерухомий і залишився, коли ми від'їжджали до інституту.

Містерія сатанської ночі, що охопила два великі готелі виказалася graduation party (випускним вечором) учнів середніх шкіл.

Дуже бурхливі обурення людей, що зупинилися на цей час у готелі та справжній грізний наступ на службовців і "менеджерів", закінчились тим, що мусіли звернути всім гроші за цю ніч.

Останній день з'їзду.

До полудня була цікава доповідь професора Д. Струка про творчість одного з найвидатніших поетів нашої доби Ігоря Калинця. Цікаве опрацювання викликало активну дискусію, яка згодом взяла такий науковий напрям, що загубила головне: силу таланту письменника та шукання власного творчого шляху й самого артистичного вислову. Захопилися також інтимною лірикою, аж О. Микитенко пригадав, що поет живе й болями національними та громадсько-політичними прагненнями свого народу. Мені вся дискусія сподобалася, бо вона дала можливість глибше пізнати її учасників, особливо поетів і була гарною складовою частиною з'їзду.

При сніданку ближче познайомилася з Д. Шумуком. Незвичайно цікава особистість, прекрасний оповідач з подивугідною пам'яттю до найменших деталів. Його можна слухати безкінечно. Прошу його оповісти мені про Василя Стуса, в пошану якого робила нещодавно великий вечір. Д. Шумук знав його особисто й оповідав детально, пов'язуючи з багатьма визначними людьми, серед яких був В. Стус. Коли Алла Горська увійшла в тему оповідання, я зупинила його увагу на ній, бо такі контроверсії про її

загибель, що годі розібратися. Крок за кроком ішла розповідь Д. Шумука про цю трагічну подію, що можна було просто бачити як вона розгорталася. На жаль, дальший хід з'їзду обірвав нашу розмову й розповідь. Така зустріч залишається у житті незабутньою.

Наступило фотографування більших і менших груп письменників, яке робили панове Б. Гарасевич та С. Панків. У висліді маємо, правдоподібно, зо дві сотки знімків історичної вартости для майбутнього. Але офіційної знімки всіх учасників 7-го з'їзду так і не зроблено - не могли дістати професійного фотографа, апарат котрого має такий засяг.

Знову робила спроби нав'язати розмову з гістьми, але на моє питання: "Які ваші враження із з'їзду?", кожен запитаний відповідав: "Якнайкращі", і більше ні одного слова на цю тему не можна було видобути. Тому, що відповідь була тим самим словом, привело мене на думку: вони можуть сказати лише дозволене в Києві й це дало мені відповідь на всі мої роздумування попередніх днів. Вони просто боялися говорити.

Завершенням з'їзду був Літературний Вечір письменників з України у залі школи Бішоп Марроко під патронатом КУК у співпраці з журналом "Молода Україна". Публіка виповнила велику залю. Вечір не був блискучий, але гарний. Кожен з письменників належно представлений, кожен мав достатньо часу на виступ. Не буду докладно описувати кожного з учасників - це дуже добре зробила Г. Черінь в "Українських Вістях", тож не хочу повторюватися. Додам кілька моїх вражень. Першим був М. Вінграновський - найбільш нам відомий визначний поет - мистець слова, високо цінений знавцями поезії й славними поетами. Несподіваний стиль читання віршів (напам'ять), до тої міри напружений з домінуючим фортіссімо, що тяжко було вловити цілість твору, хоч навіть уривки захоплювали. Після нього Валентин Тарнавський, зазначивши свій вихід з комуністичної партії, розповів про сучасних молодих прозаїків та прочитав уривок "Сон Хоми" із свого фантастичного роману, тематично пов'язаного з Чорнобилем. Його стиль читання співзвучний з його милою, скромною, хорошою особистістю. Доброта й щирість випромінюють з нього й опромінюють його слово.

Блискучий був Юрій Сердюк. Вродливий, стрункий, поставний... десь його предки либонь були в сердюцьких

полках, бо гетьман таких добирав для них. Його чистий, дзвінкий голос, певність себе й безпосередність відразу схопили увагу. Чудові поезії, стиль читання прозорий, не перевантажений, вмілий полонили слухачів.

Олег Микитенко - перекладач і редактор журнала "Всесвіт" (до речі, син талановитого драматурга, знищеного в єжовщину). Відразу ж, при першій зустрічі робив враження інтелектуально сильної людини з великою ерудицією. У своєму виступі широко зупинився на єдиному у світі україномовному журналі "Всесвіт" базованому на перекладах із чужої літератури та критичних і наукових статтях про неї. Його завдання нести в Україну культуру всього світу на рідній мові. Вкінці прочитав свій переклад із староіндійської леґенди "Надзвичайні пригоди царевича Нарвина". Він добрий майстер перекладу й виконання.

Треба відзначити, що програма не була добре побудована, краще було б на закінчення дати якийсь сильний український твір, це завжди зміцнює й піднімає дух присутніх.

А потім публіка щедро нагороджувала гостей добрим словом, кожному хотілося стиснути їхню руку, щось спитати, висловити свою любов і вдячність. Та лишилось їх тільки двоє, бо М. Вінграновський, забравши В. Тарнавського відразу після його виступу, метеором зник із залі.

Історичний 7-ий З'їзд Об'єднання Українських Письменників "Слово", вперше разом з представниками Спілки Письменників України, враховуючи всі обставини та втрату великої частини членів, на мою думку був успішним. Особливо відзначався гарною атмосферою, організацією, керуванням. Бракувало національної напруги співзвучної з подіями й прагненнями України.

Журнал "НОВІ ДНІ", Торонто,
травень 1991 р.

"ОЙ, РОДЕ НАШ, НА ЧУЖИНІ ЗДРАСТУЙ!"

ЦЕЙ РЯДОК, яким В. Юхимович закінчує першу частину триптиха "Грім бандур з-за океану", слухаючи капелу бандуристів ім. Т. Г. Шевченка з Дітройта, вельми пасує до розповіді про одну з берегинь нашого роду на чужині, яка, до речі, проживає біля того ж великого американського міста, в затишному Стерлінґ Гайтсі.

За доброю традицією, живленою любов'ю до рідного слова, до редакції "Літературної України" завітали давні друзі газети Марія і Богдан Гарасевичі. Вони передали від Комітету сприяння українській демократичній пресі в Україні, що діє у Дітройті і який очолює пані Марія Гарасевич, пожертву на підтримку нашого тижневика 2500 доларів. Щоразу, коли приймаємо чергову ін'єкцію для виживання, щиро дякуємо, а на душі гіркота: а коли ж то буде навпаки, коли громадські дотації на наші культурно-освітні потреби вже не везтимуть з-за океану, а незалежна Україна вийде з кризи і матиме такі статки, щоб по-материнському заопікуватися діаспорою. І виданням букварів та інших підручників, і книжок тамтешніх авторів, які належать до материка нашого слова, і проведенням літературно-мистецьких імпрез, конфереційний і т. ін.

Так бути має неодмінно, за всією логікою буття. Наша трудова еміграція того заслужила. Це означення вживаю не для штучної диференціації, насаджуваної в тоталітарні часи, бо це містке слово стосується всіх дітей України, які переступили поріг іншого світу, часто тільки з тим, що мали за душею, і тяжкою багаторічною працею здобулися на те, що мають нині. І не змаліли духовно,

зберігши себе як часточку рідного українського народу перед денаціоналізацією і асиміляцією серед чужого моря.

У лиховісні часи комуністичного панування ті невмирущі часточки українства, яких доля розсіяла по всіх світах, були відсторонені хижою кремлівською силою від України, ошельмовані як прислужники й агенти імперіалізму, як вороги свого народу. Того народу, живими клітинами якого вони себе завжди відчували і вірою у світлу долю якого тішили і кріпили свої серця, зболілі за милими й недосяжними "тихими водами і ясними зорями". Українська діаспора цілими десятиліттями була своєрідною колективною амбасадою України в зарубіжжі і, окрім іншого, вела величезну інформативну і культурницьку роботу - і серед свого та для свого земляцького середовища, і для іношомовного світу. Одна з пристрасних ентузіастів цієї хвальної справи - Марія Гарасевич, літературознавець і громадський діяч. Минулого року, передаючи допомогу від Комітету сприяння, вона писала на сторінках "ЛУ": "Без української демократичної преси наша держава загрожена ворожою для неї пресою, її ворожими ідеями і прагненнями".

В літературній вітальні редакції Марія Гарасевич розповідала про свої насичені організаційними і творчими клопотами будні: нині в Дітройті готується унікальний вечір, присвячений пам'яті тих діячів діяспори регіону, які не дочекалися своєї найсвятішої мрії - незалежності України. Доповідь виголосить наша шановна пані. А наступний вечір - пам'яті В. Симоненка. А там - нові задуми...

Такі вечори в Дітройті вже стали зазвичай. В дружний гурт збиралися шанувальники Т. Шевченка, І. Франка, Б. Лепкого, У. Самчука, В. Стуса...

Не бракувало ентузіастів і на вечорах "Згадаймо наших діячів культури" та присвяченому "Літературній Україні". І тут пані Марія - ініціатор, а часто й доповідач. Її виважене емоційне слово завжди знаходить вдячну аудиторію. І слово усне, і слово друковане - з ним вона перед людьми вже понад 40 років. Есе дослідниці друкувалися, зокрема, в альманасі "Слово", журналах "Овид" (Чікаго), "Нові дні" (Торонто), "Дзвони" (Рим), у багатьох газетах.

Ім'я Марії Гарасевич, з-поміж небагатьох українок, стоїть у таких широко знаних довідниках, як "Інтелектуали в світі", "Видатні жінки світу" (США) та "Визначні особистості світу" (Рим).

З особливим пієтетом розповідала пані Марія про вечори на вшанування У. Самчука, з яким її зв'язувала тісна дружба. "Універсальна людина, мислитель, літописець, тонкий психолог", - так характеризує вона цього "найбільшого письменника діяспори", образ якого збирається воскресити у спогадах. Теплі слова і про Олексу Веретенченка - витонченого майстра поетичного цеху. В родинній книгозбірці Гарасевичів - десятки книжок з дедикаціями цих та інших авторів.

З вдячністю і теплотою, з якою людина переноситься на береги юності, спогадує Марія Гарасевич, народжена Білоус, свої студентські літа на філологічному факультеті Київського університету, радісне і живлюще спілкування з улюбленими викладачами М. Грунським, А. Іщуком, М. Русанівським. І досі як реліквію зберігає свій студентський матрикул з їхніми автографами. Та з пам'яті не вивіюється і гнітюча атмосфера тих передвоєнних років, коли навічно зникали з аудиторії і викладачі, і студенти, коли змушувалися відрікатися батьків, коханих, друзів.

А потім - страшний вир світової війни, що сіяла смерть, розметала мільйони доль. Прощання з рідним Києвом, а потім з Україною. Німеччина, С ША... Багато зроблено й передумано за повоєнні десятиліття. Найтрепетніша радість - зустріч з незалежною Україною, з її столицею.

Есе і усні доповіді - цим не вичерпуються творчі осяги Марії Гарасевич - вона ще й авторка ліричних віршів, що крім ніжних і чистих почуттів, містять медитації людини, якій з вершин щедрого досвіду є що сказати, є до чого запросити чулого співрозмовника, тобто читача, без діалога з яким поезія не може явити свого розкрилля.

Іван ІЛЬЄНКО.

Газета "ЛІТЕРАТУРНА УКРАЇНА",
номери 35-36, 1995 р.

ЗМІСТ

Діяльна трудівниця пера. Яр Славутич ..... *і*

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

Ми не розлучались..... 2
Від автора.....3
Дітройтська Зірка. Ганна Черінь..... 35
Літератор Марія Гарасевич. Х. Годів-Юзич.....45
Тобі, Маріє, мій уклін. Олекса Веретенченко.....49

РОЗДІЛ ДРУГИЙ

Тарас Шевченко.....59
Безсмертя.....69
Іван Франко - будівничий України.....83
Богдан Лепкий.....89
Василь Стус.....101
Джон Стайнбек 111
Широкий письменницький діяпазон У. Самчука ... 125
Поетична творчість на етапах життя 147
Творчість Андрія Чайковського 169
Олекса Веретенченко 183
Володимир Винниченко та його доба 209
Слідами піонерів Уласа Самчука..... 221
Марко Вовчок 234
Поет і критика 252
Любов - вічна 259
Борис Олександрів "Колокруг" 275
Ростислав Кедр 287
До 50-ліття від дня смерти М. Коцюбинського 298

А ти, Полісся, шуми... 306
"Я знаю, що чесно змагався і жив..." 318
"Смішні слозини" Миколи Понеділка 326
У. Самчук та його спогади "На білому коні"..... 335
"Іду з кобзою" Івана Хміля 343
Софія Парфанович "Карусь і ми" 349
В потрійні роковини великого повістяра 357
Пісня про повстанців "Р 33" Н. Ріпецького 365
"Зорепад" М. Понеділка 370
Переспіви з японської мови Н. Ріпецького 382
Борис Олександрів у Дітройті 387
"Кланялися вам три України" Василь Сафронів Левицький 393
Софія Парфанович - письменниця 399
Міжобрійна поезія 406
"Поліття" збірка поезій В. Біляєва 417
"На золотій ниві Поділля" Василя Гарби..... 422
Ганна Черінь – письменниця-гуморист 428
"Соколова дочка" Харитона Довгалюка 437
Володимир Несторович 442
Шедевр 452
Визначне надбання 459
Світлана Кузьменко 464
Микола Ковшун – письменник життєвої правди ... 471
Ретроспективний огляд життя і праці 485
Незабутній Микола Понеділок 490
"Держава".....499

РОЗДІЛ ТРЕТІЙ

Натхненний народний співець 507
Ігор Зайферт 523
Михайло Мінський 536
Ніла Крюкова 547
Історія українського мистецтва 559
Христина Романа Липецька 566

РОЗДІЛ ЧЕТВЕРТИЙ

Мар'ян Дальний 571
Микола Денисюк 575
Григорій Китастий 577
Юрій Клиновий 583
Микола Ковшун 589
Григорій Костюк 591
Світлана Кузьменко 597
Теодор Курпіта 600
Михайло Мінський 603
Володимир Несторович..... 608
Федір Одрач 610
Борис Олександрів 613
Микола Понеділок 620
Улас Самчук 627
Василь Софронів Левицький 639
Павло Степ 643
Василь Чапленко 646
Ганна Черінь 648
Мстслав Скрипник 651
Олег Зуєвський 655
Юрій Поченюк 656
Левко Ромен 658
Віталій Карпенко 659
Шанул Гаґ Гаґґіі 661
КСК для молоді ім. Марусі Бек..... 663
Літературна Україна 664

РОЗДІЛ П'ЯТИЙ

Час 667
Незнаний тужний шлях... 668
Тиша срібноока 669
Закоханість 670
Любов 672
Зрада 673
Акація 674